Viaţa Romînească

nr. 4

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL V.

ANUL II

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4. — Administraţia: Str. Manolescu 2.

1907

Intr'o zi de primăvară.

Într'un rînd, primăvara, eşisem la sitari, prin împrejurimile Arămeştilor, în ţinutul Sucevei, şi căutam amănunţit, cu cînele, huceagurile umede din preajma satului. Văzduhul era încărcat de aburĭ; de pe colnice vedeam zările cufundate, ca îndepărtate, în perdele nelămurite, într'o ceaţă ciudată pătrunsă de o slabă lumină, ca fumul cu răsfrîngerĭ de flacărĭ al unuĭ incendiŭ nevăzut.

Vîntul nu adia. Pretutindenĭ plutea neclintită mireazma proaspătă a pămîntuluĭ arat. Din cînd în cînd, la marginea unor desişurĭ, în plină lumină, se arăta o baltă limpede rămasă după topirea zăpezilor. O codobatură cu pene cenuşiĭ sălta în zbor neliniştit, singuratecă, speriată din liniştea cuprinsuluĭ. Treceam încet, călcînd pe ţarina neagră: în ochiul de apă neclintit se desluşea lămurit imaginea mea cu puşca pe braţul stîng, şi a cineluĭ care mergea înainte-mĭ, cu botul întins, adulmecînd.

Cîte-un stol de nagiţĭ se ridica la depărtărĭ marĭ dintr'un smîrc. Fîlfîiaŭ rar cu aripele lor rotunde, ţipaŭ jalnic un timp, apoĭ se pierdeaŭ, şi iar umblam singur o vreme prin pustiul şi melancolia aceia de primăvară.

Intr'un tîrziŭ, în tufişurĭ înmugurite, cînele începu a fi neliniştit; şi deodată la douăzecĭ de paşĭ înainte-mĭ pîlpîi sitarul prin reţeaua de crengĭ.—După bataia puştiĭ, întăia în ziua aceia, osteneala îmĭ trecu ca prin farmec. Incepuĭ a umbla maĭ vioiŭ, strecurîndu-mă printre tufarĭ, lăsînd cu cizmele urme adîncĭ în pămîntul îmbibat de mustul omăturilor. Cînele, un seter cuminte, roş, cu ochiĭ blînzĭ, căuta cu vioclune, şi cînd da peste pîlcurĭ violete de toporaşĭ, întorcea spre mine capul şi dădea din coadă, parcă le simţea şi el mireazma dulce. Din vreme în vreme, deodată se lăsa pe brîncĭ şi, cu ochiĭ aţintiţĭ înainte, începea să se tîrască pe pîntece. Sitarul zvîcnea, cu gîtu-ĭ gingaş întins, se zbătea în reţeaua de ramurĭ, apoĭ îşĭ lua zborul iute, drept.

Aşa eram de înfierbîntat în urmărirea aceasta, încît abia hăt într'un tîrziŭ am băgat de seamă nouriĭ grabnicĭ de ploae

cari veneaŭ dinspre asfințit. Soarele, în crucea amiezii, înfiercase bintase tare văzduhul umed. Perdeaua întunecoasă venea spre el ca o amenințare. Simții și o adiere slabă de vînt, o fîlfîire care adormea și iar se deștepta. Cu multă părere de răŭ bănuii o vîntoasă iute de început de Aprilie, și mă îndreptai spre satul revărsat pe o coastă de pîrăŭ, un sat întins, cu case rare, cu sălcii pe marginea drumului noroios, toate înfrunzite verde-gălbiŭ. Prin ogrăzile pline de strujeni putrezi zăream vite slabe, cu șoldurile dindărăt negre de murdăria ernii: stăteaŭ triste, cu ochii mari deschiși în lumină. Copii în durlugi se soreaŭ pe prispe. Cîte-un gospodar trecea tăcut pe o hudiță, cu căciula pe ochi. O bardă bocănea rar și regulat undeva, în golul liniștei.

Cunoșteam pe județ, Dumitru Simion Gavril Nistor. Neamul lui, al Nistoreștilor, umplea un șfert din Avrămești, și el era cel mai gospodar, cel mai cuprins dintre toți. Stătea la margine; avea și moară în înfundătura malului, și înnaintea lăptocului apa pîrăului se oprea într'o baltă liniștită, în jurul căreia crescuseră sălcii nenumărate. Trunchiurile lor noduroase, cu ramuri ciudat crescute, își oglindeaŭ formele fantastice în apa neagră a rîmnicului.

In lătratul somnoros al unui cîne, care zăpăia dar nu se clintea din culcușul lui de supt un șopron, intrai pe poartă; și cum intrai, din înfundătura ei, moara deodată începu să vîjîie. Pănă acolo n'o auzisem. Supt șandramaua neagră, îmi eși înnainte și gospodarul, om cărunt, cu obrazul liniștit, cu privirea pătrunzătoare. Chiar atunci sălciile, cașicum ar fi fost vii, începură să se frămînte în toate chipurile: parcă-și făceaŭ semne și voiaŭ să pornească undeva. Crețuri repezi, neliniștite, se fugăriră pe luciul bălții. Cu întunerecul nourilor, venea grăbită furtuna primăverii.

«Vine repede, dar n'are să ție mult! zise Nistor, cu un zîmbet blajîn și prietenos pe care i-l cunoșteam. Poftiți în moară; mai avem niște oaspeți dela comună: aŭ venit cu încasările, pentru *prestații*».

In fumul ușor din moară, în vuetul moale și neîntrerupt al rîșniței și al undelor, lîngă focul de vreascuri, stăteaŭ slujbașii fiscului, pe scăunașe, în jurul mesei scunde cu trei picioare. Îi cunoșteam din vedere: era casierul, om scund și bărbos, cu doi agenți, băeți tineri cărora abia le înfiera mustața. Intingeaŭ mămăliga într'o strachină cu brînză frămîntată și mestecaŭ iute. La foc se frigeaŭ pe cărbuni cîțiva carași. Un vătăjel, c'o manta

ferfenițită și cu un chipiŭ care nu mai avea nici-o formă, încins c'un tesac cu teaca jupuită, aștepta liniștit la o parte, și molfăia în barba-i sălbătăcită un capăt de țigară.

Cînd intrai eŭ, cei trei funcționari tăcură. Unul din băeți rămase cu îmbucătura în gură, oprită din mestecat, și mă privi țintă. Casierul se sculă repede și-mi întinse mîna.

«Ne cunoaștem din vedere! zise el vesel.—Poftiți la masă!» Apoi, cu gura plină, adăogi:

«Am venit cu încasările. Avem o mulțime de necaz cu rămășițele din anul trecut!»

Mă cercetă cu luare-aminte, și întinse un deget spre cele două paseri aninate în lațurile torbei:

«Frumoși sitari....» zise el cu pătrundere. Se uită și spre cîne:

«Vino 'ncoace cățelule!—și începu a se bate peste coapse cu dreapta. Frumos cățel!...» Apoi mîngîindu-și repede mustățile negre ca catranul, începu să mănînce cu poftă. Iar vătăjelul, cași-cum s'ar fi deșteptat dintr'un somn, abia atunci se ridică în picioare, cu un umăr mai ridicat, și-mi făcu salutul militar, cu mîna dreaptă la cozoroc, cu palma întoarsă în afară.

Județul veni dintr'un colț c'un scăunaș și mi-l așeză lîngă foc.

«Poftiți de ședeți o leacă. S'a găsi ș'o leacă de gustare, dacă doriți...»

Imi răzimai pușca de un stîlp, alături. Cînele mi se culcă la picioare. Nu-mi era foame. Priveam pe ușa deschisă a morii cum se învălue afară cei dintăiŭ stropi repezi de ploaie.

In vuetul monoton, vătăjelul iar se cufundase în colțul lui, în umbră; iar cei trei oameni înghițeaŭ repede și cu lăcomie, în jurul măsuței scunde. Nistor trecu în fund, spre lădoiŭ, și răscoli cu lopățica făina care se strînsese într'o movîliță aurie. Cercetă după aceia între degete pulberea măruntă care svîcnea ușurel pe pisc.

Cu gura plină, casierul întrebă:

«Ei, și cum a fost cu omul cel de eri?...»

Nistor își întoarse fața senină:

«Da, cu Dumitrache Lupu... Umbla așa fugar de trei zile.»

Se opri puțin și mă privi. Eŭ nu știam despre ce-i vorba, și el voia să-mi dea o lămurire. Inţelegeam din privirea lui.

Intrebai: «Despre cine-i vorba?».

El zise liniștit:

«E vorba despre unu' Dumitrache Lupu, care a tras cu puşca in socru-său... S'aŭ luat de la casă... Bătrînul voia să-l dee afară, cu tot cu nevastă şi cu copiĭ. Zice că nu vra să-l maĭ ţie: să iasă! Şi sărise cu ciomagul. S'aŭ sfădit eĭ cît s'aŭ sfădit, şi bătrînul a ridicat bita. Ista a pus mîna pe puşcă şi a tras. L-a pălit pe moşneag în pîntece... Ş'apoĭ pînă'n seară a murit... Dumitrache Lupu a fugit... A umblat aşa fugar treĭ zile... Am strîns eŭ oamenĭ, am pus să-l caute... Nu l-aŭ găsit... El cine ştie pe unde umbla!... Da' erĭ, aşa, pe după asfinţitul soareluĭ, numaĭ ce-l văd că intră în moară... Eŭ aşa stam, aicĭ... Şi el intră cu părul vîlvoiŭ, tot plin de glod... Spun drept că m'am spăriat întăiŭ... Da' el se dă lîngă foc, colo, şi face către mine: «Bădiţă Nistore, zice, am venit! De-acŭ pune să mă lege...» — Ş'am chemat doĭ miliţienĭ, l-am legat, şi l-am trimis la primărie...»

Casierul, dela locul luĭ, ridică privirile spre mine şi-şĭ mîngîiĕ repede mustăţile. Apoĭ îşĭ coborî ochiĭ spre peştiĭ carĭ sfîrîiaŭ pe jăratec. Zise către băiatul din dreapta luĭ:

«Ia întinde mîna şi dă peştele cela...»

Se întoarse apoĭ spre judeţ:

«De-acŭ ocna pe viaţă e-a luĭ... Aşa-ĭ trebue dacă trage cu puşca...»

Nistor vorbi încet, întorcîndu-şĭ ochiĭ spre lădoiul cu făină.

«Era om gospodar. Iĭ rămîne nevasta cu treĭ copiĭ... Cînd îl duceaŭ, bocea muerea şi se trăgea de cap... cu plodurile după dînsa...

— Da el? întrebă casierul.

— El nu zicea nimic. El se uita în pămînt şi nu zicea nimic. Numaĭ ofta...»

Urmă un răstimp de tăcere. Ploaia afară venea vijelioasă, purtată de învăluirile năvalnice ale vîntuluĭ; duruitul eĭ creştea tot maĭ des pe acoperişul de şindrilă al moriĭ. Casierul alegea cu luare-aminte oasele peşteluĭ, întingea bucăţĭ marĭ în sare şi le mistuia repede după aceia în barba-ĭ deasă. Judeţul sta liniştit, străin parcă, în colţul luĭ, gîndindu-se la ceva.

Intr'o vreme, unul din agenţĭ rămase cu privirile aţintite afară, şi zise întorcînd puţin capul spre casier:

«Iacă-tă-o, iar vine...»

Poarta de la ogradă se izbise. Afară, cînele începuse să latre leneş sub şopron.

Casierul întinse gîtul şi privi şi el. Mormăi nemulţămit:

«Iar vine să facă gură! Femeia asta-ĭ bună de bătut! Ia vezĭ, Nistore, de ce vine să-mĭ bată iar capul?...»

Morarul nu se urnĭ de la locul luĭ. O femee desculţă venea repede prin mîzga lunecoasă a ogrăziĭ. Pe polcuţa cafenie i se scurgeaŭ şiroae de apă; fusta udă de stambă i se lipea de glezne la fiecare pas. Se opri în prag şi-şĭ dădu cu stînga la o parte de pe ochiĭ marĭ, căprii o şuviţă umedă de păr. Strigă ascuţit, gîfîind:

«Iaca mi s'a întors omul acasă! L-am adus şi pe dînsul. I-am spus că aţĭ luat calul cu hapca!... Cum aşa, să luaţi munca omuluĭ? Doar nu-ĭ ţara în pradă!...

— Tacĭ, femee! zise casierul privind-o ţintă. Iar aĭ venit să ţipĭ? Du-te şi-ţĭ caută de treabă! S'aducă bărbatu-tăŭ paralele şi-ĭ daŭ calul! Scurtă vorbă....»

Ochiĭ femeiĭ se măriră. Işĭ dădu iar repede la o parte şuviţa de pe ochĭ. Se pregătea iar să strige cu mînie. Nistor se îndreptă spre ea cu blîndeţe:

«Tacĭ tu, Marandă. Iaca, vine bărbatu-tăŭ. A spune el ce are de spus...

— Bădiţă Dumitre! strigă femeia cu privirea înflăcărată. Cum să vie aşa să ne ee munca noastră? doar ştiŭ că n'am omorît pe nimenĭ...—Plăti-le-ar Dumnezeŭ să le plătească!—Se întoarse în loc şi făcu semn de îndemnare cu capul: Da' vină maĭ repede, omule! Vină maĭ repede! Ce umblĭ aşa? parcă eştĭ împiedicat. Vină icĭ şi întreabă. Aĭ fost acasă tu? A vorbit cu tine? că tu eştĭ gospodarul! Cu tine se înţelege lumea! Aŭ luat calul şi s'aŭ dus... Am crezut că nebunesc... Zice că vinde calul pentru opt francĭ şi jumătate! N'ar maĭ ajunge să dee Dumnezeŭ şi Maĭca-Domnuluĭ..

— Ia tacĭ tu, măĭ femee!» rosti de-afară un glas înnăbuşit. Şi Rominul, bărbatul Marandeĭ, intră cu opincile-ĭ marĭ pline de apă şi noroĭ, cu căciula plouată şi cu bunda întoarsă pe dos, picurînd din şuviţe boabe marĭ de ploae.

«Noroc bun! zise el uitîndu-se împrejur.

— Să dea Dumnezeu!» răspunse judeţul.

Ceilalţĭ tăcură.—Omul se întoarse spre mine, cu faţa-ĭ slăbită, cu ochiĭ adînc îngropaţĭ sub frunte.

«Nu-ĭ aista! zise femeia oţărîtă, împingîndu-l de la spate. Iaca, cellalt, cel bărbos! A venit ş-a luat calul; zice că-l vinde... Şi zice că de-acŭ, gata, s'a sfîrşit!... De-acŭ am rămas fără cal...

— Am dat pe dînsul optzecĭ-şi-cincĭ de francĭ ş'o bucată... zise încet Rominul întorcîndu-se spre ceĭ treĭ funcţionarĭ.

— De ce nu ţi-aĭ plătit datoria către comună? întrebă casierul ridicînd capul. Ha? De ce n'aĭ plătit-o? Vă duceţĭ la crîşmă şi beţĭ, da' de plătit dările nu vă pricepeţĭ...

— Ce crişmă ?» vorbi omul privind intr'o parte, spre vătăjel.

Casierul dădu din umerĭ şi privi spre mine. Femeia prinse a se boci.

«Vaĭ de vieaţa noastră cea ticăloasă!...

— Ia taci, măĭ femee!» zise bărbatu-său intorcind peste umăr capul spre ea. Femeia tăcu şi-şĭ aşeză incet tulpanul cu amindouă minile. «Ce tot urli atita?» urmă Rominul. După aceia se intoarse spre judeţ:

«Badiţă Nistore, ce fac eŭ acŭ?...

— Dă, bre Toadere, eŭ ştiŭ? răspunse morarul. Dacă aşa-ĭ legea!

— Care lege? strigă femeia de la spatele bărbatu-său. Care lege?»

Casierul işĭ inghiţi imbucătura, apoĭ zise liniştit:

«Adă datoria, opt francĭ cincĭzecĭ, şi-ţĭ daŭ animalul... L'am *secfestrat* pentru datorie... Aşa scrie la carte...»

Toader tăcu şi intoarse spre mine capul.

«Eŭ ştiŭ ce să fac? zise el. De unde să iaŭ parale? Am dat pe dinsul optzecĭ-şi-cincĭ de francĭ ş'o bucată...»

Rămase un timp uitindu-se in pămint. Se intoarse incet apoĭ, cu faţa neclintită şi eşi. In urma luĭ, in ogradă, femeia incepu să se tingue:

«Bată-te Dumnezeŭ să te bată! Und' te ducĭ? Du-te şi cere să-ţĭ dea calul! Cum să ţi-l ieie aşa, cu hapca? Ca hoţiĭ aŭ venit şi l-aŭ luat! Bărbat eştĭ tu, orĭ ce?

— Ce?» mormăi scurt omul. Şi 'ndată, după mormăitul luĭ, auziĭ strigătele de durere ale femeiĭ:

«Nu da, Toadere! Nu trage că-mĭ rupĭ tulpanul, nu trage că-mĭ smulgĭ părul! Amărita de mine! Vaĭ de sufletul meŭ... Nu da! nu da! vaĭ de mine şi de mine...»

Se auzeaŭ izbiturĭ in plin, innăbuşite. Cinele afară, sub şopron, lătra. La picioare, lingă mine, Stop ridică botul şi incepu să mormăe. Poarta se izbi. Glasul femeiĭ se depărtă.

In moară iar se făcu tăcere. Ceĭ doĭ băeţĭ se sculară de la locurile lor o clipă şi-şĭ făcură cruce: isprăviseră mincarea. Casierul işĭ mingiia repede mustăţile, privind oasele subţirĭ de caras dinnainte-ĭ, apoĭ scoase tabachera şi se puse să-şĭ răsucească o ţigară.

Vintul contenise scurt. Stătuse şi ploaia. Şi'n soarele fierbinte şi orbitor care năvălise pretutindenĭ se ridicaŭ aburĭ, ce treceaŭ incet pe dinaintea uşeĭ. Apa moriĭ murmura surd afară, grămădindu-se la spetezele roţiĭ din lăptoc.

Nu vorbea nimenĭ. Aşa stăturăm multă vreme. Casierul işĭ isprăvise ţigara, şi acuma işĭ răsucea alta.

Mă pregăteam să plec. Mă sculasem şi-mĭ luasem puşca. Nistor judeţul se indreptă spre mine. Vătăjelul, ridicindu-se din colţul luĭ, privea lung la mincarea rămasă pe măsuţa de lingă foc.

Chiar atuncĭ se auzi iar poarta; paşĭ se apropiară. Toader intră, cu ochiĭ aţintiţĭ innainte, spre umbra din fundul moriĭ.

«Ce-ĭ?», intrebă casierul, ridicind barba.

Omul răspunse indesat:

«Apoĭ, să-mĭ daĭ calul...

— Aĭ adus parale?»

Rominul puse mina la briu şi scoase punga de piele. Se uită la dinsa, apoĭ trase şi o deschise.

Intrebă fără să ridice ochiĭ:

«Cit am să-ţĭ daŭ?

— Nu ţi-am spus? Opt leĭ, cincĭzecĭ...»

Incet, Toader apucă punga de fund şi o intoarse in palma stingă. Strinse palma. Cu dreapta işĭ scoase căciula, o puse pe pămint, la picioare, făcu un pas şi, plecindu-se, incepu să aşeze pe margina mesuţiĭ franciĭ unul lingă altul.

«Maĭ trebue cincĭzecĭ de banĭ», zise casierul.

Omul viri degetul arătător in fundul pungiĭ. Scociori, şi scoase şi banul cel din urmă, mic şi luciu. Morarul făcuse doĭ paşĭ şi privea, intinzind gitul pe deasupra bărbosuluĭ. Vătăjelul se apropie şi intinse o condică verde. Unul dintre agenţĭ o apucă, o deschise şi rupse chitanţa. Rominul o primi pe virful palmeĭ, ca pe o anaforă, o privi pe faţă şi pe dos şi o viri in pungă in locul banilor.

«Apoĭ, să-mĭ daĭ calul, zise el iar, ridicindu-şĭ de jos cuşma.

— Du-te şi ţi-l ia, răspunse casierul. E'n ocol la Nistor. Da' muerea de ce ţi-aĭ bătut-o?...»

Fără să răspundă, Rominul se intoarse, mă privi o clipă cu ochiĭ intunecoşĭ, după aceia eşi, cu bunda-ĭ intoarsă pe dos şi cu căciula-ĭ buhoasă.

Eşiĭ şi eŭ in urma luĭ. Cum dădeam in cimp pe malul piriuluĭ, mă uitaĭ odată in urmă, şi-l zăriĭ pe uliţa ingustă, ducindu-şĭ incet de căpăstru căluţul roib, care venea după el cu capul plecat.—Prin lumina strălucită a primăveriĭ apoĭ, printre arăturĭ proaspete, mă indreptaĭ inspre huceagurile inverzite, care răsuflaŭ aburĭ uşorĭ spre cerul limpede.

Mihail Sadoveanu.

DEMONUL

Poemă de **Mihail Lermontoff**
(tradusă după ultima versiune rusească)

PARTEA ÎNTÂIA

I

Scîrbitul Demon, duh de goană,
Deasupra relei lumi zbura
Şi-a timpului trecut icoană
Înnalta-i frunte 'noura—
Acel trecut cînd în lumină,
Curat, ca înger el lucea;
Cînd, printre sori, în fuga-i plină
Pe bolta cerului senină
Cometa 'n cale-i surîdea
Şi cînd prin spaţiuri albastre
El urmărea, setos de ştiri,
Convoaele de mii de astre
Zvîrlite 'n largi nemărginiri;
Cînd el credinţa şi iubiri
Avea, ca cea dintâiu făptură,
Cînd nu ştiea 'ndoeli şi ură
Şi mintea nu-i ameninţau
Atîtea veacuri reci şi goale...
Şi multe... multe-i deşteptau
Acum în suflet gînd de jale.

II

El rătăcea în largul spaţiu
Demult, fără de scop, pierdut...
Veac după veacuri, fără saţiu,
Curgea – minut după minut,
Fără schimbări – acelaşi cînt.—
Stăpîn pe micu-ne pămînt,
El rău făcea fără plăcere;
Ne 'mpiedecat în drumul său,
—Găsind supuneri şi tăcere—
I se urîse-a face rău.

III

În Caucaz, prin zări cărunte,
Pribeagul Demon se ducea.
Supt el Cazbec* cu alba-i frunte
În gheţi eterne strălucea;
Iar jos, departe, pe supt stîncă,
Negrind în văgăună-adîncă,
Darial**, sclipind, prin văi fugea.
Ca o tigroaică 'nfuriată,
Comatul Terec** pe-adîncimi
Zbiera,—şi fiara fermecată
Şi pasărea din înnălţimi
Al apei lui ascultau glasul;
Iar nouri roşi din depărtări
Venind din sud, din alte ţări,
Cu el, spre nord, îşi luau pasul;
Şi stînci cărunte, în şirag,
De tainice porniri cuprinse,
Se închinau spre el cu drag
Cătînd la apele-i întinse;
Iar turnuri de castele 'n stînci,
Privind în nori cu ochi de groază,
Păreau din văile adînci
Caucazului giganţi de pază,—
Şi tot în jur era măreţ.

---

*) Cel mai înalt dintre munţii Caucazului.
**) Fluviu; cel din urmă curgînd spre Nord-Est.

Dar duhul mîndru şi semeţ,
Purtînd privirea-i bîrfitoare
În lumea Celui ce-a creat,
Pe fruntea-i naltă, lucitoare,
Nici semn nu dă că e mişcat.

IV

Privelişti nouă răsăriră
În ochiu-i rece, îngîmfat:
A' Grùziei poeni sclipiră
Ca un covor împestriţat—
Pamînt ferice şi bogat!
Ca piramide, plopi se 'nşiră;
Iar pe prundişul în colori,
Şoptesc pîraele 'nspumate
Şi, printre rozele în flori,
Slăvesc pe zinele uitate
Prin cîntul lor—privighetori.
Sînt bolte de cinari*, umbroase,
Izvoare 'n ederă 'nfoiate;
S'ascund acolo speriate
Cirezi de cerbi; şi sînt duioase
Lumini, avînturi, şuşuiri
Şi graiul multor glasuiri:
Suflări de mii de vieţi voioase;
Şi-al zilei cald copleşitor,
Şi-al nopţii vînt răcoritor
Eşit din rouă;—mii de stele
Lucind ca florile 'n vîlcele,
Ca al Gruzincei ochiu cu dor...
Ci însă-afar' de gelozie,
Mîndreţa lumii nu trezea
În Demonul plin de urgie
Nici simţuri noi, nici voe rea:
Pe tot, din zboru-i, în natură
El presură adîncă ură.

*) Specie de platani.

V

Înnalt castel, cu 'mprejmuiri,
Gudal bătrînul sus zidit-a
Şi muncă, lacrimi cheltuit-a
A' robilor—supuse firi.
Din zori, mareţele clădiri
Pe munţi aruncă umbra-adîncă,
Iar trepte sînt săpate 'n stîncă—
Din turn acestea coborînd
Ajung la rîu; pe ele, sara,
În alba-i ciadră*, lunecînd,
Prinţesa tînără Tamara
Spre apa vine 'ncet cîntînd.

VI

Demult, din stînca 'n clipe-amurge
Tăcut priveşte cel castel,
Dar azi petrecere-i în el;
Zurnă** răsună, vinul curge:
Gudal mărită fata lui.
Venit-au toţi ai neamului...
Pe coperiş, pe largi covoare,
Mireasa, fetele zglobii...
În cînturi, jocuri, veselii
Se trece timpul.—Mîndrul soare
S'ascunde 'n munte la chindii.—
Bătînd din palmele uşoare,
Cu toate cîntă; zurgalăi
Apucă tînăra mireasă
Şi, iat-o, peste capul ei
Răsună 'n mîna-i clopoţei:
Aci ca pasărea s'avîntă,
Aci s'opreşte, şi rotind
În juru-i văzu-i strălucind,
Prin gene-i ochiul rîde, cîntă;
Aci, îşi pleacă ochiul lin

*) Maramă lungă.
**) Instrument cu strune, asemănător cu chitara.

Aci, covoarele pestriţe
Simţesc plutind în joc divin
Picioru-i mic ca de zeiţe;
Şi plină de plăceri,—ca 'n vis
Surîde ochiu-i clar, deschis.

VII

Mă jur pe-a stelelor scîntei,
Pe-apus şi răsărit de soare:
Nici Şahul mîndrei Persiei
Şi nici un zeu din vechii zei
N'a sărutat aşa fecioare;
Nici a' haremului fîntîni,
În caldul verii înfocate,
Cu ploaia lor de diamante
N'au răcorit aşa cadîni.
Şi pănă-acuma nici o mînă,
Trecînd pe-o frunte mai senină,
Asemeni păr n'a împletit;
Şi 'n toată lumea cea păgînă,
Mă jur că-asemenea o zînă
Supt cerul sudic n'a 'nflorit.

VIII

Tamara zboară ca vrăjită
De jocu-i viu şi feciorcsc.
Cu-a ei panglică înflorită,
Cu păru-i lung şi îngeresc
Se joacă vîntul. Se vădesc
Doar slabe urme de 'ntristare
Pe-a' ei trăsuri dumnezeeşti;
Mişcările-i viforitoare
Erau aşa de rîpitoare,
Aşa de mîndre şi fireşti,
Că însuşi Demon, de supt ceruri,
Privind la ea,—şi-ar fi uitat
Pe-ai lui tovarăşi din eteruri,—
S'ar fi oprit şi suspinat.

IX

Şi Demonul privi... Îndată
O tulburare 'nvăpăiată
Simţi în sine-şi. Ca fior,
În inima-i de mult pustie,
Pătrunse veşnicul amor,
Şi el din nou putu să ştie
Şi lumi de bine şi frumos...
Şi lung se uită cu mirare
La frumuseţile de jos...
A foastei fericiri visare,
Ca stele după stea trecînd,
S'arată 'n minte-i luminînd,
Şi-oprit de-o mînă nevăzută,
Un cuget nou el zemisli
Şi-o limbă bine cunoscută
Răsunet nou în el trezi.
Cuvinte reci şi hulitoare
Nu află 'n sufletu-i pătat.
Uitare?—Domnul nu i-a dat!...
Dar singur n'ar fi vrut uitare...
. . . .

X

La nunta lui, cam într'amurg,
Pe calu-i credincios şi murg,
Aleargă-acum grăbitul mire.
Pân' la Aragva* 'n fericire
Călcat-a drumuri fel de fel.
Supt grele sarcini, după el,
De-abea-şi trag paşii, gîfîind,
Cămile 'n şiruri; pe supt tei
Se duc pe drum şi, strălucind,
La gît le sună clopoţei...
Lăsîndu-şi ţara—Sinodalul**—
Convoiul Prinţu-l conducea.

*) Fluviu în Caucaz.
**) Localitate din Caucaz, renumită prin vinurile sale.

Curea încinge-a lui giubea,
Iar sabia-i și cu pumnalul
Lucesc în soare; pușca lui
Privește 'n clarul cerului;
Cu-a ciuhii* mîneci în sus trase
Se joacă vîntul. Luce 'n fir
Din lînă ciuha-i de Cașmir;
Cu flori cusute pe mătase
E șaua lui; pistoale șase.
Supt dînsul calul, înspumat,
Din neam de cai mult căutat,
Crescut în Carabah** — ridică
Urechile și, plin de frică
Sărind, privește de pe mal
Cum spuma apei joacă 'n val.
E strîmtă calea, șugubeață:
La stînga-i stînca de cristal,
La dreapta, — fluviul în ceață.
Tîrziu e-acù. Pe munți 'n ghiață
Se stinge purpura pe sloi...
Sporește pasul cel convoi.

XI

Un paraclis pe deal strălucе...
De mult aici, supt sfînta cruce
În Domnul doarme-un prinț slăvit —
De mîna de vrăjmaș pierit.
De-atunci, la nuntă, sau bătaie,
Oricare călător trecea
Spre Domnul ruga-i în văpaie
Să 'nalțe-aici obișnuea —
Și ruga-i îl ferea în cale
De-a' Musulmanilor pumnale.
Dar mirele 'ndrăzneț trecu,
Ca moșii cruce nu-și făcu, —
La visuri rele, necurate,
Vicleanul Demon l' îndemna:

*) Haină cu mînicile în formă de pelerină.
**) Localitate din Caucaz, vestită pentru caii săi.

În ceața nopții 'ntunecate,
Miresei gura-i săruta...
De-odată 'n cale-i doi... Se pare?...
Mai mulți!... Trag focuri... Ce e oare?
În scări picioru 'nțepenind,
Pe frunte-i cușma îndesînd,
Viteazul prinț tăcut privește...
Și 'ndată pușca slobozi,
Trosni din biciu, se repezi
Ca vultur aprig; — iar pocnește...
Un geamăt, racnet, s'auzi
Departe răsunînd pe vale...
Curînd bătaia se sfîrși:
Fricoși Gruzinii *) fug din cale.

XII

Tăcut-a tot... În jur privind,
Cămilele stau grămădite;
Din cînd în cînd, tot zîngănind,
Și frica nopții izgonind,
Spre leșuri vin neliniștite.
Avutul tot e 'n mîni gruzine;
Deasupra jertfelor creștine
Se 'nvîrte pasărea de noapte....
Nu mai aud de-acu ei șoapte
Și țarna lor nu lîngă sfinți
S'a odihni cu ai lor părinți;
Și n'or veni nici sor' nici mame
Îmbrobodite 'n lungi marame,
Cu bocet trist, — cu mir, balsame, —
La groapa lor nu vor cătа!
Dar colo, mîni sîrguincioase,
Pe vîrful muchilor stîncoase
Creștină cruce-or înnălța,
Și edera cu crăci frunzoase,
Crescînd pe ea, o va 'mbrăca
În haina-i verde, răcoroasă;
Și-ades 'n calea-i nevoioasă,

*) Cercheji.

Drumeţul s'a opri supt ea...
La umbra Domnului să stea.

XIII

Aleargă calul pe cîmpie,
Zvîrlind, sărind ca 'n bătălie.
Aci s'opreşte ca trăsnit,
Şi-ascultă-al vîntului şoptit
Lărgindu-şi nările 'nfocate;
Aci deodată drumul bate
Cu-a lui potcoave ce răsun'
Şi, coama-i aruncînd pe spate,
Pe cîmpi aleargă ca nebun.
Din cînd în cînd, pe el se zbate
În şea stăpînu-i singerat,
Cu capu 'n coama lui lăsat.
Acum de frîu el nu mai ţine;
În scări picioarele şi-a 'ntins
Şi sîngele, ţîşnind din vine,
Pe haină-i curge în prelins...
Sărmane cal, să-ţi smulgi stăpînul
Din foc, tu te-ai luptat deajuns,
Din urmă însă Osetinul*
Cu glonţ în spate l'a pătruns.

XIV

Castelul lui Gudal e 'n jale
Şi curtea plină e de Gorţi**;
Dar calul cui, aprins de cale,
Căzu pe pietre lîngă porţi?
Şi cine-i mortul de pe spate?
A' luptei urme sînt săpate
Pe-al frunţii smede încreţit,
În sînge-i haină, armătură,
Şi 'n cea din urmă-a ei strînsură,
Pe coamă mîna i-a 'nlemnit.

*) Popor Irăilor la Caucaz.
**) Locuitori de la munte.

Nu mult, Tamară, cu credinţă
Tu mirele ţi-ai aşteptat!
Ţinînd a lui făgăduinţă,
La nuntă-i, vesel, a plecat...
Dar vai! pe calu-i, ca săgeată,
El nu mai sta-va niciodată!

XV

Pe neamul lui Gudal bogat
Căzu—ca fulger primăvara—
Mînia Domnului.—În pat
Se vaită 'n gemete Tamara
Şi lacrimi tot mereu îi curg,
Se 'nalţă peptu-i şi se lasă...
Dar, iată, vorba mult aleasă
Aude-asupra-i intr'amurg:
„De ce zădarnic plîngi, Tamară?
Pe trupul mort, lacrima-ţi clară
Ca roua vie n'a pica;
Ea-ţi arde ochiul ca o pară,
Plăpîndu-ţi piept ţi-l va seca.
El e departe: n'ar' să ştie,
N'a preţui al tău jelit.
Lumini cereşti acum îmbie
Spre bine ochiu-i fericit.
Cîntari ascultă-acum de îngeri...
Ce-i visul sărbădului traiu
Al unei fete—chin şi plîngeri—
Ce-i... unui oaspete din raiu?
Nu, soarta firii muritoare,
Ferice oricît ar dura,
Nu-i vrednică să se măsoare
Cu-o clipă din durerea ta!

Pe ocean de zări albastre,
Fără pînză şi luntraş,
Trece pulbere de astre
În cor tainic şi trufaş;

Peste cimpuri nesfirşite,
Fără urme trec pe cer
Şiruri negre, lanţuite,—
Nori gigantici care pier.

Ceas de-adio, de 'ntilnire.—
Nici tristeţi nici veselii;
De nimic mareaţa fire
N'are dor, nici bucurii.

Tu în clipe de 'ncercare
De la dînsa pildă ia—
Către lumea trecătoare,
Rece fii, cum este ea!

Şi 'ndată ce cu neagra-i haină
Pe vale noaptea s'a lăsa
Şi, ca vrăjită 'n mare taină,
Întreaga lume va tacea;
Îndată ce din stînci crăpate
Va bate vîntu 'n erbi uscate
Şi pasărea, ca pe furiş,
Zbura-va 'n noapte din păiş,
Şi supt vlăstarile de vie
În caldul nopţii amorţiş
Ieşi-vor flori de iasomie;
Şi 'ndată ce, cu mareţie,
De peste munţi zimbi-va luna
Privind la tine,—eu, într'una
La tine 'n taină voi veni
Şi pănă 'n zori şezînd cu tine,
De aur vise ţi-oi şopti,
Suflînd pe genele-ţi virgine..."

XVI

Şi el tăcu... În depărtare
Cuvînt după cuvînt murea...
Sărind, Tamara 'n jur privea...
Neînţeleasă 'nfiorare

Simţea în piept; tristeţă grea,
Uimit avînt, învăpaiare:
Simţirea-i toată clocotea.
Zvîrlea gîndirea-i orice strajă,
Şi vinele-i ardeau în foc,
Iar glasul minunat, de vrajă,
I se părea oprit în loc.
Doritul somn, spre dimineaţă,
Pleoapa grea i-o închidea,
Dar mintea toată-i tulbura
O şoaptă tainică, mareaţă:
Fantoma sură, ca din ceţi,
Lucind în farmec şi mîndreţi,
Se înclina spre-a ei zimbire;
Şi ochiu-i, cu aşa iubire,
Aşa de trist, privea la ea,—
De mila-i parcă suferea.
Dar fire nu era cerească:
Nu straja ei dumnezeească
Cunună de lumini purtînd
Pe păru 'n raze strălucind;
Nici duh de groaznice destine,
De rele ferecate 'n spini;
Ci sămăna a seri senine,
A zi, a nopţi, a vii lumini!

XVII

De frică şi de tremur plină,
Pe geam Tamara se înclină
Pierdută 'n gînduri şi visări,—
Cu-aprinşii ochi ea cată 'n zări,
Şi zi şi noapte tot aşteaptă...
Ş'atunci i-aude dulcea-i şoaptă...
N'o dezmerdau degeaba vise,
Nu geaba el venea la ea,
Cu ochiul trist, braţe deschise,
Şi cu blîndeţe îi vorbea....
Şi ea, demult, mereu oftează
Şi-a-şi spune dorul n'are cui;

Spre sfinţi cînd mintea-şi îndrepteazâ,
Se 'nchinâ inima-i doar lui.
De chin şi muncâ obositâ,
Cînd ea s'apropie de pat,
O arde perna, şi 'ngrozitâ
Tresare 'n rece tremurat;
Svîcniri în pieptu-i, aiurâri,
Se 'năduşa, vâzu-i perdut,
Cat braţele-i îmbrăţişari,
Pe buze-i luneca sărut...

. . . .

. . . .

PARTEA A DOUA

I

„O, tată, tată, las' dojana.
Pe fiica-ţi n'o mai chinui.
Eu plîng—şi lacrime, sărmana,
Eu vărs de-atîtea ori pe zi...
Degeaba miri în haina-aleasă
Grăbesc încoaci din vai, din sus...
Ce, alte fete 'n Grùzia nu-s?
Eu nimărui n'oiu fi mireasă.
La peţitori le spune-aşa:
Mi-i soţul meu supt iarba deasă,—
Eu altui inima n'oiu da.
De-atunci de cînd pe el în sînge
L'am îngropat în munte, sus,
De duhul rău, căznită, plînge
În pieptu-mi inima nespus.
În taina nopţii mă 'mpresoară
Vederi de vis îngrozitor
Şi cînd mă 'nchin, în juru-mi zboară—
De-a lor şoptire mă 'nfior.
Sălbatic foc în vine-mi fuge,
Eu mă usuc din zi în zi
Şi moartea, tată, vieaţa-mi suge...

O, tată, nu mă chinui!
Trimete-o 'n sfînta mănăstire
Pe fiica ta fără de minţi:
Hristos m'a ţine-acolo 'n ştire
Rugîndu-mă la el şi sfinţi.
A lumii n'oiu şti bucuria...
M'oiu hodini 'n locaşul sfînt;
Primească-mă de-acum chilia,
În loc de groaznicul mormînt".

II

Şi 'n mănăstirea 'n munţi zidită
Au dus'o neamurile ei;
În haină neagră şi smerită
Încins-au sînii tinerei.
Dar şi-n smeritele veştminte,
Ca 'n rochi 'n firuri, fără rost,
De-aceleaşi visuri care-au fost,
Îi bate pieptul ca 'nainte.
În templul sfînt dacă intra,
Între făclii de la altare,
În ceas de rugă şi cîntare,
Şoptire dulce auzea.
Pe bolta templului pistruc
Un chip ştiut se tot ivea
Şi fără zgomot dispărea;
În ceaţa de tămîe-albuc,
Ca steaua, blînd el strălucea
Şi 'n lumi străine o chema...

. . . .

III

Stătea ascuns lăcaşul sfînt
În umbra dulce-a două dealuri;
Cinari şi plopi, ca nişte valuri,
Îl ascundeau; iar pe pămînt,
Cînd se 'ntindea a nopţii haină,
Lumina schimnicei, în taină,

Sclipea printr'inşii tremurind.
În jur, prin cei migdali în floare,
Supt care-s cruci mîngîietoare
—Ai morţilor tăcuţi străjari—
De păsări răsunau cîntări.
Pe cremene-alergau în cale
De ape reci pîraie iuţi
Si printre munţii nalţi, tăcuţi,
Strîngîndu-se cu drag în vale,
Fugeau în jos, sub merişori
Bătuţi de brumele de flori.

IV

La miază-noapte,—munţi ca norii.
În strălucirea aurorii,
Cînd în văzduhul albastrit
Se 'nfăşură platani şi pinii;
Cînd, căutînd spre răsărit,
La rugă chiamă muezinii;
Cînd clopotul, cu tainic glas
Sunînd, deşteaptă mănăstirea
În timpuriul zilei ceas;
Cînd, dulce ca şi ispitirea,
Gruzinca cu-al ei svelt ulcior
Din munţi coboară la izvor;—
Gheţoase vîrfuri, peste nor,
Ca zid în aer plutitor,
Se zugrăveau pe bolta clară,
Iar la sfinţit, luau supt sară
Veştmînt de purpur' lucitor.
Şi peste ele—jos lăsate—
Domnea din sferele-i cereşti
Cazbec, purtînd pe-ale lui spate
Cealmă şi haine 'mpărăteşti.

V

Dar vraja firii nesupuse
Pe schimnica n'o mai uimea.

De-atîtea griji, dorinţi nespuse,
Simţiri şi cuget îşi pierduse:
Mereu în faţa-i el statea.
Un dor ascuns şi cu putere
Al vieţii rost i l'a închis;
Ei, totu-i pare că-i durere:
Şi-al zilei clar, şi-al nopţii vis.
Ades' cînd noaptea somnoroasă
Pămîntu 'mbracă 'n val cernit,
În faţa candelei—fricoasă,
Tamara cade 'n aiurit
Şi plînge. Iar departe 'n vale,
Vaitatul ei greoiu, de jale,
Pe călător l'opreşte 'n cale
Şi el îşi zice: „Rău duh,
În stîncă ferecat boceşte!"
Ţintind auzul în văzduh,
Sărmanu-i cal cumplit goneşte...
Aci un val de gînd senin
O 'nfăşură şi tot ce-a fost,
Din vremuri iese plin de rost;
De visuri blînde pieptu-i plin,
Şi 'n minte-i visuri reînvie
Din basme, din copilărie,
Din vremi trecute, din bătrîni;
Aci amara-i veselie
S'oglindă 'n ochii lui păgîni;
Aci, şi 'n casă şi 'n livede
Mereu în faţa-i el statea,
Cătînd scăparea lui la ea—
Temîndu-se-a iubi şi-a crede.
Şi rugător parcă-o privea,
Şi-atît de trist el biet părea...

. . . .

VI

Demult acum veştmînt de noapte
Gruzine dealuri a 'mbrăcat.
Împins de-a' gîndurilor şoapte,

În vale Demon s'a lăsat
Și mult timp, mult, el a umblat
Pe lingă schit tot șovăind,
Să-i strice pacea ne'ndrăznind;
Ba, hotărît parcă părea
Să-și lese crudele lui gînduri.
Pe lingă zidurile 'n rînduri
El umblă și supt urma-i grea
Tresare frunza, se 'nfioară...
Acum privea — prin geam, domol
Lumina blîndă se strecoară —
Tamara-și strînge sinu-i gol.
Și iată 'n tainica tăcere
Cingúra* — cîntec de mistere
Din strune 'n aer răspîndi;
Și-a curge sunet se 'nteți —
Ca lacrimi — unul după altul;
Era un cîntec ne 'ntrecut
Ce pentru-al lumii parcă lut
În cer fusese el făcut.
Vr'un înger oare din înnaltul
Ceresc lăcaș aici venea
Prietina-i spre a-și vedea,
Și de trecut îi amintea
Prin cîntu-i plin de mîngîere?...
Tristeți de-amor, de-amor plăcere
Simțește Demon acu 'ntăi...
Și-ar vrea să fugă, plin de frică;
Aripa-i însă nu-și ridică!
Plecîndu-și, doamne! ochii săi,
Din ochi o lacrimă îi pică...
Și până azi, în acel loc
Se vede-o piatră sfredelită
De lacrima nepotolită,
De lacrima călită 'n foc!...

. . . .

VII

El intră,—rob cu tot iubirii.
Spre bine sufletu-i deschis

*). Instrument muzical.

Și-și zice-acum: al re'noirii
Se va 'mplini doritul vis*.
Fiorul tulbur de-așteptare
Și teama de-orbul viitor,
Acum întăi un loc își are
În suflet mîndru, bîrfitor...
Pe supt icoana luminată
Păși 'n chilia nepătată
De rele duhul, de urgii;
Dar simte-aici cerească fire
Și stă cuprins de 'nmărmurire
În pragul tainicei chilii,
Și-adînc pătruns de-o nouă stare,
Își pleacă capul cu 'ntristare...

VIII

Dar el privește; — supt perdele,
În valuri albe, subțirele,
Cu fruntea 'n raze-un înger sta
— Străjar al schimnicei frumoase —
Și de dușmăn, cu mîni pioase,
Cu-a' lui aripi o apăra...
Ei sînt curați, făr' de păcate!
Și 'n el atunci, — din răutate —
Cumplite patimi s'au aprins:
Pierit-a roiul lui de visuri;
De ură vremi, de veacuri plînsuri,
În haina lor iar l'au cuprins.

Heruvimul

„Tu, duh de goană, rele fapte,
Ce cați în schit la miez de noapte?
Închinători aici tu n'ai;
Rău n'a pătruns pân' azi aice!
Spre-Amorul meu, în loc ferice,
Nu-ți sune vinovatul grai!"

*) În Caucaz este legenda că Demonul se va preface iarăși în înger, atunci cînd va iubi pe cea mai neprihănită fată din lume.

Demonul

„De-acuma las-o! Pragul porții
Să nu-l mai treci: ea este-a mea!
Pe noi ne leagă voia sorții
Și n'ai tu dreptu-a judeca.
În bine iarăși simt plăcere
Și 'n farmecu-i mă 'nvăluesc!
De-acum, aici, tu n'ai putere—
Eu sînt stăpînul: o iubesc!
Ne-a scris doar Cerul întîlnirea,
Amorul, biruința mea...
Și să răspund am eu menirea
De-acum,—de mine și de ea!"

Și îngerul, cu ochi de milă
La biata jertfă lung cătă
Și, desfăcînd aripa 'n silă,
În mari cerești se afundă.

IX

De graiul lui, Tamara plînge;
De frică, inima-i se frînge...
În fața ei din nou el stă:
Străluce haina lui cernită,
Și ca furtuna potolită
Cumplitu-i ochiu se lumină.

Tamara

„O, cine-i?... Vorba ta-i ocară!
Din iad, din rai, vin pașii tăi?
Ce vrei tu? Spune-mi!"

Demonul

„O, Tamara!"

Tamara

„Dar, cine ești? răspunde 'ntâi!..."

Demonul

„Eu sînt acel ce 'n nopți în cețe
Tu-l ascultai cu ochiu deschis;
Al cărui gînd, plin de tristețe,
Șoptea la capu-ți cu blîndețe,
Al cărui chip tu-l știi din vis;
Eu sînt acel ce istovește
Orice nădejde și visări,
Pe care nimeni nu-l iubește,
Urmat de blăstăm și ocări.
Eu margini nu știu cunoștinții;
Sînt zeu aicea ca 'n infern,
Domn libertății și științii,
Vrăjmaș dreptății și ființii,
Și... uite 'n fața-ți mă prostern!
Eu ți-am adus, cu umilință,
De-amor o rugă în văpăi—
A mea dintăia suferință
Și lacrămile mele 'ntăi.
Aibi milă, vai, de-a mea ființă!
Pe mine, cerului, m'ai da
Din nou cu blîndele-ți cuvinte;
Cu-ale iubirii haine sfinte
Înfășurat, aș apărea
Ca înger nou, în noi veștminte.
Dă-mi voe, lasă să-ți vorbesc—
Eu rob îți sînt, eu te iubesc!
Cum te-am văzut întâiași dată,
Puterea mea urît-am toată
Și rostul meu nepămîntesc,
Și fui gelos fără voință
De ale lumii bucurii:
Ca tine-a fi e-a mea dorință—
Mă înfior de timpi pustii.
În pieptu-mi rece, foc de viață

Din nou in inima s'a'ncins,
Și amintiri din vremi în ceață
Străvechea rană mi-au aprins.
Ce-i fară tine veșnicia-mi?
A nesfîrșiri 'mpărăția-mi?
Cuvinte goale, vorbe 'n vînt:
Un templu 'n care zei nu sînt!"

Tamara

„Viclene duh, o, piei din față!
Nu mai vorbi, eu nu te-ascult!
Ceresc părinte!... Vai!... Mai mult
A mă ruga nu pot... În ceață
S'afundă sufletu-mi zdrobit!...
O, taci! Tu vreai a mea pieire;
Cuvîntul tău m'a otrăvit...
De ce, de ce a ta iubire?"

Demonul

„De ce, frumoaso? Vai, nu știu!
Dar plin acum de-o viață nouă,
Am rupt din capul meu pustiu
Cununa cea de spini în două;
M'am rupt de-ai mei tovarăși răi,
Văd iad și raiu 'n ochii tăi!
Și te iubesc, frumoaso fată,
Cum nu pricepi—cu-așa amor:
Cu focul tot, puterea toată
De vis și gînd nemuritor.
În mintea mea, din veșnicie
Stă zugrăvită fața ta
Și 'n ochii mei purtatu-s'a
Prin a eterului pustie.
De mult gîndirea-mi tulburînd
Mă urmăreau vorbiri senine
Și 'n vremi ferice 'n raiu trăind,
Eu suferеam gîndind la tine.
O, să pricepi dacă-ai putea

Ce groaznică-i o lîncezire
De veacuri, fără de-o zîmbire...
Plăceri, dureri a nu avea,
Mereu a face faptă rea
Și bine—fără mulțămire;
Să tot tînjești fără-a iubi;
De tot ce este-avînd știință—
Hulind orice fără vroință
Și geaba totul a bîrfi!...
De cînd blestemele divine
S'au împlinit,—din acea zi,
Mîndreța firii pentru mine
Pe veci din ochii mei pieri...
Stăteau în fața-mi lumi albastre,
Podoaba toată-a celor astre
Ce-avui tovarășe cîndva...
Curgeau cu frunți încoronate...
Dar vai! pe fostul al lor frate
Nici una nu-l mai cunoștea!
Pe prigoniții cei ca mine,
Să-i chem atunci am început,
Dar fețe, vorbe, ochi,—eu bine
Nici unul n'am mai cunoscut.
În lupta cu vîrtej năprasnic,
Potop de pulberi ridicam
Și 'ncins cu fulger, tunet groaznic,
Cu zgomot norii despicam
Ca 'n hora de stihii—genune—
Să 'năduș chinu-mi sufletesc,
Să scap de cugete nebune,
La neuitat să nu gîndesc!
Ce sînt poveștile clădite
Din munci, necazuri omenești,
Atîtor neamuri risipite—
Cu-o clipă fața—cît clipești,
Din chinurile-mi negrăite?
Ce-s oamenii? Viața lor?
Ei au trecut și trece-vor!
Sperînd într'un judecător
Ce iartă chiar cînd osîndește!

Tristeţa-mi nu-i de muritor:
Ca mine-i—capat nu-şi gaseşte
Nu va dormi 'ntr'al ei mormînt!
Aci ca leul are-avînt,
Aci straluce, arde-n para,
Aci-i pe gîndu-mi o povoara—
Puterilor ce nu mai sînt,
Tristeţa-i veşnicul mormînt!..."

X

Tamara

„Oricine-ai fi, prietin tainic,—
Pierzîndu-mi liniştea demult,
Fara sa vreau, cu suflet jalnic,
Nefericite, eu te-ascult.
Dar daca vorba'ţi e otrava
Şi rau ascunzi în gîndul tau...
O, mila aibi!... Ce mare slava?...
Eu, cerului mai scumpa-s oare
Ca altele... ce n'ai vazut?
Şi ele sînt fermecatoare,
Pe patul lor, pat de fecioare
De om privire n'a cazut!...
O nu! te rog, tu jura-mi mie...
Graeşte—fa-mi o bucurie...
Tu ştii ce-i visul de femei!
Tu 'n suflet faci sa nasca frica...
Dar tu ştii totul, deci ridica
Orbirea de pe ochii mei!
Te jura dar... de-acu 'nainte
Sa fugi de rele,—da-mi cuvînt!
Ori poate vorbe, juraminte
Ce nu se calca, nu mai sînt?"

Demonul

„Ma jur pe ziua 'ntai a firii,
Ma jur pe ziua ei de-apoi,

Ma jur pe pata osîndirii,
Pe-al veşnicei dreptaţi razboiu;
Ma jur pe-ale caderii chinuri,
Pe dulce vis de biruinţi;
Ma jur pe vorbele-ţi fierbinţi,
Pe-a' crudei desparţiri suspinuri;
Ma jur pe-al duhurilor cor,
Pe soarta fraţilor în plîngeri,
Pe spagile drepţilor îngeri,
Vrajmaşi în vecii vecilor;
Ma jur pe iad, ma jur pe ceruri,
Ma jur pe sfinţi, pe ochii tai;
Ma jur pe stele din eteruri
Ma jur pe lacrima-mi dintai;
Pe-a ta suflare şi simţire,
Pe val din parul tau bogat;
Ma jur pe chin, pe fericire,
Pe-amorul meu învapaiat...
M'am lepadat de vechea slava,
De ura, de-al trufiei jug;
A linguşirii mele-otrava
N'a pune suflete pe rug.
Voesc a fi 'mpacat cu cerul,
Voesc iubire, adevarul,
Voesc în bine-a crede iar.
Ş-adîncul semn de groaznic jar,
Cu lacrima cainţii mele,
Pe fruntea-ţi mîndra voiu spala;
Iar lumea 'n neştiinţi de rele,
În lipsa mea s'a înnalţa!
O, crede-ma, eu singur doara
Te-am priceput şi preţuit;
Punînd în tine-a mea comoara,
A mea putere-am azvirlit.
Amoru-ţi vreau, ca primavara,—
Dau veşnicia pe-un minut;
Ca 'n rau, crezi în amor, Tamara,
Eu nu te mint, nu-s prefacut...
Eu, din eteruri fiul spumii,
În lumi cereşti te voiu lua

Și fi-vei tu regina lumii
Amică veșnică a mea;
Și fără dor și tînguire
Vei căuta în spre pămînt:
Acolo-i scurtă fericire
Și veșnici frumuseți nu sînt;
Acolo-s crime, osîndire,
Acolo patimi mici trăesc;
Acolo ură și iubire,
Pe teamă numai, dăinuesc.
Și tu,—nu știi ce însemnează
Al oamenilor scurt amor?
In sînge tînăr el viează!—
Și el, ca timpu-i schimbător.
Tu lasă-i pe-alții să se 'ncînte
De soarta scurtei lor vieți:
Spre cer ei nu pot să s'avînte,
Ei nu pricep noi frumuseți!
Dar tu, de alte lumi ființă,
Menită ești spre altceva,
Te-așteaptă altă suferință,
Uimiri, tu, altele-i avea!
Un roiu de duhuri zburătoare
În slujba ta eu voiu chema:
Ușoare slugi, ascultătoare
Vor fi mereu la voea ta;
Și din luceafăr, pentru tine
Cununa de-aur voiu lua,
Voiu strînge roua 'n nopți senine—
Cu ea coroana-ți voiu uda;
Cu raza sării purpurie
Eu voiu încinge trupul tău,
Mirezme dulci din flori o mie
Vor îmbăta lac șul meu!
Într'una cu cîntări divine
Auzul ți-l voiu dezmierda,
Palate mîndre, ca de zine,
Din pietre scumpe-ți voiu dura;
M'oiu pogorî cu măestrie
În mări; zbura-voiu peste nori

Și, tot al lumii, da-ți-voiu ție—
Iubește-mă!..."

XI

Și el, ușor
Și-atinse buza-i arzătoare
De gura gingașei ființi;
Cu vorbe dulci, ispititoare,
Îi răspundea la rugăminți.
Puternic ochiu, uscat de-arsură,
Privea la ea. În noaptea sură,
Fatal, țîșnind din păr scîntei,
El strălucea asupra ei!
Sărutu-i plin de-otrava morții
Pătrunse 'n pieptul ei plăpînd...
Un glas ușor, de-abea țipînd,
Se înnecă 'n tăcerea nopții...
Era 'n el tot: amor, durere,
Învinuiri, adînci tristeți,
Adio fără mîngîere,
Adio tinerei vieți!...

XII

Străjarul doar, în miez de noapte,
Se strecura încetinel
Pe lîngă zidurile 'nalte
Bătînd în toaca-i de oțel;
Dar supt fereastra mîndrei fete
Oprindu-și pasu-i măsurat,
Din toacă stă, și-ale lui plete
De groază-atunci au tremurat.
Lui, în tăcerea domnitoare,
I se păruse deslușind
O patimașă sărutare,
Un țipet scurt, suspin murind...
Și cuget rău, care doboară,
Pătrunse 'n pieptu-i în oftări;
O clipă însă se strecoară

Și tace tot. Din depărtări
Doar de zefire dulci suflări
Veneau încet pe-a' frunzei șoapte;
Iar malul mut, pătruns de noapte
Căta spre riu cu 'nduioșări.
Canonul sfîntului ferice
Și-l zice-n gîndu-i tulburat,—
La sfinți se roagă să-i ridice
Ispita greului păcat.
Și repede scurtînd popasul,
Își bate pieptul răzvrătit,
Și-apoi, tăcînd, grăbește pasul
Pe drumul lui obișnuit...

. . . .

XIII

Frumoasă, fără dor, necaz,
Dormea Tamara 'n pat de doliu.
Mai alb ca de zăpezi linţoliu
Era tăcutul ei obraz.
Pe veci pleoapele-s lăsate...
Privindu-le, cine-ar fi zis
Că ochiul ei nu doarme 'n vis,
Căfind, cu dor, a fi deschis
De zori, sau sărutări visate?
Pe ele, geaba, raze vii
Curgeau în valuri aurii;
Degeaba tristele ei rude
Le sărutau, cu fețe ude...
Al morții veșnic sărutat,
Nicicum nu poate fi spălat!
Nicicînd în vremi de veselie,
Veștmînt mai mîndru, mai bogat
La sărbători ea n'a 'mbrăcat:
Din valea largă, flori, scumpie,
—Așa e-al țării obiceiu—
I-au presărat pe trupul ei,
Și-acuma strînse'n mîna-i rece,
S'or duce 'n raiu spre-a o petrece.

Mult timp, mult, duhul nimicirii
N'atinse jertfa putrezirii,—
Nimic pe chipu-i marmurit,
Nu 'nvedera al ei sfîrșit.

XIV

De tristă cale s'au gătit
Vecini, prietini, neamuri multe.
Rupîndu-și pletele-i cărunte,
Bătîndu-și pieptul amărît,
Gudal, pe calu-i alb, în zale,
Se sue 'ncet,— și toți ai săi
Cu el plecat-au. *Zile trei,*
Trei nopți, călca-vor a lor cale.
În templul sfînt, de moși durat,
Mormînt Tamarei e săpat.
Un moș de-al lui Gudal, de veacuri,—
Tîlhar de sate și drumeți—
Cînd boala-i fu fără de leacuri,
La încheiatul relei vieți,
Spre a păcatelor ertare
Biserica-a făgăduit
Să facă 'n stînca de granit,
Ce 'nfruntă-a vîntului turbare,
Ce vulturi doar a găzduit.
Și pe Cazbec, peste vîlcele,
Altar măreț se înnălța
Și țarna omului de rele
Odihna-acolo își afla.
În cimitir fu prefăcută
Pierdută stîncă între nori:
Cum parcă sus, mai lîngă sori,
Ar fi mai cald în groapa mută,
Cum parcă 'n ninsul munte sus,
Ceva 'n cenușă mai viează...
Degeaba! Morții nu visează
Nici rîs, nici chin din timpul dus!

XV

Acum prohodul s'a sfirșit.—
Pe-a lui Gudal sărmană fată
Și pumn de țărnă-au azvirlit
În groapa ei adinc săpată...
S'a înnălțat in sus spre ceri
Miros și fum de tămieri,
Și, de pe stincile vecine,
Tăcut'au plînsuri și suspine...
Un trap de cai, de pași călcat,
Ecou de glas îndepărtat,
Deabea-deabea doar mai răsună...
De-odată nourii s'adună
Pe al Tamarei pat de lut,
Furtuni grozave-au început
Și fioros, cu glas de fiare,
Urlînd în largul cel ceresc,
Din piscul nalt, cu 'nviltorare,
Rîpit-au trupul omenesc.

XVI

În largul cerului albastru,
Un înger, dintre îngeri mii,
Zbura cu àripe-aurii
Și suflet de pe-al nostru astru
Ducea în lumile-azurii.
Cu vorbe dulci de mîngiere
El îndoelile-i gonea,
De urma crimei, de durere
Cu-ale lui lacrimi îl spăla.
Departe'n raiu, cîntări divine
Se auzeau,—cînd, prin văzduh,
Tăind cărările senine,
Zbură din iad grozavul duh...
Era cumplit—o vijelie,
Ca fulgerul prin nori, lucea
Și 'n ne 'ntrecuta lui trufie
Răcni grozav: „ea este-a mea!"

De pieptu-ocrotitor lipită,
Tamara—suflet—tremura,
În rugă, frica-și amorțea.
Se hotăra a ei ursită:
Din nou în fața-i el stătea.
Dar, doamne! cine-l cunoștea?
Cum se uita prin geni plecate!
Ce plin era de răutate,
De hulă fără de sfirșit!—
Răceala de morminturi bate
Din chipul lui înmărmurit.
„O, piei, tu duh de nedreptate!"
Trimisul cerului grăi—
„Ai izbîndit deajuns.—Cea zi
A dreptei judecăți sosi
Și-i bună-a Domnului dreptate!
Trecuta-au vremi de ispitiri!
Cu haina putredei ei firi,
S'au rupt cătușile de rele,—
Tamara-i soră-acum cu stele!
Ea fu din sufletele rari
A căror viață doar e-o clipă
Pe a durerilor aripă,
Pe visuri de mărgăritari:
Cel Veșnic le-a făcut anume
Din spuma finului eter;—
Nu sînt zidite pentru lume,
Ci-au fost create pentru cer.
Cu chinuri aspre răsplătit-a
Tamara groaznicul ei vis;
Ea mult a suferit—iubit-a—
Și raiul pentru ea-i deschis!"

Ș'atuncea îngerul o clipă
La Demon aspru căută;
Apoi, ușor, cu-a lui aripă
În zări cerești se afundă.
Iar Demon, blestemînd cu ură
Mărețu-i vis amăgitor,
Rămase iarăși în natură
Cumplit și rău peste măsură,
Lipsit de bine și amor.

EPILOG

Pe coasta muntelui pietros,
Deasupra văii Caișaure,
Și pănă azi—culcate jos—
Se văd ruini din vremuri sure.
De basme ce 'nspăimint 'copii
E amintirea plină incă...
Măreț și in tăcere-adincă,
Fost martur vechiu de bucurii,
Castelu 'n arbori innegrește.
Aúl* in vale s'a zidit,
Pămintu-i verde și 'nflorește;
De voci ecou nedeslușit
Se pierde'ncet,—lungi caravane
Din depărtări trec zingănind,
Și 'n ceți, sărind de pe mormane,
Spumează riul strălucind.
Cu viața veșnic rizătoare,
Cu primăvară, umbră, soare,
Se joacă firea necurmat,
Ca un copil nevinovat.

Dar tristă-i casa ce gustat-a
Cindva vieața, bucurii—
Ca un bătrin, care 'ngropat-a
Amici, femeie și copii;
Doar, luna după ce răsare,
Locuitorii ei sfioși,
Au horă, praznic, sărbătoare,
Vuesc, aleargă sgomotoși...
Pe prispă, jos, intre gateje,
Painjăn negru toarce mreje;
Pe coperișul prăbușit,
Se joacă gușterii,—o droae,
Iar din părete povirnit
Un șarpe lung se încovoae
Pe scara turnului negrit.
Aci rămine 'ncolăcit,
Aci 'n tot lungu-i se desface

*) Sat de Cercheji.

Și luce—mindru buzdugan,
Uitat pe cimpul cel dușman
De vr'un viteaz trecut la pace...

Sălbatec totu-i. Nicăire
Nu-s urme din trecut; cea fire
Cu sirguință-a șters din lume
A povesti tot ce-ar putea
De-al lui Gudal bătrînul nume
Și de Tamara—fiica sa!
Dar templul ridicat pe munte,
În care-azil ei și-au găsit,
De sfinta mină ocrotit,
Și azi și'nalța mindra-i frunte.
La ușa lui, drept pază-i stau
De piatră lespezi innegrite
Cu plăci de gheață-acoperite,
Drept scut pe pieptul lor purtind
Zăpezi de veacuri strălucind;
Iar stinci innalte, prăbușite,
În lunecuș, de ger oprite,
—Cascade fără de murmur—
Atirnă triste împrejur.
Furtuni pe-acolo dau ocoale
Vuind prin brazi și prin stejari:
Aci plingind in ziduri goale,
Aci strigîndu-i pe străjari...,
De templul sfint din depărtare,
Știind povești,—spre asfințit
Doar norii din răsărit
Grămezi se 'ndrumă la 'nchinare,
Deasupra tristului mormint,
S'aude vaet doar de vint...
Cazbec setos și dirz, aice
Ursuz își ține prada lui,
Iar pacea lui n'ar să i-o strice
În veci cirtirea omului.

Kiev, Martie 1907 **Ioan R. Rădulescu.**

Moş Gheorghe la Expoziţie

— Din psihologia celor mulţi —

La primărie e adunare mare de săteni şi ascultă ce le spune inspectorul comunal.

— Aşa, fraţilor!—spune el din nou, ştergîndu şi boabele mari de sudoare de pe faţa-i aprinsă după atita vorbă. V'am adunat aici, in pretoriul primăriei, ca să vă luminez şi să vă spun că înnaltul guvern, in părintească sa grijă de fericirea poporului, s'a gîndit şi la innălţarea voastră morală, oferindu-vă ocaziunea să vedeţi şi voi, cu ochii voştrii, progresul realizat, în cei patruzeci de ani de glorioasă domnie, de întreagă suflarea romînească. Veţi vedea acolo, pe cimpia Filaretului, grandioasa noastră expoziţie naţională de agricultură, industrie, comerţ, navigaţie, artă, beletristică, tecnică... intr'un cuvînt veţi vedea, ca 'ntr'o panoramă, toate manifestările geniului vieţii noastre naţionale romîneşti.—Meditaţi profund că s'au împlinit o-mie-opt-sute de ani de cînd Traian, strămoşul nostru ne-a adus, drept din inima eternei Roma, pe aceste locuri sfinţite cu singele străbunilor noştri! Să ne grăbim deci şi să mergem cu toţii, mic şi mare, bătrin şi tinăr, să mergem pe cîmpia Filaretului ca să admirăm rezultatele muncii naţionale! Sus inimile Romîni!

Ceasuri întregi de cind se sbuciumă inspectorul comunal să-şi sfirşească discursul, pe care l'a ţinut, din ordin de sus, în toate comunele plăşii sale, ca să hotărască pe ţărani să plătească un sfert din preţul drumului de fier şi să-i ducă la expoziţie.—Ţăranul se dă greu la brazdă! De i spui că are să plătească numai un sfert la tren, că prin urmare e în cîştig, el tace ca şi cum n'ar prea înţelege pentru ce adică statul nu i-ar da drumul întreg şi nu l'ar duce degeaba, că doar Statul nu-i sărac şi nici nu pune din punga lui nimic—trenul e al lui şi, chiar de nu s'ar duce ei, tot trebue să facă drumul la Bucureşti. De-i spui că intrarea la expoziţie o să fie, pentru el, numai zece bani, iarăşi i se ridică pe buză o vorbă duşmănoasă, că adică de ce nu l'ar lăsa să intre şi fără acei zece bani; de ce nu-şi închipue Statul că n'a venit de loc sărăcimea la expoziţie!?—Apoi să te ferească sfintul să'nceapă unul, c'apoi să te ţii... s'asculţi la scinciturí ţărăneşti! Te duci, dragă Doamne, cu inima

deschisă, le vorbeşti de binele lor, cînd colo.. te pomeneşti că-ţi trintesc în obraz fel-de-fel de obrăznicii, care de care mai gogonate: ba că n'au pămînt de hrană; ba că-i împlineşte perceptorul peutru birul anului trecut, pentru plata popuşoilor şi a paelor, luate în timpul secetei; ba că „lumea moare de belea.... şi Statului îi vine să zburde!“ în loc să dea ordin de ertarea dărilor... Şi cite şi mai cite.

Inspectorul, dacă vede-şi-vede că n'are încotro, cheamă la o parte pe primar şi-i hotărăşte că de nu-i trimite la gară măcar zece oameni, apoi n'are de cit să-şi dea chiar de acum demisiunea.—Şi are dreptate inspectorul: prefectul i-a dat ordin să plece la expoziţie, „pe puţin cu trei sute de suflete“, să le scoată din pămînt, de unde-o şti! Inspectorul ştie ce are de făcut primarul; acesta ştie încă şi mai lămurit că n'are altă scăpare decit să scoaţă el, din punga lui, şi să plătească drumul netoţilor, care nu vor să înţeleagă ce va se zică interese superioare ale naţiei.—Nu-i vorbă, primarul mai ştie că banii aceştia o să şi i scoată el, cu dobinda lor cu tot; dar una-i să-i dai grămadă şi alta-i să-i vezi înapoi cu ţîrîita!

* * *

Cit s'a apărat Moş Gheorghe şi n'a fost chip să scape! Te poţi pune cu nătîngia primarului?! Acum altă belea mai mare pe capul lui Moş Gheorghe: fiică-sa Mărica şi noră-sa Catinca, cum au văzut că primarul le trimete pe degeaba, s'au legat de el ca să le ia şi pe dînsele. Asta-i mai trebuia lui acuma?!

— N'auziţi voi, fa?!—le spune el—o să vă ia dracul pe-acolo, pe la Filaretul cela, că cine-o să vă poarte vouă de cheltueala gurii!

— Ne'ngrijim noi, tată—răspund ele—n'avea grijă!

Ele nu vor să-i spună unchiaşului, de teamă să nu se umple de bogdaproste: au luat de la crişmar cite trei lei pe cîte trei băniţi de fasole, fără ştirea bărbaţilor.

Cind vede Moş Gheorghe că până şi gineri-so Ion, pe care'l ţinea de omul cel mai aşezat şi cuminte, vine şi-i stă ciocan pe cap să le ia şi pe al de nevastă-sa şi cumnată-sa la expoziţie şi cind aude că nu-i chip de trai în casă cu muerile acestea, care îşi pun bărbaţii cu ochii pe foc de nu le-or lăsa să plece la expoziţie,—să se ştie adică în sat c'au fost vrednice să vadă expoziţia,—se moae şi Moş Gheorghe, îşi calcă pe inimă şi spune hotărît:

— Ei, hai, că le-oiu lua, Ioane! Da să nu le-aud pe urmă cricnind: ele au copii de lapte şi-o să le iasă pe nas gărgăunii expoziţiei!—Eu mă duc, Ioane, dar voi să băgaţi de seamă la dijmuitul popuşoilor: să nu lăsaţi vataful să ia dijma cu coşul boeresc, să daţi dijma cu acelaş coş, cu care luaţi partea noastră. Aşa-i cu cale; auzitu-m'aţi?

Vineri, in cintatul cucoşului, e vinzoleală mare prin sat. Vatăjelul stirneşte toţi cinii din culcuşuri, cind sună din goarnă. Cei cu expoziţia, chipurile trebue să plece la miezul nopţii ca s'apuce trenul la Fulgereşti. In tot satul numai la casa lui Moş Gheorghe se vede lumină. Ceilalţi, afurisiţi cum sint, numai ingăimase pe primar cu vorba, dar nici gînd să plece: nu se inţelesese din partea cheltuelii pentru mincare şi de aceea, cind aud goarna, se intorc pe cealaltă parte, după ce se 'nţeleg cu nevestele să răspundă dinăuntru, cind ii va striga primarul, c'au plecat de mult.

La fereastra lui Moş Gheorghe stau neastimparatele celea de Marica şi Catinca şi-i tot strigă să se gătească mai iute.

— N'auziţi, voi, de-acolo, muerilor?—le'ntreabă el dinăuntru oprindu-se de 'ncălţat,—îmi daţi voi răgaz să mă'ncalţ cu opincile ca lumea? ori vă dau dracului, cu expoziţia voastră cu tot!.. Parcă vă duceţi la nuntă, aşa nu vă mai astimparaţi!

— Să tăcem, fă, din gură!—spune Mărica în şoaptă apăsată. Nu-l vezi că-i în toane? mai ştii? dacă se răsgindeşte?!... atita ne-ar mai trebui!...

— Ian ascultaţi, fă, zărghitelor—face Moş Gheorghe, deschizind uşa tinzii—v'aţi ingrijit voi pentru gură? că nu-s colea Bucureştii!

— Ei, asta-i!... ba c'om pleca şi cu chita 'n traistă pe la Bucureşti—răspund ele. Cică ne-or da şi de mincare acolo.

— Innapoi, zăludelor! vă luaţi după vint? credeţi că mergeţi la praznic? Ia uitaţi-vă, oameni buni! innapoi! şi vă luaţi pe voi caţaveicele, că nu se porneşte nimeni la drum, în Octombre, ca la hora din sat! Voiu da eu vouă fudulie!... cu ce o să'nveliţi copii la vreme de ploae?

Şi nu se lasă Moş Georghe până ce nu fac nevestele tot ce le porunceşte el să facă.

Abea se ţine el pe drum, în urma lor. Cum ar zbura ele de-ar avea o putere! şi nici nu simt, de bucurie, în braţele lor greutatea copiilor, care dorm duşi. E puţin lucru să te duci tu prin locuri, pe unde n'a mai calcat picior de muere din satul tău?! La o adică, după ce te-ai intoarce, n'o să ai tu tot dreptul să-i spui uneia şi alteia şi să-i baţi din pumni, că tu eşti purtată prin lumea largă şi că nu-i de nasul unui guzgan orb să se pue cu tine?

Moş Gheorghe merge şi tot bombăneşte singur pe socoteala primarului, a expoziţiei şi a nesocotinţii uşuratece omeneşti; nevestele trag cu urechea, se folosesc de întuneric şi-şi dau cu cotul, chicotesc cind prind cite-o frintură din vorba uncheaşului şi, din cind in cind, izbucnesc în ris cu hohote.

— Cum mi-ar veni mie să rid, fă, aşa hodoronc-tronc, fără pricină?—întreabă el din urmă.

— Ia de baba ceea, tată.—răspunde Mărica.

— Ce visaţi voi acolo, pricopsitelor?

— Baba ceea, tată, de la Birlad.

— Ian auziţi voi, dumeritelor! ce credeţi voi că-i aceea, expoziţia?

— Ei, ce să fie!?—răspund ele—că de fost trebue să fie ei ceva!.., că nu s'ar zdrunciuna lumea degeaba!

— Cum, ceva?! spuneţi-mi şi mie!.. că iaca voi aveţi cap mai mare decit mine..

— ?

— Ci, spuneţi! haide, spuneţi odată! că mi-aţi ros urechile cu expoziţia voastră..

— Din nou se face tăcere.

— M'aţi scos din fire—urmează el apoi—om bătrin, la virsta mea să plec eu la expoziţie!... voi o să daţi samă innaintea lui Dumnezeu că m'abat din drumul meu cel drept...

— Ei, tată, cum mai faci şi dumneta!.. par'că Dumnezeu...

— Cum?— intrerupe iute Moş Gheorghe răstit.

Mărica se opreşte îndată, de teamă să nu-şi aprindă pae în cap din partea bătrinului şi schimbă vorba inadins.

— Da trebue să fie frumos, tată!—spune ea mai departe—cum să nu vedem şi noi aşa minune?!

— Minunea dracului, fă! pustietăţi, fă!... n'aţi auzit ce spunea inspectorul? spunea că vezi ca 'ntr'o panoramă...

— Negreşit că panoramă!—face Mărica luminată şi bucuroasă—da ce vrai să fie altă ceva?

— Apoi nu vi-i ruşine obrazului şi păcat de Dumnezeu?... eu is de panoramă, la virsta mea?—întreabă el, de rindul acesta, cu tot dinadinsul.

— Bine, tată... nu ţi-a plăcut baba ceea, la sfintul Ioan, la iarmarocul de la Birlad?—întreabă ea, umflindu-se de un ris stăpinit.

— Ba să se ducă pe pustiu, că nu era lucru curat nici acolo!... n'ai văzut cum se'nvirtea 'ntr'un picior—şi cum juca ţonţoroiu şi cum se strimba, baba dracului, parcă ar fi avut suflet?!

— De asta, aşa-i!—răspunde Mărica, gindindu-se că trebue să-l potolească—dar vezi că noi nu te-am putut face, nici atunci, să intri în panoramă; dumneta ai văzut numai baba ceea, cu chitie pe cap, care se 'nvirtea ţonţoroiu pe cerdacul panoramei şi juca după cîntecul bantei, par'că era vie!... ce-ai fi zis, de-ai fi mers cu noi să fi văzut innăuntru minunile de pe lume, fel-de fel de împaraţi, îmbrăcaţi în haine scumpe, cusute cu aur şi petre nestimate, aşezaţi în cutii mari de sticlă, cum închideau ochii şi-i deschideau?!.. ai fi jurat că-s vii şi trag de moarte... la unul forfotea singele din piept, cică era un împărat rusesc....

— Apoi nu-ţi spun eu, că intru'n păcate cu voi? că nu-i lucru curat!... să merg eu la expoziţie, la virsta mea... în loc să-mi caut de suflet, umblu cu voi după gură-cască, după pustietăţi nemţeşti!

Ele îşi şoptesc ceva şi pe urmă începe iarăşi Mărica:

— Ştii una, tată? noi o s'ajungem la Filaretul cela, ne-om

uita intăi pe-afară și-om vedea dacă mai este și-acolo baba cea de la Birlad. De-o fi să fie, apoi noi nu te-om mai sili să intri'n Filaret; îi sta pe-afară și ni-i aștepta păn 'om eși dintr'însul.

Numai, vezi, c'aici or fi și mai multe minunății; or fi și mai multe ochiuri de sticlă, pe unde o să trebuească să ne uităm—cică nici nu le poți dovedi într'o zi pe toate—cum să stai dumneta, atita vreme pe-afară, să ne-aștepți pe noi?

— Vezi bine c'o să stau—răspunde în sfîrșit Moș Gheorghe, mulțămit de cumințenia fiică-sa—că doar n'or să mă pună la ridicat pietre de moară!... o să stau și eu acolo, undeva, jos, sub cerdac și n'o să mor de dorul expoziției voastre!

* * *

Se luminează de ziuă. Mărica și Catinca, așezate jos, stau rezimate cu spetele de zidul gării și-și lăptează copiii... Moș Gheorghe s'a pus pe-o bancă, lîngă peretele din față și se uită în susul liniei, de unde trebue să vie trenul. Șezînd fără lucru, i se stirnesc în minte o mulțime de gînduri. A mai fost el la gară de multe ori; chiar luna trecută a descărcat, din fugă, un car de secară în sacii Jidanului; dar nu s'a suit până acuma în tren. Mai ales gîndul acesta nu-i prea dă pace. Iși face el socoteală, nu-i vorbă, că ce-o fi c'o lume, o fi și cu dînsul; dar este încă și altceva, care 'l cam turbură: și-a dat cîndva, demult, cuvîntul, așa în sinea lui, că n'o să pue piciorul în tren. „Să le rămînă de cap, cu pustiul lor de tren cu tot, și să nu-i mai putrezească ciolanele, celui care a stirnit trenul, întîi-și'ntîi!"—blestema el o bucată de vreme, până ce, încet-încet, s'a deprins cu gîndul că n'o să se mai întoarcă, în vecii vecilor, cîștigul săracilor din cărăușie. Acum, la bătrînețe, trebue să-și calce cuvîntul și-l cam doare inima din pricina asta.

Purta el, de mult, un răsboiu ascuns în contra drumului de fier și i se pare că această luptă o să ia sfîrșit, cu dovedirea lui, îndată ce-o să pună piciorul pe scara vagonului. A văzut el totdeauna vagoane de marfă la magazie, cînd deșerta toamna secara în sacii Jidanului, dar totdeauna și-a răzbunat pe dînsele: nu s'a uitat niciodată mai de-aproape la ele ca să le vadă cum sînt făcute.

Apoi îi lunecă ochii în josul liniei, până în depărtare, unde se'mpreună șinele și se pierd și nici el singur nu-și dă samă pentruce se scoală de pe bancă și se apropie ca să vadă mai bine linia.—Dă cu bățul în șină, după ce se uită la grosimea ei, aude sunetul plin și zice «bun!». Face cîțiva pași, până la încheetura cu șina următoare, privește la legătura cu șuruburi groase, prinse'n mutelci trainice și spune iarăși „bun!". Bagă de samă că șina are talpă prinsă 'n cîrlige zdravene, afundate'n traverse de stejar și nu se poate stăpîni ca să nu zică din nou «bun!!». Un om, c'un ciocan de fier într'o mînă și c'o chee pentru mutelci în alta, s'apropie de gară, cercetînd cu de amănuntul închegătura liniei; Moș Gheorghe înțelege despre ce-i vorba și-și șoptește, dînd din cap: «asta-i mai bună decît toate!»

Clopotul de semnale, așezat deasupra unei ferestre, începe să bată. Moș Gheorghe se uită mirat și nu pricepe nici cum se ridică ciocanul de lovește în buza clopotului, nici de ce bate. Intreabă pe cel cu cheia de pe linie și află că o să vie un tren de marfă și că acel tren o să plece acum din gara Bujoru. Mai apoi clopotul sună din nou și din nou află el că, de data asta, o să vie „personalul"—ceia ce, pentru Moș Gheorghe, însamnă că vine trenul încărcat cu boeri; el știe că „persoană" va să zică boer—și că «personalul» a plecat din Ghibărțeni. Numai acum bagă el seama—și se lovește cu palma peste frunte—că sînt două părechi de șine dinaintea gării. «Așaaa! apoi aice-i regulă, tată, nu-i șagă!... bun, tată, bun de tot!... auzi dumneta?!... multe-i mai vin în cap și omului istuia!... meșteră lume a mai eșit!..."—face el scărpinîndu-se după ureche.

Trenul de marfă se zărește: vine ca un zmeu din poveste. Crește, văzînd cu ochii și-o întinde ca pe sfoară. S'aude șuerul lung, vine mereu ca o năpaste, încep să se simtă cutremurături ușoare de pămînt sub picioarele lui Moș Gheorghe. Sguduiturile pămîntului cresc mai cu putere, inima lui bate iute și nici nu știe cum se dă cîte c'un pas înapoi, de teamă să nu se prăbușească pămîntul sub el, în vreme ce nu și poate lua ochii țintuiți pe namila, ce dă busna înainte scoțînd scîntei și împroșcînd cu nările aburi de foc.

In clipa care se oprește trenul, un fior de groază îi străpunge inima lui Moș Gheorghe: ce fac oare Mărica și Catinca? el nici nu simțise că ele, ca să fie în mai mare siguranță, se țineau, lipite de dînsul, una de oparte și alta de cealaltă parte.

— Ați văzut și voi, fetelor, cum a venit?—le'ntreabă el, ascunzîndu-și, pe cît poate, tulburarea lui sufletească.

— Cum nu, tată?!—răspund ele într'un glas stăpînit, ca să nu se dea de gol, față de Moș Gheorghe, că li-i inima sărită.

— Buuun!... păn'acum îi bine!—face el isbînditor.

Moș Gheorghe are acum de făcut alte socoteli.—Se'ncepe manevra vagoanelor. Numără mai întăi roatele mașinii, apoi șirul de vagoane. Privește cum merg roatele pe șine, cum au ele cîte o margine înăuntru ca să nu poată sări, ori luneca în lături, cum se desprind cîteva vagoane, cum le dă brînci mașina și cum se duc ele ușor și singure de s'așează tocmai sub streșina magaziei, par'că le-ar pune cineva cu mîna.

— Așaaa!—face el, plecîndu se înainte, cînd vede că se opresc vagoanele îmbrîncite drept unde trebue.

— Ei, fetelor!—începe el din nou, uitîndu-se în ochii Măricăi și Catincăi și arătîndu-le mașina cu mîna întinsă spre ea—aice nu-i treabă de car cu boi! aici îi putere, nu-i jucărie de cărăușie!... Fie că face! zău face! că-i meșteră lumea!—sfîrșește el clătinînd din cap și lăsînd mîna în jos, biruit bucuros de puterea născocitoare a minții omenești.

* * *

Sosește și „personalul". Moș Gheorghe, de data asta, îl așteaptă fără să mai facă mișcarea de dare înapoi, cum făcuse întâiași dată. Are chiar vremea să vadă pe șeful gării lingă linie și să judece că de-ar fi primejdie, n'ar sta el așa de-aproape. Numai niște furnici îi umblă pe spate, cind vede că trenul, cit îi el de lung și de greu, face, la o cotitură, mișcarea pe care o are un balaur în mers. Il miră doar opritul: «personalul» se oprește din fuga mare, dintr'odată. Bagă de samă că vagoanele nu-s ca cele de marfă: au ferestre și, la toate ferestrele, se vede amestecătură de capete, unele de boeri, altele de cucoane, iar la alte vagoane vede capete de țărani și de țărance—va să zică nu merg în tren numai «persoane». In coada trenului sint și la «personal» vagoane de marfă, dar acolo-i marfa vie: cind se deszăvoresc ușile, se văd ticsite de țărani. Tocmai se pregătește să plece într'acolo, să vadă ce-i, cind aude pe inspectorul comunal că strigă:

— Cine-i pentru expoziție, la urmă!

Chiar un așa strigăt dorea Moș Gheorghe. Iși scoate iute „îndreptările" de la primărie, le dă inspectorului și se sue, cu Mărica și Catinca, într'un vagon plin cu lume de adunătură, de prin toate comunele Horincei.

— Bun!—spune Moș Gheorghe, cu ochii luminați—bun! sintem numai de-ai noștri, tot unul-și-unul!... îmi era în grijă ca n-oi mai cunoaște pe nimeni.

— La expoziție, Moș Gheorghe? Noroc și drum în plin!—spune care-mai-de-care dintre Horinceni.

El nu știe cu care să dea mai degrabă mina, în vreme ce cițiva însurăței, cu nevestele, se grăbesc să cheme în ceata lor pe tovarășele lui Moș Gheorghe.

— Gata!—s'aude strigătul puternic al șefului de gară, pe cind conductorul apropie cele două uși ale vagonului c'un huruit lung, amestecat cu crișcături ințepătoare și le zăvorăște din nou, după regulă.

— Mââă!.. se miră Moș Gheorghe de bezna întunericului ce se face în vagon.

— Hââă!...—răspund cu toții la mirarea lui, ca să-i dea a înțelege că asta-i treabă cunoscută de dinșii, că doar ei vin tocmai din Berești pe întuneric.

— Dar bine, oameni buni—întreabă el ca să-și ascundă încurcătura ce i-a făcut'o mirarea lui—așa o să mergem noi până la București? așa merge lumea la expoziție?!

— Așa, moșule!—răspund ei, fără să creadă.

O clătinătură și un duruit stimpărat se simte în vagon; după asta înțelege și Moș Gheorghe că sint plecați.

Intr'o parte a vagonului, un Horincean începe să cînte; în altă parte se încep ghidușiile: însurățeii își sărută nevestele și greșesc, cite-odată, și pe-alăturea. In altă parte se aprinde un chibrit, spre mihnirea nemărturisită a celor tineri.

— Ia ascultați, oameni buni—spune Moș Gheorghe, scoțind din manta o luminărică. N'ați fost nimenea pe la pomene? ori pe la dumneavoastra s'au lăsat poate de obiceiul pomenirii răposaților!

Incep toți să se caute prin buzunare și es la iveală o mulțime de luminițe de ciară, uitate.

— Tot bătrinul e mai priceput!—spune un Horincean. Noi venim de la Berești pe'ntuneric și nu ne-a trecut nimănui prin gind c'am fost pe la pomene și că trebue s'avem prin buzunare luminări uitate.

Se aprinde luminarea lui Moș Gheorghe, apoi alta și alta, până ce le spune tot el să nu facă risipă, ca să le-ajungă până la Galați.—Unul găsește că asta îi aduce aminte de „luminația", pe care a văzut'o cind era în armată; altul că samănă cu biserica, la sfînta Inviere; altul ar semui mai degrabă întunericul vagonului, ziua'namiaza mare, cu întunerecul unei pivnițe, cind te duci să scoți vin; vorba acestui din urmă îl face pe altul să-și arăte părerea de rău că inspectorul s'a schimbat și că nu mai e darnic ca la alegerea lui conu Petrache: ce nimerit lucru ar fi să fie și-acum, colea, un poloboc plin cu vin!—Numai bietul Năstase Cărbune e sufletul cel mai necăjit: el trage aghioase pe nas, trîntit cu fața 'n sus, trăsnit de rachiul băut pe minecate, ca să nu plece la drum cu inima goală!

- Puneți-i, oameni buni, o luminare în mina creștinului istuia—spune Moș Gheorghe, arătind la Cărbune, umflat de un ris stăpînit, după ce se gindește o clipă că nu-i omul în nici o primejdie de moarte.

Atita așteaptă Vasile Buzduga! Iși face loc prin mulțime ca să răzbată până la dinsul, se pleacă asupra lui și, cum doarme el cu gura căscată, îi pune luminarea între dinți și spune c'a găsit un sfeșnic minunat.—Un hohot izbucnește între cei din jurul lui Cărbune, iar nevestele, cind aud, din colțul lor, despre ce-i vorba, dau buluc într'acolo, ca să vadă și ele comedia drăcosului de Buzduga. Unii chiamă pe dascalul Costache să-i citească stilpii și să-i cînte prohodul, alții spun, așa de ris, că-i bolnav bietul Cărbune, iar alții că-i sosit românul de la coasă și s'a pus să-și odihnească bietele ciolane.—și, ar ține până la Galați veselia, pe socoteala lui Cărbune, dacă n'ar veni o întimplare neașteptată ca să le o tae: se vede că el visează ceva grozav, pentrucă strînge de odată gura, se frînge luminarea și-i pîrlește vîrful nasului. Cărbune se strîmbă o dată, acru de tot, prufnește cît-colo luminarea și se'ntoarce amărît pe cealaltă parte.

— Lăsați-l, băeți, să doarmă de-acum până la Galați—spune Moș Gheorghe—ca să se trezească de-abinelea; altfel o s'avem bucluc cu dinsul—aud că ne suim de-acolo în alt tren..

* * *

De la Galați, „personalul" nu mai are vagoane pentru vite. Moș Gheorghe și cu Horincenii se sue in vagoane de clasa III-a.

— Așa da!—spune el, așezîndu-se pe-o bancă, alături de fică-sa și noră-sa, după ce se uită împrejur. Așa mai înțeleg și eu!... lumină-lumină, loc de odihnă—loc de odihnă... să tot mergi pană la capătul pămîntului!... da'nu ca pân'acum... să stai tu parc'ai călători pe ceia-lume!

Cum pleacă trenul din Galați începe să cearnă de ploae, la început mărunt, apoi mai cu temeiu și cu picături mari și bulbucate.

— Vedeți voi?—întreabă el pe al de Marica. Ce făceați voi' cu mărunțușul vostru, dacă nu vă luați cațaveicele?

— Ei, ce făceam!—face Marica, dînd din cap—dar nu vezi că aici nu plouă?

Moș Gheorghe rămîne pe gînduri, cam încurcat. „A-a i!—gîndește el—în vagon nu te plouă... mare lucru și trenul ista!..."

— Uite și sobă în vagon—spune Marica din nou, arătîndu-i unchiașului soba așezată de cealaltă parte, și cătînd cam înțepată în ochii lui, pentru că n'o mai rupea cu istoria cațaveicii.

El se uită lung, se duce într'acolo, pune mîna pe clanța ușii de la sobă, deschide și vede înăuntru cenușă, rămasă de iarna trecută. „Poftim să faci foc în car, dacă-ți dă mîna!—și spune el în minte, așezîndu-se la loc—ningă, ploaie, geruiască... ce-ți pasă!... bună socoteală, oameni buni!... ți-ar fi venit în gînd să fie și sobă în vagon?!"

De odată piere lumina zilei. Huruitul vagonului e mai înfundat. Înțelege c'au intrat pe sub pămînt, în tunelul de la Bărboși, despre care a auzit vorbindu-se de multe ori. I se strînge puțin inima, tot se ivesc în mintea lui niște întrebări, dar n'are vreme să stea în răgaz și să-și dea răspunsurile trebuitoare. Il stăpînește mai mult gîndul să nu-i scape gura de eșire a tunelului nebăgată în samă. Ziua se repede, văzînd cu ochii, în vagon și ele se uită țintă pe geam; abea are vreme să zărească și să se încredințeze că tunelul e ca o hrubă boltită cu piatră temeinică—îi năvălesc din nou în minte întrebările de mai 'nainte: cum au știut ei, cine-or fi fost aceia, după ce au săpat o bucată și au dat de întuneric, încotro să meargă cu săpatul, ca să iasă de cealaltă parte, tocmai unde trebue? au luat-o ei așa, în bobote? apoi cum de n-au eșit la Dunărea, dac'au mers la întîmplare? și dac'ar fi dat de Dunărea.... numai să fi văzut haz, să fi dat busna apa în tunel și să fi eșit pe cealaltă parte! ce de pește atunci!... pui o plasă mare la gura cealaltă... intră peștele ca'n sac... ferească Dumnezeu atunci! s'ar fi înecat toți din tunel și s'ar fi înecat și partea din vale a Galațului! te pui cu puterea apei?

Oprirea la Bărboși îi rupe firul gîndurilor. Lumea se dă pe jos.—„Or fi de-aici? zăbovește trenul mai mult?" Ar bea și el apă, dar se teme să nu rămînă în drum. „A strigat unul, cel cu sfredelitul biletelor, că stă trenul cinci minute: cît o fi cinci minuturi de-ale lui? ce-i un menunt!... o nimica toată!" Găsește că gara asta e mult mai mică decît cea dela Galați; „asta așa se și cade să fie: trahtul dela Bărboși n'are a face cu trahtul Galațului". Vede, ce nu ți-ar trăsni prin cap: unul cu „recedulce-braga" umblă, din vagon în vagon, și strînge la gologani. Moș Gheorghe găsește că și asta-i bună rînduială, cine-o fi așezat-o, pentrucă n'are nevoe să se dea jos din vagon, ca să-și stîmpere cineva setea; decît nu prea se uită cu ochi buni la sîrbul acesta: „coșcogea namilă de Romîn, să umble el cu braga, cînd ar putea să frîngă pietrele 'n mîini".

Sosește trenul dela Tecuci și se oprește mașina chiar în dreptul ferestrei lui Moș Gheorghe. Fochistul are șapcă ponosită de cărbuni; el însuși e mînjit pe obraz, pe mîni și pe haine și îndoapă mereu cuptorul deschis cu lopeți încărcate cu cărbuni. Mașinistul își ia mîna de pe mînerul cu care oprise trenul și se întoarce cu fața spre Moș Gheorghe. „Grea viață!—gîndește el, văzînd că și mașinistul e mînjit cu cărbuni—meșter romîn trebue să fie un mașinist de tren!... ca să stea el și să dreagă o stricăciune ceva, cum se poate întîmpla romînului la drum!.. meșteră lume!... să faci tu o mașină de tren?... tii! cît lumea!..."

Trenul lui Moș Gheorghe se pune în mișcare. „A pornit sireacul!"—spune el, uitîndu-se în ochii Măricăi, ca să vadă dacă ele simt ce mare lucru-i trenul. Și n'are răgaz să descoase toate întrebările cari-i vin în minte, pe nevrute, despre chipul cum s'or fi făcînd trenurile, despre fierăria cîtă este pe lumea asta, pentrucă vede, pierind pe lîngă geam ca niște năluci, închegăturile podului de peste Siret. Se scoală iute în picioare și îmbrățișează, c'o privire lacomă, lungul apei și picioarele podului. E pod mereu. Și-aici e lucru mare: cum or fi pus ei, cine-or fi fost dînșii, cele dintîi pietre în fundul apei? cum or fi potrivit ei temelia unui picior, ca să vie tocmai unde trebue? mai ales că Siretul e apă curgătoare!

Dar acum bagă de seamă cum trec stîlpii telegrafului, care se ține după drumul de fier, și'ncepe să numere: unu-doi-trei-patru-cinci-șease-șapte. Cînd ajunge la numărul șapte, trece un stîlp de telegraf. Numără mai departe: unu-doi-trei-patru-cinci-șease-șapte; trece alt stîlp. „Așa și trebue să fie, gîndește el, bătîndu-se cu palma peste genunchiu, după ce numără de cîteva ori—se vede că trenul merge otova și stîlpii de telegraf sînt puși pe măsură". Se scoală de pe bancă, fără să se uite la nimeni, începe a merge prin mijlocul celor două șiruri de bănci, dealungul vagonului, așa par'că să se mai poarte și numără în gînd fiecare pas: „unu-doi-trei-patru-cinci-șease-șapte". Vine la loc și socotește: «Intre doi stîlpi de telegraf, să zicem că sînt cincizeci de pași; unu-doi-trei-patru-cinci-șease-șapte»—, cînd ajunge cu

număratul în gînd la șapte, culcă un deget dela mînă. Și tot așa, pe rînd, până culcă șapte degete dela amîndouă mînele.

— Bun!—zice el, mulțumit și destul de tărișor, încît s'ar auzi și prin prejur, de n'ar fi zgomotul vagonului în mers—bun! va să zică până faci cu piciorul șapte pași, trenul face doi stîlpi: până calci tu cu piciorul locul dintre doi stîlpi, el calcă opt stîlpi... cît face el într'o zi, tu faci în șapte zile!.. bun, tată, bun de tot!...

Trenul ese din pădurea de sălcii, care începe de cum treci Siretul și dă în limpezișul șesului. In dreapta, ici-colo sate; în stînga, până la Dunărea, stufărie și luminișuri de bălți. Moș Gheorghe se gîndește la fericirea oamenilor de prin satele apropiate, cà au stuf la îndămînă pentru acoperitul caselor și pește din belșug. Totodată i se strecoară o îndoială: oare bălțile sînt omenești ori boerești? „de-or fi omenești.. halal de ei! de-or fi boerești... Dumnezeu știe ce fel de boeri or fi și pe locurile estea!". Indoiala i se ridică îndată: pe-o cositură otăvită din nou și nepăscută, se văd o mulțime de stoguri de fîn, lucru care îi spune lui că șesul nu-i omenesc, altfel oamenii și-ar fi dus fînul în sat. „Nici pe-aici nu-i de trai!"—gîndește el, întorcîndu-și capul în altă parte.

Conductorul începe să strîngă biletele pentru Brăila.

— Brăila, tată?—întreabă Mărica, doritoare să vadă un oraș nou.

— Brăila, tată?—întreabă iute și Catinca, mînată de același gînd.

— Cum? nu se poate!—face Moș Gheorghe, trezit ca din somn și nedumerit. Brăila, Domnule?—întreabă el pe conductor.

— Brăila, moșule! dar ce vreai să fie?—răspunde conductorul.

Moș Gheorghe e încurcat cu totul. Cum se poate? el știe, așa a tot auzit, că la Brăila te duci pe apă și va să zică trebue să fie hăt încolo, unde-o fi! Ce caută trenul la Brăila?!

Se scoală de pe bancă și se uită pe geam; apoi începe să rîdă și se așează la loc. Adecă la ce se uită pe geam? s'o cunoască? dar el n'a fost niciodată la Brăila și are s'o cunoască el de-i Brăila, ori nu, dacă s'ar uita la ea pe geam?

— Brăila, tată?—întreabă nerăbdătoare, din nou, Mărica."

— O fi Brăila, fată hăi! răspunde el, cam nemulțumit de sine c'a întrebat pe conductor.

In adevăr, lui Moș Gheorghe i s'a părut că rîdea conductorul pe sub musteață, cînd i-a spus că-i Brăila și-i cam pare rău că s'a luat după neastîmpărul nevestelor și s'a grăbit să-l întrebe. Ar fi putut, adecă, afla adevărul și dacă ar fi mai așteptat să iasă conductorul și ar fi întrebat mai bine pe cineva din vagon.

— Brăila, două-zeci de minute!—s'aude strigătul conductorului, îndată ce contenește tocatul vagonului.

— Tot Brăila a fost să fie!—spune Moș Gheorghe nevestelor.

Dau să se uite pe geam, se scoală în picioare ca să vadă mai bine orașul, dar n'au chip: vagonul e în dreptul gării.

— Îi frumoasă Brăila, fă?—le întreabă el, rîzînd, pe neveste.

— Ei!... frumoasă..—răspund ele înciudate. Ți-ai găsit să mai vedem și noi ceva!

Doi țărani intră pe ușă și s'așază pe banca din fața lui Moș Gheorghe. Nevestele își dau ghiont și pufnesc stăpînit. Moș Gheorghe se'ncruntă la ele și le face semn să-și bage mințile în cap. El înțelege de ce se hlizesc ele: țăranii veniți au niște căciuli, cum n'au mai văzut ele, înguste pe cap și late în fund, ca niște baniți. Le mai umflă rîsul și de pantalonii lor, largi cît toate zilele.

— Ia uitați-vă, fetelor—le spune uncheașul, ca să le schimbe gîndul—cum mai umblă de repede lumea la gară!.. Vezi bine c'așa trebue să umble, pentru că trenul n'așteaptă! s'a împlinit ceasul, cît i-i lui să stea? mort-copt, trebue să te sui, dacă vrei să te duci și să nu rămîi cu buzele umflate!

— Incotro, neica?—întreabă pe Moș Gheorghe cel mai bătrîn dintre cei doi țărani străini.

La una ca asta nu se aștepta el. Ei, ce te faci? cum să le spui oamenilor că te duci la expoziție?!..

— Apoi.. ia niște păcate, oameni buni!.. am un fecior și-un ginere în oaste, la București.. și mă duc cu fetele astea să-și mai vadă bărbații. Da dumneavoastră încotro?

— Buzeu. Avem un proces c'un tîlhar de proprietar, care trăește la Buzeu. Am fost la avocat în Brăila și el ne-a sfătuit să ne ducem la tîlhar acasă și să stăm la împăcare, că p'aci pe la noi o ducem greu cu proprietarii și cu arendașii. Pe la dumneavoastră o fi mai bine, din parte pămîntului?

— Greu, oameni buni, și pe la noi, în ținutul Galațului—spune Moș Gheorghe, mulțumit în sufletul lui că poate să se jeluiască și la alți oameni, de pe alte locuri, ca să se știe cît mai departe despre greutățile vieții din satul lui. S'a înmulțit lumea, s'au strîmtat locurile și nu mai au bieții oameni nici un chip! Se uită lumea numai în sus!

— Vezi dumneata?!—gîndesc toți de-odată—și noi credeam că nevoile s'au încuibat numai în satul nostru!

După schimbul acesta de vorbe, nici Măricăi, nici Catincăi nu li se mai par dișănțate căciulile și pantalonii; ba chiar le pare rău, la amîndouă, c'au făcut nebunia să se pornească pe rîs.

Trenul se pune în mișcare. Nevestele se grăbesc cu ochii la geam: se văd numai casele din marginea orașului; mai departe numai acoperișuri și deasupra lor, și mai departe, coșurile înalte dela fabrici și turnuri de biserici.

— N'are nici un Dumnezeu, fă, Brăila asta—șoptește Mărica la urechea Catincăi.

— Mai așa!—răspunde Catinca—nu vezi nici o casă ca lumea, ca'n Gălați.

— Apoi degeaba vă uitați, nevestelor—spune acelaș străin. Brăila o vezi numai cînd intri întrînsa; altfel nu vezi nimica d'aci, spune el sfîrșind.

Ele se pun pe bancă, cu tinga în inimă, c'au trecut pe lingă Brăila și n'au văzut-o cum se cade.

— Tot așa o să pățim și cu Buzăul, fă! — șoptește din nou Mărica. Ai auzit? trecem pe la Buzău, oamenii eștia se duc acolo. Ia întreabă-i tu, că mie mi-e nu știu cum să-i întreb.

— Mă rog, nici Buzăul n'o să-l vedem? — întreabă Catinca, înroșindu-se până'n vîrful urechilor.

— Apoi nici Buzeul și nici Ploeștii n'o să-i vedeți, decît tot așa, cum ați văzut Brăila — răspunde cel mai tînăr dintre străini, care a făcut armată în București.

— Auzi, fă? — spune Catinca, vădit mâhnită de cele ce auzea. Să treci tu pe lingă atîtea orașe și să nu le vezi!... mai mare păcatul!

Auzi? cică trecem și pe la Ploești și nici la Ploești n'o s'avem parte!

— Ehei, dragele mele! — le spune Moș Gheorghe clătinînd din cap și uitîndu-se, așa într'aiurea, ca și cum s'ar uita în tot largul lumii — multe-or fi de văzut pe lumea asta!.. îți dă mîna? să te fi dat frumușel jos, să fi rămas o-zi-două în Brăila... să te sui pe urmă în tren, stai o-zi-două în Buzeu.. te sui iar în tren, stai o zi-două în Ploești... și tot așa! Acuma, ziceți și voi bodaproste că măcar ulmiți, ca niște copoi, de departe, Brăila și... orașele care mai vin!..

* * *

De la Brăila înainte, lui Moș Gheorghe i se pare că trenul o întinde la drum, cu tot de'nadinsul. Sînt momente, cari îl fac să se întrebe, fără să spue vre un cuvînt nevestelor despre asta, dacă nu-i cu putință ca trenul să-și facă vînt, cum s'ar întîmpla unei căruțe trase de cai nărăvași. Își aduce însă aminte c'a văzut, colo la mașinistul de la Bărboși, o mulțime de șuruburi și de roticele, deasupra gurii pentru cărbuni, și că de-acolo trebue să fi cumpănind el mersul mașinii. Se miră el cînd trece pe lingă o pădure — că grădină nu poate fi așa mare — o pădure de salcimi. Decît, iarăși, pădure n'are cum să fie, pentru că toți copacii sînt puși la rînd — va să zică sînt puși de mîna omului... n'au crescut, așa cum i-i dat de la D-zeu să crească o pădure. Atunci pentru ce au pus, cine-or fi pus, numai salcimi? altfel de copaci nu puteau să pue? de ce să pue numai de un fel? că tot au pus ei muncă!.. doar pentrucă salcimul crește mai iute decît ori ce alt lemn și-i și bun la treabă, că-i lemn tare. — Mirarea lui se mărește și mai mult, cînd află, de la cei doi străini, că pe locurile acestea nu crește altfel de lemn și că pădurea asta de salcimi ține de băile de la Lacul Sărat, „unde vin boerii vara, pentru petrecere... ca să aibă unde sta la umbră". Mai află apoi că «înainte vreme, pân'a nu-și vîrî Statul coada, Lacul Sărat avea o apă, care avea o mare putere lecuitoare de la Dumnezeu... se ducea Rominul în cîrji și se'ntorcea cu picioare

zdravene, de putea să prindă epurele de'n fugă!... dar acuma, au venit boerii din toate părțile, s'a spurcat apa și d'aia Dumnezeu, milostivul, și-a întors fața de la Lacul-Sărat și i-a luat puterea... că parcă boerii se mai gîndesc la Dumnezeu?! cît lumea! ei de-ar putea să-ți ia și sufletul! Nu mai departe, mă uit eu la tîlharul de la Buzeu..." Moș Gheorghe ascultă, liniștit, până la capăt, istoria „tîlharului de la Buzeu" ca pe o poveste, de care i s'a acrit, din pricină c'a auzit-o prea des în viața lui; doar din cînd în cînd îi trece prin minte gîndul: „bietul creștin... o fi crezînd că noi n'om fi mai știind de-asemenea treburi!"

— Ia uită-te, tată! — spune Mărica arătîndu-i cu mîna pe geam — pe-aici îi pămîntul întins ca o apă! nici deal, nici vale, nici pădure, nici nimic!

Se uită. Cît vezi cu ochii, n'are în ce să ți se oprească vederea. Cîte-o cumpănă de fîntînă, cîte-un sat depărtat, drumuri unde-și-unde... și-atîta tot. «Ce ard oamenii aceștia — se'ntreabă el. Unde li-s suhaturile pentru vite?" — Pe marginea lanurilor de popușoi se văd căruți, cu caii deshămați lîngă ele. „Oamenii aceștia n'au boi? apoi cum să aibă! — își răspunde tot el — dacă n'au suhaturi și tot pămîntul e numai sămănătură!... calul îl pui la căruță, te duci unde vreai cu dînsul, îi dai ceva de'nainte și-i mai ușor cu el.. cu boul nu-i tot așa! e greoiu, nu poți să te duci iute, unde ți-i munca, dacă-i cu depărtare..." — Lîngă drumuri, pe haturi, prin miriștele tocite, se văd cîrduri de copii cîte c'o vacă legată de coarne, ori de picior, priponită ori împiedicată, ca să nu dea în popușoii neculeși, ori în arăturile de toamnă. După haturi, el cunoaște de-i pămînt obștesc ori boeresc. — Nimic nu-l mulțumește, din ceea ce vede; nici chiar felul cum e pus popușoiul, mai ales noima popușoiului îl cam scoate din sărite. Îi pare rău că nu se face și el pe-acolea, primăvara, cînd se ară popușoiul ca să-i spue rominului: „nu așa măi creștine! numai fasola se ară în cuiburi, mai multe fire la un loc; dar noima popușoiului e alta!... să-l sameni ca pe grîu, rar de tot, să-l mai rărești încă la prășit, să cuibărești numai cîte un fir într'un loc și... are să fie bine!.. De m'o asculta, bine-de-bine; de nu... îl stupesc în ochi și mă duc pe ici-în-colo!... auzi dumneta? popușoiu în cuibari, ca pe fasole... dracu a mai văzut?... Numai, iarăși mă'ntorc și zic: cînd dă Dumnezeu, se face! cînd nu-nu! văd că-i pun în rînduri la linie... or fi avînd și bieții oameni socoteala lor... n'or fi ei așa de proști... vorba ceea: cîte bordee, atîtea obicee!... da o duc greu, bieții oameni și pe-aici: nici tu suhat, nici tu pădure... te uiți până ți se alunesc ochii și nu dai de-un copac. — Ei nu muncesc boeresc pentru imaș, da or fi avînd alte păcate..."

Cînd aude, de la cei din Brăila, că oamenii îs strîmtorați și de pămînt de hrană și că țăranii îl iau bănește și în dijmă — și anume cîți bani și cîtă dijmă — îi vine cît pe ce să se întoarcă și să zică «tot mai bine pe la noi!»; se oprește însă iute, pentrucă își aduce aminte de muncile și de învoelile pentru imaș, i se aprinde fața, îi scînteiază ochii și spune hotărît: «ori aici ori la noi.., tot un drac!»

Intinsul acesta fără margini, îi place lui Moș Gheorghe numai intr'o privință: nu sint ponoară și coaste seci de dealuri nalte și prin urmare, pe aici, sint numai „locuri bune".—Iși aduce aminte de vremea cind s'a dat pămintul; i se pare că vede și-acum „comisia" de darea pămintului, cum au bărătat ei să nu le dea lor coastele și ponoarele, dar n'au putut dovedi pe proprietar, măcar că cei din comisie, mai ales protopopul, care era chiar din satul lor, le-a făgăduit că o să le dea pămint mai bun de hrană și o să le dea și loc de imaș. „Ei, da unde-i acum și de-acela? că s'a inbucățit și s'a impărțit, de nu mai cunoști pămintul dat!..."—se'ntreabă el intinzind din sprincene și deschizind ochii mari, parc'ar fi din nou in fața «comisiei pămintului» și-ar intreba-o acum: «vedeți ce-ați făcut?!»—Moș Gheorghe, spre nedumerirea Brăilenilor, se scutură de-odată, ca și cum ar vrea s'alunge de la el aceste pustii de ginduri, iși ridică de pe frunte căciula și... incepe să ridă.

— Măi, frate—să vă spun acuma drept!... pe noi ne duce la expoziție!... mi-am adus aminte că noi ne ducem, dragă Doamne, la expoziție și, nu știu cum.. mi-a venit așa să rid!

* * *

Moș Gheorghe, aproape de Buzeu, e cam ingrijit: trebue să schimbe trenul la Buzeu și streinul cel tinăr ii mai spune că tot acolo sosește, «Berlinul» trenul cel năprasnic. De ce n'ar merge tot trenul acesta până la București!? ori poate s'o fi ducind in altă parte? incotro?... «numai să vezi haz!... să n'ai vreme să te dai jos și să te tot duci! să te pomenești... unde? ce să te faci atunci? incotr'o s'apuci?... numai de i-ar bate Dumnezeu, cu nebunia lor de expoziție cu tot!. Să zicem că te dai jos, cel'lalt tren ii tras la scară și cind colo... hop Berlinul!—că cică Berlinul acesta vine ca un nebun, nu mai caută!.. te'ncurci tu acolo? pleacă in vremea asta trenul nostru? rămii tu de căruță? ii faci tu cu mina să mai stea? o sta el oare să te sui și tu?... numai iarăși mă'ntorc și zic: trebue să fie el o regulă!... de-ar fi să rămină lumea așa pe drum, nu s'ar mai duce nimeni cu trenul!»

El are grija să nu-și arăte Măricăi și Catincăi nici un fir din bănuiala lui; crede cu toate acestea nimerit să le spună să deschidă ochii in patru, cind se dau jos, ca să nu dea Berlinul peste dinsele și de aceea le oprește in loc, până cată el, in lungul liniei libere, de o parte și de alta, de nu se zărește cumva Berlinul, apoi se sue in trenul de Iași și-și vine indată in fire, cum s'așază pe bancă.

Mai mare spaima! «Berlinul» acesta nu-i așa de groaznic «Are opt roate in loc de șease, dar nu-i așa de nalt... nu-i nici cit gara! vine el nebunește, nu-i vorbă... se oprește el, tocmai cind crezi că nici n'are gind de oprit... intră el in gară parcă nici n'ar vrea să știe de dinsa.. dar degeaba! nu-i nalt și pace!... ce nu-i, nu-i!... Dar vezi că mai poate fi și altfel!... numai te gindește: sint niște gloabe de cai, nalți cit niște mănăstiri și nu fac nici cit o ceapă degerată... sint alți cai cum erau ai lui Alexa, mici și plini de inimă, de fugeau ca niște rindunele!... așa o fi și Berlinul acesta, sireacul!... cum duce el numai citeva vagoane, să meargă drept-dragul, să n'atingă pămintul!..»

De cum o intinde iar la drum trenul din Buzeu, Moș Gheorghe se deprinde cu totul și i se pare c'ar merge de-acum, parc'ar fi mers decind lumea cu trenul. Chiar se miră el singur „cum se deprinde rominul cu toate"!—Unii spun că vin de pe la Botoșani, alții dela Iași, alții de pe la Dorohoiu...

Mare-i țara asta!—gindește el, cind vede lume din atitea părți... Auzi! să vie ei tocmai dela Iași! Iașul nu-i colea, tată! cine putea merge la Iași, cind era acolo scaunul domniei!... de cite ori ne spunea bietul tată-meu, săracul, Dumnezeu să-l erte, că se tot sfătuiau ei, cind ii puneau la fum să le la moșiea, să se ducă tocmai la Iași, unde-or fi Iașii, să cadă la scaunul domnesc și să se jelnească, din partea pămintului, precum că boerul ii pune intr-un bordeiu, ii ține inchiși in fum de baligă, până ce dau iscălitura că vind pămintul, de bun procesul lor, pe cite un sorocovăț falcea! Și ne mai spunea bietul tata, biet să fie de păcate, cum că n'au mai plecat oamenii la Vodă, că era prea cu depărtare păn'acolo!

D'apoi Berlinul!... ce stai de vorbești!... țara asta-i mare, tată!... decit, lumea-i tot lume, in toate părțile pămintului!...

Și are vreme Moș Gheorghe, până la București, să se incredințeze că «lumea-i tot lume, in toate părțile pămintului»; intră in vorbă, pe rind, cu oamenii din toată Moldova de sus, și cu cei care se sue din nou, pe la stații, ii iscodește asupra felului de traiu prin satele lor, asupra invoelilor pe moșii, asupra felului pămintului de hrană, insfirșit despre tot ce ține de vieața plugarului.

— Ei fetelor—spune el tovarășelor sale, după ce conductorul stringe biletele pentru București—să știți că nu-mi pare rău c'am plecat de-acasă!... e mare lucru să umbli prin lume!.. am ce spune, cind ne-om intoarce acasă!..

De cum a trecut Ploeștii il tot cerca, fără să vrea, o mare nedumerire. In Ploești le spusese inspectorul că, la București, o să doarmă in căzărmi. Dar, mă rog, sint in București și cazărmi deșarte? poate au dat drumul soldaților pe-acasă? și dacă nu le-au dat drumul, apoi unde are să doarmă atita lume? ce-au să se facă fică-sa Mărica și noră-sa Catinca? Dac'o vedea și-o vedea, el n'are să se culce de loc; cite nopți n'a dormit el la drum, in vieața lui? de-ar putea numai să le fure somnul pe tovarășele sale, că ele au copii mici! au să doarmă, că n'au dormit nici noaptea trecută cu gindul la expoziția lor! mai bine incă de dinsul, de n'o dormi, pentru că scapă cu totul de expoziție, o să doarmă mine toată ziua la cazarmă și al-de fică-sa s'or duce cu Horincenii la expoziția lor. Această din urmă hotărire il liniștește.

Șirurile fără sfîrșit de vagoane, șopronul gării, sgomotul făcut de tregheri, care aleargă cu tot felul de geamantane și bucele în mîni și strigă „în lături domnilor", furnicarul de lume, care se pogoară și se sue în trenuri,—amestecul acesta de lume și de lucruri, îi amintește un moment de învălmășala iarmarocului dela sf. Ion din Bîrlad; dar n'are cum să se oprească mai mult, pentrucă trebue să păzească și rîndul, pe care l'a prins între Horinceni, ca să nu se rătăcească de dînșii și mai trebue încă să aibă și grija nevestelor, ca să nu dea peste dînsele vre-o roabă cu bagaje.

Tocmai cînd să dea la ușa de eșire din gară, se pomenește că-l trage cineva de mînecă și-l strigă pe nume. Cată, se uită nedumerit la un gardist, care cearcă să-l oprească, merge mereu de teama să nu-și peardă locul dintre ai săi și nu înțelege de ce s'a legat gardistul acesta de dînsul.

— Moș Gheorghe!—strigă gardistul, oprindu-l de mînecă—cum!? nu mă mai cunoști!

— Ce s'o fi legînd de mine!—gîndește el—de unde și până unde, mă rog, să-mi spue el pe nume! cine să mă cunoască pe mine în București!...

— Da nu-l vezi, tată, că-i Ion a lui moș Mateiu?—spune Mărica apucîndu-l și ea de manta și oprindu-l.

Moș Gheorghe face un pas afară din rînduri, se uită drept în ochii gardistului și i se luminează numai decît fața.

— Tu ești Ioane!?—spune el, bătînd pe gardist cu mîna pe umăr.

— Eu, Moș Gheorghe! să nu mă mai cunoști dumneta! uite și nevastă-mea—spune gardistul, arătîndu-și nevasta, care aștepta mai deoparte—am cetit la gazetă că azi vin Horincenii, îmi închipuiam că trebue să vie și cineva din satul nostru și n'am greșit; strașnic doream să văd pe cineva de pe locurile noastre; sînt ani decînd n'am mai văzut pe nimeni dela noi, să mai întreb ce mai fac ai noștrii. Ales acum, am fost o bucată vreme bolnav și mă pălise un dor de-acasă de credeam c'o să mă prăpădesc. A vrut Dumnezeu cu mine, m'am făcut sănătos și mai am cîteva zile concediu, ca să mă zdrăvenesc cum trebue...

— Știi ce, nepoate?—îl întrerupe Moș Gheorghe—haideți cu noi să vedeți unde ne duce să găzduim, ca să știți cum să ne găsim mine; ne ertați, că rămînem de rîrd...

— Din partea asta n'aveți nevoe, Moș Gheorghe—spune Ion, cătînd spre nevastă-sa, care îi făcea din cap că-l aprobă—slavă Domnului, avem și noi gospodăria noastră, aici în București și-i numai o palmă de loc până la noi.

— Vedeți voi, fă, cum ne esă norocul în cale?—spune Moș Gheorghe, la al de fiică-sa, ușurat cu totul de grija găzduitului.

Ion Mateiu, după eșirea din armată, a rămas în București, a căpătat loc de gardist—cu ajutorul maiorului, la care fusese ordonanță credincioasă—s'a însurat c'o văduvă tînără și cu casele ei și n'a mai dat prin satul lui. Era un bujor de flăcău,

cînd l'au luat în armată, de se'nvrăjbeau toate fetele din pricina lui. Acum e slab, cu barbă și cu musteți lungi, să nu-l mai cunoști cît lumea, dacă nu i te-ai uita în ochi—chiar ochii lui Mateiu!

Tus-patru trec înapoi peste șine, es pe portița din dosul gărei și dau numai decît la casele lui Ion Mateiu, unde găzduește, tot timpul, Moș Gheorghe cu al de fiică-sa.

*
* *

Toate merg pe placul lui Moș Gheorghe în dimineața următoare. E mulțumit că al de fiică-sa s'au învoit îndată cu planul lui: ele să plece la expoziția lor cu nevasta lui Ion Mateiu, iar ei amîndoi să meargă să vadă Bucureștii. Ele iau tramvaiul, care trece chiar pe lîngă casa lui Mateiu, iar ei dau numai decît, pe aceeași portiță, în gara de Nord.

Acum se uită Moș Gheorghe, în tihnă, la învălmășala liniilor, la șirurile de vagoane, la trenurile care stau să plece, la altele care manevrează, la frînarii care învîrtesc din stegulețe roșii și fac semn mașiniștilor cît să mie, cînd să oprească, cînd să întoarcă și cînd să brîncească șirul de vagoane; privește cum stau macagiii și deschid drumul, în locul unde se privește liniile, apoi cum „dau din țignale", cum șueră mașinile, cum es unele din magazia de mașini, cum intră altele; cum sînt alcătuite lucrurile ca o mașină să se oprească din mers, să aștepte locului până trece, pe lîngă dînsa, alta care, se vede, n'are vreme de așteptat. «Apoi cum socotești!—gîndește el—de n'ar fi regulă... ferească Dumnezeu! s'ar bufni odată de s'ar face țăndări!... îi mai ține și Dumnezeu cu zile... că altfel, să nu mai dea sfîntul!... bucăți s'ar face și oameni și tot... mare pază și mare bătae de cap!... s'or fi ciocnind oare trenurile?... maica Domnului! ferească Dumnezeu pe toată lumea!...

— Să mergem, Ioane,—spune Moș Gheorghe, încrețindu-și fața...—Cum au eșit în curtea gării se oprește în loc, îmbrățișază c'o privire înapoi toată gara, și găsește că nu-i așa de mare, cum se aștepta. De lungă, îi destul de lungă, dar nu-i naltă. Ba, ceva și mai nepotrivit pentru dînsul: gara din Ploești mai mare și mai frumoasă decît cea din București! Cum?! nu-i nici o regulă din partea asta?—se'ntreabă el întorcîndu-se ca să pornească.

— Uite-l, Ioane, cum l'a cocoțat în vîrful stîlpului!—spune el, înjunghindu-se de rîs și arătînd bustul lui Duca, după ce face cîțiva pași spre el.

— Măăă... chiar om, măi Ioane, bată-l Dumnezeu să-l bată!... păcat că i-au pus numai jumătatea de de-asupra!...—face el, cu mîna pe obraz, mergînd spre bust și clătinînd din cap. Da negru i mai Ioane!... nas, gură, musteți ascuțite... om și pace bună!... naaa!—face el din nou oprindu-se chiar lîngă statue—îi cu ochii scoși!... săracul de ce i-or fi scos ochii?... vezi dumneta? cînd

eram mai încolo nu se băga de samă... este el şi-aici una!... Uite şi dumneaei, femeia asta, cum se'ntinde la dumnealui, cu creanga în mînă par'că vrea să-l apere de muşte—urmează el, arătînd la fata din grupul bustului. Da, încaltea, ea-i întreagă, cum a lasat-o Dumnezeu. O fi, poate, slujnica lui... ori o fiică de-a lui.. Fie ca-s meşteri, bată-i Dumnezeu, să-i bată!... să facă ei omul aidoma!... uite, na, om-şi pace! numai păcat că-s negri. Să-l intîlneşti noaptea în drum, te ia dracul! Noroc că nu-i pot da şi suflet... da roata asta, de ce-or fi pus-o aici pe stilp? uite are şi aripi... na! roată cu aripi, dracul a mai văzut?

— Apoi, Moş Gheorghe, asta-i roată de tren, că adică trenul par'că zboară la mers—lămureşte Ion, rizînd cu bunătate.

— Aşaaa!...

— C'aice-i chipul lui Gheorghe Duca...

— Măi—mare—comedie! chipul lui Gheorghe Duca zău?!..

— Apoi da, şi el a fost mai mare peste drumul de fier.

— Aşaaa!..

— Şi i-a pus chipul lîngă gară, ca să rămînă amintirea lui...

— Aşaaa!... crede, zău! adică nu-i pus aşa de frumuseţă, da-i chip de om adevarat, zău!... mai mare peste drumul de fier.. apoi de nu mai ştie şi el socoteala trenului, eu o s'o ştiu?!

— Apoi el îi mort, Moş Gheorghe, că numai la oamenii morţi, care s'au numit cu ceva în lumea asta, le fac statui.

— Îi mort, zău?!... păcat... mare păcat! vezi cum n'alege moartea asta! ce-a lăsat şi Dumnezeu!... fie netot, fie înţelept, el îi strînge pe toţi, acolo.., şi, zi, îi chipul lui Gheorghe Duca, zău!... Dumnezeu să-l erte! păcat c'a murit! mare păcat!...

* * *

Cu chipul lui Gheorghe Duca în suflet, moş Gheorghe porneşte după Ion, gînditor, pe calea Griviţa, i se pare că vede pe Duca om întreg ca toţi oamenii vii, într'un atelier mare, mare peste măsură, că stau acolo meşteri peste meşteri, cu ciocane şi cu tot felul de uneite pentru lucrat fierul şi lemnul, că unii meşteri acum dau gata o maşină de tren, alţii ghibăcesc vagoane, alţii ciocănesc şinele... iar Gheorhe Duca vine la unii, se duce la alţii, se uită peste tot, le dă povaţă la cei cu vagoanele, îi mustră pe cei cu maşina şi-i pune s'o desfacă şi s'o facă mai bună. Numai una nu şi-o poate el lămuri, cum trebue: oare Duca acesta, cînd merge de la unul la altul, ca să-i dăscălească, o fi avînd şi el ceva în mînă, un ciocan ceva?...

Lui Ion Mateiu i se umple sufletul cu totul: de cînd visază el să umble cu cineva, din satul lui, pe uliţile Bucureştilor! ca să mai vadă şi alţii cît e de mare şi cîte lucruri minunate sînt în oraşul acesta, lucruri de care habar n'au cei din satul

lui! Numai acum, cînd simte, alături de el, un suflet deschis de om cunoscut, i se pare că trăeşte în adevăr în Bucureşti.

— Vrai să vezi hala de la „Matache Măcelaru“?—întreabă Ion.

-- Cum să nu vreau?—răspunde moş Gheorghe.

O iau pe strada Atelierului, ca să le vină mai de-adreptul. Moş Gheorghe merge, se gîndeşte ce poate să fie «hala», se luptă cu birjele, care vin din urmă şi cu cele, care i-i vin în faţă, până cînd îl trage Ion de mînecă pe trotuar. Capătă cîteva înjurături de la birjari, pe care le înghite în gîndul lui.

— Ce naţie de oameni sînt aceştia, măi Ioane?

— Romîni, Moş Gheorghe—răspunde Ion, nedumerit de întrebarea lui Moş Gheorghe.

Ion a fost doar militar, trăeşte de atîta vreme în Bucureşti, i s'a deprins urechea cu... saluturile sergenţilor şi ale caporalilor din armată, cum şi cu ale birjarilor şi căruţaşilor de tot felul. El nici nu băgase de samă ce-l putea opri în loc pe Moş Gheorghe.

— Măăă!... da spurcaţi mai sînt la gura lor, măi Ioane, şi hărţăgos neam de oameni mai sînt Bucureştenii... bree! să se sudue ei mai rău ca Ţiganii!.. ptiu! cum trăeşti tu, măi Ioane într'aşa liftă de oameni!?..

— Apoi m'am deprins, moş Gheorghe—spune Ion, pornind'o mai departe, oftînd.

In vremea asta se iveşte hala din piaţa «Matache Măcelaru». Se văd porţile mari deschise înlături; o lume întreagă de servitori, bărbaţi şi femei, intră şi es grăbiţi, cu coşurile pe mînă. Un sgomot înfundat, ca dintr'o pădure depărtată, bătută de vînt pe vreme de iarnă, s'aproprie din ce în ce. Incep să se deosebească strigăte omeneşti. Moş Gheorghe micşurează paşii, se uită la «hardughia» asta.

— Ia ascultă, măi Ioane—spune el—aici trebue să fie hala. Auzi cum s'aude?...

— Aici, moş Gheorghe.

Un şir de cară şi de căruţi cu cai, pline cu cărnuri de vacă îşi aşteaptă rîndul ca să descarce, în vreme ce, în dreptul uşii, o droae de hamali de căsăpie, cu şorţuri mînjite cu sînge până la gît, umflă în spate cîte un sfert de bou, din care es încă aburi calzi, fug cît pot mai iute în hală pentru ca să se întoarcă din nou. Pe trotuarul halei o movilă de capete de vită, alta de burtă, alta de părţi de vită fără preţ. Moş Gheorghe stă din nou locului şi aşteaptă să se deşarte o căruţă: vede ţepuşi pregătite la căruţă, ca pentru încărcat snopi, în care stau înfipte buturi de vită; se uită la coşul căruţei, la osii, la şorţul căruţaşului, la părul lui din cap; bagă de samă că până şi cozile cailor sînt năclăiete de sînge şi nu şi poate opri o oţerire din creştet şi până în tălpi, nici nu se poate stăpîni să nu scuipe a desgust.

Inăuntru chiar nu mai ințelege nimic Moș Gheorghe. „Cine dracul mai mănincă atita hoit de cărnărie? de ce strigă ei așa ca'n pustiu? cum se pot ințelege cu cumpărătorii, dacă sbeară ei așa? de ce aruncă ei așa ciosvirta de carne, dacă spui să cintărească drept? ce noimă are sudalma, dacă omul dă parale?..."

— Măi Ioane, eu bag de samă c'ai-știa is sminciți din botez, bre! nu vezi tu că ei nu spun o vorbă ca lumea, așezată, omenoasă? rău neam, abraș oameni la inima lor! — face Moș Gheorghe, cind esă din hală.

— Nu-s răi, Moș Gheorghe! —spune Ion, cătind să apere pe măcelari—ți se par așa dumitale, din pricină că nu ești deprins. După ce te deprinzi cu ei, îs cei mai buni oameni.

— Să dee Dumnezeu să fie așa!

In fața halei, imprejurul gurii de canal, un cerc de căruțe cu lăptari și lăptărese. Printre picioarele cailor curge un pirău de lapte, iar mai de-o parte o mulțime de tinichele, deșertate și aruncate de-a-dura. Isteria asta il minunează pe Moș Gheorghe mai mult decit toate și de aceea se dă aproape ca să vadă mai bine. Un agent de-al primăriei „grădueşte laptele", il găsește apă goală, dă in canal și, din răpezeală, mai mult pe-alăturea, apoi tot scrie intr'o condică.

— Ți-ar veni in gind, măi Ioane?! să te-apuci tu, la noi, să pui apă in lapte! ce lume-i asta, măi Ioane?

— Apoi ăștiea nu-s Romini, Moș Gheorghe! nu-i auzi cum vorbesc bulgărește și sirbește?

— Ei și-apoi! par'că Bulgarii nu-s creștini? ba, zi mai bine că-i omul dracului!... măi Ioane, măi! oamenii eștia nu-s cum se cade, bre! laptele ii treabă de femee, nu-i de barbat! ce caută barbații cu lapte de vinzare? asta i treaba lor? apoi laptelui i-i dat să pui apă 'ntrinsul? apoi ce nevoe are să pue apă? de ce nu-și cere prețul lui și-pace! Nu, bre Ioane, îi omul dracului! numai de haini ce-s la inima lor, își fac telegute cu două roate!... uite ce risuri de cotigi au! ptiu!...

Și nu mai poate răbda Moș Gheorghe să stea locului. O iau pe Buzești, pe linia tramvaiului spre „capul podului". O bucată de vreme, lui Moș Gheorghe i se par toate pe dos. Merge, tot bodogănește și se uită cu deamăruntul la toate celea.

— Dar asta ce mai este, măi Ioane? —intreabă el oprindu-se din nou, incremenit.

El arată niște cară cu lemne. Se uită la cară, se uită la boi, se uită la lemne și... bufnește de ris, cind vede că unul dintre cei cu lemnele il intreabă:

— Nu iai lemne, bune și eftene, neică?

— Ba cum să nu iau, nepoate! —răspunde Moș Gheorghe, astupindu-și, c'un ris amar, turburarea lui sufletească—chiar am nevoe de lemne; și cit ceri?

— Apoi nu ți-oiu cere mult; numai uită-te la ele, că-s lemne de pădure, o jumătate intreagă... și-s numai cer curat, lemn sănătos, incărcat gospodărește, nu să zici că-s numai c'un capăt... uite-te... două-ci-și-șapte... nu ți-am cerut nici trei-zeci, nici patru-zeci!... lemne sănătoase...

— Nu-s de mine, nepoate! —răspunde Moș Gheorghe, strîngindu-și cit poate fălcile lui fără dinți, ca să nu izbucnească.

Cei cu lemnele pornesc din nou spre piața „Matache Măcelaru", iar Moș Gheorghe se uită lung după ei, sprijinindu-se ciobănește, cu amindouă minile pe băț.

— Bine, măi Ioane! —incepe Moș Gheorghe să mustre pe Ion, parc'ar fi el vinovat—nu li-i rușine obrazului! să se facă ei așa de ris, de sufletul dracului! bine, spune: nu iei tu in spate un bou de-al lor? vezi-i cum se povidesc pe jug? și mai spune: nu poți tu, la o adică, să iei intr-o subsuoară lemnele și'n ceealaltă mină, de-o vorbă, carul? apoi nu li-i rușine lor, și nu li-i milă de cinstea lor să pue ei citeva bețe 'n car, să umble cu ele pe ulițile Bucureștilor, să spue că au lemne de vinzare și să ceară pe dinsele, parc'ar avea pietre scumpe? Apoi asta-i treabă, bre Ioane!? ce, cred ei că negustorii îs chiori și nu văd ce au ei in car? Bre! eu cind incărcam un car cu lemne și mă duceam cu ele la Galați, in ocol, ia așa puneam căciula pe-o ureche și nu-mi era rușine să-i spun negustorului: „uite, cucoane, ce lemne am in car și pe urmă stăm la tocmeală!" Așa car cu lemne! eu n'aveam nevoe să vind... vorbe, eu aveam lemne virtos! eu nu puneam printre lemne gunoiul rămas dela vite... ceream prețul și-l luam pentru c'aveam pe ce! Nu, bre Ionică! nu! oamenii aceștia n'au nici un dar! vin cu lemne la tirg, parc'ar fi legați la ochi negustorii... ptiu! mai mare rușinea!

Zădarnic cearcă Ion să-i spue că aceștia nu-s Romini, că-s niște țigani corciți, de prin marginea Bucureștiului! El o ține intr'una că-i mai mare rușinea să pleci tu de-acasă, să-ți pierzi vremea pe ulițile Bucureștilor și să te faci de risul negustorilor!

Ion mai cearcă să-i spue că și la Galați... e lume de toată mina.. insă il intartă și mai rău.

— Nu, Ionică, dragul moșului, eu cind incarc carul, nu mi-i rușine să cer prețul, că am pentru ce! eu nu mă fac de ris...

* * *

Pe „Buzești", Moș Gheorghe are toată vremea să-și vie in fire și să cate mai de-aproape de mersul tramvaiului.

„Bune parale trebue să stringă, ești cu tramvaele". —A'cui sînt, măi Ioane? intreabă el.

— Apoi ci c'ar fi a' unei societăți.

— Așaaa! a' unei societăți, zău! cum ar fi banca noastră... va să zică sînt și la București societăți! auzi dumneta?! societăți la București!... apoi cum crezi: negustorii să n'aibă societăți?!... da trebue să aibă mare ciudă zinatecii de birjari, că le ia avantul! E hei, așa le trebue, măi Ioane, că-s hapsini la inima lor!... nouă, cum ne-a stricat trenul cărăușia?! numai... iar mă'ntorc și zic: vai de capul lor!...

La capătul stradei Buzești se deschide, deodată „piața Victoriei“, la care n'are vreme Moș Gheorghe să ia sama, din pricină că-i ia privirea palatul Sturza, care răsare, ca'n povești, drept în fața lui. Soarele, abea ridicat deasupra, îi răsfrînge în ochii lui de pe coperiș, de pe pereți, de pe ferestre, din tot cuprinsul lui, atita lumină, și în atitea culori, incit nici nu-i vine a crede, un moment, că poate fi vorba despre un lucru aevea. Podoabele de pe pereți, dela colțuri, dela ferestre, înălțimea și mărimea lui, față de casele de prin prejur, îi dau iluzia că-i vorba despre un palat cu-totul-și-cu-totul de aur, și că nu poate fi clădit de mînă omenească. Un palat din vremea zmeilor.

El micșurează pasul, își freacă ochii și-i furat cu totul.

Negreșit, acolea trebue să fie palatul lui Vodă.

— Ce bordeiu îi aista, măi Ioane?! întreabă el inadins, ca să-i spue lui Ion cit de mult îi place casa asta.

— Apoi, ia a unui calic!

— Nu-i a lui Vodă, măi Ioane?

— De unde? îi palatul lui Sturza.

— Așaaa! îi palatul lui Sturza?! și, zi, nu-i a lui Vodă! Măi-măi-măi!.. trebue să fi turnat cu banița galbenii și bănăria de pe lume!... asta, hă! mai zic și eu!... trebue să fie putred de bogat, măi Ioane!...

— De putred îi putred el, că-i mort...

— Ce spui tu, măi Ioane?—întreabă iute Moș Gheorghe, fără să-și dea sama. Cum să moară el, bre, cind are atita amar de bogăție?.. Na! făcuiu și eu chiar ca prostul!... Ei?.. așa string ei bogății, cred c'au să moștenească pămintul și cind colo... tot... sapa și lopata! string, string... și la sărăcime nu se mai gindesc... până cind vine aghiuță și-i ia colea și pe dînșii, cit-is ei de bogați? Numai moartea face dreptate pe lumea asta!... și cine șede acum intr'însul?

— Apoi aici îi ministerul de Externe.

— Așaaa! aici șede ministerul de... bogat trebue să mai fie și-aist de șede acum!

— Crede că bogat—spune Ion cam încurcat—că de ce-i minister? da vezi că el nu șede aici; aici îi numai cancelaria lui.

— Așaaa! numai cancelaria!... vezi dumneta, dacă le dă mîna?... și ce face el la cancelarie, cind vine?

— Apoi, Dumnezeu îi mai știe, cîți sînt aici în București!

— Crede c'or fi mulți! o fi avind și ei moșii, o fi luind socotelele dela slujbașii lui...

— Negreșit că trebue să le fi luind socotelele, inchee Ion, cam rușinat că nu poate lămuri pe Moș Gheorghe, cum ar dori din toată inima.

Moș Gheorghe cată acum la piața, pe care o are deschisă în fața lui și se uită cu luare aminte la străzile care dau intr'însa. I se pare, la inceput, că nici nu le poți număra și nici in-
nu mai poți pricepe care și incotro apucă. Se uită, de jur împrejur, și dă cu ochii de „palatul funcționarilor publici“, chiar la im-
spate, în locul unde se oprise.

„Măi măi măi!—face el în gînd, întorcîndu-se cu totul—ce să fie și asta?! uite-te dumneta dacă poți! da naltă-i breee!... uite, colo sus, o icoană: o sfîntă în mijloc, ce sfîntă o fi? în dreapta ei parcă-i o cucoană... ce fel de cucoană să fie?... că-i goală pe spate mai până la brîu, se 'ntinde la sfîntă să ia o floare...

— Da aicea, măi Ioane?!—întreabă el, strîmbîndu-și gîtul după suișul peretelui, ca s'ajungă cu privirea, peste cerdacurile rîndului al treilea, până la coperiș.

— Aici îi palatul funcționarilor.

Tocmai atunci eșa intr'un cerdac o servitoare și'ncepu să scuture un covor.

— Așaaa!... palatul funcționarilor zău! uite și slujnica lor... cum n'amețește ea, cind se uită'n jos, dela așa înălțime!... auzi dumneta? funcționarii au palat... unu, două, trei rînduri.. așa mai zic și eu funcționari... să stea în palaturi!.. apoi cum socotești? banii mor de ciumă, crezi? ei își fac palaturi și tu cumperi stuf cu cîntarul ca să-ți învălești casa—și nici așa nu-l găsești!... fie, măi Ioane, da-i strașnică binea! te uiți tu ce legătură are la făcutul ei? uite colo, deasupra rîndului întăi, ce brîu are, cu piatră săpată! d'apoi mai sus, tată! te uiți ce brîu săpat și poleit? d'apoi ce ferestre! ce de cerdacuri, colo sus!... și, zi, aici la București, funcționarii stau în palaturi!... ce te faci tu, măi Ioane, să ai tu așa o casă?... lehamite! cînd să văruiască baba mea palatul aista?! să se sue ea pe sus și să easă prin cerdacuri! atita rău, cit ar duce-o capul!—face el, și se înjunghie de rîs, gîndindu-se la încurcătura babei.

Toată vremea Ion tot dă să lămurească pe Moș Gheorghe, dar nu știe nici el cum. El știe numai atît: acesta-i palatul funcționarilor. O fi stînd, cu bună samă, funcționari în palatul acesta; o fi umblînd cu chirie; cine și ce fel de chiriești or fi; cine o fi luînd banii de pe chirie; cum or fi împărțind ei acei bani... nu-l ajunge nici pe dînsul capul și nici nu credea că vreodată o să aibă nevoe să știe astfel de lucruri.

— Ei, vezi tu, măi Ioane?—spune apoi Moș Gheorghe—nu era mai nimerit să fi mers cu noi și fetele celea, decit să se ducă ele după gară—căscată, după pustietăți?!

— Și la expoziție au ce vedea, Moș Gheorghe—răspunde Ion, bucuros că nu-i nevoit să dee vreo lămurire nouă în privința palatului funcționarilor. Vrei să mergem pe bulevardul Colței, ori pe calea Victoriei?

— Du-mă, Ionică, pe unde știi: că eu de unde să știu?!... pe mine nu mă mai întreba, că tot degeaba mă'ntrebi.

* * *

Pe bulevardul Colței îl izbește pe Moș Gheorghe mai întăi lărgimea lui, apoi alinierea caselor. Găsește că aici sînt nici mai mult, nici mai puțin, decît cinci ulițe alipite: pe două merg tram-

vaele şi trăsurile, între ele una pentru călăreţi, iar pe lingă case, deoparte şi de alta, trotuare largi ca şi niştе strade. Şi face bine Moş Gheorghe de-şi ia grija acestor socoteli, pentrucă îndată ce bagă de samă, mai cu dinadinsul, la o casă din apropiere, nu-şi mai poate lua ochii dela dînsa şi dela cele care vin la rind.

— Vezi dumneata, Ionică ?—spune el grăbind paşii, pentru ca să aibă vremea să poată vedea cit mai multe case, în cit mai puţin timp—bagi de samă că toată casa îşi are madeaua ei ? parc'anume s'au înţeles boerii ca să nu facă doi la fel! care-de-care s'au luat la întrecere să-şi toarne cite o casă şi să nu mai fie a nimărui ca a lui !... asta are cerdacul scobit în zid, asta are coperişul ascuţit, ceea are turnuleţe la colţuri, cealaltă are clopotniţe în toate părţile. Una are cerdacul aproape de streşină, alta la mijloc, iar la alta e sprijinit pe pămint... şi parcă toate-s nouă, bre Ioane...

— Apoi îs nouă, pentrucă strada asta îi deschisă anume, ca să fie pe ea numai case boereşti, să nu mai fie amestecătură de boerime cu calicime; pe-aici era oraş în toată legea, nu era stradă şi s'au apucat şi au dărîmat casele...

— Ce spui tu, mă Ioane ?—face Moş Gheorghe, oprindu-se în loc, holbind ochii mari, cu groază.

— Ba-i chiar aşa !... a-minune am să te duc, să vezi cu ochii, ce-ţi spun eu! Au dat de-a dreptul...

— Nu mă 'nebuni, măi Ionică!—spune el făcîndu-şi cruce. Şi cum i-au lăsat pe dinşii inima să strice lucru făcut gata, bre? cum nu s'au îndurat ei de bieţii oameni, să le strice lor casele bre-omule ?

— Apoi le-au plătit casele şi locul...

— Aşaaa!... ei!... asta altă socoteală !... şi cine i-au despăgubit ?

— Ei! cine!... Statul!... dar cine vrei să-i despăgubească!?

— Cit îi el de bogat, Statul ista, bre Ioane!... da numai te uită, bre.. că face şi el multe nebunii, Doamne iartă mă!... să dee el parale ca să dărime lucru făcut gata!... mă rog, să nu uit, Ionică, să-ţi spun.. să mă duci, bre, să văd şi eu casele Statului... trebue să fi avînd şi el palaturile lui... şede departe de-aici, hai ?

— Apoi, cum să-ţi spun? nu şede departe—răspunde Ion, gîndindu-se la palatul regal.

— Ei, să ştii! să mă duci şi pe mine, să văd şi eu unde se duce birul nostru... că numai ce-i auzi: Statul vre aşa, Statul cere pe dincolo... Statul şi iar Statul!... Da a fi voe de trecut pe-acolo ?

— Cum să nu fie!... trecem prin „Victoria".

— Aşa ? ei, atunci îi bine! să văd şi eu odată că tot am venit la Bucureşti... da tot îi mare nebunie, să strici tu lucru gata... cum să-mi stric eu casa, bre Ioane?! apoi eu am casa dela bietul tata, bre!.. tîrgoveţi, tot tîrgoveţi: vînd şi pe tată-

său, numai să iasă parale!... banii, măi Ioane, banii îs ochii dracului! că di n'ar fi banii pe lumea asta, oamenii ar fi ca lumea!... frumoasă-i uliţa asta, nu zic ba... da vezi c'au stricat lucru gata şi-i păcat!—sfîrşeşte Moş Gheorghe.

La capătul bulevardului Colţea se lucrează la soclul monumentului lui Lascar Catargiu. Blocuri de piatră, nisip, varniţi, material pentru schele, stau toate îngrămădite împrejur. Moş Gheorghe vrea să ştie despre ce poate să fie vorba să se facă în mijlocul drumului. Ion nu-i poate da lămuriri, pentrucă el îşi face „serviciul" pe lingă „dealul Mitropoliei". Poate să-i spue numai că se ridică, se vede, un monument cuiva.—Moş Gheorghe dă cu ochii, mai de-o parte, de o cutie mare, lungită, făcută din scînduri rari, cu legături temeinice de stinghii groase. S'apropie de cutie, se uită printre scînduri, încunjură cutia de cîteva ori şi strigă la Ion, care rămăsese locului, cît îl ia gura.

— Măi Ioane!... fîîf!—şueră el, uitîndu-se mereu printre scînduri, în vreme ce Ion s'apropie şi se pleacă şi el să se uite —văzutu-ai tu comedie, măi Ioane?!... uite bre!... ei, nu-l cunoşti cine-i bre?!...

— Nu-l cunosc, Moş Gheorghe! de unde să-l cunosc ?... văd şi eu o namilă de om, cit toate zilele, dar nu-l cunosc.

— Conu Lascar, dela Golăşei, bre!... nu-l vezi, bre?! ptiu! —bată-i Dumnezeu să-i bată! c'al dracului mai sînt de meşteri! o văzuiu şi pe asta: să facă ei oameni aidoma! uite, na: mustaţa lui ca vrabia, nasul lui, pleşul lui, hierul lui tot şi pace! cum să nu-l cunoşti tu, măi Ioane? ori tu nu l-ei fi apucat.. bine zici... ai dreptate! a fost şi'n sat la noi, bre!... Eu eram de strajă în ziua aceea şi numai ce văd o trăsură cu patru cai, că vine la primărie. Da eu cum l'am văzut, l'am cunoscut, că-l ştiam dela Golăşei. Se dă jos din trăsură, cum era el de măhălos, intră 'n primărie şi numai ce-l aud „dă-mi condicile, primarule!"... ha-ha-ha! da primarul nu ştiea cine-i şi se uita aşa, lung, la conu Lascar!... „dă-mi, bre omule, condicile—spune din nou conu Lascar—că n'am venit aici să te văd cit eşti de frumos"... şi numai, iaca şi alţi boeri, veniţi cu altă trăsură, că intră pe uşă... Cum îi vede primarul o sfecleşte... Unul era prefectul—c'aşa-i zicea primarul: Domnule Prefect!...—şi numai ce 'ncep, boerii ceia, să se'nvîrtească şi să se gudure pe lîngă Conu Lascar,—că unu era Conu Lascar, în vremea lui, sireacul! ştieau boerii ceilalţi de frica lui, se vede—şi-am înţeles eu, din vorba lor, că Conu Lascar era ministru cel mai prima... Da, bietul primar... să intre'n pămînt, nu altăceva!... aşa boer era Conu Lascar!... Ei? Cucoane Lascăre!—începe el apoi, uitîndu-se la statuia lungită în cutia de scînduri—ce mai faci acum? ţi-aduci aminte, cînd am venit toată obştia, cînd cu darea pămîntului, şi ne-am rugat de dumneta, la Golăşei, să nu ne laşi, să stărui să nu ne dea coastele şi ponoarele, să ne dea şi loc de imaş pentru vite? cînd ne-ai spus: „ei lasă!... c'are să fie aşa şi pe dincolo"... Ţi-am spus noi, de atunci, c'o să fim cu mînele legate,

fără imaș!... ne-ai spus, atunci, că boerii is buni, că-s cu durere pentru norod!... scoală, acum, Cucoane Lascăre, și hai, să vezi cît is de buni boerii!... ei? ce mai zici acum?... să vezi: mai cunoști locurile dela darea pămîntului?... să vezi, cîtă mișelie-i în țară!... pierim cucoane Lascăre, nu mai este chip de trăit!...— spune Moș Gheorghe, sfirșindu-și discursul.

El se simte mai ușurat la inima lui, ca și cum s'ar fi jeluit unui boer din vremea de demult, care l'ar fi ascultat și i-ar fi dat dreptate.

— Conu Lascăr, măi Ioane, era bun la sufletul lui. Vorbea și c'un copil, nu era fudul, cum sînt boerii!... Da vezi tu, măi Ioane, cît îi de meșteră lumea, bre!?.. să juri că-i Conu Lascăr și pace! numai cît nu mișcă, bre! va să zică ei nu fac chipuri de oameni, numai așa, ca să fie chip de om!.. ei fac pe om chiar aidoma, cum îi el, cînd îi viu... mai auzit-ai una ca asta? care va să zică și chipul lui Duca, săracul, l'au făcut întocmai cum era el, ca să semene chiar cu dînsul!... blestematu-i și omul ista în meșteșugurile lui!.. să zicem că-i negru... fie, că-l cunoști pe romîn numai decît... se vede c'așa li-i materialul din care lucrează chipurile... te uiți dumneta la o poză a cuiva și-l cunoști îndată, măcar că-i neagră poza... și-i meșteșug și pace! ce mai la-deal-la-vale!?...

Țin linia tramvaiului „Piața Victoria-Călărași". In drum întîlnesc Olteni încărcați și strîmbați de povoara coșurilor grele. Moș Gheorghe se îndioșează de un băețel, care aleargă cu coșurile încă neîncepute și strigă cît poate „cărb-cărb-cărbuuuni!". La început învinovățește, în gîndul lui, pe părinții băețelului, că adică, cum îi lasă pe dînșii inima să-l încarce așa de dușmănește și să-l pornească de la ușa lor, pe ulițele orașului acestuia fără margeni. Află apoi de la Ion rostul Oltenilor și viața lor în București și i se strînge inima și mai mult: va să zică niște străini, fără milă, îl canonesc pe bietul copil...

— Cum se poate, bre Ionică, spune el mustrător—... un dobitoc, bre, și tot ți-i milă să-l încarci din cale-afară... da un suflet de copil! haini oameni la inima lor, bre Ionică!...

— Apoi să vezi, Moș Gheorghe! aici în București nici n'au voe să'ncarce căruțile prea tare, că-i pune la ștreaf...

— Ei vezi?—întrerupe el—asta-i bună regulă, îmi place și mie, halal de cel ce-a hotărît lucrul acesta! că și dobitocul, săracul, are greutate la povoară și el nu-i cuvîntător, ca să spună, de-o vorbă, „mă rog dumitale, stăpîne, nu pune mai mult, că n'o să pot duce!"... da! halal de-un lucru asemenea!... iaca, vezi? așa ar trebui și pentru bieții Olteni: să n'aibă voe să-i încarce peste măsură, că au și ei suflet de om într'înșii!.. d'apoi copiii sărmanii! ar fi să n'aibă voe să-i canonească așa, că ei is cruzi la trupul lor!...

(Va urma)

1 Ianuarie 1907.

Sp. Popescu

Herder despre limba și literatura națională

Cu mult zel, vrednic de lauda și admirația noastră a tuturora, care ne interesăm de viitorul cultural al țării noastre, își urmărește «Viața Romînească» idealul exprimat în cuvîntul «Către cetitori» din No. 1, vol. I, prin atît de mult cuprinzătorul «*Poporanism*», motivat de convingerea că „un popor nu-și poate justifica dreptul la existență distinctă în sinul popoarelor civilizate, decît dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, «*dîndu-i nota specifică a geniului său*».

S'au scris multe pentru și contra direcției poporaniste, ce se caută a se da literaturii noastre naționale. O nouă lămurire a acestei chestiuni, referindu-ne la discuțiile ce s'au urmat în Germania, în secolul al 18-lea, între îndrumătorii literaturii germane naționale, nu va fi de prisos și, în tot cazul, dacă ea nu va fi ultimul cuvînt, va aduce totuși în discuție nouă și importante puncte de sprijin.

O luptă la fel cu lupta ce se dă la noi, pentru a ne crea o limbă și literatură națională independentă, romînească, s'a dat pe o scară și mai întinsă în Germania, în secolul al 18-lea. Pedantismul clasic și influența nefastă a literaturii franceze încătușase cu totul limba și literatura germană. Clasiciștii se închinau orbește înaintea oricărei interpretări sau imitări seci a operelor greco-latine, iar «franțuziții»—Herder îi numește «französirte Gecken«—căutau să mențină literatura germană și mai departe sub dominațiunea bogatei literaturi franceze. Și erau puternici și unii și alții: pe clasiciști îi susținea tradiția, pe franțuziți moda și lipsa de patriotism a maselor poporului german.

In astfel de împrejurări se începe în Germania, în secolul al 18-lea, lupta împotriva pedantismului clasic și în contra influenței franceze; se începe lupta pentru a se crea un nou drum, drumul care a făcut posibil mersul maestos al lui Goethe și Schiller, spre culmea la care a putut ajunge vreodată o literatură.

Lupta ar fi rămas multă vreme nedecisă, și cine poate ști, ce cale ar fi apucat literatura germană, dacă nu intervenea Herder cu toată vigoarea geniului său. Și pe clasiciști și pe

franțuziți îi zdruncinaseră, ce e drept, din temelie, critica nemiloasă a lui Lessing; acela însă care a dat direcția adevărată, acela care a deschis drumul pe care trebue să-l meargă literatura germană și pe care trebue să-l meargă ori-ce literatură, dacă vrea să însemneze ceva între literaturile universale, a fost naționalistul-poporanist *Johann Gottfried Herder* (25 August 1744—18 Decembre 1803).

Ca student la universitatea din Königsberg, avea să facă și pe profesorul de partea literară în Collegium Fridericianum, unde fusese primit intern. De ce spirit era animat tînărul profesor față de locul pe care trebuia să-l ocupe în învățămînt limba maternă, se poate vedea lămurit din'r'un discurs al său rostit la 1764, în care caută să stabilească «ce anume parte din sîrguința noastră trebue să o întrebuințăm pentru învățarea limbii materne, și, ce parte pentru învățarea limbilor străine». In acest discurs, ținut de Herder la vrîsta de 20 ani, se găsește sîmburele a tot ce a gîndit și scris el mai tîrziu asupra raportului dintre limbă și gîndire și dintre limbă și literatură. Invățarea limbilor străine nu trebue să se facă în dauna limbii materne, care, oricît de barbară ar fi, este de preferat unei latine pedante. Timpului său nu-i mai este permis să fie un simplu imitator al lui Virgil și Horaț, nici să se închine orbiș dominațiunii limbii latine. Invățatul, care cunoaște pănă în cele mai mici amănunte poeți ca Anacreon, Lucreț, etc., iar de poeții moderni ai patriei sale habar n'are, este pur și simplu ridicul. Trebue să învățăm limbi și literaturi străine pentru a cîștiga nouă cunoștinți, pentru a ne îmbogăți sufletul, ca apoi astfel pregătiți să ne îmbogățim, să ne cultivăm limba și literatura națională.

In astfel de dispoziții sufletești pentru limba și literatura națională l'a găsit contactul cu Hamann, un suflet înrudit cu al său și animat de aceleași vederi și aspirațiuni, care au fost firul conducător în toată activitatea lui Herder.

In primul tratat din «Kreuzzüge eines Philologen» zice Hamann: «*Tărîmul unei limbi se întinde dela silabisire până la operele de artă ale poeziei și ale celei mai subtile filosofii ale gustului și ale artei*», iar în «Aesthetica in nuce» din același Kreuzzüge: «*Poezia este limba maternă a neamului omenesc*».

Amîndouă aceste teze ale lui Hamann le-a unit Herder în una mai precisă și mai cuprinzătoare: „*Der Genius der Sprache ist auch der Genius von der Literatur einer Nation*".—«*Geniul limbii unei națiuni este și geniul literaturii sale*»,—trăgînd din ea toate consecințele relative la raportul dintre literatura și limba unui popor.

In prima colecție de „Fragmente" pune Herder și desvoltă teza că *limba este o mare și însemnată parte a oricărei literaturi, este baza ei*: „Limba este un instrument al științelor, și o parte din ele; cine scrie despre literatura unei țări, nu poate

lăsa necercetată limba ei. Un popor, care să fi avut poeți mari fără să fi avut și o limbă poetică, care să fi avut buni prozatori fără o limbă mlădioasă, mari filosofi fără o limbă exactă, este o absurditate... *Geniul limbii unei națiuni este prin urmare și geniul literaturii sale*".

Legătura dintre limbă și literatură este așa de strîns unită, încît după cum una ajută formarea celeealalte, tot așa, fiecare la rîndul ei ne dă posibilitatea de a cunoaște pe deplin pe cea de a doua, căci desvoltarea lor merge cu pași aproape egali, una pe alta se ajută și una pe alta se explică.

Și desvoltarea limbii, ca și desvoltarea literaturii unui popor, trece cu necesitate prin diferite perioade, perioade de care este legată, condiționată, și de care se resimte cu necesitate desvoltarea literaturii.

In «Von den Lebensaltern einer Sprache», găsește Herder că orice limbă trece prin patru perioade, urmînd în desvoltarea sa drumul firesc pe care îl merge întregul neam omenesc, însăși lumea neînsuflețită, fiecare familie: «dela rău la bun, dela bun la foarte bun, dela foarte bun la mai puțin bun, și în sfîrșit la rău».

Prima perioadă a unei limbi este *perioada copilăriei sale*, limba afectului și ca atare, abea poate fi considerată ca limbă și prin urmare de puțină importanță pentru studiul nostru.

A doua perioadă este *perioada juvenilă*, în care termenii abstracți poartă nume concrete și de aceea în această perioadă se vorbește în icoane și metafore. «Și această perioadă juvenilă a limbii era numai poetică: în viața de toate zilele cîntau cu toții și poetul se avînta numai mai sus, dînd cîntecului său un ritm ales anume pentru ureche; limba era bogată în termeni concreți și în figuri îndrăznețe; ea era încă expresiunea pasiunii și neîncătușată în topica ei; fraza se desfășura la largul ei.—Iată! aceasta este limba poetică, aceasta fraza poetică. Cea mai frumoasă floare a acestei epoci erau poeții; acuma cîntau aezii și rapsozii; de oarece încă nu existau scriitori, eternizau ei faptele memorabile prin cîntece; prin cîntece instruiau ei și în cîntece se cuprindeau luptele și victoriile, fabulele și dictoanele morale, legile și mitologia poporului».

Urmează *perioada virilă*, în care poezia devine artă și se desvoltă proza. «O limbă în perioada ei virilă nu mai este propriu zis poezie, ci proză frumoasă. Orișice suiș are și coborîș, și dacă admitem într'o limbă un punct culminant poetic, după trecerea acestuia, poezia trebue să decadă. Cu cît ea devine mai mult artă, cu atît se îndepărtează mai mult dela natură. Cu cît moravurile devin mai regulate și mai ordonate, cu cît mai puțin se lasă lumea a fi tîrîtă de pasiuni, cu atît poezia pierde din tărîm. Cu cît fraza devine mai artificială, cu cît se înlătură mai mult inversiunile, cu cît se introduc mai multe cuvinte abstracte, cu cît o limbă se înșurubează în mai multe reguli,—cu atît ea se perfecționează, însă în acelaș timp și în aceaș măsură, pierde adevărata poezie».

Infine *perioada senilă*, perioada filosofică a limbii, în care nu mai poate fi vorba de frumuseță, ci numai de corectitudine, care să asigure exprimarea exactă a tuturor finețelor unei gîndiri meșteșugite.

Dintre toate aceste perioade, perioada virilă, perioada prozei frumoase, este cea mai favorabilă pentru desvoltarea unei literaturi, căci ea cuprinde elemente și din perioada poetică, și din cea filosofică. Și tocmai în această perioadă favorabilă se găsea limba germană din timpul lui Herder, o situație minunată, căci cuprindea tot ce trebue unei literaturi în formațiune spre a se putea desvolta și în poezie și în proză. Limba germană prin *idiotismele*, *sinonimele* și *inversiunile* sale nu s'a smuls încă cu totul din perioada poetică a limbii. „*Idiotismele* sînt frumuseți patronimice și se pot asămăna cu maslinii sfinți, care încunjurau Academia din Atena și erau consacrați Minervei. Roada lor nu putea ieși din Atica, avînd să serve numai ca răsplată pentru învingătorii dela sărbările panateniene. Și cînd odată Lacademonienii devastară totul, zeița protectoare n'a permis ca acești barbari străini să pîngărească această pădurice sfîntă. Tot așa sînt și idiotismele, frumuseți pe care nici un vecin nu ni le poate sustrage prin traduceri și care sînt consacrate patroanei limbii noastre: frumuseți întrețăsute în geniul limbii, pe care le nimicești dacă le scoți din locul lor". —*Sinonimele*, care au jucat așa de însemnat rol în poezia orientală și în genere în poezia veche, ș-au pierdut mult din tărîm după legea de desvoltare a limbilor, și aceasta în dauna bogăției și a puterii lor poetice. Cele care au mai rămas însă în limba germană, în perioada în care se găsea limba germană, sînt de neprețuit. „Are tot dreptul să se înfurie poetul, dacă-i iai sinonimele, căci el trăește din prisos.—Și dacă le-ai fixa? Cu toate că nu se poate, să admitem că ai putea: în acest caz ar dispărea proza și poezia frumoasă; totul s'ar preface într'o cunună de cuvinte artificiale socotite cu îngrijire".—Acelaș lucru și cu *inversiunile*, în care limba germană este și era încă destul de bogată, și de care avantaj literatura germană poate face un foarte bogat uz. „Cu cît formarea unei limbi s'a efectuat pe o scară mai întinsă prin intervenția gramaticilor și a filosofilor, cu atît mai grele cătușe poartă ea: cu cît este mai aproape de starea ei primitivă, cu atît va fi mai liberă. Cu cît are mai multă viață, cu atît va avea și mai multe inversiuni; și cu cît va fi fost redusă mai mult la o limbă scrisă, cu atît va avea mai puține".

Ce concluzii se pot trage și ce concluzii a tras Herder din acest studiu asupra însușirilor unei limbi în diferitele perioade ale desvoltării sale, se poate ușor ghici.

Rezultă în primul loc o greutate aproape de neînvins de a traduce operele Orientalilor și acea parte din literatura clasică, care s'a născut în perioada juvenilă, în perioada poetică a limbii, de oarece limba germană a ieșit de mult din perioada poetică. Nici limbă, nici vers nu mai pot fi aceleași: ceeace la unii este natural, la ceștialalți ajunge artificial. Hexametrul, versul natural al poeziei antice, se vede numaidecît cît de puțin propriu este limbii germane, pentru care naturale sînt versurile iambice și trochaice. Și dacă traducerile rămîn cu necesitate sub original, cu cît mai imposibile sînt imitările!

Pe de altă parte însă, rezultă din analiza făcută de Herder, o superioritate a limbii germane față de limba franceză, care se găsește în perioada filozofică. Limba germană, cu multele sale inversiuni, este o limbă „behaglich", adecă un instrument maleabil, ușor de mînuit, și pentru poet și pentru prozator și pentru filosof. Ar fi prin urmare o nouă absurditate și o pagubă reală pentru literatura germană, precum și pentru literatura universală, dacă poeții germani, dacă prozatorii, dacă filosofii germani, în loc să caute să-și creeze cu această limbă „behaglich" o literatură, care să corespundă acestei limbi, s'ar întrece în a maimuțări limba și literatura franceză.

Această limbă cu atîtea calități proprii, trebue cultivată fără să i se atingă geniul, spiritul ei; trebue liberată de influențe streine, trebue făcută stăpînă la ea acasă, dîndu-i în acelaș timp forma și vigoarea sa primitivă.

Cum trebue procedat și ce urmări bune pentru literatură se pot obține, ne spune Herder în diferite capitole ale fragmentelor sale.

In a treia colecție de fragmente, se ocupă între altele de liberarea limbii germane de sub seculara dominațiune a limbii latine. Limba germană a avut să sufere mult de influența latină și franceză și rezultatul a fost introducerea în limba germană a o sumă de latinisme și franțuzisme, fie lexice, fie sintactice, schimbîndu-i aproape fizionomia, denaturînd-o. Și aci, ca și în literatură, cauza principală a acestei rele stări, în care a ajuns limba germană, trebue căutată în spiritul de imitație al rătăciților. Analizînd această stare a limbii germane, întocmai după cum analizase literatura de imitare—analiză, pe care vom trata-o cînd ne vom ocupa de literatură,— în care ajunsese la concluzia că poeții trebue să caute să devie „*Nachahmer ihrer selbst—imitatorii lor proprii—*", ajunge și aci la concluzia, că limba, care va avea să serve de bază unei literaturi naționale, trebue să revie „*zum Urbilde ihrer selbst—la forma sa primitivă, la prototipul său*". Pentru aceasta aceia, care vor să facă ca limba germană să revie la forma sa primitivă, n'au decît să se adreseze limbii poporane și limbii vechi germane, limbii lui Luther, lui Opitz și Lohenstein, și vor găsi tot ce le va trebui pentru a-i reda forma și vigoarea primitivă.

Cultura sufletelor tinere trebue să se facă în limba maternă, căci pedantismul educațiunii latinești împiedecă desvoltarea tinerilor și nu poate crește decît niște sarbezi imitatori, niște umbre de poeți, niște caricaturi. Plecînd dela legătura dintre gîndire și cuvînt, trage, pentru poeți, concluzii de cea mai mare însemnătate. Numai o limbă o putem stăpîni în

perfecţie şi aceasta nu poate fi alta decît limba maternă. In aceasta ni s'au intipărit încă din copilărie, in sufletul nostru, întreaga lume din afară cu variatele sale obiecte şi tablouri, cel mai mare tezaur al unui poet. In această limbă va putea el gîndi şi va putea exprima cu uşurinţă gîndirile prin urmare gîndi şi va putea exprima cu uşurinţă gîndirile sale, în ea va găsi bogăţia de tablouri şi culori, atit de indispensabile ori-cărui poet. „Ea întrece, ca şi patria, în farmec, pe toate celelalte limbi în ochii aceluia, pe care l'a purtat şi alăptat la sînul său, şi l'a crescut cu mîna sa, care acuma îi este bucuria celor mai frumoşi ani şi va avea să-i fie speranţa şi onoarea bătrineţei". Şi această limbă datori sintem să o îngrijim, să o cultivăm şi să o îmbogăţim, căci „nu pentru a-mi uita limba mea, învăţ limbi străine; nu pentru a-mi schimba obiceiurile, provenite din educaţia mea, mă duc să văd popoare străine; nu pentru a-mi pierde dreptul de cetăţean al patriei mele, mă naturalizez într'o altă ţară, căci în acest caz aş pierde mai mult decît aş ciştiga. Mă duc numai prin grădini străine pentru a culege flori pentru limba mea, ca pentru mireasa modului meu de a gîndi: văd şi observ obiceiuri străine pentru a le putea aduce prinos geniului patriei mele pe ale mele, ca pe nişte fructe coapte la lumina şi căldura unui soare străin".

O urmare firească a acestor împrejurări este, că neputînd poseda decît o singură limbă în perfecţie, limba maternă, scriitorul adevărat original nu poate fi decît autor naţional. Orice autor naţional trebue să rămînă credincios tărîmului naţional, căci „aci îşi poate planta el cuvintele viguroase şi pline de înţeles, deoarece cunoaşte ţara; aci poate culege flori, deoarece pămîntul e al său; aci poate el săpa cit de adînc spre a căuta aur, poate înălţa munţi şi abate rîuri, deoarece e stăpîn. Adevăratul umor nu se poate esprima decît în limba maternă şi nu mi-e ruşine să mărturisesc, că nu cred, ca in viaţa mea să pot ajunge să posed în perfecţie mai mult de o singură limbă".

Prin urmare pe o singură limbă poţi conta ca poet: pe limba maternă, limba naţională. Acestei limbi să i se facă posibilă dezvoltarea sa firească, şi dacă în decursul timpului, din cauza prea puternicelor influenţe străine, a fost abătută din calea sa, datori sintem să o readucem la forma sa primitivă, la prototipul său, adresîndu-ne limbii poporane şi autorilor vechi, din timpul cînd limba nu-şi pierduse încă fizionomia sa firească, naţională.

Asta insă nu înseamnă pentru Herder o îngrădire totală faţă de limbile străine, din care, utilizînd în primul loc ceace ce găseşti la tine acasă, poţi lua multe lucruri bune şi utile pentru perfecţionarea bogăţiilor proprii. „Vom introduce în tratatele noastre viociunea şi libertatea franceză, dîndu-le vigoarea noastră germană... Cît am putea învăţa dela Englezi, şi cît de puţin am învăţat! Harnicilor Germani! Ne lipseşte încă un Johnson german, care să aibă curajul să facă pentru limba germană, ceace a făcut aicea pentru a sa"!

Nici chiar pentru o completă îngrădire în contra străinismelor nu este Herder. In „Abbts Torso", vorbind despre amestecul limbilor, admite, ce e drept, o puritate cît mai strictă a limbii naţionale, căci „îmi place adevărata expresiune a limbii mele, şi plăcerea mea adevărată este să-i pătrund natura sa", însă cum mult din cultura germană se datoreşte altor popoare, cuvinte ca *Genie*, *naiv*, etc., precum şi o sumă de termini technici, sînt de neînlăturat. In genere trebue căutat numai ca tendinţa pentru puritatea limbii să nu cadă în pedantism.

La aceleaşi rezultatate ajunge şi vorbind în „Beschluss über das Ideal der Sprache" despre idealul spre care trebue să tindă limba germană: „Din toate acestea urmează că limba noastră poate fără îndoială învăţa cite ceva dela multe altele, în care unele lucruri se pot exprima mai bine decît în limba noastră...; că dela limba grecească poate învăţa simplitatea şi demnitatea expresiunii, dela cea latină eleganţa unui stil mijlociu, dela cea engleză o exuberanţă într'un stil scurt, dela cea franceză viociune şi dela cea italiană stilul dulce pitoresc. Urmează însă totodată că, în nici un gen literar, nici un geniu nu trebue să se ruşineze de limba sa maternă, nici să se plîngă în contra ei, căci pentru orişice scriitor distins, gîndirile sînt odraslele cerului, iar cuvintele odraslele pămîntului".

Rezultă însfîrşit din studiul său asupra limbii, şi mai ales trebue reţinut acest lucru, că primul element de care trebue să ţinem samă în crearea unei literaturi naţionale, este limba, este perioada de desvoltare în care se găseşte aceasta, cu care va trebui să i se adapteze literatura, dacă e ca literatura să poarte caracterul unei adevărate literaturi naţionale. Limbile străine pot fi utilizate pentru a da stilului ceeace temperamentul nostru nu-i poate da, fie o mai mare simplitate şi demnitate, fie o mai mare eleganţă, fie o mai mare viociune sau exuberanţă. Ceeace este propriu limbii fiecărui popor, este stadiul său de desvoltare, care va da literaturii sale acel colorit, acel farmec particular, pe care nici un traducător, nici un imitator nu i-l va putea lua.

In prelucrarea de mai tîrziu a fragmentelor sale, ajunge Herder la concluzii şi mai precise în privinţa limbii naţionale. O limbă nu există decît ca limbă vie şi prin urmare nu poate exista decît ca limbă naţională. Pe aceasta se bazează literatura naţională; ba, ce e mai mult, fiecare gen literar, fiecare şcoală, fiecare autor, îşi are limba sa proprie. Limba germană, cu toate străinismele care s'au infiltrat în ea, este „o limbă naţională originală, specifică, o creaţiune sui generis, care, cu toate că are puncte de asămănare cu altele, îşi are însă prototipul în ea însăşi".

Dacă studiul lui Herder asupra perioadei în care se găsea limba germană în a şeptea decadă a secolului al 18-lea,

cînd îşi publică el fragmentele, s'ar aplica la limba romînă, am putea constata acelaş lucru îmbucurător pentru noi, că adecă limba romînă se găseşte în perioada cea mai favorabilă pentru desvoltarea unei literaturi, în perioada virilă, avînd legături adînci cu perioada poetică şi un început de trecere la perioada filozofică. Dacă limba noastră nu este atît de bogată în inversiuni, cărora Herder le dă atîta importanţă, este în schimb mult mai bogată în icoane şi metafore. Regina noastră poetă, Carmen Sylva, a relevat de curînd această bogăţie neîntrecută a limbii noastre şi, deşi printre exemplele date s'au putut strecura unele greşeli, îi rămîne meritul de a fi indicat un bogat izvor pentru poeţi, căci într'adevăr de nepreţuit este bogăţia poetică a limbii noastre poporane, de al cărei geniu trebue să se lege geniul literaturii noastre naţionale.

Odată stabilită singura bază posibilă pentru crearea unei literaturi naţionale, Herder merge mai departe tratînd, în a doua colecţiune de fragmente, despre imitări şi imitatori şi despre utilizarea literaturilor străine.

In fragmentul „Von den deutsch orientalischen Dichtern" dă Herder lovitura de moarte imitărilor şi imitatorilor germani, printre care figurau şi adevarate talente şi cărora le-a lipsit numai un înţelept îndrumător pentru a deveni ceeace ar fi putut să devie.

„O mare parte din cele mai bune poezii germane, zice Herder, sînt pe jumătate orientale; modelul lor este frumoasa natură a Orientului. Dela Orientali îşi împrumută poeţii germani moravurile şi gustul—şi creaţiunile lor devin astfel originale. Dacă nu ne dau tablouri şi plăsmuiri nouă, ne dau cel puţin tablouri şi plăsmuiri străine".

E vorba numai dacă pot fi imitaţi Orientalii, dacă pot fi egalaţi în poezie. Herder răspunde negativ, căci:

1. *Frumoasa natură a Orientului nu este aceeaş cu natura Germaniei.* In cîntecele Orientalilor găsim tablouri, copii fidele ale frumoasei lor naturi; dacă poeţii germani întrebuinţează în imitările lor aceleaşi tablouri, ei nu descriu natura Germaniei, ci bîlbîesc cîteva cuvinte după original, cuvinte pe care noi abia le putem înţelege pe jumătate. „Minunata carte Iov, de unde îşi ia toate comorile de frumuseţă? Din tablourile, plăsmuirile şi subiectele indigene, egiptene! Să mi se explice, cum poate să cînte Leviatanul şi Behemotul unul din poeţii noştri, care nu cunoaşte Egiptul nici măcar din descrieri de călătorii? Cîte imnuri germane n'aş putea cita, în care cele mai măreţe tablouri sînt aşa de rău alcătuite, încît formează o minunată, o extraordinară—monstruozitate"... „Ş-apoi, dacă cîntăm subiecte occidentale într'un ton luat dela Orientali, se naşte un astfel de amestec, ca şi cînd Iordanul, Hermonul, Cheruvinul şi altele de felul acestora ar sta alături de Rin şi de munţii Harţ, ca şi cînd tigrii orientali s'ar împerechea cu mieii noştri.—Fără îndoeală că ne este permis să întrebuinţăm comparaţiuni ca aceas-

tea! Putem împrumuta tablouri pentru a le utiliza potrivindu-ni-le nouă, însă să nu ne dăm cu totul lor şi să nu vorbim cu totul în această limbă figurată, simbolică; să nu le amestecăm nepotrivit cu ale noastre; să nu ne lipsim de strălucirea soarelui dela amează, pentru a gusta licărirea unei lămpi, sau să o ducem pe aceasta şi la lumina soarelui".

2. *Istoria patriei Orientalilor nu este aceaş cu a Germanilor.* Sîntem în imposibilitate de a cunoaşte o mulţime de aluziuni istorice, cuprinse în poeziile lor. „A vrea să le stăpîneşti cu desăvîrşire, să te apuci să le şi descrii—acest lucru îl face numai acela, care nu vede partea ridicolă a unei imitări nereuşite".... „Să admitem însă, că noi am putea cunoaşte totul; oare cîntăm pentru Evrei, care se considerau ca singurul popor al lui Dumnezeu? care au fost animaţi de cea mai înflăcărată mîndrie naţională?".

3. *Altele sînt prejudiţiile naţionale ale Orientalilor*, adică concepţiunile lor poetice şi mitologice. Concepţiunile poetice izvorăsc din sînul naţiunii şi se adresează aceleeaş naţiuni şi aceasta şi le recunoaşte ca pe ale sale. Mitologia sfîntă a unei naţiuni este un izvor nesecat pentru poeţii săi, şi poeţii utilizînd-o, nu fac decît să perfecţioneze şi să dea o nouă viaţă povestirilor, care trăesc ca o scumpă moştenire în sufletul fiecărui membru al naţiunii. Acestea sînt comori proprii ale naţiunii, de unde poeţii pot lua fără pericol de a nu fi înţeleşi, pe cînd din contră s'ar întîmpla cu un poet german, care în loc să caute acasă la el concepţiuni poetice, în loc să utilizeze mitologia sa naţională, s'ar adresa Orientului, uitînd „că gustul popoarelor, şi la fiecare popor în parte gustul timpurilor, merge paralel cu modul de gîndire şi cu moravurile; că prin urmare pentru a te acomoda gustului poporului tău, trebue să studiezi iluziile şi tradiţiunile străbunilor". Poetul să-şi aleagă subiecte vechi naţionale, iar dacă nu vrea, atunci „să se acomodeze timpului său, din care lumina filozofiei a alungat umbra sfîntă a poeziei, şi să cînte numai pentru raţiune".

4. *Spiritul religiunii s'a schimbat.* Religiunea lor avea un cuprins şi o întindere a sferei sale cu mult mai mare, avea alt scop, mergea alt drum decît religiunea noastră. Ea era amestecată în legislaţie, în măsuri administrative şi în ceremonii; ea inspira deopotrivă pe profeţi, pe poeţi şi pe judecători. Astfel se explică de ce toate poeziile lor erau sfinte.—Religiunea noastră însă este cu totul separată de puterea administrativă şi de cea judecătorească; ea nu mai e teocratică şi spiritul ei profetic a amuţit. Scopul religiunii lor era să ţină în frîu un popor sălbatec, incult şi poezia era cel mai bun mijloc de a vorbi sufletelor spre a le îmblînzi. Cîntece, care cîntau fericirea şi nefericirea din lumea aceasta răsunau prin munţi şi văi. Cea mai mare parte a psalmilor se ocupă de starea poporului din timpul acela, şi numai transportîndu-ne în timpurile acelea, putem să le explicăm însămnătatea lor religioasă

Religiunea noastră este spirituală şi urmăreşte fericirea eternă. Şi însfîrşit religiunea lor este un produs al exaltării simţurilor şi al imaginaţiunii, iar a noastră o soră a raţiunii şi a bunătăţii morale.

5. *Intreaga sferă poetică a Germanilor este alta decît sfera poetică a Orientalilor*. Evreii au trăit într'o simplitate sălbatecă, un bun şi priincios cîmp pentru poeţi, care au ştiut să facă uz cu prisosinţă de această împrejurare favorabilă poeziei. Germanii trăesc în împrejurări cu totul diferite şi acestor împrejurări au să se conformeze poeţii lor, pe acestea au să le utilizeze, dacă e vorba să nu creeze, să nu cultive plante exotice, dacă e vorba să producă opere, care să se adreseze poporului german în chipuri şi icoane înţelese de el.

6. *Poezia foarte mult depinde de calităţile limbii*, şi cum altele au fost calităţile limbii Orientalilor care se găsea în epoca poetică, şi altele sînt calităţile limbii germane din epoca prozei frumoase, nu mai rămîne îndoeală că diferinţa dintre poezia orientală şi cea germană începe dela însăşi baza lor.

Astfel stînd lucrurile, fiindcă adecă frumoasa natură a Orientului nu este aceeaş cu natura Germaniei, fiindcă istoria trecutului celor două popoare este diferită, fiindcă diferite sînt concepţiunile lor poetice şi mitologice, fiindcă s'a schimbat şi spiritul religiunii, fiindcă sfera poeziei celor două popoare este diferită şi, însfîrşit, fiindcă diferite sînt calităţile limbii lor, este de sine înţeles că roadele imitărilor poeziei orientale nu pot fi bune şi că astfel de imitări trebuesc înlăturate cu desăvîrşire. Astfel de imitări nu pot da decît o literatură care să nu fie nici orientală, nici germană, să nu fie înţeleasă nici de Orientali nici de Germani, o măreaţă—monstruozitate.

Aceasta însă nu înseamnează că trebue să renunţăm la cunoaşterea, la studierea şi utilizarea poeziei orientale, de unde se pot trage atîtea foloase, atîtea învăţăminte pentru poezia germană. Calea însă pentru a ajunge la aceasta nu este şi nu poate fi imitarea, ci *traducerea*, cu condiţiune însă ca ea să fie făcută de un traducător aşa cum îl înţelege Herder,—filozof, poet şi filolog în acelaş timp. In acest caz, traducerea va fi un model de imitare,—dacă se mai poate numi imitare,—şi va fi şi va rămîne operă originală. In fruntea unei astfel de traduceri ar trebui să cetim cuvintele explicative: „Traducere poetică a poeziilor orientale, explicate şi comentate din punct de vedere al ţării, al istoriei, al aspiraţiunilor, al religiunii, al împrejurărilor şi moravurilor, precum şi al limbii naţiunii lor, şi răsădite în spiritul timpului nostru, al modului nostru de a gîndi şi în spiritul limbii noastre".

Dacă o astfel de traducere nu va fi în stare să creeze genii noui, va fi cel puţin în stare să le arăte calea pe care au să meargă. Ceeace au făcut poeţii orientali în mijlocul poporului lor şi pentru poporul lor, să facă şi alţii la ei acasă. O astfel de traducere „are să-i prindă, are să-i oprească, are să-i tragă înnapoi şi va spune fiecăruia: «Uită-te aci ai natura şi istoria ta, idolii şi lumea ta, modul tău de a gîndi şi limba ta: *nach diesem bilde dich, um der Nachahmer deiner selbst zu werden.*— Şi dacă vrei să utilizezi comorile uneia dintre cele mai alese naţiuni, uite aci! Eu mă silesc să-ţi fac cunoscută arta cu care s'au priceput ei să-şi prefacă istoria şi religiunea în poezie: *raube ihnen nicht das Erfundene, sondern die Kunst zu erfinden, zu erdichten und einzukleiden!*» Cuvinte de cea mai mare însemnătate! Cuvinte pe care ar trebui să şi le graveze adînc în sufletul lor, toţi aceea cari îşi iau sarcina grea şi plină de răspundere de a îndruma literatura naţională, precum şi ori şi ce poet, care vrea să însemneze ceva în literatura ţării sale! Din literaturele străine să ne însuşim numai spiritul, care a făcut din acele literaturi, literaturi mari; *să învăţăm a ne imita pe noi înşine*, uitîndu-ne în jurul nostru, uitîndu-ne la trecutul nostru; din literaturile străine să nu ne luăm subiectele, ci numai *arta de a găsi subiectele la noi acasă, arta de a crea şi de a da creaţiunii noastre forma potrivită timpului, spiritului şi temperamentului nostru*, întocmai după cum au făcut alte naţiuni, dînd în chipul acesta literaturii lor «nota specifică a geniului lor.»

In fragmentul «Von der griechischen Literatur in Deutschland», găsim aceleaşi puncte de vedere, susţinute în judecarea imitatorilor literaturii greceşti. Şi aci face aceleaşi deosebiri între mediul în care s'a născut o parte—şi anume cea mai frumoasă—a literaturii greceşti, şi între mediul din care trebuie să iasă literatura naţională germană. Prin urmare şi concluzia acestor cercetări este, ca Germanul să caute să ajungă «der Nachahmer seiner selbst» —imitatorul seu propriu—şi dela Greci să iea numai arta de a găsi subiecte din natura şi trecutul german, arta de a vrea şi de a da creaţiunilor naţionale, forma potrivită spiritului timpului şi temperamentului german, «die Kunst zu erfinden, zu erdichten und einzukleiden», fiindcă aceleaşi cauze împiedecă imitarea poeţilor şi a artei greceşti, care fac imposibilă imitarea poeţilor orientali. Mijloacele pe care le recomandă şi aci pentru a trage foloase reale pentru literatura germană, din atît de superioara literatură greacă, sînt: studiul aprofundat al Grecilor, al tuturor împrejurărilor în care s'a desvoltat literatura lor, precum şi traduceri bune, făcute de un traducător poet, filosof şi filolog. «Unde este un înger protector al literaturii greceşti în Germania, care, în fruntea tuturora, să ne arăte cum trebuie studiaţi Grecii în Germania?».

La aceleaşi rezultate, la care a ajuns în studiile sale asupra folosului ce-l putem trage din limbile şi literaturile străine pentru limba şi literatura noastră naţională, ajunge şi în studiul său asupra utilizării mitologiei vechi.

In fragmentul din a treia colecţiune, intitulat: «Vom neueren Gebrauch der Mythologie», ne arată Herder, cum mitologia celor vechi este creaţiunea lor cea mai înaltă. Cu o deosebită putere creatoare au poetizat ei oameni ca toţi oamenii,

evenimente firești, istoria lor și natura înconjurătoare. Aici mitologia este o creațiune a lor proprie, pe care nime nu li-o poate lua, este fructul imaginațiunii lor și al credințelor lor naționale. Dacă ne-am încumeta să o transplantăm, să o luăm de-agata spre a împodobi cu ea creațiunile noastre poetice, am ajunge la acelaș rezultat ca și cu imitările, la o minunată, extraordinară—monstruozitate.

Și cu toate acestea trebue să căutăm să cunoaștem și mitologia celor vechi cît mai bine, după cum ne-a sfătuit să aprofundăm limbile și literaturile străine. Și aci însă numai cu scopul de a lua dela ei modul, arta de a poetiza oamenii noștri, evenimentele firești ale țării noastre, istoria și natura noastră, să ne formăm după cum s'au format ei pentru a deveni imitatorii noștri proprii, căci «Dumnezeule!, esclamă Herder, toate acestea le am eu în țara mea, în istoria țării mele; în jurul meu se găsește tot materialul pentru acest edificiu poetic; un lucru însă lipsește: spiritul poetic. Trebue să vă admirăm pe voi, popoare antice, și rușinați să lăsăm ochii în jos; voi ați dat unor nimicuri o minunată strălucire, iar noi lăsăm totul în jurul nostru gol, pustiu și trist, pentru a vă jăfui pe voi și pentru a utiliza mizerabil ceea ce am furat dela voi»... «Și de oarece avem în jurul nostru o lume întreagă de descoperiri, voi, poeților dintre noi, gustați din acea suculentă miere a celor vechi, pentru a vă înzdrăveni ochii spre a putea zări pe pămîntul nostru numeroasele urme de poezie.—Invățați dela ei arta de a putea cîștiga în sfera voastră diferită, o comoară la fel de tablouri poetice»... «In loc de a căuta alegorii la cei vechi, adese și unde nici nu sint, învățați dela ei arta de a crea alegorii, învățați dela filosoficul Homer și dela poeticul Plato». Scurt și cuprinzător! Să studiem mitologia celor vechi ca euristică poetică, ca artă de a descoperi poezia la noi, «pentru a ajunge să fim noi înșine descoperitori».

Fiecare popor mai are însă la el acasă o altă comoară, tot atît de prețioasă pentru limba națională, cît și pentru literatura națională: *poezia poporană*. Această poezie este o avere comună a poporului, a crescut și s'a desvoltat cu el, cu limba și cu moravurile sale. In ea vom găsi deci arta națională, neinfluențată de străini; în ea vom găsi oglindit sufletul poporului nostru, în ea natura sa, în ea geniul limbii sale, în ea geniul literaturii sale. Numai legînd literatura noastră de literatura poporană, literatura noastră va putea fi un produs al nostru, va fi și va rămîne o plantă indigenă, a cărei desvoltare liberă pe pămînt propriu, va putea fi admirată și de cunoscători străini, ale cărei frumuseți și calități vor fi fala cultivatorilor, fala națională. Și dacă se găsește cîte unul, care disprețuiește poezia poporului său și pentru care limba, tonul și cuprinsul poeziilor poporane nu sint nimica, «acela dovedește, că este atît de amețit de nimicurile unei maimuțării străine, încît nu poate aprecia, nu poate vedea tocmai ceeace formează trupul și sufletul națiunii sale».

Acestea sînt sfaturile pe care le dedea, învățămintele pe care le predica preotul Herder compatrioților săi în timpul cînd aceștia își căutau drumul spre a-și crea o literatură națională. Compatrioții săi l'au ascultat, și dacă literatura germană a ajuns să fie o literatură strîns legată de poporul din mijlocul căruia a eșit, și înțăleasă și atît de gustată de poporul pentru care a fost creată, dacă ea este expresiunea spiritului limbii germane și a întregului popor german, aceasta se datorește în cea mai mare parte lui Herder.

Mutatis mutandis, sfaturile și învățămintele lui Herder ar putea fi și pentru noi tot atît de prețioase și de utile, pe cît de prețioase și de utile au fost ele pentru Germani. Să tragem din acestea pentru limba și literatura noastră toate concluziunile, pe care le-a tras el pentru limba și literatura germană, fără să scăpăm nici un moment din vedere condițiunile noastre particulare de desvoltare, și vom putea crea o literatură, „care să poată contribui cu ceva la cultura universală, dîndu-i nota specifică a geniului nostru, pentru ca astfel să ne putem justifica dreptul la existență distinctă în sinul popoarelor civilizate». Avem la noi acasă tot ce se cere pentru a ne crea o limbă și o literatură națională. Să plecăm dela principiul că geniul limbii noastre este și geniul literaturii noastre. Dacă limba noastră sub influențe străine își va fi pierdut ceva din fizionomia ei primitivă, lucrul se poate îndrepta, adresîndu-ne autorului ei firesc, poporului. Este imposibil să imităm literaturile străine, căci alta este natura noastră, alta istoria trecutului nostru, altele concepțiunile poetice și mitologice ale poporului romîn, altul spiritul religiunii noastre, alta sfera poeziei noastre și în sfîrșit altele calitățile limbii noastre. Dacă nu vom ținea samă de toate acestea, vom crea o literatură care va fi o minunată, o măreață—monstruozitate, ridicolă în ochii acelora pe care i-am imitat, și neînțeleasă de aceia pentru care am creat-o. Din literaturile străine, pe care să le studiem cu tot aparatul necesar și cu tot dinadinsul, dacă nu se poate să le avem traduse de traducători, care să fie în acelaș timp poeți, filosofi și filologi, să nu luăm decît ceeace temperamentul nostru nu poate da literaturii noastre, să luăm însă arta de a ne crea o literatură, arta cu care ș-au creat ei literaturi naționale,—ceea ce această revistă a exprimat, în acelaș cuvînt «Către Cetitori» cînd a susținut necesitatea *asimilării* (și nu *a imitării*) culturii străine.

Simion C. Mîndrescu.

Plugul și tunul

— Fabulă —

S'au întîlnit un plug ş'un tun
Pe drumul unui mic cătun.
Și drumul așa strîmt era
Că nu putea
Pe el să treacă decît unul.
Să treacă Plugu 'ntîi sau Tunul?
În marea lor nedumerire
Șezură 'n loc,
Dar Tunul, țanțoș, c'o privire
Plină de foc,
Și fulgere țîșnind din ochi-adînci,
Se repezi și dete-un brînci
Plugului, zicînd:
— „În lături, țopîrlan de rînd!
„Eu cel dintăiu să trec se cade;
„Smerit în urmă să'mi mergi bade!"
Dar Plugul spuse cu sfială:
— „Prietene, fără 'ndoială,
„Pesemne ești smintit, ori... Krupp?
„Aș înțelege-o rugăminte;
„Dar să-mi ordoni să treci 'nainte?!"
— „Ordon! Iar, de nu vrei,— te rup!"
Ş'adaogă: — „Nu mă cunoști,
„Desigur, dacă îndrăznești
„Porunci-mi să te 'mpotrivești.

„Eu 's fruntea falnicelor oști,
„Și nu s'a 'ncumetat nici unul
„A umili pân' acum Tunul!
„Nemernic Plug,
„Eu aș putea
„Doar c'o ghiulea
„Să te distrug!
„Ar fi să-ți fac însă o farsă
„Nedemnă de puterea mea.
„Privește!
„Și, spune-mi, nu te îngrozește
„Această gură ce foc varsă
„Ca un balaur din povești?
„Și, spune-mi, nu te îngrozești
„Cînd glasu-mi sună mînios
„Ca trăznetul cel fioros?
„Să 'nfrunți, tu, forța mea haină,
„Tu, vierme tîrîtor în humă?!
„O, Plugule, asta-i o glumă!
„Eu pot preface în ruină
„Cetăți cu ziduri seculare
„Și pot trimete la plimbare
„Pe celălalt tărîm, o Plug,
„Zecimi de mii de inși!... Toți fug
„În fața Tunului năprasnic!...
„Zău, recunoaște: fuși obraznic!"

Sărmanul Plug rămase o clipă
Îngîndurat.
Unui puternic îngîmfat
E greu să-i dai răspuns în pripă.
Dar, după ce se chibzui,
Grăi:
— „Mărturisesc cu resemnare:
„Puterea ta este mai mare,
„O Tun
„Nebun!"
Și 'și închină fața sa plînsă.
„Mărturisește și tu, însă,
„Că și eu, deși nu's falos,

„Pe lumea asta-s de folos!
„Urgia ta pustiitoare
„Distruge sate și ogoare,
„Și ori pe unde treci lași gol,
„Ruină, jale și pîrjol!
„Ș-atunci vin eu, Plug oropsit,
„Și dreg ce tu ai nimicit:
„Colibele nefericite
„Și lanurile aurite,
„Că 'n urma brazdei Plugului
„Cresc spicele belșugului,
„Și nu-i pămînt mai mult bogat
„Ca cel cu sînge îngrășat!"

Așa vorbiră plug și tun
Pe drumul micului cătun.
Dar, iată, după un tufan
Le iese 'n cale un țăran,
Care le zise: — „Pace vouă!
„Unelte sînteți amîndouă
„De o potrivă de utile:
„Tu, mîndre tun, ești vitejia,
„Tu, plug umil, ești hărnicia!
„Și trebuie să vă legați
„Ca frați!
„Și, mai ales, să nu uitați
„Că eu țăranu 'n veci jertfit,
„Ca mucenicul osîndit
„Să piară pe aprinsul rug, —
„*Eu* minuesc și tun și plug!

George Ranetti

Faust în Romînește

Literatura noastră de traduceri a fost sporită în timpul din urmă cu o nouă operă și încă cu una din cele mai puternice creații ale unuia din cei mai mari poeți ai lumii: d. Gorun ne-a dat pe Faust în romînește.

Ce însamnă o traducere, care sînt greutățile ei și ce însușiri se cer dela un traducător, a arătat în această revistă, mai de mult, d. G. I. («V. R». vol. III, pag. 451 sqq). O singură observație numai vreau să adaog: chiar dacă „traducătorul ar fi un poet tot atît de mare ca și poetul original și congenial acestuia" traducerea totuși n-ar putea egala originalul, căci greutatea de neinvins este că trebue să creezi din nou, să găsești în altă limbă și cu mijloacele de care ea dispune, o formă potrivită pentru idei și simțiri care nu sînt izvorite din propriul tău suflet, — „bucăți din inima ta rupte" — ci din al altuia. Traducerile dar, oricît de reușite ar fi, rămîn totdeauna, după frumoasa expresie a unei poete italiane

fiori di Dio, copiati in cera.

In rîndurile care urmează îmi propun să cercetez întrucît traducerea d-lui Gorun poate fi considerată ca o reală îmbogățire a literaturii poetice romîne, întrucît d-sa îndeplinește acel minimum de condiții ce se cere unui traducător, anume de a avea *„măcar oarecare talent artistic"*. Dacă d-sa va fi reușit să ne redea, măcar cu aproximație, fondul operei lui Goethe, dîndu-ne în acelaș timp pagini de poezie romînească care să poată fi cetite cu plăcere, atunci, oricine cunoaște cuprinsul, de o înălțime filozofică și poetică, turnat într-o formă desăvîrșită, al acestei opere la care Goethe a lucrat aproape șeizeci de ani, va trebui să recunoască că d. Gorun a făcut foarte mult.

In privința fondului filosofic, se poate spune, cu oarecare restricții, că d. Gorun a reușit, pe cît e cu putință; a tradus liber, foarte liber, dar a înțeles textul, n-a falșificat, în genere, înțelesul. Dacă expresiile originalului își pierd în traducere energia, plasticitatea, cu un cuvînt poezia, asta nu se-ntîmplă din pricina lipsei de pricepere, ci, cele mai adeseori din lipsa de talent poetic a traducătorului.

In acest articol ne vom ocupa numai cu analiza *formei* în care d. Gorun ne-a redat pe Faust în romîneşte.

Luăm un pasaj, depildă dela pag. 31.

Şi voi, unelte, mă batjocoriţi
Voi roate, dinţi, cilindri, fiare
La uşă stam şi chei aveaţi să-mi fiţi;
Zăvoarele '-n zadar—rămîn în nemişcare.
Misterioasă 'n plină zi
Natura vălul ei nu şi-l desprinde,
Şi dacă ea n'o va dezvălui,
Şuruburi, pîrghii, taina nu-i vor prinde.

In aceste 8 versuri vedem amestecate, fără regulă, versuri de diferite măsuri de 10, 9, 8, 13 şi 11 silabe. Şi aceasta, în traducerea d-lui Gorun, nu e o întîmplare, ci se urmează obişnuit, este un sistem. Prin aceasta se pare că a vrut să redea mai exact originalul, căci în adevăr în versurile germane măsura variază. Decît numai, ce se potriveşte în metrica germană, nu se potriveşte în cea romînă. Metrica, sau mai exact, ritmica germană se deosebeşte de cea romanică în general, prin aceea că se bazează pe principiul *accentuării*, pe cînd cea romanică se bazează pe numărul fix de silabe, adică pe *măsură*. De aceea în poezia veche germană, singura simetrie cerută era acea a silabelor neaccentuate (Hebungen), pe cînd partea neaccentuată a tactului[1]) ritmic (Senkung) putea cuprinde mai multe silabe şi putea chiar lipsi. In poezia nouă germană nu se mai admite lipsa părţii accentuate din tact, macarcă poeţi moderni ca Roderich Benedix, W. Jordan şi R. Wagner au încercat să reintroducă această particularitate a ritmicei vechi germane. Afară de aceasta în limba germană joacă un rol important şi *cantitatea silabelor*, adică timpul mai lung sau mai scurt întrebuinţat pentru rostirea unei silabe; pot fi silabe accentuate scurte şi silabe accentuate lungi, iar cele neaccentuate pot fi de diferite lungimi, astfel încît germanul îşi poate permite în ritmica sa, să întrebuinţeze ca egale un dactil (—× ×)[2]) în locul unui troheu (—×), ori un anapest (× ×—), în locul unui iamb (×—). Ritmica limbii romîneşti, ca şi a oricărei limbi romanice, cere *simetrie* în privinţa *numărului* silabelor, căci în limba noastră *cantitatea* joacă un rol mult mai puţin însemnat, toate silabele accentuate fiind cam de o potrivă de lungi, şi toate cele neaccentuate iarăşi cam de o potrivă de lungi, iar deosebirea între aceste două categorii puţin senzibilă. Afară de aceasta în special ritmica romînească este stăpînită şi de principiul *alternaţiei*, adică de necesitatea de a avea cîte un accent din două în două silabe şi de aceea ritmele naturale limbii romîneşti sînt numai două: *coborîtor* (trohaic) şi *suitor* (iambic). Iată un exemplu pentru a lămuri cele spuse; sînt primele trei strofe din prefaţa pe care o pune Heine la a treia ediţie a volumului său „Buch der Lieder". Despărţim în versuri tacturile, însemnînd accentele [1]) şi numărul silabelor:

Das ist | der ál|re Mär|chenwáld! = 8
Es dúf|tet die Lín|den blü|the! = 8
Der wún|derbá|re Món|denglánz = 8
Bezaú|bert mein | Gemü|the = 7
Ich ging | fürbáss, | und wie | ich ging, = 8
Erkláng | es in | der Hö|he. = 7
Das ist | die Nách|tigál|, sie singt = 8
Von Lieb' | und Lie|beswé|he. = 7
Sie singt | von Lieb' | und Lie|beswéh', = 8
Von Thrä|nen únd | von Lá|chen. = 7
Sie jú|belt so traú|rig, sie schlúch|zet so fróh, =11
Vergés|sene Träú|me erwá|chen. = 8

Cum se vede, aceste versuri aşa de armonioase sînt scrise în ritmu suitor, păstrînd regulat simetria de accente (un vers 4, un vers 3), dar fără să păstreze simetria numărului de silabe, poetul înlocuind de mai multe ori tactul iambic (×—) prin cel anapestic (× ×—). Imitînd aceeaşi schemă în limba romînă, am mai putea dobîndi versuri aşa de armonioase ca acestea?!

In Faust însă, măsurile versurilor variază, nu numai din pricina amestecului anapeştilor între iambi, dar şi din alte pricini; anume Goethe, ca şi Schiller, amestecă uneori versuri de şese tacturi iambice, printre cele de cinci tacturi, şi în afară de aceasta întrebuinţează de multeori aşa numitul *Knittelvers*, care prin definiţie e neregulat. Dacă d. Gorun ar urma pas cu pas originalul, reproducînd exact schemele versurilor lui Goethe, ar fi numai un mod greşit de a pricepe rostul unei traduceri, ar fi un exemplu de traducere, care vrînd să fie fidelă, este în realitate mult mai departe de original, fiindcă impresia estetică ar dispărea, lipsind forma *noastră*. D. Gorun însă s-ar părea că a adoptat în principiu ritmica germană şi o întrebuinţează împreună cu cea romînească cum îi vine la îndămînă, făcînd versuri de diferite măsuri *chiar acolo unde în original sînt de măsuri egale, şi viceversa*; cînd măsurile versurilor sale se potrivesc cu acelea ale originalului, este numai o întîmplare; în general însă nu se potrivesc.

Iată un exemplu dela pag. 40. Este traducerea admirabilei descrieri a primăverii; despărţim în versuri tacturile şi alăturăm şi schema lîngă care notăm măsurile, adăogînd în paranteze şi pe acelea ale versurilor germane corespunzătoare. Schema o facem aşa cum rezultă din accentuarea naturală a cuvintelor.

1) Ceea ce se numeşte „picior" în metrica clasică, şi'n Poeticile noastre.

2) Din lipsă de semne tipografice, însemnăm cu × silaba neaccentuată din tact, şi cu — silaba accentuată.

1) Din lipsă de caractere tipografice nu putem pune accentul pe toate sunetele.

Păraie|le lanțuri | de ghiață-au | răpus ×–×|×–×|×–×|×–11 [10]
L'a primă|verii | privire | vrăjită ; ×–×|–×|×–×|×–×11 [11]
Speranța'n|verzește | pe cîmp fe|ricită, ×–×|×–×|×––×|×–×12[8]
Și'n munte|le aspru | iată |, s'a dus ×–× | ×–× | –×|×–10 [10]
Iarna | căruntă'n | puterea i | zdrobi|tă. –×|×––×|×–×|×–×11 [9]
De-acolo | trimi|te grindi|nă slabă ×–×|×–|×–×|×–×11 [9]
Ici colo'n | șiraguri | pe cîmpu-n|verzit, ×–×|×–×|×–×|×–11 [11]
Dar nepu|tincioasă |, dispare | în grabă; ×–×|×–×|×–×|×–×12[10]
Soare|lui al|bu-i e | nesu|ferit ; –×|×–|×–|×–– | ×–10 [10]
Toate'n | culori | el vrea să | le'mbrace, –×|×– |×–× | ×–×10 [10]
In noi nă|zuințe | el totul | reface ; ×––×|×–×|×–×|×–×12[10]
Flori|le însă | tot mai | lipsesc, –× | ×–× | ×– |× – 9 [8]
Oameni | gătiți | ci-că | le-n lo|cuiesc. –×|×–|–×|×–|×–10 [9]

Astfel rezultă schema din versurile d-lui Gorun. A vrut d-sa să redea întocmai versificația originalului ? De loc ; versurile germane au toate *alte* măsuri și sînt în ritmu suitor, adică iambi amestecați cu anapesti. D-l Gorun se pare că a vrut să întrebuințeze ritmul așa numit amfibrachic, adică iambi abundenți, dar chiar din versul al doilea pune un *troheu* în tactul al doilea, în versul al 4-lea un alt *troheu* în tactul al 3-lea, versul al 5-lea începe cu un *troheu* și tot așa versurile 9, 10, 12, și 13 ; apoi amestecă iambi *puri* în versurile 6, 9 și 10 și rezultatul e că aceste rînduri rimate și încă cu rime așa de ieftine, numai versuri nu pot fi numite. Și acesta este un exemplu tipic, căci pretutindeni unde *întrebuințează această specie de ritmu tot așa alcătuește d. Gorun proza d-sale rimată.*

Mai iată un exemplu, la care nu mai dăm schema, dar despărțim numai tacturile și însemnăm accentele și măsurile. E de la pag. 36, și la Goethe versurile sînt compuse *numai din iambi* și cu măsuri cu totul *altele* decît la d. Gorun.

— Ce-i făce | pe-acéia | încólo | s'apúce ? 12.
— La cáza | de *vấ*nă|toa*ré* ne-am | dúce. 11.
— Dar nói am | vrea *lá* moa|ră *mái* bi|ne. 10.
— Eu *v'áș* sfă|tuí să | merg*éți* la | báltă. 11.
— E drúmul |urit pân|acólo | cát ține. 12.
— Tu *cé* faci ? |
— Mă dúc cu | cea*tá* cea|láltă. 11.
— Veniți la | Burgdórf cu | noi *ím*pre|ună 11.
Sunt féte | frumóase | și bérea e | bună. 12.
Se'ncíng pă|ruiéli de | pri*má* cla|să. 10. [1]

1) Dar, ar zice cineva : D. Gorun poate a voit să facă iambi puri ! Să vedem :

Sint fé | te *frú* | moasé | și bé | rea *é* | bună
Se'ncing | pară | ieli *dé* | primá | clasă |.

Aceste versuri nu sînt versuri nici după o schemă din orice poetică a oricărei literaturi.

Toți amfibrachii d-lui Gorun sînt la fel. Noi am dat numai *două* exemple.

Iată armoniosul ritmu ce trebue să fi răsunat în urechea d-lui Gorun. Că așa cu adevărat trebue să fie, ne convingem îndată ce examinăm versurile *curat iambice—majoritatea*—din traducerea sa. Voiu da o mică parte din numeroasele exemple pe care le am la îndămînă, dar totuși destul de numeroase pentru ca să nu se pară că-l șicanăm pentru cîteva greșeli, ce se pot întîmpla chiar și la poeți, și pentru ca să apară îndreptățită concluzia ce va rezulta dela sine.

Vom transcrie versurile, arătînd în parantez pagina pe care se găsesc în volumul d-lui Gorun, și notînd accentele așa cum rezultă ele din schema versului :

O nu-mi vorbi de *pé*strița mulțime (6)
Căi*né* să fii n'ai duce-un *á*șă trai !. (20)...!!!

Un parantez :

Cum se vede din vers. 2. d. Gorun a scris cu o ireproșabilă ortografie academică cuvîntul „așă", dar în vers i-a stîlcit accentul. Și nu e singurul caz. d. Gorun în general pare că pune mai mare preț pe ortografia academică, decît pe regulele versificației romînești. Continuăm cu exemplele ;

Și mai întrebi de ce se strînge
În piept *ini*ma-ți chinuită ? (21).
Nu este-aci fi*reá* cea vie
Ce Domnul omului o dete. (21)
Ridică-te ! Ca*leá*-i deschisă ! (21)
Du*hú*ri ce-n jurul meu plutiți
Răspundeți-mi de m'auziți ! (21)
Acú abiă 'nțeleg vor*bá* 'nțeleaptă (22)
*Ini*ma mea întreagă fie a ta ! (23)
Ah ! arta este lungă
Și-i prea scur*tá* viața ! (27)
Da, ceea ce-a cunoaște noi numim !
Dar cine poate da dreap*tá* numire ? (28)
Din minte cum speranța nu și-a scos
Un cap ce-așă puțin poa*té* să-ncapă. (28)
Ia vezi colea ce strașnice fe*té*.
Hai, după ele de gra*bá* băiete.
O bere tare, piscător tabac
Și slujnici *gă*ti*té* *). acestea-mi plac ! (37).
Nu, frate, nu-mi pla*cé* să fiu jenat (37).
Bun*í* mei domni, frumoase doamne, (38).
Domn*i*le doctor, dumneata
O mare cinste azi ne-ai dat. (42)

*) Bietul cuvînt a căpătat două accente, pe care nu le are și a perdut pe singurul care-l avea.

Așà le*úl* cel roșu'n caldă bae
Il logodeà cu floarea cea de crin. (45)
Eu văd cum tremurind, fricos se sbate
Văzînd c'a apucat ur*mă* străină. (49)
De ce așà curînd sea*că* isvorul
Și iar ne lasă'amar să-i ducem dorul? (51)
Ce noi făgăduim, rămîne-așà
Pâ*nă*'ntr'un fir ne ținem de cuvânt.
Dar d'astea să vorbim mai pe 'nțeles
Al'dat'ne vom lua vre*mé* mai multă;
Acum în*să*, Măria ta, ascultă
Rugarea mea și dă-mi drum*úl* să ies (50)
Plăcut oas*pé* ea totuși, în veci nu va prea fi. (65).
Vi*nú*lui, balsam suferinței,
Blestem, amorului suprem! (67)
Nu prea slujește-așà, el de plăcere
Și nu fa*cé* nimic fă*ră* profit.
Spu*né* pe față, ce simbrie vrei? (69)
Cu dincolo ca*púl* nu-mi bat
Lu*meá* de-aci de ai sfărâmat
Cealaltă fie ori și cum.
Acest pămînt îmi dă m*ié* plăcerea
Și-mi lumineaz'acest soa*ré* durerea (69).
Prea sus odată m'am întins;
La fel pot fi numai cu tine.
Du*húl* cel mare m'a respins,
Și firea tainele își ține.
Fi*rúl* gândirii-i rupt pe roată. (72)
Bu*núl* meu domn, toa*té* le vezi
Așà cum vede fiecine. (75)
Toc*maí* aud u*núl* pe coridor! (76)
Acești pereți, bol*té*le-aceste,
Nimica după plac nu-mi este....
Nu văd, n'aud, min*teá* mă lasă (78)
Ta*ré'n*vățat aș vrea s'ajung;
Ce-i pe pămînt în lat și'n lung
Și ce-i în cer, fi*ré*, știință,
Să le pătrund toa*té'm*preună. (79)
Când timpu-l folosești, re*pé*de sboară (79)
Ne*grú* pe pe alb, tot ce se scrie
Nu-l pierzi, poți să ți-l duci acasă. (81)
Urmeaz' acest cuvînt, pe șarpe, vărul meu
Ș'o să te sperii cât se*méni* cu Dumnezeu.
Ș-acum un*dé* plecăm
— Or unde ți-a plăcea
Lu*meá* cea mică,—apoi cea mare vom vedea (85)
Dar am vorbit cu el ul*tí*ma oară
De verii săi, câ*té* ne mai spuneà! (92)

Ai și pornit să-ți lingi bu*zé*le, tu. (96)
Bes*tií*, mișei! sea*mă* nu iau! (108)
Ei, o să-mi zici Dom*núl* Baron, și basta (110)
Zil*níc* să'ntinzi pe scrin curata față (120)
Ș'aici. Dul*cé* fior m'a săgetat!
Cea*súri* întregi aici aș rămânea. (120)
Ciudat de tot! Și ce o fi 'ntr'însul oare?
Poa*té* să fie vr'un zălog, pe care
A dat ma*má* ceva cu 'mprumutare. (123)
Scum*púl* meu soț, dă-i Doamne bine
Nu s'a purtat frumos cu mine!...
Poa*té*-i și mort! — O chinuită-s foarte!
De i-aș aveà macar ac*túl* de moarte! (127)
Imi iau vo*é* de-a dreptu-așà să vin
Și rog doam*né*le mele să mă erte. (128)
Noi n'avem slugi, sin*gú*ră fierb și cos (140).
Când s'a născut, ta*tá* murise. (110)
Oa*mé*nii ăștia-s învățați. (145).
Și când răsare 'ncet lu*ná* curată. (147)
Infame! piei îți zic, îți zic, să piei
Și nu-mi rosti aici nu*mé*le ei! (151)
Din fir în păr aici am auzit
Lec*ții* de catechism ce ați luat
Dom*nú*lui doctor, sper, i-a folosit. (160)
Dom*nú*le doctor, nu te da 'ndărăt!
Sprin*tén* și strîns aci, cum te'ndreptez!
Afară cu frigarea! tot cum îți arăt,
Tra*gé*-i 'nainte! Eu parez. (168)
Tu Greto, vezi, ești tinerea
E tot necoaptă mintea ta
Și'ți faci tre*bí*le prost. (170)
Să-ți sfarm oa*sé*le de aș putea. (171)

Am citat numai 74 de asemenea versuri surde, căci n-am vrut să supun la o prea îndelungată tortură urechile cetitorilor, dar în traducerea d-lui Gorun, ele se numără cu sutele: numai până la pag. 171 (volumul are 211), căci n'am putut ceti mai departe,—mi-am notat 318, și bine înțeles, numai dintre versurile cu ritmu curat iambic.

Dar ciocnirea între accentul versului și acela al cuvintelor, nu e singura pricină care face ca versurile d-lui Gorun să fie în cea mai mare parte proză rimată, ci mai sînt și altele.

Am amintit mai sus că în versurile romînești accentele trebue să se urmeze din două în două silabe; aceste accente însă nu-s toate de-o potrivă de puternice, ci în fiecare vers, după lungimea lui, 1, 2, 3 sau 4 dintre accente sînt mai intense; ele se numesc *accente principale*; locuri fixe au, dintre accentele principale, numai acelea care sînt la *sfîrșitul versului* și acelea

care cad inaintea *pauzei* [1]), ce desparte versurile mai lungi in două părți; celelalte accente pot cădea in mod variat. In vorbirea omenească însă, precum accentele silabelor se subordonează *accentului cuvîntului*, tot așa accentele diferitelor cuvinte se subordonează *accentului propoziției* și la rîndul său accentele diferitelor propoziții se subordonează unui accent mai puternic, *accentul retoric*, care stă pe cuvîntul ce are cea mai mare importanță, pe cuvîntul pe care sentimentul vorbitorului îl colorează mai intens. In versuri, cuvîntul care poartă accentul retoric, trebue să cadă totdeauna sub un accent principal al versului, nici vorbă că nu trebue să cadă in partea slabă, neaccentuată a tactului. In privința aceasta adevărații poeți nu se-nșală niciodată; la d. Gorun însă, cuvîntul important din vers, acel care poartă accentul retoric, cade cele de mai multe ori tocmai in partea neaccentuată a tactului. Iată exemple, subliniind cuvintele care poartă accentul retoric:

De nú | erám | **eu,** drú|mul pri|begi|ei
Pe acest pământ, de mult il absolvai (pag. 149)
Eu [2]) ó | creștéam | și cé | **mult** mă | iubéa! (pag. 140)
Nu zic|, prin lú|me-àșà | **câți** nú | se dúc (pg. 138)
Credin|ta méa|, iubi|rea ||, **cum** lé-a| putút| uità? (pg. 132)
De cél | **Rău** aú | scăpát ||, dar ră|ii áu | rămás (110)
Si să|rutări|! **Ce,** [3]) tú | má véi | opri? (88)
De scris apoi, să-mi scrii așà
De pár|că dúh | **stânt** ți-ár | dictà! (81)
          căci tot ce ia ființă-aci
E vréd|nic în | neánt | **iar** á|peri (56)
Salút|, prea în|vățát | **domn** și | stăpâ|ne
Prezentul unui om de treabă
Înseám|nă și | **el,** créd|, cevá (6) [4])
          etc. etc. etc. etc.

Dacă nu accentuezi cuvintele subliniate—cum face d. Gorun—se duce înțelesul; dacă le accentuezi, se distruge ritmul.

Am dat numai citeva exemple, dar aș mai putea adăoga pe lingă fiecare încă cite zece asemenea. Dacă greșelile contra schemei, distrug armonia muzicală,—acestea din urmă distrug poezia intimă, înțelesul.

Un alt element care obișnuit servește la deosebirea versurilor de proză și care contribue mult la frumusețea și expresivitatea versurilor, dar care d-lui Gorun îi servește tocmai pentru un efect contrar, este și pauza. Cetiți următoarele exemple,

1) Așa numita *cezură*.
2) *Eü*, nu mamă.
3) Ce, adică... *Cum*!
4) N'am făcut niciodată versuri, dar cred ca d. Gorun putea spune aici: „Inseamnă, cred, și el ceva", și atunci ar fi fost bine.

la care pauza e indicată prin două liniuțí verticale și observați și ritmul:

In*gé*rul meu, nu te 'ngriji.
Iat-ó sticluță. || Torni trei picături
Intr'ún pahar ș'o va cuprinde'n pace
Ș'adânc som*núl* blân*dei* naturi (pg. 159).
Mă supăram eu, || că pe dumneata
Să fiu mai supărată nu puteam. (143)
Dar hai! de-atâta flecărie m'am scârbit;
Căci ai dreptate, || mai ales că sunt silit. (137)
Un lănțușor azi, || mâne-acești cercei:
Le vede mama, ||-i spui ceva și ei (128)
Frumoasă domnișoară, || pot să îndrăznesc
Brațú-mi să-ți *ó*fer, || ca să te'n soțesc? (115)
Poftim un cântec! || zi-l din când in când. (114)
Hei, spaima lumii, || mă cunoști acum? (109)
Ce mârâi, câne! || —accentele divine... (51)
          etc. etc. etc. etc.

De unde se vede că pauza cerută de înțeles nu coincide deloc cu pauza după schemă, — ceea ce face ca chiar dacă versul e corect după schemă, cetit devine amorf.

Ș-apoi contopire între două sunete despărțite prin semnul exclamării!

Și nu e o întîmplare, e lucru obișnuit:

Asta-i minciu*nă!—auzi*, să minți pe pat de moarte! (132).
Doam*ne!—un* bărbat așà cuminte (146)
Zi-i ferici*re!—a*mor! i*ni*mă! Dumnezeu! (156).

Exclamați, dacă puteți!

Contopirile dintre sunete despărțite prin virgule, nu le mai relevez.

Toate exemplele de până aici, le-am luat numai din acele versuri pe care d. Gorun a avut intenția să le facă regulate, cu ritmu iambic. Cit de armonioase sint și acele versuri neregulate, în care a vrut să imiteze Knittelversurile lui Gœthe, cetitorul poate judeca prin comparație, din exemplul următor:

D. Gorun pg. 53.

E prins unu-aci, ascultați!
Nu vă luați după urma lui, stați!
Ca vulpea 'n cursă căzù,
Bătrân diavol! geme acù,
Dar aide, păziți!

Gœthe.

Drinnen gefangen ist einer!
Bleibet haussen, folg' ihm keiner!
Wie im Eisen der Fuchs,
Zagt ein alter Höllenluchs.
Aber gebt Acht!

Plutiți încolo, încoace plutiți! In sus și'n jos, Și iată din greu l-am scos. De puteți să-l scăpați, Sus toți, nu-l lăsați! Căci și el tuturor Ne-a fost spre-ajutor.	Schwebet hin, schwebet wider, Auf und nieder, Und er hat sich losgemacht, Könnt ihr ihm nützen, Lasst ihn nicht sitzen! Denn er tat uns allen Schon viel zu Gefallen.

Nici cele mai reușite versuri regulate de-ale d-lui Gorun n-au armonia acestor Knittelversuri ale lui Goethe. Și chiar dacă ar fi reușit să imiteze perfect schema versurilor germane, ce-ar însemna? Parcă schema face poezia? Schema este partea externă, fizică a ritmului, care se poate măsura și număra, dar adevăratul ritm îl dă poezia care se află în sufletul poetului, care este incomensurabilă și pe care niciun tratat de metrică nu ți-o poate arăta [1]). Pe aceeași schemă trohaică, Gœthe cîntă glumind:

Fand mein Holdchen
Nicht daheim,
Muss das Goldchen
Draussen sein.

Și tot pe aceiași schemă Schiller cîntă un marș funebru:

Von dem Dome
Schwer und bang
Tönt die Glocke
Grabgesang.

(Exemplul e al lui Karl Vossler, Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft, Heidelberg 1904, pg. 86).

Sau în romînește: Goga: Bătrîne crai! A fost de mult
Că s'a schimbat atît de-atunci,
Seninul razelor de soare
Și fața florilor din lunci

Coșbuc: Trei pași la stînga linișor
Și alți trei pași la dreapta lor
Se prind de mîni și se desprind
S-adună cerc și iar se 'ntind...

Cum a simțit și cum a redat d. Gorun poezia din Faust, o putem vedea din analiza unui singur pasaj.

După ce Faust a fost la vrajitoarea care i-a dat să bea acea poțiune, despre a cărei efect Mephistopheles zice:

1) Rîndurile de mai sus ale d-lui Gorun, nu sînt versuri, cu toate că au rimă. Știam că există proză ritmată. Iată acum și proză rimată.

Du siehst mit diesem Trank im Leibe
Bald Helenen in jedem Weibe,

se intîlnește pe drum cu Margareta și fulgerător se simte cuprins de o patimă nebună; în pornirea lui, cu atît mai neînfrînată, cu cît era pur senzuală, el izbucnește:

Beim Himmel, dieses Kind ist schön!
So etwas hab'ich nie gesehn.
Sie ist so sitt-und tugendreich,
Und etwas schnippisch doch zugleich.
Der Lippe Rot, der Wange Licht,
Die Tage der Welt vergess' ich's nicht!
Wie sie die Augen niederschlägt,
Hat tief sich in mein Herz geprägt;
Wie sie kurz angebunden war,
Das ist nun zum Entzücken gar!

Ș-apoi adresîndu-se către Mephistopheles:

Hör'du musst mir die Dirne schaffen!

Intreaga patimă năvalnică a lui Faust se vede din aceste versuri, toate alcătuite din cite patru tacturi iambice, toate terminate în rime *masculine* și cuprinzind aproape numai cuvinte *monosilabice* (43 din 60).

Iată pasajul în traducerea d-lui Gorun:

O, doamne, ce copilă 'ncîntătoare!
N'am mai văzut așa ceva sub soare.
Atît de cuminte și așezată,
Totuși puțin cam alintată.
Ah! buzele roșii, lumina feții,
Piuti-mi-vor 'nainte tot drumul vieții!
Sub pleoape ochii cum și-a ascuns,
Adînc în inimă mi-a pătruns;
Și ce răspuns neted mi-a dat,
O da, o da,—m'a încîntat!

Mai posedă aceste versuri lungi de 11 și 12 silabe și terminate toate în rime *femenine*, acel tempo violent care vibrează de patimă al versurilor lui Goethe? Dar ritmul! Iambi surzi, amfibrachi informi, cine-i mai poate ști! Cînd după aceste versuri, Faust îi spune lui Mephisto:

Ascultă, fata-aceasta îmi trebui negreșit!

îți pare o simplă... fanfaronadă.

Numai într-un singur punct l-a urmat d. Gorun aici pe

Goethe: în *şirul* rimelor, toate împărechete; cu această ocazie observăm, că în general, în privinţa *înşiruirii* rimelor, d. Gorun urmează aproape cu sfinţenie originalul, dar *numai* în privinţa înşiruirii, căci în ce priveşte *felul* rimelor, acolo unde Goethe îmbinează cu măestrie *potrivit fondului*, rimele masculine cu femenine, d. Gorun îşi înşiră cîte 10—12, de acelaş fel, rimele sale incolore, în majoritate *forme gramaticale*. Cine vrea să vadă exemple pentru aceasta, să cerceteze mai ales pag. 31, 34, 66 etc. Eu nu mai citez niciun vers. Că utilizarea unui anumit fel de rimă, după natura conţinutului, nu este indiferentă, s-a putut vedea din exemplul de mai sus. Rima masculină este mai potrivită pentru un fond mai energic, violent, pentru sentimente puternice şi bucurii mari şi desperări sfişietoare; rima femenină din potrivă, pentru un fond gingaş, blajin, potolit, elegiac. In «Despărţire» Eminescu întrebuinţează aproape excluziv numai rima masculină (numai 2 rime femenine), fiindcă fondul îl formează o desnădejde concentrată, violentă, un sentiment puternic şi actual în sufletul poetului; în poezia «De cîte ori iubito», în care sentimentul e elegiac, potolit de timpul aşternut la mijloc, e numai în amintire, rimele femenine predomină.

Chiar în poezia franceză, în care tradiţia a impus sistemul alternării rimelor masculine cu femenine, poeţii cîteodată au întrebuinţat numai rime de un singur fel, pentru a-şi traduce mai adecuat sentimentele lor. (v. A. Dorchain, L'Art des Vers 122 sqq).

In acest articol, pentru uşurinţa discuţiei, am tratat pe categorii diferitele greşeli,—ceia ce ar putea să facă pe cetitor să creadă că unele versuri au unele greşeli şi alte versuri altele; dar, adesea, cum poate constata cetitorul, din exemplele citate, acelaş vers cumulează mai multe din greşelile arătate.

Un „critic" analizînd *intriga* (!) din Faust, proclamase opera d-lui Gorun ca cel mai însemnat eveniment literar al anului trecut, al anului în care d. Brătescu-Voineşti a tipărit „In lumea dreptăţii" şi d. Sadoveanu „Mormîntul unui copil". După o cercetare amănunţită, făcută fără părtinire şi fără patimă, ajung la încheerea că opera d-lui Gorun este o monstruozitate; nu cred să existe în limba romînă, adunate la un loc într-un singur volum, mai multe versuri rele decît în această traducere a lui Faust. — Dacă recenzenţii d-lui Gorun i-ar fi cetit volumul, sîntem convinşi că ar fi ajuns la aceeaşi concluzie.

Constantin Botez

Adăogat la corectură.—După tipărirea articolului, am cetit pe acel al d-lui Pop din „Convorbiri Literare". Greşelile de traducere pe care d-sa le explică prin „defectul de a jertfi ideea de dragul ritmului şi a rimei", (ce fel de ritm şi rimă, au văzut cetitorii) n-ar putea explica faptul „că efectul produs de noua traducere romînească din Faust, nu e atît de puternic", cum zic d. Pop, sau mai exact că a fost chiar nul; ci se explică numai prin lipsa totală de talent poetic a traducătorului, care a reuşit să distrugă toată poezia din original.—Afirmarea d-lui Pop că d. Gorun „e destul de stăpîn pe vers" şi că a redat „forma şi ritmul originalului" ni se pare cu atît mai curioasă, cu cît d. Pop citează însuş versuri greşite de ale d-lui Gorun.

Măcar o lacrimă...

— Schiţă —

Ziua se îngîna cu noaptea. Din ruinile satului, pustiit în ajun de tunurile ostaşilor noştri, se desprindea, ca o nălucă, trupul însîngerat al bătrînului Paltiş, inţăleptul satului, cum îi ziceau oamenii.

Glonţul ce-i străpunsese în ajun încheetura şoldului, îl ustura amarnic şi-i îngreunea fuga. Ca o pasăre cu aripa însîngerată, mai mult se tîra decît fugea prin şanţul din margina satului. Doamne, gîndea el, dac'aş putea să-i găsesc măcar trupul.

— Dragul tatei!... Cu ce ţi-am greşit ţie, Doamne, de mi-ai luat şi cea de pe urmă nădejde şi mîngîere?

Sleit de putere, cu mînile încleştate de margina şanţului, se lasă, un moment, molatec în curmezişul malului, cătînd rugător la lumina tainică a lunei, ale cărei raze se jucau în sclipiri scînteetoare prin perdeaua de lacrimi ce-i painjinea ochii...

După o clipă de odihnă, încordîndu-şi toate puterile, bietul bătrîn se tîra tot mai în afara satului, unde ştia că e locul celor căzuţi.

Nimic parcă nu se clintea în imensitatea acea nesfîrşită a şesului însîngerat. Iar tăcerea aceea înfricoşată care învăluea văzduhul din cer pîn' în pămînt, îi dădea puteri îndoite de fugă. Numai din cînd în cînd, amintirea bubuitului groaznic de tunuri ce-i rămăsese încă în auz, îi cutremura toată firea şi parcă vedea cum în învălmăşagul luptei, flăcăul lui cel iubit, nădejdea şi mîngîerea bătrîneţilor lui, înfrunta falnic urgia asupra satului.

Cu iuţeala fulgerului îi treceau prin minte toate durerile satului pe care el le simţise de zeci şi zeci de ani şi slăvind icoana celor căzuţi, se ruga:

— Doamne, dreptatea Ta să se facă!

Şi fugea mereu, tîrîndu-se spre pata aceea albă ce mijea mai departe în întuneric. Şi cu cît se apropia mai tare, cu atîta pata aceea lua forma şi mărimea unei vedenii îngrozitoare. Iar cînd fu la doi paşi, vederea cadavrelor căzute unele peste altele, îi sleî toate puterile. Rămase încremenit, cu ochii holbaţi, căutînd să desluşească din întunericul nopţii, trupul fiului iubit.

Făcîndu-şi cruce, se ridică şovăind în genunchi, căutînd speriat în jurul lui... La doi paşi de la margina mormanului de cadavre, zări trupul flăcăului zăcînd la pămînt, ca un brad falnic, doborît de secure.

Dădu să se scoale, să se răpeadă intr'acolo, dar o scînteie ucigătoare îi străfulgeră în ochi, aprinsă de glonţul ce venea şuerînd din depărtare...

Sentinela îşi făcuse datoria!

P. Bujor

Microbii in serviciul Igienei

(Purificarea biologică sau bacteriană a scursorilor orașelor)

Adevărul teoriei microbiene a boalelor, pus la îndoială, nu de mult, de mulți medici chiar, pătrunde azi, din ce în ce mai mult, spre binele general, în convingerea mulțimii.

Cîteva decenii în urmă se părea multora discutabil, dacă bacteriologia va trebui să fie, chiar la Universitate, disciplină de studiu curent, ori numai obiect de ocupațiune pentru cîțiva curioși. Astăzi, chiar în manualul liceanului și a copilului din școala primară, s'a văzut nevoia de a se introduce noțiuni asupra bacteriilor, asupra rolului lor patogen și a mijloacelor de a ne feri de iele. Cît privește facultățile de medicină, bacteriologia și metodologia ei au capatat însemnătate egală cu disciplinile, cari, altă dată, singurele ierau considerate fundamentale, anatomia și fiziologia.

Atîta se leagă cauza și combaterea boalelor de condițiile de viață și de moarte ale microbilor, încît nu mai concepem azi putința ca cineva să fie medic, să aibă a vindeca și mai cu seamă a preveni boale, fără temeinice cunoștințe de bacteriologie.

***

In lumea aceasta a infiniților mici n'avem însă numai vrajmași, producători de boală și de moarte; ci și prieteni, a căror viață se exprimă prin operă utilă pentru om.

Este cunoștință curentă, că prefacerea mustului, aproape grețos, de orz, în bere, ie rezultatul activității unui microorganism; că unei funcțiuni analoge se datorește transformarea mustului de struguri în vin; că buna calitate a unui vin poate depinde, nu numai de calitatea materialului prim, dar și de felul microorganizmelor ce intervin; că gustul, mirosul și alte calități ale diferitelor brînzeturi fermentate sînt sub dependența florei bacteriene, ce ia parte la procesul cunoscut sub numele de *maturația brînzei*; în fine că toate procesele cunoscute sub numele de fermentațiune, privite altă dată ca simple modificări chimice sub simpla acțiune a oxigenului din aer, sînt adevarate fenomene vitale ale bacteriilor ori altor microorganizme apropiate de ele.

Aproape nu este ramură de industrie umană, în care cercetările moderne să nu ne fi adus a ne lovi de acțiunea microbilor și în care studiul răbdător și îndelungat al faptelor și fenomenelor să nu ducă la aflarea unor microbi cu rol folositor, alăturea de cei vătămători.

De pildă:

Cultivatorii și fiziologiștii ierau de mult izbiți de două fapte: unul relativ la cultura leguminoaselor și altul la compoziția chimică a boabelor lor.

Boaba de fasole conține 24—25%; cea de mazere 22—23%; lintea 27—28%; iar leguminoasa asiatică, soja, 33—34% materie azotoasă—îndoit sau mai mult decît îndoit ca boaba de grîu, una din cele mai bogate—și mai mult decît cea mai bună carne de vacă, care n'are mai mult de 21.5%—și doară mai cu seamă pentru bogăția lor în azot prețuim alimentele de origină animală. Fiziologia dovedise definitiv, că în ce privește azotul ce intră în constituția plantelor, ele nu-l pot lua, decît prin rădăcinele lor, din acela ce se găsește în pămînt sub formă de săruri minerale solubile: azotați și azotiți minerali. Nici o explicare însă nu se putea da, pentruce leguminoasele fixează, din acelaș teren, o cantitate așa de disproporționat de mare de azot față cu alte plante—cu grîul de pildă. Presupunerea unor obiceiuri speciale a celulei vegetale și a unui chimizm particular al protoplazmei celulare la leguminoase—ar fi fost o explicare în lipsă de alta. Insă nu de natură a satisface un spirit critic. Intre altele, și pentrucă materia azotoasă din boabele de leguminoase este în afară de orice proporție cu cantitatea de azot din pămînt.

Un al doilea fapt enigmatic iera legătura strînsă, cunoscută de mult de către cultivatori, între cultura leguminoaselor și anume terenuri. Se știa, că sînt terenuri, în cari reușesc bine tot feiul de culturi, numai leguminoasele nu; că în terenuri, cari, după toată experiența, trebuiau considerate ca sarace, leguminoasele reușesc mai bine decît în altele bogate. Se mai știa tot din empirizm, că un teren *A*, nepotrivit pentru leguminoase, devine destul de fertil, dacă se presară pe iel o cantitate de țărînă luată dintr'un alt teren *B*, în care aceste plante reușesc de obiceiu.

Chimia a rămas toată vremea mută în fața acestor fapte de observațiune incontestabilă.

Analiza nu arata, între cele două terenuri *A* și *B*, luate ca exemplu, nici o deosebire de compoziție chimică, sau deosebiri cu totul neînsemnate. Iar pentru a fertiliza terenul *A*, prin transport din terenul *B*, ie de ajuns a transporta o cantitate așa de mică, încît nu-i de admis că s'ar fi adus prin aceasta, într'o proporție apreciabilă, vre-o substanță minerală care ar fi scăpat analizei chimice. De fapt însă se aduce, prin acel transport, ceva, căruia se datorește fertilitatea terenului *B*, și care va fertiliza

și terenul *A*. Dar acel ceva iesă din domeniul lumei moarte, care cade în imperiul chimiei. Numai bacteriologia a dezlegat enigma.

Se știe că rădăcina leguminoaselor poartă un mare număr de firișoare sau mustăți și că pe aceste mustăți se află din loc în loc niște noduri. Ori cine s'ar fi așteptat, ca aceste noduri să reprezinte niște ipertrofii fiziologice de țesut vegetal sau acumulare de sucuri hrănitoare.

Bacteriologia însă a aratat, că acele noduri sînt formate la exterior din o găoace, în continuitate cu învălișul general al rădăcinei. Iar conținutul găoacei ie format din niște conglomerate. Aceste conglomerate sînt alcătuite din o substanță minerală; iar în această substanță minerală sînt închise grămezi de microbi. S'ar fi crezut, că sînt niște microbi dintre aceia cari pătrund în corpul plantelor spre a provoca boale, cum pătrund și provoacă atîtea boale la vegetale ca și la animale și la om. S'ar fi crezut, dacă presupunerea n'ar fi fost dezmințită de înfățișarea plantei: sanatatea și vigoarea și bogăția ei ie tocmai în raport direct cu numărul și mărimea acestor noduri, constituite în cea mai mare parte din microbi. S'ar mai fi putut crede că acești microbi sînt banali, ca atîția alții ce se găsesc la suprafața și în interiorul tuturor corpurilor ce vin în contact cu mediile lumei externe: aer, apă, pămînt—toate mai mult ori mai puțin încărcate cu microbi. Cercetarea metodică însă a aratat cu totul altceva.

Prin metodele bacteriologice s'au izolat acei microbi din nodurile rădăcinelor; s'au cultivat separat în laborator în medii de cultură apropriate și s'a ajuns a se recunoaște între iei mai multe specii (bacillus radicicola; rhizobium leguminosarum; bacillus tuberigenus etc). pe care școala germană, care le-a studiat mai întăiu, le-a denumit cu numele colectiv de *Knöllchenbakterien*. In culturi, aceste specii bacteriene au aratat caractere distincte; au prezintat însă și un caracter comun, *acela de a absorbi și a fixa azotul gazos din aerul atmosferic*;—o proprietate, precum vom avea ocazia să vedem în cursul acestei scrieri, pe care n'o au alte viețuitoare, nici chiar alte specii de microbi.

In fața acestei constatări, iera natural să se facă următoarea presupunere: *aceste bacterii se găsesc în natură, în unele teremuri; iele au predilecțiune pentru rădăcinele leguminoaselor, în cari pătrund cînd planta ie cu totul tînără și pielița invelitoare a rădăcinei nu poate oferi vre-o rezistență. Acolo se înmulțesc; formează nodurile; acolo, ca și în culturile din laborator, iele absorb, prin porii părților aeriene ale plantei, azotul din aerul atmosferic, pe care îl pun la îndemîna celulei vegetale spre utilizare.*

Sînt unii învățați moderni, cari răsping ipoteza în știință și cred că aceasta nu trebue să se întemeieze de cît pe fapte dovedite prin experimentare directă. Iar judecata de mai sus e o simplă ipoteză, trasă din analogia cu cele ce se petrec în laborator. Căci nimeni n'a dovedit *direct*, că în adevăr *knöllchenbakterien* absorb azotul aerului atmosferic, cînd se află în rădăcina plantelor.

Adevărul ie că ipoteza nu poate fi alungată din știință, căci alungarea ei ar fi a face mersul științei imposibil. Pentru a admite însă ipoteza o primă condițiune e, ca ea să plece de la fapte dovedite—in cazul special absorbirea azotului din aer în culturile artificiale ale *Knöllchenbakterien*. Și a doua condițiune: ca să nu vie în contradicție cu fapte de experimentație ulterioare. Dacă însă acestea o și confirmă, apoi atunci îi dau o valoare egală chiar cu a unui *fapt dovedit direct*.

Ori cine poate realiza o experiență simplă, care dă un sprijin indiscutabil ipotezei de mai sus.

Să se aleagă un teren în care crește bine de obiceiu o leguminoasă oare care, mazere de pildă. Să se ridice din acel teren două porțiuni egale, fie doi metri cubi. Să facă cu iele două răsadnițe, in două lăzi de lemn de pildă. Să samene în cele două răsadnițe aceeași specie și aceeași calitate de mazere și să dea la amîndouă aceleași ingrijiri. Să creeze între iele o singură deosebire: pămîntul din prima răsadniță *A*, mai înnainte de a fi sămănat, să fie încălzit vre-o oră la o temperatură de 100°; iar în răsadnița *B* să se samene fără încălzire.

Rezultatul va fi următorul:

In răsadnița *B* se va capata recolta luxuriantă obișnuită, rădăcinele sînt presărate cu noduri pline cu *knöllchenbakterien*. In răsadnița *A* mazerea va crește abia, cu boabe puține și sarace, sau poate nu va rodi de loc.

Și totuși prin încălzirea pămîntului din răsadnița A. nu i s'a adus vre-o schimbare apreciabilă în compoziția chimică. *S'a ucis însă knöllchenbakterien și prin aceasta a fost sterilizat pentru leguminoase.*

Se poate face și contra proba. Să se presare în răsadnița sterilizată *A* o oare care cantitate de pămînt din răsadnița fertilă *B*. Iși va capata o mare parte din fertilitatea primitivă—fertilitate care se va mări încă la a doua și a treia cultură, pe măsură ce flora de *knöllchenbakterien* se va restabili în splendoarea ei.

Astfel sprijinită, ipoteza de mai sus poate fi privită ca *direct dovedită*. Dovedită, ica dă fenomenelor enigmatice, de cari am vorbit, explicarea irecuzabilă următoare:

a) Boabele leguminoaselor sînt așa de bogate în azot, din causă că *knöllchenbakterien* din rădăcini li dă putință să soarbă această substanță din rezervoriul neistovit de azot, ce ieste aerul atmosferic. Pe cînd toate celelalte vegetale sînt condamnate să se mulțumească cu puținul ce găsesc în pămînt.

b) Fertilitatea sau nefertilitatea unui teren pentru leguminoase nu i datorită numai compoziției lui chimice, ci, în cea mai mare parte, prezenței sau absenței microbilor din grupul *knöllchenbakterien*. Iar fertilizarea unui sol steril, prin transportarea pe iel a unei mici cantități de țarînă luată de pe unul fertil, nu-i o acțiune de îngrășare chimică; ci una biologică, de însămînțare a pămîntului steril cu *knöllchenbakterien*, întocmai cum s'ar însămînța în laborator un mediu nutritiv apropriat.

Iar ca învățămînt practic:

Pe viitor, cînd aceste bacterii vor fi mai bine studiate, și cînd se va trage tot folosul ce iesă din cercetările bacteriologice, cultivatorul, pentru a fertiliza un sol steril pentru leguminoase, nu va mai avea nevoe de a transporta mai multe care de pămînt; ci va stropi terenul odată cu cîți-va metri cubi de apă, în care s'ar fi diluat cîteva chilograme de cultură de *Knöllchen-bakterien*, pe care își va putea-o capata de un laborator de bacteriologie, care, curînd, nu va lipsi din nici o stațiune de studii agricole științifice.

Dar sîntem abia la începutul unei ere nouă de incursiune a bacteriologiei în domeniul agriculturei. Cîte probleme nebuloase ale agriculturei ie posibil să se deslege prin bacteriologie în viitor—mintea cea mai pătrunzătoare nu poate să prevadă.

* * *

In cele ce urmează se va căuta a se da cetitorului acestei reviste o idee despre o altă lucrare a bacteriilor utilă pentru om. Se va căuta a se arata, că bacteriile, cari în de comun sînt legate în mintea noastră cu ideia de murdărie, pot deveni factori naturali ai unei curățenii, care nu se poate dobîndi prin nici unul aproape din mijloacele imaginate de noi. Ieste vorba de curățirea murdăriilor ce se produc prin vețuirea în comun a oamenilor. Dar pentru ca cetitorul să poată prețui în întregimea lui folosul ce pot aduce bacteriile în această direcțiune, va trebui să-și facă mai întăi o ideie de mărimea serviciului ce vom avea a li cere.

* * *

Pe lîngă definițiunile date de teologi, filosofi, moraliști etc. pentru a caracteriza în scurt *ce iesle omul*—pe temeiuri biologice s'ar mai putea da una, care, dacă ar fi unilaterală, n'ar fi mai puțin îndreptățită prin adevărul ce conține. S'ar putea spune, că omul, prin activitatea vieței și industriei lui, ieste cel mai puternic agent de murdărire a tot ce-l înconjoară, dar mai cu seamă a pămîntului ce locuește.

Și cu cît oamenii s'au civilizat și s'au adunat să trăiască mai mulți la un loc—urmare și condiție a civilizației—cu atît însușirea lui de producător de murdării a crescut, și în aceeași măsură pericolul: prin sporirea murdăriilor în cantitate, în nocivitate și prin concentrarea lor pe spații mai mărginite.

Sînt variate și fără istov izvoarele prin care omul varsă murdăria pe pămînt. Vom fi luat în considerare pe cele mai principale, dacă vom număra pe următoarele: dejecțiunile omului (fecale și urină); cadavrele lui; dejecțiunile animalelor ce trăiesc pe lîngă om și cadavrele lor; scursorile din economia domestică a omului: bucătărie, spălătorie, baie; gunoaiele rezultînd din măturarea caselor, curților, străzilor; rămășițele solide din măcelării, abatorii și fabrici; scursorile lichide din stabilimentele industriale (ape reziduale rezultînd din tratarea materialului prim și aceiea din întreținerea localurilor); în fine se mai pot adăuga apele de ploaie și de zapadă, cari spală toate necurățeniile de pe clădiri, frunzele arborilor etc. și acelea cari au servit la spalarea străzilor, curților etc.

Cantitatea totală a acestor murdării într'o aglomerare mare de oameni, cum ar fi un oraș, e enormă. Numai o mică parte din ele e formată de material inofensiv. O bună parte poate fi constituită din substanțe minerale toxice disolvate în apele murdare (scursorile multor fabrici). Cea mai mare parte e material organic putrescibil, solid, ori disolvat, ori suspendat în apă și încărcat cu un mare număr de bacterii, dintre cari, cele producătoare de boale nu lipsesc nici odată.

Aceste murdării otrăvesc și infectează pămîntul, iar prin intermediul acestuia, apa, aerul, alimentele, locuința și în definitiv pe om. De aici urgenta trebuință de a ne scapa de ele cît de răpede, înainte de a fi otrăvit și infectat mediile lumei externe, în cari omul trebue să se miște.

Ne scăpăm relativ ușor de unele din ele.

Colectarea, pe măsură ce se produc, a gunoaelor solide, în stațiuni centrale e destul de ușor aplicabilă în practică. Acolo, prin foc, sau prin oarecari prelucrări technice, se pot face inofensive.

Tot focul ni-ar da mijlocul cel mai expeditiv pentru a ne scapa de pericolul cadavrelor. Insă, cu toate perfecționările ce tecnica a adus crematoriilor, și cu toată propaganda arzătoare a unor individualități și a unor asociațiuni, cari au mers până a cere autorităților să impună în numele științei „uciderea cadavrului" prin foc—sîntem încă, și vom rămînea multă vreme la practica înmormîntărei cadavrelor. Și inhumațiunea, practicată după anume regule, în cimitire instalate în anume condițiuni, ni dă aparare îndestulătoare contra pericolului cadavrelor. Fără motive foarte puternice știința n'are drept a ofensa un sentiment așa de puternic ca acel legat de inhumațiune.

Apele din spalarea stradelor și a curților conțin de sigur o care-care cantitate de material putrescibil, mai mult însă material mineral inofensiv. De aceia conducerea lor artificială într'un loc potrivit să le primească, cum ar fi o apă curgătoare apropiată, ori părăsirea lor ca să-și urmeze circuitul natural în aer și în pămînt—nu comportă vre-un pericol deosebit.

Este cu totul altfel, cînd este vorba de scursorile lichide ale fabricelor pe deoparte; iar pe de altă parte de scursorile domestice și dejecțiunile umane. Cele dintăi încărcate de multe ori cu minerale otrăvitoare. Amîndouă categoriile reprezintă o soluțiune și o suspensiune, foarte concentrată, în apă, de material organic putrescibil, amestecat cu o cantitate enormă de microbi. Pericolul celor dintăiu nu l-a cunoscut de cît omul modern. Cele de al doilea au atras atențiunea omului din timpuri foarte depărtate—prin o simțire de dezgust, dacă nu prin o deplină înțelegere a pericolului legat de ele.

Dacă omul primitiv, trăind izolat ori în clanuri familiare mici, îşi putea permite a-şi părăsi dejecţiunile la întimplare ori unde se produceau; primele societăţi constituite ale celor mai vechi civilizaţiuni ni-au lăsat mărturii despre grija lor de a îndepărta dejecţiunile din apropierea locuinţei, ori de a le face inofensive în vre-un mod oare-care.

In Cartea V, Cap 23, a Pentateucului, se poate ceti prescrierea: „şi trebuie să ai afară din lagăr un loc, unde să-ţi faci trebuinţele naturale; şi trebuie să porţi în briu o lopăţică; şi, după ce te-ai pus, trebue să sapi împrejur şi să acoperi cu pămint ceia ce a ieşit din tine".

Ca o amintire a acestei porunci, trebue considerat obiceiul, ce se vede şi azi la unele triburi arabe. Nu se mai acopăr dejecţiunile cu pămint; ele se încredinţează acţiunii desicante a soarelui. Se păstrează însă obiceiul, ca omul să nu şi le depună în raza terenului locuit. In satele locuite de aceste triburi, nimeni nu-şi face trebuinţele naturale în incinta satelor, ci în cimp nelocuit, la departare destul de mare de sat.

In Babylon, în Egipt, în Ninive, la Ierusalim, în Grecia, în Campania romană încă din timpul civilizaţiunii Etrusce au fost luate măsuri, uneori cu caracter general, pentru îndepărtarea răpede a dejecţiunilor. Se găsesc urme de drenuri, uneori subterane, alteori superficiale, cioplite în piatră, pentru conducerea dejecţiunilor şi scursorilor domestice în colectoare situate în afara cetăţilor. La Roma, Cloaca maximă, făcută de Tarciniu Superb cu 600 de ani înainte de Christos, a fost mai tirziu mărită şi pusă în comunicare cu o reţea de canale, ce străbăteau toată cetatea şi-şi avea rădăcinele în incinta fie cărei locuinţe private. Liviu scrie, că censorii M. Porcius Cato şi L. Valerius au contractat, „ad urbis nostrae salubritatem", pentru 1000 talanţi (312500 lei) desfundarea cloacelor astupate.

Triumful creştinizmului, cu dogma idealizării exaltate a sufletului şi mortificării tiranice a corpului, a însemnat, pentru igiena individuală ca şi pentru cea publică, o perioadă de neagră mizerie, care s'a întins în tot lungul evului mediu. In acele triste timpuri, casele fără aer şi fără lumină ale oraşelor, cu vecinătatea lor imediată, cu curţile şi stradele strimte, erau cloaca unde se depuneau dejecţiunile umane ca şi toate celelalte murdării. Nu-i de mirare, că atunci s'au produs şi epidemiile cele mai teribile ce cunoaşte istoria. Şi numai cind o asemenea epidemie ucidea în citiva ani o jumatate de Europă, se luau oarecare măsuri de igienă, pentru a recădea însă în extazul de mai înainte, îndată ce minia lui Dumnezeu era puţin domolită.

Timpurile moderne au avut să lege firul de unde îl rupsese creştinizmul. Căci, pentru igienă, evul mediu trebue considerat ca o mare soluţie de continuitate. De aceia lucrurile au mers greu, şi abia în secolul al 18 atenţiunea începe a fi atrasă de lucruri, ce păruseră aşa de naturale cu 2000 şi mai bine de ani în urmă.

Am spus că dejecţiunile umane şi scursorile domestice sint,

prin natura lor, cele mai periculoase şi că tocmai îndepărtarea acestora, din aglomerările mari de oameni, prezintă cele mai multe greutăţi.

Inceputul timpurilor moderne s'a caracterizat prin sistemul, atit de general şi azi, de a colecta aceste murdării in colectoare făcute în incinta sau vecinătatea imediată a locuinţei şi de a le îndepărta apoi periodic, fie pentru a fi îngropate, cind lucrul e posibil, fie pentru a fi părăsite pe cimpuri depărtate, nelocuite şi neutilizate, ori a fi varsate în riuri.

Igiena şi technica au căutat şi au adus mereu îmbunătăţiri colectoarelor din locuinţă, în scopul de a izola cit mai complect conţinutul lor de locuinţă, de aer, de pămint, de apă, de om. Dar numai puţine au fost oraşele, şi acelea numai intr'o slabă măsură, care să se fi folosit de aceste înbunătăţiri. De altfel aproape nu există material de construcţiune, care să reziste indefinit la acţiunea destructivă a proceselor chimice ce se petrec într'un colector de dejecţiuni şi de zoi, dacă acesta nu este frecvent golit şi fundamental curăţat.

In marea majoritate a cazurilor, aceste colectoare au fost astfel construite şi administrate, în cit conţinutul s'a infiltrat din loc în loc până s'a răspindit în toată întinderea solului oraşelor. Iar în lungul timpului s'a ajuns, ca acest sol să fie mai încărcat cu murdării uneori decit chiar izvorul din care s'au murdărit, colectorul de zoi ori de dejecţiuni.

Cine ar fi dispus să creadă, că această afirmare ie o exagerare pentru a provoca o convingere, va compara cifrele de mai la vale.

Un kilogram de fecale şi de urină, amestecate în proporţia în care omul le produce în 24 ore, conţine material putrescibil azotat atita cit ar corespunde la 10.5 gr. aproximativ de azot.

Un kilogram de pămint cules din subsolul oraşelor, până la o adincime de mai mulţi metri, s'a caracterizat din acest punct de vedere prin cifrele următoare: Dresda 2.180 gr., (Fleck), Berlin 1.770 gr. (Flügge), Leipzig 2,380 gr. (Flügge), Budapesta până la 12.360 gr. (Fodor). Ceea ce înseamnează, că în cele dintăiu trei oraşe, în termen mediu (căci şi acolo s'au găsit locuri aproape tot aşa de murdare ca la Budapesta) cinci kilograme preţuiesc, ca murdărie, cit un kilogram de fecale şi urină; iar în Budapesta un kilogram de pămint ie mai murdar de cit un kilogram de fecale şi urină.

Fodor a calculat, că pămintul, pe care stă capitala ungurească, conţine, până la o adincime de 4 metri şi pe o întindere de 60 de hectare (partea centrală a oraşului), conţine 467 milioane de kilograme de material putrescibil, din care 71 milioane cu baza de azot—atita cit ar produce 100 mii de oameni, sub formă de fecale şi urină, în 37 de ani

Cifrele ce s'ar afla la noi ar fi de sigur inferioare. Dar nu pentru că noi n'am fi făcut tot ce ni-a stat prin putinţă pentru a ni murdări pămintul oraşelor. N'am putut însă face mai mult

de cit am făcut: orașele noastre sint mai mici, populațiunea lor ie răsfirată pe intinderi mari și-și fac lucrarea de murdărire de mai puțină vreme. Cum ci insă ce am putut am făcut, pentru a ne ținea de orașele civilizate, se poate judeca după următoarea imprejurare trăită de cel ce scrie aceste rinduri. Intr'un oraș mare de provincie, avind a face acum citi-va ani o anchetă sanitară cu ocazia unei epidemii, am fost nevoit să intreb pe un cetățean de mina a doua, de cind nu și-a golit privata:

— De cind am făcut casa.

— Dar de cind ai făcut casa?

— De cind m'am insurat.

— De cind te-ai insurat?

— De 32 de ani.

Urmarea acestei stări a fost că colectoarele din incinta locuinților au format, cu pămintul și cu apa orașelor, tot atitea puncte ale unui drum circular cu raza mică, pe care călătoresc dejecțiunile expulzate de om, pentru a ajunge scurt, răpede și proaspete, de unde au plecat: in om.

Cind pericolul unei asemenea situațiuni a fost ințăles, a fost și natural de a se procede la indepărtarea imediată a acestor murdării din incinta locuințelor și a orașelor. De mirare ie numai, că s'a așteptat atita, și in atitea locuri se mai așteaptă incă, transformarea totală a solului in cloace, pentru a face ceea ce civilizațiunile vechi au făcut cu mai multe mii de ani in urmă. Aceasta ie numai dovadă de influența enormă, ce a exercitat asupra spiritului omenesc, concepția de despreț pentru corp și lucrurile ce țin de el, ieșită din mentalitatea creștină a veacului de mijloc.

Sistemul modern, zis *tot la canal*, imitare perfecționată a celor imaginate și realizate de civilizațiile vechi, atinge idealul de a indepărta din vecinatatea noastră murdăriile economiei și industriei umane, indată ce se produc și pe măsură ce se produc.

Tot la canal cară un volum, in ori ce caz mare, dar care poate ajunge enorm, de apă, in care ie dizolvată sau innoată in stare solidă o cantitate considerabilă de materie minerală și organică putrescibilă. Această din urmă, firește, atrage deosebita luare aminte a igienistului.

Intr'un oraș cum ie capitala noastră, cu numărul și compoziția populațiunei constatată in zilele de 10—20 Decembrie 1899, cu un *tot la canal separativ* (care ar primi dejecțiunile și scursorile domestice, nu insă apele de ploaie și din spalarea străzilor) și dacă sistemul ar cuprinde tot orașul—ar intra zilnic in canale cam: 13000 kgr. (88656 barbați)+3500 kgr. (78394 femei)+6300 kgr. (57484 băeți)+1500 kgr. (57537 fete)[1]=24300 kgr. sau in cifră rotundă 24 de tone de fecale. Apoi: 130000+100000+32000+26000=288000 litruri, sau in cifră rotundă 29 metri cubi de urină.

1) Băeți și fete s'au numărat aici cei până la 20 ani.

Dacă am socoti cam la 100 litruri de fiecare suflet[1]) apa ce se intrebuințează pentru curățenia locuințelor, curățenia corporală, spalatul rufelor, intreținerea closetelor și urinarilor publice și private, serviciul industriilor mici (cofetării, brutării și altele asemenea), și care, după ce a servit, ajunge in canale—ar urma, că in canalele Bucureștilor ar circula incă, in cifra rotundă, 28000 metri cubi de apă murdară pe zi. Cele 24 de tone de fecale zilnice s'ar găsi dar sdrobite in 28000 de metri cubi, incarcați cu material putrescibil divizat in părticele mici, și amestecați cu 29 metri cubi de urină.

O apă de canal astfel constituită, se poate socoti că conține un minim de ½ gr. la litru de material putrescibil. In apa din canalele Bucureștilor acesta ar ajunge dar 14500 kgr. sau un vagon și jumatate de asemenea material pe zi. Și fiecare centimetru cub din această apă conține mai multe zeci până la mai multe sute de milioane de microbi.

Cu un *tot la canal unitar*, (care ar primi și apele de ploaie și din spalarea străzilor) acest material putrescibil ar fi mai diluat; dar cantitatea conținutului canalelor ar creşte neaparat. Iar problema privitoare la destinația lui finală devine și mai grea.

Să se raporteze datele de mai sus la marile orașe din occident, să se țină seamă că proporția materiei putrescibile din canale poate, după imprejurări, să ajungă la 1 gr. la litru sau chiar mai mult—și atunci se va ințelege, că sistemul canalizărilor, dacă a liberat răpede orașele de povara murdăriilor, in aceiaș timp, a pus igieniștilor o intrebare și mai gravă: ce-i de făcut cu această enormă cantitate de lichide murdare? Căci la intervenția binefacătoare a focului nu se mai putea spera de data asta.

Soluția cea mai simplă, și care s'a impus la inceput, a fost de a da drumul canalelor in apa cea mai apropiată. Lucrul s'a putut practica fără mult neajuns de orașe, cari, ca Marsilia, Veneția, orașele districtului american Boston, își pot varsa murdăriile in mare. Orașele continentale insă erau reduse să verse in riuri și fluviuri. Pentru acestea, s'a văzut răpede că sistemul are un alt neajuns aproape egal cu acela al colectării murdăriilor in incinta aglomerăriilor de oameni.

Ori cit s'ar subția conținutul canalelor in apa riului, aceasta rămine destul de incarcată pentru a compromite existența viețuitoarelor din apă (pești etc.) și sănătatea aglomerărilor de oameni situate in josul riurilor. Sena a fost găsită murdărită și infectată intr'un mod compromițător până la o distanță de peste 100 km. in josul Parisului. Rind pe rind fluviile Europei au fost otrăvite.

Aceasta a făcut ca igieniștii să lupte pentru a inlătura practica vărsării in riuri; iar guvernele să ia măsuri pentru *apărarea apelor* contra murdăriilor orașelor. Anglia a fost țeara

1) La noi această cantitate poate să fie ceva mai mică, fiindcă Bucureșteanii se spală puțin.

care și de data asta a stat în fruntea civilizațiunii. După mai multe încercări făcute în 1865, 1866, 1867, în fine în 1876 guvernul englez dă o formă definitivă, în „The Rivers Pollution Prevention Act", unui întreg sistem legislativ, prin care se interzice, comunelor și particularilor, de a vărsa în apele stătătoare sau curgătoare vre-o murdărie solidă ori lichidă, mai înainte de a fi fost făcută inofensivă prin vre-un mijloc oare care. Legea stabilește gradul până la care trebuie să fie dusă purificarea murdăriilor din orașe sau fabrici, mai înainte de a se permite varsarea lor în riuri; prevede cele mai grele pedepse pentru contravenienți și institue un sistem sever și eficace de control. Ie primul regim igienic legiferat al cursurilor de apă. Ie primul și singurul. Căci celelalte țeri din Europa s'au mărginit a introduce incidental în alte legi, cum ie legea pescuitului în Belgia, dispozițiuni incomplecte și mai puțin eficace privitoare la igiena apelor. In toate țerile însă problema s'a pus, și orașele se întrec în a găsi mijloacele să apere riurile.

Soluțiunea pe care a găsit-o igiena, a fost de a conduce conținutul canalelor în rezervoare mari zidite și cimentate, a le purifica acolo prin mijloace mecanice, fizice ori chimice și apoi a le varsa în riuri.

Mijloacele chimice, sau mai exact mecano-chimice, s'au aratat mai aplicabile în practică.

In rezervoarele de purificare, apele sint ținute cit-va timp în repaos. Prin aceasta cad la fund corpurile solide cu oare-care greutate. Dar apele, ce rămin deasupra, au o denzitate așa de mare, în cit cea mai mare parte din murdăriile solide rămin suspendate; iar cele dizolvate rămin în întregime în apă. Iar aceste două categorii formează cea mai mare parte din murdăria totală.

Intervine atunci acțiunea chimică. Se varsă în rezervoare anume substanțe chimice, cari închiagă materia organică disolvată, în mare parte, și precipită pe cea minerală. Se aleg substanțe chimice de acelea cari fac chiaguri și precipitate voluminoase și grele. Acestea cad la fund, tirînd cu iele părțile solide nesedimentate și o mare parte din microbi. Mulți dintre aceștia sînt uciși. Căci substanțele chimice întrebuințate (săruri de calciu, de fier, de aluminiu) sînt și microbicide.

Chiar după această lucrare nu rămine în rezervor o apă curată. Dar destul de curățată pentru a fi tolerată în riuri fără pericol mare.

S'a ajuns astfeliu la apararea riurilor. Dar se punea o a treia întrebare: ce se f ce cu noroiul ce rămine pe fundul rezervorului de purificare?. Acest noroiu ie în așa cantitate, în cît trebue ridicat zilnic.

Utilizarea agricolă, ca îngrășămînt, a acestui noroiu n'a dat rezultatele așteptate. La început agricultorii l'au primit cu voie bună; l-au și plătit chiar. Administrațiunile orașelor își făceau chiar iluzia, că vor scapa de acest balast supărător, scoțîndu-și încă cheltuelele celorlalte instalațiuni.

Răpede însă cantitatea acestui noroiu, mai cu seamă în orașele mari, a întrecut capacitatea receptivă a terenurilor cultivate din apropiere. Iar transportul lui la distanțe mari iera foarte anevoios și foarte scump. La urmă cultivatorii nici nu l-au primit, pentrucă în îngrășămintele chimice artificiale au găsit un element mai ușor de mănuit, de multe ori mai ieftin și în orice caz cu o valoare economică mai mare. Noroiul, de care ne ocupăm, contrar așteptărilor, s'a aratat un îngrășămînt agricol de o calitate foarte mediocră. Nici prelucrarea lui industrială, pentru a prepara, prin uscare și comprimare, brichete combustibile; ori pentru a extrage din iel, în stare pură, unele din materialele utilizabile, ce conține—n'a dus la rezultate mai bune. Numeroasele orașe, cari adoptaseră purificarea chimică, au rămas cu iel pe brațe, neștiind ce se facă dintr'însul.

Unele orașe au găsit soluția mai degrabă, fiind în situație excepțională.

Astfel Londra, după ce a varsat canalele direct în Tamisa; după ce a transformat apa acestui rîu într'un fel de ciorbă neagră, groasă, clocotind de gaze putrede; cînd a văzut, că malurile rîului au devenit aproape nelocuibile și că gura fluviului, cit e de vastă, se milise într'atita încît navigația începuse să fie compromisă—a stabilit, sînt vre-o 50 de ani, două mari uzine de purificare chimică pe cele două maluri ale rîului. Cît privește noroiul, după ce toate încercările au căzut, a recurs la singura soluție ce-i mai rămînea. Astăzi șease vapoare sînt ocupate ca să care și să verse departe în mare cele vre-o 7200 de tone de noroiu, ce rămîne din purificarea celor vre-o 900.000 de metri cubi de apă aduși zilnic de colectoarele Londrei. Orașul cheltuește mai mult de 35 milioane de franci anual cu întreținerea și exploatarea uzinelor sale. Se plînge, că nu mai poate face această cheltuială și se sforțează de cîțiva ani ca să înlocuiască sistemul. Și cele mai multe orașe, chiar de le-ar da mîna, n'ar putea face, ce face Londra.

Utilizarea agricolă a conținutului integral al canalelor, așa numit *épandage agricole, Reinigung durch Rieselfelder*, a fost o altă soluție promițătoare de mari speranțe.

Colectorul principal se conduce la cîmpul de irigat. *După anume regule precise*, conținutul se revarsă pe cîmp. Cîmpul ie în urmă cultivat. La o anume adîncime în subsol, se așează o rețea de drenuri, care culege prisosul de apă, ce n'a putut fi fixată prin puterea de atracție superficială a elementelor constitutive ale pămîntului nici pierdută prin evaporare.

Drenurile se adună într'un colector principal, care se varsă în rîu. Conținutul drenurilor, dacă operațiunea ie bine condusă, ie o apă curată, cum n'o poate da nici o purificare chimică. Numărul microbilor ie redus de la mai multe sute de milioane pe cm.c. la cîte-va sute sau și mai puțin. Materia putrescibilă dispărută sau redusă la o proporție neînsemnată. Nu trebuiesc basenuri de purificare. Nu rămîne nici un noroiu de înlăturat sau

de distrus. In acelaşi timp rentabilitatea terenului irigat, mai cu seamă pentru anume culturi (secara, furagiuri, zarzavaturi, pomi roditori etc.) sporeşte mult. S'ar părea idealul. Totuşi mijlocul are părţi slabe, care fac că aplicarea lui nu poate fi de cit foarte limitată.

Nu se poate aplica pe ori ce teren. Şi multe oraşe n'au în apropiere un teren potrivit. Nu se poate varsa conţinutul canalelor *ori cum*, chiar pe un teren potrivit. Se cer amenajări şi nivelări, cari uneori pot fi foarte costisitoare sau chiar imposibil de realizat din cauza imprejurărilor locale, oriciţi bani s'ar hotărî oraşul să cheltuiască. Pe cel mai potrivit şi mai bine amenajat teren, nu se poate varsa oricit. O suprafaţă de un metru patrat nu primeşte mai mult de 3—5 litruri de apă de canal zilnic. Dacă se varsă mai mult, se compromite şi cultura şi purificarea. Berlinul varsă mai puţin de 3 litruri pe zi—şi are rezultate excelente. Parisul, cu mai mult de 4 litruri—are rezultate mai slabe. De altfel la Paris mai sint şi alte greşeli de exploatare, care compromit in parte rezultatul.

Aceasta face că chiar oraşele, cari dispun de mijloace suficiente şi de teren propriu, au nevoie de o prea mare intindere de teren. Berlinul, pentru a-şi purifica cei 240000 metri cubi de apă de canal, utilizează 8000 de hectare. Din fericire acest oraş ie asigurat pentru multă vreme. Mai dispune încă de o rezervă de 7000 de hectare de pămint virgin, în vederea măririi exploatării necesitată de creşterea viitoare a populaţiunii. Parisul însă nu dispune decit de 5505 hectare, din care numai 1765 hectare proprietate comunală, iar restul ie al proprietarilor privaţi, care au convenit să primească conţinutul canalelor pe proprietatea lor. Pe acest teren oraşul a varsat în 1905 peste 200 milioane metri cubi; iar vre-o 140 de mii de metri cubi pe zi i-a varsat in Sena nepurificaţi. Numai găseşte terenuri disponibile in imprejurimi.

Aceste cite-va consideraţiuni sint destul ca să arate, că acest mijloc, incontestabil foarte bun din punct de vedere igienic, ie destinat a răminea un mijloc aristocratic, permis numai la puţine oraşe, favorizate de imprejurări.

Studiile intreprinse pentru prima oară de inginerul Dibdin la staţiunea londoneză dela Barkins, şi de o comisiune a statului Massachussets mai în urmă, au ajuns a inlocui irigarea cu utilizare agricolă prin irigarea, sau mai exact *filtrarea intermitentă fără utilizare agricolă*.

Cimpul de irigare nu-i nevoe să fie teren agricol. Din potrivă trebuie să întrunească condiţiuni, cari il fac impropriu pentru agricultură: pămint nisipos şi prundiş, care corespunde mai bine trebuinţelor de purificare de cit cel vegetal. Dacă nu le are, i se creează în mod artificial. In asemenea condiţiuni, purificarea se face cel puţin tot aşa de bine ca în epandagiul agricol. Se realizează însă marele avantagiu de a face economie de teren. Americanii au ajuns să verse pe aceste cimpuri până la 2 m cubi pe zi pe fie care metru superficial de teren. Cele 240000 de metri cubi ai Berlinului s'ar putea purifica prin urmare pe o suprafaţă de 12 hectare.

Dar nici *filtrarea intermitentă* n'a rămas mult timp cuvîntul din urmă.

Marea ei insemnătate însă stă într'aceea că a condus la sistemul purificării artificiale prin acţiunea exclusivă a microbilor puşi sub direcţiunea omului.

* * *

Această expunere cam lungă a fost făcută pentru a da cetitorului o ideie de greutatea poverei, cu care apasă asupra igienii publice problema facerii inofensive a scursorilor din oraşe; pentru a arata mai departe, că povara n'a putut fi considerată ca definitiv invinsă cită vreme omul s'a necăjit a inventa mijloace din propriul lui ingeniu; că a trebuit să se intoarcă in natură, să privească şi să analizeze in amănunţimi minunatul proces al vecinicei transformări a materiei; să descopere, că această transformare nu-i o lucrare fortuită a unor puteri mistice, ci o lucrare, aşi putea zice sistematizată, a unor factori bine definiţi; că aceşti factori sint microbii; că, în această lucrare foarte complicată de transformare, specii anumite de microbi execută acte precise pentru a lăsa pe altele in sama altora. Cind toate acestea au fost bine studiate, omul a trebuit să stea la tocmeală cu microbii. Să creeze pentru fie-care condiţiunile cele mai potrivite pentru felul de lucrare ce e capabil să facă. Şi atunci ei, lucrători cinstiţi, ne dau, ca rezultat util, ceia ce ingeniul omului a fost incapabil să dea.

(va urma).

Dr. V. Sion

Viața Romînească în Bucovina

Teatrul *)

Mi-a mai rămas să vorbesc despre activitatea teatrală a societății muzicale „Armonia“ și despre reprezentațiile de diletanți.

În anul 1882 s'a format în Cernăuți o trupă de diletanți romîni; presidentul acestui comitet teatral romîn de diletanți a fost păr. exarch al catedralei *Ioan Procopovici*, ca director de scenă funcționa *Vasile Morariu*, iar capelmaistru era *Tudor cav. de Flondor*, pe atunci în etate de 19 ani. Se da în fiecare a doua Joie o reprezentație teatrală, în Joia premergătoare reprezentației și în cea următoare cîte un concert. Reprezentațiile se dau în sala „Otel de Moldavie“, sală în care și-au dat până la 1877 toate trupele reprezentațiile lor regulat.

La 21 Decemvrie s'a dat prima reprezentație cu:

Millo director sau mania posturilor de Alexandri.

Nu te juca cu focul de I. Negruzzi.

A doua reprezentație cu:

Piatra din casă, comedie cu cîntece într'un act de V. Alexandri, și

Cinel-Cinel de Vasile Alexandri.

Acesta'i începutul teatrului diletant romîn în Bucovina și primirea bună ce i s'a făcut, dă raportorului *Olinescu* speranța, că „prin acest teatru diletant se va inaugura timpul unui teatru național romîn pentru Bucovina“ (Familia XIX; 23).

În Aprilie 1883 se disolvă comitetul teatral diletant și mobilierul și garderoba trec în proprietatea „Armoniei“ care înființează o secție pentru reprezentări teatrale. Reprezentările teatrale aduc viața în Cernăuți și interes pentru literatura dramatică romînă, după cum constată raportorul.

Am strîns în tabela statistică ce urmează toate datele privitoare la reprezentările teatrale ale „Armoniei:“ [1]).

*) Articol final. A se vedea „V. R“. III, 449 și IV, 110.

1) *, **, arată că s'a repețit odată, de două ori, etc.

1. 13 Mai 1883. *Rămășagul*, comedie cu cîntece în 1 act, de V. Alecsandri, muzica de T. Flondor și, în aceiași zi:
2. *Nunta țărănească* *, opereta în 1 act, de V. Alecsandri, muzica de T. Flondor.
3. 1883 *Cucoana Nastasia Hodorone*, comedie în 3 acte de G. Bengescu.
4. „ *Arvinte și Pepelea*, comedie în 1 act de V. Alecsandri.
5. „ *După teatru*, comedie în 1 act de T. V. Stefanelli.
6. „ *Creditorii* *, comedie în 1 act de V. Alecsandri.
7. „ *Cinel-cinel* *, vodevil în 1 act de V. Alecsandri, muzica de T. Flondor.
8. 22 Oct. 1883. *Un trandafir în livrés*, comedie într'un act, localizată de T. V. Stefanelli.
9. *Lița Pescărița* **, opereta națională de N. A. Bogdan, muzica de T. Flondor.
10. 1883. *Un tuvor*, comedie în 3 acte de M. Poni.
11. „ *Ordinul de a sforăi*, comedie în 1 act de C. Dimitrescu.
12. „ *Florin și Florica*, vodevil în 1 act de V. Alecsandri, muzica de T. Flondor.
13. 10 Ianuar 1884, *Contesa Margot*, comedie într'un act din franțuzește de M.
14. 25 Ianuar 1884 [1]) *Ciobanul* *, canțonetă de E. Carada.
15. „ *Rusaliile*, opereta în 2 acte de V. Alecsandri, muzica de T. Flondor.
16. 25 Ianuar 1884. *A sosit unchiul*, comedie în 1 act de Kozinbrodzki-Meședer.
17. 25 Ianuar 1884. *Pentru o pălărie*, comedie în 1 act de St. Popescu.
18. 25 Ianuar 1884. *Fata Cojocarului*, comedie în 1 act de D. Mielescu.
19. 25 Ianuar 1884. *Baba Hirca*, * opereta în 2 acte de Millo, muzica de A. Flechtenmacher.
20. 1884. *Agachi Flutur*, comedie în 3 acte de V. Alecsandri.
21. „ *Pamfilie Mesteacăilă*, comedie în 3 acte de St. Popescu.
22. „ *Doi sfioși*, comedie în 1 act de Labouchère, trad. C. Bălănescu.
23. „ *Băcalul Tulungea*, comedie în 2 acte după o piesă franceză de V. Morariu.
24. 4 Februar 1885. *Găina cintă*, comedie în 1 act de Bayard, Dumanoir Dennery, trad. Bălănescu.
25. *Nunta Țărănescă*, operetă în 1 act de V. Alecsandri, muzica de T. Flondor.
26. 26 Mart 1885, *Noaptea sf. George* *, operetă în 3 acte de T. Alexi, muzica de T. Flondor.
27. 4 Mai 1885, *Baba Hirca*, opereta în 2 acte de M. Millo, muzica de A. Flechtenmacher.
28. 27 Mai 1885. *Doi sfioși*, comedie în 1 act de Labouchère trad C. Bălănescu.

1) Raportul „Armoniei“ nu spune care piese s'au jucat în 1883 și care în 1884, ci le înșiră toate la un loc, amintind numai că au fost 19 reprezentațiuni. Din cronicele teatrele trimise de d. D. Olinescu „Familiei“, se pot stabili unele date.

29. 27 Mai 1885. *Casa vechie*, comedie in 1 act trad. din franțuzește de dr. M. P.

30. 15 Oct. 1885. *Romantic*, comedie in 1 act de St. Popescu. S'a dat și un concert.

31. 20 Dec. 1885. *Socrul unui ginere*, com. orig. in 1 act de Myller. S'a dat și un concert.

32. 5 Faur 1885, *Cartea III, capitolul I*, comedie in 1 act de E Pierron și A. Lafferière, trad. Manoliu.

33. 5 Faur 1886, *Doi sfioși*, comedie in 1 act de Labouchère-Bălănescu.

34. 20 Sept., *Sulimanul*, comedie in 1 act de F. A. Sauer, trad. de E. Sevescu. S'a dat și un concert.

35. 15 Ianuar 1887, *Furiile tinereții*, comedie in 1 act de D. Malla.

36. 16 Faur, *Bacalul Tulungea* comedie in 2 acte, după o piesă franceză, de V. Morariu.

37. 17 Mart, *Doi morți vii*, comedie in 2 acte de V. Alecsandri.

38. 3 April, aceeași piesă.

39. 5 Mart 1888, *Cărăbușul*, vodevil in 2 acte de C. Stamati.

40. 16 Mart, aceeași piesă.

41. 2 Ian. 1889, *Ginerile lui Hagi Pelcu*, de V. Alecsandri.

42. (6 Mai 1898 [1]), *Craiu nou*, operetă națională in 3 acte de V. Alecsandri, muzica de C. Porumbescu.
(*Doi surzi*, comedie de Labiche, trad. din franțuzește.

43. 10 Mai, aceleași piese.

44. 10 Faur 1899, *Un om buclucaș*, prelucrare din franceză de Maria Baiulescu.

45. 10 Faur 1899, *Omorul din strada Cărbunarilor*, farsă.

46. 2 Mart, *Candidatul Linte*, operetă comică de C. Porumbescu.

47. 8 Mai, *Craiu nou*, operetă națională de V. Alecsandri, muzica de C. Porumbescu.

48. 12 Mai, aceeași piesă.

49. 2 Septembrie, *Candidatul Linte* [2]), operetă comică de C. Porumbescu.

50. 4 Mai 1901, *Moș Ciocîrlan*, operă de C. Berariu și T. Bocancea, muzica de F. Flondor.

51. 6 Mai, repriza acelieași piese.

52. 12 Mai 1902, *Moș Ciocîrlan*, operă de Tem. Bocancea și C. Berariu, muzica de T. Flondor.

53. 15 Maiu, aceeași piesă.

54. 16 Maiu, aceeași piesă.

55. 1 Maiu 1903, *Craiu nou*, operetă națională de V. Alecsandri, muzica de C. Porumbescu.

56. 2 Mai, *Norocul*, feerie in 7 tablouri de Gr. Pantazi și C. Berariu

57. 3 Maiu, repriza „Norocului".

58. 4 Maiu, aceeași piesă.

59. 10 Maiu, *Craiu nou*, operetă națională de V. Alecsandri, muzica de Porumbescu.

---

1). Timpul de 10 ani dela 1888—1898 este numit cu drept cuvint de autorul istoricului societății, dr. *E. Slușanschi* „sezon mort".
2) Reprezentarea aceasta s'a dat in Suceava.

60. 18 Mai 1905, *Trei doctori*, comedie in 1 act de Vlaicu.

61. " " " *Conul Leonida față cu reacțiunea*, farsă in 1 act de I. L. Caragiale.

62. 18 Maiu 1905, *Leac pentru soacre*, comedie in 1 act de Trocaru.

63. 18 April 1907, *Ovidiu*, actul V, dramă in 5 acte de V. Alecsandri.

64. " " " *Năpasta*, dramă in 2 acte de I. L. Caragiale.

65. 22 " Repețirea acelorași piese.

Titlul de glorie al „Armoniei" pe acest teren este activitatea ei teatrală dela inceput, din anii 1883—1888, și reprezentarea pieselor: *Craiu nou*, *Moș Ciocîrlan*, a feeriei *Norocul*, la cari sperăm să se înșire și reprezentarea piesei *Noaptea sf. George*, care se prepară acuma.

Intr'un articol intitulat *„Societatea Armonia"* (Revista politică I; 18) se apreciază astfel activitatea de 5 ani a societății pe terenul teatral: „Armonia" nu se mărginește numai la atita (la concerte, serate) ci ea merge mai departe, ea impreună cu cintarea și *teatrul*. Se aleg bucăți teatrale, se impart roluri, membrii „Armoniei" le studiază și deodată ne trezim cu un teatru romin diletant.

Partea teatrală a adus societății laudele cele mai mari nu numai din partea Rominilor ci și din partea străinilor. Acel teatru diletant a avut influența cea mai mare asupra simțului național, căci el l'a deșteptat la mulți Romini din capitală și la cei la care era simțul național deșteptat l'a întărit și mai puternic.

Teatrul a introdus intr'un mod foarte ușor și lectura clasicilor romini, deoarece fiecare căuta să afle lucruri potrivite pentru teatrul lor și mai mulți tineri fiind inspirați de Melpomene s'au incercat să lucreze bucăți originale acomodate teatrului local".

Opera *„Moș Ciocîrlan"* a trecut granițele țărișoarei noastre și a fost representată, ca o solie a unor zile mai bune, ce vor să vie, in două centre ale Rominizmului, in momente deosebit de solemne: in Sibiiu, cu ocazia inaugurării „Muzeului național" și in București, unde s'a reprezentat de *5 ori* cu ocazia Expoziției jubilare. Ea a devenit astfel un bun comun al Rominilor de pretutindeni, și astfel a contribuit și mica și cultural neinsemnata fracțiune a Rominilor bucovineni cu un modest obol la ridicarea artei naționele.

Și *„Craiu nou"* a trecut granițele țărișoarei noastre și a fost reprezentat in *Lugoj* și in *Biserica Albă*. Abia după ce a fost piesa reprezentată in alte părți s'a dat și in Bucovina. Recensentul *„Patriei"* introduce darea sa de samă despre prima reprezentare a operetei „Craiu nou" cu următoarele șire: „Armonia" a impatriat cu reprezentațiunea de eri seară moaștele spiritului profetului, care ca toți profeții a fost profet pentru toți Rominii, numai pentru cei din patria sa mai strimtă nu. Aceste moaște: *Craiu nou*, operetă de prea timpuriu decedatul C. P. s'au reintors pe pămintul Bucovinei din care s'au zămislit și reintoarcerea *a fost un act de triumf național*". (Patria III, 267).

Un lucru reiese din cercetarea de până acuma, că dacă se mai poate înjgheba o modestă, dar trainică activitate teatrală la noi în țeară, **apoi ea poate purcede cel mai bine dela „Armonia„**

Despre celelalte reprezintări teatrale date de diletanți se poate spune atîta, că ele sînt o probă mai mult pentru afirmația noastră că nicăieri nu s'a manifestat în decursul timpului o idee conducătoare, nicăieri nu s'a lucrat după un plan bine deosebit, ci cu totul și pretutindenea a fost *improvizat*. Aceasta-i impresia ce am avut'o răsfoind ziarele noastre ca să culeg informațiuni, această impresie am avut'o și în anii din urmă, cind am urmărit cu interes activitatea ce s'a desfășurat pe acest teren. Se întîmplă că o societate de binefacere nu dispune de fonduri, iute se improvizează o reprezentare teatrală, cu piese alese în grabă, de cele mai multe ori studiate slab și astfel să uită că arta are altă menire decît să servească *numai* ca mijloc pentru ajungerea altor scopuri.

Se impune numai decît o schimbare în dir ecția aceasta; cum mi-o închipui eu voi arăta pe larg la altă ocaziune. Aici voiu induce numai cîteva date statistice, cari deși sînt incomplecte—este imposibil de a da tabele statistice complecte, căci multe reprezentații n'au fost înregistrate în ziare—vor arăta totuși cetitorilor marginile, în care s'a mișcat activitatea teatrală a diletanților noștri.

În *Cernăuți* s'au mai dat următoarele reprezentații:

1. 18 Ianuar 1894, Nino dramolet de Cerchez, aranjată de Junimea.
2. „ „ „ Mademoiselle Mephistofeles, comedie de Stamati Ciurea, aranjată de Junimea.
3. 9 Fevruar 1894, Un trandafir în livrée, comedie din franțuzește de T. V. Stefanelli, aranjata de Junimea.
4. 9 Fevruar 1894, Post festum, comedie în 1 act de Wichert, trad. de M. Stefanelli, aranjata de Junimea.
5. 6 Iulie 1894, Drumul de fier, comedie cu cîntece în 1 act și 2 tablouri de V. Alecsandri.
6. 8 Iunie 1905, O Scrisoare perdută, comedie în 4 acte de Caragiale, aranjată de Junimea.

In *Suceava* s'au dat următoarele reprezentări:

1. 6 Iulie 1892, Rusaliile. vodevil în 1 act și 2 tablouri de V. Alecsandri.
2. 1 Fevruar 1893, Rămășagul, proverb în 1 act de V. Alecsandri.
3. „ „ „ Cinel-cinel, comedie cu cîntece de V. Alecsandri.
4. 6 Iulie 1893, Nunta țărănească, vodevil național de V. Alecsandri.
5. „ „ „ Cinel-Cinel, comedie cu cîntece de „ „
6. 5 „ 1899, Mademoisselle Mephistophéles, vodevil în 1 act de C. Stamati Ciurea.
7. 5 Iulie 1899, Cărăbușul, vodevil în 4 acte de C. Stamati Ciurea
8. 16 Dechemvrie 1900, Tînără femeie arțăgoasă de Etienne, traducere din franțuzește de M. Stefanelli.
9. 16 Dechemvrie 1900, Conul Leonida față cu reacțiunea, piesă în 2 acte de I. L. Caragiale.

10. 25 Decemvrie 1900, Mama Anghelușa, canțonetă de V. Alecsandri.
11. „ „ „ Leac pentru soacre, comedie în 1 act de Trocaru.
12. Decemvrie 1900, Cărăbușul, vodevil în 2 acte de C. Stamati Ciurea.
13. 2 Fevruar 1905, O căsnicie, comedie în 3 acte de G. C. Ursachi.
14. 2 Iunie 1905, O scrisoare perdută, comedie în 4 acte de I. L. Caragiale.
15. 7 Iulie 1906, Bacilul amorului, farsă în 1 act de C. Stamati Ciurea.
16. 2 Fevruar 1905, O noapte furtunoasă, comedie în 2 acte de I. L. Caragiale.
17. 7 Iulie 1905, O căsnicie, comedie în 3 acte de G. C. Ursachi.

In *Rădăuț* s'au dat următoarele reprezentații:

1. 22 Ianuarie 1892, După teatru, comedie într'un act de T. V. Stefanelli.
2. 22 Ianuarie 1892, Creditorii, comedie în 1 act de V. Alecsandri.
3. 25 Noemvrie, Nu te juca cu dracul, comedie în 1 act de I. Negruzzi.
4. 25 Noemvrie, Cinel-Cinel, comedie cu cîntece de V. Alecsandri.
5. 14 Iulie 1899. Madame Mefistofele, vodevil în 1 act de C. Stamati Ciurea.
6. 14 Iulie 1899, Cărăbușul, vodevil în 2 acte de C. Stamati Ciurea.
7. 25 Fevruarie 1900, Biletul de tramway.
8. „ „ „ Omorul de pe strada Cărbunarilor.
9. 1 Noemvrie 1901, Soare cu ploaie, comedie în 1 act de Iosif Vulcan
10. „ „ „ Înainte de pauză, comedie în 1 act de Trocaru.
11. 9 Noemvrie 1902, Cinel-Cinel, comedie cu cîntece de Alecsandri.
12. 18 Fevruar 1095, Căsnicie, comedie în 3 acte de G. C. Ursachi.
13. 25 Iunie 1905, O scrisoare pierdută, comedie în 4 acte de I. L. Caregiale.

Singuratice reprezentări s'au dat și în Cîmpulung și Siret; piesele ce s'au reprezintat au fost *comediile și vodevilurile* lui Alecsandri.

Din tabelele de mai sus se vede că și în celelalte orașe diletanții și-au format repertoarul lor tot din *piesele lui Alecsandri*, abia în timpul mai nou s'a încercat a se juca și din *Caragiale*.

În cadrul acestor espuneri trebuie să mă opresc puțin și la teatrul nemțesc din Cernăuți și anume din următoarele motive. Pe scena acestui teatru s'au produs și două artiste romînce: d-șoara *Agata Bîrsescu* și d-șoara *Adrienna de Kolá* născută *Costin* în *Bucovina**) și s'a jucat în traducere și o piesă romînească, *Năpasta lui Caragiale*.

Piesa a fost tradusă de *Adolf Last*, un Evreu din Romînia, care publicase și niște cercetări critice asupra lui Caragiale, sub titlul *„Unheil"* (mai întâiu îi dase titlul de *Lüge*).

Piesa s'a dat pe scena teatrului cernăuțean în Ianuarie 1897 cu d-șoara *Prandstetter* (Anca), domnii *Popp* (Ion) și *Metzl* (Dragomir). Jocul a fost satisfăcător, constatare ce o face și presa străină și cea ro-

*) Despre debuturile d-șoarei *Agata Bîrsescu* în Bucovina am pregătit un articol pentru *„Junimea literară"*.

mină, piesa insă „a indignat" pe criticii dela ziarele Nemţeşti. Voiu cita din recenziunile ce s'au făcut numai cite-va pasaje. In „*Czernovitzer Zeitung*" din 15 Ianuarie aflăm următoarele: „Drama de tot realistă „Năpasta" de Caragiale trad. de A. Last a fost interpretată foarte bine de d-şoara Prandstetter (Anca) şi domnii Popp (Ion) şi *Metzl* (Dragomir). Actorii nu găsesc în rolurile lor nimic mulţămitor, că personajele sînt—puţin spus—*nesimpatice;* ceea ce a putut interesa, a fost interpretarea, care merită toată recunoştinţa cu atît mai mult, că aproape totul a fost creaţiune proprie".

În „*Bukovinaer Rundschau*" 13 Ianuarie) sfirtică un oare-care *Josef Czeikel* drama fără milă. După ce critică tecnica dramei, constată că defectul principal al dramei este caracterul absolut imposibil al Ancăi, care e numită „o monstruositate psichologică". Cel mai aspru e însă recensentul ziarului „*Bukovinaer Nachrichten*" (14 Ianuarie). Th. M. care numeşte piesa „Colportageromangeschichte" şi încheie: „nime să nu se încumete şi să deie piesa bucătăriţei sale chiar numai să o citească, dacă vrea să aibă linişte în casă". E o critică foarte pătimaşă şi părtinitoare. În fine traducătorul *A. Last* vorbeşte în două foiletoane consecutive din „*Buk. Post*" (12 şi 14 Ianuarie) despre piesă; în primul vorbeşte despre Caragiale, comediile sale şi apoi pe larg despre „Năpasta", în al doilea despre reprezentarea ei pe scena teatrului din Cernăuţi.

* * *

Aceasta este activitatea teatrală în Bucovina: puţină şi dezordonată; ce s'ar putea face de acum înainte voiu arăta cu altă ocaziune.

Cernăuţi în April, 1907.

George Tofan.

Scrisori din Ardeal

Descreşterea relativă a poporaţiei romine.—Apostolia vremii noastre.—Cu prilejul răscoalelor din Rominia.

Arad, Aprilie 1907.

Una din tăriile de căpetenie, prin care susţinem lupta de conservare a neamului nostru, este gruparea elementului rominesc în mase mari, compacte. In adevăr, atît în părţile ardelene, cît şi în cele bănăţene şi ungureşti, pe teritoriile locuite de Romini în mase mari—chiar cînd centrele erau dominate de străini de neamul nostru—s'au născut şi au primit tălmăcire toate aspiraţiile şi plîngerile noastre, în deosebi în luptele politice, contra nefastelor regimuri, care de aproape patru decenii se perindează la cîrma ţării noastre. Puterea aceasta pe care a dat-o Rominilor aşezarea lor în mase compacte, cum şi faptul adesea afirmat în publicaţiunile scrise despre noi, şi mai ales în cele scrise în limba noastră, că noi Rominii avem mai multă vitalitate şi mai mare forţă de sporire decît celelalte seminţii din ţara noastră, au făcut să se nască în Saşii din Ardeal acea cunoscută frică de absorbire din partea noastră, care i-a împins la o politică poltronă, veşnic guvernamentală-maghiară (şovinistă).

Aşezarea în mase compacte şi sporul poporaţiunii fiind elemente favorabile prin excelenţă dezvoltării neamurilor, ele au priit şi neamului nostru în trecut: au fost fortăreţele de rezistenţă contra atacurilor străine, scuturile cele mai puternice pentru conservarea individualităţii noastre etnice şi a vieţii sufleteşti a neamului nostru.

Dar ori cît ar fi de puternic înfiltrate în adîncimea sufletului omenesc tradiţiile şi învăţul, vremile schimbătoare multe lucruri schimbă!

Şi în faţa realităţii nu ne este permis să ne legăm ochii, ci trebue să privim fără şovăire adevărul, dela a cărui înţelegere va urma îndrumarea conştientă, mîntuitoare.

Un profund cunoscător al poporului nostru de dincoace de Carpaţi şi a condiţiilor lui de viaţă, d. *E. Brote*, într'o serie de articole: „Studii statistice (Descreşterea relativă a poporaţiunii romine)", publicate în „*Tribuna*" din Arad dela No. 55 din 1907 înainte,—ne dă rezultatele cercetărilor sale asupra grosului poporaţiunii romine, care formează brîul

de popor străvechiu din sînul plecat spre apus al Carpaților și din văile și clinurile croite de apele lor.

Din acele cercetări vom da în șirurile următoare o sumă de constatări lămuritoare pentru adevărata stare a poporațiunii noastre, greu încercată în vigoarea ei de vitregele împrejurări ale vremurilor de față,— și vom lua din diferitele regiuni, studiate de d. Brote, trei dintre cele mai însemnate pentru noi: Țara Bîrsei, regiunile Sibiului și părțile Banatului.

„Țara Bîrsei" cuprinde teritoriile din jurul Brașovului și se compune în totul din 44 comune mari și mici, din care 20 sînt romînești. Iată raportul de creștere a poporațiunii pe acest teritor în curgere de 20 de ani (1880—1900):

Rominii au sporit:

In 20	comune	romînești	cu	1277	sau	5.30%
„ 12	„	maghiare	„	200	„	2.54%
„ 10	„	germane	„	2113	„	32.29%
„ 2	„	amestecate	„	2431	„	24.30%
44				6021		16.11%

Alții au sporit:

In 20	comune	romînești	cu	1364	sau	25.51%
„ 12	„	maghiare	„	2137	„	14.37%
„ 10	„	germane	„	2355	„	16.54%
„ 2	„	amestecate	„	6041	„	29.33%
44				11897		21.61%

Aceste cifre dovedesc în mod neîndoios că poporațiunea romînă se află în descreștere relativă. Rominii n'au crescut de cît într'un procent de 16.11%, pe cînd *celelalte naționalități au sporit* cu 21.61%. Intre Romîni și celelalte neamuri este, în „Țara Bîrsei", o diferență de 5.51% *în defavorul Rominilor.* Și cu toate că în Brașov și Feldioara creșterea Rominilor față cu Sașii e favorabilă (1.22%), totuși Maghiarii sporesc mai mult (1.47%) de cît ei. Așa că cu drept cuvînt poate spune d. Brote: „Cuceririle mîndre ce se fac de către Romîni în comunele germane, amestecate, și în partea cea mai însemnată a comunelor maghiare *nu sînt un succes deplin* și rămîn zadarnice pe cît timp *poporațiunea romînă este slăbită tocmai în trunchiul ei*". Și este evident că *slăbirea unității maselor romîne* și împestrițarea teritoriilor lor cu elemente... privilegiate și *mai spornice* ne va duce la o reducere a forțelor și validității noastre, cum și la stînjenirea aspirațiunilor noastre.

Sîntem dar în fața unei primejdii de care trebue să ni se pătrundă sufletele. O vie îngrijorare și o încordată muncă se cere din partea cercurilor conducătoare romînești pentru susținerea și întărirea maselor populare romînein omogeneitatea lor etnică, spre a putea remedia sfărmarea unității noastre și dispersiunea sistematică a elementului romînesc.

Luînd acum în cercetare alt teritoriu, în care neamul romînesc este compact și puternic, *regiunile Sibiului*, vom vedea că prezintă aceleași fenomene îngrijitoare pentru noi.—Din cele 75 comune mari și mici ale

ținutului Sibiului, între care 38 sînt romînești,—în 51 locuesc Romîni. Poporația romînă aice, peste tot în general, sau scade sau sporește cu mai puțin de trei pătrimi de sutime la sută pe an,—pe cînd Maghiarii și *Germanii* sporesc cu un procent însemnat.

Față cu aceste constatări d. E. Brote propune să se cerceteze chestiunea *mortalității*, a *emigrărilor* și a *strîmtorării economice* a poporului, pentru ca, pe baza datelor pozitive, să se poată stabili cauzele și lucra la remedierea răului.

Apreciind acest punct de vedere, noi socotim că pentru a aduce deplină lumină în chestiune ar mai fi de cercetat multe pricini nemărturisite, de pe terenul administrativ bunăoară, ba chiar și din... justiția maghiară, de pe terenul conrupțiunii moravurilor etc..., care toate vor fi contribuind la retrogradarea noastră....

In sfîrșit a treia regiune de care ne-am propus să ne ocupăm, după cercetările d-lui Brote, este *partea romînească a Banatului.* Aceasta are un centru romînesc (orașul Lugoj) și e compusă din 115 comune din care numai 4 nu sînt romînești. Cu toate acestea „după anul 1900 Rominii nu mai constituesc de cît 81.80% din poporațiunea ținutului, au perdut deci în două zeci de ani (1880—1900) 4.12 procente; iar *procentul de creștere anual al altora este aproape de patru ori mai mare de cît al Rominilor !...*" Cauzele? Pe de o parte e invaziunea ce se revarsă asupra satelor romînești (s'au făcut și colonizări de Maghiari!...), ear pe de alta este emigrarea, o boală care se întinde mai ales în părțile aceste și între *Romîni.* — *Rezultatul* total al fluctuațiunii poporațiunii în centrul acestui ținut străvechi romînesc este: „De la 1890 până la 1900, în zece ani (în Lugoj) Maghiarii și-au îndoit cu prisos numărul lor, de la 1807 la 3932, Germanii au sporit de la 5152 la 6241, de patru ori mai repede de cît Rominii, și cei vre-o cîțiva Sîrbi și-au întreit numărul (de la 61 la 153). Procentul de creștere (?) al Rominilor, mic deja, scade încă dela 0.87% în anul 1890, la 0.70% în 1900".

Și nu mai avem nevoe să dăm date și pentru celelalte ținuturi de care se ocupă d. E. Brote...

Dar slăbiciunea noastră nu are un temeiu firesc, imutabil, deși e căutată și forțată de vrăjmașii noștri; cu toate acestea însă, trebue să ne preocupe fenomenele arătate, cum și toate acele fenomene de ordine socială, politică și culturală care ne caracterizează situația și influențează asupra dezvoltării vieții noastre naționale.—Cu unul din aceste fenomene ne vom ocupa în cele următoare.

*

Trecutul, chiar și cel mai recent, al neamului nostru romînesc din ținuturile Ardealului și ale Ungariei se identifică cu istoria bisericii acestui însemnat fragment al întinsului nostru popor.

In frumoase cuvinte arată scumpul nostru poet, *Octavian Goga*, misiunea din trecut,—pe care trebue s'o continue şi 'n viitor la noi preoţii:

„Preoţimea din acest timp (veacul XVIII, cu *„Supplex libellus Valachorum"*), a cărei apostolat a ştiut uni două simboluri: crucea şi spada, pentru izbînda luptei naţionale,—a arătat lămurit care sînt atribuţiile istorice ale toiagului de păstorie bisericească la noi... Poporul nostru se va pătrunde şi mai departe de sfînta, buna şi înţeleapta lui *lege romînească* iar preoţimea noastră să asculte îndemnul unei tradiţii de veacuri şi să-şi dee samă de poruncile vremilor nouă. Să vadă totdeauna înaintea ochilor ei icoana luminoasă a acelui apostol cu barba albă, de a cărui sfinţenie s'a cutremurat şi sufletul meu, şi de care eu m'am apropiat odinioară cu cuvintele unei pietăţi smerite:

„Cuvine-se hirotonirea
„Cu harul cerurilor ţie,
„Drept vestitorule apostol
„Al unei vremi ce va să vie"...

In aceste duioase şiruri poetul ne apare şi ca dascăl,—dascălul îndrumător spre „vremile răzbunătoare" ce au să urmeze „pătimirilor" noastre, pe care cu atîta putere le cîntă...

Şi deşi o vie discuţie s'a pornit asupra misiunii preoţilor, între *Luceafărul* şi *Revista Teologică*, discuţie urmărită cu viu interes de cercurile noastre intelectuale,—nu s'a subliniat din nici o parte apariţia fantomei fioroase a funcţionarizării slujitorilor apostolici...

Vom arăta dar noi, prin limba cifrelor reci, o sumă de dureroase constatări din domeniul bisericesc,—la ale căror urmări nu ne putem gîndi fără groază şi fără a ne cutremura în suflet, căci luptă mare ne aşteaptă şi biciu de foc ni se pregăteşte!...

Dintr'o statistică oficială (Magyarország Közoktatásügye as 1905 é. Bp. 1906) scoatem următoarele date:

In toată ţara, de la 1896—1905 ***şi-au părăsit confesiunea:***

Rom. cat.	Gr. cat.	Evang.	August	Gr. Ort.	Unitari	Izr.
18·8%	2·0%	32·7%	15·6%	**30·1%**	0·1%	0·7%.

Va să zică, după evangelişti (reformaţi), cel mai însemnat contingent pentru lepădarea credinţei strămoşeşti îl dau Gr. ort. (ortodoxii), adică Rominii (şi Sîrbii, cari sînt foarte puţini la număr faţă cu noi).

Mai lămurite indicaţii ne dă altă tabelă comparativă şi anume:

In anul 1904 ***şi-au părăsit legea, după naţionalitate:***

Magh.	Germ.	Slav.	Rom.	Sîrbi	Alţii
52.4%.	3.8%.	11.4%	**29.3%**	3.0%	0.1%

Din aceste date se vede că, în afară de elementul dominant, maghiar, care sufere de felurite zguduiri din toate domeniile preocupaţiunilor religioase, sociale etc., elementul gr. oriental, deci poporul romîn în primul rînd, dă cel mai înalt procent al părăsirii legăturilor cu biserica naţională, strămoşască.

Ori cît s'ar da pentru explicarea acestui fenomen fel-de-fel de pricini ca: misticizmul omului, veşnic doritor de lămuriri asupra... problemelor eterne, ori influenţa maniacilor religioşi, ori explicările „dogmatice", ori deraierile sufleteşti, ori greutatea birului preoţesc şi greutatea susţinerii şcoalelor confesionale prin contribuţiuni din ce în ce mai grele,—de sigur că lipsa de contact a preotului „modern" (funcţionar!...), neîngrijirea lui pentru nevoile poporului şi uşurarea acestuia, lipsa de solidaritate a preotului cu masele populare (exemple dureroase ca acel dela alegerea dela Bocşa, unde cea mai mare parte a preoţimii a fost în tabăra contrară masei poporului romîn, luptător pentru cauza naţională!...),—nu puţin vor fi contribuit la înstrăinarea poporului dela vechile aşezăminturi...

Şi nu credem de prisos să cităm din articolul dr. N. Bălan din *Revista Teologică* următoarele adevărate cuvinte: „Nouă ne trebuesc astfel de preoţi, cari de-odată cu credinţa neclintită în vecinicia adevărului dumnezeesc, *să creadă şi în trăinicia neamului nostru romînesc!*".

...Şi să lupte din răsputeri pentru întărirea acestui neam, — am adăoga noi...

Dar dacă vom continua cu disecarea rălelor de care suferim, vom găsi iarăşi—tot după statistică—întristătoare date şi pe terenul instrucţiunii, care la noi e, până acum, în strînsă legătură cu legea şi instituţiunea noastră bisericească.

Numărul total al obligaţilor la şcoală, la 1 Sept. 1904 au fost:

Mag.	Rom.	Slovaci	Germ.	Ruteni	Sîrbi	Croaţi
51.4%	16.6%	12.8%	11.4%	2.8%	2.5%	1.1%

iar după „limba maternă" au frecventat şcoala:

Magh.	*Germ.*	*Slovaci*	*Romîni*	*Ruteni*	*Croaţi*	*Sîrbi*
81.3%	89.3%	84.4%	**64.0%**	81.1%	83.0%	77.6%

Numai rutenii, perduţi naţionaliceşte, sînt mai slab reprezentaţi decît noi, cel mai însemnat popor, după maghiari, în sînul patriei noastre ungare!...

Şi ceia ce este şi mai caracteristic, este că, faţă de trecut, a scăzut numai numărul elevilor germani şi *romîni*.

In ceia ce priveşte şcoalele speciale, chiar şi inferioare (de meserii şi de repetiţie), procentul elevilor romîni este disparent, iar rezultatul acestei categorii de pregătire, este că duce pe copii noştri drept în braţele străine.

Unde ne va duce noua reformă şcolară?...

Vor urma şi aice jertfele şi... lepădările, ale căror preludii se observă deja...

Dar să avem credinţa puternică şi nestrămutată că nu oameni ca

Apponyi sînt meniţi să cîrmuiască lumea, şi că vremea va răsturna toate clădirile făcute pe nisip, şi, după cum spune poetul maghiar:

„Duhul vremii va birui miile de mercenari!"...

*

Din seria chestiunilor de actualitate, cari ne-au preocupat mai intenz, fără îndoială, a fost *revolta agrară* din Romînia.

„Sîngele, apă nu se face!"...

Durerea noastră, a unui neam din ţărani, a fost cu atît mai adîncă, în faţa celor petrecute, cu cît noi ne simţim cu inima şi sufletul nostru, una, în dureriie şi aspiraţiunile mulţimii cu adevărat romîne.

Şi tocmai pentru acest motiv,—deşi legăm mari nădejdi de activitatea valoroşilor conducători din prezent ai ţării romîneşti, — sentimentul public romînesc dela noi ţine, că e de indispensabilă necesitate, estinderea tuturor drepturilor şi îndreptărilor poporului, la toate manifestaţiunile vieţii de stat, conform duhului vremii şi concepţiunii moderne.

Orice temporizare va aduce noi încurcături... şi nu trebuie să se uite, că trecut-am prin greieie zile, cînd ţăranul flămînd n'a mai cerut pămînt, ci a vrut sînge!

Poate ar fi locul să arătăm deosebirea dintre starea ţăranilor dela noi şi a ţăranilor din Romînia liberă a Romînilor. Dealtmintrelea d. C.S. a arătat în „V. R." această deosebire („V. R." II, 1).

Zorile unei vieţi nouă par a se ivi în viaţa neamului romînesc, cu toate piedecile şi greutăţile ce i s'au ivit în cale, căci un duh nou... prevestitor unei noui vieţi se arată.

Apoi, avînd însuşiri frumoase, neamul nostru de pretutindeni, să avem credinţă în viitorul lui,—mai ales cînd sîntem în focul luptei...

S. Secula.

Scrisori din Basarabia

II

Se ştie că un popor ajunge să se obicinuească chiar şi cu calamităţile cele mai strigătoare, odată ce ele devin cronice... Şi totuşi nu se găseşte în Europa de azi nici o regiune însemnată, unde să nu se ducă o luptă socială pentru izbăvirea populaţiunii de aseminea calamităţi. În deosebi, nu există nici o ţară care să nu-şi aibă, măcar întrucîtva, cele mai fireşti şi necesare aparenţe ale vieţii ei etnice: mişcarea intelectuală în general şi sforţări practice pentru garantarea şi dezvoltarea vieţii naţionale... Dar, nici o regulă fără excepţiune.

Cîteodată ajungi să te întrebi: oare tot ceia ce a fost pururi şi pretutindeni prilej de luptă de idei, sau îndemn la mişcare—nu există la noi de loc? Ori poate Basarabenii sînt creaţi din alt lut ca ceilalţi şi, în deplină cunoştinţă, nu-şi vor progresul lor?

În Basarabia contimporană domneşte în formă şi în fond nobila cultură rusească, iar veneticii stăpînitori ai noştri sînt mai mulţumiţi la noi ca oriunde aiurea. Introducîndu-se în poporul basarabean numai formele deşarte ale civilizaţiunii (ruseşti!...), Ruşii pot dormi liniştiţi, deoarece nu au grija de mîne.

Şcolile şi dregătoriile ruseşti înlocuesc, în ochii lumii, toate instituţiunile de acest fel, atît de necesare oricărei populaţiuni.

Aluziile puţine şi întîmplătoare la un partid naţional moldovenesc, provoacă aci numai surîsul... Despre o tinerime generoasă şi liberă, ivită din sînul majorităţii acestei ţări, nici nu s'aude încă... sau, această floare a oricărui popor îşi expune viaţa acolo, departe de Basarabia, şi nu pentru ţara natală... Ocîrmuirea locală se găseşte întreagă la dispoziţia oamenilor care sînt străini cu totul oricărei idei moldoveneşti. Însuşi Chişinăul nu este altăceva decît centrul acţiunii politice de rusificare în această ţară înapoiată.

Astfel nici o primejdie nu se observă pentru stăpînii zilelor noastre şi, cum am mai spus-o, Ruşii se simt în Basarabia foarte bine.

Dar noi?!
„Sîntem străini în ţara noastră"...

* * *

Este o vorbă glumeaţă că: în Chişinău graiul moldovenesc slujeşte acuma numai la trei lucruri: boerii zbiară moldoveneşte la slugi, se ceartă moldoveneşte între dinşii (avînd deci pentru o conversaţie obicinuită, limba—mai delicată—rusă), iar „nacialstvo" de toate treptele, înjură totdeauna moldoveneşte... Şi cu toate acestea, voiu spune un adevăr, un paradox poate: sunetele moldoveneşti domnesc în Chişinău aproape ca şi în tot restul ţării. Le auzi până şi noaptea, cînd iţi scirţie pe lîngă fereastră un car cu boi, care-şi amestecă simfonia aceasta cu nesfîrşita „frunzuleană" a săteanului care trage cu ea dracul de coadă... Le auzi cînd cumperi (o proză!) cărbuni, lemne, lapte, *poîna* sau păpuşoiu... La teatru se reprezintă o piesă rusească, dar lucrătorii din culise, servitorii dela garderobă, îşi spun daraverile moldoveneşte. Şi'ţi întregeştii tabloul, cînd vezi oriunde doi-trei sergenţi de poliţie, vorbind tot aşa... Şi numai atunci, după ce ai ştiut culege toate aceste aparenţe ale sufletului rominesc înstrăinat, pricepi o primăvară pe cîmpia poporului. Trebue însă o imediată arătură a pămîntului, săminţe, sămănători şi ploaie, ploaie caldă...

* * *

Cronica artistică a Chişinăului e mizerabilă. In ce priveşte arta teatrală sîntem mai mult Ruteni decît Moldoveni. In fiecare sezon vin la noi trupe ruteneşti, şi Moldovenii se delectează cu înduioşitoare romanţe, ca: „oi ne hodi Griţiu tai na vecerniţi" şi multe de-al-de-acestea. In deobşte, toată arta dela noi poartă pecetea ruteneascâ, mai ales pictura. Vara trecută, o expoziţiune ambulantă ne-a vizitat Basarabia, oprindu-se în Chişinău 3 săptămîni şi apoi umblînd din sat în sat 3 luni de-a rîndul. Am văzut în şatra acestei expoziţiuni cîte-va tablouri cu tipuri şi peisage din Basarabia, semnate de pictori... ruteni—ca un bănat al sărăciei duhului nostru de artă.

In ramura muzicală acelaşi lucru. „Souvenir de Bessarabie", această compoziţie cu multe teme şi melodii poporane—e scrisă nu de un Moldovan, ci de un „Hoffman". Gustul muzical e în scădere. Nu mai auzim nici despre lăutari, nici despre cîntăreţi naţionali, ca acei de odinioară. Orchestrele moldoveneşti au dispărut, rămîind numai cîteva ţigăneşti, mai proaste, ca aceea a lui Costache din Bălţi, sau a lui Ştefănucă din Romăncăuţi. Pentru înveselirea biurocraţilor ruşi, şi a capitalei unei ţări romineşti, avem în restaurantele de aici cîte o orchestră de peste Prut, pe care o privim ca unicul semn al legăturilor noastre sufleteşti cu Rominia, dela a căror rupere, peste 5 ani, se împlineşte un veac de ani.

* * *

Dela Chişinău la Iaşi drumul coastă numai vr'o ciţiva lei şi totuşi, pentru Basarabeni, Iaşii nici nu există. Universitatea, ştiinţa naţională, literatura, cercurile intelectuale—toată bogăţia sufletului rominesc pare că nu s'ar găsi la 100 km. dela Chişinău. Să nu'şi facă nimeni iluzii deşarte în privinţa aceasta. Amar s'ar înşela acela, care ar crede că graniţele nu au nici un efect şi că simţirile noastre sînt şi ale Rominilor din regat, că aspiraţiile lor sînt şi aspiraţiile noastre. Ceva mai mult. Noi aci nici nu credem în resursele vitale ale rominimei ca naţiune. Tăria acestei viţe latine şi conştiinţa menirii ce ea are în viitor—pentru noi sînt numai vorbe...

„Rominimea?—dar există ea? Unde-s manifestaţiile ei?" —Şi nu ai ce să răspunzi.—„Rominia—spun „adevăraţii Ruşi" dintre Moldoveni —nu este decît *une quantité negligeable*. Ce, este acolo o forţă, ştiinţă sau un suflet original?"

Şi iar te simţi, că nici cu o discuţie cît de lungă nu vei dovedi contrarul. Nu vei putea arăta prin cuvinte mişcarea intelectuală poporanistă, vorbele nu vor întrupa icoanele vii din poeziile lui Goga sau Coşbuc, dovezile geografice şi istorice nu vor putea ţine locul realităţii necunoscute. Te vei mîngîea numai în gînd cu ideia mîndră că mai curînd sau mai tîrziu acea mare rominime, dela Marea neagră şi până la Tisa, va fi cunoscută tuturor.

* * *

Se vorbea mai dăunăzi, până în Martie a. c., că proprietarii noştri, pe care îi ameninţa chestia agrară din Rusia, îşi îndreptau privirile spre Rominia şi că ar fi fost mulţumiţi chiar, în cazul alipirii Basarabiei la Rominia. Nu ştiu ce spun ei acuma, după răscoalele ţărăneşti de acolo, dar mulţi dintre intelectualii noştri găsesc că Basarabenii nu pot, după cele ce se petrec în Rominia, să se adape acolo la izvoarele iubirii şi mîndriei de neam. Şi pentru aceasta, ei aduc următoarele argumente hotărîtoare:

„Starea ţăranului romîn, temelia statului şi a neamului, ne descurajază, deoarece e partea cea mai puţin recomandabilă a vieţii naţionale. Fără pămînt, fără lumină, în sălbătăcie şi vecinică foamete, ţărănimea romînă se găseşte la dispoziţia arendaşilor de tot soiul, la cheremul slujbaşilor de toate treptele. Afară de aceasta, tocmai Rominia a rămas cea din urmă dintre statele civilizate în ce priveşte dreptul de alegere, deci nicăiri nu sînt excluşi dela viaţa politică atîţia cetăţeni ca în „Patria-Mamă". Sîntem cu toţii convinşi că întreaga clasă de oameni de treabă din Rominia deplînge această stare de lucruri, dar până cînd compătimirea aceasta nu se va realiza într'un şir de reforme,—statul romîn va rămîne tot aceeaşi instituţiune de jaf, o instituţiune pentru sălbătăcirea poporului".

Asemenea vorbe le auzi pretutindeni.

* * *

Iar aceea ce ne loveşte dela prima vedere, este faptul că, cu cît primejdia catastrofei istorice se apropie mai mult în Rominia, cu atîta mai zădarnic o arată oamenii politici prevăzători,—căci „domnii zilei" nu-i ascultă şi nu grăbesc să facă reformele ce se impun. Chiar făgăduinţele de azi nu ştim dacă se vor îndeplini... Şi cînd ne gîndim la marele ideal al unei „Rominii-Mari", ne apare foarte tristă această stare de lucruri, de idei şi de sentimente. Cînd în „Patria-Mamă" nu există de fapt toate libertăţile constituţionale, dacă pentru clasa ţărănească nu există nici justiţie, nici bunăstare economică, atunci, cum să facem din această ţară o adevărată „Mamă", cătră care să fie atraşi Rominii de pretutindeni ?...

Mine cînd votul universal de fapt va fi cucerit în Transilvania şi cînd Rusia va deveni un stat constituţional, fraţii Romini ar trebui să se afle mai înaintea noastră, iar nu mai înapoi. Nu va fi cu putinţă să ţintim la idealul unei Rominii-Mari, cită vreme Basarabenii sau Ardelenii se vor găsi mai bine economiceşte şi politiceşte în lăuntrul altor state, din nefericire străine neamului lor. Vorba mea de profan este că ne trebue neapărat o ţară liberă şi fericită, pentru ca să tindem spre dînsa. Ne trebue nu visuri ori făgădueli, dar ceva mult mai bun decît Rominia de azi, căci altmintrelea va fi greu să deştepţi sentimentul naţional în Basarabia.

* * *

De cînd chestia naţionalităţilor din Rusia s'a pus la ordinea zilei, politica rusească în privinţa Basarabiei nu se face cu nepăsarea de mai înainte. Cu toată recunoaşterea tacită că Basarabia este o ţară romînească, se iau măsuri cuvenite pentru a împiedica orice activitate specifică în sensul naţional. Se aude despre un proect al autorităţilor locale, prin care s'ar opri introducerea cărţilor romîneşti tipărite „în străinătate". Argumentaţia acestei măsuri stă în idea că, cu lăţirea cărţilor romîneşti (unde văd Ruşii această lăţire ?) Moldovenii vor ajunge să tindă la legături politice cu Rominia. Intr'un ziar oficios chiar se vorbea, deşi în treacăt, dar lămurit, că în Basarabia focul naţional nu s'a stins, ci numai este înnăbuşit.

Recunoaşterea aceasta înseamnă mult. Rusul găseşte la noi până şi „focul naţional"—minune! Până acuma eram, doară, numai o turmă de iobagi sălbatici, puşi la voia nemărginită a cinovnicilor ruseşti—şi iată sîntem aproape recunoscuţi ca naţiune.

Primul pas e făcut, poate.

Să adăogăm la el încă sute şi mii, şi atunci numai, vom putea spune că ne-am împlinit misiunea noastră istorică.—Parlamentul rusesc va juca un mare rol în renaşterea noastră. Tot poporul nădăjdueşte că, mulţămită Dumei, nu vor fi uitate şi nesocotite nici marele interese ale Basarabenilor.

* * *

Basarabia contimporană, pentru a progresa întru cîtva, cere rezolvirea următoarei grave dileme: sau rusificaţie deplină, sau cultură naţională, luată şi însuşită cu energie şi cu devotamentul pentru idealul nostru romînesc. Desigur, cea mai firească soluţiune ar fi ca toată suflarea din Basarabia să devie romînă, căci numai în acest caz poporul *moldovenesc*, are înţeles să *existe ca atare*. Şi cu atît mai lesne e de deşteptat la noi conştiinţa naţională, cu cît însuşi poporul şi-a păstrat şi limba şi mîndria lui naţională. „Sînt romîn!"—această exclamaţiune rămasă încă din vremuri romane, s'aude totdeauna în graiul Moldovanului. Oricît, în şovinizmul lor, adevăraţii Ruşi ar tăgădui existenţa Moldovenilor ca naţiune, ea există şi dă cea mai puternică dovadă de rezistenţă, anume: Moldovenimea basarabeană îşi asimilează toate elementele străine.

Iată cîteva exemple:

Intr'un sat, se găseşte o familie „Şahovscoi", de origină rusă şi care, după documente, se trage dintr'o viţă princiară ilustră. Cunosc un Francez, care azi, e curat moldovan. La malurile Nistrului—pe Ruteni; la Acherman şi Izmail—pe Bulgari, Polonezi şi alţii,—pe toţi îi asimilăm noi, pe cînd, în schimb, pe mulţi dintre Moldovenii noştri nu-i putem scoate din cleştele rusificării! Un anume Birca—sau Bocan—se rusinează a grăi şi a trăi moldoveneşte. El se dă drept mare patriot rus, umblă de-a-buşele înaintea huliganilor cu influenţă, se face cel mai disperat politician în favoarea rusificării şi înjură din gură şi prin gazete pe toţi neruşii, deci şi pe Moldoveni. Iar împreună cu ceilalţi adevăraţi Ruşi, recrutaţi dintre Ţigani, Evrei, etc. şi Moldovanul nostru, uitat de neamul său, formează buchetul acela mare de patrioţi, care se numeşte cu mîndrie: Liga poporului rus.

* * *

Toate chestiile cele mai vitale pentru popor stau totdeauna în legătură cu chestia învăţămîntului rural. Faimoasa vorbă că la 1871 a biruit învăţătorul german, se vede, că a inspirat şi „zemstvo" din Basarabia. La adunările acestei instituţiuni *desineocîrmuitoare* s'a vorbit mult despre acei bani ai poporului, care se aruncă în glod, cu şcolile actuale din Basarabia. Şi totuşi, vedem că acuma, cu începutul primăverii, „zemstvo" clădeşte şcoli nouă. Ba era chiar un mare proect de a se face o întreagă reţea de şcoli, pentru a realiza şi instrucţiunea generală; dar situaţia financiară nu a permis asemenea planuri....

Doritorii de şcoli moldoveneşti se întristau, văzînd cum se ridică şcoli ruseşti cu banii Moldovenilor. Se întristau însă zădarnic. Lăsaţi să ne pregătească Ruşii edificiile şcolare, doar mai încolo vor fi ele bune la ceva. Poate, nici nu vom fi încă în stare să ne folosim de moştenirea materială a Ruşilor,—cine ştie ?!

Să nu uite nimeni că viitorul acestei ţări e lung şi numai după ce vom izbuti a ne prepara pentru el, va putea fi vorba de alcătuirea noilor forme în învăţămintul poporan; până atunci însă noi avem o datorie, foarte gravă, anume, să nimicim pagubele aduse nouă de şcoala rusească. Trebue cu preţul celor mai mari sacrificii, să răspîndim în mod privat lumina în limba—mamă. Se vor porni negreşit persecuţiuni contra apostolilor viitori, vom întimpina prigoniri şi impiedicări la fiecare pas, dar toate acestea nu trebue să ne înspăiminte sau să ne oprească în loc.... Incetul cu încetul vom duce poporul până la o aşa stare de fapt, încît el singur îşi va spune cuvintul şi-şi va orîndui soarta.

Desigur, realizarea acestui ideal va cere mari sforţări şi jertfe; ele sînt inevitabile chiar istoriceşte, deoarece a lupta pentru o cauză nerusă, înseamnează a lupta contra cauzei ruse.

* ° *

In mersul îngrozitor al lucrurilor din Rusia, singura speranţă este o întoarcere a guvernului la politica constituţională, de care depinde şi soarta apropiată a naţiunii moldoveneşti din Basarabia.... Dar în vremea aceasta.... din Dumă vin ştiri neliniştitoare; proectele ei rămîn numai pe hîrtie şi aplicarea lor nici nu se aşteaptă; centrul Dumei—cadeţii—trăesc mereu sub frica dizolvării, interzisă fiindu-le şi orice activitate legală. Iar pe de altă parte, optimiştii speră că tocmai programul acestora, atît de moderat şi realizabil, se găseşte tot mai mult acceptabil în sferile cele înnalte, încît se apropie ziua cînd el va concorda de fapt, cu desăvîrşire, cu vederile şi intenţiunile din Peterhof.... Un haos!... care stîrneşte nemulţumirile şi revoltă până în fundul inimii poporul, care se deşteaptă ca şi leul din poveste... In locul unei grabnice şi radicale reforme rurale—tot acelaşi ţăran rus, lăsîndu-şi plugul în arătură şi cu jandarmul din urmă, plecat la ostrov.... Pedeapsa cu moarte se practică cît mai pe larg; e un eveniment de mare însemnătate cînd în 24 de oare nu se întîmplă nici o spînzurare....

Şi totuşi, tot mai mult se ridică credinţa în viitor.—„Mai neagră noapte—mai vii stelele". Sîngele vărsat pentru libertate va fi răsbunat cu prisosinţă, prin o simplă şi radicală nimicire a parazitismului şi tiraniei de azi. Ideile democratice vor învinge; chiar astăzi au prins atît de mult rădăcină, încît stirpirea lor nu se mai poate face, decît stîrpind Rusia însăşi.

Chişinău, 16 Aprilie 1907.

Alexis Nour.

Cronici Bucureştene

Aprilie

Insfîrşit, e linişte în ţară. Linişte de cimitir, dar în tot cazul linişte, preferabilă de o mie de ori tumultului fioros al balamucului în care am trăit cîteva săptămîni, cuprinşi de un spăimîntător delir, furie de distrugere din partea unora, sete de răzbunări cumplite din partea altora, zăpăceală şi demenţă din partea tuturor.

S'a varsat atîta sînge rominesc, că probabil ţaranii noştri superstiţioşi au fost miraţi că găinile lor (cari vor mai fi avînd asemenea păseri de lux!) nu le-au făcut ouă înroşite d'a gata pentru sărbătoarea Paştilor din anul acesta. Jalnice Paşti s'au serbat în colibele dărăpănate de ghiulele, şi cîţi moşnegi sfătoşi, şi cîţi flăcăi voinici, şi cîte chipeşe neveste, au lipsit din mijlocul neamului lor strîns în jurul măsuţii tradiţionale, îmbucînd fără poftă din azima coaptă, care ar fi trebuit să fie dulce şi caldă, dacă n'ar fi curs peste ea prea multe lacrămi amare şi îngheţate... In ziua de Paşti au cîntat cucuvelele pe streşinele lor!

Dar, cum spune proverbul franţuzesc, şi o nenorocire e bună la ceva. Marile reforme sociale, adîncile prefaceri cari aduc după ele un traiu mai bun mulţimei, au fost scrise totdeauna cu slove de sînge în istoria popoarelor. Poate că grozava boală de care pătimea ţara noastră reclama fatal leacul suprem al unei mari lăsări de sînge. Poate că această criză teribilă în care patria ni s'a zvîrcolit va hotărî însfîrşit pe oamenii noştri de Stat—meşteri doctori—să s'adune într'un hotărîtor consult la căpătăiul convalescentului şi să găsească leacul definitiv întremător.

Nu eu mă voiu încumeta aici să le arăt ce au de făcut; eu, împreună cu d-voastră cititori, n'am decît să aştept plin de nădejde ca serbarea Invierii Mîntuitorului să coincidă în 1907 cu învierea şi cu mîntuirea celor peste cinci milioane de trudite suflete ţărăneşti.

O mică observaţiune, însă:

Am citit şi am auzit povestirile despre răscoale, şi mi-am zis: e cu neputinţă ca psichologia ţaranului romîn să se modificat aşa fundamental în cursul unei singure nopţi de groază! E cu neputinţă ca ţaranul nostru, pe care l'am pomenit totdeauna blajin şi resemnat, să se fi transformat d'odată într'o fiară sălbatică! Dar cine a săvîrşit atunci acele schingiuiri barbare, acele fapte de Piei Roşii, ale căror sinistre amănunte ar fi înfricoşat chiar închipuirea unui călău ca Torquemada? Eu unul sînt încredinţat că, dacă toţi ţaranii împinşi de foame şi de des-

nădejde, întărîtați și de unele ațîțări necugetate, dacă *toți* au pornit să ceară cu tărie o soartă mai omenoasă, însă ticăloșiile, cruzimile, excesele oribile nu le-au comis decît unii: lepădăturile satelor, scăpații din ocne, asasinii și tîlharii, sufletele criminale chiar în timpuri normale, dar-mi-te într'o clipă de tulburare obștească în care mințile cele mai cumpătate se exaltează, iar drojdia populară se ridică totdeauna la suprafață prin îndrăzneala ei nelegiuită.

Eu, unul, mă mîngîiu cu convingerea că neomeniile și atrocitățile din timpul răscoalelor nu pot fi opera țărănimei romînești întregi, fonciarmente blîndă și cinstită, ci aceea a unor vestejiți de justiție și a unor înnebuniți prin basamacurile mizerabile ce se debitează în circiumile dela sate, și prin otrava și mai primejdioasă a ațîțărilor unor semiculți, cîteodată chiar *semit*—culți, cari înțelegînd numai pe sfert unele idei generoase și umanitare le viră tîlcuite anapoda în capetele ignorante cari nu le înțeleg de loc.

Dar... să nu uit că scriu aici o cronică Bucureșteană, scriu o miniatură de istorie a unei vieți și complexe și ușuratece, fac un soiu de cinematograf ale cărui tablouri schimbătoare nu se opresc decît o clipă 'n loc, așa că după tragedia țărănească urmează repede o scenă de comedie burlescă, și după aceasta, altă dramă poate.

Viața Bucureșteană, suspendată un moment de fiorul îngrijării obștești, continuă, cu toate marile ei nimicuri, cu toate micile ei mărețîi, cu toate aparențele ei strălucite, cu toate mizeriile ei fundamentale. La Bursă se joacă iarăși, la teatrul *romînesc* au picat trupe de operă *italiană* și de operetă *austriacă*, în Cluburi se joacă, în localurile de petreceri jocul nu mai contenește, în saloane de asemenea... Se joacă pretutindeni, jucăm cu toții danțul obicinuit al unei existențe frivole și zadarnice, aceeași, vecinic aceeași, cu toate cele întîmplate. Au cîntat tunurile, și noi tot jucăm, și tot ne jucăm, nepăsători și fericiți!...

Și fericirea noastră e așa de iluzorie, încît mă mir cum până acum, ca o repercusiune a răscoalelor țărănești, ziarele n'au înregistrat încă o revoltă... a Bucureștenilor. Să nu credeți că exagerez dacă voiu afirma că „domnul Ionescu" și „musiu Dumitrescu" din Capitală sînt tot așa de exploatați pecît „nea Ion" și „badea Dumitru" din cătunul Pelagra-de-jos. Nu vreau să vorbesc de scumpetea exorbitantă, îndrăsnesc să zic chiar nerușinată a prețurilor de intrare la opera italiană sau la opereta vieneză (15—20 de lei stalul!). Astea sînt petreceri de lux. Arta și literatura sînt consumațiuni de lux în Romînia. Aiurea ele sînt la îndemîna celor mai saraci, și așa și trebue să fie. In Austria, bunăoară, sînt regulamente polițienești și municipale cari statornicesc un maximum de prețuri la teatre, peste cari nu pot să treacă impresarii în lăcomia lor cămătărească. Dar, repet, nu am intenția să mă plîng că traiul Bucureștenilor s'a împovorat prin urcarea prețurilor de intrare la spectacole. S'a scumpit însă în mod extraordinar strictul necesar al vieței: hrana, locuința, îmbrăcămintea, combustibilul. Incalte, în ceea ce privește locuința, îmi închipuesc că s'a auzit până la Iași oftatul isbucnit din plămînii Bucureștenilor în ajunul Sfîntului Gheorghe. Chirii exorbitante, case mizerabile! Cu 1000 de lei pe an trebue să te consideri fericit dacă vei găsi în București trei-patru odăițe într'o mahala departată și murdară, fără curte, fără umbră de verdeață, fără aer, fără soare. Este o adevarată crimă să se permită închirierea unor asemenea case lipsite de lumină și de căldură, condițiunile primordiale ale vieței omenești. Dacă d. C. Sterea a intervenit pentru încheierea învoelilor agricole între țarani și moșieri (și bine a făcut, ori-ce-ar zice „Epoca" la care am colaborat ani întregi, muncă răsplătită... dar să nu fac chestii personale!), orice s'ar zice, eu aș vota cu amîndouă mînile ca autoritatea se intervie odată și-odată spre a pune un frîu scandaloasei specule la care se dedau cîțiva bogătași nesățioși în potriva marei mulțimi a publicului, speculă la pîine, la carne, la haine, la chirii, la... toate! Păcălele au haz numai la întâi Aprilie; dar în celelalte zile ale anului păcăleala onorabililor negustori devine nesuferită.

Este curioasă datina asta de a păcăli pe semenii tăi în prima zi de Aprilie! E neexplicabilă. Eu aș propune din potrivă, ca: de oarece în 364 de zile ale anului ne păcălim într'una unii pe alții,—relațiile noastre sociale fiind întemeiate pe o permanentă hipocrizie și minciună,—aș propune zic, ca să alegem ziua de 1 Aprilie tocmai pentru a ne spune reciproc pe șleau adevărurile pe care în tot restul anului ni le ascundem. Cu jurămînt strașnic să ne legăm ca, în ziua de 1 Aprilie, rușinîndu-ne de minciunile convenționale cărora ne supunem în toate celelalte zile, să ne spunem unul altora tot ce gîndim și ce simțim.

— Dragă, eu sînt nebun de amor după zestrea ta, iar nu după tine! va zice înflăcăratul îndrăgostit logodnicii sale la 1 Aprilie.

— „Iubiți alegători!", va grăi manifestul unui candidat de deputat, iar acesta va fi obligat să spuie sincer în ziua de 1 Aprilie: Idioților, alegiți-mă și pe urmă n'am să mai mă gîndesc la voi, ci numai la treburile mele!"

— Scumpe bărbățele,—va spune cucoana barbatului ei,—nu ți-am mărturisit până azi că te înșel în chip scandalos, dar fiindcă azi e 1 Aprilie, mă simt datoare să-ți declar că ți-am pus mai multe coarne decît au cerbii din munții Ceahlăului.

...Pentrucă—orice s'ar spune—să fim politicoși, sau cum zice francezul—*place aux dames!*, ziua de 1 Aprilie trebuie s'o rezervăm femeei, care a transformat păcăleala într'o adevărată artă, așa că ar trebui să se înființeze—tot pe ziua de 1 Aprilie, ziua Budgetului—un nou post de Muză: Muza păcălelilor, post care se cuvine de drept unei femei.

La Rochefoucauld a scris:

Poți să găsești femei măritate cari n'au avut nici-un amant; dar e greu să găsești de acelea cari au avut numai unul.

La Rochefoucauld a fost un obraznic, nu-i așa, scumpe cititoare?

G. R.

Cronica Literară

„POETUL CAUCAZULUI"

— Cu prilejul traducerii poemei „Demonul" —

Marele poet rus, Mihail Lermontov, s'a născut în anul 1814 şi s'a stins în floarea tinereţii, înainte de a fi împlinit al douăzeci şi şeptelea an. El se cobora dintr'o familie de mică nobilime, din guvernămîntul Tula, care însă, după spusa biografilor poetului, număra printre strămoşii ei pe scoţianul George Learmouth, emigrat din veacul XVII în Rusia, unde intrase în slujba ţarului Mihail.—Rămas orfan de mamă încă de mic copil, Lermontov fu crescut de mătuşa sa maternă Elisaveta Arsenieva—germană de origină—care-i dădu o educaţie îngrijită, inspirîndu-i de timpuriu gustul pentru capodoperele literaturii germane şi franceze. Tot mulţumită acesteea, care-l luă cu sine la moşiile sale din Georgia, poetul avu prilejul să cunoască şi să admire acolo, din cea mai fragedă a sa copilărie, pitorescul măreţ al Caucazului, frumuseţa naturii şi a populaţiei, precum şi minunatele legende ale acelui pămînt pe care avea să-l cînte, cu atita dragoste, în tot mersul scurtei sale vieţi.

La vrista de 12 ani, Lermontov fu trimis la liceul din Moscva, după terminarea căruia se înscrise la universitate. Eliminat însă de aici, trecu în şcoala militară, pe care absolvind-o în 1834, fu rînduit în acelaş an sublocotenent în garda imperială a ţarului Neculai.

Aptitudinile lui poetice îşi făcuseră drum de timpuriu: la vrista de 15 ani, în liceu încă fiind, el începu a scrie frumoasa poemă *Demonul*, în care respiră acel imn delicios, şi sălbatic totodată, pentru iubirea care răscumpără şi reinnoeşte totul. Urmară apoi cîteva drame, datorite mai mult reminiscenţelor sale literare, precum şi cele dintăiu poeme, care oglindesc mai ales viaţa de garnizoană cu valurile ei de şampanie, în care autorul punea totuşi mai multă poezie decit camarazii săi obişnuiţi. Şi era încă la Petersburg, tot în garda imperială, cînd dădu la lumină poema orientală *Hagi-Abrek*, cea dintăiu a sa inspiraţiune byroniană. Dar faima lui literară nu începe decît mult mai tîrziu, şi anume în anul 1837, cu prilejul morţii lui Puşchin. Atunci scrie el „La moartea poetului", acele versuri pline de vigoare şi mîndrie, prin care cere ţarului răzbunare pentru moartea poetului, căzut victimă unei conspiraţii de salon. Circulînd în manuscript, ele atraseră asupra autorului admiraţia întregii societăţi culte, dar în acelaş timp şi fulgerele ţarului susceptibil, care-l surgunì în iubitul, dar mult depărtatul Caucaz, pentru un an de zile. Soarta legase însă—se vede—pentru totdeauna, pămîntul acela de viaţa nefericitului poet! Căci, abia revenit în mijlocul plăcerilor ademenitoare ale capitalei, unde aducea cu sine pe lingă alte nemuritoare poeme şi romanul său *Un erou al vremii noastre*,—o nouă măsură disciplinară îl reîntoarse în 1840 pe „locotenentul Lermontov" iarăşi în Caucaz, unde, la 15 Iuliu 1841, îşi găsi tragicul sfîrşit al vieţii într'un duel nenorocit.

*

Opera poetică a lui Lermontov, adunată după moarte-i în 4 volume (1842—44), este însemnată nu numai privind'o faţă cu scurta carieră literară a autorului, ci mai ales prin minunatul ei cuprins. Numele de „poet al Caucazului", va rămînea pururi legat de amintirea acelui care în *Darurile Terekului, Hagi-Abrek, Ismail-Bey, Cîntul Ţarului Ivan Vasilievici*—după unii capodopera lui Lermontov—în *Demonul* şi cele'alte poeme ale sale, a cîntat ca nimenea altul sălbătăcia naturii, vitejia războinică, legendele şi tradiţiile locuitorilor din Caucaz. Aceste poeme sînt redate astăzi în mai toate limbile popoarelor culte, iar literatura germană se poate mîndri cu o frumoasă şi completă a lor traducere în versuri, datorită lui Fr. Bodenstedt, acesta însuşi un poet de talent.—Ca toţi contimporanii săi, Lermontov a suferit şi el, mai ales la începutul carierii, influenţa romantismului occidental. Goethe, Schiller, de Vigny, Shakespeare, iar mai ales Byron, au avut o mare înrîurire în formarea poetului: dar, talent însemnat, el a ştiut să rămie totdeauna original, proectînd în creaţiunile sale geniul naţional, iar mai ales puternica sa personalitate. Şi dacă nici restrînsa experienţă a propriei sale vieţi, nici împrejurările istorice, nu l-au îngăduit să se ridice pănă la o concepţie fundamentală proprie, filozofică şi socială, totuşi, el nu s'a mărginit la un simplu rol de preot al artei pentru artă. Dimpotrivă, Lermontov ia parte la mişcarea politică a vremilor sale şi îmbrăţişează cu pasiune problemele—mărginite, este adevărat—care frămîntau atunci patria lui: tendinţile sale naţionaliste se învederează în *Ismail-Bey*, după cum în *Saşka*, transpiră germanofobia mediului. Şi ar fi o greşală neertată să atribuim caracterul pesimist al operelor sale numai unor sentimente egoiste, pe cîtă vreme desperarea lui, ca dealtmintrelea a tuturor pesimiştilor, era făcută, în cea mai mare parte, din tristeţa şi melancolia tuturora...

Lermontov era mic de stat, lat în spate, oacheș și nu frumos. Aceste însușiri negative, stingăcia lui în societate, unde „nu era în stare să deschidă gura", ambițiunile lui aristocratice și orgoliul rasei, îl făceau să resimtă în chipul cel mai dureros inferioritatea sa socială și-l înfășurau într'un văl de melancolie și de tristeță fără samăn. „Chiar cind ride, ochii lui nu rid", zicea, despre el, Turghenev.—Supt acest înveliș inofensiv, clocotea însă un temperament furtunos și veșnic răzvrătit, care, prin expansiunile lui sufletești, jignea adeseori pe contimporanii în mijlocul cărora se desfășurau. Acest temperament lămurește și fireasca lui simpatie pentru Byron, și mai ales orgoliul neînfrînat, independența de cugetare, risul sardonic și cinismul care se revarsă așa de bogat din operele amîndorora,—pe cind imaginația grandioasă a lui Lermontov, îl ridică în descrierea naturii cu mult mai presus de Pușchin, iar sensibilitatea lui pasionată îl pune alături cu Musset.

*

Un loc de frunte, între scrierile poetului, îl are poema sa *Demonul*, care, ca un torent de lavă înflăcărată, se coboară în valuri armonioase din coastele Caucazului. Inspirată în chip indirect de *Heaven and Earth* de Byron și mai deadreptul încă de *Eloa* a lui de Vigny, poema lui Lermontov se deosebește cu desăvîrșire nu numai prin cadrul naturii, care parcă tremură și ea de fiorii iubirii, ci și prin felul de a fi al eroinei, care dacă este turnată dintr'un sentiment mai puțin nobil, încheagă, în schimb, mai mult adevăr omenesc de cît toate semenele sale. Istoria literară crede a fi descoperit imboldul și firul conducător al acestei poeme în dragostea lui Lermontov—statornică și curată până la mormînt—pentru ruda sa Varenca Lopuhin, căreia i-a închinat, între altele, și aceste versuri pasionate. Adevărul este că în toate variantele poemei se străvede mereu iubita: ea, în silueta drăgălașă a Evreicei din robia Babilonului; ea, în nevinovata și totuși voluptoasa călugăriță spaniolă; ea, înfine, în frămîntările vijelioase ale prințesei georgiene Tamara, în care se întrupează idealul autorului în ultima versiune a poemei. Iar rama care decorează iubirea dramatică a poetului, precum și coloritul cald al fundului pe care ea se desfășoară, sint cu neîntrecut meșteșug închiegate din impresiunile naturii și vieții, ale poveștilor și legendelor, ale credințelor și obiceiurilor Caucazului.

*

În munții aceia cu muchiile lor de diamant, și anume în „văgăuna Darialului", se văd până în zilele noastre ruinile unei cetăți mărețe: „palatul prințesei georgiene Tamara". Nu departe, pe podișca muntelui Gud-Aûl, lîngă malul Aragvei, se zăresc alte urme, din care bogata închipuire a poetului a clădit castelul bătrînului Gudal. Scara acestuia, săpată în stîncă, coboară până și astăzi încă, din turnul lăturalnic, în apele întinse ale fluviului. Și fantazia poporului a însuflețit acele locuri minunate cu viața epică a unor ființi nepămîntene.—În „valea Dracului", aproape de Gud-Aûl, „Duhul muntelui", îndrăgind pe-o fată, a îngropat, într'o clipă de gelozie, supt grămada spăimîntătoare a pietrelor din vale, casa în care se adăpostea ea și cu iubitul ei. Mai colo, pe malul drept al apei, urmele ce se văd în valea strînsă între doi munți pietroși, sint ruinile mănăstirii pe care, ca să-și răzbune de nătîngia călugărițelor, a doborît-o același duh, cu lovitura lui de trăsnet. El însuși, zace ferecat până astăzi, nu departe, în peștera din valea Caișaurii, pe cînd deasupra tuturora, din zăpezile diamantine de pe vîrful Cazbeculu!, răsare paraclisul acela, până la care, după spusa Osetinilor, picior de om încă n'a străbătut. Și acolo, în groapa prințesei georgiene, mai hodinesc doară visurile neîntrupate ale poetului....

*

Demonul a fost opera predilectă a poetului, căreia, toată viața, el i-a acordat o deosebită atenţiune.—Începută la 1829, o prefăcea și întregea mai în fiecare an. Din pricina aceasta, o avem în mai multe versiuni și anume: prima de la 1829—1830, două din anul 1831, o alta datată 1832—1833, a cincea din 1838, și cea din urmă de la 1840 sau 1841, anul morții poetului. Aceasta din urmă este și cea mai desăvîrșită, din toate punctele de vedere: elementul subiectiv, care se găsește în celelalte, a fost de aici cu desăvîrșire înlăturat.

După versiunea din urmă, descoperită și publicată pentru întâia dată la 1891, de către Pavel Viscovatov (Moscva 1891), a făcut d. I. R. Rădulescu traducerea romînească, pe care cetitorul o găsește în cuprinsul acestui număr.

V. C. R.

Cronica Istorică *)

— Studii de istorie bisericească —

Ca pretutindeni, aşa şi la noi, biserica a avut în trecut o mare înriurire atît culturală cît şi politică asupra dezvoltării neamului nostru. Pe de o parte ca factor de drept public, pe de alta ca singură purtătoare a culturii în vremile—din nenorocire aşa de îndelungate—ale evului nostru mediu, biserica constitue în istoria poporului nostru un element aşa de însemnat şi hotărîtor, încît dela cunoaşterea destinelor ei în cursul vremilor atîrnă însăşi cunoaşterea mai bună a trecutului nostru.

În deobşte însă istoria bisericii noastre nu s'a tratat independent de celelalte apariţii politico-culturale ale trecutului, ci în legătură cu ele şi anume, aşa că partea politică a istoriei bisericeşti a fost studiată împreună cu istoria politică generală a neamului nostru, iar cea culturală împreună cu istoria culturii ori, încă mai precis, împreună cu istoria noastră literară.—Ce-i dreptul istoria bisericii noastre nici nu se poate înţelege deplin fără istoria generală a poporului nostru. Decît, atîta vreme cît ea e privită *numai* ca o anexă a acestei istorii generale, sînt o mulţime de puncte, în ele foarte însemnate, ce nu pot fi tratate mai deaproape tocmai pentru a se păstra dreapta măsură în expunerea diferitelor împrejurări istorice din viaţa poporului nostru. Altfel, dacă istoria bisericii se tratează ca un domeniu de studiu pentru sine, vrednic de a fi cercetat şi ca unitate istorică deosebită. În acest caz se poate da o mult mai mare atenţie, nu numai cestiunilor de organizare bisericească şi de activitate pastorală, dar chiar atîtor chestiuni de istoria culturii în general (şcolile de pe lîngă mănăstiri) şi de istoria artelor în special (arta bisericească).

Încercări de a se studia istoria bisericii noastre independent de alte istorii nu lipsesc în istoriografia romînă. Dimpotrivă sînt destule. Fie expuneri de caracter general (mai vechi: Maior şi Şaguna), fie mai ales sub forma de monografii ale diferitelor dioecese şi archidioecese (acestea destul de numeroase, pentru a nu mai fi nevoe de citat nume şi titluri).—Dar, ca şi în tratarea istoriei noastre generale, aşa şi în istoria bisericească a domnit, ba chiar domneşte încă, direcţia aşa zisă politică, după care sînt considerate ca istorice şi tratate ca atare mai ales fenomenele de viaţă de stat: Domni, războae, cuceriri, intrigi de curte, etc;—

*) Recenzia cărţii d-lui Radu Rosetti a fost publicată, din greşală, în No. trecut, ca *Cronică*.

—în biserică,—episcopii şi activitatea lor religioasă-pastorală şi gospodărească-administrativă.—Precum istoria politică se împărţea după Domni, aşa cea bisericească după Prelaţi. Despre o dezvoltare înlăuntrul statului, şi bisericii, în afară de directa înrîurire a Domnilor şi Prelaţilor, felul vechiu „politic" de a scrie istorie, nu se preocupă. Istoria e în această direcţie a istoriografiei mai ales istoria personalităţilor şi nu istoria maselor: a poporului întreg într'un caz, a turmei dreptcredincioase în altul.

În istoria bisericească mai e însă o pricină de puţin progres cu adevărat ştiinţific. Fie că această istorie era scrisă de clerici fie că de laici, ea lua aproape întotdeauna—supt influenţa vieţilor sfinţilor—un caracter apologetic. Acest fel falş-pios de a povesti viaţa şi activitatea diferiţilor fruntaşi bisericeşti a avut atîta răsunet în cercurile bisericeşti şi chiar teologice, încît el e considerat chiar azi ca felul de rigoare în care e a se povesti—cuviincios—viaţa „fericiţilor întru Domnul" păstori ai bisericii noastre.

Cu aceste lămuriri date, să trecem la tema însăşi a articolului de faţă arărind: I. Ce sînt studiile de istorie bisericească (respective—ce trebue să fie), II. Cum se fac (*r.*—cum ar trebui să se facă) şi III. Cine le face (*r.*—cine e mai ales chemat să le facă).

Prilej ca să scriu acest articol mi-au dat două monografii bisericeşti care au apărut în timpurile din urmă: ambele istorii de episcopii. Una din ele bună, ca pildă de ce *se poate* face, cealaltă ca pildă de ce *nu trebue* să se facă în studiile acestea speciale de istorie bisericească.

*

I. Istoria bisericească se ocupă, fireşte, în primul loc cu însuşi organismul politic religios numit biserică, atît în dezvoltarea sa internă: dogmatică, etică şi temporară, cît şi în relaţiile sale cu alte autorităţi bisericeşti, ori, apoi, cu puterea civilă reprezentată prin statul laic şi organele sale şi cu turma dreptcredincioşilor.—Dar tot în istoria bisericească mai pot fi cuprinse şi fenomenele culturale ale căror purtător a fost biserica prin diferiţii ei membri mai bine înzestraţi sufleteşte ori aflaţi în împrejurări mai prielnice. Atunci cînd biserica unui popor nu e zguduită de certe confesionale şi certe de prelaţi, mulţi din membrii ei se pot anume deda în toată liniştea sufletească şi la ocupaţiuni în afară de biserică, precum sînt lucrările ştiinţifice şi literare de tot felul, ori activitatea pedagogică în sînul şcoalelor de mănăstiri.

Studiile de istorie bisericească pot dară cuprinde:—1° Studii asupra credinţei şi dogmelor. În acest senz n'avem, de pildă, până azi o bună istorie a ereziilor răspîndite la noi în popor şi dintre care bogomilizmul e în activitate încă pînă azi. Tot aici ar fi de studiat influenţele avute de alte confesiuni asupra confesiunii noastre ortodoxe: în special în Ardeal, pe vremea luptelor pentru Reformă.—2° Studii asupra înrîuririi morale directe şi indirecte avute de biserică asupra credincioşilor ei. Aici ar intra istoria relaţiilor dintre biserică şi credincioşi

în diferitele timpuri,—cu istoria nivelului moral și intelectual al preoțimii în acele timpuri.—3° Un capitol foarte mare și bogat al istoriei bisericești e istoria puterii sale temporare: putere politică și avere. Aici știrile sînt așa de numeroase, iar activitatea bisericii noastre așa de plină de succese, încît o astfel de istorie a puterii temporare a bisericii romîne ar aduce foarte multe lămuriri noi și prețioase și cu privire la istoria generală a neamului nostru.—4° Istoria relațiilor bisericii romîne cu alte biserici și cu puterea civilă reprezentată prin stat și organele sale, ar trata în primul rînd originile și organizația bisericii, iar în al doilea înseși acele relații și anume: relații cu bisericile de care a atîrnat a noastră în diferite timpuri; relații cu bisericile ce-au avut credincioși ori înrîurire și în părțile noastre: catolică, protestantă, etc.; relații între unitățile bisericești din chiar sînul neamului nostru: între biserica moldoveană și cea munteană și între amîndouă și cea ardeleană; însfîrșit relațiile cu puterea civilă pe ajutorul căreia se reazimă întreaga organizare a bisericii noastre. Cît privește relațiile cu credincioșii ele se pot aproape toate studia sau la istoria *morală* a bisericii, sau la cea *temporară* (daniile și ajutoarele materiale). 5° Fenomenele culturale la care ia parte biserica ori chiar singură le conduce ar fi toate de cuprins într'o istorie a culturii bisericești la Romîni.

Toate acestea din punctul de vedere al istoriei generale bisericești. Dar vin apoi nesfîrșitele fețe și puncte de vedere mai speciale, din care se pot face tot felul de studii de istorie bisericească. Astfel e chipul așa de cu predilecție răspîndit la noi al istoriei diferitelor dioecese și arhidioecese: „Mitropolia Moldovei", „Mitropolia Ungrovlachiei", „Mitropolia Ardealului", „Episcopia" cutare, ori „Episcopiile" cutare din cutare țară romînească. Sau celalalt chip tot așa de răspîndit, biografic: „Viața și activitatea mitropolitului, ori episcopului, ori episcopilor..."

Însfîrșit încă un fel de activitate istorică-bisericească, iarăși destul de răspîndit, și despre care putem spune că a dat și bune rezultate, e de a publica simplul material istoric, neprelucrat. Fie orînduit din punct de vedere politic-bisericesc (de pildă „Condica sfîntă"), fie din punct de vedere mai general, bisericesc-cultural (majoritatea publicațiilor).

II. *Cum se fac* studiile de istorie bisericească la noi, e o chestie mai încurcată și despre care nu se poate vorbi fără a dojeni în foarte multe privințe și direcții. Acei care fac azi în adevăr mulțămitor istorie bisericească se pot număra pe degetele unei singure mîni. Incolo, iată cum se face istorie bisericească. 1° Sau se publică clae peste grămadă, fără nici-o critică simplu material istoric. 2° Sau se fac biografii de prelați în genul vieților sfinților, cu expresii stereotipe de laude și fericiri și fără cea mai mică idee de rostul adevărat al vieții și activității acelor prelați: aceste lucrări deplorabile se nasc mai ales ca teze de licență. 3° Sau înfine, se scriu monografii de episcopii și mitropolii în care se strînge la un loc tot ce-au spus diferiții istorici moderni despre ele, se caută și ceva prin cronici și se adună și cîteva documente, dacă autorul e mai silitor, și se dau iarăși înșirări cu totul lipsite de critică și de valoare

originală, ale episcopiilor, mănăstirilor, bisericilor, etc, comportate de temă.

Iar prin toate aceste lucrări, din nenorocire destul de numeroase, plutește un aer înnecător de tămîie, candeli și mănăstire cu laude și linguşiri orientale, de pe paginile lor simți un șopotit *mièvre* de slugărnicie și dor de căpătueală și din cînd în cînd, la cîte o dedicație ori o laudă mai după tipic ticluită, parcă auzi un plescăit de buze de Prea Sfînt care a mîncat bine la masă și parcă vezi un zîmbet viclean pe fața autorului—către „sfinții" mititei de prinprejur—: „așa-i c'am adus'o bine?". Așa se scrie istorie bisericească la noi. De ideale religioase ori culturale nu e vorba în ele. Dacă ar și putea fi, e o întrebare, la care,—dacă avem în vedere nivelul moral al preoțimii noastre de sus și de jos și mediul și spiritul în care se formează și *viitorii* preoți, în seminarii și la Facultatea de teologie,—cu durere nu putem răspunde decît negativ. Căci în școlile pomenite nu domnește spiritul nou, reînvietor, cu aspirații nobile după idealuri de sacrificiu pentru neam și țară, care domnește în alte școli și în alte cercuri,—ci încă tot spiritul bizantin-oriental de lingușire și viclenie, de egoism cras și arivism.

De aceea se fac, așa cum am spus, studiile de istorie bisericească la noi.

III. Iar cît privește pe cei ce le fac, am spus deja, că cei buni sînt puțini, cei răi mulți. Dar ce n'am spus încă și voiu spune acum, e că afară de o excepție două, bunii istorici bisericești dela noi *nu sînt clerici*, ci laici. Sînt istorici de ceilalți, învățați pregătiți europenește în facultățile și seminariile noastre istorice, ori și prin Apus, și care de obiceiu nu se ocupă *numai* cu istoria bisericească, ci în general cu istoria neamului. In această privință e o deosebire hotărîtoare între Ardeal și Regat. In Ardeal, din toate timpurile, teologii au reprezentat aproape exclusiv întreaga știință istorică. Și au reprezentat-o bine. In trecut ca și azi. Destul să pomenim renașterea istorică dela începutul veacului trecut, iar pentru vremea noastră numele canonicului Augustin Bunea. Dar această deosebire își are o origine foarte limpede. La noi biserica a trăit în totdeauna ca în sînul lui Abraam. Pe cînd „dincolo", biserica iobagilor valahi a avut nu numai să lupte pentru păstrarea credinței strămoșești, dar să reprezinte și aspirațiile politice ale credincioșilor. Biserica ardeleană s'a oțelit în nevoile îndurate și de aceea ea a dat oameni *tari* și a avut prelați și clerici la înălțimea tuturor cerințelor, chiar și a celor științifice istorice.—Ce-i dreptul avem și noi cei de dincoace cîteva mari figuri culturale printre arhiereii noștri. Dar fiind vorba în special de istorie, această știință a fost în deobște bine reprezentată numai de laici. În prezent acel care a contribuit cel mai mult la progresul studiilor istorice la noi, nu numai publicînd singur atîta material istoric cît generații întregi n'au publicat, dar scriind opere de o însemnătate hotărîtoare în dezvoltarea istoriografiei noastre, profesorul Iorga, e acel care și pe terenul istoriei bisericești a lucrat mai mult ca oricare altul.

Dar ca pe toate terenele așa și în studiile istorice azi o împărțire a muncii a devenit o nevoe de prima ordine. Pentru ca diferitele studii

istorice să fie de o potrivă de solide, se cere o aprofundare așa de mare încît învățatului într'o anume direcție nu-i rămîne nici timp nici energie de prisos pentru cercetări în alt domeniu. Să mai adăogăm că astăzi problemele istoriei noastre s'au înmulțit și complicat așa cum cu două zeci de ani înainte nici nu ne-am fi închipuit. Istoria socială și economică romînească de abea acum se naște. Istoria culturii e încă în cele dintăi începuturi. Numai istoria politică a ajuns destul de departe. Dar a și început de vreme. Mai că putem zice că, de cînd avem o știință istorică la noi, n'am făcut decît istorie politică. Și dacă mai amintim că pe generația de istorici care se ridică acum o așteaptă o lucrare fundamentală pentru viitorul științii noastre istorice—de o mărime și greutate cum profanii nici nu-și pot închipui,—anume scoaterea *Monumentelor istorice ale „Romîniei"*, în care să se strîngă odată complet și critic toate știrile cronicale și documentare, așa cum le au toate țările culte din Europa,—atunci vedem că împărțirea muncii, de care vorbeam, e chiar o condiție capitală de înaintare a studiilor istorice la noi.

In astfel de împrejurări studiile de istorie bisericească ar trebui să cadă asupra acelora care prin chemarea lor în societate sînt mai aproape de ele, clericilor noștri. Mai precis, profesorilor noștri dela Facultatea de teologie, arhiereilor noștri și preoților cu studii universitare. Dar pentru ca istoricii ceilalți să poată lăsa fără grijă studiile de istorie bisericească pe sama acestora, se cere o condiție *sine qua non*. Și cu aceasta rîndurile de mai sus vor căpăta și încheierea și justificarea necesară.

Anume, studiul istoriei bisericești în Facultatea noastră de teologie trebue pus pe baze cu adevărat științifice. Pregătirea istorică a teologilor noștri—dintre care se recrutează și se vor recruta toți istoricii bisericești — trebue ridicată la acelaș nivel cu pregătirea ce să dă studenților dela Litere în secția istorică, la Universitatea din București. Trebue înființat un seminar istoric cu adevărat modern, în care teologii să poată deprinde critica istorică—științifică și să se exercite încă din școală, sub conducerea profesorului lor, la lucrări istorice. Părerea mea e că trebue mers încă și mai departe și anume să se facă înfrățirea acestui seminar cu cele istorice dela Facultatea de Litere într'un *Institut istoric*, așa ca prin conlucrarea tuturor elevilor de istorie sub conducerea tuturor profesorilor de istorie, să se formeze și mai intensiv cultura general-istorică a viitorilor lucrători pe terenul științii și să se infiltreze și mai adînc spiritul critic-științific în acei viitori lucrători.

Numai așa studiile de istorie bisericească vor fi duse cu izbîndă mai departe chiar de clerici și numai așa împărțindu-se munca științifică, ceilalți cercetători istorici vor putea să lase la o parte pomenitul domeniu de cercetări, devotîndu-se celorlalte grele și numeroase probleme de istorie generală romînească.

Vasile Pârvan.

Cronica Internă

— După răscoale —

In vremea răscoalelor, fie din mai puțin nobilul instinct de conservare individuală, fie din sentimentul nobil de conservare națională, chiar categoriile sociale ale căror interese economice sînt adesea antagonice cu ale țărănimii, *recunoșteau* mizeria clasei țărănești, prevedeau și aprobau reforme economice, ba, unii reprezentanți ai acelor categorii sociale se pronunțau și pentru lărgirea dreptului de vot al țărănimii. (Toate acestea s'au întîmplat la *prima* ședință a Societății Agrare, de după răscoale, cînd încă ele nu se isprăviseră).

Iar partidele politice au făcut chiar un „pact", dînd acea priveliște de solidaritate națională, care a stors unora lacrimi de duioșie.

Dar răscoalele au fost reprimate de către guvern cu o străşnicie justificată numai prin sincera sa hotărîre de a aduce imediat apoi reforme, și prin siguranța ce avea în îndeplinirea lor, căci celelalte partide făcuseră doar faimosul „pact". — Și atunci, adică *apoi*, după reprimare „pactul" începu să se tot slăbească, iar acei care *recunoșteau*, *prevedeau* și *aprobau* reformele, începură să ia o atitudine, care nu promitea nimic bun pentru reformele cu o săptămînă mai înnainte *aprobate*. Iar un „mare proprietar", în aceeași Societate, unde răsunaseră mai înnainte cuvinte de împăciuire și de bunătate, făcu constatarea că „în țara aceasta toată solicitudinea e numai pentru țărănime !".... Fericita țărănime !...

Așa dar, proprietarii noștri s'au grăbit să dea cîștig de cauză partizanilor unor anumite doctrine în sociologie: dacă glasul conștiinței *naționale* și sentimentul solidarității *naționale* acoperiseră, pentru o clipă, glasul conștiinței de *clasă* și sentimentul solidarității de *clasă*,—acestea din urmă răpede își luară revanșa.... Iar această revanșă se traduse prin *fuziunea* tuturor intereselor de clasă, recunoscute de unia francamente, mascate de alții—oamenii politici !—prin „insteresele țării." „Totul pentru țară, nimic pentru noi !"...

Sînt unia pe care îi bucură această *clarificare* a intereselor de clasă. Acești „sociologi" doresc două clase cu interese tranșante, care să lupte

pentru interesele lor de clasă, pentrucă.... pentrucă aşa e în Apus... Ah! această teorie nu ni se potriveşte nouă, din multe pricini. Şi, mai întâiu: în „Europa", clasele de jos, care au de revendicat îmbunătăţiri, sînt *conştiente* şi se pot deci organiza. Se poate închipui aşa ceva despre ţărănimea noastră, încă pentru multă vreme? De sigur că nu. Şi atunci, cum rămîne situaţia? O clasă puternică, conştientă, avînd puterea politică, *în luptă* (!) cu o clasă inconştientă, fără putere politică, cu neputinţă a se organiza! Ce fel de *luptă*, cînd deoparte e toată puterea, de altă parte nici o posibilitate de rezistenţă? Căci singura rezistenţă a ţărănimii, răscoala, îi e dăunătoare şi ei şi patriei!... Dar chiar să fie conştientă şi organizată ţărănimea, ne-am putea noi permite să facem ce fac alte ţări, noi atît de mici faţă cu vecini atît de mari? Noi care trebue să fim o naţiune solidară, un singur corp, faţă cu puterea şi poftele mari ale vecinilor? Germania se poate împărţi în *clase* antagonice în stare de luptă, căci existenţa ei ca ţară nu poate fi primejduită. Dar noi? Şi mai ales că, de fapt, ne putînd fi ţărănimea o clasă organizată şi conştientă,—în faţa „luptei" clasei de sus, ea nu poate răspunde decît cu răscoale, cu *răscoala* care, dacă ar dura cîteva luni, ar pune existenţa ţării în primejdie?

Şi atunci nu *luptă de clase*, ci *concesii* din partea claselor de sus, —iată soluţia! Noi nu ne putem permite a fi *numai* liberali, ori conservatori, a ne gîndi *numai* la interesele noastre de clasă, ca în ţările mari. Noi, mai presus de toate, în însuşi interesul nostru egoist (dacă voiţi)— neputînd trăi fericiţi decît în ţara *noastră* — noi trebue să punem mai presus interesele patriei. — Să fim democraţi, dacă este nevoe de acest cuvînt, pentrucă trebue să fim naţionalişti. Chiar dacă n'am avea simpatie pentru ţărănime, trebue să lucrăm pentru binele ei, căci, prin aceasta, lucrăm pentru binele şi *conservarea* patriei.

Şi nu numai pentru patrie, ci şi pentru întregul *Rominism*, căci noi sîntem centrul şi inima Rominismului,—ori, ar trebui să fim. Ce răspundere avem faţă cu fiinţa mare şi eternă a Rominismului, să pricepem din strigătele ce ni le-au trimis fraţii de peste hotare. În toate ziarele lor, ei ne-au implorat să ne fie milă de ţărănime, de *poporul romînesc!* Şi un bărbat al lor ca d. Parteniu Cosma, un conducător, directorul celei mai mari bănci romîneşti de peste munţi, şi un „conservator" acolo, a făcut, plin de durere, procesul nătîngiei noastre şi, acest om reprezentativ al Rominilor de peste munţi, ne-a chemat la sentimente mai bune... Şi e dureros pentru acei Romini să constate că, în Rominia liberă, chiar dacă reformele anunţate (reformele „socialiste"!!) s'ar îndeplini, starea ţăranului tot nu va fi aşa de bună ca acea a ţărănimii ardelene în urma reformelor acordate de Unguri!!

Dar la noi se face... „luptă de clase", brutală, se tinde a se exaspera această luptă! Fie, spre nenorocirea acestei ţări, acestui neam!

Însă avem o durere, o ultimă şi supremă durere: Intelectualii noştri! Mare parte din ei stau în nepăsare, o mai mare parte s'a alipit şi rămîne alipită de acela care pun chestia pe tărîmul luptei de clase, în favoarea unei clase, care nu este clasa lor, a intelectualilor, şi împotriva unei clase, care, adesea, e clasa lor proprie şi care, în ori ce caz, *e aproape însaş naţia întreagă!*

Aceşti intelectuali servesc interese străine şi de ale lor şi, mai cu samă, străine şi protivnice *intereselor superioare şi eterne ale poporului romîn din toate unghiurile Daciei!*

Şi ne vine—erte-ni-se acest păcat—un gînd de descurajare: Dacă acei care gîndesc, în ţara aceasta, nu pot cugeta clar în momentele acestea supreme, dacă simţirea lor nu-i duce acolo unde e menirea lor,— atunci nu cumva acesta e un semn că acest popor nu este un popor viabil, că istoria l'a condamnat, punîndu-i pe frunte pecetea morţii?

V. R.

Miscellanea

In dorinţa noastră de a concentra in jurul steagului „Vieţii Romineşti" cit mai multe forţe ştiinţifice şi literare, sintem fericiţi de a putea anunţa cetitorilor că, incepind chiar cu No. de faţă, savantul nostru amic, dr. I. Cantacuzino, profesor la Universitatea din Bucureşti, a binevoit să iee asupra-şi direcţia părţii ştiinţifice a revistei noastre. Bine-inţeles, amicul nostru prof. P. Bujor rămine in comitetul de redacţie al „Vieţii Romineşti" şi va continua preţioasa d-sale colaborare, apreciată de cetitorii noştri.

SIMEON FLOREA MARIAN

In cursul lunii aceştia neamul nostru a avut de înregistrat, în rindurile muncitorilor săi intelectuali, o dureroasă pierdere.

Simeon Florea Marian, unul din cei mai harnici cercetători ai literaturii, obiceiurilor şi tradiţiilor poporului romin, s'a stins din viaţă în ziua de 11 April, în urma unei lungi şi grele suferinţe.

Profesor de religie la liceul din Suceava, membru al Academiei Romine, conducător al mai multor societăţi culturale, şi autor al unui mare număr de studii istorice şi folkloristice,—S. Fl. Marian a fost unul dintre bărbaţii cei mai de frunte ai Rominilor din Bucovina, atît ca scriitor cit şi ca luptător pentru cauza naţională.

Născut la 1847 la Ilişeşti în Bucovina, a studiat la Năsăud, Beiuş şi Cernăuţi şi s'a preoţit în 1876, fiind mai tîrziu numit şi catihet la şcoala reală din Siret. La 1883 a trecut ca profesor în Suceava şi mai apoi a fost ales membru în consiliul şcolar al districtului. In urma rodnicei lui activităţi literare, Academia Romînă l-a ales membru al ei în 1882, iar M. S. Regele l-a decorat cu medalia Bene-Merenti cl. I-a.

Din numeroasele şi voluminoasele lui lucrări tipărite, parte premiate ori imprimate de Academia Romînă, unele sint modele de muncă răbdătoare şi cinstită, şi vor oferi în tot deauna un material bogat cercetătorilor în domeniul folklorului romîn.

Ca om, bărbatul pe care azi îl plînge întreaga Bucovină şi îl regretă toată suflarea romînească, era cunoscut pentru viaţa lui modestă şi cinstită, pentru dragostea lui de ţară şi popor, pentru inima lui dreaptă şi iubitoare, pentru răbdarea şi statornicia de care a dat dovadă în toate împrejurările vieţii lui de muncă şi de luptă.

Moartea lui e un doliu naţional pentru fraţii noştri din Bucovina, şi revista lor *„Junimea Literară"* din Suceava, al căreia unul din sprijinitori era, închină memoriei lui numărul cel mai apropiat al său.

S. Fl. Marian a onorat şi revista noastră cu preţioasa lui colaborare, şi chiar într'unul din numerele viitoare vom publica „Ursitoarele", cel din urmă articol pe care de curînd ni-l trimesese harnicul scriitor, pe mormîntul căruia depunem îndureraţi o lacrimă de adîncă părere de rău.

D. PANU ŞI ŢĂRANUL ÎN LITERATURA ROMÎNEASCA

Într'un articol din *Săptămîna* (18 Aprilie): „Psichologia poporului Romîn?!", d. Panu spune:

„Poezia a făcut mare rău ţăranului, căci nu l'a descris aşa cum este şi *a justificat oarecum impasibilitatea şi indiferenţa* clasei dirigente"... „Marii vinovaţi sînt *Alecsandri şi contemporanii* săi"... „Mi-aduc aminte că nu ştiu în ce piesă un cioban cîntă următoarele versuri:

Măi ciobane dela oi,
Măi ciobane, măi!
Tu n'ai grijă nici nevoi,
Măi ciobane, măi!
Tu te culci pe pat de flori,
Măi ciobane, măi!

„In naivitatea mea de băiat în liceu şi încă tîrgoveţ, *invidiam soarta ciobanului*, care cîntă toată ziua din fluer, n'are grijă nici nevoi şi se culcă pe pat de flori".

Apoi d. Panu istoriseşte cum, în întâia sa călătorie la ţară, văzînd o stînă, s'a repezit cu drag spre ea, ca să vadă pe fericitul cioban, care doarme pe flori! Cind colo ce a văzut? O mizerie neagră, fum, drept pat un pămînt glodos, în loc de flori...

„— Cucoane, noi trăim ca fiarele, nu ca oamenii, îi spuse ciobanul. Cînd plouă tare, trebue să stăm în picioare, căci nu putem să ne culcăm în glod"...

Iată, dar, o mărturisire preţioasă, care vine în sprijinul celor spuse de colaboratorul nostru G. I. în Cronica Literară din Martie.:

„Crescuţi cu „pastelurile" lui Alecsandri, noi am fost *înşelaţi*, am considerat pe ţăran ca o fiinţă *fericită* şi, nu ştiu zău, *dacă nu i-am invidiat soarta!!* Şi, cînd ni se spunea că-şi duce greu viaţa, noi zimbeam, căci noi gîndeam la „juna" Rodică şi la „sămănătorii" care înnoată în fericire"...

Fiind-că vorbim de acest articol al d-lui Panu, apoi ţinem să lămurim două lucruri atinse de d-sa. D. Panu nu primeşte idea că ţăranii moldoveni s'au arătat mai blînzi, pentrucă se citează cazul unora care au sfărmat un piano. Rezultă de aici că nu s'au arătat mai blînzi decît cei din Muntenia? Ba chiar blînzi, chiar fără a-i compara cu aceia? Sfăr-

marea unui piano, într'o răscoală, e un act care poate dovedi sălbătăcia unui popor?—Altă ceva: d. Panu spune că Goga este un poet care idealizează (în înțeles că falsifică) pe țăran. Cum? Orice idealizare, orice *relevare* de însuşiri bune este o „idealizare". Dar atunci *realiști* n'ar fi decît scriitorii mizantropi! Ori în țăran nu e nimic bun, omenesc, idealizabil? Şi apoi, Goga nu idealizează, la urma urmei, pe țăran, ci suferința țăranului, care, în adevăr, e sfîntă! Şi aceasta e cu totul altă chestie... Poezia lui Goga nu *înşală* pe nimene asupra țăranului. Din contra: Cetiți încă odată *Un om*... Comparați cu Alecsandri!

UN LOGICIAN TERIBIL

Nu poți minți ori calomnia cu succes, dacă nu ai inteligență, ba încă o mare inteligență. Cînd ai spus o minciună, pentru a nu o dezminți *niciodată*, ți se cere aproape geniu!

Iți trebueşte o mare putere de invenție şi combinațiune, pentruca să clădeşti mereu un neadevăr armonic şi consecvent.

D. Densuşianu a calomniat odată pe d. Philippide, cînd a voit să dovedească că „Principiile" acestuia nu fac două parale, ba încă sînt plagiate. (Cetitorii noştri cunosc elogiile ce această operă a stîrnit în lumea învățată germană).—De atunci încoace, d. Densuşianu s'a simțit *dator* să-şi mențină calomnia. Şi iată-l, în unul din numerele broşurii sale bimensuale, triumfînd: „Cum e judecat acum d. Philippide chiar de junimişti, v. *Convorbiri literare*, 1907, p. 205".—E vorba de articolul injurios al d-lui S. Puşcariu, la care noi am răspuns, credem, satisfăcător...

Acum ia să vedem cine e acela, pe care d. Densuşianu îl chiamă în sprijinul calomniilor sale. Ne spune d. Densuşianu, într'un articol care începe chiar în acelaş număr al broşurii sale şi se isprăveşte în cel următor. Iată:

„D. Puşcariu n'a ajuns însă să se pătrundă de spiritul ştiințific larg care deosebeşte filologia de azi de cea de acum cinci zeci de ani"... „Lipsa absolută de sistem şi inducerea în eroare a celor care ar avea păcatul să se încreadă în dicționarul d-sale"... „Să mulțumim d-lui Puşcariu că e dintre aceia care ne mai înveseleşte" (sic)... „Dicționarul d-lui Puşcariu e o comoară de distracțiuni filologice"... „D-sa nu e stăpîn pe lucruri elementare din filologia generală, din filologia romanică"... „D. Puşcariu nu ştie nici să cetească cărți romîneşti"... „Nu este un om de ştiință", etc. etc. etc.

Dacă este *aşa* d. Puşcariu (noi nu credem că este chiar aşa!) atunci pentru ce d. Densuşianu citează triumfător părerea d-lui Puşcariu despre d. Philippide? Ce *valoare* poate avea această părere?

Vrea să asasineze prea mulți, şi se'ncurcă omul...

„STATUL MAGHIAR"

Găsim în *„Mercure de France"* (No. 235 din 1 April 1907), următoarele: *„Liberalism maghiar*. Desbaterile din Camera de la Budapesta pun uneori în lumină trăsături stranii de-ale şovinismului maghiar față de „Ungurii de limbă ne maghiară". Ast-fel în Transilvania nişte biete servitoare oferindu-se să planteze un arminden împodobit cu singurele cordele ce au putut găsi, adică roşii şi albastre, s'au văzut condamnate să plătească fiecare cîte 200 coroane amendă: *pentru că n'au prevăzut că copăcelul, uscîndu-se, are să facă, cu cordelele, un tricolor romînesc*".

DE PE MALURILE PRUTULUI

D. I. I. Ghiulea, student din Iaşi, ne comunică următoarele două doine populare, auzite şi culese din gura flăcăilor de la Stînca, sat aşăzat pe malul Prutului, în comuna Stînca din județul Iaşi. Iată-le, lăsînd la o parte orice pretenție de transcriere ştiințifică:

Foae verde fir sucit,
Fire-ar Rusu-afurisit
Că de cînd el a venit
Peste noi şi ne-a robit,
Casa parcă nu ni-i casă,
Masa parcă nu ni-i masă,
Vremea parcă-i tot pe dos,
Şi pămîntul mînios.
Foae verde lozioară,
Prutul plînge de s'omoară
Că de-acu cine mai ştie
Slobod cînd are să fie!
Foileană vişinie,
Păsărică ruginie,
Tu de jale tot să cînți
Şi să mi te duci la munți
Că-am picat robi Rusului,
Rusului, Muscalului....

Foae verde lozioară,
La Nistru la mărgioară,
S'o strîns frații grămăgioară
Şi jălesc de-o surioară,
Surioară dintr'un sînge:
Unde pică, lemn despică!
Unde cade, Pămînt arde!
Foae verde trei masline
I-auzi, neică, Prutul vine;
Dare-ar Dumnezeu să sece,
Să-i rămie pietrele:
Să-l trec cu picioarele,
Să'mi văd surioarele.
Cîntă cucu 'n rădiu' des,
De-acum văd că s'o ales:
Că de-aicea n'am să ies,
N'am să ies şi-am să robesc
Pentru neamul muscălesc!

După sentimentele care formează subiectul acestor cîntece, şi chiar numai după toponimia în ele coprinsă, cetitorul îşi poate da samă că deşi culese pe pămîntul Romîniei libere, obîrşia lor este a se căuta între Prut şi Nistru. Imigrarea în țara noastră a acestor doine basarabene, este oarecum un document ştiințific ce se opune cu succes afirmațiunilor care, cu prilejul evenimentelor din urmă, au circulat în privința sentimentelor ce ne-ar fi venit de peste Prut.

PENTRU CETITORI

Incepînd cu No. 6, „Viața Romînească" se va imprima pe hîrtie fabricată anume pentru revista noastră şi a cărei execuție se supraveghează cu deosebită îngrijire.

RECENZII

A. Philippide, *Specialistul Romin*, Contribuție la istorica culturii romînești din secolul XIX. Iași, Editura „Vieții Romînești", 1907. Prețul 1 leu 50.

Volumul acesta cuprinde articolele publicate în „V. R." (I, 10; II, 1, 2, 3) precum și un indice al exemplelor și numelor din intregul studiu.

Plecind dela o chestie de specialitate, dicționarul d-lui Tiktin și recenzia elogioasă făcută acestui dicționar de Tobler, d. Philippide, spirit generalizator și un critic fără milă, pe care nimene nu-l poate mistifica, nici alții și, ceea ce este mai rar, nici el insuși, — tratează două chestii de o mare și egală importanță: *recenziile* și *istoria și psichologia invățatului romin*, pe care d-sa il numește „specialistul romin".

Sint trei feluri de a minți, in recenzii, zice d. Philippide: 1) Recenzentul afirmă că a cetit opera recenzată, dar n'a cetit'o, de lene; recenzentul zice c'a priceput'o, dar n'a priceput'o, din prostie. 2) Recenzentul răsfoește opera și apoi iși dă părerea cu părtenire: dacă are simpatie pentru autor, opera e bună, dacă nu, nu. 3) Recenzentul *celește* cartea, o pricepe, dar spune fals, pentru a face rău.

Ultima specie e mai rară, și in curind acești recenzenți se confundă in masa asasinilor și a escrocilor de meserie.— Cei din categoria intăia și a doua ori spun ceva, dar fals, spun de pildă că autorul susține contrarul de ceea ce el susține; ori nu spun nimic, inșirind fraze goale, așa incit e de ajuns să pui negativul *nu* inaintea verbelor ori *ne* inaintea adjectivelor, pentru ca aprecierea să devină diametral opusă. Ca exemplu d. Philippide dă raportul d-lui I. Bogdan, in urma căruia d. O. Densușianu a fost numit profesor.

Invățatul german Tobler a făcut dicționarului D-lui Tiktin o recenzie de felul din urmă.

D. Philippide dovedește că dicționarul d-lui Tiktin e departe de lauda lui Tobler și iși dă această osteneală, pentrucă d. Tiktin avind toate insușirile „specialistului romin", cu acest prilej autorul zugrăvește pe insuș acest „specialist", in toate domeniile, căci, de sigur, și in celelalte ramuri, „specialistul" trebue să aibă aceleași insușiri ca și colegul său filolog.

Dicționarul d-lui Tiktin are o mulțime de defecte: Lipsă de cuvinte,—după socotelile d-lui Philippide, in tot dicționarul trebue să lipsească 17.280; —lipsă de ințelesuri ale cuvintelor; ințelesurile nu-s toate exacte; cind nu-i convine (nu se știe dece) o formă, zice că e greșală de tipar, ori „obscură"; arhaisme tratate de neologisme și vici-versa; sărăcie de material, mascată cu *Qu* („Izvoare") ori *z. B.* („de exemplu"), care, in fond, acopăr imprumuturi nemărturisite;—T. nu știe limbile slavă și turcă, absolut necesare;

nu știe fiziologia sunetelor; sărăcie de etimologii; greșeli, imprumuturi nemărturisite, etc.

Toate acestea sint dovedite de d. Philippide cu un impozant aparat științific, cu mare logică și cu un admirabil chip de a face ințeleasă, interesantă și atrăgătoare lectura. Profanul care vrea să priceapă ce e un dicționar și cum se face, să cetească aceste pagini! Precum și acela care vrea să aibă o idee de dicționarul pe care-l lucrează d. Philippide, căci d-sa dă acolo mostre de dicționar, ca piese de comparație.

Trei lucruri, zice d. Philippide, caracterizează lucrarea d-lui Tiktin: 1) Bogăția bibliografică, chipul cum *corbește*, cum *agață* materialul, cum *scurtează*, cum intrebuințează *semne*, *metoda*, *tipică*, *sistemă*!—*Aici* e tare „specialistul romin" de azi. Gindiți-vă la Ureche, ce talmeș—balmeș făcea el, cum se dădea el de gol! *Azi* „specialistul" are *forma*! Un Cipariu, un om așa de serios și de invățat, care a lăsat lucruri de samă, nu avea forma. Așa, nu era „in curent" cu știința!—Cind „leaderul formei goale", d. Maiorescu, i-a reproșat că nu cunoaște opera la modă a lui Max Müller, Cipariu ca un invățat serios, a răspuns că nu-i pasă! Azi, cartea cea *din urmă* e, prin aceasta chiar, cea mai bună pentru „specialistul romin". Un oarecare, probabil e vorba de d. O. Densușianu, care știe puțin franțuzește, mai de loc nemțește, care a uitat ce bruma o fi știut din liceu latinește și grecește, declară că n'a avut timp decit să cetească, in ultimul moment, pe cutare scriitor... suedez!—și-i pare rău că nu-l poate utiliza, și pe el, in „opera" sa!—2) Sub *forma* asta, care e ca a adevăraților invățați, *o totală lipsă de cultură*; d. Ph. arată neștiința in fiziologia sunetelor, a d-lui R. Sbiera, Pușcariu, etc.— 3) *Plagiatul*, imprumutul nemărturisit, mai ales cind cei dela care imprumută au obiceiul să tacă.

Dar pînă a ajunge la faza aceasta, a III-a, a „specialistului romin", au fost alte două faze: 1) Faza lui Cipariu, Asache, Kogălniceanu, care voiau sincer să știe și, dacă mai aveau un motiv străin de a face știință, era patriotismul. Aveau fond, n'aveau formă. Și apoi, erau modești. 2) Dar se-ncepe dorința de a fi la innălțimea Apusului, șarpele gloriei mușcă pe „specialistul romin". Și, neglijind fondul, „specialiștii" imprumută *forma*, dar nu și-o pot incă insuși bine. Ne avind nici fond nici formă, operele sind ridicole; autorul nici nu știe bine care e obiectul științei pe care o tratează; citațiile, chipul de a proceda il dau de gol. 3) Ridicolul formei il observă d. Maiorescu, deprins cu forma din studiul poeziei; dar fondul nu-l pricepe: cind Ureche, in „opere complecte de M. Costin" și-a insușit deja forma, d. Maiorescu nu mai are ce zice. Dar Ureche nu pricepe tocmai.... știința, limba veacului lui Costin, ceea ce știuse mai bine Kogălniceanu!—D. Hasdeu are și el forma! D. Maiorescu „il incearcă" cu logica, dar degeaba; in logică e tot atit de tare și d. Hasdeu. Oamenii aceștia doi, s'au combătut din invidie, căci amindoi sămănau: logică și formă!

Și care sint remediile? D. Philippide răspunde: 1) Să ne hotărim să nu mai fim nimene genii. 2) Să disprețuim geniile! 3) Să ne emancipăm de verdictele d-lui Maiorescu. „Nimene să nu se amestece unde nu se pricepe". 4) Să facem o ligă anti-pedagogică. Să se dea știință, nu militarism, in școli! Știința e grea, s'o știe aceasta elevii, să nu le-o ascundem! Pedagogii ferindu-se a da *mult* elevilor, ajung să nu le dea nimic. 5) Răbdare! Natura non facit saltus! E o condiție grea și cea mai esențială. La tendința „specialiștilor romini", care se poate rezuma in: „prost dar repede", să o opunem a-

ceasta: „tirziu dar bun". Să ne convingem că nu putem merge de cit incet.

Gramm.

* * *

Romulus Cioflec. *Doamne ajută-ne.* București. Tipografia Regală, 1907.

Autorul acestor trei-spre-zece nuvele e un scriitor inteligent, inzestrat cu oarecare simțire și finețä psihologică, care n'are insă imaginația destul de puternică pentru a da viață tipurilor descrise și nu-i deajuns de artist. Cele mai multe din nuvelele sale sint de un realizm prea exact, cu fondul prea banal și neinsemnat. Prozatorii noștri tineri uită prea des că nu orice reproducere a realității poate fi numită o nuvelă, că pentru aceasta ea trebuie să ne suggereze ceva, să ne dea de gindit sau să ne miște prin analiza unui conflict dramatic sau a unei stări sufletești interesante. Autorul arată multă atracție pentru aspectele triste ale vieții și pentru un melodramatizm adesea convențional. Această tendință apare mai ales in nuvela cea mai lungă a volumului, al cărei fond e prea subiectiv și bolnăvicios. Cele mai reușite din nuvelele d-lui Cioflec mi se par „Un gind", „Dragul mamei", „Suflete fără noroc". In cea dintăi a redat cu mult adevăr și gingășie sentimentele unei fete de țară indrăgostite. In „Dragul mamei", in care descrie viața plină de mizerie și sfirșitul unui biet student, și in „Suflete fără noroc", povestea unei drame de familie, sint citeva scene vii de realizm mișcător și trist și multă milă pentru suferința omenească. Și cu toate defectele atit de vizibile ale autorului, aceste trei nuvele ne indreptățesc să avem oarecare speranță in viitorul său literar.

O. B.

* * *

N. Șt. Yacint, *Dora*. Ploești, Institutul de arte grafice „Progresul", 1907. Prețul 2 lei.

Numai intr'o jumătate de ceas, dacă totuși ai răbdarea să termini umflatele, declamatoarele, misticele, filozoficele și nefireștile rinduri ale... romanului d-lui Yacint,—afli: că Dora s'a măritat din iubire cu Sorin; că Lucia, care-l iubea, a pus pe Radu, un tovarăș de jocuri al Dorei, să o seducă pe aceasta; că Dora părăsită de Sorin din pricina lui Radu, a innebunit și apoi a murit; că Lucia, dezgustată de viață s'a sinucis, și in fine că bătrinul tată al Dorei a murit de durerea morții ei. Toate acestea le afli din niște scrisori schimbate intre unele din aceste persoane și intre Angela, prietena, și Zefira, sora Dorei,—bine ințeles, dacă ai răbdare să citești toate acele scrisori...

Asta e tot ce poți afla in volumul d-lui N. Șt. Yacint.

*

Henri Massis, *Comment Emile Zola composait ses romans.* Paris, 1906. „Bibliothèque-Charpentier" (Fasquelle). 3.50.

Din scrierile lui Paul Alexis („Emile Zola. Notes d'un ami"), De Amicis („Souvenirs de Paris et de Londres"), Bernard Bouvier („L'Oeuvre de Zola") și mai ales Dr. Toulouse („Enquête médicopsychologique. Emile Zola"), cum și din diferitele mărturisiri făcute de Zola in unele din articolele lui de critică și de polemică, se cunoșteau deja oare-care amănunte asupra modului cum iși compunea romanele sale șeful școalei naturaliste franceze. Totuși acele cunoștințî erau așa de restrinse, in cit ele nu au putut impiedeca apariția a o sumă de aprecieri greșite asupra operei marelui romancier, aprecieri provenite mai ales din confuziunea pe care unii au făcut-o intre teoretician și intre artist, judecind romanele lui Zola nu după ceia ce autorul dădea prin ele, ci după ceia ce pretindea el că voește să deie.

Prin lucrarea aceasta a sa, bazată

pe notele personale, inedite, ale romancierului, Henri Massis voește să deie la iveală mijloacele prin care sint atinse efectele artistice, diferitele artificii de compunere și de tehnică, pentru ca cetitorii să cunoască procedeurile artistului și să poată astfel aprecia just atit opera cit și personalitatea lui Emile Zola. Pentru aceasta autorul, folosindu-se de manuscrisele lui Zola depuse la „Biblioteca Națională" din Paris, publică in partea a II-a a lucrării sale „*dosarul*" operei celei mai de frunte a lui Zola, „*l'Assommoir*", insoțindu-l cu toate lămuririle trebuitoare pentru a ințelege conceperea și inchegarea operei, după ce in partea I-a ne arată cum a ajuns Zola la concepția romanului „naturalist" și la injghebarea acelei serii de 20 de romane, care formează „Istoria naturală și socială a unei familii sub al doilea imperiu" („Les Rougon-Macquart").

La 28 de ani, după ce scrisese *Thérèse Raquin*, *Madeleine Férat*, și citeva mici povestiri prin foiletoane, Emile Zola, care se simte că e „o forță" și care are ambițiunea de a ajunge mare, iși face planul unei opere grandioase. Pornind de la o frază a lui Taine că „nu există mare romancier care să nu conție un filosof" și luind de exemplu pe Balzac, care și-a grupat romanele din seria „la Comédie Humaine" in jurul unei idei generale,—Zola se apucă să-și găsească un sistem, o filosofie. Și cum aceasta se intimplă prin 1868, adică in epoca aceia cind știința apare victorioasă pretutindeni, cind toată lumea crede in știință, cind Sainte-Beuve exclamă: „Anatomiști și fiziologiști, vă regăsesc pretutindeni", cind Darwin reinnoește și ilustrează teoriile lui Lamarck, cind Claude Bernard deschide un laborator de fiziologie la „Collège de France", —in știință iși găsește și Zola sistemul său: *ereditatea* este ideia dominantă in acest sistem, iar grandioasa operă visată va fi: „Istoria naturală și socială a unei familii...",—istorie in care romancierul, bazat pe ultimele date ale științei, va arăta toate efectele eredității combinate cu mediul, cu educațiunea și cu modul de traiu al diferitelor persoane, pe care le va pune in scenă in romanele sale.

Odată sistemul găsit, Zola lucrează opt luni la planul său. El cetește și rezumează diferite cărți asupra eredității și a pasiunilor („Physiologie des passions" a lui Ch. Letourneau, „Traité de l'Hérédité naturelle" al d-rului Lucas, „Physiologie de l'homme..." al d-rului Marchal, „Leçons de physiologie..." ale lui Claude Bernard... etc., etc...), notindu-și diferitele tipuri pe care le va crea in „familia" sa. Apoi, după ce-și fixază un număr de romane din care se va compune seria (unul asupra preoților, unul militar, unul judiciar, unul asupra lucrătorilor, etc.), face genealogia familiei Rougon-Macquart și un plan general pentru editorul Lacroix, in care dă scurte schițe asupra romanelor proectate.

In tot timpul cit clădește acest edificiu colosal, Zola nu are in minte nici o intrigă de roman. El nu știe altă ceva de cit că *voește* să scrie o serie de romane și că in acea serie se va reflecta intreaga viață socială din timpul celui de al II-lea imperiu, in toate mediurile sociale, ocupațiunile și tipurile epocei.

Care-i metodul lui de lucru?

Pentru a ni-l arăta cit mai complect, autorul publică, după cum am spus, „*dosarul*" operei „*l'Assommoir*". Ce-i acest *dosar*? E totalitatea lucrărilor pregătitoare pe care le face Zola innainte de a așterne pentru tipar romanul său. Fie-care roman are *dosarul* său, care conține mai multe părți: a) o schiță scurtă, b) personajele, c) mediul, d) meșteșugurile, e) note din lucrări speciale relative la chestiune

f) planul sumar şi g) planul detaliat. Pentru fiecare din aceste părţi Zola face studii şi cercetări foarte serioase: astfel, după ce îşi face lista personagelor, făcînd şi portretele lor detaliate, romancierul, pentru a avea cunoştinţi sigure asupra mediului social şi geografic în care se va desfăşura acţiunea romanului său, vizitează mahalaua, străzile, crîşmele, balurile, otelurile etc... pe care le va utiliza; apoi, pentru a cunoaşte bine meşteşugurile pe care le vor avea personajele sale, el vizitează fabricile, magaziile, atelierele, se interesează de toate detaliile tehnice şi le notează, ceteşte cărţi speciale, se întreţine cu lucrători etc.; şi tot aşa de serios se informează şi asupra plăgilor sociale pe care le va atinge, ca de pildă, alcoolismul, prostituţia etc., cetind, rezumînd şi scoţînd note din diferite lucrări speciale.

După ce, printr'o muncă foarte încordată şi cinstită, şi-a adunat toate „documentele", Zola îşi face planul romanului. Acest plan—intriga—nu răsare de-odată în mintea lui, ci se formează şi se desvoltă treptat, modificîndu-se mereu. Autorul face mai întăiu un plan sumar, pe capitole, pe care le expune în cîte două trei rînduri, apoi un plan detaliat, în care fiecare capitol e expus în cîteva pagini. Aceste planuri se tot modifică mereu până ce îşi iau forma definitivă. (Astfel „l'Assomoir" fusese croit mai întăiu pe 21 de capitole, apoi prin contopiri şi modificări a fost redus la 13 capitole).

Cînd planul detaliat e terminat în forma lui definitivă, nu-i mai rămîne autorului de cît să-l stilizeze. Atunci Zola e atît de stăpîn pe toate amănuntele operei sale, în cît el scrie aproape fără să şteargă, în mod curent, şi nu mai revine, decît foarte rar, asupra paginilor scrise. El scrie metodic, cîte trei pagini de tipar pe zi şi nu mai receteşte cele scrise, de cît tipărite. Puţinele corectări, care se găsesc în manuscrisele lui, sînt foarte neînsemnate şi au de scop să înlocuească un cuvînt oare-care prin un termin mai precis, ori să scurteze vre-o expresiune nepotrivită.

Astfel Zola nu are observaţia naturală şi spontană. El pleacă totdeauna de la o ideie generală şi preconcepută, fără să aibă în minte vre-un fapt ori vre-un personaj: el voeşte să descrie o clasă, o grupă, un mediu social pe care-l cunoaşte numai în general. Îndată ce şi-a propus despre ce are să scrie, el începe să studieze realitatea şi să adune observaţiile trebuitoare. Astfel la el observaţia e voluntară şi concentrată: el observă numai ceia ce-i trebue pentru moment. După ce şi-a adunat tot materialul, Zola caută să creeze fiinţe vieţuitoare, pe care să le pue în acţiune, în vederea unei intrigi, în mediul social de mai dinainte hotărît. Şi atunci intervine puterea lui artistică, acea viguroasă imaginaţie creatoare şi acea viziune adîncă a lucrurilor şi a fiinţelor, pe care le găsim în romanele sale. Şi aceste însuşiri artistice vor face ca opera lui să trăească în totdeauna şi să găsească veşnic admiratori.

M. C.

* * *

Diaconul **Anghel Constantinescu**, *Monografia Sfintei Episcopii a „Dunărei de Jos"*, alcătuită la împlinirea a 40 ani de Domnie a M. S. Carol I, regele Romîniei. Cu 69 portrete şi vederi în text. Bucureşti, Socec, 1906,—1 vol. de IV+443 pp. în 8° mare [.—preţul 10 lei].

Episcopia „Dunărei de Jos" e aşa de nouă încît despre ea se poate zice că nici n'are istorie. Înfiinţată de-abia la 1864, cu reşedinţa în Ismail, în scopul mai ales de a creşte autoritatea statului romîn în ţinuturile basa-

rabene şi de a ajuta romînizarea mai deplină a lor prin susţinerea şi ocrotirea elementului romînesc de-acolo, —episcopia aceasta se mută, după a doua răpire a Basarabiei, în Galaţi, căpătînd în Dobrogea, atunci cucerită, rolul ce-l avuse în Basarabia. Deşi nici unuia dintre arhiereii ce-au păstorit la „Dunărea de Jos" nu i se poate face imputarea că n'a avut grijă de eparhia sa, nu întîlnim totuşi întîmplări mai deosebite în viaţa acestei episcopii, ori fapte mai însemnate în activitatea episcopilor, întîmplări şi fapte care să treacă peste hotarul îngust al însemnătăţii locale şi interesului pur administrativ-bisericesc. Astfel pentru a nu aminti decît de rolul civilizator şi naţionalizator ce-i căzuse acestei episcopii în Dobrogea încă de la anexare, nu ne putem arăta nici pe departe mulţămiţi cu ce-a făcut episcopia „Dunărei de Jos" în acele părţi. Fireşte vina e a întregei stări intelectuale şi morale a bisericei noastre romîneşti şi nici decum a unei părţi din ea ori a cutăror ori cutăror prea cuvioase feţe.

Această lipsă de activitate pozitivă alăturea cu lipsa unei tradiţii mai vechi bisericeşti-culturale, ca la alte episcopii, face pe autorul „monografiei" acestei episcopii să exagereze, până la burlesc ori respingător, întîmplări cu totul banale, ca alegerea unui nou episcop ori ridicarea cutărei clădiri bisericeşti, administrative ori de cult.—De aceea şi cea mai mare parte a cărţii e scrisă din punct de vedere gospodăresc-local cu tabele de funcţionari şi fotografii de clădiri şi, iarăşi, funcţionari—bisericeşti — fie aparte, fie în grupe, pe comitete, comisii, societăţi, etc. O adevărată monografie a vanităţii omeneşti privită din punctul de vedere al legăturilor acestei vanităţi cu episcopia Dunărei de Jos.

Dar dacă n'ar fi decît aceasta în carte, am lăsa-o nepomenită în această revistă. Păcatul e că toate aceste mici „evenimente" au fost privite de autor *sub specie aeternitatis*: boală de altfel generală la noi în timpul de faţă. Autorul a voit să facă un istoric al episcopiei de la începutul... creştinismului. În chipul acesta am căpătat un capitol de 65 de pag. (cap. I): *priviri generale asupra trecutului creştinesc în părţile „Dunărei de Jos"*, în care cu excepţia cîtorva pagini avem una dintre cele mai complecte colecţii de naivităţi şi enormităţi istorice care s'au alcătuit de „cei cu publicaţiile jubiliare" în anii din urmă. Cîteva pilde de pe primele pagine: p. 3: „în veacul al XIII-lea... se întemeiază sub domnia Basarabilor principatele Munteniei şi Moldovei"; p. 4: „astăzi este fapt dovedit că creştinismul a fost adus în Dacia odată cu coloniştii romani...",—cf. şi p. 5—6; autorul zice, consequent: arhiologic, Deocliţian, Picinegi, etc.; la p. 7 aflăm martiri *romîni* (!); p. 11 Maris=Oltul, şi „popoare scitice ca: Geţii, Sarmaţii, Iasigii, Bessi, Bastarnii şi alţii"; p. 23: „popor sarmatic (Picinegii *(sic)* sau Comanii)", etc. Ar fi de prisos să mai citez, întrucît oricît aş cita, cetitorul tot n'ar avea o ideie exactă de totala neorientare a autorului în chestii de istorie, atît generală cît şi bisericească. Îi recomand însă neîntrecutul *galimatias* istoric de pe pag. 1—3, probele de critică istorică de pe p. 14 şi urm. şi comedia cu Sciţia de pe p. 15 şi altele.

În afară de introducerea asupra istoriei bisericii moldovene, cu diferitele ei eparhii şi arhipăstori (în cap. I), autorul mai dă, în cap. II o expunere asupra consistoriului din Ismail între 1857—1864, care constitue începutul episcopiei „Dunărei de Jos" şi apoi în cap. III şi IV istoria episcopiei însăşi între 1864 şi 1906, cu schimbările de teritoriu, episcopii, şi sta-

tisticile bisericeşti din vremea citorva episcopi. Restul cărţii cap. V—XII (p. 244—435) se ocupă cu partea administrativă a Episcopiei: clădiri, aşezăminte şcolare şi filantropice, schituri şi mănăstiri (tot din punct de vedere administrativ, căci nu-s decit vreo citeva şi toate noi, sărace şi dărăpănate),—şi apoi, pe lingă statistica bisericească a Eparhiei până la 1906, citeva ştiri superficiale şi necomplecte asupra celorlalte culturi şi aşezăminte ne-ortodoxe ori ne-creştine.

Pe ici pe colo cetitorul intilneşte informaţii ceva mai bune (dacă autorul a avut norocul să dea peste o „autoritate" mai solidă: altfel foloseşte fără deosebire toate fleacurile), citeo cifră statistică interesantă, ori o fotografie mai de dă-Doamne,—dar cind ne gindim că tot acest puţin bun se putea spune pe citeva pagini şi tot nesfirşitul balast ar fi putut lipsi, ca să nu mai vorbim de neiertatele enormităţi istorice de la inceput (şi ne gindim cu melancolie că autorul e tinăr şi licenţiat in teologie), ne prinde mila de banii risipiţi cu tipărirea „monografiei" şi de preoţii din eparhie cari vor trebui să dea (ori au dat deja) cite 10 lei de exemplar.

*

Alex. Lăpědatu, *O nouă publicaţie de documente slavo-romine cu privire la relaţiile Ţării-Romineşti şi Moldovei cu Ardealul în secolul XV şi XVI*. Recenziune. Extras din „*Convorbiri literare*" an. XL şi XLI, Bucureşti. 1907, – 1 br. de 45 pp. in 8^0 mare.

A publica documente nu-i un lucru uşor. Nu oricare om, care ştie ceti slova veche şi inţelege limba in care e scris un document, il şi poate publica, aşa incit să fie de folos ştiinţii. Dovadă despre acest lucru au dat-o mai inainte foarte mulţi răi editori de documente. Dar e trist că şi azi, cind studiile istorice la noi sint aşa de dezvoltate, mai pot vedea lumina zilei publicaţii aşa de lamentabile, ca aceia de care se ocupă d. L. in broşura pomenită. Anume, intr'un mare volum de VII+367 pp. in 8^0 d. St. Nicolaescu a publicat in 1905 o colecţie de „*Documente slavo-romine cu privire la relaţiile Ţării-Romineşti şi Moldovei cu Ardealul in sec. XV şi XVI*", in total vreo 150 de texte slave (documente şi inscripţii), cu atita negligenţă, lipsă de metodă, ignoranţă şi lipsă de scrupule, nu ştiinţifice, dar măcar morale, incit o „executare" era necesară. D. Lăpědatu, cu răbdarea şi priceperea-i cunoscută, arată in publicaţia sa toate lipsurile cărţii d-lui Nicolaescu şi, pecit ii e cu putinţă, indreaptă şi complectează, uşurind astfel folosirea acelui *fatras* de ştiri istorice, dintre care unele foarte importante, ar fi fost altfel poate condemnate să rămie in cea mai mare parte nefolosite.— Pentru partea pozitivă a scrierii sale d. L. şi-a atras recunoştinţa specialiştilor. Pentru cea negativă insă—de „salubritate publică"—toată lumea cultă va mulţămi d-lui L., că a luminat-o incă asupra unuia dintre *arivişti* seci şi nepricepuţi, de năvala cărora sufere atita lumea cinstită de la noi.

V. P.

* * *

Lazare Sainéau. *La Création Métaphorique en français et en roman. Images tirées du monde des animaux domestiques. Le chat, avec un appendice sur la fouine, le singe et les strigiens*. Halle, Niemeyer, 1905. 1 vol. in 8^0 de VI—140 pg. preţul 5 mărci.

D. Lazăr Şăineanu continuă a se ocupa de studiile semasiologice incepute cu cunoscuta sa teză de licenţă, *Incercare de semasiologie asupra limbii romine*. De astă dată insă d-sa işi indreaptă cercetările asupra domeniului romanic şi in special asupra celui

francez tratind despre *Creaţia Metaforică*.

Din diversele manifestări ale metaforei, autorul ş-a ales pe acele privitoare la animalele domestice. Prima fascicolă inregistrează rezultatele obţinute studiind miţa, dihorul (la fouine), momiţa şi bufniţa. Cea mai mare parte din volum o ocupă insă studiul despre miţă, care cuprinde trei mari părţi: numele şi strigătele miţii, sensurile numelor miţii şi metafore uzate. Materialul, bogat şi variat, este foarte sistematic expus. Autorul dă dovadă de multă muncă şi multă erudiţie. Intr-o materie aşa de grea ar fi fost insă imposibil să nu se strecoare greşeli. In ce priveşte limba romină eŭ observ că *scotocesc* fouiller nu este un derivat dela *cotoc* motan (p. 36), ci impreună cu *cotrobăesc, coclobăesc, cotilesc*, este un derivat dela *cot=caŭt=caut* (mai pe larg voiŭ arăta in Arhiva din Iaşi 1907 No. 4). *Cotoc, cotoiŭ* să fie oare sl. *kotŭ id. (cf. kotŭka)? Judecind după *cătuşă* miţă, mr. *cătuş, cituş* motan, ar putea fi tot cattus (Arhiva din Iaşi XVII 269). O cunoştinţa mai intinsă a izvoarelor dialectale romineşti (autorul nu citează decit Anuarele d-lui Weigand din care n-a scos mai nimic, findcă nici nu prea avea ce) ar fi procurat apoi d-lui Şaineanu mijlocul de a avea mai puţine lipsuri. Aşa, dintre interjecţiile privitoare la miţă lipsesc *kits, kiţ* cri pour chasser le chat (Săghinescu, Vocab. rom. 49 v. şi Arhiva din Iaşi XVII 269); mold. *ps-pss* cri dont on se sert pour appeler les chats. Intr-un loc (p. 8) autorul arată că unele interjecţii prin care se alungă miţa servesc şi pentru a alunga cinele, dind ca exemple pe *ksi-ksi, chiss-chiss* din dialecte franceze. Aceste interjecţii amintesc imediat interj. rom. *ks-ks* (*ssa, ssi*, la Săghinescu ib. 67 *sa-sa, si-si*) prin care se amuţă cinii. Interjecţia aceasta este deci o variantă a interj. *kits*.

Dintre numele de miţă lipsesc: mgl. *măroiŭ* motan (cf. franc. dial. *mara, maro, maron* motan, citate de autor la p. 17), dr. *mirtac, mîrlan* motan, *mîrtiţă* miţă. Dintre metaforele la care a dat naştere numele de miţă lipseşte *cotoci*, fofezo, fuscei, lăturaşe, la instrumentul de ţesut numit alergătoare (Damé, Terminologie 141), *cotocii, cotogii, cotoacle* stilpuşorii, minuşile, minile şuşletului, lanţurile sau fringhiile cu care se prinde chilna de car (Damé ib. 11), *miţişor* 'rinsă, motocel de salce'. Insfirşit in Şezătoarea III 64 autorul ar fi găsit *pala-buhă, bufniţă* 'femee nepeptănată', in Dalametra *bufcă* moţ (> *buf* bufniţă), in Popovici Rum. Dial. I 166 *măimoală* 'dracu', propriu zis 'momiţă'.

Cu toate aceste imperfecţiuni (şi care-or mai fi incă) cartea d-lui Şaineanu este foarte interesantă şi, graţie indicelui final perfect făcut, este oricind foarte uşor de utilizat.

G. P.

* * *

Encyclopédie des Sciences mathématiques pures et appliquées, *publiée sous les auspices des Académies des Sciences de Göttingen, de Leipzig, de Munich et de Vienne*. Edition française.

Ediţia germană a acestei insemnate Enciclopedii matematice, aproape terminată, a fost primită de intreaga lume ştiinţifică in chip foarte măgulitor: dovadă că această operă, la care au colaborat specialiştii cei mai autorizaţi, răspunde unei trebuinţe de mult simţită de toţi cei ce se ocupă de Matematici pure sau aplicate. Fiecare, după trebuinţele şi după specialitatea sa, găseşte in Enciclopedie o expunere simplă, concisă şi cit se poate de complectă asupra orcărui punct din ştiinţă.

Pentru Matematicele pure, afară de expunerea complectă a rezultatelor de pănă astăzi, se insistă asupra definiţiilor şi legăturii logice a teoriilor matematice, fără însă a se da demonstraţiile.

Pentru aplicaţii s'a expus în toată întinderea şi cu desvoltările necesare ştiinţile tehnice în cari Matematicele îşi găsesc întrebuinţare.

Cu chipul acesta matematicul are dinainte, în rezumat, tabloul stării de astăzi a Ştiinţii Matematice, iar astronomul, fizicianul, inginerul găseşte soluţia acelor probleme practice pe care ştiinţa le-a putut deslega pînă astăzi.

Izvoarele bibliografice complecte, adunate cu mare grijă permit specialiştilor de a se documenta asupra orcărei chestii şi a-i urmări toată desvoltarea, mai ales de la începutul secolului al XIX-lea încoace.

Ediţia franceză, din care a apărut deja aproape întreg tomul I, va cuprinde şeple tomuri. Ceia ce distinge această ediţie franceză e faptul că nu ni se dă numai o simplă traducere ci, în toată expunerea, se ţine samă de tradiţia şi metoda ştiinţifică franceză: fiecare articol scris de un specialist german este oarecum prelucrat în colaborare cu un specialist francez. O astfel de colaborare va mări încă valoarea acestei însemnate publicaţii contribuind la succesul ei bine meritat. (Editori: Paris, Gauthier-Villars; Leipzig, B. G. Teubner).

D. P.

* * *

Partenie Cosma, *Răscoala ţărănească în România*, 20 pg. Sibiu 1907. Tiparul Tipografiei Arhidiecesiane.—

D. Partenie Cosma, un fruntaş al mişcării naţionaliste şi economice a Rominilor de peste munţi, a publicat de curînd la Sibiu o broşură cu privire la „Răscoala ţărănească din România", în care se vădesc cele mai nobile sentimente pentru ţărănimea noastră. Autorul, care prevăzuse, şi el, mai de mult, recentele mişcări agrare de la noi, le atribue rălei stări economice a populaţiunii rurale, pricinuită de urmările legii din 1864. Această lege—zice autorul—l'a condamnat pe săteanul clăcaş din Rominia *„ca şi mai departe să rămînă tot sclavul foştilor lui stăpîni"*.

Intrebarea este însă, cum au izbutit proprietarii să-şi menţie stăpînirea lor asupra săteanului, cu toată împroprietărirea acestora. Şi d. Cosma ne răspunde că mai ales prin următoarele două mijloace:

1) Punînd în sarcina ţăranului cheltuelile de răscumpărare ale pămîntului pe care s'a împroprietărit, pe care bani nu avea de unde să-i ia decît tot de la proprietar, vînzîndu-şi munca. Şi, cu o fină ironie, d. Cosma ne arată că *nu aşa au procedat Ungurii la 1848 cu Rominii din Ungaria*, unde despăgubirile se achita prin un spor de 35% asupra foncierii, aşa că *„tot foştii proprietari contribue cu partea cea mai mare"*.

2) Dar şi mai mult încă proprietarii îi ţin în robie pe săteni prin nevoia lor de păşune şi de lemn; căci pe cînd în Ungaria, sătenii au căpătat păşune şi pădure în aşa măsură încît să poată trăi cu familia lor fără a avea habar de proprietar; la noi dimpotrivă, pădurile şi păşunile *„şi mai departe au rămas toate numai la fostul proprietar, care şi în viitor va exploata pe ţăran după plac"*.

Şi la aceste mijloace de robire, proprietarii nu vor să renunţe cu nici un chip, căci, iată ce-i mărturisea autorului *între patru ochi* un fost prefect din ţară: „ai dreptate d-le, dar în ţara noastră, interesele marilor proprietari nu permit emanciparea ţăranilor de ei!"

Iată şi cum judecă, autorul, reformele anunţate prin manifestul guvernului liberal: „Acelea încă, după părerea mea, nu pot constitui o deslegare perfectă, durabilă şi definitivă a cestiunii agrare ţărăneşti în Rominia. Mare parte din acele sînt măsuri paliative... *Să priceapă odată cei chemaţi să vindece răul că ţăranul plugar nu poate subsista fără păşune şi fără pădure*". Şi mai departe: „Aceasta este *utilitate publică* şi din motive de utilitate publică, statul poate crea lege pentru anumite expropieri".

Astfel grăeşte *conservatorul naţionalist*, Partenie Cosma. Şi parcă ar grăi anume pentru conservatorii noştri, *agrarieni* ori ba.

*

Nicolae Titulescu.— *Problema Responsabilităţei juridice a Statului şi a Comunelor cu privire la ultimele răscoale ţărăneşti*, 56 pg., Bucureşti 1907. Tipografia „Gutenberg".— Preţul 1.25 lei.

O broşură de palpitantă actualitate, în care autorul, cu o desăvîrşită cunoştinţă a problemei şi cu o minunată claritate de expunere, răspunde la întrebarea: de la cine au dreptul să reclame proprietarii despăgubiri pentru daunele pricinuite în ultimele răscoale?—Acest drept îl au negreşit împotriva autorilor crimelor săvîrşite, care sînt ţinuţi după codul penal să-şi despăgubească băneşte victimele. Dar dacă aceştia nu-s în stare să-i despăgubească, din pricina lipsei de mijloace? Atît mai rău pentru proprietari, care vor urma să îndure ei înşişi daunele, *ca un risc normal al dreptului de proprietate.*—Dar, în afară de această răspundere penală, să nu existe nici o alta, civilă, a persoanelor însărcinate cu menţinerea ordinei publice şi a respectului proprietăţii? Statul, miniştrii, comunele, să nu poată fi urmăriţi de proprietari?— In trei capitole succesive, autorul discută pe larg argumentele pentru şi contra şi ajunge la încheierea categorică că *juridiceşte*, proprietarii păgubiţi n'au nici un *drept* a pretinde despăgubiri nici de la Stat, nici de la miniştri. Ar rămînea dar responsabilitatea comunelor, care, în alte ţări, ca Franţa de pildă, este regulamentată prin lege. La noi însă nu avem în această materie de cît dispoziţiile legii din 1868, care punînd în sarcina sătenilor paza de zi şi de noapte, îi obligă supt pedeapsă de amendă în folosul celui păgubit, să sară pentru a prinde pe făcătorii de rele şi pentru a stinge incendiile. Pe temeiul acestor texte, negreşit că proprietarii devastaţi au o acţiune contra sătenilor care nu-şi vor fi îndeplinit acea obligaţiune legală, dar—şi această părere nu o împărtăşim—întemeiat pe principiul personalităţii morale a comunei, autorul le acordă şi o acţiune în contra chiar a comunei respective.

In afară de orice *drept*, este evident însă că proprietarii au un *interes* la despăgubire, interes particular care concordă cu interesul general economic—zice autorul—dar, în această ordine de idei, adaogă d-sa, toţi trebue să fie pătrunşi de convingerea că guvernul rămîne cu desăvîrşire suveran în aprecierile sale.—Lucrarea d-lui Titulescu ar trebui bine meditată de toţi cei interesaţi, cu atît mai mult cu cît autorul însuşi a suferit de pe urma devastărilor, urmate la moşia sa Tituleşti (din judeţul Olt).

*

D. Serbescu-Lopatari, *Proprietatea Moşnenească în indiviziune*, Buzeu 1906. Preţul 1 leu.

Cu o simţită lipsă de sistematizare, şi cu un lirism în genere dăunător expunerilor ştiinţifice, autorul aduce totuşi o serioasă contribuţie la cunoaşterea chestiunii ţărăneşti, prin studiul său asupra proprietăţii moşnenilor din ţinutul răzăşesc Lopatari, judeţul Buzeu. Dăruit prin veacul XVI de către

Mihnea cel Rău unui anume Labă, zis și Lopataru, din care probabil se coboară și autorul, acest ținut in intindere ca de 10.000 ha. este proprietatea a 700 capi de familie, care numără la un loc aproape 3,000 suflete. Proprietatea aceasta se deosebește insă de acea individuală cu desăvirșire, căci moșnenii iși stăpinesc ținutul lor *in devălmășie*. Și tocmai acestui caracter specific, autorul ii găsește vina tuturor mizeriilor de care sufăr moșnenii din Lopatari,— și care sint următoarele :

1) Despădurirea munților, dezastroasă pentru economia publică și bunăstarea moșnenilor, care, impinși de nevoile traiului au distrus pădurile fără milă. Zicindu-și fiecare: „dacă n'oiu tăia eu, tot are să taie altul", exploatarea s'a făcut fără nici o regulă, transformind codrii seculari intr'un pămint cu desăvirșire neproductiv. 2) Formarea unei proprietăți mari in sinul proprietății răzeșești, căci, păstrind incă folosința in comun, chiar asupra părților ce instrăinează, moșnenii nu-și dau samă de gravitatea actului instrăinării. Din această cauză pămintul nu are acolo o valoare mai mare de 20 lei pogonul, vindut de veci, iar mulțumită acestei imprejurări, cițiva chiaburi au acaparat un așa mare număr de părți indivize, incit ⅓ din intreaga intindere a ținutului aparține acum numai la 5 persoane. 3) Speculare neomenoasă a moșnenilor căzuți in mizerie. Această speculă a inceput de pe la finele veacului XVIII și este extrem de interesant istoricul procesului pe care moșnenii l'au purtat cu grecul Hrisoscoleu. Imprumutind obștia cu 300 lei (pe care ii plătise odată), acesta i-a tras din nou in judecată pe moșneni inaintea Divanului, care osindindu-i să plătească a doua oară, moșnenii au fost nevoiți să cedeze creditorului toate pășunile de pe moșie pe timp de 100 de ani! Procesul acesta s'a sfirșit abia in zilele noastre, cind moșnenii au mai fost condemnați și la 45.000 lei daune, după ce cheltuiseră peste 60,000 cu avocații și inginerii. Și toate acestea pentru 300 lei vechi! Exploatarea moșnenilor continuă și astăzi, de așa zișii casieri ai obștiei, care, după ce percep taxe arbitrare pentru exploatarea lemnului, și le insușesc, in lipsa unui control legal; infine 4) Nimeni nu poate cultiva pămînturile despădurite ale obștiei, căci „dacă ar vrea unul să lucreze intr'un loc, vin și alții care reclamă același drept, pe același loc". De aici urmează o stare morală ne mai văzută, certe, bătăi, ba chiar și crime. Numai in interval de 8 luni, dela Ianuar la Septembre 1906, s'au notat—pentru 700 capi de familie!—1400 procese la diferite instanțe, *toate purcezînd de la neințelegeri pentru pămint!*

Starea proprietății indivize a moșnenilor, descrisă in colori așa de negre de d. Serbescu, trebue negreșit să preocupe deaproape sferile noastre conducătoare, cu atit mai mult cu cit faptele arătate nu sint nici cele mai grave și nici circumscrise la un mic teritoriu. In adevăr, proprietatea răzășească, aproape toată in indiviziune, se intinde pe toți munții de la Dorna la Virciorova și se evaluează la aproape un milion de hectare, iar pe de altă parte, mizeria este incă și mai mare in ținuturile din Vrancea sau Valea Lotrului, unde moșnenii sint victimele nu numai a citorva chiaburi, ci ale unor puternice societăți industriale, care le exploatează pămintul și subsolul pentru aproape nimic... Nu impărtășim insă soluțiunile autorului, care, consecuent cu sine insuși, nu vede leacul de cit in eșirea din indiviziune a moșnenilor, pe cind cauza relelor, și prin urmare vindecarea lor, trebue căutată tocmai in organizarea proprietății indivize, ce se impune in unele imprejurări, dar pentru care legiuitorul nostru a arătat până acum cea mai condamnabilă nepăsare.

G. K.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare (Martie). D. N. Filipescu publică recenzia unei cărți asupra agriculturii in Rusia de Jermoloff, tradusă in franțuzește, pe care o pune in legătură cu un studiu asupra pămintului arabil de dd. Cirnu-Munteanu și Corneliu Roman.

Se republică, din Arhivele Academiei, raportul din anul trecut al d-lui Maiorescu asupra lui Sadoveanu, reprodus acum citeva zile, din Convorbiri Literare, și in *Epoca*, care, ni se pare, l'a reprodus și anul trecut. E interesant prin pasajele citate din *Moarta*, despre care unii publiciști au vorbit de rău in luna trecută. D. O. Goga publică o poezie frumoasă: „Zile Rele"—„O scrisoare a prințului Gr. Ghica către fiul său", in franțuzește. O schiță, descrierea unei odăi, „Noi și Vechi" de d. Basarabescu. Un foarte interesant studiu, ca tot ce scrie d. Tzigara-Samurcaș, asupra „Semnului Crucei". Rondele de d. A. A. Naum. Urmarea „Mamei", piesă de d. Mielescu. O poezie de d. Ciuchi. Urmarea studiului d-lui Alimănișteanu despre Agricultura Rominiei. Urmarea recenziei d-lui Lepădatu asupra Documentelor slavo-romine publicate de d. St. Nicolaescu. „Fapte", culese din reviste de d-nii M, I. N, N. P. M, S. I. M. Recenzii de d-nii D. E, Em. P, M, M. Recenzia revistei Deutsche Rundschau de d. I. S. F; a revistei Revue de Deux Mondes,—autorul păstreaza anonimatul. Cronica artistică de d. A. Tzigara-Samurcaș; Economică și Politică de d-nii T. și M. etc.

Sămănătorul (April). Proză de d-nii Sadoveanu, Dunăreanu, Beldiceanu, etc.; versuri de Natalia Iosif, I. M. Marinescu etc.; un fel de traducere a Samaritencei bietului Rostand, de d. Botez-Gordon; „O călătorie in Infernul literar" de d. A. G. Doinaru; articole și cronice de d-nii Scurtu și Murgoci.

Luceafărul (1 April). O frumoasă poezie a lui O. Goga, „Rugăciune", un răsunet al nenorocirilor noastre pe care ne permitem s'o transcriem aici:

RUGĂCIUNE

Părinte bun al neamurilor toate,
Fă geana ta de milă să tresară...
Ascultă-mă !... O țară știu,—acolo
Vor fi mai grele spicele la vară,
Mai cu belșug va fi rodirea gliei
In țara unde-s lacrimi și osinde...
Și singe Doamne, -singele ingrașă
Și spor aduce miriștii flăminde.

Curind veni-vor pluguri in ogoară
Și-or rupe brazde negre de rușine,
Sfios cădea-va bobul de sămință
Și sub pămint s'a furișa mai bine!

Mai rodnică va fi îmbrăţişarea
Grăuntelui cu firul de ţărînă,
Mai des vor curge lacrimile tale
Pe nou sfinţita ţarină bătrînă.

Va creşte, Doamne, griu bogat la vară
Incovoiat de roadele durerii
Şi va veni cernită oaste mută
Pe cimpul larg să stringă sporul verii...
Aprins luci-va soarele 'n văzduhuri
Şi n'a fi cint să-i mingăie arsura,
In pas domol oştirile de seceri
Iţi vor culege cuminecătura...

Ascultă, Doamne, glasul rugii mele:
Cind trupul tău lingă altar s'a frînge,
Adu aminte celor ce 'ngenunche
Că trupul tău e plămădit în singe...
De gindul ăst cutremură-le firea
Şi 'n sufletele grele de păcate
Coboară, Doamne, pentru totdeauna
Fiorul sfint al dragostii de frate...

Inceputul unei nuvele de I. Agîrbiceanu: „Domnişoara Linuţa".—Urmarea scrisorilor d-lui Murnu despre „Monumentele antice din Roma". „Coana Zinca Dăscăliţa", schiţă de George Em. Georgala.—Versuri de Soricu, Dinu Ramură; traduse, de I. Borcia, Liliac.—O „Cronică", din care semnalăm „Tulburările din Romînia", scrisă cu acel accent, pe care-l găsim aproape numai la Romînii din Ardeal, care, fiind un popor de ţărani, privesc cu simpatie şi milă mişcarea ţărănească, şi nu cu ură, ca la noi.

Revista politică şi literară (Blaj. Aprilie 1907).

Pe cind la noi, de îndată ce primele momente de groază au trecut, chestiunea răscoalelor a dispărut aproape de la ordinea zilei—întunecată de combinaţiile politicei de persoane—, iar proprietarii şi arendaşii cari în acele zile cumplite, recunoşteau vina claselor superioare şi erau gata să cedeze ţăranilor tot ce ar fi cerut, au uitat acum toate făgăduelile date şi toate grijile îndurate, şi ţin discursuri pentru a arăta că-i un neadevăr spusa că „proprietarii şi arendaşii au fost spoliatori", şi pentru „a se spune M. S. Regelui că nu numai ţăranii au drept la protecţia (!) legilor".—Romînii de peste hotare, de pretutindeni fără excepţie, îşi dau samă de gravitatea situaţiei ţăranului din Romînia liberă, sînt preocupaţi de problema serioasă ce avem de rezolvit şi aduc în publicaţiile lor vederile cele mai juste şi propunerile cele mai potrivite. Se pare că pe ei îi interesează mai mult de cît pe noi, aceştia de dincoace, această chestiune de viaţă şi de moarte pentru neam şi ţară... Avem dinainte No. din April al „Revistei politice şi literare" din Blaj. Cine nu ştie că revistele noastre literare, care mai toate plutesc în sferele... senine ale artei pure, n'au atins de loc sau aproape de loc chestiunea răscoalelor?.. Ei bine, în revista aceasta din Blaj, în numărul acesta de pe April, nu mai puţin de cît în trei articole e vorba de răscoalele de la noi!.. Şi nu ne putem opri de a nu cita cite un fragment din două din acele articole. In articolul prim „*Timpul jertfelor*", iscălit „Blăjanul", vorbind de cauzele răscoalelor, autorul spune: „Inlăturarea acestor cauze nu se poate face de cit *prin întemeiarea de adevărate sate romîneşti* (subliniat în text), ale căror locuitori să aibă proprietate de ajuns, din care să poată trăi cinstit fiecare familie ţărănească, să aibă păşunate întinse, comune şi indivizibile, pe care şi cei mai săraci să-şi poată paşte vitele, să aibă păduri îndestulătoare pentru clădiri şi încălzitul locuinţelor lor". Iar în articolul „**Care sînt cauzele răscoalelor din Romînia?**" iscălit „Un moţ", găsim următoarele juste rînduri: „Dar, înainte de toate, ţin a vă comunica, că ele (răscoalele) nu sînt nici opera instigatorilor, precum ar dori să le prezinte

clasele diriginte, nici a întîmplării oarbe sau chiar a urei de rasă, după cum alarmează ziarele evree, ci pur şi simplu rezultatul mizeriei şi al desperării unui *popor stors până la os* (subliniat de text), care nu mai poate suporta împilările şi despoerile zilnice, la care e supus chiar sub ochii autorităţilor statului. Cind publicul romînesc ar cunoaşte numai pe jumătate vexaţiunile şi jafurile ce se operau asupra acestui popor nenorocit, ajuns în stare de hilot, ar trebui să se mire mai mult de îndelungata lui răbdare, de cît de ura şi ferocitatea cu care-şi răzbună şi-şi varsă veninul strins din tată în fiu!". Cît de departe sîntem de „interview"-urile unor mari bărbaţi de stat de ai noştri cari-şi închipue că au să poată face pe străini să creadă că tot focul aprins în ţară se datoreşte citorva „instigatori"!.. Şi ne pare rău că nu putem reproduce, în întregime, toate trei articolele.

In acelaş No. al acestei reviste mai găsim: un articol de popularizare „*Viaţa în trecut*" al d-lui dr. V. Mereuţiu; o conferinţă a d-lui Scurtu ţinută la Giurgiu; schiţe drăguţe de d. I. Agîrbiceanu; note de călătorie „de la Bucureşti la Constanţa" ale lui V. Macaveiu; poezii de d-nii Dafin şi A. Ciato; o „*cronică literară*" cu diferite dări de samă; o polemică cu „Luceafărul" şi *recensii* sumare ale unor reviste romîneşti.

Junimea literară. (Suceava. April 1907).

Aproape tot numărul cuprinde numai lucrări beletristice: schiţe şi nuvele traduse din A. Daudet şi din scriitorul sîrb L. K. Lazarevic de către d-nii V. Loichiţă şi Ion Gramadă; poezii originale şi traduse de d-nii I. Broşu, Leandru, El. Sirena, V. Loichiţă, G. Rotică, Narcis şi V. Huţan. D-l V. Greciuc continuă interesantul său articol „*Ceva despre limbile clasice în gimnazii*"; şi d. Liviu Marian descrie o vizită la *mormîntul lui Eminescu* făcută prin Iulie, probabil cu prilejul vizitării expoziţiei. Dări de samă despre „Die Vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich" a lui Aurel C. Popovici de către d. Iancu I. Nistor, şi despre „Geschichte der rumänischen Litteratur" a lui G. Alexici de către colaboratorul nostru G. Tofan.

In *Cronică* găsim scurte notiţe despre Carducci, despre bi-centenarul lui Goldoni şi despre centenarul lui Longfellow.

Floarea Darurilor (April; apare săptăminal). Interesante articole şi cronici, despre lucruri vechi şi nouă, de d. N. Iorga. Traduceri, în proză şi în versuri, din Longfellow, Leopardi, Schubart, Régnier, Marot, Mirza Şafi, Lermontov,—de N. Iorga, Al. Pop-Dafin, Elena Farago, Vulovici, Broşu,—Literatură veche, populară, etc.

Convorbiri (1 April).—D. M. Dragomirescu, îndoindu-se de puterea fascinătoare a geniului său—ceea ce dovedeşte că grandomania sa nu e sinceră—prezintă contemporanilor săi un certificat emanat dela d. P. P. Negulescu... Sunt lacrymae rerum!.—In ultimul număr al Conv. (April-Maiu), d. Dragomirescu răspunde d-lui Ibrăileanu. D. Dragomirescu susţine că artistului nu i se poate cere „*imitarea* realităţei". D. Dragomirescu confundă „*imitarea*" cu *copiarea*.—A cetit d. Dragomirescu *Le Roman Naturaliste* al lui Brunetière? De sigur! Atunci ştie că Brunetière a fost cel mai mare duşman al naturalismului, care pretindea că *copiază* realitatea. A mai cetit d. Dragomirescu pe *H. de Balzac* al aceluiaşi Brunetière? Probabil! Atunci a văzut că Brunetière laudă pe Balzac pentrucă a „*imitat* realitatea", *imitare* pe care o consideră ca cea mai mare datorie a romancierului. A copia, domnule Dragomirescu, e a... copia, *a imita* este *a crea conform* cu extrase dintr'un caet al regretatului

realitatea !—Cugetă puţin şi vei pricepe.

Arhiva (Martie 1907). D. Octav Minar, în **O pagină postumă din Conta**, publică mai multe însemnări filosof, şi se încearcă să reconstitue, cu ajutorul lor, părerile lui Conta în materie de estetică. In acelaş articol se afirmă că, în afară de manuscriptele până acum publicate (şi în afară de acele dăruite Academiei romîne, adăogim noi.—V. An. Ac. R. S. II. T. XXVIII), ar mai fi rămas după V. Conta: un exemplar din *Teoria Fatalismului*, adnotat de autor, precum şi două caete cu notiţe de estetică, drept şi economie politică. D. O. Minar dă chiar şi indicaţii asupra locului unde se găsesc manuscriptele: „Acest tezaur intelectual se află încredinţat familiei Rosetti-Teţcanu", pe cînd „în familia Liveanu se găsesc notiţele de *drept civil*, curs pe care Conta îl preda ca profesor la facultatea juridică din Iaşi". Şi autorul conchide: „Academia romînă ar trebui să adune toate aceste manuscrise şi să scoată cît mai curînd o ediţie deplină din opera acestui modest filosof".

In două scurte scrisori, adresate directorului revistei, d. G. Al. Sturza dă însemnări biografice asupra lui *Petru Cîmpeanu* (1809—1893), fostul profesor al Academiei Mihăilene din Iaşi. D-nii A. D. Atanasiu şi T. T. Burada continuă, fără a le fi sfîrşit încă, articolel d-lor cu privire la *Colecţia Costachi Negri* şi *Privelişti şi datini populare din Moldova*.—Partea literară se prezintă cu versuri de Riria şi o schiţă de d. Gh. Botez-Gordon, Urmează apoi o notiţă asupra unui *Cîntă-'n-somn* (!) de d. dr. A. Şunda, recenzii, etc.

Revista generală a Invăţămîntului (April, Bucureşti).—Işi anunţă schimbarea în personalul de redacţie din cauza intrării în administraţia şcolară superioară a cîtorva din redactorii ei. Fostul ei director—actualul Ministru de instrucţie—cedează locul de director d-lui *E. A. Pangrati*. Acest număr e cel mai bogat în referate asupra literaturii pedagogice, mai cu samă asupra celei din Germania. Cu această parte pare a fi însărcinat noul secretar al revistei d. *G. Bogdan-Duică*, a cărui hărnicie cunoscută e o garanţie că revista va fi totdeauna bine hrănită la rubrica recenziilor pedagogice.

Cultura Romînă (Martie, Iaşi). D. *I. Găvănescul*—**Actualitatea !**—profund emoţionat în faţa trecutei vijelii rurale îşi frînge mînile într'un lung articol, în care nu numai titlul e urmat de semnul exclamaţiei, dar aproape nu e frază care să nu fie stavilită cu acest semn sau cu cel al întrebării. Invocările către Dumnezeu şi versurile de asemenea nu lipsesc. Starea de surescitare bine înţeleasă a autorului îl împedică să cerceteze cauzele, totuşi spiritul scrutător al savantului, deprins cu obiectivitatea metodelor de investigaţie ştiinţifică, într'o luminoasă scăpărare de originalitate, ne face să întrevedem care-i părerea autorului asupra cauzelor revoluţiei agrare: *„Cine au fost criminalii, care, cu inima perversă a unui Neron, dorind să vadă mulţimea aprinsă revărsîndu-şi vălurile flăcărilor de urgie peste ogorul strămoşesc, „s-au jucat cu focul" în preajma sufletelor ahtiate de o soartă mai bună, şi au pus înaintea lor speranţe nerealizabile"*.... Fraza se termină prin un semn de întrebare, căci autorul, se vede, nu vrea să-şi ia răspunderea categorică în faţa istoriei.

Dar în momente cît de grele, omul nu-şi perde speranţa ci-şi îndreaptă privirea spre ceruri sau spre un zeu terestru: *„Acum un gînd să ne pătrunză pe toţi, gîndul formulat de glasul patriotismului cuminte, sincer şi statornic al unui* **Gheorghe Cantacuzino**".

Acest nume e scris cu literă de titlu, ceea ce arată că autorul a atribuit acestui nume o proporţie exagerată, după cum era şi natural atunci.

Săptămîna (Aprilie). In patru numere d. Panu publică un articol extrem de interesant asupra atitudinii d-lui P. P. Carp faţă cu chestia agrară. D. Panu îşi pune ca scop—şi reuşeşte perfect—să dovedească cum că d. P. P. Carp şi-a renegat, în zilele din urmă, toate ideile pe care le-a avut în vreme de 40 de ani,—şi aceasta *determinat* de nevoia politică de a se pune în vază. D. Panu constată că, în sfîrşit, d. Carp a devenit şi d-sa un politician. Dar să rezumăm articolul d-lui Panu: D. Carp era fatal să facă ceea ce a făcut, căci după diferite combinaţii, dela 1901 şi până azi, văzuse bine că nu poate ajunge la ţinta dorită: şefia, posibilitatea de a guverna.

După discursul patriotic din Parlament al d-lui Costinescu, în care recomanda, ca soluţii, de mult desbătutele soluţii liberale; după discursul d-lui Filipescu, care, în fond, recunoştea justeţa celor spuse de d. Costinescu şi propunea soluţii *intervenţioniste*,—deodată *izbucneşte* d. Carp care, *eludînd* chestia (dacă ţăranul stă prost sau nu), ba, indirect, recunoscînd că ţăranul stă rău,—face următoarele declaraţii „nedrepte, arbitrare şi răutăcioase": 1) că nu acum, în vreme de tulburare e vremea a gîndi la reforme şi a le face... (Dar cînd? întreabă d. Panu) 2) D. Carp, uitînd că e vorba dacă ţăranul stă rău sau nu, vorbeşte de faptul că exploatarea proprietăţii în mare şi trusturile au adus şi bine, căci s'au mărit salariile ţăranilor (Dar uită d. Carp că şi viaţa s'a scumpit tot pe cît s'au mărit salariile... *dacă* s'au mărit! Dar *tocmelile agricole*, le uită d. Carp! Uită şi „angăriile şi ruşfeturile"! D-sa zice: împacaţi-vă cum puteţi!). 3) Orice reformă a partidului liberal, casa rurală, etc. o dezaprobă d. Carp! Ce reforme, atunci? Nici una. De unde teoria că în urma răscoalelor—care, făcînd abstracţie de partea brutală, sînt manifestări de curente—de unde teoria că în urma lor nu se pot face reforme? Dar în toată lumea, reformele se fac din cauza manifestărilor curentelor puternice în masele poporului!—Apoi d. Panu arată cum d. Carp se contrazice cu tot trecutul său: Ce învinuiri aduce d. Carp guvernului? Trei 1) Amestecarea prefecţilor în raporturile dintre proprietari sau arendaşi şi ţărani. 2) Că a propus reforme în vremurile acestea, 3) Caracterul intervenţionist al reformelor. D. Panu dovedeşte că la 1888 d. Carp a procedat *exact* aşa afară de ceva mai grav şi anume: D. Marghiloman, cu ştirea d-lui Carp (căci lucrurile acestea se hotărăsc în consiliul de miniştri) zice într'o circulară confidenţială către procurori: *„Prin toate căile putincioase îndemnaţi pe proprietari şi arendaşi a îndulci condiţiile, cînd preschimbă contractele lor agricole"*. Vedeţi cu cît e mai grav lucrul: nu e vorba de circulări *deschise*, ştiute de toată lumea, ci de circulări *confidenţiale*, confidenţiale pentrucă intervenţia *procurorului* este şi gravă şi, în adevăr, nelegală. Să ne închipuim, zice d. Panu, că guvernul actual ar fi dat asemenea circulări şi că opoziţia le-ar fi descoperit! „Ce ar fi fost! Ce acuzări! Ce scandal!"—Şi *acuma*, nu s'a răsculat trei judeţe, ca la 1888, *ci toată* ţara,—şi, fără intervenţia prefecţilor, ar fi rămas pămîntul nelucrat, că ţăranii n'ar fi eşit la cîmp, şi urma ruina economică!—La a doua învinuire (că guvernul, mai ales în numele Regelui, şi în vremuri tulburi, a făgăduit reforme), d. Panu răspunde: Guvernul Rosetti-Carp dela 1888, a adresat prin *Monitorul Oficial* (!!) un apel la alegători, solicitînd voturile!... Pe cînd a-

pelul actualului guvern, n'a fost unul electoral, ci de liniştire. Şi apoi ce-nsamnă a nu acorda reforme în vremuri de nemulţumire? Cum, pe lingă mijloace de represiune, nu trebuiesc şi de potolire a spiritelor ?

Dar greviştilor nu li se acordă adesea îmbunătăţiri? Şi o grevă nu e o revoluţie socială? Dacă greviştii se dedau la *excese*, sint reprimaţi,—dar îmbunătăţiri li se dau, dacă merită, ori dacă au destulă putere.—Apoi: La 1888, după 4 luni de la răscoale, proectele de reforme au fost publicate de d. Carp în *Monitorul Oficial*. Nu le-a conceput, deci, sub impresia, chiar a răscoalelor,—ca să le poată tipări după 4 luni? — Pe cind partidul, care e acum la putere, agită de ani întregi programul anunţat acuma. (Casa rurală s'a şi votat la Senat odată!).—

Acum să vedem a treia învinuire: intervenţionismul. Guvernul actual vrea să facă: o lege a tocmelilor agricole, o lege contra trusturilor, o lege pentru a alcătui dregătorii care să privigheze aplicarea legilor, o lege pentru casa rurală. (Încă odată: idei vechi ale liberalilor, cugetate şi afişate de multă vreme). Acum să vedem proectele d-lui Carp dela 1888: vînzarea bunurilor statului către săteni, o lege a tocmelilor agricole, legea capitanatelor pentru aplicarea legilor, o lege a meseriilor. Atunci pentru ce d. Carp protestează contra *principiului* de a legifera în aceste materii? Că are drept să propună alte *soluţii*, da, dar nu să strige că e crimă *„a interveni"* prin legi... Dar, *acum*, d. Carp spune că în 1888 *a vîndut* ţăranilor pămînt disponibil, că legea sa era o afacere comercială, fără caracter agrar! Dar, nu! D. Panu citează expunerea de motive a d-lui Carp, care începe aşa (noi n'o putem aci transcrie toată): *„Nu am nevoe a mă întinde asupra motivelor naţionale şi economice ce ne împing a îmbunătăţi starea materială şi morală a săteanului romîn"* adăogind că face legea pentru a împiedeca crearea unui proletariat, pentru a împiedeca zguduiri sociale,—căci pentru ţăran nu s'a făcut deajuns, etc.—Apoi d. Carp se îngrijeşte să se dea ţăranului un capital de exploatare şi d. Panu întreabă: De cind un *vînzător* se îngrijeşte ce are să facă cumpărătorul cu lucrul cumparat?—*Dar ceva şi mai mult*: Intr'un alt proect de lege d. Carp pune un articol prin care *Statul e autorizat a cumpăra moşii de la proprietari spre a le vinde ţăranilor* !!! (Iată principiul... *Casei rurale* !).—Cum a fost considerată legea d-lui Carp? Iată cum: d. Carp devenind ministru de externe şi A. Lahovari de domenii, acesta îşi însuşeşte proectul d-lui Carp, dar *caută* (o declară A. Lahovary, precum şi raportorul, d. M. Seulescu) să-i ia tot caracterul de *„lege agrară"* ce i-l dăduse d. Carp.

Va să zică conservatorii învinuiau legea d-lui Carp că are un caracter agrar, intervenţionist. Iar Lascar Catargiu a declarat că d. Carp voia, prin proectul său, *să-şi capete toate colegiile III din Cameră* !—Apoi d. Panu arată cum d. Carp, (*care azi apără trusturile*) zugrăvea în expunerea legii *tocmelilor agricole*, în 1888, sărăcirea ţăranului *tocmai* prin arenda mare, ce i se cere pentru pămîntul necesar hranei sale!... Şi d. Carp cita atunci 60 fr., ca ceva exorbitant... Dar azi, cind pogonul a ajuns şi la 140 franci!... Azi? Azi d. Carp cîntă fericirea adusă ţăranilor de proprietari, de arendaşi, azi e în contra tuturor îmbunătăţirilor pe care le-a susţinut altă dată!—Pentru ce? Pentru că a înţeles că altmintrelea ar fi rămas fără partid, veşnic departe de putere. Din cauza politicianismului.

Revue des deux mondes. (Martie). **Trois artisans de l'idéal classique au XVI-e siècle**, articol postum al lui *Brunetière*. Marele critic analizează operile şi arată rolul elenistului Henri Estienne, al lui Jacques Amyot şi al juristului Jean Bodin. Cel dintîi a combătut în opera sa influenţa literaturii latine şi italiene. Amyot prin traducerea operelor lui Plutarc a adus un imens serviciu literaturii franceze. Mai toate subiectele tragediei sint luate de aici şi prin aceste opere Franţa s-a pătruns de spiritul antic. Bodin prin cele şase cărţi ale Republicei sale, cu toate că e plin de superstiţiile timpului, apare ca un precursor al lui Montesquieu şi al filosofiei istoriei.—**Un siècle de poésie américaine**, de *John Van Vorst*. Cu prilejul operei lui *Stedman*, *An American Anthology* 1787—1900, autorul caracterizează pe cei mai însemnaţi poeţi americani: Whittier, Bryant Longfellow, Holmes, Edgar Poë, Emerson şi Walt Whitman. Concluzia sa e că operele acestor poeţi nu desemnează curba nici unei evoluţii literare şi am putea scoate din patrimoniul poetic al Engliterei, săraca contribuţie a Statelor Unite fără ca acesta să fie micşorat. Poeţii noului continent sint interesanţi numai întrucît ne luminează asupra sufletului american. Ei au scris istoria stărilor de sentiment, de teamă, de speranţă pe care spectacolele naturii, ideia de Dumnezeu şi preocupările morale şi sociale le deşteptau în jurul lor, într'un popor ţînăr. *Fernand Gregh* publică cîteva poezii minunate. *Ernest Daudet*, *Scrisorile inedite a lui Joseph de Maistre din timpul campaniei din 1812*. *A. Tardieu* vorbeşte despre *„Conferinţa dela Algesiras"*.

La Nouvelle Revue. (April, 1907).

Faţă cu tendinţele răsboinice ale Germaniei, diplomatul care semnează *** arată, într'un articol intitulat *„Condiţiunile păcii"*, rolul pe care l-a jucat în ultimii ani Franţa în luptele pentru menţinerea păcii. După ce a făcut în acest scop alianţa cu Rusia, după ce a stabilit prietenii bazate pe încredere reciprocă cu Italia, Anglia şi Spania, înlăturînd toate micile neînţelegeri şi dificultăţi pe care, între altele, şi intrigile germane le făcuse să se ivească,—Franţa a fost aceia care a mijlocit apropierea între Anglia şi Rusia, şi a pus la cale pacea Ruso-Japoneză. Autorul aminteşte apoi diferitele împrejurări (alianţa franco-rusă, aranjamentul franco-italian, chestiunea Asiei centrale, a Marocului etc.), în care cu toate ameninţările, provocările şi uneltirile Germaniei, Franţa a urmărit mereu aceiaşi ţintă: menţinerea păcii, şi a reuşit să învingă toate dificultăţile pe care i le crea guvernul Impăratului, gelos de situaţia Franţei în politica Europei. Ocupîndu-se mai pe larg cu chestiunea Marocului, diplomatul anonim arată toate culisele diplomatice ale acestei afaceri, şi scoate în relief faptul că deşi Bülow a reuşit să înlăture pe Delcassé de la minister, totuşi a fost învins la Algésiras,—iar Franţa urmează şi azi politica de pacificare a lui Delcassé, prin care, în ciuda sforţărilor desperate ale Germaniei, şi-a asigurat un rol de frunte în politica europeană.—Intr'un articol intitulat **Gloria literară**, Albert Cim aduce o mulţime de exemple pentru a arăta că „nimic nu este mai înşelator, mai orb şi mai nestatornic" decît gloria aceasta. Deja Sainte-Beuve, P. Stapfer şi alţii arătaseră, în diferite studii, că antichitatea a avut o sumă de poeţi, dramaturgi, oratori etc... mai mari, ori cel puţin tot atît de mari ca acei ale căror opere le posedăm şi le admirăm,—şi ale căror opere s'au pierdut: astfel, după mărturiile contimporanilor şi a urmaşilor apropiaţi, *Philetas* a fost mai mare

de cit Teocrit, *Corina* de cit Pindar, *Varius* de cit Virgil etc. și totuși noi nu avem nici o operă de-ale lor. La rindul său, Albert Cim aduce o sumă de exemple din evul mediu și din timpurile moderne, care arată aceleași lucruri: glorii trecătoare, celebrități pierdute... Un *Delile* a fost pe vremea lui considerat cel puțin tot atit cit e astăzi V. Hugo, pe *Crétin* contimporanii lui nu-l puteau asemăna de cit cu Homer, Virgil și Dante, *Habert* și *Jean de Meung* au fost pe timpul lor „regi ai poeziei",—iar azi cine mai cetește un vers de-al lor? Dintre oratorii de pe vremea lui, Bossuet era de-abia al șaselea la rind, fiind intrecut de *Gaillard*, Bourdaloue și alții de care azi mai nu se mai vorbește, pe cind Bossuet e una din gloriile Franței. Diderot credea că *Richardson* va fi pentru viitorime un Homer, și cine cetește vre-un vers din Richardson astăzi? Tot așa și cu *Ramond* pe care Sainte-Beuve il considera ca superior lui Volney. Dar nu numai din timpuri așa de depărtate, chiar acum mai aproape de noi, ce-a rămas din Théophile Gautier? Citeva versuri,—pe cind el are și proză admirabilă!... Apoi cine mai cetește azi romanele lui Ferd. Fabre, G. Sand și chiar ale lui Zola, care acum cițiva ani se vindeau cu sutele de mii?.. Și autorul conchide că, din cauza inmulțirei operelor literare, in citeva sute de ani nu vor mai putea fi cetite probabil nici operele celor mai mari scriitori ai lumii, cum sint Homer, Virgil, Tacit, Dante, Shakespeare, Cervantes, La Fontaine, Goethe, Schiller, Byron, Hugo, etc., —slabă incurajare pentru literații care nu-și găsesc indemnul la lucru in chiar faptul creațiunii operelor lor!—Intr'un articol bine documentat Léon-Maurice Bonneff arată **viața de mizerii și boale a lucrătorilor care fac pietrele de moară.** Colbul pe care-l respiră acești nenorociți, munca lor slab răsplătită, care-i face să ducă o viață de privațiuni, cum și etatea fragedă la care sint nevoiți să-și inceapă meșteșugul (pe la 15 ani), fac că la 30 de ani sint bolnavi de ftizie in proporție de 8 la 10. Autorul propune o samă de imbunătățiri care trebuesc aduse in carierele in care se lucrează această piatră, pentru a se cruța viața celor ce sint siliți să trăiască muncind in ele.

Din celelalte articole publicate in numerele de pe April ale acestei reviste mai cităm: traducerea insemnatelor corespondențe adresate de *Colonelul V. F. Novitsky* ziarului *Invalidul Rus* asupra *Zilelor de la Mukden*, cea mai puternică **descriere a luptelor de la Mukden**, și o dare de samă asupra scrierii lui *Louis Elbé*: **Viața viitoare** *după înțelepciunea veche și știința modernă*, interesantă prin expunerea imparțială a diferitelor teorii și prin materialul științific utilizat.

Mercure de France (April 1907)

Fața cu situațiunea in care chestiunea **religioasă** se găsește astăzi in Franța și cu tendințele anticlericale ce se observă și in alte țări, ca Anglia, Spania, Italia etc., revista a crezut nimerit să facă o anchetă in această privință, adresind la diferiți oameni mari, savanți, literați, bărbați de stat, următoarea intrebare: „*Asistăm oare la o disoluție ori la o evoluție a ideei religioase și a sentimentului religios?*" O parte din răspunsurile primite, anume 33, le publică in No. de la mijlocul lunii acesteia și—firește—ele sint foarte interesante intrucit e vorba de părerile unor oameni ca Ribot, Le Dantec, Gorki, Nordau etc., etc. Cea mai mare parte dintre cei intrebați cred că sentimentul religios nu va dispărea niciodată din sufletul omului, așa că nu poate fi vorba de o disoluție, ci numai de o evoluție și anume o modificare a formelor. Numai literatul Emile Verhaeren și socialistul rus Plekhanoff cred in dispariția chiar a sentimentului religios, cel dintăi spuind că, după cum unii cugetători s'au liberat azi de zei fiindcă nu simt nevoia lor, tot astfel se va libera omenirea cind nu va avea nevoe de ei, iar cel de al doilea spuind că „progresul omenirii aduce cu sine sentința de moarte a ideei și a sentimentului religios". Sint și vre-o cițiva care nu răspund (*Halévy*, *Jules Lemaître*: „nu știu nimic"...) și alții care răspund foarte lapidar că cred in catolicism: *Fr. Jammes* („Asistăm la disoluția a tot ce nu-i catolicism) și *Fr. Coppée* („Credo"... va fi răspunsul meu...) Dar cei mai mulți, după cum am spus, cred in veșnicia sentimentului religios și in evoluția formelor. Astfel *Ribot* spune că: religiunile au avut așa de mare rol in omenire incit trebuie să admitem că sint adinc inrădăcinate in natura umană; fondul lor este misticismul, o stare sufletească aproape identică in toate țările și in toate timpurile. Cunoscutul profesor de la Roma, *G. Sergi* pune in legătură mișcarea anticlericală cu mișcarea muncitorimii de a scăpa de opresiunea claselor stăpinitoare: e o tendință generală in lume de a se libera de orice jug. Filosoful francez *Fouillée* și profesorul elvețian *Bernard Allo* răspund in acelaș fel: și disoluție și evoluție. Și tot cam in acelaș sens răspunde și d. *dr. Istrati* al nostru, care insă crede că religia viitorului e... spiritismul. Foarte frumos e răspunsul lui *Gorki*, pe care ne pare rău că nu-l putem da in intregime; el spune că dacă e vorba de un Dumnezeu, ființă supranaturală, ideea aceasta dispare gradat și inevitabil, dar dacă prin sentimentul religios ințelegem „un sentiment vesel și mindru al conștiinței unei legături armonice, care unește omul cu universul", acesta nu va dispărea niciodată, ci se va desvolta tot mai mult și va face pe om perfect. Pentru *Max Nordau* religiositatea e „sentimentul infricoșător al slăbiciunii fizice și intelectuale a omului in fața imensității universului" de aceea ea va dura cit și omenirea și va evolua cu dinsa. *A. Strindberg* crede că luptele ce se dau contra bisericii nu insamnă căderea religiunii, ci a formelor. Pentru *Le Dantec* „hipertrofia prodigioasă a spiritului științific in sec. 18 și 19 au determinat in chip firesc o atrofie corespunzătoare a credinței", dar nu poate fi vorba de o disoluție, ci numai de o evoluție. Tot așa crede și șeful socialiștilor belgieni, *Vandervelde*, că chiar in societatea socialistă problemele vieții și ale morții vor continua să dea naștere la credințe religioase.

In numerele de pe April ale revistei mai găsim: un mic *necrolog al poetului mort de curind Charles Guérin*; o dare de samă a lucrării lui *Paul Stapfer* „*V. Hugo à Guernesey*" in care autorul a adunat tot felul de opinii literare și filosofice ale poetului și a povestit viața lui in timpul exilului, punind-o in legătură cu poeziile produse in acel timp; un articol al lui Jacques Bainville: **„Jean-Jacques Rousseau și romantismul francez"**, in care autorul arată că unele din principiile școalei romantice se găsesc la Rousseau; continuarea interesantelor amintiri ale d-nei Wanda de Sacher-Masoch.

La Revue, (April, 1907).

Cunoscutul sociolog I. Novicow publică un interesant și spiritual articol asupra **pretinselor greutăți ale dezarmării.** Autorul se intreabă dacă dezarmarea, pe care ar putea-o reglementa o comisiune internațională lucrind un an, prezintă mai multe greutăți decit inarmarea, pentru care se cheltuesc miliarde și se ocupă sute de mii de inteligențe și milioane de brațe de muncă,—și răspunde că e e-

vident că nu. Atunci pentru ce se opun guvernele la dezarmare? Pentru că le pare dezavantajoasă dinastiilor și claselor dominante, care voesc să facă cuceriri nouă și să nu le piardă pe cele vechi. Dar în Europa nici un popor nu umblă să cucerească teritorii dela altul. Atunci? Atunci rămîne această contrazicere ridiculă: statele întreţin armate pentru a putea face cuceriri, și nu vor să facă cuceriri!... Căci, dacă se spune că guvernele întreţin armate pentru a se apăra, se poate foarte bine răspunde că, atunci cînd toate statele vor fi dezarmate, nimeni nu va mai putea ataca. Există însă în Europa o singură piedică pentru dezarmare: Alsacia-Lorena, pentru că aice diferendul e serios și real. Dacă s'ar regula chestia aceasta printr' un plebiscit, atunci n'ar mai fi în Europa motive de dușmănie. Trebue dar învinsă rezistenţa Germaniei, dar mai ales ar trebui să se convingă guvernul acestei ţări că în Alsacia-Lorena nu este un interes *real* al ei, ci unul *imaginar*,—lucru pe care social-democraţia germană l-a înţeles. O altă cauză, care îndepărtează realizarea dezarmării, e tendinţa diplomaţilor, cari se adună în „conferinţele pentru pace", de a propune condiţiuni *acceptabile* pentru a nu suferi refuzuri, tendinţă care-i oprește de a propune pur și simplu o federaţiune europeană. Autorul însă speră că prin influenţa Americanilor, ai căror oameni de stat au idei așa de moderne și de înaintate, chestiunea dezarmării va face mari pași înainte.—Emile Faguet făcînd o dare de samă asupra unei cărţi a advocatului Deymes-Dumé, se ocupă cu *doctrina lui Robespierre*, care e egalitară și partizană a suveranităţii poporului, dar în care marele critic găseste oarecare contraziceri.—Un interesant articol, în special pentru agricultori, este darea de samă a lui Gaston Bonnier despre o **nouă descoperire agricolă** făcută de Brocq-Rousseu. E vorba de un parazit—Streptothrix Dassonvillei—care strică grînelor conservate mai mult decît gîrgăriţa, prin aceia că le dă acel miros displăcut de mucegaiu (fără a fi mucegăite) care le scade preţul. Autorul a descoperit ciuperca aceasta și, constatînd că ea moare la temperatura de 50 grade, a inventat un aparat pentru încălzirea grînelor pănă la această temperatură. Cu modul acesta grînele pierd acel miros rău și se distruge și gîrgăriţa.

Alte articole interesante din numerele de pe April, mai sînt: **„Jean Jaques"** al lui N. Ségur, **„O tragedie revoluţionară"** („Le Buisson ardent" a lui David Aismann) de Vera Starkoff, un studiu asupra lui **Villier de l'Isle d'Adam** de Camille Mauclair, unul asupra **proprietăţii colective în extremul-orient** (China), și scrisorile lui **Edgard Quinet** adresate doctorului P. Lortet.

Revue des idées (Aprilie). *I. L. Blanchot* în **Estetica lui Platon și artiștii timpului său**, spune că Platon pare a fi cunoscut foarte puţin operele pictorilor, sculptorilor, arhitecţilor, poeţilor și muzicanţilor din timpul său. El era dispreţuitor faţă de dînșii, findcă opera omului e totdeauna imperfectă cînd iai ca criteriu absolutul și crezi că noţiunea frumosului, ca manifestare a esenţei divine, nu poate fi în adevăr simţită de cît de iniţiaţi și filosofi, și niciodată de oameni cari imită corpurile, chipurile sau gesturile. Frumosul, Platon nu-l găsea în operile naturii sau ale omului, ci numai în suflet. Acesta era pentru dînsul un absolut pur metafizic și idealizmul seu era cu totul deosebit de acel al lui Phidias sau al lui Polyclet.—*Gaston Gaillard* în **Condiţiile optice și forma vizuală a inteligenţei**, susţine că inteligenţa prin procedeele, defectele și aberaţiile sale

pare a avea un caracter vizual. Viziunea are un rol esenţial în funcţiile noastre mentale, logice și practice, și alteraţiile mentale sînt mai totdeauna în legătură cu tulburări vizuale.—*P. Brenot* scrie despre *Telegrafia fără fir*. *Van Gennep* despre *Situaţia actuală a anchetelor etnografice* și *Georges Matisse*. *O încercare filosofică asupra energeticei*.

Nuova Autologia (1 April 1907) *Giuseppe Chiarini*, într'un articol intitulat **Ultimii ani ai lui Giosue Carducci**, face istoricul dureros al celor șapte din urmă ani de chin, ai marelui poet. Să răpești unui om, a cărui viaţă era toată în inteligenţă, serviciul liber și deplin al organelor care servesc la transmiterea cugetării prin vorbă și scris, lăsîndu-i în acelaș timp mintea lucidă ca să-și poată da sama de monstruositatea supliciului la care era condamnat, a fost într-adevăr, zice Chiarini, o cruzime fără nume. Atacul de paralisie l-a lovit pentru întăia dată la 25 Noembrie 1899 în Bologna. Cu toate sforţările medicilor, Carducci nu s-a putut restabili deplin, după acest atac, și braţul drept îi rămase paralizat. Cu o voinţă de fier încercă Carducci să lupte contra boalei; în Ianuar 1900 își reîncepu cursurile la Universitate, nevoind să iasă la pensie, dar, nu reuși să facă mai mult de 9 lecţii pe an și fu nevoit să-și pună suplinitor pe Severino Ferrari. În 1904, el își înainta ministerului cererea de scoatere la pensie; parlamentul îi acordă o recompensă naţională de 12,000 lire pe an, egală cu acea care fusese acordată altui mare poet al Italiei: Alessandro Manzoni. În acest timp însă —pănă în 1904—Carducci lucră fără întrerupere la complectarea ediţiei definitive a operelor sale; tipărirea se oprise în 1898 la volumul al *X*-lea; el, făcu să apară în 1902 și 1903, alte 3 volume.

În 1905 însă, boala se agravă; picioarele nu-l mai susţinură și poetul fu ţintuit în fotoliu: limba îi refuză serviciul și el amuţi; numai ochii rămași vii și scînteetori spuneau tot chinul care-l sîlșia. În această stare l-a găsit baronul de Bildt, cînd la 10 Dec. 1906, a venit să-i aducă din partea Academiei din Stokolm, premiul Nobel. Poetul ascultă cu atenţie discursul ministrului suedez și cînd sfîrși, se păru că ar vrea să-i răspundă, dar nu putu articula de cît două vorbe: „Grazie, Grazie". Două luni și șase zile după aceasta Carducci muri.

Rivista d'Italia (April 1907). *F. de Chaurand*, **Armata și Școala**. Nu e vorba, cum s-ar părea după titlu, de militarizarea școalelor, de introducerea armatei în școală, ci tocmai din potrivă, de *introducerea școalei în armată*. *Dr. C. Corradini*, inspector al Ministerului instrucţiunii publice, ocupîndu-se cu chestia care se agită așa de mult în Italia, chestia analfabetismului, a propus, ca remediu, organizarea învăţămîntului elementar, în armată, în mod sistematic, cerînd să se introducă institutori anume pentru acest scop, și să se acorde tot materialul didactic necesar. Autorul articolului, care e militar (major general), privește cu mult scepticism această propunere. Rezultatele ce se pot obţinea în această privinţă în oștire, zice autorul, vor fi totdeauna neînsemnate; oameni care pănă la 21 de ani, au rămas analfabeţi, cu greu vor putea să-și asimileze cunoștinţele pe care copiii așa de ușor și le asimilează. Dar afară de aceasta, timpul de care dispune soldatul pentru școală, este foarte scurt. Trupele sînt într'o continuă dislocare, fie pentru a alerga în ajutorul populaţiei în primejdie, fie pentru exigenţe de ordin public; dacă se mai adaogă epocele de tir colectiv și de marșuri, și se mai ia în considerare și faptul că serviciul de gardă, distruge la fie care zi un însemnat nu-

măr de soldați, precum și faptul că în zilele de exerciții tactice obositoare, ar fi un non-senz de a pune pe soldații osteniți să mai învețe și în școală, apoi se vede ușor că în realitate, puține zile pe an rămîn disponibile pentru răspîndirea culturii elementare printre soldați. Prin urmare, conchide autorul, instrucția elementară trebue dată în școlile primare și în această direcție trebuesc făcute toate sforțările; sarcina revine ministerului instrucției publice și nu armatei. In Japonia, cu două zeci de ani în urmă, analfabetismul era așa de întins, în cît între recruții unui an se găseau de-abia 3 sau 4 de companie care știau să citească și să scrie. acum însă proporția e răsturnată; cel mult dacă se găsesc trei sau patru recruți în fiecare companie, care să fie analfabeți.

Deutsche Rundschau (April 1907). Profesorul berlinez *Alois Brandl* își publică interesantele sale, **Impresii personale dela Universitățile Americane** pe care a avut ocazie să le viziteze cu ocazia serbărilor comemorative ce au avut loc în Philadelphia, în onoarea lui Franklin. Pe o pajiște verde, un șir de palate, între ele grădini și copaci, biserici și monumente, astfel se înfățișează o universitate. Ceeace atrage mai întîi atenția este așa numitul College; scopul pe care acesta îl urmărește este acela a vechiului gimnaziu elen, dezvoltarea corpului în acelaș timp cu a spiritului. Gradul de instrucție din colegiu, corespunde cu acela al ultimei clase a liceului german, și titlul pe care-l conferă—bacalaureatul—este echivalent cu certificatul de maturitate german. Insă în acelaș timp, în College se pot face studii juridice și medicale mai aprofundate, astfel că din acest punct de vedere, el se atinge cu universitatea, cu deosebire numai că elevii sînt legați de un anumit program de studii, fiind feriți astfel de o unilateralitate primejdioasă. Fructele sistemului acestuia se văd nu numai la acei care își continuă mai departe studiile în Universități, ci și la negustori, funcționari și în general la oamenii, care intră în viața publică, căci cea mai mare parte a oamenilor politici și a înalților funcționari, sînt eșiți din College, nu din Universități. Acestea din urmă sînt școli pentru cei ce au absolvit colegiul, și corespund în general facultăților filosofice germane, dar mai mult sau mai puțin cuprind și celelalte facultăți. Ele sînt organizate după modelele Universităților germane, cu seminarii, institute, disertății etc., și se poate afirma că în cele mai multe localități ele se găsesc încă în perioada de formație. In deosebire de ceea ce se întîmplă în Germania, Universitățile americane nu-și capătă mijloacele materiale de la Stat, deși și aici sînt unele fondate și întreținute de stat, iar altele primesc ajutoare însemnate. In general ele se întrețin singure din venitul lor precum și din însemnatele donații venite din afară, și de aceea taxele pe care le plătesc studenții pentru cursuri sînt încasate de universitate, nu de profesori, care trebue să se mulțumească cu un salar fix, destul de modest (3—4000 dolari pe an). Cel ce conduce Universitatea, cu o nețermurită autoritate, este *presidentul*. El este stăpîn absolut asupra corpului didactic, poate îndepărta și numi cu o libertate cum nici într'o țară din Europa n-o are nici un ministru. Cel mai vestit president universitar din America este Charles William Eliot: se spune despre dînsul că este mai puternic și de cît președintele republicei, căci Roosevelt se va retrage odată în viața privată pe cînd Eliot, ca conducător al Universității Harvard, va domni asupra vieții sufletești a țării, cît timp va trăi el.

Deutsche Revue (April 1907). *Prof. Osfried Nippold* „**Asupra unor probleme ale conferinții din Haga.** Opera principală a conferinții trecute, zice autorul, a fost Convențiunea pentru rezolvirea pașnică a neînțelegerilor internaționale. Această convențiune a stabilit nu numai o codificație care reprezintă partea cea mai înaintată a dreptului internațional modern, dar a stabilit în acelaș timp—în tribunalul arbitral din Haga—și un organ de justiție internațional. Și în această direcție, chiar și din punct de vedere practic și politic, stă importanța conferinții, ori cîtă însemnătate ar avea și acelea lucrări ale ei care regulează drepturile pentru timp de războiu—pe uscat sau pe apă. Că și aceasta a doua conferință va aduce însemnate progrese în aceeași direcție se vede chiar din primul punct din programul pe care-l conține invitarea guvernului rusesc. Astfel va trebui să se stabilească domeniul asupra căruia se poate aplica procedura arbitrală a convențiunii dela Haga; apoi chestiunea dacă acest domeniu, nu trebue chiar lărgit, nu va putea rămînea nediscutată. In acelaș timp, va trebui să se discute și chestia dacă nu trebue cumva să se acorde tribunalului arbitral din Haga, anumite *Compelenże*, de pildă să revie acestui tribunal, toate neînțelegerile de drept internațional pentru care diferitele State recunosc în principiu arbitrajul. Dacă acest lucru s-ar realiza, atunci s-ar ajunge în realitate la un tractat general de arbitraj, la un fel de Uniune arbitrală între toate puterile care iau parte la conferință, și dreptul internațional, așa de încîlcit astăzi din pricina diferitelor tractate dintre mai toate țerile civilizate, ar deveni dintr-o dată cu totul unificat. Sentințele tribunalului arbitral, ar servi ca bază pentru înaintarea dreptului internațional; aceste sentințe și judecăți ar putea fi publicate de către „Bureau International de la Cour permanente d'Arbitrage", care ar deveni astfel un centru științific pentru tot ce se atinge cu chestiunile de arbitraj. Pentru desăvîrșirea și înaintarea studiilor de drept internațional, autorul propune înființarea în Haga a unei școli superioare de drept internațional.

Sozialistische Monats-Hefte. (April 1907). *Morris Hillquit* „**Starea actuală a Socialismului american**". Statele-Unite se apropie cu repezeciune de culmea evoluției capitaliste; această progresare a capitalismului a născut goana nebună după avere, la care iau parte cîteva mii de oameni, pe cînd alții—milioane, sînt striviți în mizerie. In timpurile din urmă, certele născute între așa numiții prinți ai finanțelor, avură de rezultat că se dădură pe față metodele întrebuințate în această luptă pentru bani și lumea rămase indignată de corupția și necinstea scoase la iveală. Aceasta a stîrnit o stare de nemulțumire generală, care n-a putut fi decît foarte utilă socialiștilor: nemulțumirea aceasta se oglindește mai cu samă în literatură: se știe că descoperirile revoltătoare făcute în privința fabricilor de conserve se datoresc romanului scriitorului socialist Upton Sinclair, *The Jungle*. Mișcarea socialistă din America de nord, este astăzi în plină creștere; până la 1903 partidul socialist se compunea numai din 1200 de cluburi cu aproximativ vre-o 20,000 de membri; la sfîrșitul anului 1906, organizațiile locale s-au ridicat la cifra de 1900, iar numărul membrilor a întrecut cifra de 35,000. Nu trebue să se uite încă, că *Socialist Party* nu este unica mișcare socialistă organizată, ci are o rivală în așa numita *Socialist Labor Party*, care numără și ea mai multe mii de membri. O probă pentru progresul socialismului în America, ne-o dă dezvoltarea presei socialiste.

In anul 1903 *Socialist Party* era sprijinită de vreo 30 de organe in diferite limbi; acuma numărul lor s-a ridicat la 50; dintre acestea mai mult de jumătate sint in limba engleză, restul in alte limbi şi anume 8 in limba germană, 4 in jargon evreesc, 2 in limba fineză şi cite 1 in limbile franceză, italiană, cehă, polonă, ungară, lettică, lituană, slavonă şi suedeză. Astfel propaganda socialistă s-a intins asupra tuturor naţionalităţilor din Statele-Unite. Afară insă de ziare, trebuesc băgate in samă şi imensul număr de cărţi şi broşure socialiste, care s-au răspindit in cei din urmă ani in America de nord, precum şi nenumăratele foi volante pe care le tipăresc socialiştii cu ocazia a diferite evenimente; aceste din urmă, fără exagerare, trebue să fi intrecut numărul de 100,000,000 in ultimii trei ani. Ca şi in toate celelalte ţări, tot aşa şi in Statele-Unite, mişcarea socialistă este mai ales o mişcare a clasei muncitorilor, cu toate acestea, mai mult decit aiurea, in America, Socialismul are numeroşi adepţi in clasele mai bine situate ale societăţii, ba chiar nu lipsesc şi oameni cu inalte situaţii sociale şi cu insemnate averi. In anul 1905, d-na Carrie Rand, a lăsat prin testament venitul dela un fond de vreo 200,000 de dolari, pentru intemeiarea unui institut, in care să se studieze in genere ştiinţele sociale, şi in special socialismul... Ca urmare s-a infiinţat in New-York, şcoala numită Rand School of social Science, in care un corp didactic ales dintre profesorii universitari şi cei mai cunoscuţi scriitori socialişti, impraştie doctrina socialistă.

Contemporary Review (April, London).—*Dr. Edward Bernstein*—**Alegerile in Germania şi Social Democraţii**—arată cauzele infringerii social-democraţilor in ultimele alegeri. In ajunul alegerilor, socialiştii sperau că numărul reprezentanţilor lor in noul Reichstag, va spori de la 79 la cel puţin 100. Aceste speranţe erau sprijinite pe progresul mare ce l-a făcut partidul socialist de la 1903 până la data alegerilor, sub raportul inmulţirii membrilor, a organizării partidului, a răspindirii presei şi a sporirii mijloacelor financiare. Bazaţi pe aceste consideraţii toţi se aşteptau că, de oarece numărul votanţilor socialişti a sporit, va spori şi numărul deputaţilor socialişti in Reichstag. Faptele au dovedit contrariul. Numărul votanţilor socialişti au sporit de la 3,011,000 la 3,259.000, adică cu mai mult de un sfert de milion. Dar, de oarece la ultimele alegeri au venit la vot 1,767,000 cetăţeni mai mult decit in 1903, socialiştii, care in 1903 intruniseră 32% din numărul total de voturi, trebuiau să aibă un spor de 560,000 votanţi noi. Astfel, de fapt, partidul socialist a avut 300.000 voturi lipsă din creşterea lui normală. De aceia socialiştii au azi in Reichstag numai 43 deputaţi in loc de 79. Intre cauzele nesuccesului socialiştilor autorul enumeră următoarele: I) Legătura intimă intre *trade-unions* şi partidul socialist. Mulţi socialişti aparţinind unor din aceste *trade-unions*, au sacrificat interesele partidului votind impotriva lui.— II) Cea mai principală cauză e cartelarea tuturor partidelor nesocialdemocrate impotriva partidului socialist, care se bazează pe teoria luptei de clase. Niciodată, nici chiar pe timpul lui Bismark, n-a fost atita solidaritate intre partidele nesocialiste, in lupta lor cu socialiştii. Se poate spune că toţi susţinătorii stării prezente a societăţii, s-au unit impotriva partidului care reprezintă progresul social. Durata acestui bloc reacţionar, atit de heterogen in compoziţia lui, nu poate fi prevăzută. Nu se poate şti dacă aceeaşi concentrare reacţionara va putea fi posibilă la viitoarele alegeri. In politică, nu iubirea

din năuntru, ci presiunea din afară uneşte pe oameni. Blocul s-a născut din prejudicăţile de clasă şi din ura ignorantă impotriva socializmului, şi cit timp aceşti factori vor exista reinoirea lui va fi posibilă.

Herbert Paul—**E Literatura in Agonie?**—constată că azi toate genurile literare sint in declin, in toate ţările, pecind ştiinţa inaintează necontenit. Domeniul literaturii e mărginit pe cind al ştiinţii e infinit: „Ştiinţa inlocueşte humanizmul dupăcum automobilul inlocueşte tracţiunea animală". Ideia n-are măcar meritul originalităţii.

North American Review (Martie, New-York).—Baronul *Kentaro Kaneko*, fost ministru al agriculturii şi comerţului,—**Japonia şi Statele-Unite**—arată marea solidaritate a intereselor comerciale intre aceste două ţări, cel mai hotăritor factor de păstrare a relaţiilor paşnice intre ţările moderne. Astăzi toate ţările din Europa şi America caută să-şi găsească nouă pieţe de desfacere a mărfurilor produse: *toate tind spre Asia*. Din situaţia geografică a Japoniei şi Statelor-Unite se poate vedea că in lupta aceasta comercială pentru Asia, Japonia şi Statele-Unite au avantaje care desfid concurenţa oricărui stat. Din intreaga coastă a Oceanului Pacific două treimi sint ale Statelor Unite şi o treime a Japoniei. Japonia stă cea mai aproape de debuşeul asiatic şi apoi vin Statele Unite. Mărfurile Europei trebue să treacă pela Capul Bunei Speranţe sau prin istmul de Suez: ambele drumuri foarte costisitoare. Aşa se explică de ce tonajul, corăbiilor japoneze şi americane in Oceanul Pacific creşte aşa de iute. Japonia are apoi nevoie de a păstra bunele relaţii cu Statele Unite şi din cauza cablului care uneşte San Francisco cu continentul Asiei. Legăturile economice intre Japonia şi Statele Unite sint atit de vitale incit e absurd să ne inchipuim că aceste două ţări ar putea ajunge la un conflict. Toată mătasa crudă şi ceaiul care se consumă in Statele Unite sint importate din Japonia: in 1906 Japonia a exportat mătasă crudă in valoare de 60,000,000 dolari; iar ceai in valoare de 40.000,000 dolari. Din aceste cantităţi 90% au fost importate in Statele Unite. La rindul ei Japonia importă din America bumbac, lapte, tutun, petroleu. Aşa că se poate zice că Statele Unite hrănesc, imbracă şi luminează pe Japoneji. Japonejii nu pot trăi un singur minut fără aprovizionările americane. Legate prin mari interese comune aceste două ţări sint menite să deschidă impreună comerţul pe continentul Asiei şi in special in China.

Review of Reviews (Martie, London).—D. *Stead* face nişte aprecieri prea măgulitoare in privinţa puterii politice a lui Vilhelm II. După d. Stead, Impăratul Germaniei, astăzi e arbitrul Europei intregi.

Intrecind iarăşi cu mult cadrul hotărit al revistei, sintem nevoiţi a amina „Bibliografia" pentru No. viitor.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Jean Baruzi, *Leibniz et l'organisation religieuse de la terre*. Paris, Félix Alcan.

Un studiu asupra tendinţelor şi viselor religioase ale marelui filosof, care în pasiunea lui de unitate şi armonie, credea în putinţa realizării unei „Biserici ideale“,—reunirea într'un mănunchiu a tuturor doctrinelor creştine.

E. Buonaiuti, *Lo Gnosticismo*. Storia di antiche lotte religiose. Roma, Ferrari 1907.

Autorul, director la „Rivista Storico-critica delle scienze teologiche“ se ocupă cu acea manifestare a gîndirii, care între întâiul şi al treilea secol al creştinismului se opuse tradiţiei evangelice. Autorul consideră gnosticismul ca o exaltaţie febrilă a speculaţiei teologice.

Francisc G. Peabody, *Jesus Christus und der christliche charakter*. Giessen, Töpelmann 1906.

Autorul, profesor la universitatea Harvard din America, a ţinut aceste prelegeri la universitatea din Berlin cu ocazia schimbului de profesori ce a avut loc între Germania şi America, din iniţiativa împăratului.

ŞTIINŢA

Dr. C. Strzyzowski, *La Chimie biologique, autrefois et aujourd'hui*. Lausanne, Frankfurter.

Un studiu comparativ asupra metoadelor şi rezultatelor cercetărilor Chimiei biologice de la originea ei, pe care autorul o atribue activităţii alchimiştilor (în special a lui Théophraste Paracelse de Hohenheim), şi până în zilele noastre.

Dr. P. Carnot et M-lle C. Deflandes, *L'Activité cytopoiétique du sang et des organes au cours des régénérations*.

O importantă comunicare făcută la Academia de Ştiinţe asupra rolului pe care-l are sîngele în procesele de regenerare ale organismelor.

ISTORIE

A. Aulard, *Etudes et leçons sur la Révolution* 5me série. Paris, Alcan.

Al cincilea volum al însemnatelor studii pe care le-a întreprins autorul asupra Revoluţiei. Istoricul concordatului e dat în toate amănuntele şi ajută mult la înţălegerea chestiunii religioase în Franţa.

Cercetările asupra lui Danton, foarte obiective, scot în relief vrednicia vieţii acestuia.

Fernand Nicolay, *Napoléon III au camp de Boulogne*. Paris, Perrin.

Autorul şi-a propus să lumineze două momente însemnate ale istoriei contemporane : Intervenţia franceză la Roma în 1849, şi sforţările diplomatice ale Franţei între 1868 şi 1870 spre a-şi apropria pe Italia şi Austria în vederea unui războiu cu Prusia. Folosindu-se de documente, nepublicate încă, scoase din arhivele Războiului şi ale Externelor, autorul reuşeşte pe deplin în întreprinderea sa.

CRITICA. STUDII LITERARE

Eugène Crepet, *Charles Baudelaire*. Etude biographique. Paris, Messein.

Publicarea revăzută a studiului biografic pe care autorul l-a pus în fruntea operilor inedite ale lui Baudelaire, tipărite în 1887.

Albert Cassagne, *La Théorie de l'art pour l'art en France, chez les derniers romantiques et les premiers réalistes*. Hachette.

Expunerea teoretică a concepţiilor despre artă ale lui Th. Gautier, Flaubert, Renan, Goncourt, Baudelaire şi alţii din epoca lor.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE

Paul Louis, *Histoire du mouvement syndical en France (1789—1906)*. Paris, Alcan.

Cea mai completă privire generală asupra mersului şi desvoltării sindicatelor de muncitori, de la originea lor şi până în timpurile noastre. Autorul pune în lumină însemnătatea mare a organizaţiei muncitorilor pentru îmbunătăţirea stării lor economice şi culturale.

Louis-Germain Lévy, *La famille dans l'antiquité israélite*. Paris, Alcan.

Un studiu critic, cu totul ştiinţific şi lipsit de prejudiţii, asupra formării familiei la Evrei şi asupra rolului însemnat pe care ea l-a avut în viaţa acestui neam.

Benedetto Croce, *Materialismo storico ed economia marxista*. Saggi critici, Palermo, Sandron, 1907.

Este o nouă ediţie îmbogăţită cu noi studii, care se ocupă cu problemele teoretice fundamentale ale marxismului. Patru sînt tezele principale : I-ia priveşte modul de a înţelege materialismul istoric, a II-a cuprinde interpretarea teoriei valorei, a III-a critica legii profitului şi a IV-a apărarea unei ştiinţi filozofice a economiei politice care să se ridice deasupra economiei descriptive.

LITERATURA

Henry Kistemaeckers, *Les Mystérieuses*. Fasquelle, 3.50.

Povestiri scurte, pline de originalitate şi foarte ciudate.

Jean Lorrain, *Aryenne*. Ollendorff, 3.50.

O interesantă povestire din viaţa de familie pariziană.

Paul Adam, *Les Feux du Sabbat*. Paris. Auteurs Modernes, 3.50.

Curioasa povestire a vieţii unei femei pasionate, a cărei natură o împinge la cele mai teribile crime.

Matilde Serao, *La Leggenda di Napoli*. Napoli, Perrella 1907.

Este una dintre primele scrieri ale marei scriitoare. A apărut întâia oară acum 25 de ani.

ETNOGRAFIE. FOLKLORE

Ph. de Felice, *L'autre monde. Mythes et Légendes. Le Purgatoire de Saint Patrice*. Paris, Champion, 6 fr.

Autorul studiază originea şi dezvoltarea legendei sfîntului Patriciu, punînd-o în legătură cu legendele antichităţii şi cu credinţele relative la viaţa viitoare ale unora din popoarele semi-civilizate actuale.

Compilator.

TABLA DE MATERII

Viața Romînească

n 5

TABLA DE MATERII

Insemnările lui Neculai Manea

ÎNSEMNĂRILE EDITORULUI.

Manuscriptul profesorului Manea are 92 pp. şi formează un caet în 4°, cu foile îngălbenite puţin de vechime. Scrisoarea e neregulată şi repede: am avut oarecare greutăţi la descifrare; cerneala întrebuinţată e de maĭ multe colori. Printre rînduri sînt adaosurĭ cu creionul, ceia ce dovedeşte că Manea a maĭ citit ceia ce a scris,—lucru pe care ni-l puteam închipui şi fără acele adaosurĭ cu creionul. Ştersăturĭ şi îndreptărĭ n'am găsit. Asta, pe cît înţeleg, n'are nevoe de vre-o interpretare.

Putem să adăogim, pentru ştiinţa cîtorva curioşi, că manuscriptul face parte din biblioteca noastră particulară.

Am dat la lumină aceste puţine însemnărĭ socotind că facem un bine: s'ar putea spune că ele adaogă o pagină la istoria suferinţiĭ omeneştĭ. Pentru o înţelegere maĭ deplină a lor am adaos puţine lucrurĭ neinsemnate şi am făcut o împărţire pe capitole. Pentru aceiaşi înţelegere deplină, am lăsat la o parte cîteva pasagiĭ fără importanţă. Trebue să spunem că am stabilit punctuaţia care în manuscript era cu totul neglijată, şi că am schimbat şi ortografia. Prin această din urmă îmbunătăţire nu ştiŭ dacă aducem un real serviciŭ adăogînd încă *o ortografie, după cum fiece scriitor adaoge una: căcĭ avînd aşa de multe, literatura noastră totuşĭ n'are nicĭ una.*

Cum am spus maĭ sus, avem credinţă că facem un bine, dar ne grăbim să adăogim că poate ne înşelăm. Aceste însemnărĭ vor fi judecate din multe puncte de vedere, pentrucă avem foarte mulţĭ oamenĭ care ştiŭ să ţie cu vrednicie pana în mînă: şi mulţĭ vor zice că Neculaĭ Manea n'a făcut bine că şi-a scris în acest chip unele întîmplărĭ din vieaţa luĭ. Neculaĭ Manea n'ar putea nicĭ într'un caz să le răspundă, pentrucă pe dînsul nu-l maĭ mişcă nimicurile din valea aceasta a plîngeriĭ.

Unele întîmplărĭ ne-ar privi pe noĭ până la un punct.

Se va găsi cineva să spuie că o viaţă a unuĭ umilit profesor de provincie n'are nici-o însemnătate, ca şi toate vieţile obscure şi micĭ ale celor mulţĭ. Ne pare răŭ că viaţa nu e plină numaĭ de grozavele fapte diverse ale gazetelor noastre; şi se poate întîmpla să aibă şi în literatură, caşi în viaţă, însemnătatea eĭ lumea cea neinsemnată, care, ca un fluviu, îşĭ duce durerile spre mărĭ necunoscute.

Pornind de-aicĭ, alţiĭ ar trece peste fapte neinsemnate şi

s'ar opri la un titlu neinsemnat. De ce Insemnări? *şi de ce* Neculaĭ Manea? *Dar cu aceiaşi adincă mirare, pe care cu nicĭ un preţ nu putem s'o stăpinim, am intreba şi noĭ de ce* Ioan? *şi de ce* Popescu?, *dacă s'ar intimpla ca acest publicist contemporan cu noi să ridice in numele criticeĭ ştiinţifice această importantă chestie literară.*

Negreşit că ar maĭ cădea in sarcina autoruluĭ, care nu maĭ este printre ceĭ viĭ, precum şi a noastră, care dăm la lumină un manuscript, şi importanta chestiune a egalităţiĭ *scrieriĭ. Aceste însemnărĭ poate n'aŭ un început după toate regulile consacrate şi vecnice; n'aŭ un fir roş al intrigeĭ de la un capăt la altul, un punct culminant, o gradaţie savantă la sfirşit. Manea insă şi-a scris viaţa, n'a scris un roman; şi viaţa aceasta fiind foarte ciudată, nu se desfăşură după regulile consacrate ale genuluĭ care poartă numele* roman.

Dar iată că vine unul şi intreabă cu oarecare indignare de ce Manea vorbeşte despre beţie şi despre adulter in insemnările sale. Beţia şi adulterul sint cangrenele societăţiĭ noastre; pe care cu orice preţ trebue s'o moralizăm. Acest campion al moraleĭ s'ar putea să fie domnul X, saŭ domnul Y, după cit am auzit. Nu-ĭ rog decit să stirpească in cel maĭ scurt timp aceste viţiĭ ruşinoase, şi atuncĭ oamenĭ ca Manea n'ar maĭ putea să-ĭ supere vorbind despre ele. Tot aşa noĭ iĭ asigurăm că sorbim cu uşurinţă marea, dacă domniile lor opresc toate apele care curg intrinsa.

Uniĭ cercetătorĭ, partizanĭ aĭ celeĭ maĭ mari obiectivităţĭ, ar dori apoĭ să se lumineze asupra unor şi maĭ importante chestiĭ literare. Ne grăbim deci să le spunem că atunci cind transcriam Insemnările, *vremea era geroasă şi destul de liniştită, in casă era cald şi copiiĭ noştri se găseaŭ intr'o sănătate infloritoare.*

Ar zice uniĭ insfirşit că n'am făcut bine c'am dat la lumină o scriere in care nu tresare puterea moraleĭ in curs, pe care toţi o chiamă din toate părţile, caşicum n'ar avea fiinţă intre noĭ. Dar o chestie literară socotim că e o chestie literară; şi morala nu priveşte literatura, ci numaĭ pe cel care o caută. Şi afară de aceasta, dacă cineva ridică glasul, nu e nevoe de noi; vor sări zece care vor spune contrarul; cel intăiŭ va spune tot ce s'a maĭ spus, şi ceilalţi il vor intimpina cu arme egale. Vor invia din liniştea cărţilor nenumărate citaţiĭ şi citaţiĭ de citaţiĭ.

In legătură cu acest punct, rugăm şi noi să fim ertaţĭ că in aceste mici insemnărĭ n'am pus la bir bucăţĭ de versurĭ şi proză din limbile viĭ şi moarte, şi maĭ ales că nu isprăvim cu o vorbă de spirit a cuiva, saŭ cu un vers latinesc bine ales. La urma urmeĭ n'am voit să arătăm ce spun alţiĭ, spre a părea că spunem noĭ ceva; şi poate pentru asta ar trebui să ne fie recunoscătorĭ cititorii.

M. S.

ÎNSEMNĂRILE LUI NECULAI MANEA.

25 August 1892.

I.

In sfirşit o să plec din Bucureştĭ. Asta-ĭ cea dintăiŭ mulţămire pe care o simt decind m'aŭ învăluit amărăciunile din urmă. Gindul de a fugi, intăiŭ mĭ-a trecut prin minte ca un fulger îndepărtat, ca o părere, şi a răspuns în suflet ca o adiere: nu socoteam că se va îndeplini; şi nicĭ n'aveam de gind să mă mişc, să lucrez, ca să scăp de aicĭ. Ca intotdeauna, m'am gindit că s'ar putea, şi am visat, cum ar visa cineva la o călătorie spre piramidele Egipetuluĭ, am visat la un colţ de ţară, la o căsuţă albă şi liniştită, la lucrurĭ puţine şi dragĭ, la o viaţă de sihastru, mică şi senină, cum se cuvine unuĭ om care a îndurat atitea nenorocirĭ in viaţă. Dar după unda aceasta de părerĭ am simţit că iar mă impresoară golul. Icoanele sihăstrieĭ s'aŭ şters; în schimb a intrat in mine puternic un gind: sa-mĭ cer mutarea şi să mijlocesc prin toate cunoştinţele mele să mă duc intr'un orăşel moldovenesc, la un gimnaziŭ. Cind am făcut cel intăiŭ pas, am inţeles ce insemnează a te mişca. Am inţeles cit e de uşor să mă duc din Bucureştĭ. Care dintre colegiĭ meĭ, profesorĭ din provincie, n'ar face schimbul acesta? Şi astfel din adierile, din părerile începutuluĭ, am ajuns acuma la desăvirşirea unuĭ plan, lucru pentru care ajunsesem să desnădăjduesc.

Citeodată staŭ şi mă gindesc că viaţa mea este cu totul deosebită. Poate mă 'nşel: deobiceiŭ fiecine are gindul acesta. N'o spun însă in gura mare, nicĭ nu-mĭ voiŭ răspindi prin gazete aceste puţine gindurĭ scrise; nu mă voiŭ încredinţa decit pe mine despre ciudăţenia vieţiĭ mele. Pentru aceasta, la urma urmeĭ, nu-ĭ nevoe de nicĭ-o osteneală.

Staŭ și mă gindesc la cite-am pătimit până ce am ajuns să minînc o bucățică de pîne. Tata și mama sint niște bieți săteni săracĭ, abia aŭ avut cu ce să-mĭ cumpere, la începutul începutului, cele citeva cărțulii subțiri și umilite pe care am început a sloveni și a ceti. Pe urmă nu eraŭ bucuroșĭ să mă vadă trecind la învățătură maĭ depărtată; se temeaŭ cu drept cuvint să nu iaŭ bucățica de mălaiŭ din gura celorlalte *ploduri*, care rămineaŭ acasă, pe cuptor. Invățătorul, *domnu'* Neculaŭ, săracul, le-a bătut multă vreme capul. Bătrinul își tot resfira barba și se făcea că nu înțelege; mama își trăsese tulpanul peste gură și n'ar fi spus o vorbă înnaintea tatei s'o taĭ. «Băiatul are talent, zicea a zecea oară domnu' Neculaŭ, scărpinindu-se cu obidă în cap; lasă-l, moș-Irimie, să meargă maĭ departe, să-șĭ facă un viitor... —Da' ce folos am eŭ cu *talantul* lui?» mormăia moșneagul. Iar eŭ stăteam intr'o parte lingă sobă, răzimat de pat, cu degetele cele mari ale mînilor în chimiraș, și ascultam. Mă gindeam maĭ mult că o să am necazuri destule cu școala și simțeam păreri de rău pentru prundișurile Moldoviĭ și pentru desișurile huceagurilor. Aveam însă în același timp și curiozitatea să văd alți oameni, și lucruri nouă. Pe urmă, învățătorul îmĭ ciocănise capul vara întreagă cu vorba asta: la liceŭ, la liceŭ!—După multe tărăgănelĭ, tata se hotări dintr'odată, cind domnu' Neculaŭ îl încredință foarte deslușit, a treia oară: «N'aĭ să aĭ, moșule, nicĭ-o grijă cu el. Iaca, mă duc eŭ la Iașĭ și-ĭ fac eŭ rost...»

Așa m'am trezit bursier. Așa, anĭ după anĭ, am învățat cu rivnă. Pentru lucrurĭ de nimic am fost umilit de mulți cu vorbe tarĭ care-mĭ aminteaŭ despre sărăcia, despre obirșia mea și-mĭ ridicaŭ în obrajĭ și'n ochĭ tot singele. Așa pentru lucruri micĭ am îndurat cu obrajiĭ meĭ înflăcărațĭ *corecțiunile* directorului. Și încet-încet, s'a scurs vremea picătură cu picătură; zi cu zi mi s'aŭ lustruit și mi s'aŭ rupt de băncĭ rindurĭ de haine care, după cum necontenit mi se spunea, nu eraŭ ale mele; zi după zi am mincat «de pomană», supt privirĭ aspre, hrana pe care statul o dădea unor «trindavĭ», dintre care, printre ceĭ maĭ umilițĭ, eram și eŭ.

Viața aceasta, totușĭ, cred acum, n'a fost o viață de necazurĭ. Maĭ intăiŭ și maĭ intăiŭ, a trecut foarte multă vreme de atuncĭ. Apoĭ am avut și eŭ mulțămirile mele, fumînd pe furiș la gura sobeĭ și rizînd de uniĭ profesorĭ.

Numaĭ cind am venit aicĭ, în Bucureștĭ, aŭ început zbuciumările.

Stăteam intr'o odăiță ingustă, rece, umedă, întunecoasă, în strada Iustinian. In fiecare dimineață vedeam pe stăpina caseĭ, o cucoană mititică, uscată, bătrînă, cu puțină mustață, cu țigara în gură. O vedeam, o auzeam tușind uscat, și parcă-mĭ era groază de dînsa. Decîte orĭ trecea pe lingă ușa odăițeĭ mele, de atitea orĭ îmĭ opream răsuflarea și așteptam să bată de treĭ orĭ, apoĭ să intre și să-mĭ ceară chiria.

Dădeam lecții feciorului unuĭ băcan pe care-l chema Alexandru Ionescu. Pe băiat îl chema Ionescu A. Ioan: era iscălit așa, mare, pe toate cărțile, pe toate caetele, pe zidurĭ cu cărbunele, pe masă cu ascuțișul briceagului. Domnul Alexandru Ionescu avea «un magazin cu coloniale și băuturĭ spirtoase, foarte bine asortat». Sta la un colț de stradă, în dosul Cișmigiuluĭ. Din ușa prăvălieĭ, vorbea tare cu toți trecătoriĭ, și era un om foarte prietenos, maĭ ales cind turna păhărele de țuică. Scurt, ciolănos, cu o barbă mare care-ĭ blănea tot obrazul pînă la ochĭ, umbla repede, fuma țigară după țigară, apă nu bea nicĭodată, răcnea în gura mare în loc să vorbească omenește, era totdeauna în *opoziție* și totdeauna purta un baston gros și ciotoros, care-l ajuta deseorĭ la alegerĭ. Il învirtea pe deasupra capuluĭ, îl plimba pe sub nasurile prietinilor și ridea: «Cu ăsta aplicăm constituția!...» Altfel, un om foarte cum-se-cade.

Băiatul, Ionescu A. Ioan, vorbea mult: întru aceasta semăna bucățică ruptă cu părintele său. Cind nu știa lecția, se scărpina în capu-ĭ mare, tuns scurt, își întindea buzele spre urechĭ și prindea a scînci că-l doare stomahul. Era foarte pornit să mă înșele totdeauna: avea de zece orĭ aceiașĭ lecție, și de două orĭ, de treĭ orĭ pe săptămînă *domnul* nu venea la clas. Ba încercase să mă conrupă chiar dela început cu un pachet de tutun de un leu, pe care-l furase din prăvălia tatăluĭ său. Minca foarte des bătăĭ, pentru toate minciunile, și răcnea de credeaĭ că-l duce la junghiere, apoĭ tăcea scurt, cind totul se isprăvea, și-l găseam în odăița luĭ singur, fumînd cu patimă o țigărușă, pe jumătate aplecat sub masă.

Soția luĭ domnul Alexandru era o cucoană foarte respectabilă. O chema cucoana Sița; abia intra pe ușă, sufla greu, se îndopa cu doctorii, căcĭ era totdeauna grozav de bolnavă, și mărturisea că citește în fiecare iarnă, lingă sobă, *Dramele Parisuluĭ*.

Era și o fată în familia aceasta: domnișoara Vasilica, trecută prin pension. La aceasta ținuse mult madam-Ionescu. Subțirică, naltă, palidă, cu vorba moale. Avea și ea parcă o boală ascunsă, căcĭ toată ziua stătea la piano, dînd zbor la zgomotele cele maĭ ciudate cu putință.

In lumea aceasta puțină mă învirteam. La universitate mă duceam foarte rar, mă simțeam stingherit în mulțimea care mă impresura, între ațiția ochĭ carĭ mă priveaŭ cu răceală. Eram fără nicĭ-o vlagă, n'aveam nicĭ-o dorință și nicĭ-o voință; eram foarte sărac. Cu baniĭ lecțieĭ mele, cu puținiĭ banĭ, abia plăteam chiria, și abia aveam o parte din lună ce minca.... In celelalte zile,—în celelalte zile stăteam întins cu fața în sus în odaia rece, pe patul cu cearșafurĭ umede parcă, și răbdam de foame. Pe alțiĭ suferința aceasta, lipsa aceasta a piniĭ, îĭ biciuește, îĭ mînă

în izbirî de vifor, îî face oamenî aprigî. Pe mine nu înţeleg de ce nu mă făcea să mă clintesc din nemişcare. Eram aşa de mic şi de umilit în strîmtorarea mea cum nu se poate spune; şi străin eram şi singur în oraşul acesta mare în care se frămîntă şi murmură valurî omeneştî.

Şi singurătatea odăiţeî mele era grozavă. Seara, o luminare chioară pîlpiia pe un colţ de masă şi abia se desluşeaŭ în tremurul luminiî eî un scaun, o garafă cu apă, pereţî goî, şi patul leneî bolnave, patul suferinţeî invinsuluî. Stam ca totdeauna cu ochiî în tavan, şi mă simţeam în golul adinc ca într'un mormînt; îmî juca în ochî lumina pustie a capătuluî de luminare, şi mă gîndeam. Uneorî îmî veneaŭ în minte icoane din copilărie, viaţa mică, îngustă, senină, a satuluî nostru; descopeream în trecut fericirî pe care nicî nu le bănuisem pînă atuncî, şi deodată îmî simţeam urechile ţiuind ciudat, un fior mi se strecura prin piept şi un nod amar mi se oprea în gîtlej.

Şi cît de lungî eraŭ serile acelea de foame! Nu puteam închide ochiî, şi visam cele maî uriaşe planurî. Îmî adunam cu mintea bogăţiî fără de număr şi după aceia făceam socoteală cum să le împart. Îmî scuturam apoî capul şi zîmbeam: Prea mult! Micşoram norocul acesta al visurilor şi iar călătoream spre plaiurî fericite, pînă ce ajungeam de unde plecasem. Îmî era foame; de două zile nu mîncasem; stomahul se deştepta după visul scurt şi după zborul fantazmelor, se deştepta şi mă chinuia cumplit. Dureroasă nu era atît suferinţa foameî, cît gîndul nemernicieî în care mă aflam, cît gîndul că aşa se vor topi ceasurile mele şi în ziua ce va veni, şi în seara ce va urma. Chinuitor era şi gîndul goluluî în care mă mişc. Chinuitoare era şi lămurirea pe care mi-o făceam: că aşa trebuia să fie, că eram ridicat de jos, din umilinţă, din teamă, din sfială, fără arme, nepregătit pentru lumea asta în care trebue putere de a înfrunta.

Nu făceam nimic şi n'aşteptam nimic. Şi acuma mi se strînge inima cînd îmî aduc aminte cum eram atuncî, un adevărat mort. Numaî inima bătea; încolo parcă totul murise în mine. Dacă am trecut totuşî peste puntea asta a nenorociriî, dacă am trecut fără pată, dacă nu sînt astăzî un ticălos oarecare ca mulţî alţiî, nu datoresc asta nicî voinţiî, nicî conştiinţiî,—ci întîmplăriî. S'a întîmplat să ajung un om cum-se-cade, pentru că în vremurile de cumpănă n'am avut prilejul să cad în noroî. Aşa îmî închipuî; aşa trebue să fie.

De serile crude de suferinţă am scăpat cînd am maî dobîndit o lecţie: la domnul colonel Mărculescu. Avea o domnişoară domnul colonel, în clasa a şasea la liceu, şi ţinea s'o prepare *în particular*. Domnul colonel om nalt, cu puţină burtă, cu bărbia rasă cu îngrijire, cu mustăţile bine răsucite, încruntat puţin, cu vorba scurtă, se aprindea uşor, se domolea curînd, un suflet foarte bun. Cucoana luî, doamna Elena Mărculescu, fusese foarte frumoasă în vremea eî, şi-î plăcea să se creadă şi acuma în cea din urmă tinereţe. Toată viaţa şi-o petrecea numaî pentru grija aceasta. Nu se culca prea tîrziu, se scula în urma tuturora, nu voia să aibă turburărî, se îmbrăca simplu şi elegant totdeauna, vorbea potolit, întrebuinţa cuvinte alese, şi avea o grijă mare să încredinţeze pe oricine că e cel din urmă vlăstar al unuî neam foarte vechiŭ de boerî. Domnişoara Sofia era o frumuseţe: era ce fusese poate maică-sa odată, de mult. Naltă, subţire, cu ochiî marî, negri, cu o peliţă aşa de gingaşă, cu un farmec aşa de mare în mişcarea genelor, în glas, în tremurul buzelor rumene, încît am fost uluit multă vreme, şi la multe lecţiî am stat lîngă dînsa ca un prost, fără să-mî dau seamă ce spune, ce scrie, dacă îngînă versurî latineştî saŭ sgîrie pe hîrtie o problemă de trigonometrie. Eram feciorul stîngaciu dela ţară, nepregătit, fricos în faţa noutăţilor vieţiî, şi mic şi umilit, cum aŭ fost părinţiî şi părinţiî părinţilor meî în întunericul sătişoruluî lor.

În odăiţa mea din strada Iustinian acuma nu mă maî îngrozeam de cele treî ciocănirurî la uşă ale cucoaneî Victoria. Acuma fără bătăî de inimă îî auzeam prin săliţă hîrşîitul papucilor şi o zăream în mijlocul curţiî strîmte cu ţigara în gură. Acuma aveam şi eŭ o leacă de inimă şi priveam la bucăţica de cer albastru care se lămurea printre acoperişurile caselor, şi priveam cu un început de dragoste la salcîmul închircit, cu frunzele dese prăfuite, care creştea lîngă poartă, în ogrăgioara numaî de o palmă.

După iarna prea lungă, cu triste noptî şi cu melancolice plîngerî de vînt, intram în primăvară—în 1880—cu inima maî împăcată. De cel dintăiŭ rînd de haine curate făcut în cinstea soareluî tînăr, a vînturilor calde, a luminiî, am fost foarte mîndru. Ca un copil mă bucuram, ca un sălbatec aşî fi mulţămit luî Dumnezeŭ cel necunoscut, de unde aceasta de bucurie pe care mi-o aduceaŭ împrejurările în care nu nădăjduisem decît foarte nedesluşit, aşa cum tinde o plantă din întuneric undeva, spre lumina de-aproape.

Îmî sunaŭ în buzunar cîţiva banî: mă simţeam maî mare, maî tare decît mulţî nenorociţi carî treceaŭ pe lîngă mine, şi pentru care, mărturisesc, n'aveam nicî un pic de milă. Eram încredinţat poate că mi se cuvenea să am şi eŭ puţine mulţămirî, ca o răsplată pentru suferinţî îndurate. Încolo, în afară de asta, ce rost avea necunoscutul din juru-mî? Şi astfel, vesel, făceam drumul prin Cişmigiul înverzit, ca într'o zi de sărbătoare, şi intram la domnul Alexandru Ionescu.

«A! ce maî facî, domnule Manea? Bine-aî venit. Poftim. Băiatul nu e acasă. Dar e acasă Siţa, găseştî înlăuntru şi pe Vasilica... Eŭ am niţică treabă...»

Îî scuturam mîna cu tărie şi treceam în *salon*. Cucoana Siţa lăsa îndată cartea pe genunchî şi ridica spre buzele mele

o mină albă și moale; domnișoara Vasilica se ridica scurt dela piano, dădea la o parte scaunul și pe fața-i palidă, prin ochii ei negri, trecea o fulgerare de lumină. Vorbeaŭ despre una, despre alta, fata tăcea și mă privea țintă cu ochii eĭ lucitori. Apoĭ venea băiatul, Ionescu A. Ioan, cu cărțile și cu caetele rupte, și treceam într'o odăiță aproape goală, ca să-mĭ fac datoria; și simțeam că mă string pereții, că se lasă bagdadia spre mine, că mă înnăbuș: afară se cernea o lumină dulce de asfințit și o mireasmă proaspătă adia dinspre grădina întinsă a Cișmigiului.

La domnul colonel Mărculescu mă duceam cu mai multă tragere de inimă. Domnia-sa prinsese dintr'odată pentru mine o dragoste deosebită. Îmĭ spunea că-ĭ plac, că sînt băiat bun și așezat, cu viitor frumos; că are să mijlocească să capăt cu orĭ ce preț o funcție la un minister, că nu-ĭ va fi greŭ asta: prieteni are, uite, cît păr în cap... Afară de prietenia asta, care topise o parte din sfiala mea, mă ducea acolo, în strada Plantelor, cu mai multă mișcare de suflet, și icoana domnișoarei Sofia. Decînd scăpasem de nevoĭ parcă numai eram așa de prost cînd stam lîngă dînsa; îndrăzneam să ridic ochiĭ, îndrăzneam să privesc spre minunații eĭ ochĭ cu gene catifelate, spre obrajiĭ eĭ cu strălucire ciudată și spre murmurul buzelor eĭ. Din fundul sufletului meŭ o mișcare slabă, o adiere pornea: dar foarte slabă, foarte sfioasă, fără nicĭ-o nădejde. Era foarte firesc lucrul acesta. Pentru întăia oară în vieață stăteam alăturĭ de o fată, și era în vremea întăiĭ tinereți. În lungile zile ale internatului la școală, în nopțile cu visurĭ și cu dorurĭ nedeslușite, n'aveam de unde cunoaște lumea cea adevărată, lumea vie, care te privește, care te atrage, care te izbește; ci mă pierdusem numai în viața închipuită a cărților, visasem ca un bolnav toate fericirile și toate durerile și niciodată nu bănuisem că așa de deosebită e viața adevarată, și mai ales nu bănuisem fiorul necunoscut, aprig, și plăcut și dureros, al unui început de dragoste.

Cît stătusem înfundat în cărți avusesem o mare dorință: să iubesc și eŭ pe cineva. Acum stam ca în fața uneĭ taine. Domnișoara Sofia zîmbea și mă privea drept; și eŭ, înfiorat, stam ca în fața uneĭ taine. Nu doream, parcă nu maĭ doream să încerc a soarbe paharul acesta cu băutură necunoscută. Sfiala mă pironea ca-și-cum mă îndreptam spre o prăpastie.

Eram foarte hotărît atuncĭ în credința că iubirea mea e ceva cum nu se întîlnește dese-orĭ. Întăiŭ, nimeni nu știa nimic, iubeam în taină, în taina cea maĭ desăvîrșită; al doilea ființa pe care o iubeam, domnișoara Sofia, era o frumusețe dumnezeiască: pentru nimic în lume n'așĭ fi crezut că asemenea farmece pot avea pereche. Pe lingă asta, al treilea, eŭ eram sărac, băiat care cu greu răzbăteam de jos, și doamna Elena Mărculescu era cel din urmă vlăstar al unui neam foarte

vechiŭ de boerĭ. Dragostea mea, decĭ, era întovărășită de o mare nefericire: era o dragoste fără nădejde!

Amintirea împrejurărilor îmĭ vine foarte lămurită.—La o lecție de Sîmbătă, doamna Mărculescu îmĭ zîmbi cu bunătate și cu gingășie și-mĭ zise: «Domnule Manea, te rog să poftești minĭ la noi, la dejun...»

Mi-a părut foarte bine de asemenea poftire și m'am înroșit. Nu știam dacă trebuie orĭ nu să mă ploconesc. M'am hotărît să bolborosesc abia auzit: «Vă mulțumesc foarte mult...» Domnișoara Sofia mă spiona cu coada ochiului și mi s'a părut că zîmbește. Cînd am plecat îmĭ întinse mîna rizînd și-mĭ șopti: «La revedere...»

A-doua-zi, în odăița mea, am căutat gulerul cel maĭ bun și manșetele cele mai curate. Mi-am periat bine hainile, mi am lustruit ca oglinda ghetele și am plecat foarte vesel. Era în ziua de 15 April, țin foarte bine minte, și era o vreme lină, cu soare mult, cu văzduhul plin de pulbere strălucită de pietre scumpe.

Toțĭ eraŭ veselĭ: și colonelul, și doamna Elena Mărculescu, și domnișoara Sofia. Eŭ deocamdată eram foarte încurcat și mă gîndeam la întrebuințarea amănunțită pe care va trebui s'o fac cu feluritele tacîmurĭ care stăteaŭ grămădite dinnaite-mĭ. Am fost încurcat la început, maĭ ales din pricină că fata se uita prea des la mine. Apoĭ bătrînul a ridicat un pahar de vin în sus, s'a uitat la lumina luĭ chilimbarie, a întors ochiĭ spre mine, a zîmbit și m'a felicitat pentru *numirea* mea la ministerul de interne. Voiŭ fi făcut de bună-seamă o mutră foarte ciudată, foarte mirată, foarte surprinsă, foarte bucuroasă: tustreĭ începură a rîde cu o voe-bună pe care o simțeam caldă și prietenească. Am început să mulțămesc cu cuvinte încurcate, cu glas scăzut. «Lasă, tinere, lasă, amice, zice colonelul bucuros, dumneta meriți, ești un băiat așezat și de viitor...»

După masă, căzuĭ pe gîndurĭ. Aceasta era o mare fericire în viața mea. Scăpam cu totul, cu totul de necazurĭ. Aveam o funcție asigurată; îmĭ voiŭ trece regulat examenele la universitate și curînd voiŭ intra și eŭ, cu drepturĭ, în lume. Așa mă gîndeam cu sufletul mișcat, nicĭ nu băgaĭ de sama că a sunat clopoțelul, că colonelul și cucoana Elena aŭ eșit să întîmpine în salon musafirĭ; poate pe jumătate băgaĭ de seamă că am rămas singur cu domnișoara Sofia în odăița eĭ așa de prietenoasă, plină de lumina soareluĭ, cu florĭ tinere în vase albastre, cu fotografiĭ nenumărate și cu nimicurĭ gingașe pe măsuța eĭ îmbrăcată în horbote. Stam pe canapeaua vișinie de lîngă fereastră în plină lumină, poate zîmbeam viselor mele fericite, mă pătrundeam de vestea bună cu bucurie nouă și sălbatecă; cînd deodată auziĭ lîngă mine glasul feteĭ:

«La ce te gîndeștĭ?»

Mă întorseĭ cu uimire: stătea lîngă mine. Avea un zîmbet scăzut cum nu văzusem pe buzele eĭ niciodată, și ochiĭ eĭ mari

aveaŭ strălucirea, aveaŭ dulceaţa unor florĭ de primăvară. Aceasta a fost clipa cea mare, clipa fără asemănare în viaţă, cînd am simţit scurt că tot sîngele mi se îngrămădeşte la inimă. O perdea de negură îmĭ fîlfîi înaintea privirilor; nu ştiŭ cum am apucat două minĭ gingaşe. Degetele eraŭ fine şi foarte recĭ. Şi deodată o simţiĭ pe faţă alăturĭ. N'a fost decît o clipă, aceiaşi clipă. O simţiĭ alăturĭ, cu un tremur, c'o oftare,—şi niciodată n'or să *uite* simţurile mele fiorul aprig, fiorul acela din clipa aceia, întâia.

A fost mare ca o nesfîrşire iubirea mea. Nimic altceva din viaţă nu maĭ avea fiinţă pentru mine. Ceasurile de birou, universitatea toate eraŭ în altă lume, o lume cărra care îndeplineam o datorie, o lume prin care treceam pentru că trebuia să trec. Viaţa mea adevarată era alta şi se împărţea în două: o vreme lungă, nesfîrşită, a aşteptăriĭ; alta iute, fulgerătoare, clipele prea scurte cînd vedeam pe Sofia, cînd rămîneam singur cu dînsa, cînd închideam ochiĭ ca ameţit, cînd simţeam apropierea mînilor eĭ, a degetelor eĭ subţirĭ, cînd tresăream, cînd se alipea de mine, cînd intram ca într'o lumină prea mare, orĭ într'o noapte prea adîncă şi cînd, deschizînd ochiĭ, după fioriĭ fără nume aĭ sărutăriĭ, mă învăluia vraja privirilor eĭ pline ca de un abur greŭ în care scinteia deodată fulgerul.

Imĭ ziceam: Asta e vieaţa mea. Alta n'am trăit. Şi în adevăr că nu trăisem alta. Prin lume nu trecusem pînă atuncĭ decît aşa, ca o frunză de toamnă purtată de vînturĭ. Şcoala nu fusese nicĭ viaţă, nicĭ pregătire pentru viaţă. Nopţile de iarnă, de suferinţă şi de foame nu avuseseră nici-un rost: veniseră şi trecuseră prin viaţa mea micşurînd-o, umilind-o, nu mă făcuseră maĭ bun, nu-mĭ lămuriseră sufletul, nu-mĭ arătaseră lumea, nu mă învăţaseră să lupt. Şi acuma deodată mi se părea că încep a trăi cu adevăr.

Părinţiĭ feteĭ nu ştiaŭ nimic: mie mi se părea prea firesc aceasta şi mă bucuram foarte. Şi beţia de care eram cuprins nu ştiŭ dacă nu a fost aproape să mă ucidă. Acuma dragostea mea avea ciudăţeniĭ, tresăream la fiecare dată, la fiecare întîlnire Sofia mă îngrozea cu o noutate. In clipa cînd doamna Elena, maĭcă-sa, punea mîna pe ivăr ca să iasă din odăiţă, simţeam lunecînd spre mine, strecurîndu-se, tremurînd degetele feteĭ care mă atingeaŭ deodată ca puncte recĭ, ca nişte bulgăraşi de zăpadă. Altă dată pe cînd colonelul se apropia de fereastră şi privea în grădiniţă, şi punea o întrebare, cu spatele la noĭ, obrazul eĭ se alătura de al meŭ, cu o tremurare, cu o şoaptă. Fioriĭ aceştia carĭ mă scuturaŭ, carĭ mă zdrobeaŭ trebue să aibă asemănare cu ameţeala crimeĭ.

Şi dintr'odată mă deşteptaĭ. Dintr'odată aflaĭ că se petrecuse ceva în juru-mĭ şi eŭ nu ştiusem nimic, în întunerecul, în ticăloşia mea. Dintr'odată înţeleseĭ că sînt un om slab, că puţina voinţă ce aveam fusese sorbită toată de patima aceasta

iute. Colonelul şi cucoana aveaŭ să plece cu domnişoara la baĭ. In scurt, peste cîte-va zile, chiar duminica viitoare, după ce se va sărbători logodna.

«Care logodnă? am întrebat domol.

— Logodna feteĭ, a Sofieĭ, zise, blînd, zîmbind ca totdeauna colonelul. Şi te poftim şi pe dumneta. Poimîne seară. S'a făcut în scurt cum se fac cîteodată lucrurile acestea, dar cred că are să fie lucru bun. Lucru bun, trainic!» urmă colonelul cu putere, bătînd de două orĭ în palme.

Eŭ n'am zis nimic. Lecţia era făcută, şi fusese făcută de faţă cu cucoana Elena. Şi înţeleseĭ acum că e cea din urmă lecţie. N'am zis nimic deocamdată. Apoĭ am bolborosit felicitărĭ, cu spaima de necunoscut pe care începusem s'o uit, şi care acum deodată iar răsărea în mine. Mă petrecu fata pînă în săliţă. Imĭ zîmbea, avea o lumină lină în ochĭ, se apropiè de mine, îmĭ ţinu mîna între degetele eĭ maĭ mult decît de obiceiŭ, rămase cu zîmbetul şi cu privirea-ĭ adîncă; aşa stă ş'acum în închipuirea mea, dreaptă, şi mă priveşte ca printr'o ceaţă; aşa rămase, şi eu am plecat fără să rostesc un cuvînt.

Şi pe urmă, tîrziu, abia mi-am dat socoteală că se surpă ceva în fiinţa mea. Tîrziŭ aŭ venit lacrimile, valurile de durere surdă, disperarea, şi parcă m'am simţit dus de un viforos vîrtej de moarte. Şi acuma parcă mă ajung vibrările aceleĭ durerĭ din tinereţe. Poate am fost pe pragul nebunieĭ, poate m'a ajuns umbra aripilor morţiĭ: nu ştiŭ, multă vreme n'am trăit în lumea aceasta, şi cînd m'am deşteptat parcă eram altul.

II.

Cercînd să desluşesc din ce a izvorît nenorocirea mea, mă gîndesc că pricina n'a fost alta decît noutatea vieţiĭ în care intram. Sufletul meŭ a fost ca o oglindă lucie: orice vînt umed o abureşte; toate razele soareluĭ se răsfrîng cu putere întrinsa; toată lumea înconjurătoare se oglindeşte credincios în ea. Şi cred că, atuncĭ maĭ ales, îmĭ lipsea ceva: prea am fost nepregătit la loviturĭ şi prea nu puteam vedea ce se petrece în juru-mĭ.

Tot trecutul murise. Viaţa copilărieĭ nu maĭ răsuna în mine decît foarte slab şi foarte rar. Ca umbre treceaŭ pe dinnainte-mĭ fantome din trecut, fără putere, fără vieaţă, fără să lese urme, cum nu lasă urme pe luciul apelor mişcările negureĭ.

Tot ce aveam bun şi răŭ în mine s'a concentrat asupra unuĭ punct. Şi dintr'o dată, în vîrtejul acela care singur mă ţinea şi din care trăiam, o coardă a plesnit. Şi tot ce aveam bun şi rău în mine s'a risipit. Aşa îşĭ pune pentru cea din urmă oară un jucător pătimaş toată rămăşiţa avereĭ pe o carte; aşa pierde tot ce are, şi pe urmă se cufundă ca într'o noapte din care i se pare că nu va maĭ eşi.

Dar de durerea vieţiĭ aceştia eram ţinut prin miĭ de rădăcinĭ. Din tot ce vibra în juru-mĭ, pătrundeaŭ chemărĭ tainice

la viață, la bucuria și suferința lumii, și astfel m'am ridicat după boala mea foarte nenorocit, dar hotărit să merg innainte.

Am prins iar a mă duce la lecția dela domnul Alexandru Ionescu; la slujbă, la minister, îmi făceam datoria cum se cuvenea, cu credință, pentru suta de lei care mă ridicase din noroiul nenorocirii; universitatea, cu freamătul studențimii, începu a-mi dezvălui lucruri nouă, a-mi încălzi mintea. Și chiar în toamna aceia a anului 1880 am avut bucuria și mîngîierea unei prietenii.

Cum mă îndreptam într'un rînd, seara, spre universitate, după ce eșisem dela slujbă, pe neașteptate mă izbii de un trecător. Izbirile acestea totdeauna mă necăjesc. Voiam să arunc o căutătură mînioasă în urmă, și intorsei capul. Dar privirile mi s'aŭ luminat. Un vechiŭ prietin îmi zimbea întorcîndu-se și el, îmi zimbea și intindea spre mine brațele. Un vechiŭ prietin din liceŭ îmi întindea brațele; cu ochii, cu toată fața plină de bucurie, îmi arata o dragoste care m'a mișcat mult. Voinic, bine legat, cu fața brună neregulată dar plină de expresie și cu doi ochi mari, umezi, căprii, sub sprincenele aplecate, cu aceiași ochi cari se aprindeaŭ în seri de repetitor de lumina visurilor și a planurilor, stătea în fața-mi Costică Roman. îmi scutura mîna, mă îmbrățișa și grămădea întrebări peste întrebări.

«Ce mai faci, dragă Neculai? De veacuri nu mai știŭ nimica despre tine. Ce-ai făcut până acuma? Cu ce te îndeletnicești? Parcă ai mai slăbit. Ești flămind? ești amorezat?»

Și deodată mă simții parcă mai tare, scuturat de necazuri ca de o pulbere netrebnică. Cu întrebări, cu răspunsuri scurte, fără șir, pornirăm în lungul Bulevardului, prin lumina unui amurg liniștit de toamnă, pe sub castani rotunzi, din cari cădeaŭ domol, tăcute, frunzele pălite de brumă.

Costică Roman n'avea să'mi spue prea multe lucruri. El avea cu ce trăi: puțin dar temeinic. Părinții îi trimeteaŭ regulat bani din orășelul lor, de departe, dela Piatra Neamțului. Eraŭ fericiți, eraŭ mulțămiți de flăcăul lor, și el abia aștepta să-și isprăvească dreptul ca să se așeze lingă bătrînii lui, în liniște, într'o viață tихnită și senină.

«Mama nici nu poate trăi fără mine... îmi vorbea el cu glasu-i potolit și limpede, și zice că abia așteaptă să isprăvesc, ca să mă însoare....»

Incepu a ride. Eŭ șoptii cu mîhnire:

«Tu dragă ești un om cu noroc, un om fericit....»

Vorbele acestea eraŭ întovărășite de gînduri multe: înțelegeam prin ele și nenorocirea mea că m'am născut din oameni mici și sărmani, și durerea pentru lipsurile mele în lupta vieții, și păreri de rău pentru o iubire foarte dureroasă, abia închisă, ca o rană adincă. Am oftat; îmi simțeam pleoapele înfierbintate. Roman se alătură de mine, mă cuprinse de după cap; tăcu o vreme, și așa mergeam domol pe sub castanii cu frunze arse, prin liniștea amurgului de toamnă. Apoi rosti cu o înmlădiere caldă de glas:

«Tu ai trecut printr'o suferință mare, prietine....»

De mult, nici nu mai țineam minte de cînd, nu mi se strecurase în suflet o undă așa de lină de căldură: de mult nu intrase lumină în tainițele sufletului meŭ. Aveam nevoie de ușurare, trebuia să-mi mărturisesc durerile încercate. Știam că voiŭ auzi în urmă o vorbă limpede de alinare.—Și dintr'o dată începură să se reverse în vorbe, parcă nu se mai sfîrșeaŭ, toate chinurile mele, dela nopțile amare ale ernii trecute, până la fioroasele bucurii ale iubirii care mă zdrobise, până la mormintul din care mă innălțasem iar la vieață.

Cu capul plecat prietenul mă asculta. Inserarea ne împresura de pretutindeni; în urmă, în lungul Bulevardului, spre Cotroceni, o rumeneală singeroasă încremenise pe cer, între acoperișurile ascuțite ale caselor; rari oameni treceaŭ pe lingă noi grăbiți, aruncindu-ne priviri curioase; castanii tot mai nedeslușiți, ca umbre, se ridicaŭ prin ușorul abur al serii, până cînd dintr'odată începură a clipi și a se aprinde felinarele, într'un șirag lung, drept, de lumini gălbui, tremurătoare.

Despre dragostea mea pătimașă vorbeam ca despre lucruri petrecute într'o carte, ca despre lucruri triste de demult, așa de amorțit, în prăpastia durerii lui, îmi fusese sufletul. Și totuși aveam un tremur în glas, căci nesimțită, albă, în cercu-i de negură, cu lucirea de fulger a ochilor *ei*, undeva, în necunoscut, saŭ în fundul ființei mele, stătea încremenită o umbră.

Am tăcut după aceia; ne-am întors, și multă vreme numai pașii ni se auzeaŭ răsunînd pe caldarîm. Intr'un tîrziŭ Roman întoarse spre mine ochii lui blinzi, mari.

«Bine că s'aŭ isprăvit toate, zise el domol. Nu mai știi nimica de dînsa?

— Nimic. Cred că nu e în București. Și colonelul a fost mutat....

— Poate s'a măritat.... șopti Roman. Mai bine așa.... Eŭ cred, dragă, că ai scăpat de o mare nenorocire....»

Fără nici-un cuvînt multă vreme după aceea am mers alături. Am intrat într'o berărie, ne-am așezat față în față, în zvon moale de glasuri, în strigătele chelnerilor, în nourii de fum de tutun. Și cașicum niciodată n'am fi vorbit despre alte lucruri, amîndoui începurăm a ne aduce aminte de vieața noastră de internat. Intîmplări care păreaŭ uitate răsăreaŭ deodată între noi; o vorbă, un zîmbet, era ca o suflare care spulbera spuza de pe amintiri; și Roman cu ochii lui umezi și buni, mari, cari-i umpleaŭ de o lumină ciudată fața brună și neregulată pe care abea înfiera musteața, mă privea drept, sufla repede într'o parte șuvița de fum de tutun, se gîndea o clipă, și dintr'odată răsărea c'o aducere-aminte:

«Bre Neculai, mai ții minte pe domnu' Călinescu?»

Şi deodată ni se luminară feţele şi pornirăm a vorbi cu amănunte nenumărate despre domnul Călinescu, profesorul nostru de economie politică: cum urmărea cu degetul buchea de pe cărţulia pe care o *elaborase* el, cum zimbea cu durere cind elevul sărea un rînd, orî schimba o vorbă, cum din cincî în cincî minute gusta cîte-un gît de apă din paharul aşezat la inceputul lecţieî de pedel, la marginea catedreî, in risetele infundate ale băeţilor.—Ştiam că domnu' Călinescu, cu apa aceia se mîngîe, maî uită grozava luî sete de coniac. Şi de toată infăţişarea luî ne aduceam aminte, de om pitic, cu un umăr maî ridicat, cu faţa brazdată de sbîrciturî, cu ochiî rătăciţî, cu mînile tremurătoare.—Şi ne aduceam aminte şi de colegî de aî noştri, de ceî carî jucaŭ cărţî pe furiş în fundul claseî, de ceî carî se stringeaŭ într'un colţ de repetitor şi ascultaŭ aventurile de dragoste ale luî Fotino, povestite cu mult foc şi cu multe înflorituri; şi de bietul Cojan vorbirăm, care, simţind că va muri fără tutun, aduna şi fărima în palma stîngă toate capetele de ţigară ale celorlalţî băeţi. Amintirile se grămădiră din ce în ce maî vesele şi din ce în ce maî multe, şi indelungă vreme am stat faţă în faţă cu halbele dinnainte in fumul ţigărilor, trăind cu lumea trecutuluî nostru.

Prietenia aceasta mi-a adus multă mîngîiere. Toată vremea eram nedespărţit de Roman. Alăturî suiam treptele universităţiî, unul după altul ne îngrămădeam prin zarva studenţimiî şi străbăteam în sălile pline ca nişte stupî. In jurul nostru se mişcaŭ feţe vioae cu infăţişerî foarte deosebite; întrebărî şi răspunsurî se încrucişaŭ pe deasupra noastră; o lume întreagă de tinerî cu pălăriile tarî rotunde pe ceafă, se purta de colo-colo, cu ţigara în colţul guriî, rizînd tare, făcînd semne cu coada ochiuluî spre fete.—Vîjîitul uniform al sălii apoî contenea deodată: un profesor ascultat intra. Şi mişcarea se oprea, toţî încremeneaŭ la locurile lor ascultînd, pe cînd un glas potolit se înnălţa şi bătea de o potrivă la urechea şi la înţelegerea fiecăruia.

De vremurile acelea de muncă îmî aduc aminte cu o mişcare puternică de suflet.—Chiar erî, pregătindu-mî lucrurile şi orînduindu-mî hîrtiele pentru plecare, am dat peste foî scrise de pe-atuncî, foî îngălbenite şi uitate, pe care am mîzgîlit odată orî eŭ, orî Roman, la un colţ, cu creionul, un profil de fată saŭ o înfăţişare ciudată, stinsă, adormită a unuî coleg necunoscut. Am dat şi peste o fotografie, care incepe a se şterge de vreme şi stă uitată acolo în sărtar, printre hîrtiî. Stăm alăturî, lîngă un decor ciudat, şi privim neclintiţi înainte, parcă am privi în viitor. Şi m'a cuprins o înduioşare uitîndu-mă la noî, cum eram odată: eram maî tinerî, cu ochî maî marî şi maî limpezî, parcă eram alţiî. Imî eraŭ pline de melancolie cugetările, căcî tineriî aceia de-atuncî, care eram noî în adevăr, aŭ murit, s'aŭ dus, s'aŭ stins, s'aŭ risipit!

Dar în prietenia aceasta, după zdrobirea pe care o încercasem, nu deschisesem ochî numaî asupra mişcăriî universităţiî. Lumea începuse a avea pentru mine acuma şi alte feţe. Şi mişcarea şi poezia Bucureştilor mă atrăgeaŭ ca ceva noŭ. Şi viaţa de biroŭ pe urmă îşî avea însemnătatea şi învăţăturile eî. De multe orî în duminicele limpezî hoinăream la întîmplare cu Roman. Mahalalele toate aveaŭ un aer de linişte şi de sărbătoare. Flăcăî cu floare la ureche, cu pantalonî largî, cu brîŭ roş şi cu surtuc orăşănesc pe deasupra, umblaŭ în cîrdurî; uneorî un cîntec melodios de armonică mergea cu eî pe străzi, pătrundea printre arboriî prăfuiţi, printre căsuţele scunde, şi mîngîia urechile fetelor frumos gătite, cu muşcate în păr, cu obrajiî rumenî, cu ochiî marî negri.—

Şoseaua, primăvara maî ales, avea o înfăţişare de bucurie, de tinereţă, de viaţă nouă, neobişnuită. Veneaŭ mirezmele florilor de pretutindenî ca mîngîierî nesimţite; o lume pestriţă se ţesea în lung pe aleî, pe cînd lumina strălucită se fărîma prin frunzişurile copacilor. Imî plăceaŭ fetele maî ales: palide şi subţirî deobiceiŭ, gătite, mişcîndu-se viŭ, zimbind primăveriî după iarna lungă, ca nişte florî închise, asupra cărora deodată aŭ năvălit lumina şi vîntul cald al vieţiî.

Şi toamnele lungî eraŭ frumoase, cu asfinţiturile melancolice, cu bulevardele goale, cu freamătul uşor al vîntuluî înseraării şi cu florile ca luminărele închircite, palide, florile de a doua oară ale castanilor, abia răsărite, şi ofilite.—

Veneam în odăiţa noastră tăcută după rătăcirile acestea, cu inima plină. Vorbeam un timp, apoî, în noptî de vară, rămineam pe întuneric la ferestrele deschise, alăturî, şi freamătul depărtat al oraşuluî venea până la noî înnăbuşit, scăzut, ca fierberile alteî lumî.

Viaţa de biroŭ, în vremea aceia cînd începeam a deschide ochiî asupra lumiî ce mă înconjura, mi se părea foarte nouă şi ciudată, răsturna cu totul ideile despre care mi le făcusem despre tristeţa, despre amărăciunea oamenilor închişî în cuştî strimte, cu ochiî asupra stîlpilor de cifre, pierduţî în registre uriaşe cu scoarţe verzî. Nimic din toate acestea. In ministerul meŭ mă împresuraŭ oamenî foarte veselî. De lucru aveaŭ puţin, saŭ puţin le păsa la urma urmeî: merg treburile şi maî încet. Fiecare avea un protector despre care vorbea în fiecare zi, cu subînţelesurî, cu nădejdî, prin fumul ţigărilor. Şeful de birou trecea din cînd cumpănindu-se printre băeţiî luî şi băga de seamă, cu surprindere, că şi-a uitat *port-tabacul* acasă. Atuncea rostea încet, cu un zîmbet binevoitor: «N'am venit să plîng, nicî să cer o ţigară...» Şi îndată se ridicaŭ funcţionariî ferchezî de pe la locurile lor, viraŭ cu grabă mînile prin buzunarî şi întindeau cu gingăşie tabachere de felurite forme şi colorî.

Despre vieaţa lor întreagă, de altfel foarte simplă şi îngustă, cu toţiî făceaŭ un haz nemaîpomenit. Un fel de program

in care se oglindea cu credinţă intrebuinţarea ceasurilor era
citit din vreme in vreme, cind avea şeful gust maĭ ales, şi so-
cot că, la un teatru saŭ la un circ, nu făceaŭ oamenii aceia
haz maĭ mare decit la auzul citaniilor acelora.
Era vorba intâiŭ, in rîsetele tuturora, despre «Ministerul
băeţilor levenţi» şi despre biroul «A bea bere», care citeodată
se schimba in «a bea ţuică». Orarul era alcătuit «in conformi-
tate cu noile programe şi dispoziţiunĭ aperitiviste, cu adnotaţiĭ
din diverşĭ autorĭ străinĭ, ca Tache Ionescu (colţ cu Bulevardul)
Teodor Gheorghiu, Niţă Sterie, Roata-Lumeĭ, Zalhana, etc., etc.»
Ziua se impărţea in treĭ: «antemerdiane, amiaza şi post-
merdiane.»
Dimineaţa «de la 9—10», programa se desfăşura cu ur-
mătoarele puncte: «Urcarea scărilor incet. O injurătură pentru
scaparea condiceĭ de prezenţă. Buna dimineaţa la toţĭ băeţiĭ.
Raportul libaţiunilor din cursul nopţiĭ până în faptul dimineţiĭ.
Detaliĭ asupra aventurilor galante. Cura de H²O in aripa stingă
a biroului. Minciunĭ cu ghiotura. Tortura condicilor. Partiturĭ din
biblie şi talmud. N'am venit să pling, nici să cer o ţigară !» De
la 10—11: «Partide de căscat şi intinsorĭ. Enciclopedie: spor-
turĭ moderne, conserve alimentare, vieaţa de familie, reţete de
bătăturĭ, chiriĭ de case, sechestre, chiulurĭ trase la hăinari, cis-
marĭ şi in deosebĭ la băcanĭ cu coloniale, vinurĭ indigene şi
străine. Astronomie: steaua cu coada şi cu barbă, chiromanţie,
citirea in viitor şi in noul budget, prognosticurĭ, supri-
mărĭ, instalărĭ de ministerĭ şi caterisirĭ de mitropoliţĭ. Diserta-
ţiile cucoaneĭ Mandica cu tistimel sau tolba cu minciunĭ. Vieaţa
la mahala. Versurĭ şi romanţe obscene culese in ultima noapte.
N'am venit să pling, nicĭ să cer o ţigară!» De la 11—12: «A-
lergare pentru impuşcare de francĭ şi ţigărĭ. Recepţia protejaţi-
lor de ambe sexe: chinderĭ şi fuste diverse. Trimiterea lor după
potcoave de caĭ morţĭ. Plimbarea lor pe la icoane in diverse biro-
urĭ. Satisfacţie deplină. Consultarea deasă a ceasornicelor. Pinda
la uşă a vre-unuĭ amic june-galant şi cu biştarĭ, in care se vede
imediat nădejdea ţuicilor şi pelinaşelor, ş. c. l.»
Ascultam foarte des asemenea literatură birocratică şi
făceam şi eu haz de aceste adevărurĭ ale vieţiĭ lumiĭ ce mă impre-
sura. Mi-am făcut şi eu o copie de pe acest orar, şi cu cre-
dinţă mi-aduc aminte de toate năzbitiile care se făceaŭ intre cea-
surile 12 şi 3, la *Tache* orĭ la *Dorul Patrieĭ*, cu echilibrul care
nu se maĭ găseşte intre un sifon mare şi *o jumătate* de vin, şi
intre *un chil* şi un sifon mic; despre certurile cu nevasta acasă,
despre sughiţurile după amieziĭ, despre cintările bisericeştĭ pe
nas şi despre acel minunat *da capo al fine*, zis cu credinţă şi
cu veselie la sfirşitul uneĭ asemenea zile,—o zi ca oricare alta.
Mi se pare mult, foarte mult, de-atuncea.

III.

Pe vechiĭ prietenĭ din preajma Cişmigiului nu-ĭ uitasem.
Dese-orĭ din drumul meu mă abăteam spre băcănia «bine asor-

tată» a luĭ nenea Alexandru Ionescu. Amintirile suferinţilor trecute şi cele dintâiŭ zimbete ale soarteĭ aveaŭ un farmec deosebit, şi nu să putea se uit vorba prietenească din trecute vremĭ a cetăţeanuluĭ gureş totdeauna in opoziţie, nicĭ surîsurile obosite ale cucoaneĭ Siţa, nicĭ pe domnişoara Vasilica, naltă, gingaşă, palidă, care mă privea pe gindurĭ şi tăcea. Tinărul Ionescu A. Ioan acuma nu maĭ avea nevoie de meditator: ştia să-şi facă singur afacerile, şi avea renume mare: fuma grozav şi se imbolnăvea des cind il strigaŭ profesoriĭ la lecţie. Altfel se jura pe orice că tinăr care să-şi facă datoria ca el nu se mai află; şi spre incredinţare că e persecutat de profesorul de latineşte, indemna pe oricine să vorbească cu el in limba aceasta a strămoşilor noştri, spre incredinţare că o vorbeşte ca apa.

«Mare ştrengar! vorbea rizind domnul Alexandru. La toată lumea trage clapa... Şi mie, dacă voeştĭ să mă crezi... Da' mi-i foarte drag, iţĭ spun drept... Atita băiat am... Cu el rămin... Pe fată mi o fură vre-un venetic din lumea toată mini-poiminĭ...»

Tinărul intra grăbit ca după o fugă, cu şapca pe ceafă; tatăl său zimbind il privea ţintă, şi el işĭ intorcea ochiĭ neliniştiţĭ in altă parte. Domnul Alexandru imĭ făcea semn cu ochiul şi clătina minunat din cap.

In salon, cucoana Siţa era aceiaşi, cu romanul eĭ unsuros şi cu suferinţele eĭ vechĭ. Simplu imbracată, de lingă pianul eĭ, Vasilica se ridica privindu-mă drept. Atit, pianul; altă scădere nu-ĭ maĭ cunoşteam. Incolo imĭ plăceaŭ şi mişcările eĭ potolite, şi vorba-ĭ puţină cu mlădierĭ muzicale.

In odaia aceia aşa de cunoscută stăteam in multe după-amezĭ, in zile de sărbătoare, vorbind domol, invăluit de o lumină bună de prietinie. Cu cartea pe genunchi, tinguindu-se din cind in cind, cucoana Siţa incepea să dormiteze, apoi aţipea; şi eu şi cu Vasilica stăteam alăturĭ, vorbeam despre lucrurĭ vechi şi şterse, şi mă simţiam odihnit parcă lingă dinsa, pe cind pe fereastra deschisă, inspre Cişmigiŭ, se zăreaŭ valurĭ de verdeaţă sub neclintita şi lucia mătase liliachie a inălţimilor.

Aşa mi s'aŭ odihnit pe-atuncĭ zilele, intre două prieteniĭ deosebite: una caldă, adincă, puternică, a luĭ Roman; alta blajină, incepută abia, pe isprăvite parcă, nehotărîtă, şi totuşi stăpină.—Mă duceam des, nicĭ nu băgam de seamă că mă duc din ce in ce maĭ des pe acelaşĭ drum, că incep a cunoaşte copaciĭ bătrinĭ din fundul grădineĭ Cişmigiului, sălciile care mingiaŭ cu pletele lor, in filfiirea vintuluĭ, undele bălţeĭ neclintite. Treceam incet, fără bătae de inimă, dar atras de ceva. Zimbete mă intimpinaŭ; domnişoara Vasilica se ridica repede, mă aţintea cu ochiĭ eĭ marĭ, şi eŭ pe jumătate inţelegeam ce se petrece in sufletul eĭ, pe jumătate nu-mĭ dam seamă, iar inima in mine parcă cerca o mingiere pentru fiinţe scumpe, de demult moarte.

Aşa a fost inceputul, şi aşa am ajuns la o intimplare in-

semnată din viața mea. Amănuntele se pierd, amănuntele aŭ fost spulberate ca de vînturi, și numaĭ împrejurarea mare rămine, și parcă se face gol în jurul eĭ. Iată-mă grăbit pe drumul Moldoveĭ, iată-mă numaĭ pentru o zi în casa copilărieĭ. Bătrînul mormăește de bucurie și cinstește o leacă de vin dintr'o cană, apoĭ ese, se duce la crîșmă ca să maĭ spue la unul și la altul că băiatul luĭ e profesor pe la Bucureștĭ și a venit să scoată niște *țidule* de la primărie. Mama plînge; plîng și vre-o două mătușe, care toate m'aŭ ținut în brațe și m'aŭ visat de nenumărate orĭ, plîng și dosesc pe după horn cîte o sticluță de rachiŭ. Soră-mea cea maĭ mare s'a măritat și parcă i-ĭ frică să se apropie de mine în fusta-ĭ de stambă portocalie și în polcuța-ĭ mohorită. Rumănă, cu ochiĭ bunĭ, cu mînile încrucișate în poală, zimbește, și nu știe ce să mă întrebe. Apoĭ îmĭ spune o noutate: că Iordache, bărbatu-său, nu-ĭ acasă; s'a dus la tîrg și vine pe la o Marțĭ.

Staŭ puțină vreme; și la plecare maica, mititică și uscată, lîngă vatra eĭ, își apleacă spre genunchĭ fruntea și ochiĭ triștĭ cu apele turburĭ. Tata, tropăind din cizmele-ĭ marĭ, mă duce mîndru pînă la gară, după aceia mă sărută și mă înțeapă cu barba: «Apoĭ să umbli sănătos..... Și maĭ abate-te cînd-va și pe-aicĭ, pe la bătrînĭ, că mînĭ poimînĭ nu n'eĭ maĭ găsi!...»

In Bucureștĭ, cele din urmă bătăĭ de inimă, la universitate, apoĭ bucuria cea din urmă și cea maĭ maĭ mare. Și'n scurt după asta mă văd în frac, alăturĭ de Vasilica, și ca o muzică lină îmĭ tremură în urechĭ. Atuncĭ nu-mĭ dădeam seamă de nimic, tocmaĭ pentru că pasul pe care-l făceam era hotărîtor în vieața mea. Puțin îmĭ păsa de înșiruirea de cifre a domnuluĭ Alexandru, de cele cincĭsprezece miĭ, de cele două perechĭ de case, de trusoŭ, de toate. Ascultam, priveam, le primeam în mintea și'n sufletul meŭ,—și pe urmă, în lumina petrecereĭ, în sunetele legănate ale muziceĭ, pornit din urmă, de departe, din întunerec, gîndul meŭ, trecînd prin strălucirea clipelor de față, izbucnea în viitor și plănuia o viață de liniștĭ și de fericirĭ,—foarte nedeslușită în formele eĭ, dar plină, plină de farmece, o înșirare de zile a căror bucurie se va înnoi clipă cu clipă.

Trebue să fi fost atuncĭ împăcat cu totul, cu inima plină și caldă, zvîrlit de valurĭ miloase într'o insulă care se chiamă Uitare. Vesel mi se părea și prietenul Roman. Tăcut asculta desfășurîndu-se de pe buzele mele planurĭ de viață, dădea din cap și zîmbea privindu-mă cu ochiĭ luĭ marĭ, plinĭ de lumină.

Dar cît de grozavă a fost desamăgirea, cît de tristă a fost viața căsniciei mele! Poate de aceia îmĭ fuge pana așa de grăbită către un liman, de aceia mi se risipesc gîndurile: partea aceasta a traiuluĭ meŭ a fost o fărîmare clipă cu clipă a tuturor viselor; și iar am înțeles că trebue să-mĭ lipsească ceva, trebue să am în mine pricina zdrobirilor pe care le-am îndurat.

Cea întăiŭ neînțelegere între mine și nevastă-mea a fost pricinuită de copil. Eu doream din tot sufletul să am unul, să-l simt lîngă mine, să-l văd crescînd, să-l văd ajungîndu-mă, intrînd în lume și bucurîndu-mă. Vasilica nu părea de loc încîntată de acest plan al meŭ.

«Dragă Neculaĭ, copiiĭ se cresc greŭ în ziua de azĭ... Necazurĭ multe și bucuriĭ puține...»

Mi s'a părut ciudată deocamdată filosofia aceasta a viețiĭ, și mi s'a părut maĭ ales ciudată fiindcă era rostită de o ființă așa de gingașă, cu ochiĭ așa de blajinĭ.

Gîndeam însă în mine: «Eĭ lasă, nu-ĭ nimic, ne vom înțelege noĭ...»

Viața noastră n'avea nimic deosebit cred eŭ; dar atuncea mă nemulțămea greŭ: în fiecare zi așteptam o schimbare, în fiecare zi voiam să iau o hotărîre pentru altfel de traiŭ, așa cum nedeslușit trecuseră umbre prin visurile mele. Deocamdată voiam să trăiesc foarte izolat, nu-mĭ trebuia lume, nu-mĭ trebuia petrecerĭ, mie îmĭ ajungea căsuța noastră prietenească, alăturea de prăvălia socru-meu, în liniștea eĭ, în pacea străziĭ, lîngă frumusețea schimbătoare a Cișmigiuluĭ.

Nicĭ aicĭ nu m'am înțăles cu soția. Vasilica înțelegea altfel să trăiască, și poate avea dreptate. Voia să primească lume, să dea ceaiurĭ, voia să se vorbească la acele ceaiurĭ; și eŭ mă îmbrăcam dese orĭ cu redingote la ceasurile cincĭ, și primeam o lume necunoscută cu care vorbeam sorbind înghițiturĭ micĭ de ceaiŭ și ronțăind pișcoturĭ, despre vreme și despre căderea guvernuluĭ.

Viața noastră a maĭ avut și alte nemulțămirĭ: certurĭ micĭ, zilnice, din nimic. Nu era servitoarea bună și trebuia să mă duc eŭ să caut alta; un Oltean se purtase obraznic și eŭ nu sărisem maĭ repede în pantofiĭ din fundul odăițeĭ mele. Nu era carnea proaspătă; nu-mĭ plăcea mie un fel de bucate; nu eșeam cu veselie deosebită la șosea orĭ la o vizită.—Ce lucrurĭ mărunte, ce lucrurĭ puține! Și totușĭ lucrurile acestea mărunte și puțin deosebite unele de altele parcă aveaŭ datorie nestrămutată, așa se urmaŭ una după alta, foarte regulat, din ceasurĭ în ceasurĭ, din zi în zi, cu micĭ schimbărĭ, de zece orĭ, de o sută de orĭ, în vreme de lunĭ și de anĭ!...

Am ajuns să fiŭ cu totul rătăcit și amărît. Nu înțelegeam cum nu i-ĭ groază ființeĭ aceleia cu care mă întovărășisem și trăiam la un loc, nu înțelegeam cum nu i-ĭ groază de atîta vorbă zădarnică; nu înțelegeam cum poate iscodi din necunoscut nemulțămirea, nu înțelegeam cum n'are milă de ea însășĭ și de mine; nu înțelegeam ce plăcere găsește să-mĭ spue o vorbă crudă și să-mĭ amintească așa de adesea desatul meu umilit, de căsuța de vălătucĭ în carĭ mă născusem și de părințiĭ meĭ nevoiașĭ! Tresăream acum deseorĭ din liniștea bunătățiĭ mele în mînĭ cumplite: simțeam cum mi se ridică sîngele în obrajĭ, cum mi se aprind ochiĭ în cap, vorbeam tare și dădeam din mînĭ, mă închideam și începeam să clădesc iar planurĭ, zecĭ de planurĭ: măsurĭ hotărîte, vorbe

tăioase, o răzbunare... Apoi tot mie mi se muiaŭ privirile, tot eu zimbeam cel întâiŭ și mă bucuram de clipa de împăcare cînd Vasilica, cu ochiĭ eĭ blînzĭ de altă dată se apropia tăcută de mine.

Mă maĭ gîndeam apoĭ, cînd stăteam și cumpăneam împrejurările, că o viață întreagă, o viață lungă până la mormînt, așa o să trebuiască s'o duc, cu amărăciunea certurilor și a împăcărilor în zile nenumărate. Ajunsesem să am spaima cuvîntuluĭ. Simțeam, din felul cum se schimbau privirile și vorbele, simțeam că cuvîntul de care mă tem, va veni și va izbucni. Eram laș, îl simțeam și mă înfricoșam.

Prietenul Costică Roman se dusese la maică-sa, care ar fi murit fără dînsul, acolo, în munțiĭ Neamțuluĭ; și parcă nu maĭ aveam acuma nicĭ-un sprijin, așa stăteam ca într'o pustie.

Și totușĭ așa părea că trebuie să fie viața. Vasilica nu părea disperată din pricina ceasurilor pe care eŭ le priveam ca nenorocirĭ adevărate. Cucoana Sița părea mulțămită: Vieața așa-ĭ, schimbătoare ca vremea... Și gemea încet ca înt'ro durere, apoĭ zimbea cu bunătate: «Cum nu sînteți fericiți, dragă? Grijĭ marĭ n'aveți, de trăit, har Domnuluĭ, aveți cu ce, dumneta de băut nu beĭ, cărțĭ nu jocĭ... Unde are multă lume norocul vostru!..»

Și Vasilica, împăcată, în rochia eĭ simplă, trecea sprintenă prin casă; eșea să dea o poruncă bucătăresei, intra și trecea la fereastră; acolo se oprea și privea o clipă în stradă; iar eșea și-ĭ auzeam în sufragerie glasul argintiŭ, după aceia, întorcîndu-se ușor încruntată, îmĭ arunca o privire și zimbea, cu zimbetul eĭ vechiŭ, neîntovarășit de nicĭ-un cuvînt.

In cîțiva anĭ de-arîndul nevasta mea a fost bolnavă, greu bolnavă. De-abia a treia oară, în anul al cincilea, am înțeles care e pricina *răcelilor* acelora. Abia atuncĭ am înțeles de ce slăbește așa de tare; de ce i se cufundă ochiĭ în cap, de ce se îngălbenește ca în apropierea morțiĭ, de ce cucoana Sița, fără spaimă prea multă, se învîrtea în jurul patuluĭ și suspina cu bunătate: «Nu-ĭ nimica, puica maichiĭ... O să scăpăm și din necazul ăsta...»

Cu amărăciune mă gîndesc la viața mea de atuncĭ așa de neînsemnată și așa de tristă. Apoĭ parcă bătaia inimeĭ mi se oprește și mi se pune o negură pe ochĭ.

Cu toate îngrijirile cucoaneĭ Sițĭ, cu toate bolile regulate ale Vasilicăĭ, o bucurie mare, un prunc, îmĭ veni în lumea aceasta de necazurĭ. Era micuț, slab, cu pielea roșie, și plîngea așa de duios și de încet, și-ĭ tremurau mînuțele și piciorușele și i se încrețea toată fața în jurul ochilor turburĭ. Foarte drag îmĭ era. Cînd i-am auzit întâiŭ strigătul, cînd l-am zărit mișcînd, a tresărit ceva în mine, a izvorît ceva în mine, ceva necunoscut și dulce, și abia atuncĭ am înțeles dragostea de copiĭ, și mi s'aŭ umezit ochiĭ de lacrimĭ.

Nevastă-mea era foarte slabă. Cucoana Sița se tînguia. Moașa a încercat două zile, și-a făcut toată datoria, după aceia

m'a tras într'un colț: «Domnule Manea... eu nu pot să daŭ nicio garanție... Mama e foarte slabă, ar trebui să cauțĭ o doică...»

Copilul plîngea răgușit, parcă-mĭ rupea inima; Vasilica, slabă și tristă, stătea cu privirile ațintite în bagdadie.

Dar vremea era foarte aspră în anul acela. Căzuse o iarnă tare, cu zăpezĭ marĭ, și era greŭ, cu totul greu să găsim doică. «Eŭ îmĭ spăl mînile, vorbi moașa, copilul nu trăește așa... Până ce s'o găsi o doică să-l ducĭ, domnule Manea, la o femee... Sînt care alăptează în Cîmpul-Moșilor... Cunosc eŭ una... Tot maĭ bine acolo decît așa... Și pe urmă, în vremea asta, poate găsim o femee...»

Cucoana Sița se tînguia încet și Vasilica tăcea neclintită și palidă, cu fața în sus. Și chiar în amurgul acela geros, un amurg cu lumină posomorîtă, într'o sanie, duserăm, eŭ și moașa, pruncul în Cîmpul-Moșilor, pe ulițĭ întortochiate și fără lumină, într'o căsuță săracă în pragul căreia ne întîmpinară două femeĭ, una bătrînă, înnaltă și slabă, una tînără, voinică și rumănă, amîndouă umilite, amîndouă plîngîndu-se de iarna așa de aspră, de frigul ascuțit, de lipsa de lemne.

Eram așa de mîhnit, încît nicĭ nu vedeam bine în juru-mĭ. Totușĭ băgaĭ de seamă o covată într'un colț, în care dormea liniștit un copil înfășurat strîns în scutice. Bătrîna se pleca des, căuta parcă ceva pe jos și se învîrtea în juru-mĭ. Moașa îșĭ frămînta într'una trupul scund și gras și-șĭ îndrepta din vreme în vreme capela care se pleca într'o parte, și rostea sfaturĭ nesfîrșite pe care femeia tînără le ascuita cu liniște, dînd rar și domol din cap de sus în jos. La sînul eĭ, copilul sugea cu lăcomie, i se auzea în gîtul subțirel ca de păsărică gîlgîitul lapteluĭ; și eŭ mă gîndeam cu inima strînsă la zilele ce vor veni.— Iar pe drum, gîndurile neastîmpărate iar mă duseră furtunoase înnainte, în viitor, spre fericirĭ,—ș'acuma eram mulțămit că băiatul, *flăcăul*, scăpase la hrană și mi se umfla inima în coșul pieptuluĭ cînd mi-l închipuiam voinic și rumăn, peste zece anĭ de zile. «Aicĭ să n'aĭ nicĭ-o grijă, zicea moașa ascuțit, ridicînd scurt mîna spre capelă.... Femeile se pricep, și le-am spus eŭ cum să-l îngrijească....»

Peste patru zile murĭ Niculiță. Ș'acum pot să spun cu încredințare, *știŭ* că asemenea durere nebună, adîncă, în sufletul meŭ, nu în simțurĭ, așa durere n'am avut niciodată! Nu știŭ cum am ajuns, și pe unde m'am îndreptat, cum am nemerit acolo, în Cîmpul-Moșilor, pe strada care n'avea nume, la casa care sămăna cu treĭ zecĭ altele din jur, din toate părțile. Un felinăraș stătea lîngă ușă; vîntul care spulbera zăpada în toate părțile și chiuia pustiŭ prin locurĭ goale îĭ stinsese lumînarea de ceară. Cele două femeĭ, cînd mă văzură, începură a se boci. Nu m'am uitat la ele. Bociră puțin, apoĭ se opriră deodată, oftară pe rînd, și rămaseră în mijlocul caseĭ uitîndu-se la mine.

«Am cheltuit cîțiva leĭ de l-am făcut frumos...» zise bătrîna, și tuși încet în tăcerea odăițeĭ.

Pe o laviță goală, citeva farfurii cu flori albastre stăteaŭ umplute cu orez fiert, cu cite o luminărică alături. In covățică, lingă sobă, dormea lin acelaşi copil. Şi în pustiul odăii sărace, pe o măsuță albă, zăcea sicriaşul copilului meŭ. Bătrina se îndoi din şele, apoi se apropiè şi dădu la o parte capacul. Şi încununat cu floricele tari de hirtie, cu bonețică nouă, in hăinuțele aşa de strîmte, o ființă mică, firavă, copilul meŭ, cu pleoapele negre închise, îmi răsări innainte. Buzele subțirele se strîngeaŭ, cereaŭ parcă ceva, arse cu fierul roş parcă. Şi minile albe, subțirele, subțirele ca nişte linioare de zapadă, şi străvezii şi uscate, stăteaŭ încrucişate pe piept. Era aşa de tristă ființa aceia din care fugise suflarea vieții, aşa de dureroasă ființa fără mingiere şi fără mamă, copilul meŭ, care murise de foame, umbra aceia, cu pleoapele negre şi cu buzele arse, şi aşa de aprig, aşa de fierbinte vălmăşagul durerii mele, incit n'am putut închide ochii, n'am putut fringe o lacrimă; numai o undă de foc mi s'a iezit în piept şi tot sufletul meŭ voia să strige şi nu putea, şi numai parcă s'a scurs cu viața, într'un gemăt fără nume: «Dragul tatei!»

Abia astă iarnă s'aŭ petrecut acestea şi parcă a trecut o veşnicie. Ca o fumegare, pe lingă grozava flacără a acestei dureri, a fost, în răceala ernii, moartea Vasilicăi. S'a dus şi ea, şi abia tîrziŭ mi-am dat socoteală că este loc în ființa mea şi pentru această durere. Prelung şi jalnic, în închipuire, îmi cînta, în zbaterea viforului, un clopot slab, singuratec, în turnul de lemn de la cimitirul Pătrunjel, şi fără prieteni, fără preot, fără nimeni, numai cu umbra mea, sta sufletul meŭ în spulber, pecind pe sicriaşul albastru un om aplecat, a căruĭ față n'o vedeam, prăvălea bulgări îngheţaţi încet-încet pe mormîntul mic pe care nimeni acuma nu-i maĭ cunoaşte.

(Va urmà) **Mihail Sadoveanu**

In ajunul conferinței dela Haga.

Peste citeva zile se va deschide, la Haga, a doua conferință a păcei. Ca şi prima conferință care s'a ținut tot la Haga, dela 6/18 Mai până la 17/29 Iulie 1899, această a doua conferință se datoreşte tot inițiativei guvernului imperial rusesc. E o dovadă, prin urmare, că mişcarea imprimată de manifestul Țarului din 1898 nu a rămas cu totul sterilă.

Față de rezultatele acestei prime conferințe, toate părerile pot fi permise. Se poate, în adevăr, susține că inițiatorii conferinței au promis mai mult decit s'a făcut; că, spre pildă, nici ideia dezarmării generale, nici măcar acea de a se pune o stavilă, înarmărilor continue ale Statelor—idei care au servit ca pretexte pentru inițiativa Țarului şi care au fost formulate în cele două circulări ale contelui Murawieff, din 12 August şi 30 Decembrie 1898, pregătitoare ale conferinței - nu au primit aprobarea ei; şi că, în orice caz, măsurile la care s'a oprit conferința—dispozițiuni asupra legilor războiului, asupra bunelor oficii, asupra mediațiunii, asupra comisiunilor de anchetă şi asupra arbitrajului—toate aceste măsuri trebuesc socotite mai curind ca expediente, ca o dovadă de condescendență față de diplomația rusească, ca mijloc de a acoperi înfringerea ei şi de a opera o retragere onorabilă. Dar nu e mai puțin adevărat că chiar dacă prima conferință dela Haga nu a făcut tot ceia ce ar fi putut sau ar fi trebuit să facă, dacă nu a atins scopul pentru care fusese convocată, dacă, într'un cuvint, nu a răspuns aşteptărilor pacifiştilor, totuşi munca ei nu a fost zădarnică. Căci, pe de o parte, prin înființarea comisiunilor de anchetă şi a Curței permamente de arbitraj a înmulțit piedicile în potriva războiului; iar, pe de altă parte, prin reglementarea legilor războiului şi interzicerea unor anumite proiectile a mai umanizat războiul. Prin aceasta a făcut ceia ce—nu omeneşte, ci politiceşte—i-a fost permis să facă.

In orice caz, cauza păcei nu a putut decit să ciştige pe urma acestor dispozițiuni. Dovadă despre aceasta s'a făcut mai curind decit se credea. Aşa, bunăoară, cine nu-şi aduce aminte de panica ce, în Octombrie 1904, cuprinsese Europa, deja destul de neliniştită din cauza războiului ruso-japonez, la vestea că flota

amiralului Rojdestvensky, în drumul ei spre teatrul războiului, a tras asupra cîtorva pescari englezi din Hull?

Arunce orcine ochii asupra ziarelor engleze dela acea epocă și se va convinge de gradul de excitare al opiniei publice: din ele va vedea cum chiar cele mai moderate cereau represalii și pedepsirea vinovaților; iar altele, mai șoviniste, publicau articole cu titlul: *Mobilizarea flotei*, *Ordine secrete trimise la Portsmuth* etc...; cum guvernul în neputința de a readuce liniștea în spirite era pe punctul de a ceda curentului național; cum, într'un cuvînt, au fost zile cind războiul părea inevitabil. Ei bine, primejdia a fost înlăturată numai grație comisiunii de anchetă din Paris, însărcinată de către ambele puteri interesate, Anglia și Rusia, cu exacta restabilire a faptelor. De asemenea s'a putut constata eficacitatea dispozițiunilor adoptate la Haga și în ce privește tratamentul prizonierilor în cursul războiului ruso-japonez. Două „biurouri pentru prizonieri", create unul la Petersburg și altul la Tokio, în executarea convenției din 1899, au funcționat în tot timpul războiului, permițînd cu modul acesta prizonierilor din ambele părți să primească scrisori sau ajutoare din patria lor.

Astfel fiind, nu e de mirare dacă mișcarea provocată de manifestul Țarului din 1898, departe de a lîncezi, ciștigă pe zi ce merge în intensitate și dacă Statele care, cu drept cuvînt, se mîndresc a fi în capul civilizației, se pun oarecum la întrecere pentru a face o cît mai largă aplicare a tuturor dispozițiunilor adoptate la Haga, dar mai cu osebire a acelora cu privire la arbitraj. Anglia, Franța, Italia, Statele-Unite, Elveția, Belgia și chiar războinica Germanie, care vorbește mereu de «pulbere uscată și sabie ascuțită» au încheiat, în ultimii ani, convențiuni de arbitraj. E drept că aceste convențiuni se referă numai la conflictele de mică însămnătate care, probabil, și în lipsa lor, s'ar dezlega pe cale pacinică. Nu e mai puțin adevărat însă că ele tot constitue un progres, fiindcă asemenea manifestări solemne cu cît se repetă mai des, cu atît întăresc în opinia publică dragostea de pace și ura pentru război. Și, dealtmintrelea, istoria ne arată că nu există conflict propriu zis mare, sau mic, fiindcă cea mai mică neînțelegere poate lua lesne proporții și degenera în război.

Ideia unei a doua conferințe pentru pace pornise dela președintele Roosevelt, în anul 1904. Ea nu a fost însă adusă la îndeplinire din cauza Rusiei care, angajată în războiul cu Japonia și deși primise în principiu să ia parte la conferință, totuși făcuse obiecțiuni cu privire la data ei. După terminarea războiului însă, Rusia a reluat în primăvara trecută ideia președintelui american, propunînd chiar ca dată pentru întrunirea conferinței luna Iulie din anul trecut. Fiindcă însă la acea epocă trebuea să aibă, precum în adevăr a avut loc, conferința pan-americană din Rio-de-Janeiro care, între alte chestiuni, avea a se pronunța asupra arbitrajului între republicile americane și asupra

doctrinei Drago care, precum vom vedea, condamnă întrebuințarea de mijloace violente din partea Statelor europene pentru plata creanțelor sau datoriilor publice ce aceste republici ar fi având—două chestiuni pe care republicile americane voiau să le supună conferinței dela Haga—guvernul Statelor Unite a fost acel care a cerut și a obținut amînarea acestei din urmă conferințe. Ea se va deschide, în cursul lunei Iunie,—guvernul olandez insistînd pentru I-iu sau cel mai tîrziu 15 a lunei, fiindcă după acea dată timpul devine nesuferit la Haga.

Spre deosebire de prima conferință, de astădată au fost convocate la Haga de către guvernul rusesc nu numai puterile reprezentate la Petersburg, ci toate puterile fără excepție. Chiar republicile sud-americane sînt autorizate a trimite delegați, care se vor găsi pe picior de egalitate cu delegații celorlalte State. Numai șeful Bisericii catolice se va bucura de ostracizmul ce l'a lovit și la prima conferință. Vaticanul știe în adevăr prea bine, căci s'a avut grija de a i se comunica, că dacă un reprezentant al său ar pătrunde în palatul păcei, guvernul italian s'ar retrage imediat din conferință.

Programul conferinței promite să fie destul de încărcat. Căci dacă în invitarea adresată Statelor se spune cam vag că scopul acestei conferințe e «de a se da o nouă desvoltare principiilor «umanitare care au servit drept bază operei îndeplinite de ma«rea întrunire internațională de la 1899», în schimb însă, proiectul de program pe care guvernul rusesc l'a supus în Martie 1906 puterilor străine e destul de precis. El cuprinde următoarele puncte: 1°. Imbunătățirile de adus la dispozițiunile din convenția dela 1899 cu privire la regularea pe cale pacinică a conflictelor dintre State, în ce privește mai cu samă Curtea de arbitraj și comisiunile internaționale de anchetă; 2°. Dispozițiunile de adăugat la acele deja inserate în convenția din 1899 cu privire la legile și obiceiurile războiului pe uscat: în special în ce privește începerea ostilităților și drepturile neutrilor; 3°. Redactarea unei convențiuni cu privire la legile și obiceiurile războiului pe mare. In această privință, sarcina conferinței va fi destul de grea, mai cu osebire astăzi în urma războiului ruso-japonez care a ridicat numeroase chestiuni precum: bombardarea porturilor, orașelor și satelor de către beligeranți, așezarea de mine flotante, transformarea vaselor de comerț în vase de război, proprietatea privată a beligeranților pe mare, termenul de dat vaselor pentru a părăsi porturile neutre sau inamice după începerea ostilităților, drepturile și îndatoririle neutrilor pe mare, contrabanda, etc..; și 4°. Dispozițiuni de adăugat la convenția din 1899, în virtutea cărora principiile generale ale convenției dela Geneva din 1864 să fie aplicate și la războiul pe mare. Acest proiect de program a primit adeziunea tuturor Statelor.

Dar în afară de chestiunile puse în discuție de guvernul rusesc, e foarte probabil că conferința va mai avea a se ocupa și de altele. Așa, bunăoară, congresul păcei ce s'a ținut la Mi-

lano în cursul lunei Septembrie din anul trecut a emis, între altele, părerea ca guvernele să dea reprezentanților lor din sinul conferinței dela Haga puterile necesare pentru ca ea să se transforme în tribunal diplomatic permanent însărcinat cu judecarea conflictelor dintre popoare; iar cunoscutul publicist englez W. Stead, propagatorul ideilor pacifiste, a propus ca viitoarea conferință să declare obligator articolul 8 din convenția de la 1899, care hotărăște că, în caz de neînțălegere între două State, orice alt Stat poate oferi mediațiunea sa fără ca vre-unul din beligeranți să se supere. W. Stead propune ca acest articol să se modifice în înțălesul că, pe viitor, în caz de neînțălegere între două popoare nici unul să nu poată începe ostilitățile decît după un termen de cinci-spre-zece sau două-zeci de zile—în care timp celelalte State vor avea dreptul să intervină și să cerce a dezlega conflictul pe cale pacinică. Aceasta ar fi o îndrumare spre mediațiunea obligatoare care nu a putut fi admisă de către conferința din 1899.

Dar în afară de aceste chestiuni, puțin arzătoare, atît prin ele înseși cît și prin inițiatorii lor—întruniri pacifiste sau publiciști dezbrăcați de orice caracter de oficialitate—sînt alte două chestiuni care, tocmai prin obiectul lor și mai cu samă tocmai prin importanța inițiatorilor, dau de lucru diplomației și fac ca acordul să nu fi intervenit încă între State asupra programului definitiv al conferinței. Aceste două chestiuni sînt: doctrina Drago și stavilirea înarmărilor.

Cînd acum doi ani flotele combinate ale Angliei, Italiei și Germaniei au fost nevoite să bombardeze coastele Venezuelei, pentru a obține plata unor creanțe pe care republica sud-americană le datora naționalilor acestor trei State, guvernul republicii Argentine a protestat printr'o notă a ministrului al afacerilor străine de atunci, Drago, care a dat astfel numele său doctrinei în virtutea căreia Confederațiunea Argentină nu recunoaște puterilor europene dreptul de a recurge la forță pentru plata de creanțe sau alte reclamațiuni bănești.

Doctrina Drago a fost discutată în sinul conferinței pan-americane ce s'a ținut în vara anului trecut la Rio-de-Janeiro. Guvernul Argentinei credea atunci să obțină adeziunea conferinței, prezentind doctrina Drago ca o simplă consecință a doctrinei lui Monroë după care Statele-Unite ale Americei de Nord, considerate oarecum ca protectorul întregului continent american, au dreptul să împiedice amestecul puterilor europene în afacerile americane și mai cu samă să împiedice, din partea acestor puteri, ori-ce cucerire de teritorii pe continentul ambelor Americi. Președintele Roosevelt însă, deși partizan hotărît al doctrinei lui Monroë pe care o aprobase fără rezervă în discursul ce a pronunțat la deschiderea oficială a expoziției pan-americane din Buffalo, la 20 Mai 1901, s'a pronunțat cu toate aceste în contra doctrinei Drago. El, din potrivă, admite intervenția puterilor europene în America cînd e vorba de a se face vre-o presiune

asupra republicilor care nu fac fața angajamentelor luate, cu o singură condiție numai: ca aceste presiuni să nu aibă drept rezultat vre-o ocupare de teritoriu.

Dar aceasta nu a fost singura rezistență pe care a întimpinat'o doctrina Drago în sinul conferinței de la Rio-de-Janeiro. Chiar în Statul pe teritoriul căruia se ținea conferința, chiar în Brazilia, sentimentul predominant era că doctrina Drago, dacă ar triumfa, ar compromite creditul republicilor americane în Europa, unde nu ar mai găsi imensele capitaluri de care au nevoie. Acordul neputîndu-se deci face în această privință, conferința de la Rio a hotărît că chestiunea de a se ști dacă și în ce măsură întrebuințarea forței e permisă de dreptul internațional pentru plata creanțelor datorite de un Stat față de naționalii altui Stat să fie pusă în dezbaterea conferinței de la Haga.

Dealtmintrelea, această chestiune, vorbind drept, nu e nouă. Ea a fost discutată și în secolul trecut de către jurisconsulții americani Hamilton și Frelinghuysen care s'au pronunțat în sensul teoriei Drago. Cu toate aceste se pare că Curtea de arbitraj dela Haga a prejudecat'o în contra teoriei Drago, de oarece, tocmai cu ocazia arbitrajului cerut de Venezuela, ea a recunoscut, în ce privește despăgubirile, un drept de precădere celor trei puteri blocante—Anglia, Italia și Germania—față de celelalte State, ca Franța și Belgia, care și ele făcuseră reclamațiuni dar se abținuseră de a recurge la mijloacele coercitive ale bombardării.

Dar chestiunea cu mult mai importantă și poate chiar primejdioasă, precum vom vedea, pentru reușita viitoarei conferințe e acea ridicată de către opinia publică din Anglia și Statele-Unite și apoi susținută de guvernele respective: e chestiunea limitării budgetelor militare sau, în alți termeni, acea a limitării armamentului. Iată cum se exprima un ziar din Londra, *Daily Graphic*, în Aprilie 1906: „De mai multe ori primul-ministru a „declarat în discursurile sale că ar fi de dorit ca o înțălegere „să intervină între State pentru reducerea armamentului. De ce „n'ar căuta el mijloacele practice spre a se ajunge la această „înțălegere? N'ar pierde nimic să suggereze un amendament în „acest sens la programul viitoarei conferințe de la Haga“. Iar în Camera Comunelor, ministrul Afacerilor străine, sir Edward Grey, răspunzînd deputatului Vivian care îi ceruse să ia inițiativa unei înțălegeri internaționale în această privință, se exprima astfel: „Primesc rezoluția Vivian și sper că celelalte puteri o vor considera ca o invitare din partea guvernului englez spre a răspunde la un apel în favoarea reducerii armamentului“. Tot odată, până la întrunirea conferinței, guvernul englez a hotărît să reducă cu aproape 1.500.000 lire budgetul marinei pe anul 1907 spre a da astfel „un exemplu“, dar fără a compromite în acelaș timp viitorul. Însfîrșit, însuși primul ministru englez, Henry Campbell Bannermann, a scris nu de mult în noua revistă liberală engleză *The Nation* un articol în care își exprimă

în mod sincer părerea asupra acestei chestiuni. In acest articol sir Henry începe prin a arăta părerea sa de rău că conferința de la 1899 n'a voit să se ocupe cu limitarea armamentului, și. după ce arată progresele pe care le-a făcut în acești din urmă opt ani ideia arbitrajului, încheie spunînd că Anglia a fost acea care a dat exemplul reducînd «în mod considerabil» cheltuelile sale navale; că, dealtmintrelea, puterea navală a Angliei nu constitue o amenințare pentru nimeni; și că, astfel fiind, delegații ei nu vor merge la conferință „cu mînile goale".

Din toate aceste reiesă deci lămurit că intenția guvernului englez e de a aduce în dezbaterea conferinței chestia înarmărilor. Nu mă pot împiedeca de a constata în treacăt contradicția ce există între atitudinea de astăzi a Angliei și acea pe care a avut'o la 1899. Căci atunci ea a fost aceea care a primit cu mai multă răceală ambele manifeste ale Țarului Nicolai cu privire la dezarmare și la reducerea armamentului. In aceste două manifeste opinia publică engleză văzuse cu drept cuvînt nu atît o pornire generoasă de umanitarizm cît un calcul politic din partea Rusiei care. pe atunci, invulnerabilă în Europa și stăpînă în Asia, părea că are nevoie numai de timp și bani pentru terminarea transiberianului, grație căruia să poată oricînd inunda cu trupe China sau India.

Aceeaș contradicție se observă, dealtmintrelea, și în atitudinea Rusiei care. astăzi din potrivă și in mod intenționat, a șters din programul viitoarei conferințe chestiunea înarmărilor, probabil în urma învățămintelor trase din războiul ruso-japonez. Dar față cu stăruința Angliei, ea nu a voit să răspundă în mod imperativ: «Chestiunea nu va fi pusă» ci a însărcinat pe consilierul de Stat, de Martens, distinsul jurisconsult rus care a luat parte activă la lucrările primei conferințe de la Haga, cu o misiune diplomatică pe lîngă guvernele europene în scop de a preciza condițiunile în care se va face discuția asupra acestui punct neînscris în programul conferinței.

Dintre toate puterile Europei, Germania opune cea mai vie rezistență propunerii engleze. Iată, bunăoară, ce scriea profesorul german Th. Schiemann, un intim al împăratului, în Septembrie trecut: „Germania nu poate primi sfaturi străine asu-„pra ceia ce trebue să facă sau să nu facă. Celelalte popoare „să-și croiască fericirea politică așa cum înțăleg ele. Dacă jugul „militarizmului le pare prea greu sînt libere să-l scuture. Pen-„tru noi însă, îndatorirea la serviciul militar constitue un pu-„ternic instrument național de educație..." Și dacă cu toate aceste Germania nu va merge până acolo încît să refuze de a lua parte la conferință, în cazul cînd s'ar discuta chestia înarmărilor, e necontestabil însă că opunerea ei in sinul conferinței va impedica orice rezultat practic în acest sens.

Paguba, dealtmintrelea nu va fi mare fiindcă, desbrăcată de orice idealizm, chestiunea dezarmării sau acea a limitării armamentului e mult mai puțin umanitară de cît pare. Ea se re-

duce, în definitiv, tot la o socoteală interesată. Sînt în adevăr State care, fie pe mare, fie pe uscat, se consideră în momentul de față ca cele mai puternice: Anglia, bunăoară, se consideră cea mai puternică pe mare; Germania, cea mai puternică pe uscat. Ei bine, aceste puteri, tocmai fiindcă își dau samă de superioritatea lor și în măsura acestei superiorități, ar primi bucuros o înfrînare în mersul ascendent al înarmărilor, fiindcă asemenea înfrînare n'ar face decît să statornicească o preponderență care altfel ar risca să fie numai trecătoare. Și dovada o găsim în chiar ziarele germane, care primesc o limitare a armamentului de uscat fiindcă cred că armata germană e superioară armatei franceze, dar se opun la o limitare a armamentului pe mare fiindcă știu că flota germană n'a ajuns încă la gradul de putere al flotei engleze. Astfel fiind, e de mirare că se mai găsesc încă oameni care să-și facă vre-o iluzie asupra umanitarismului propunerei englezești și, mai mult încă, să creadă în putința reușitei ei. Discuție, fără îndoială, ea va provoca în sinul conferinței, dar mai mult ca sigur că această discuție va rămînea pur academică.

Dar lăsînd la o parte aceste două chestiuni—doctrina Drago și reducerea armamentului—care nu figurează în programul guvernului rusesc ne putem, cred, întreba: care va fi rezultatul viitoarei conferințe?

Dela început, să înlăturăm optimizmul acelor care cred că a doua conferință dela Haga va realiza minunea de a aduce, pentru totdeauna, pacea între popoare, prin înființarea arbitrajului obligator sau prin dezarmarea generală. Sînt naivi sau șireți acei care cred sau vor să facă pe alții să creadă că, de azi pe mîne se poate suprima războiul. Fiind date condițiunile în care trăesc azi popoarele, cauzele de conflict ce în mod fatal se nasc din ciocnirea patimilor, instinctelor sau intereselor, războiul, care a fost posibilitatea zilei de ieri, poate fi posibilitatea și zilei de mîne. Cu atîta deosebire doar că de unde ieri, el izvora din voința cîtorva—mîne se va naște din nevoile economice ale maselor și din conflictul intereselor materiale.

Dealtmintrelea, chiar în ultimii opt ani, în urma conferinței dela 1899, am văzut cum aceste interese au apăsat cu toată greutatea asupra politicii internaționale. Ce a fost, în adevăr, războiul din Transval, ce a fost războiul ruso-japonez, ce a fost chiar criza marocană, dacă nu tot atîtea manifestări ale acestor interese? A, dacă lumea ar fi alcătuită numai din acele insule fericite, despre care pomenea Waldeck Rousseau în unul din cele mai frumoase discursuri ale sale „destul de bogate pentru a pro-„cura hrana tuturor locuitorilor lor și destul de sărace pentru a „nu deștepta poftele vre-unui rival", atunci, s'ar vorbi, poate, cu mai mult temei de pacea perpetuă! Dar realitatea, din nefericire, e cu totul alta.

Dacă, prin urmare, nu se cuvine să arătăm un optimizm desăvîrșit față de rezultatele viitoarei conferințe dela Haga, nu

e mai puțin adevarat însă că nici nu le vom putea disprețui. Asupra multora din punctele programului rusesc conferința va face, fără îndoială, operă utilă și practică. Așa, bunăoară, ea va simplifica și, prin urmare, va înlesni procedura arbitrajului; va întări comisiunile internaționale de anchetă; va preciza legile războiului pe uscat și pe mare. Și mai presus de aceste amănunte, ce manifestare de solidaritate internațională mai frumoasă de cît această conferință dela Haga, unde se vor intruni, pentru prima oară în istoria omenirii, reprezentații *tuturor popoarelor* din lume pentru a delibera asupra mijloacelor de a mărgini și atenua relele inevitabile ale războiului?

Deci, pentru a ne rezuma: față de această a doua conferință a păcei, nici încredere nemărginită, nici scepticism exagerat. Dragostea de pace nu trebue să fie frica de război, căci precum a spus'o președintele Roosevelt, «nu se dă nici o atenție «afemeeatului sau fricosului care bolborosesc de pace, ci se dă «atenție numai omului puternic care, încins cu sabia, predică pa«cea, nu pentru motive josnice, nici de frică sau din neîncredere «în propriele sale forțe, ci dintr'un sentiment adînc de îndatorire «morală».

Eugeniu I. Melik.

— Apoi azi îi închis, Moș Gheorghe. Da ce?

— Du-te, bre, și vezi, poate-i acasă! că ia să vezi! n'o să-mi tae capul... și dacă mi l'o tăea, nu-i mare pagubă!... vreau să mă duc eu, în fața lui și să-i spun cum îi dreptatea în țară!

— Moș Gheorghe, te faci de rușine... te dă afară!

— Las'să mă dea! mie nu-mi cad galoanele! da eu tot am să-i spun!...

— Nu se poate, Moș Gheorghe, că azi îi închis!

— Cum închis, bre? dece?... s'a dus la prășit? ce treabă face, mă rog, dacă m'o asculta pe mine, cum se face dreptate în țară?

— Treabă-ne-treabă, da așa-i regula!

— Așa-i regula, zău!—face Moș Gheorghe, potolindu-se.

„Eee-èh, Doamne—gîndește el—cum nu mă'ntîlnesc cu acum cu dînsul! Numai să facă Dumnezeu acum o minune, să-i dea în gînd să mă cheme înăuntru și să mă 'ntrebe: ce vreai, moșule?...—Ce să vreau cucoane? — și numai aș cădea în genunchi înaintea lui și aș începe: Cucoane, sărutăm dreapta, am venit să-ți spun cum îi dreptatea în țară!—Cum îi, moșule?—ar întreba el.—Apoi iacă cum îi, cucoane! Nu se uită nimeni la noi, cucoane! Nu găsim dreptatea nicăiri, cînd o cerem față de-un boer. N'avem pămînt de hrană, cucoane! N'avem imaș, cucoane! Toată vara muncim pentru alții, și iarna n'avem ce mînca! și i-aș mai spune eu... așa, așa, așa... i-aș mai spune: Cucoane, chiamă pe toți judecătorii la București și le tae gîtul! Ca să știe de frica dumitale, dacă de a lui Dumnezeu nu mai știu, măcar ceilalți, pe care o să-i pui în locul lor!... Și mai este o pacoste, pe capul nostru, cucoane: chiamă-ți înapoi jandarmii, pe cari ni i-ai trimis prin sate, chipurile să ne facă dreptate! De cînd ai trimis jandarmi prin sate, s'au înmulțit hoțiile... că ei singuri, jandarmii aceștia ai dumitale, sînt cei mai prima hoți! De prind un hoț, îl smulg de parale și-i dau drumul; de-i o sfadă între doi, iau parale dela amîndoi, fără să știe unul de altul, și nu le fac nici o dreptate nici unuia; de se găsește un lucru de furat la cineva, îl chiamă la secția lor, că adică să-i facă hîrtiile și să-l trimeată, cînd colo, îl vezi înapoi acasă și spune el singur cît a dat să scape! Jandarmii dumitale îs niște hoți, mai răi decît cei de codru! Ia-ți-i înapoi, cucoane! Fă-ți pomana asta cu noi! Și cîte și mai cîte nu i-aș spune.. așa, așa, așa,... așa, Cucoane! La urmă i-aș spune: cucoane... mai fă-te și pe la noi!

Discursul acesta al lui Moș Gheorghe îl întrerupe sgomotul unui automobil, care vine în goană prăpăstioasă dinspre oraș și se duce la șosea. Moș Gheorghe se uită lung după el, cum merge și lasă fumul pe dedesubt și nu i-i așa de mirare, după cum s'ar fi așteptat Ion. Își dă el cu socoteala că dacă sînt trenurile, de ce n'ar fi și trăsură fără cai? De una sînt bune automobilele: te duci cu ele și n'ai nevoe nici de șine, nici de hrana dobitoacelor, ca la trăsură. Deodată începe să rîdă. Până

acum n'a văzut automobilul în mersul lui, dar a văzut, an vară, un automobil tras cu tînjala pe șosea.

— Să vezi, măi Ioane, hazul dracului!—începe el. Ne duceam la moară; și cum mergeam noi așa, numai iaca o drăcie de estea în mijlocul șoselei și, lîngă dînsa, un boer, cătrănit rău de ciudă. Ia ascultați, bre!—zice el. — Ce-i, cucoane? — zic eu. Spune-ți primarului să trimeată o pereche de boi, c'o tînjală, că mi s'a stricat mașina în drum, și nu mai pot să merg mai departe,—zice.—Om spune, cucoane!—zic... Da să ne prăpădim de rîs, nu altceva, păn'la moară. Unde venea el, pe șosea, în automobilul tras cu tînjală și cum ajungea în sat să dedea jos!... că-i era și lui rușine, măcar că-i deputatul nostru, cum am înțeles eu mai pe urmă! Nu i-a ajutat Dumnezeu, se vede! că el venea să vîre vrajbă între oameni și să vîre în spărieți pe primari cum i-a și vîrît, ca să nu se unească obștia pentru cumpărarea moșiei, că vrea s'o cumpere el mai eftină. Era atunci o goană și-o vînzoleală, pe capul bieților oameni, cînd cu moșiea, de ziceai: ce-i asta? Prefectul de-o parte, inspectorul de alta, deputatul nostru—care, dragă Doamne, ar fi fost să stăruiască el, pe lîngă Stat, s'o cumpere pentru norod, c'așa făgăduise cînd cu alegerea, da apoi și-a schimbat cojocul—s'ațînea de altă parte, iar primarii s'au făcut cu toții coadă de topor și-au vîrît vrajba 'n lume, precum că o să li se mănînce banii de s'or uni în obștie. Și-a rămas lumea așa!.. Cît hăul nu mai dăm noi peste așa moșie de cumpărat!

* * *

— Aici îi ministerul de finanțe, Moș Gheorghe—spune Ion, oprindu-l în loc.

— Așa, zău! ministerul de finanțe!... mare casă mai are!... strașnice acareturi!... aista trebue să fie bogat putred, măi Ioane!

— Apoi aici îi vistieria țării, moșule!

— Nu mă 'nebuni, măi Ioane!... nu ți-o face, c'a fi, zău! —spune el, ducîndu-și mîna dreaptă pe obraz și clătinînd din cap. Și, zi, aici îi vis-ti-e-riii-ia! a...șaaa!... auzi dumneta! vis-ti-e-riii-ia!... tiiii... Aici trebue să fie și tarapanaua, bre!

— ?

— Unde se toarnă banii, bre!

— ?

— Cum nu știi tu, bre, atîta lucru? Aici trebue să fie și tarapanaua, că n'are unde să fie! Cum au s'aducă ei atîta bănărie, dela tarapana la vistierie? aici-i, bre!...

— Știu c'or fi ducînd-o bine, cei dela tarapana, din partea paralelor!—gîndește el, oftînd lung—că cine să mai ție socoteală de cît bănet mai fac ei!... decît trebue să fi avînd și ei o socoteală! n'or fi dînd ei chiar iama!... or fi luînd și ei, așa, să nu se cunoască... poți umbla cu miere, să nu-ți ungi degetele?!... cred că rîndul întîi, dela casele astea, ba și rîndul al doilea, trebue

să fie umplute ochiu cu bani... așa, negreșit, nici nu cred să mai fie pod între rîndul întîi și al doilea, că n'ar ținea podul atîta de amar de bani!... dedesubt trebue să fie rublele, ori napoleonii, deasupra francii și dupcele și tocmai deasupra de tot, trebue să fie gologanii... colo, în rîndul de sus trebue să fi stînd Vodă... că n'o să-și lase el banii pe mîna altora... Vezi dumneta? hm! cît îi el de Vodă și n'are palat aurit... o fi făcînd-o asta într'adins ca să nu mai știe lumea că are atîta bănărie... vine cum fac negustorii, cînd se duc la drum: se'nbracă în haine ciobănești, ca să nu-i mai știe unul și altul că ei au asupra lor aur deavolna!

— Nu-i așa, măi Ioane?

— Ce să fie așa, moș Gheorghe?

— Că Vodă nu-și aurește casa ca să...

— Ce casă, moș Gheorghe?—spune Ion, înțelegîndu-l la ce se gîndește el, cînd îi arată cu ochii spre rîndul al treilea.

— Nu-i aista palatul Vodii, bre?

— De unde! aici îi ministerul de finanțe, vistieria, unde s'adună banii din țară, birurile.. de-aici se dau lefurile...

— Așaaa!—spune moș Gheorghe, părîndui-se, un moment că înțălege. Va să zică aicea vine birul nostru!...

Va să zică—face el îngîndurat—birul nostru se duce pe lefuri... iacă unde se duce munculița noastră! de-aceia căpcînii de perceptori se silesc și ne vînd țolicele pentru bir... dumnealor își fac palaturi din birul nostru! așa le-a fost socoteala?! mă miram eu unde să fie gura de lup, care mănîncă birul norodului fără sațiu! Și Vodă le dă! ce-i pasă lui!? nu dă din banii lui!... mai auzita-i, dumneta, una ca asta? banii birului se duc pe lefuri!... multe ți-i dat să mai auzi cît trăești! apoi, dacă-i pe-aceia, dacă nu strînge Vodă toți banii și nu-i mănîncă el pe toți... apoi el nu-i așa vinovat, săracul, cum zice unul și altul, cînd vorbim și noi, în legea noastră!.. îs vinovați cei cu lefurile, care se'ndeasă în sufletul lui Vodă și-i cer lefuri... s'o fi apărînd și el, poate; o fi zicînd și el ca să mai scadă birul... da unde-o fi putînd de rîul căpcînilor!?... e..ăh, Doamne! că nu-s eu ca Vodă!.. cum i-aș mai chema eu, pe cîte unul și cum le-aș mai tăea gîtul, fără pic de păcat!! cum aș mai face eu o lege, în locul lui, că nu mai trebue nici o slujbă! că să nu mai primească nimeni, nici o leafă! că să iartă norodul de bir!!..."

* * *

Bucureștii îi strică lui Moș Gheorghe o mulțime de socoteli și-i stîrnesc altele în loc. Nu-i vorbă, ranele vechi, necăitate, care nu se pot închide, nu dor așa de ascuțit ca cele nouă .. ranele vechi se'nchid și se deschid, de multe ori fără știrea celui care le poartă; iar durerea lor nu-i simțită așa de viu, pentru că-i împrăștietă de vreme și-i împărtășită de întreaga ființă a bolnavului... Ion înțălege și nu să miră de loc cînd îl vede pe

Moș Gheorghe că mai poate ride, chiar și după cea mai groaznică vijelie sufletească a lui. Cind il vede posomorit, nu pare de loc ingrijit: el știe c'o să-i treacă iute și c'o să ia sama la toate lucrurile pe cari o să le intilnească mai departe, ca și cum ai zice că Moș Gheorghe nu pune nimic la inima lui.

Cum trec de ministerul de finanțe, pe calea Victoriei, i se pare lui Moș Gheorghe că merge printre două ziduri, pline de ferestre, și că aceste ziduri, cu fel-de-fel de podoabe pe dinsele, se ridică până la cer; iar cind ajunge și vede, in dreapta, otelul „Splendid" și tot șirul de clădiri, care se țin de el mai departe, până dincolo de strada Știrbei-Vodă, ca și cum ar fi dintr-o singură bucată; cind se uită la „High-life", la care, i se pare, că nu mai dă de coperiș și nici nu-i în stare să-i numere rindurile, ori să-l ducă mintea cum au adus geamurile acelea, la așezatul lor; cind, cată în stinga și dă de grădina Episcopiei, cu chipurile acelea de oameni, puse pe două rinduri, pe aleia principală; cind, in sfirșit, mai vede in fund Ateneul, a cărui clădire i se pare că acopere tot Bucureștiul cu briuri de aur... moș Gheorghe nu-și mai da samă dacă mai are, ori nu, vre-o legătură cu pămintul. Un moment i se pare că-i victima unei vedenii și de aceia, fără să spună un cuvint, se tot șterge la ochi și nu îndrăznește să facă un pas mai departe.

— Ei? măi, Ioane!... spune și tu acum, dacă nu-s nebune fetele celea!... să se ducă ele după năluciri și să nu vie cu noi! —face el, cu parere de rău, după un oftat de ușurare.

In grădina Ateneului „drum mare", pe care „se vede foind lume de toată mina". Asta il face pe Moș Gheorghe să înțeleagă că nu poate fi vorba de o curte boerească și că trebue să fie altceva. I se naște dorința să intre și el in grădină ca să vadă lucrurile mai de-aproape, cu toate că tot are oarecare teamă să nu fie ținut de rău de cineva. Incurajarea și asigurarea lui Ion il hotărăște să între și el inăuntru.

La monumentul generalului Florescu nu găsește decit vulturul mare de deasupra și movila de boambe de dedesupt: poate închipuesc ouăle vulturului de de-asupra, poate că vulturul vine la cuib. Nici nu-i trăsnește prin cap că stilpul pe care stă vulturul și chipul atirnat și nebăgat în seamă, al generalului Florescu, poate să fie o țeavă de tun, atit mai puțin o țeavă dela un tun luat dela Turci.—Monumentul lui Traian Dumitrescu il face să se gindească din nou la Gheorghe Duca: înțelege acum că chipurile de oameni se fac și din marmoră și că negreșit Traian Dumitrescu, cine o fi fost el, trebue să fi născocit și el ceva, de umblat pe apă ori pe uscat, că degeaba nu i-au ridicat ei statue.—Dintre toate busturile, care mai sint în grădina Ateneului, numai bustul lui Eminescu il face să se oprească în loc mai mult, pentru că înaintea acestui bust, așezat „sub o salcie pletoasă", stă o grupă de țărani dela munte, iar unul din grupă, mai chipeș și mai deosebit la vorbă și port, le spune despre Eminescu. Moș Gheorghe trage și el cu urechea și-i minunat de

cele ce aude. Eminescu a fost „scriitorul cel mai mare" de poezii. Cu bună samă trebue să fi fost „scriitorul cel mai mare", altfel nu i-ar fi ridicat monument. Numai decit și-l inchipuie pe Eminescu așezat la o masă, intr-o cancelarie mare, plină de lume și scrie—și scrie de nu-i vezi mina și se minunează toată lumea, care'l privește, cu gura căscată, cum scrie el și tremură masa pe care scrie,... parc'ar fi apucată de friguri.

Chipeșul grupei dela bustul lui Eminescu, le spune că trebue cercat de nu cumva s'ar putea să meargă cu toții in Ateneu. Ion trage de minecă pe Moș Gheorghe și intră și ei in grupă.—Inălțimea coloanelor, de dinaintea ușii principale, il face pe Moș Gheorghe să se simtă mic, mic de tot, un fel de nimic netrebnic. Deasupra ușii, sus, unde abea ajungi cu privirea, chipurile voevozilor îi amintesc, la început, toți sfinții calindarului: chipul regelui, după părerea lui, nu poate fi altul decit sfintul Mina,—făcătorul de minuni;—al lui Neagoe Voevod il ia drept icoana sfintului Neculai; iar al lui Vasile Lupul... il incurcă: ce fel de sfint, cu căciula de dorobanț in cap?! Iși vine îndată in fire că poate nu sint sfinți, că prea's îmbrăcați cu blănuri aurite—oricit ar fi ei sfinți din București—și rămine la incheerea că toate aceste chipuri aduc a popi din cărțile de joc.

Un domn s'arată in ușă, o deschide larg in lături și le spune că pot să intre, de oarece sint in grup.

Moș Gheorghe nu-și crede urechilor: cum se poate,—își zicea el—ca un biet țăran, dela capătul pămintului, tocmai din fundul Horincei, s'ajungă el, să aibă voe, să intre intr'un palat năzdravan ca acesta?! Și de aceia,—tot cu gindul că iacă-iacă.. o să vie unul și-o să-i zică „eși afară, javră bătrină!... cum îndrăznești să intri tu aici?... c'aici nu-i de nasul tău!"—pășește cu grijă și par'că n'ar inainta. Poate că de aceiași simțire e cuprins tot grupul, ori poate că toți sint încremeniți de ceia ce le văd ochii, că nici unul nu se depărtează de ușă. Tac cu toții, cu capetele descoperite, ca intr'o biserică împărătească. Chiar dela cea de'ntâi clipă, toate mințile sint furate, toate sufletele sint scuturate și liberate de pumnul de țărină în care sint inchise;... bogăția podoabelor de pe bagdadie, cei doisprezece stilpi, pe care se razimă toată bolta rotundei, cum s'ar răzima cerul—cu stelele lui pe stilpii lumii; cele patru scări de marmoră albă, de mărime neinchipuită, cu suișul lor intors pe după cele patru coloane de-o strălucire negrăită; statuele așezate de jur împrejur; tablourile atirnate de pereții cu lustrul lor neînțeles.., alungă din ființa tuturor orice urmă de grijă pămintească.

— Unde-s fetele celea!?—gindește Moș Gheorghe oftind, într'un tirziu, cind se ridicau pe scările de marmoră albă și se duceau să vadă sala cea mare de conferinți — cind au să mai vadă ele asemenea!... unde-i satul nostru, săracul, să vadă și el!... degeaba mai trăim, noi țăranii! nu mai știm nimic ce-i pe lume!!

La capătul scării de marmoră, cum se ridică pe scara de

lemn, ca să iasă în partea cea mai înaltă a amfiteatrului din sala de conferinți, i se pare că se sue într-o clopotniță naltă, pe întunerec și-l cam ia frica să nu cadă, tocmai de-acolo, de sus, în mijlocul bisericii. „Nu de alta—gîndește el—da ce se fac fetele celea în București!“.

Teama i se risipește numai decît pentru că dă ochii de bolta aurită a salei mari, apoi, rînd pe-rînd, îi răsar înainte lojile așezate în două rînduri, de jur împrejur, fotoliurile nenumărate și în sfîrșit sala întreagă, în toată măreția ei. — Îmbrăcămintea de catifea a lojelor și a scaunelor, aurul și dragonii auriți de pe boltă, felinarele cu globurile lor de sticlă albă, toată găteala salei, îl face pe moș Gheorghe să se gîndească, după cîtva timp și i se pare chiar că amețește cînd se gîndește la bogăția celui care a făcut așa palat și la iscusința minții care l'a plănuit.

— Raiul pe pămînt, măi Ionică! — spune el, adresîndu-se lui Ion pentru întăiași dată dela intrarea în Ateneu—cum îi mai ajung pe dînșii capul, bre Ionică? de unde mai scot ei atîta bogăție, bre?... Doamne-Doamne! unde-s fetele celea?!... unde-i satul nostru, măi Ionică!... să vadă cu toții!... degeaba mai trăim noi pe lumea asta!...

Cînd se'ntorc înapoi, în rotondă, moș Gheorghe, vrînd să vadă mai cu amănuntul, dă cu ochii mai întăi de statura sculptată a unui bătrîn ce ține un copil în brațe. Oricît se silește el, la început, să apere pe sculptor că a făcut un om în pielea goală —măcar că-i de piatră și măcar că sculptorul a avut grijă de frunza de vie—tot nu găsește nimerit că l'au pus aici „în favor“, unde, poate, or fi venind și cucoane. Iar cînd vede, ceva mai departe, tot sculptată, o femee în picioare, goală din creștet și până în tălpi și cînd, în sfîrșit, zărește în fund, tot sculptură o femee culcată și tot numai în hainele Evei, își întoarce iute capul, scuipă, în gîndul lui, și spune, tot în gînd: „nu li-i rușine obrazului! da nu puteau să le facă îmbrăcate?! fără rușine! să le-aducă ei și să le pue, aici, chipurile estea de muieri, or fi poate... a cui să fie? or fi poate a unor cucoane...“

El nu îndrăznește se'ntrebe pe Ion, de teamă ca nu cumva Ion se gîndească despre dînsul cine știe ce. Nu pierde nimic, crede el, dacă n'o mai ști.. toate. Istoria asta îl mîhnește și-l hotărăște să iasă afară, mai degrabă decît ar fi avut de gînd, din Ateneu; n'a avut vreme măcar să-și aducă aminte că și el a dat «un leu pentru Ateneu», cînd cu scoaterea „lucrărilor“ de cununia lui fecioru-său cel mai mare.

* * *

— Știi ce-i aici, Moș Gheorghe?—îl întreabă Ion, ajungînd în dreptul Palatului.

— Știu dacă mi-i spune—răspunde el, cu toate că se gîndește că poate să fie vre-o cazarmă, îndată ce dă cu ochii de tunurile de pe peronul aripei de gardă.

— Aici îi Palatul.

— Ce palat?

— Palatul regal.

— ?

Lui Moș Gheorghe i se strică dintr'odată toate socotelele. Cum pleca dela palatul lui Sturza, dela al funcționarilor publici, de pe bulevardul Colței, dela Ateneu, și chiar adineoarea, cînd trecea pe lîngă „High-life“ se gîndea mereu, îi trecea fără voe prin minte exclamarea: «cum trebue să fie palaturile lui Vodă!» Și-acum, cînd credea că trece pe lîngă o cazarmă... hodoronc-tronc: «palatul lui Vodă!». Chiar îi pare rău că nu poate să vadă și aevea, palatul, pe care și-l închipue, mai cu dinadins, de astăzi dimineață încoace! Mai întăi și'ntăi, un palat de Vodă trebue să fie, după părerea lui, cu pereții de cristal; apoi să fie nalt, așa ca să nu poți să te uiți în vîrful lui; pe urmă trebue să aibă porțile nalte, zăvorite și cu totul de aur; în sfîrșit, un palat de Vodă, negreșit trebue să fie acoperit cu ceva strălucitor, încît la soare să te poți uita, iar la dînsul ba. Așa s palaturile împăraților din povești și-așa își închipuia că trebue să fie și palatul lui Vodă.

— Spui drept tu, măi Ioane?—întreabă el, cu tot dinadinsul.

— Pe crucea mea!

— Apoi bine, bre! treabă-i asta? cum de nu-și toarnă el un palat ca lumea?!—face el, gîndindu-se la palatele din povești —că are de unde, bre! că de nu mai are el bogăția lumii aceștia, cine s'o aibă, bre?! că-i stăpîn peste-o țară fără margeni, bre!... Cum de nu-și ține el grantul, rangul, bre? c'am auzit că nu-i grăntos, darnic, păn-pe-acolo, bre! cum de lasă el pe alții să-i iasă înainte? cum de-a dat voe, celui cu Ateneul, să-și facă el așa palat?

— Nu știu nici eu, Moș Gheorghe, cum vine treaba asta; dar am auzit că cică în palatul acesta ar fi stat și Cuza...

— Cuza, zău?! săracul Cuza!... va să zică i-a luat casa lui!... apoi bine a făcut de nu l'au stricat-o!... să rămînă și dela dînsul, săracul, măcar atîta, dacă l'au otrăvit,—otrăvi-i-ar Dumnezeu să-i otrăvească!—și nu i-au dat pace s'așeze el dreptatea norodului, cum știea el!... În vremea lui Cuza, măi Ioane, era dreptate, bre! că el ținea cu norodul, nu cu boerii! că el umbla prin țară, schimbat de haine, intra prin crîșme, și pe cine'l găsea cu oca mică, atîta-i era! venea pe la boeri, se vîra ca slugă, numai să vadă, el cu ochii lui, cum se poartă boerii cu țăranii... și de nu se purta bine, numai ce se descheia odată de haină— că el purta, cică, pe dedesupt, tot haine de Vodă, — și-i poruncea să se ducă la 'nchisoare, ori îi tăea gîtul, ca la un puiu de găină... Așa-i învăța Cuza minte pe boeri! și de-aceia l'au otrăvit ei pe bietul Cuza, săracul, că el era pentru norod! el a luat pămîntul dela boeri și l'a dat la norod ca să aibă cu ce se hrăni! el a așezat dreptatea 'n țară, ca să nu mai poată Rominul să fie alungat din casa lui, cînd îi era omului lumea mai dragă! el

a dat slobozenie ca să se poată așeza Rominul ori și unde o găsi că-i mai bine de trăit! da nu ca acum.. să vie toți cînii din lumea lui Dumnezeu, să te pună la muncă fără milă, să muncești toată viața pentru alții și tu să n'ai un gologan să te duci într'o sărbătoare la biserică! Ia să facă și-aista, cum făcea Cuza, Dumnezeu să-l erte!... să vie și el prin țară, să vadă și el cum o ducem noi cu boerii de acum! ia să vie și el, să vadă cu ochii lui cum se face dreptatea in țară! ia să facă și el regulă cum făcea Cuza, săracul! ia să-i lege burduf și să mi-i trintească la gros și, pe cei mai colțoși, să-i tae, colea, ca să se ducă vestea, să vezi atunci cum s'ar face dreptate în țară!

Acuma, ce a făcut aista? in loc să dea pămîntul la norod, îl ține el tot, pentru dinsul, pentru ca norodul să n'aibă cu ce se hrăni și să fie silit să muncească toată viața boeresc, din neam în neam, pentru ca să nu se pue rău cu boerii, de frică să nu-l otrăvească și pe dînsul, cum l'au otrăvit pe Cuza, săracul. Da Cuza, vezi, era om de-ai noștrii, sireacul! el par'că nu știea ce-l așteaptă? știea el, hăt și-bine! da el zicea: fie ce-o fi! el nu era nație... ca aista! legile lui Cuza erau pentru norod; ale aistuia, inadins le face el pentru boeri numai, că i-i frică de dînșii. Da ia să se scoale odată norodul și să vie colea și să-i spue: „Măria ta! uită te la noi, că noi muncim: scapă-ne de boeri și iacă-ne la poronca Măriei tale!... nu te teme, Măria ta, că ești cu noi, și noi cu Măria ta"... să vezi atunci, cum ar prinde și el la inimă și cum ne-ar spune el nouă: „pe dînșii, băeți!"... Da așa?!... are și el dreptate, săracul, să se teamă de boeri, dacă nu-i ajută nimeni să facă dreptate în țară!!...

* * *

De aci înainte lui Moș Gheorghe, poate de oboseală, ori poate că i s'a îngrămădit în suflet prea multe lucruri nouă și prea în scurt timp, i se pare că-i huește nu știu ce în cap. Iar cînd intrînd în „Pasajul Rom n" începe să urce scările de piatră, cînd aude dela Ion că sub «pasaj», unde se vede o ușă întredeschisă, e un local de petrecere; cînd vede el că, va să zică, ei se sue și chiar merg pe o casă omenească; cînd vede că în podișul casei pe unde ei merg sînt ferestre peste cari ei calcă cu picioarele și nu se strică; cînd se uită el înainte că vin alte trepte și alte podișuri; c nd apoi vede el cele două șiruri de dughene, încarcate fiecare cu marfa ei și că numărul rîndurilor de la aceste dughene, i se pare lui, nu se pot socoti,—cu cît urci un nou podiș, cu atît înălțimea șirurilor crește;—cînd în sfîrșit ies din nou în calea Victoriei și dă cu ochii de otel Continental și de lanțul de clădiri, care ține până la „Bulevard"; cînd vede el, în piața teatrului, șirul de cupele și de faitoane bogate și strălucitoare, cu caii lor „negri ca corbul, iuți ca focul"... i se pare că merge așa.. în vis

— Să mori, măi Ioane și să nu mai vezi asemenea pe Horincea noastră!

Ici statuete la geamuri; dincolo un cird de cucoane de ceară, îmbrăcate fel-de-fel, cu rochii de matase; aiurea puzderie de năzdrăvănii—o dugheană întreagă—pentru jucat copiii cu ele; mai încolo, cutii aurite și pline cu zaharicale, iar înăuntru, printre oglinzi mari—că te vezi întreg în ele—stau boerii la mese și mănîncă bunătățile de pe lume. Prăvălii: cu blănuri—să te 'nbraci cu una și să stai, cînd îngheață oul sub corb, în inima pădurii și să n'ai habar; cu cărți—să'ncarci harabale și să cari luni întregi; cu pălării și căciuli, cu haine și cu stofe—să'nțolești toată Horincea și să nu mai ai ce le face! Și case, acareturi, binale—o mie de ani să nu te mai ajungi capul ale cui or fi, nici cum le-or fi mai făcut.

Bulevardul... te uiți? se'ntinde fără sfirșit și'ndreapta și'n stînga! casele, Doamne-Doamne!... care-mai-decare cată în slavă. Încotro s'apuci?!—în amîndouă părțile îi străsnicie!.. Colo, în stînga, în mijlocul străzii se vede o statue și statuia aceia e mai naltă decît toate cîte le-a văzut până acum; i se pare chiar că vîrful ei întrece cele mai nalte case și cată pe de-asupra lor. Negreșit trebue s'o vadă și-o iau în stînga, pe bulevard.

În cale, dau de statuea lui George Lazăr, pe lîngă care Ion trecea, cum a trecut de nenumărate ori până acum, fără să se oprească; cel mult, poate, își arunca o privire din treacăt, așa, de pildă ca la un felinar stins, în timpul zilei. Acum îl oprește Moș Gheorghe, care vrea să știe ce statue îi asta și Ion îi spune.

— Așaaa!... Gheorghe Lazăr, zău!...—face Moș Ghorghe, parc'ar fi vorba de un oarecare cunoscut al lui de pe Horincea. Se uită la statuea lui Lazăr, cum stă el drept și hotărît, c'un picior cam înainte, cu degetele mînii drepte între foile unei cărți deschise, răzimată pe palma stîngă. Cine să fi fost Gheorghe Lazăr? de ce l'au făcut cu cartea 'n mînă? să fi fost cărturar? dar «Conu Lascar» nu știe carte? de ce n'au făcut și pe «Conu Lascar» cu cartea 'n mînă, dacă-i pe-aceia?... Cine știe!

— Eheee..., măi Ioane! da cine-i aist călare, măi Ioane!—întreabă el, cînd ajunge la statuea lui Mihai Viteazul.

— Aista-i Mihaiu Viteazul, sireacul!

— Așa, zău? da strașnic cal a mai fost avut ei! te uiți tu, cum ține picioarele parc'ar merge. Mihai Viteazul are căciulă de dorobanț se vede că și pe vremea lui se purtau căciuli de dorobanț.. Da unde să fi fost el domnitor, măi Ioane?

— ?

— Ei, unde!—răspunde tot Moș Gheorghe—înainte vreme scaunul era la Eși, bre! numai dela Cuza încoace s'a mutat Scaunul la București..

Se opresc apoi la statua lui „Ion Heliade Rădulescu".

— Sdravăn Romîn a mai fost și aista, măi Ioane!—spune Moș Gheorghe. Te uiți tu bre, cum ține capul plecat într'o parte și-arată palma dreaptă, parc'ar zice: nu te-astîmperi? vezi, co-

lea, palma asta?... cînd te-oiu cîrpi!..“ Și-aista are în mîna stîngă o carte... cine să fie?... vezi tu, măi Ioane, cît îi de rău dacă nu știe omul?! ia să fie cineva, care să ne dumerească și pe noi cum-îi treaba!..

Cu Ion Eliade Rădulescu au terminat iute, mai ales că statuea lui Brătianu par'c'așteaptă nerăbdătoare pe moș Gheorghe.

— Asta, hă! zic și eu că-i podoabă!—face el, apropiindu-se. Cel de sus, care arată cu mîna dreaptă îi Brăteanu, măi Ioane?

— Poi!

— Fiff!—șueră el a mirare. Nu, măi Ioane... omu-i dracul gol și pace, dacă face el asemenea lucru! Aista-i Brăteanu, de care se tot auzea atîta vreme! A murit și el.. Ce-i moartea asta!?... Brăteanu'n sus, Brăteanu'n jos... și cînd colo, s'a dus, cum o să ne ducem cu toții!

— Și cine a fost Brăteanu, moș Gheorghe?—întreabă Ion, cînd vede că Moș Gheorghe are știință despre Brăteanu.

E drept că Ion n'are de unde ști, el n'a apucat vremurile lui Brăteanu în vîrsta în care ar fi putut înțelege; dar știe bine că-i statuea lui Brăteanu, pentru că era în București, ba chiar era în front, cînd cu desvălirea ei, fără să mai punem la socoteală că, el cu «serviciul» lui, decîte ori îl întreabă cineva de o stradă de prin partea locului, apoi numai decît începe lămurirea «dela statuea lui Brăteanu... mergi așa...»

— Cum nu știi tu, bre, cine a fost Brăteanu?!—face Moș Gheorghe mirat. Apoi cine nu știe, bre, cine a fost Brăteanu! Brăteanu, bre Ionică, a fost—mă rog, cine a fost ca Brăteanu? unul a fost Brăteanu, sireacul, ce mai la-deal-la-vale! și, zi, asta-i statuea lui! Bun!... iaca de asta chiar îmi pare bine! Ei? să nu mori de ciudă?! unde-s fetele celea, să vadă și ele statuea lui Brăteanu?!... Moș Gheorghe se uită lung la Brăteanu, apoi intră în amănunte.—Ce-o fi arătînd el cu mîna, așa de cu dinadins? de ce-o fi ținînd pumnul stîng strîns și pornit? cine-o fi femeia ceea naltă, care se ridică peste creștetul lui și ține steagul desfășurat în mîni?—Dinaintea lui Brăteanu, un grănicer îngenunchiat, cu ranița 'n spate, cu căciula 'n mîna dreaptă, se uită țintă în ochii femeei, parc'așteaptă să-i spue nu știu ce. Ce-o fi așteptînd grănicerul să-i spue?—Tot în față o femee, îmbrăcată cum se cade, c'un fel de șal pe cap, cu dreapta pe umărul unui copil, care ține c'o mînă căciula și cu alta ghiozdanul de școală.

— Dar femeea cea de colo din colț. La ce s'o fi gîndind? pe cine o fi chemînd ea din văzduh? de ce n'au învălit-o și pe sînul drept? sînul cată ponciș, va să zică 'i fată mare. Ce fată să fie asta?

Tramvaiul electric îi dă din nou de gîndit. De cîte ori a fost în Galați, de cînd s'a făcut tramvaiul acolo, și-a tot bătut capul să 'nțeleagă ce-l trage, de merge, parcă'i dus de „ducă-se pe pustii“. S'a uitat el și pe dedesupt, s'a uitat el și pe deasupra, să vadă eșind fum și degeaba! nu i-a dat de rost și pace!

A aflat el nu-i vorbă, că-i «electric», dar tot nu pricepe cine-l mînă. Unul șede 'nainte și tot învîrtește dintr'o opritoare; dar cine'l duce? A văzut o dată scîntei sub roate, pe șine—credea că vine focul prin șine, altă dată, în vreme de sară, a văzut scîntei, a auzit pîrîituri sus, la sîrme—de atunci s'a încurcat mai rău: va să zică nu vine focul pe jos, dar vine pe sus? vine focul pe sîrme? ori și pe jos și pe sus? Acum iar se uită la tramvaiu, iar se oprește în loc, iar caută să-i priceapă rostul și... tot degeaba! Ion îi spune numai «c'așa merge electricul!» Lămurirea asta a lui Ion nu-l mulțumește pe Moș Gheorghe. „Zi-i meșteșug, măi Ioane, și pace!“

* * *

La întoarcere are răgazul să bage seamă și la clădirea Universității. Ion îi spune că aici e Universitatea și Senatul.

— Universitatea, zău!—face Moș Gheorghe, în gîndul lui. Mare binea și asta! A cui o fi? Să fie o curte boerească?—bogat boer trebuie să fie! Să fie o dugheană mare?—bogat negustor! Senatul?.. adică cum vine asta? Ei, cum vine!—Senatul, nu! adică... Senatul! ce mai la-deal-la-vale!? Oricum, da-i strașnic și Senatul, de are el așa palaturi! Îi negustor măi Ioane, întreabă el tare.

— Nu Moș Gheorghe!—îi răspunde Ion, rîzînd. Aici îi Universitatea, unde învață feciorii de boeri. La mijloc îi Senatul, unde s'adună boerii de se trag în degete. Să vezi faitoane! să vezi cai, cu hamuri aurite! Să vezi cupele, cînd vin boerii de pe la moșiile lor și s'adună, ei în de ei! Rămîi cu gura căscată, cînd îi vedea! așa boeri!.. toată iarna s'adună!

— Crede, măi Ioane!—spune Moș Gheorghe, dumerindu-se. Cum ar fi la noi... Umbli încolo-încoace singur după treburi și, cînd vine sărbătoarea, par'că nu-ți vine să stai, te duci să te'ntîlnești cu unul și cu altul, la crîșmă, ca să mai schimbi o vorbă două. Așa și boerii: stau vara la moșie, își umplu lăzile cu aur și pe urmă, iarna, vin la oraș de-și mănîncă banii și pitrec cu toții. Primăvara iar vin la țară, odată cu cocostîrcii, dacă nu și-au dat moșiele în posesie. Cei cari le-au dat, stau pe mîncat și pe băut, aici la București—spune el la urmă, arătînd cu mîna la Senat și dînd a înțelege că negreșit trebuie să fie aici un loc de cheltuit paralele moșierilor.

— Apoi nu-i chiar așa, moșule! aici vin și miniștrii.

— Ei, și dacă vin miniștrii? ei nu sînt tot boeri? Ce!.. adică lor nu le-or fi plăcînd.,?!

— Le-or fi plăcînd lor, nu zic ba, dar vezi c'aici s'adună și mitropoliții și toți vlădicii.

— Așa, zău? ei atunci altă socoteală. Mitropoliții și vlădicii, măi Ioane, îs oameni sfinți, bre! Ei mănîncă numai pîne uscată, muiată în apă numai odată la trei zile și umblă numai pe jos! ferice de ei, da noi sîntem niște păcătoși, bre... nu mai

postim, cum posteau, odată creștinii! ne-am catolnicit cu totul! Auzi tu cum citește la cazanie, la viețile sfinților? unde mai putem noi, păcătoșii, să facem cum făceau ei!

* * *

La Banca Națională, — banca cea cu bumăștile, după cum află de la Ioan — începe să ridă moș Gheorghe, apoi i se ridică o îndoială, cind socotește din ochi mărimea clădirii. In satul lui, oamenii rîd de multe ori, pe la nunți și pe la cumetrii, de o povestire a lui Constatin Lupu, pe care a spus-o cind s'a întors din armată. «Eram de gardă — spunea Constantin Lupu — pe malul Dunărei, la Galați. Văd că vine o probelă mare, gifîind din greu și se oprește la mal. Se dă jos un marinar, dă de veste la regiment și vine, în goana mare, o companie de soldați. Căpitanul dă ordin și soldații incep să descarce lăzi mari și grele, de-i curmau la inimă, cind ridicau una. Au descărcat trei zile și trei nopți la lăzi de cele grele. In ziua a patra, cind se crăpa de ziuă, din pricina oboselei, niște soldați s'au potecnit, au scăpat o ladă pe schele și s'a făcut bucăți. Cind colo, ce să vezi dumneta?!.. lada era plină cu bumăști! Descărcau soldații lăzi cu bumăști, de trei zile și trei nopți, fără să știe ce descarcă! Atunci să fi văzut „dă Doamne bine!" S'au răpezit cu toții, și-au umplut buzunările și sinurile cu bumăști și au pornit la cazarmă».

Moș Gheorghe și-a adus aminte numai decît de povestea asta și de aceia îi vine să ridă. Se teme însă să ridă mai mult pentrucă îndată îi vine in gînd „dacă asta-i banca cea cu bumăștile, — gîndește el — de ce n'ar fi, cît pe aici, adevarată povestea spusă de feciorul Lupului? In casa asta n'ar încăpea, la o adică, și zece probele de bumăști? cum? dacă de-aici se 'mprăștie, în toată lumea, cît îi țara de mare, atita bumășcărie, de ce adică n'ar fi adevărată istoria cu probela de bumăști?

* * *

Pe malul Dimboviței, chiar fără ajutorul lui Ion, moș Gheorghe ințălege numai decît rostul ei. E mare lucru să fie un sat, ori un tîrg pe malul unei ape. Cum a lăsat Dumnezeu apa tocmai unde are omul nevoe de dinsa! «Bun! — gîndește el — așa și trebuie, într'un tirg ca Bucureștii: au adincit-o și i au intărit malurile. Ce blăstămăție ar fi, dacă n'ar fi petruit-o! Așa să fie pîrîul Horincei adîncit și curățit! n'ar mai face atita pagubă bieților oameni, cind vine primăvara de nămolește șesul, ori vara de 'neacă sămănăturile! De cînd le tot spun: măi oameni buni, hai să adincim pirăul bre! hai să scoatem pămîntul din pirău, să 'nălțăm malurile și să răsădim sălcii ca să le 'ntărim! Ți-ai găsit să te 'nțeleagă Rominul! și se strică finul, și se prăpădesc sămănăturile, și se duce munca noastră pe pirău! nu-i așa, măi Ioane? — întreabă el tare.

— Ce să fie, Moș Gheorghe?

— Mă gindeam eu la pîrăul Horincei. Așa să fie să-l zaconim noi; să vedem, mai are ce circii?!

— De unde! drept dragul să cosești finul, curat ca mătasa și orzul cit bobul de fasole!

— Ei, vezi?! Cum m'oiu duce acasă, o să mă pun iar pe capul lor...

* * *

La «Domnița Balașa», după ce se încredințează dela Ion, că poate intra în biserică, fără să aibă vre-o bănuială din partea cuiva, măcar că sînt așternute covoare scumpe pe jos, se simte mai locul lui.

Din toată inima se roagă lui Dumnezeu, milostivului, să-i erte pacatele «Domniței Balașa», dacă a făcut așa lucru. Așa se cade să facă oricine poate să facă. Icoane fără număr, îmbrăcate nepretuit, policandre de aur, candele de aur și argint, veșmintele și mitra arhiereului, preserată cu pietre scumpe, o bogăție negrăită, pusă în casa Domnului. „N'a trăit degeaba Domnița Balasa! — gîndește el, mereu — dacă i-a fost inima de așa rodoabă!" Iar cînd auzi cintînd corul «Pre tine te lăudăm, pre tine bine te cuvintăm» i se pare că vede, aidoma, Tronul Celui pre Inalt, undeva, sus, într'o depărtare neînchipuită, și că într'acolo, pe un drum luminos se inalță, printre stele ceată Heruvimilor celor înaripați, înconjurată de Serafimii cei cu ochi mulți, ducind în Slavă pe fericita intru pomenire, «Domnița Balașa». I se pare că vede cerurile deschizindu-se, iar sufletul lui, curățit de toate păcatele lumii acestia, se ridică la Dumnezeire ca să i se închine și să spună „Doamne miluește-mă!"

* * *

Clopotul cel mare de pe dealul Mitropoliei îl face pe Moș Gheorghe să simtă un mare gol în sufletul lui. Îi vine tingă și-i răsare în minte biserica din satul lui; golul și-l umple îndată: par'că se face, cu clopotul Mitropoliei cu tot, că-i lîngă biserica lor din sat.

Tot satul e adormit spre Paște și așteaptă sfinta Inviere. El, cu alți șapte — opt oameni, incep să tragă clopotul cel mare al Mitropoliei, in satul lor, la intiiul cintat al cucoșului. La toate casele s'aprind lumini; toată lumea, nedumerită, se grăbește să se 'nbrace cu hainele de sărbătoare ca s'alerge mai iute să vadă minunea. Sunetul clopotului înfioară toate sufletele și le umple de Duhul Sfînt. Hristos a înviat din morți și celor din morminturi le dă vieață. Vaerul se 'ntinde in depărtări uitate; toată suflarea, din toate satele de prin prejur se cutremură, la auzul clopotului celui mare al Mitropoliei și, cu ochii la cer, își pleacă genunchii și rostește irmosul de slăvirea zilei: Hristos a înviat

din morţi, cu moarte pre moarte călcînd şi celor din mormînturi viaţă dăruindu-le.

— Măi Ioane—spune Moş Gheorghe, începînd să rîdă, într'un tîrziu. Unde am pune clopoţelul ista, bre, dacă l'am avea noi în sat?

— I-am găsi noi loc, Moş Gheorghe—răspunde Ion, luminîndu-i-se faţa. De-ar fi el să fie al nostru!

— Biserica noastră încape, măi Ioane, cu clopotniţă cu tot, în clopoţelul ista. Aşa clopot s'avem noi, bre! şi în fundul pămîntului să te 'ngroape şi tot ai şti cînd îi sărbătoare!

* * *

In curtea Mitropoliei Ion cunoaşte rostul tuturor lucrurilor.

— Aici s'adună deputaţii, Moş Gheorghe — spune el, arătînd localul adunării deputaţilor.

— ?

— Aici vin deputaţii din toată ţara şi pun la cale legile.

— ?

Moş Gheorghe se razimă în băţ, se uită ţintă la localul Camerei şi i se pare că i s'a legat limba în gură.

— Cum?—întreabă el, ca şi cum n'ar fi auzit bine. Va să zică nu face Vodă legile?

— ?

— Va să zică deputaţii vin la Bucureşti şi fac legi?—întreabă din nou Moş Gheorghe.

— Poi!—răspunde Ion, încredinţat că spune un adevăr neîndoios.

— Aferim!—face Moş Gheorghe, plin de amărăciune. Ia ascultă, măi Ioane!: cine pune birurile, bre?

— Deputaţii, moşule!

— Aşaaa!... ptiu!... trăsni-i-ar Dumnezeu, cu legile lor cu tot!... nu i-ar mai răbda Dumnezeu, să-i rabde!.. cîni şi păgîni la inima lor, măi Ioane, nu altă ceva!... Pămînt de hrană, pentru noi şi pentru vite, nu ne dau; da biruri se dumeresc să pună! Şi delegaţii noştrii...

Lui Moş Gheorghe i s'a cătrănit din nou sufletul; nu-i mai arde nici de Mitropolie, nici de nimic. De-ar fi acuma trenul gata şi de-ar avea bilet deosebit pentru el şi pentru al de fiică sa, ar vrea să plece numai decît înapoi. Ar vrea să se ducă mai iute, să cheme tot satul şi să strige în gura mare: «Oameni buni! să ştiţi că deputaţii pe care îi aleg delegaţii noştrii, fac legile; ei pun birurile! Deputaţii se duc la Bucureşti, s'adună acolo, într'o casă anume, şi pun birurile pe norod! Iacă ce trebuşoară fac deputaţii noştri!».

Cu bună seamă Moş Gheorghe s'ar ţinea de cuvînt.—Cîţiva ani în urmă, pentru întăiaşi dată în vieaţa lui, a primit să-l aleagă primarul delegat la alegerile de deputaţi, la colegiul al

treilea; şi a primit, mai ales că-i venise veşti rele dela un fecior, pe care îl avea la armată în Galaţi. S'a prins şi el tovarăşie la căruţă, cu ceilalţi delegaţi ai satului şi-au pornit cu toţii s'aleagă, dragă Doamne, Deputat. Cînd colo, ce să vezi dumneata!? Mai era unul, cine-o fi fost, care vrea să s'aleagă deputat... „Se vede că mare slujbă-i deputăţia!"—gîndea el atunci, cînd a văzut atîta lume strînsă în Galaţi, ca pentru iarmaroc. Mîncare, unde te duceai; băutură încotro te'ntorceai! chiote şi veselie, de credeai c'au apucat pe Dumnezeu de picior! Se uita şi el şi se crucea de nebunia care a dat peste dînşii. Atunci a înţeles el de ce se tot îndesau, aceiaşi-ş'aceiaşi din sat, ca să fie trimişi delegaţi la alegeri, decînd ţine el minte! o dragoste şi o frăţie pe capul boerilor cu ţăranii, de ziceai «ce-i asta?!». A privit şi el, la întrunirea dela han, cum se băteau calicii la gura boerilor care vorbeau; cum dădeau din mîni şi cum se băteau în piept, de credeai că i-au apucat alte celea. A suferit să tot vie la el, unul după altul, boeri de cei guralivi şi să-i vîre în buzunar bilete de vot şi să-l jure ca să voteze cu boerul cutare, că-i omul blagoslovit de Dumnezeu şi că'şi dă sufletul pentru ţărani. S'a tot uitat, a tot întrebat şi el să vadă pe cel care o să fie ales mai mare, deputat; să vadă adică pe omul lui Dumnezeu. Şi n'a izbutit să-l vadă, pentru că el, cine-o fi fost, şi-a trimis la han numai «lătrătorii lui». Cînd a văzut în sfîrşit că vine unul, că-l cheamă de-oparte şi-i pune o rublă în mînă, ca să voteze a doua zi pe cutare... i s'a făcut negru înaintea ochilor şi-abea a avut puterea să-i spue: «lasă-mă Cucoane în piata Domnului, cu sărăcia mea!.. eu nu-mi vînd sufletul!». —Şi, în puterea nopţii, a eşit din han, fără să spună nimănui, s'a îndreptat amărît şi hotărît, pe jos, spre barieră; iar a doua zi, cînd ceilalţi delegaţi intrau la vot, Moş Ghorghe intra în sat.

* * *

Gîndurile negre, care-l stăpînesc pe Moş Gheorghe, dela aflarea rostului deputaţilor, se risipesc numai cînd trec înapoi, în dreptul bisericii «Domniţa Balaşa». Ion şi-a pus în gînd să-l ospăteze pe Moş Gheorghe şi de aceia o iau spre «piaţa mare». In trecere, dau prin hala de carne, prin cea de peşte şi prin cea de paseri.—Numai acum îşi face Moş Gheorghe socoteală de cîtă gingă trebue să fie în Bucureşti, dacă-i nevoe să se tae, în fiecare zi, atîta hoitină de carne, atîta păsărie, atîtea angarii şi să s'aducă atîtea stoguri de zarzavat! Mai mult decît toate, hala de peşte îi zgîndăreşte o bubă. Satul lui nu-i departe de Prut. De cînd s'a pomenit el pe lume, cît a auzit el din moşi-strămoşi, lumea de pe lîngă Prut îşi îndulcea vieaţa cu ceva peşte prins în Prut. Nimeni nu-i pescar de meserie, pentru că nici nu s'ar putea hrăni cineva, în ziua de astăzi, numai cu meşteşugul pescăresc din apa Prutului. Prutul nu mai are peştele, pe care'l

avea inainte de a se face navigabil. De atunci încoace, zeci de ani înșir, oamenii mărginași cu Prutul își rup un ceas de vreme din muncă, dau cu volocul și prind mărunțiș pentru mincare. Iar cînd se duc cu oriele, după o muncă de ocnași, după o zi întreagă abea se'ntorc c'un kil-două de pește mai mărișor. S'a făcut, în cele din urmă, legea pescuitului, care a pus și Prutul între apele cu pește mult. Se cere unsprezece lei de cap și pe an, pentru ori-cine ar vrea să prindă pește în Prut. Aici îi buba lui Moș Gheorghe. «Acelora!—spune el în gînd—acelora, care prind atita blăstem de păscărie și o aduc aici de vînzare, să le pună dare pentru prins pește! da nu nouă, care prindem o biată sara-mură... ca povestea țiganului, cum spunea el dancilor să 'ntingă «de nouă ori mămăligă goală și-o dată fără pește!»... de-ar fi să se pună la preț tot peștele, prins de tot satul, într-un an întreg și nu s'ar acoperi birul unui singur om, care s'ar hotărî să plătească atita amar de bani-unsprezece lei, pentru prins pește în Prut!... nimeni nu se gîndesc la păcatul lui Dumnezeu, că trebue să ne hrănim și noi, să ne'nfruptăm și noi vieața c'o saramură de pește, lasat de Dumnezeu pentru sărăcime... toți se gîndesc să ne pună biruri din toate părțile!... venit-o cineva, din cei mari, la fața locului, să vadă ce pește se prinde'n Prut?!... de pus biruri, apoi ei ți-s tată!».

* * *

„La băeții veseli"—birt economic, în piața mare. Ion, ca gazdă, se gîndește tot la lucruri bune, care nu se găsesc în partea Moldovei.—Țuica—băutura care pentru Ion ține locul unui imn de deschidere a unei sărbări — nu-i place nici de frică lui Moș Gheorghe. „Țuica asta a voastră, măi Ioane, aduce a apă cu care s'au spălat sticlele de rachiu!". Numai acum își aduce aminte Ion că și lui i s'a părut tot așa, cînd a băut întâiași dată țuică și de aceia nu ia în nume de rău ponosul pe care i-l aduce Moș Gheorghe țuicei. — Intâiul fel de bucate «ciorbă dă burtă» nu i displace lui moș Gheorghe, mai ales că-i rupt de flămînd, dar nici nu i se pare o mincare strașnică, pentru București.—Mititeii —celălalt fel de bucate—îi merg drept la inimă. Il minunează și gustul și făptura lor de cirnați fără piele. —Le-or fi plăcând băeților veseli, din piața mare, vinul de Drăgășani; dar lui Moș Gheorghe i se pare otet tăiat cu apă. I vine pe limbă să-și spue pe față părerea, dar nu se'ndură de ochii lui Ion, care caută țintă într'ai lui și-s fericiți că, după atîțea ani, stă, în sfirșit și el la masă c'un suflet de om din satul lui. Lui Moș Gheorghe nici nu-i trăsnește prin cap ce gînd ascunde Ion. S'a hotărit, cum s'or scula dela masă, să-l ducă pe Moș Gheorghe la teatru. A fost el, odată, cînd era soldat, tot la «matineu», și-a văzut pe «Don Vagmistru». Doamne-Doamne!.. cînd o vedea Moș Gheorghe pe Cărăbuș și traiul lui cu «Don Vagmistru»!

Fierăria

Maghernița veche și muceda plina-i
De fum, de caldura de larma,
Greoaie baroase izbesc cu putere
De parcă podeaua se darma.

Nebune, pe osii fug roțile negre
De sfiriie slabele coarbe,
Se umfla și sufla și gîfiie foiul
Ca'n prada miniilor oarbe.

În scrașnetul pilelor șueratoare
Vînjoasele trupuri s-apleacă.
Un cîntec duios, de mai tremura-o clipă, —
În vuetul surd se îneaca.

Din foc, ucenicii marunți, scot în graba
Manunchiuri de fiare 'nroșite.
Le pun pe ilae și, buzna cu toții,
Le sfarma 'n scîntei risipite;

Ușor, pe 'nfundate, rasuna ciocanul
Și ritmic bat grele baroase,
Cînd maistrul se'ndoaie, se'nnalța, se'ndoaie
—O varga din piele și oase—

Zorit, doar apucă cu mineca 'ngustă
Sa-și ștearga ferbintea sudoare,
Dar tusa-l oprește, și-l birue setea
De aer, de-o razi de soare.

Leon Feraru

Moș Gheorghe la Expoziție

— Din psihologia celor mulți —

(Sfîrșit)

Fac înapoi, pe acelaș drum, cu gîndul, din partea lui Ion, să dea în calea Victoriei și s'o ia dealungul.

— Aici—spune Ion, după cîtva timp de drum—îi ministerul de Justiție.

— Așaaa!.. ministerul de... auzi dumneta? să vede c'aista-i mai sărăcuț decît celălalt de colo, unde-am văzut palatul cel dintăi...

— Nu, Moș Gheorghe—spune Ion, abia stăpînindu-se de rîs—aici îi ministerul Dreptății.

— ?

— Cel care-i mai mare peste cei care fac dreptatea în țară...

— ?

Lui Moș Gheorghe i se pare că Ion vrea să rîdă de dînsul și abia se ține ca să nu-i scape din gură vre-o vorbă de ocară.

— Ce tot spui tu, Ionica, dragul moșului!—face el mustrător—îi păcat, Ionică, la vîrsta mea...

— Pe crucea mea, Moș Gheorghe!—spune Ion, îndată ce ințălege teama lui—uite, na, asta mi-e crucea!... e, cum îți spun eu, ministerul Dreptății... să n'am parte de ochii mei, dacă nu-ți spun drept! el îi mai mare peste cei care fac dreptatea în țară! —sfîrșește el apăsat.

— Cum se poate, măi Ionică, una ca asta? va se zică... judecătorii au stăpîn, bre!—întreabă Moș Gheorghe aprinzîndu-se.

— Poi!

— Ce fel de stăpîn au ei, măi Ioane? apoi dreptate-i în țară, măi Ioane? tu nu știi cum îi în țară, bre? Tiii...i! că nu-s eu în locul lui!... cum i-aș chema eu, colea, la București, și le-aș tăea gîtul la toți, să-i învăț eu cum să facă dreptate în țară!! auzi dumneata... să aibă ei stăpîn și să-și facă de cap, parc'ar fi de capul lor, să-și facă ei rîs de sfînta dreptate! măăă!... măi Ioane!—se oprește Moș Gheorghe, dintr-o dată, hotărît—o fi aceă ei, acuma, bre?

— Toate bune, măi Ioane—spune Moș Gheorghe, în drumul spre teatru—dar vezi tu, bre, cum îi la oraș? nici nu prinzi de veste cum se duc paralele!... două zeci de bani borșul, douăzeci de bani mititeii, zece bani țuica și pinea, zece vinul... dăduși francul și douăzeci pentru amîndoi!

— Sănătate să fie, Moș Gheorghe, că-i mai bună de cît toate! Cu boala mea s'au dus o mulțime de parale... sănătate să fie!

* * *

Scările, pe care urci la galeria Teatrului Național, i se par lui Moș Gheorghe fără sfîrșit. În cîteva rînduri ar vrea să se oprească, dar îi împing din urmă droaia de copii, de băeți de prăvălie și de norod al mahalalelor, care se grabesc s'ajungă fiecare mai iute ca s'apuce locuri bune. Toți se 'ntrec și-l duc pe Moș Gheorghe mai mult năvoloaca. N'are vreme să stea nici să și dea seama de noima luminelor electrice, puse la întorsăturile scării și cari, așa din fuga, i se par niște sfredele aprinse. Norocul îi slujește, pe Ion și Moș Gheorghe, ca s'apuce locuri drept în fața scenei, în rîndul întăi de bănci.

„Așa da!—gîndește Moș Gheorghe—bună regula! vii ostenit, te pui pe bancă și stai, drept dragul! nu-i pacat că dai o para: încalea iți odihnești ciolanele... Mare blăstămăție și-aici! podul ca la Ateneu, păcat că nu-s ferestre!... te uiți ca într'o fîntînă: cei de jos, ca niște gîgîlici; să te scapi de-aici... ferească Dumnezeu!... trei rînduri de odăi, ca niște cerdacuri, toate deschise în față, stau prinse 'n părete, unele de-asupra altora. Policandrul cu pusderie de lumini aprinse, atîrnă de pod. Ce fel de lumini să aibă? unele stau cu fața drept în jos: cum de nu curg? la noi la Paște, cînd se umple biserica, cum se încoae o luminare de căldură, începe să curgă și strica hainele celor de sub policandru; cum de nu se tem, cei de jos, că le-or curge în cap picături ferbinți? Chiar ceară curată să fie, dacă ții luminarea cu mucul în jos, curge și se stinge; cum ard luminile cu mucul în jos, măi Ioane?"—întreabă el, cătînd țintă la candelabrul cel mare.

— Electric, Moș Gheorghe! așa arde el...

— Apoi cum de nu curge, bre Ioane?!

— Așa arde electrica... nu curge...

— Așaaa!... nu curge.. atunci se schimbă treaba!... lume cu meșteșuguri, măi Ioane!..

— Poi, cum socotești!

Deodată s'aprinde un rînd întreg de lumini electrice, apoi altul, apoi altul și'ncing tot teatrul, pe dinaintea celor trei rînduri de loje, cu trei brîuri de lumini orbitoare.

Moș Gheorghe nu poate prinde clipa în care năvălește aprinsul luminilor. Fiorul de spaimă, care i-a străbătut un moment ființa, îl părăsește tot atît de iute, cum i-a venit.

— Cum s'au aprins ele, măi Ioane, de par'că fulgerară? ! cine le-a aprins ? că n'am văzut pe nimeni !

— Așa s'aprinde electrica, Moș Gheorghe !... dintr'odată !...

— Așa s'aprinde, zău !... auzi dumneata ! par'că nu-i lucru curat!

— Vine de la niște mașini, Moș Gheorghe. Este acolo unul, meșter de mama focului, învîrtește de-un șurub, vine lumina pe sirme și gata !

— Așa zău, vine pe sîrme ! cred că pe sirme, de nu curge!

— Poi cum socotești !

— Parcă-i lumina soarelui, măi Ioane !... văzut-ai tu meșteșug ?... unde-s fetele celea ? !... unde-i satul nostru, săracul !...

Lumea izvorăște mereu, prin staluri, prin loje, in galerii; toți vin grăbiți, se sprintenesc și-și iau locuri. Moș Gheorghe cuprinde acum cu privirea tot teatrul și-l minunează cum se'ncarcă, par'c'ar fi un pom, pe care s'ar pune tot felul de paseri. Numai la lojile de rangul intăi, nu-i place ce-i văd ochii ; cucoanele se desbracă și mai s'ar cumpăni să rămină numai in hainele Evei: mînile, gîtul, umerii și pieptul... în pielea goală. «Nu li-e rușine !... să se desbrace ele pănă 'ntrațiia ! ptiu ! bată-le Sfîntul !... sa s'arate ele așa !...» De aceia își intoarce iute capul, ca de la un lucru de rușine și se uită in altă parte. «De bine ce li-i, numai știu ce să facă !... le vine să zburde».

* * *

Se ridică cortina. Moș Gheorghe, cu ochii furați de cortină, o urmărește cum se ridică, apoi se pleacă la urechea lui Ion și-l întreabă în șoaptă :

— Cine-o ridică, măi Ioane ?

— Mașinistul—răspunde Ion, tot în șoaptă.

Se reprezintă «Lipitorile Satelor».

— Naaa !—face Ion, cam tare. Nu-i Cărăbuș !

— Uite, frate !—face Moș Gheorghe în gînd, fără s'audă ce spune Ion. Ce-or fi cătînd ei acolo, măi Ioane ? cum le vine lor în gînd să se ia la sfadă în fața boerilor ? de unde-ar fi țăranii eștia, măi Ioane ?—întreabă el, cam rușinat și cam cu milă, gîndindu-se că poate bieții oameni, s'or fi rătăcit de undeva, or fi crezut că-i crîșmă, or fi poate băuți și nu și-or fi dînd sama că-s în favorul lumii. Negreșit îs beți, altfel ar simți unde se găsesc, ar vedea cîtă lume se uită la dînșii.

— Mă ! voi, deacolo !—strigă Moș Gheorghe, în gîndul lui—nu vedeți voi pe ce lume sînteți ? Duceva-ți incolo, și vă sfădiți pan ce n'ăți mai vedea bine, că nu-i de voi aici !

Nițu (pe scenă) îl înșfacă pe Gavrilă și-l duce să-l arunce pe fereastră.

— Au să se 'ncaere rău, măi Ioane—face Moș Gheorghe.

— Dracul să-i ia !—răspunde Ion, necăjit—nu-i Cărăbuș !

— Ce cărăbuș ? întreabă el, fără să aștepte răspuns.

se rupe coaja dela suprafață, se revarsă mirosul infect, ce ie de așteptat. Lichidul, care pleacă, ar fi fiind curat : cu puțin miros și puțin tulbure.

Mouras, experimentind în mic cu o hazna de sticlă își încheie constatările astfel :

„Materii fecale, introduse împreună cu urină, cu apă de baie și spălătură de vase de bucătărie, sînt cu totul zdrobite după 25 de zile. Corpuri ușoare, precum sfărmături de alimente nedigerate, bucățele de hîrtie etc., după ce plutesc cît-va timp, *dispar ca topite* în masa lichidă.

«O beșică, așezată pe gura vasului, nu se bulbucă, ci se prăbușește, ceea ce dovedește că nu dezvoltă gaze ; ci, din potrivă, suge aerul de afară. Prin păreții vasului se vede lichidul prea puțin tulburat prin materii corpusculare fine ca o pulbere ; scos de acolo, are prea puțin miros. Rezultatele sint cu atit mai bune cu cît vasul conține mai multă apă proporțional cu materialul solid.

«Aceste rezultate se obțin prin simpla transformare a haznalei ordinare, așa de barbară, fără a recurge la nici o forță străină, la nici un ingredient chimic, prin singurul fapt că haznaua transformată și umplută cu apă permite *manifestarea unei forțe neprevăzute și ignorate*.

«Cine ar fi putut bănui că dejecțiunile conțin in mod natural principiul de dezagregare necesar și indestulător pentru a le fluidifica și a le face inofensive și utilizabile !»

Mouras, lovit de caracterele fizice ale lichidului din hazna, a avut previziunea unui «principiu necesar și indestulător pentru a le fluidifica» pe care fecalele l-ar fi conținînd în mod natural. A explica faptul și a trage consecințele, n'a încercat. Nici n'ar fi putut. Lipsiau cunoștințele premergătoare. De aceea haznaua lui nici n'a avut răsunetul ce ar fi meritat. Intrebuințarea ei a rămas mărginită în mai multe orașe din sudul Franței. Mai mult manifestare de amor propriu local decît dreaptă înțelegere.

Pentru cine ie deprins însă a urmări filiațiunea ideilor în faptele științei, haznaua lui Mouras rămîne un moment principal în realizarea unuia din cele mai surprinzătoare progrese ale științei sanitare moderne. Ea a fost de sigur un punct de plecare și de sprijin al celor ce au ajuns la purificarea biologică.

* * *

Se știe de mult că pămîntul ie antipodul omului : distruge murdăriile. Experiența cu cadavrele și cu fecalele îngropate ie veche. In timpurile moderne agricultorii au fost izbiți de iuțeala cu care dispare compostul în pămînt. Innainte de jumătatea veacului al XIX farmacistul Bronner, prin experiențe, care, la vremea lor, au produs impresiune, vra să dovedească și experimental puterea pămîntului de a mînca materia organică. Dar și experiențele lui Bronner și ale altora au năzuit numai să dove-

dească exiztența faptului. Aceasta însă iera destul de cunoscută prin empirizm incontestabil. De dorit ar fi fost explicarea. Explicarea s'a învirtit, până aproape de noi, tot in jurul vechei idei, că plantele consumă, pentru hrana lor, putreziciunile din pămînt. Cind însă fiziologia vegetală a dovedit falșitatea acestei idei și că plantele sint incapabile de una ca asta, iele neputindu-se hrăni decit cu material mineral—atunci a rămas iarăși neexplicat ceea ce se credea știut.

Numai după ce igiena s'a luminat de spiritul științei celei nouă, bacteriologia; după ce igieniștii au început a pune influența mediilor cozmice asupra omului în legătură cu datele bacteriologiei și a explora aceste medii cu metodele bacteriologiei—numai atunci lumină s'a făcut.

* * *

La cursurile de igienă experimentală se face următoarea experiență.

Un cilindru de sticlă sau de tinichea, lung de vre-o 60 cm. și larg de vr-o 10 cu un fund ciuruit și cu celalalt capăt deschis, se așează vertical și se umple cu nisip amestecat cu argilă și pămint de gradină. Se toarnă deasupra apă în care s'a dizolvat nitrat de sodiu și fosfat de potasiu. Dacă apa nu-i în cantitate prea mare, nu se scurge pela fund nici o picătura. Ie reținută prin puterea de atracție superficială exercitată de păreții unor spații capilare—pămintul fiind constituit din grăunțe mai mari ori mai mici, rotunde ori colțuroase, ce lasă între iele spații goale: porii pămîntului. Fenomen mecanic, cunoscut de toată lumea.

Dacă peste citva timp se toarnă o nouă cantitate indestulătoare de apă, curată de astă dată—jos începe să picure și chiar să curgă. Iarăși nimic deosebit: s'a turnat apă mai multă decit încape în porii pămîntului. Analiza chimică a apei ce se scurge arată însă lucruri vrednice de luare aminte.

Incă dela prima picătură este sărată. Aceasta dovedește că apa din a doua turnare împinge în jos pe cea din prima. Iar analiza chimică arată că gustul de sare este datorit nitratului de sodă, fosfatul de potasă lipsește. Numai mai tirziu apare și această sare. Iar în cele din urmă, dacă se tot toarnă sus apă curată, începe să curgă jos apă fără sare—semn că toată sarea din pămint a fost spălată.

Aceasta dovedește: 1) că pămintul, împreună cu apa, fixează și substanțele dizolvate în ea; 2) că în această fixare el manifestă o acțiune de alegere. In cazul nostru a reținut mai mult timp, fixind mai puternic, fosfatul de potasă decit nitratul de sodiu. Pămîntul leagă mai intim acidul fosforic și potasa decit acidul nitric și sodiu.

Deosebirea acestei fixări elective pentru diferitele substanțe minerale dizolvate în apă se observă, precum ie și natural,

și pentru substanțele organice dizolvate. In primul loc pe acestea le fixează mai puternic decit pe cele minerale. Dar și între acestea sint deosebiri: proteinele, carbohidratele sint fixate mai puternic decit grăsimile, cleiul, etc. Despre materiile corpusculare, organice sau minerale, numai încape vorbă; iele sint reținute în pămînt—filtru la a căruia perfecțiune technica omenească n'a putut ajunge.

La acelaşi curs se mai pot face experiențele următoare:

Trei cilindre pregătite ca cele de mai sus priimesc, în loc de apă, urină [1]). Unul din cilindre A va fi încălzit cu pămînt cu tot vre o 15'—20' la o temperatură de 150°—170° mai înainte de a priimi urina. Cilindrele B și C vor fi neincălzite. Cilindrul sterilizat A și, dintre cele nesterilizate, B vor fi lăsate deschise. Mai bine va fi, dacă se va insufla în iele un curent de aer. In acest caz însă va trebui ca acest aer să fie trecut printr'un filtru de vată, mai 'nainte de a fi condus în cilindrul A. (vata oprește toate materiile corpusculare din aer, care nu trebuie sa ajunga în acest cilindru). Aerul ce se insuflă în aceste două cilindre, A și B, va trebui să fie umed, ca să nu usuce pămintul din cilindre în cursul experienței. Al 3-lea cilindru C, nesterilizat și iel ca și B, se va deosebi de acesta prin aceia că, după ce se va fi turnat în iel urina, va fi astupat la amîndouă capetele cit se poate mai bine.

Urina omului (facem experiența cu urina de om) conține un produs de excrețiune, materie organică azotoasă putrescibilă, reprezentată aproape în totalitate printr'o substanță bine cunoscută chimicește: ureа*).

După un timp mai lung sau mai scurt, (variabil după împrejurări, între care temperatura înconjurătoare are mare însemnătate) căutăm a ne da seama de cele petrecute în cilindrele de experiență.

In primul loc, la deschiderea cilindrului C, care fusese astupat, ne va izbi un miros infect, care lipsește în tuburile deschise A și B. Cel mult cilindrul A (sterilizat) va răspîndi mirosul caracteristic al urinei proaspete, care, cel puțin pentru cei obișnuiți cu astfel de lucruri, este foarte tolerabil. Dar să mergem cu cercetarea mai departe. Să spălăm cu apă distilată pămintul din cele trei cilindre separat. In apa cilindrului A, vom

[1]) Urina trebuie să fie sterilă, adică lipsită de orice vietate.
In acest scop ea se scoate deadreptul din beșică cu o sondă metalică sterilizată prin foc. In beșica omului sănătos urina este sterilă. Numai ie, după ce spală uretra, în emisiunea naturală.

*). Dintre alimentele de natură organică ale omului, carbohidratele și grăsimile, după ce iau parte la schimburile nutritive, sint date afară din organizm sub formă de acid carbonic și apă. La alimentele organice azotate (proteinele) numai o parte din molecula gigantică și cu structura foarte complicată se elimină și ea tot ca acid carbonic și apă. Tot azotul și o parte din carbonul și oxigenul moleculei sint dat afară sub forma unui compus mai complex, capabil de a se descompune mai departe. Acesta este urea, care se elimină aproape în totalitatea ei prin urină.

constata uree. Cantitatea ei va fi egală cu acea dozată în urină înainte de experiență; sau va lipsi din ea numai foarte puțin.

In apa cilindrului B se vor găsi numai cantități mici de uree sau chiar de loc, dacă experiența a durat destul.

Cantitatea de uree dispărută va fi exact reprezintată, în ceea ce privește azotul ei, printr'un corp nou: acid nitric sub formă de nitrați minerali, de potasiu, sodiu, calciu, magnezie sau alte metale ce s'ar găsi în pămînt. Se găsesc aceste săruri chiar dacă analiza chimică ar fi arătat lipsa lor în pămînt mai 'nainte de experiență. Iar dacă ele existau mai înainte, proporția lor va fi crescută cu o cantitate care, în ce privește azotul, corespunde tocmai cantității de azot din urea dispărută.

In apa cilindrului C lipsește de asemenea urea. Lipsesc însă și nitrații, sau există exact în proporțiunea în care existau înainte de experiență. Se va găsi însă o cantitate notabilă de amoniac căruia se datorește mirosul infect.

Rezultate analoge s'ar dobîndi dacă s'ar repeta experiența cu două serii de cîte trei cilindre în care, în loc de urină, s'ar turna: într'o serie o spălătură de carne în care ar înnota fărîme mici de carne; iar în a doua serie o spălătură de vegetale (legume, zarzavaturi, tuberculi și boabe făinoase etc.) în care ar înnota iarăși bucățele solide: zdrențe vegetale verzi, coji de boabe, grăunțe de amil, etc.

In cilindrele A (aerate și sterilizate), dacă experiența a fost bine condusă, oricît ar fi durat, materialul turnat*) cu bucățile solide din el să regăsesc în starea primitivă.

In cilindrele B (aerate dar nesterilizate) nasul nu descoperă nici un miros. Dacă experiența a durat destul (mai multe zile și eventual chiar săptămîni), prin căutarea cea mai amănunțită nu se mai găsesc zdrențe de carne ori de vegetale. Dacă s'ar examina aerul ce esă din cilindre s'ar găsi cu mult mai încărcat de acid carbonic de cît aerul care intră în ele. In cilindru cu spălătură de carne analiza chimică ar arăta o creștere a azotaților minerali ca și în experiența cu urea.

Cilindrele C (nesterilizate și neaerate) răspîndesc la deschiderea lor un miros cu mult mai infect decît în cazul cilindrului cu urină. Analiza gazelor ce se desfac din aceste tuburi ar arăta acid carbonic, amoniac, metan, o combinație a carbonului cu hidrogenul (CH^4), hidrogen sulfurat, combinație a sulfului cu hidrogenul (SH^2), hidrogen etc. Căutarea atentivă ar descoperi în pămînt locurile ocupate de bucățelele de carne și de vegetale, sub forma unor mase terciuite, murdare, foarte rău mirositoare; iar analiza chimică a pămîntului ar pune în evidență o lungă serie de substanțe nouă (compuși de carbon și hidrogen; de carbon, hidrogen și oxigen; de azot și hidrogen; de carbon, oxigen hidrogen și azot—adică cu aceiași compozițiune elementară ca ma-

*). In aceste tuburi acest material ca și cilindrele de experiență trebue să fie prealabil sterilizat.

terialele organice cu care s'a făcut experiența) cu moleculă mult mai simplă decît aceia a substanțelor inițiale (proteină, amil, celuloză).

Din aceste experiențe reiese concluziunea următoare: 1. Materii prin excelență putrescibile ca urea, carnea, amilul, celuloza, se păstrează indefinit ca atare într'un pămînt sterilizat— dacă și ele au fost de la început sterile. 2. In pămînt natural, și în contact cu aerul, ele dispar după un timp în întregime, lăsînd pe urma lor apă, acid carbonic și acid nitric. 3. In pămînt natural, dar fără aer, ele se transformă în substanțe cu compozițiune elementară identică, însă cu molecula mult mai mică și cu structură mult mai simplă, ceace se traduce prin proprietățile lor cu totul schimbate. Capabile însă și ele de a se transforma mai departe în apă, acid carbonic și acid nitric, dacă se permite accesul aerului.

* * *

Care este explicarea acestor fapte? Care este pricina acestor transformări variabile ale materiilor organice în lumea externă și anume în pămînt?

Filozofia naturală a veacului trecut deja se complăcea să vadă aici o analogie cu mișcarea din lumea vie. Ea spusese de mult că moartea este continuarea vieții; aceasta însă era din partea-i o simplă viziune, expresiune a înclinărilor ei la armonizarea și schematizarea lucrurilor naturii. Numai cercetările biologice cu totul moderne, au putut pune fapte științifice în locul speculațiunilor filozofiei acelor timpuri.

Un caracter general al acestor cercetări este de a umplea de fapt tot mai mult prapastia dintre viață și moarte; de a șterge una cîte una deosebirile ce se credeau cu totul fundamentale între materia însuflețită și neînsuflețită; de a scobori tot mai jos zăgazul dintre biologie și fizică.

* * *

Dintre toate însușirile ce s'au considerat ca fundamentale ale materiei viețuitoare, trei mai pot sta încă în picioare la lumina acestor cercetări: 1. Un neîntrerupt *schimb formal* (prin creștere, desvoltare ontogenetică, proliferare), avînd ca substrat dinamic: 2. Un continuu *schimb energetic* (energie chimică înmagazinată în alimente, liberată și transformată în energie calorică, electrică, chimică, afectivă gînditoare)—acesta la rîndul lui condiționat de: 3. un necontenit *schimb substanțial* între mediul intern viețuitor și mediul extern cosmic (prin alimente, apă, aer). In ultima analiză nu putem recunoaște altă deosebire între un om, o pasere, un arbore de o parte, și între o bucată de carne, o piatră de altă parte.

Acest din urmă schimb, schimbul substanţial, ce se face prin alimente, ie temeiul pe care se sprijină celelalte două. Dar atunci, care este cauza, care face ca din acela să rezulte acestea? Care este cheia care deschide tezaurul alimentar, pentru a scoate din el avuţia imagazinată sub formă de energie chimică, pentru a o da spre cheltuire celorlalte două schimburi: energetic şi formal?

Cînd s'a descoperit oxigenul şi existenţa lui in aerul atmosferic; cind s'a recunoscut rolul aşa de preponderator al oxigenului din aer in combustiune pe deoparte, iar pe de alta in respiraţiunea animală in cît s'a zis, că nu se poate foc fără aer şi nu poate fi viaţă fără aer; cînd, graţie progreselor chimiei biologice, s'a constatat că balastul aruncat afară de un organism animal este identic (apă, acid carbonic) cu rezultatul combustiunii fizice—atunci explicarea s'a crezut găsită.

Viaţa ar fi in ultima instanţă o combustiune, prin oxigenul aerului respirator, a moleculei aportului alimentar. Iar oxigenul ar fi acel *primum movens* căutat, el este cheia de care întrebam adineoar, care deschide tezaurul alimentar şi lasă să se desfaşoare din el viaţa.

Este aceasta o explicaţiune, care pecît de puternic a dominat in biologie, pe atît de puţin poate se reziste unei critice severe.

Şi în lumea fizică, întîlnim sau putem asista in mod experimental la asemenea combustiuni,—atacuri executate de oxigen asupra elementelor chimice ori chiar asupra moleculelor complexe minerale sau organice.

Astfel putem transforma prin mijloace fizico-chimice proteinele in peptone, transformare identică cu aceia ce sufăr in tubul digestiv al omului. Putem duce transformarea acestor substanţe până a obţinea mai toate produsele de dezintegrare, ce rezultă din aceste substanţe cînd se descompun in organizm sau prin acţiunea naturală a mediului cosmic.

Putem duce această transformare până aproape de ultima limită: acid carbonic şi uree. In cursul acestor transformări, molecula complexă de proteină sufere dezdoiri, primeşte apă, sau pierde apă, se recompun grupele moleculare izolate, sau sint in definitiv atacate de oxigen.

In toate aceste transformări oxigenul este tot atît de indispensabil, ca şi atunci cînd ele se produc în interiorul organizmului.

Este indispensabil. Afinitatea lui chimică singură însă este insuficientă. Ea trebue ajutată de o serie de agenţi fizici şi chimici: Temperatură umedă sub presiune până la 200° timp de 3—6 ore, temperatură uscată peste 100°, apă regală, bichromat de potasiu cu acid sulfuric, permanganat de potasiu etc.

Aceşti diferiţi agenţi prepară molecula de proteină, o spintecă in molecule mai simple, exaltează afinitatea chimică a oxigenului, pe care 'l poartă asupra moleculelor capabile de a'l primi.

Dar in profunzimea organizmului aceşti agenţi preparatori şi ajutători lipsesc; şi atunci devine ştiinţificeşte greu de a înţelege descompunerea moleculei alimentare in interiorul organizmului— şi prin urmare actul iniţial şi condiţional al vieţei.

Numai pentru a pune o opinie în locul unui fapt, s'a închipuit că materia organică, cînd este vieţuitoare, ar purta în sine principiul propriei ei distrucţiuni. Ea n'ar mai fi ca în concepţiunea biologiştilor, ce trăiau subt imperiul ideilor lui Liebig, un corp in igniţiune prin oxigen, iar molecula alimentară cărbunele ce vine să se adauge peste foc. Mai exact, s-ar compara mecanizmul vieţei privind materia vieţuitoare, mereu reinoită prin aportul alimentar, ca una care pentru a se desface în componenţii sei n'are nevoe de altă cauză decît de propria-i vibrare moleculară. Precum o moleculă de nitroglicerină se desface in apă, acid carbonic, azot şi oxigen printr'o cauză de nimic, cum ar fi o uşoară zguduitură mecanică, producînd totuşi efectele considerabile ştiute. Sau, mai mult, precum molecula de acid cianic se descompune dela sine fără nici o cauză constatabilă prin simţurile noastre. (*Max Verworn*. Ein Grundriss der Lehre vom Leben).

Lucrarea pe care oxigenul n'o poate *începe*, la originea căreia biologiştii vitalişti ar pune un «spiritus vitalis», iar acei mai pozitivişti o vibrare moleculară dubioasă, şi in orice caz greu explicabilă în esenţa iei—graţie progreselor realizate în biologie, in mare parte prin cunoaşterea mai intimă şi mai precisă a vieţei microbilor, se explică în modul cel mai natural ca simplă reacţiune chimică a unur agenţi materiali. Aceştia sint secreţiuni speciale ale celulei care trăieşte.

* * *

Chimia, cu privire la reacţiunile dintre diferitele substanţe în lumea fizică, stabilise de mult aforismul: *corpora non agunt nisi soluta*. Dacă ulimele descoperiri ale acestei ştiinţi pare că tind a limita acest adevăr cît priveşte lumea fizică, el este în totul aplicabil, în marea majoritate a cazurilor la vieţuitoare, cînd ie vorba de schimburile dintre celula vie şi lumea externă.

Sint foarte puţine cazurile, şi numai în lumea unicelulară, cînd celula poate incorpora şi folosi pentru gospodăria iei alimente solide. Cea mai mare parte dintre unicelulare şi toate celulele vieţuind în state organizate sub forma de organizme superioare, nu pot utiliza în acest scop decît material lichid. Acest rol de fluidificare asupra materialului alimentar, făcîndu-l capabil de a trece prin osmoză în corpul celulelor, 'l are digestiunea gastrointestinală.

Dar proteinele solubilizate şi făcute difuzibile sub formă de pepton; carbohidratele reduse în glicoză, termenul ultim al transformărei lui în intestin, încă nu pot fi folosite ca atare de organizmul elementar—de celulă; între iele şi celulă ieste încă imposibil să se stabilească acel incontinuu schimb substanţial, de

care am vorbit. După concepţia biologică modernă, in acest moment intervin secreţiuni speciale a celulelor, care joacă faţă de molecula aportului alimentar exact acelaşi rol, ca şi agenţii fizicochimici (căldura, apă regală) pentru descompunerea acestor substanţe în lumea fizică.

Graţie acestor secreţiuni celulare, se poate deschide primul act al dublei lucrări, pe care o exercită celula asupra moleculei aportului alimentar: lucrare de înălţare a materialului organic mort la rangul de materie vieţuitore (asimilare celulară) şi paralel lucrare de înjosire a materiei vieţuitoare la gradul inferior de material mort inutil care va fi dat afară (desasimilare celulară).

Fiziologia cunoaşte de mult secreţiuni celulare la organisme superioare, la om chiar, capabile de a exercita asupra moleculelor organice prin simpla lor prezenţă transformări, ce nu se pot produce decît prin agenţi fizicochimici foarte energici. Ast-fel de secreţiuni sînt acele zise digestive, ale glandelor salivare, stomacului, intestinelor, ficatului, pancreasul. Experienţele de digestiune artificială au arătat până la evidenţă, că simpla prezenţă a pepsinei asociată cu cantitate minimală de acid chlorhidric şi cu o temperatură de 37°, poate preface in vitro proteina în peptonă in timp foarte scurt—rezultat care fără ajutorul pepsinei nu se poate dobîndi decît întrebuinţînd timp de mai multe ore o temperatură umedă de 150—200°.

Biologia normală şi patologică a stabilit însă în ultimii ani că o sumă de alte organe fabrică secreţiuni, pe care nu le putem culege şi studia, pentrucă nu putem ajunge la ele cu uşurinţa cu care ajungem la cele dintâi. Efectele lor constatabile însă nu ne îngăduie de a pune la îndoială existenţa lor sigură.

Ştim astăzi din ce în ce mai pozitiv că o sumă de turburări funcţionale la om, şi de boale grave chiar, a căror cauză era până ieri cu totul necunoscută, au ca punct de plecare vătămări ale unor anume organe, care se considerau fără nici un rol în organizm, sau cu roluri bine cunoscute; că unele dintre acele turburări funcţionale şi boale se pot provoca experimental, vătămînd sau rădicînd cu totul din corp acele organe; că acele turburări şi acele boale se pot ameliora sau chiar vindeca, dacă să introduce în organizm extrase preparate din respectivele organe dela animale, în stare proaspătă. Este imposibil de înţeles aceste fapte de observaţiune sigură susţinută şi de experimentaţiune altfel, decît că cu acele extrase se dau organizmului elaborate, secreţiuni celulare, care înlocuiesc secreţiunile corespunzătoare, pe care organul său propriu, bolnav sau absent, nu i le poate da.

Aceasta ne-a condus să admitem organe cu *secreţiune internă*, organe care fabrică secreţiuni pe care nu le varsă în afară, în sfera observaţiunei şi experimentaţiunei noastre directe ca glanda salivară, etc.; ci în mediul intern, însă cu destinaţiunea de a îndeplini, în gospodăria generală a organizmului, lucrări din cele mai însemnate cu privire la regulata nutriţiune generală;—căci mai toate turburările şi boalele în chestiune au la bază un neajuns al nutriţiunei, o tulburare a regulatei lucrări de integrare şi desintegrare generală sau locală a aportului alimentar în protoplasma celulară.

Faptele patologice şi experienţe fiziologice au consacrat deja definitiv mai multe dintre organele corpului omenesc ca organe de secreţiune internă. Ast fel de organe sînt: corpul tiroid, corpul pituitar, glanda pineală, capsula suprarenală, ovarul, testiculul; şi numărul lor pare că este destinat a creşte, dacă judecăm după cercetările ce datează în această direcţiune de puţini ani.

Dar dacă corpul tiroid, despre care până astăzi se credea că nu are nici un rol în organizm; dacă testiculul şi ovarul, a căror rol exclusiv se credea a fi fabricarea spermatozoidului şi ovulului: dacă aceste organe mai produc cu siguranţă şi alte secreţiuni regulatoare ale nutriţiunei generale—atunci este foarte probabil că şi multe alte ţăsute din organizm, că toate ţăsuturile din organizm, că celula musculară, nervoasă, osoasă etc. fabrică secreţiuni, care prezidă la nutriţiunea locală a ţăsuturilor şi regulează asimilaţiunea şi desasimilaţiune celulară generală în organizm.

Şi atunci sintem în tot dreptul de a pune următoarea întrebare: Aceste secreţiuni interne celulare, nu fac iele la originea procesului de asimilare şi desasimilare celulară aceia ce oxigenul singur am văzut că nu poate începe, aceia ce unii biologişti au pus pe socoteala unei problematice vibraţiuni moleculare? Nu joacă aceste secreţiuni interne, faţă de molecula aportului alimentar, pus în faţa celulei, rolul pe care în lumea fizică 'l îndeplinesc agenţi fizicochimici foarte puternici? Nu sint iele cheia care face deschiderea iniţială a moleculei alimentare, făcînd în urmă posibilă acţiune oxigenului din aerul respirator? Intrebarea devine forte naturală, dacă ne gîndim că o asemenea lucrare din partea lor n'ar fi decît o continuare, chimiceşte identică cu aceia pe care în tubul digestiv o execută secreţiunile identice care sint sucurile digestive.

Răspunsul pozitiv la această întrebare nu lasă aproape nici o îndoială, dacă ţinem seamă de faptele sigure de experimentaţiune, că din multe ţăsuturi animale proaspete, precum şi din ţăsuturile a unui mare număr de plante, s'au putut prepara extracte, care au surprinzătoarea însuşire de a exercita in vitro asupra moleculelor organice acţiuni chimice din cele mai energice: desdoiri de molecule, introduceri de apă în molecule, sustragere de apă, oxidare; şi conducînd la formare de substanţe nouă, analoage cu acelea ce rezultă, pe deoparte din acţiunea agenţilor fizico-chimici energici, iar pe de alta din procesul de desasimilaţiune în organizm. Nu ie nimic mai natural atunci de a admite că secreţiunile celulare, care compun partea activă a acestor extracte, desfăşură aceiaşi lucrare şi în intimitatea ţăsuturilor vii.

Aceste produse de secreţiune celulară, numite cu numele colectiv de *diastaze*, ie drept că nu ne sint cunoscute în esenţa

lor de cit prin efectele lor. Asupra naturei lor știm numai că sînt substanțe foarte labile, că din multe puncte de vedere se aseamănă cu substanțele proteinice, că prin urmare trebuie să fi avind o compozițiune chimică înrudită cu acestea, că, ca și acestea, trebuie să fi avind o structură destul de complicată în moleculă. Grație acestor calități, le putem presupune o mare doză de energie chimică capabilă de a invinge rezistența moleculei din aparatul alimentar, precum o invingem in lumea fizică prin agenți fizicochimici foarte puternici.

Studiul acestor diastaze nu datează mai temeinic de cit de scurt timp și totuși deja se cunoaște bine un foarte mare număr dintre iele. Cunoaștem ast-fel de diastaze hidrolizante sau deshidrolizante, oxidante sau desoxidante etc.

Această activitate secretorie intracelulară constatabilă la ființele superioare, întrucit privește acțiunea ei digestivă, numai prin efecte—se poate aprecia de visu în gospodăria simplă a unui foarte mare număr de organizme unicelulare.

Privind sub microscop un asemenea organizm, un infusoriu de pildă, innotind intr'o picătură de apă, se poate vedea animalul inglobind in masa protoplasmei sale corpuri mai mici: un fir de nisip, o bacterie, un grăunte de amil, ect. Dacă asemenea corpuri sînt constituite de un material potrivit, ele sînt literalmente mincate; se poate urmări cu ochiul, cum dispar încetul cu încetul în masa protoplasmei fără posibilitate de a le recunoaște. Dacă nu, cum ie cazul grăuntelui de nisip, după cite-va sforțări din partea animalului, sînt date afară. Materialul asimilabil insă, nu se topește in protoplasmă cum s'ar topi o bucată de ceară aruncată într'un vas cu ceară fierbinte, ci se poate vedea fenomenul interesant următor. In jurul alimentului se formează un spațiu gol, o vacuolă (vacuolă alimentară), care se umple îndată cu o substanță, avind un indiciu de refracțiune cu totul altul de cit protoplasma celulei, dind impresia de materie mai lichidă de cit aceasta. Aici, în acest lichid se topește materialul alimentar și difuzează in corpul celulei. Cînd topirea s'a isprăvit, cînd alimentul prin urmare a fost digerat, cînd produsul acestei digestiuni s'a confundat cu protoplasma, cînd prin urmare rezorbțiunea, și poate și asimilarea s'a făcut,—atunci lichidul din vacuolă se amestecă din nou în protoplasmă, vacuola însăși dispare. Nu se poate da acestor fenomene altă interpretare de cit aceasta. La apropierea alimentului, celula aceasta simplă 'și face un stomac de ocazie (vacuola alimentară), de pe pereții căreia se secretă diastaza digestivă, precum pereții stomacului organizmului superior secretă diastaza pepsinică cind alimentele ajung in iel *).

Incit sintem indreptățiți a pune azi tot temeiul pe o lege biologică generală care ar suna așa: *Una dintre cele mai însemnate și mai generale insușiri ale celulei vii, animale sau vegetale, este de a secreta diastaze, care cu privire la nutrițiunea intimă a celulei, se pot considera ca adevărate sucuri digestive intracelulare, precum ptialina, pepsina, tripsina sunt sucuri digestive, pe cari anume celule specializate le varsă în tubul digestiv.*

*) Este unul din rarele cazuri de celule care se pot hrăni cu material solid.

* * *

Această însușire generală nu lipsește nici bacteriilor. Cu cit s'a pătruns mai bine viața lor, cu atit partea lor formală a rămas mai în umbră, cind a fost vorba de a aprecia efectele lor; și cu atita atențiunea a fost atrasă de secrețiunile lor. Și în microbiologia patologică se adeverește, că, în cele mai multe cazuri, lucrarea activă se datorește, nu atit microbilor, cit produselor secretate de ei. Biologistul cu vederi largi, care a fost Duclaux, ajunsese să-și explice boalele bacteriene ca expresia unei modificări diastazice, ce sufăr sucurile organizmului și protoplazma celulelor sub influența secrețiilor microbiene. Lucrind ca diastaze sau nu, sigur ie însă, că boala bacteriană ie, în ultima instanță, datorită secrețiunei, numită toxină, pe care microbul o varsă în organizmul atins.

Secrețiunile microbilor însă sînt multiple. Pe lingă toxine sau diastaze patogene iei mai secretă și alte produse cu insușiri foarte variabile. Ne interesează cu deosebire aici acelea, cari s'au aratat a fi putînd lucra întocmai ca diastazele digestive ale celulelor organizmelor superioare.

Ie lucru știut, că cu cit ne coborim pe scara viețuitoarelor, cu atit munca ie mai puțin divizată; și că una și aceeași celulă are concentrată în ea funcțiuni, cari, la organizmele superioare, se îndeplinesc de celule, de grupe celulare, de țesute și de organe diferite. Nu-i de mirare atunci că organizmele superioare să dispună de celule diferite pentru fabricarea multiplelor feluri de diastaze; pe cind la microbi aceiași una și singura celulă să secreteze diastaze deosebite, după împrejurările, în care este pusă să trăiască; ba chiar în una și aceeași împrejurare să fabrice mai multe diastaze.

Bacteria zisă *vibrionul lui Koch*, trăind în intestinul omului fabrică o toxină, care difuzind în organizm provoacă un complex de tulburări, ce constitue cholera. Ar fi aceasta, după gîndirea lui Duclaux, o diastază patogenă. Dar dacă acest vibrion e cultivat pe un mediu proteinic solid, cum ar fi gelatina solidificată, secretă o diastază, care fluidifică proteina întocmai cum sucul gastric o peptonizează, făcind-o solubilă.

In anii din urmă, cercetările bacteriologice au individualizat o boală numită paratifus, care altă dată se confunda cu febra tifoidă. Bacteria acestei boaei, crescută în lapte, după multă vreme preface laptele într'un lichid brun limpede cu caracterele

peptonelor. Alte multe bacterii (precum este o serie întreagă care trăește în aer, pe corpul animalelor, în furagiuri etc.) cu cea mai mare ușurință prefac laptele în peptone.

Bacillus megatherium, o specie nepatogenă, trăind în aer, în pămînt, pe plante, cultivată într'un mediu cu zahăr își ia din acesta, rupîndu-i molecula, carbonul trebuitor pentru alcătuirea protoplazmei sale. Insă această rupere a moleculei nu se face dintr'odată. In mediul nutritiv să punem de pildă zăhar de trestie. După cît-va timp de dezvoltare vom constata că mediul nu mai conține acest zahăr; ci un altul; sau chiar două zaharuri cu molecule mai simple: glucoză și fructoză. Și numai aceste zaharuri mai simple pot fi apoi atacate pentru a li se lua carbon. Dar tocmai acelaș lucru face omul, care nu poate asimila zaharul de trestie, de cît după ce prin sucurile digestive a fost *solubilizat pentru asimilare*, aducîndu-l în stare de glucoză.

Carbohidrate și mai complexe de cît zahărul de trestie, ca dextrina, amilul, însăși celuloza, care rezistă în mare parte la acțiunea sucurilor digestive ale omului—sînt solubilizate prin secrețiunile multor bacterii. Incă și mai multe solubilizează proteinele, transformîndu le în lichide analoage cu peptonele.

Dar analogia merge și mai departe.

Cercetările de digestie artificială au aratat, că în adevăr peptonizarea proteinei, zaharificarea amidonului etc. e funcție exclusivă a diastazelor, stomacală, salivară, etc. fără directa intervenție a celulei.

Dacă luăm culturi de bacterii peptonizante ori zaharifiante; dacă scoatem din ele baccteriile (prin mijloace ce se aplică zilnic în laboratoarele de bacteriologie), și apoi introducem în mediul de cultură porțiuni mici de proteine, de carbohidrate—putem obține solubilizarea acestor materiale prin peptonizare și zaharificare întocmai ca atunci cînd celulele bacteriene sînt de față. Ceea ce dovedește că bacteria varsă în lumea externă ei, în mediul de cultură, diastazele digestive, întocmai ca celula stomacului sau a pancreasului.

Analogia ie evidentă, fără însă a se opri aici.

In lumea fizică, prin agenți fizico-chimici (temperatură ridicată, acizi tari, baze puternice) putem transforma carbohidratele în acid oxalic, acetic, formic, lactic, butiric, alcool și chiar în materie curat minerală, acid carbonic.

Există toată probabilitatea că și organizmul nostru scoate din molecula de carbohidrate exact aceleași substanțe. Cel puțin cele mai multe din ele se găsesc în țesutele sau în eliminațiunile corpului nostru,—unele în cantitate mai mare, altele în cantitate mai mică; unele în mod constant, altele numai în anume împrejurări; dar se găsește—până și alcoolul, chiar fără a introduce alcool prin alimente. Ieste drept, că unele dintre aceste substanțe pot să aibă în organizm și altă origină. Nu ie însă mai puțin sigur, că în cea mai mare parte provin din descompunerea carbohidratelor alimentare. Și este tot așa de sigur, că această descompunere este funcțiune a diastazelor digestive secretate de celulele din profunzimea țesutelor, unde această descompunere se petrece. Căci altfel nu s'ar explica faptul constatat de fiziologie că zahărul se distruge mai mult ori mai puțin în toate țesutele organizmului; dar că mai cu seamă două țesute execută această destrucție cu predilecțiune: țesutul muscular și cel nervos, în deosebire creerul. Oxigen pentru arderea lui găsește zahărul ori unde în organizm. Dar se vede, că mai cu seamă celula nervoasă și musculară, în diversificarea onto-și filogenetică a celulelor, și-au perfecționat calitatea de a secreta diastaze, capabile de a ataca zaharul.

Ei bine, microbii nu se poartă astfel cu materia carbohidrată ce li cade la îndămînă. Pot fi neaparat unele deosebiri. Pentru a admite analogia, nu sîntem însă în drept a pretinde identitatea absolută. Nu ne putem aștepta că microbul, celulă unică, să facă muncă absolut egală ca o asociație de celule diversificate, ca aceiea dintr'un organizm superior.

In genere microbul atacă molecula de zahăr într'un anume senz, pentru a o preface într'un singur produs mai simplu și numai întîmplător mai dă și alte produse secundare.

De pildă microbul cunoscut sub numele de *bacillus coli communis*, locuitor obișnuit al intestinului omului și animalelor, microorganizm ubichitar, care nu lipsește nici odată unde există o materie organică în putrefacție—cultivat artificial într'un mediu cu glucoza, rupe molecula acestui corp, utilizează o parte din carbonul ei în procesul său de asimilare, poartă apoi asupra acestui carbon oxigenul din aer și în urmă îl elimină sub formă de acid carbonic; iar cea mai mare parte din molecula de zahăr se regăsește în mediul nutritiv sub formă de acid lactic. Ce alta a făcut celula musculară și nervoasă, în jurul căreia, după ce consumă glucoza, se găsește acid lactic? Alte bacterii transformă molecula de zahăr în acid butiric, fără a forma acid lactic sau numai în mod cu totul secundar. Aici însă intervine o deosebire. Pe cînd organizmul superior, cu puteri numai din interiorul său, duce această transformare mai departe până la acid carbonic și apă: bacteria se oprește de multe ori în drum.

Insă ceea ce a lasat neisprăvit o specie bacteriană, poate duce mai departe o alta.

De pildă. Cunoaștem multe microorganizme, cari crescute într'un mediu cu glucoză, spintecă molecula acestei substanțe, scoțînd din ea o moleculă mai simplă de alcool. Cînd toată glucoza a fost prefăcută în alcool, microorganizmul a făcut tot ce a putut; numai se poate atinge de molecula de alcool. De aci înainte duce o viață mizerabilă, sau chiar piere, dacă numai găsește alt material organic, care să-i poată satisface schimburile nutritive.

Dar aducînd în acest lichid alcoolizat prin primul microorganizm, o altă specie—aceasta e în stare să atace alcoolul și să-l

prefacă într'o moleculă mai simplă, de acid acetic. Cunoaştem bine o întreagă serie de bacterii *acetice*, cari pot face această lucrare. Prin o asemenea lucrare succesivă, mai multe specii bacteriene, ajutîndu-se una pe alta, ajung să realizeze ceea ce organizmul superior poate face singur, a transforma carbohidratele în componenţi simpli minerali: acid carbonic şi apă.

Faţă cu proteinele, bacteriile nu sînt mai cruţătoare.

Vorbeam mai sus de acţiunea dizolvantă exercitată de vibrionul cholerei, prin diastaza ce secretă, asupra proteinelor, pe cari le transformă în substanţă analogă cu peptonele. Lucrarea însă nu se opreşte aici.

Dacă urmărim mai departe o cultură a acestui vibrion, vom găsi în ea o substanţă mai simplă, *indolul*, pe care bacteria a preparat-o de sigur descompunînd mai departe molecula proteinică —precum putem dobîndi indol descompunînd proteina prin agenţi fizico-chimici.

Bacillus coli communis, de care am mai vorbit, ie şi mai bine studiat din acest punct de vedere. Am zis că acest microb atacă zahărul, dînd acid lactic şi acid carbonic. Dar el atacă şi rupe, pentru trebuinţele nutriţiunii lui, cu mare activitate şi molecula proteinică. Intr'o cultură veche a acestui microb s'a dovedit, până acum, că există: mercaptan (compus de carbon hidrogen şi sulf), hidrogen sulfurat, indol, scatol, fenol, acizi graşi, (butiric, capronic, baldrianic, succinic), amoniac. Sîntem în drept a presupune, că aceste substanţe au fost fabricate de microb descompunînd proteina în procesul lui de asimilare—pentru că aceste substanţe se regăsesc şi printre produsele de descompunere ale proteinelor prin agenţi fizico-chimici sau prin activitatea asimilatoare şi dezasimilatoare a organizmului superior. Dar încă şi pentru un alt motiv foarte puternic. Cantitatea de proteină, fiind exact dozată în mediul de cultură, la finele experienţei se găseşte că lipseşte din ea o parte; iar aceea ce lipseşte e aproape exact egal, elementar şi cantitativ, cu suma substanţelor nouă constatate. Şi sînt iarăşi nenumarate bacteriile, cari pot supune la aceeaşi soartă proteinele.

Şi aici, ca şi la carbohidrate, o specie bacteriană poate duce mai departe opera, începută numai de alta.

Proteus vulgaris, o altă bacterie ubichitară care nu lipseşte din materiile în putrefacţie.

Multe bacterii cer pentru hrana lor materie azotată superioară, proteine întregi. Dacă n'o au, nu-şi pot satisface trebuinţa lor de azot—indispensabil pentru alcătuirea protoplazmei lor.

Proteus vulgaris (şi sînt o serie de alţi microbi în aceiaşi categorie) se pot mulţumi, cu urina—prin ureea aceştia—ca singur material azotat. Acest microb trăieşte foarte bine în urină şi se înmulţeşte pe socoteala ureei, pe care o transformă într'un produs azotat şi mai simplu: amoniac. Mirosul greu ce ia urina vara, în vasul de noapte, nu-i datorit de cît acestei aşa zise fermentaţiuni amoniacale, provocate prin descompunerea ureei sub influenţa unei diastaze speciale (ureaza), pe care o pot secreta multe bacterii, ce se găsiau pe păreţii vasului de noapte, sau cari au ajuns acolo din aer.

S'a crezut, că amoniacul este ultima limită până la care bacteriile pot duce descompunerea proteinelor. Căci sînt foarte puţine bacterii, în culturile cărora se poate găsi mici cantităţi de azot, care ar putea fi privit ca o expresiune a descompunerii mai înaintate a proteinelor.

In anul 1890 un biologist polonez Winogradsky face însă o descoperire, care a însemnat un pas mare în progresul biologiei generale.

* * *

Bacteriile trebuesc puse mai mult în lumea plantelor. Ele au însă un caracter care dimpotrivă le aseamănă în totul cu animalele.

Planta nu-şi poate susţine schimburile nutritive decît cu material mineral. Sub influenţa vibraţiunilor luminoase a eterului cozmic, probabil prin intervenţiunea unei diastaze secretate de organoidul numit clorofil din grosimea părţilor verzi, ea rupe molecula de acid carbonic din aer şi-şi ia dintr'însa carbonul. Cu acesta, şi cu elementele apei (oxigen şi hidrogen) suptă din pămînt prin rădăcini, prin procese, obscure încă pentru biologie, de sinteză (hidratări, polimerizări moleculare), fabrică molecula de amil. Din aceasta prin sinteze ulterioare, cu încorporare de alte materiale minerale, luate tot din pămînt, fabrică mai departe molecula de grăsime şi de proteină vegetală. Cu material organic, planta nu se poate nutri.

Animalele dimpotrivă, nu-şi pot fabrica protoplazma celulelor lor decît din material organic: proteine, carbohidrate şi grăsimi. Intocmai acelaş lucru e cu microbii. Microbii ţinuţi într'un mediu mineral, duc o existenţă mizerabilă, sau mor.

Biologistul polonez amintit însă descopere *în pămînt*, o bacterie care nu poate folosi materialul organic, nu poate asimila, întocmai ca plantele, decît material mineral. Iar dacă în mediul nutritiv se găseşte amoniac, bacteria aruncă asupra-i oxigenul pe care-l scoate din vre-o moleculă minerală oarecare, pentru a-şi opri din ea vre-un element util: oxidează amoniacul şi-l transformă în acid azotos şi apă.

Să luăm un caz concret, să cultivăm bacteria lui Winogradsky (probabil un întreg grup natural de bacterii) într'o soluţie de mai multe săruri minerale, astfel alcătuite încît ea să găsească acolo tot ce-i trebue pentru a-şi alcătui protoplasma sa. Să aibă de pildă ca izvor de carbon, carbonatul de magnezie. Să existe însă acolo şi amoniac sub forma unei sări: de sulfat de amoniac de pildă.

Microbul, probabil printr'o lucrare diastatică, rupe molecula de carbonat de magnezie în acid carbonic şi magnezie; rupe încă odată molecula de acid carbonic (cum o rupe chlorofila din planta verde sub influenţa vibraţunii luminoase) şi ia carbonul pentru a-l incorpora în protoplasma lui, iar oxigenul eşit din combina-

ţiune (înzestrat prin chiar aceasta cu o afinitate chimică mai mare) 'l aruncă asupra moleculei de amoniac, pe care o preface cum am spus în acid nitros. Acest acid la rîndu-i, cu afinităţi chimice energice, se uneşte cu magnezia rămasă liberă şi formează nitrit de magnezie.

Rezultatul e că după o asemenea experienţă (dacă a durat destul şi a fost bine condusă) nu se mai găseşte în lichidul nutritiv nici urme de amoniac; se găseşte în schimb o cantitate de nitrit de magnezie exact corespunzătoare amoniacului distrus.

In limite aşa de strînse e închise viaţa acestor însemnate bacterii, încît ele mor sau cel mult trec într'o viaţă latent îndată ce concentraţiunea nitritului atinge o anume proporţie în mediul nutritiv.

Tot Winogradsky, şi tot *în pămînt*, a descoperit o altă bacterie (probabil şi aici un grup de bacterii) care ca şi cea dintâiu nu poate trăi decît într'un mediu mineral. Se deosebeşte însă de aceea în punctul esenţial, că tolerează în mediile sale nutritive nitriţii elaboraţi de cea dintâi. Şi face cu ei exact cea ce prima bacterie a făcut cu amoniacul: oxidează acidul nitros, respectiv nitriţii, dînd acid nitric respectiv nitraţi.

Din cauza acestor extraordinare însuşiri aceste bacterii poartă numele de *bacterii nitrifiante*. Cele dintâi s'ar numi mai exact *bacterii nitroase* cele de al doilea *bacterii nitrice*.

Iată dar şi urea şi amoniacul, ultimii termini mai rezistenţi, de descompunere, a moleculei foarte rezistente de proteină transformaţi mai departe, tot prin viaţa unor bacterii, în nitriţi şi în nitraţi minerali, incapabili prin urmare de a putrezi mai departe; în schimb însă aliment indispensabil pentru plante.

* * *

Tot studiul bacteriilor a condus la o altă cunoştinţă de mare însemnătate în biologie.

Am văzut că datele actuale ale biologiei nu ne mai permit a privi actele intime ale schimbului substanţial al celulei vieţuitoare numai ca o ardere lentă prin acţiunea exclusivă şi independentă a oxigenului din aerul respirator. Nu e mai puţin adevărat însă, că mai pretutindeni acţiunea acestui oxigen intervine ca act subsecuent şi necesar; aşa înţeles rolul oxigenului din aer în actele nutriţiunei se poate încă zice: nu se poate viaţă fără oxigen, nu se poate viaţă fără aer.

In anul 1861 însă Pasteur face o descoperire, care provoacă scepticismul şi turburarea întregei lumi ştiinţifice şi-i atrage cele mai virulente atacuri din partea lui Liebig. Pasteur descopere *viaţa fără aer*.

El descopere un microb *vibrionul butiric*, capabil de a transforma zahărul în acid butiric, dînd ca produse secundare acid carbonic şi hidrogen. Vibrionul însă nu poate face această lucrare decît într'un mediu cu totul lipsit de aer. In contact cu aerul, microbul moare imediat.

Cu toată sfidarea lui Liebig, Pasteur îşi susţine constatarea cu tăria ce-i da convingerea experimentării riguroase, aşa cum el ştia s'o facă. Temerara afirmaţiune a lui Pasteur a găsit în cercetările ulterioare cea mai strălucită confirmare, ca mai toate spusele acestui mare geniu. Astăzi cunoaştem nu numai vibrionul butiric, dar un număr destul de mare de microbi, pentru care aerul atmosferic, şi anume oxigenul aerului atmosferic, este un asfixiant. Ei nu pot trăi decît sau în vid sau într'o atmosferă formată de alte gaze, de hidrogen de pildă, sau de azot.

De pe urma acestei descoperiri a lui Pasteur, a rămas şi o păstrăm până astăzi, clasificarea bacteriilor în *aerobii* (care pot trăi în aer) şi *anaerobii* (care mor în aer).

Şi cu toate acestea nu trebue să pară paradoxal, dacă zicem totuşi că viaţa fără oxigen nu se poate.

Să considerăm molecula de zahăr de pildă, pusă odată în faţa unor organizme de felul bacteriilor aerobii şi altădată în faţa unor anaerobii, ca vibrionul butiric, de pildă.

In cazul întâi organizmul considerat, atacă molecula carbohidrată precum am văzut, o descompune în grupe din ce în ce mai simple. Dar în acelaş timp ea utilizează şi oxigenul aerului, *respiră*. Cu acest oxigen ea arde ultimile resturi ale moleculei desfăcute şi ajunge la rezultatele finale pe care le-am văzut, acid carbonic şi apă, după cum arată ecuaţiunea următoare:

$$\underset{\text{zahăr}}{C^6H^{12}O^6} + \underset{\text{oxigen}}{{}_6O^2} = \underset{\text{acid carbonic}}{{}_6CO^2} + \underset{\text{apă}}{{}_6H^2O}$$

In cazul al doilea, vibrionul butiric nu poate întrebuinţa oxigenul din aer. Prin diastaza ce secretă, rupe din molecula de zahar două molecule de apă. Rezultatul s'ar exprima prin ecuaţiunea următoare:

$$\underset{\text{zahăr}}{C^6H^{12}O^6} = \underset{\text{apă}}{{}_2H^2O} + \underset{\text{rest }\alpha}{C^6H^8O^4}$$

Insă această din urmă grupare moleculară nu poate să existe ca atare. In molecula de zahăr energia chimică a celor 6 molecule de carbon nu poate fi potolită de cît dacă e legată prin 6 molecule de apă. Cînd s'au scos două molecule de apă, legătura dintre toate celelalte elemente a devenit liberă şi fiecare dintre ele poate contracta legături nouă cu alte substanţe care le pot satisface afinităţile chimice. Una din aceste substanţe este protoplasma microbiană, avidă de carbon, care ia din restul α două molecule de carbon. Restul α devine atunci:

$$\underset{\text{rest }\beta}{C^4H^8O^4}$$

Microbul a asimilat carbon. Dar pentru desasimilarea celor două molecule de carbon are neapărată nevoie de oxigen pe care negăsind'o în atmosferă, o ia în parte din restul β, iar în parte din apa rezultată din ruperea moleculei de zahăr. Cu acest oxigen 'și desasimilează carbonul asimilat și'l dă afară sub singura formă sub care'l poate da, sub formă de acid carbonic. Iar celelalte molecule rămase libere din desfacerea moleculei de zahăr, contractează mai departe grupările moleculare condiționate de afinitățile lor. Rezultatul final se vede în ecuațiunea următoare:

$$\frac{C^6H^{12}O^6 = C^4H^8O^2 + 2CO^2 + 2H^2}{\text{Zahăr} = \text{acid butiric. acid carb. hidrogen}}$$

Sub această formă reacțiunea este stabilă. Toate aceste corpuri pot exista ca atare, iar activitatea microbului este sfîrșită. Neapărat că explicarea ce dăm acestei reacțiuni este o construcție ipotetică. In lumea fizică și în lumea biologică nu putem aprecia mișcarea de cît prin rezultatele ei. Chimistul cunoaște intr'o reacțiune substanțele de la care pleacă și acele la care ajunge. Nimeni nu poate ști ce se petrece în timpul reacțiunii. Numai cu această rezervă am îndrăznit a interpreta amănuntele lucrării de transformare a zahărului în acid butiric sub influența vibrionului lui Pasteur.

Ceea ce este sigur, și ceea ce ne interesează aici, este că microbul a utilizat în lucrarea lui de dezasimilare oxigen, întocmai ca și microbii aerobi și ca toate viețuitoarele superioare. Deosebirea e numai că unui *respiră* luînd oxigen din aer, au o *respirație externă sau aeriană*; iar celalt *respiră* luînd oxigen din molecula alimentară, are o *respirație internă sau intramoleculară*.

In timpurile din urmă s'a văzut, că acesta este un fenomen cu mult mai general, care se poate observa și la organizme mult mai superioare de cît microbii. Fiziologistul Pflüger a arătat, că broasca poate trăi într'o atmosferă de azot, fabricînd, ca produs de descompoziție, acid carbonic, ca și atunci cînd respira în aer. Neapărat că și broasca în asemenea împrejurare *respiră* oxigen din molecula alimentară.

Dar dacă microbii, aerobi ori anaerobi, tot respiră oxigen —pentru ce unii pot și unii nu pot trăi în aer?

O moleculă de zahăr asimilată de microbi, în contact cu aerul atmosferic, poate fi dusă până la ultima limită a descompozițiunei: acid carbonic și apă. Tot carbonul poate fi ars, pentru că în aer se găsește oxigen cu prisosință. Dar molecula care se descompune pune în libertate energie chimică. Și pune cu atît mai multă, cu cît molecula se descompune în grupe moleculare mai simple.

Un kilogram de zahăr descompus până la acid carbonic și apă pune în libertate o cantitate de energie chimică, care socotită în energie calorică, reprezintă 3939 de calorii. Aceiași cantitate de zahăr descompusă în acid butiric, acid carbonic și hidrogen pune în libertate 414 calorii. Ar trebui ca 9514.5 gr. de zahăr să se prefacă în acid butiric, pentru a libera căldura pe care o liberează un kilogram transformat în acid carbonic și apă. Bacilul butiric, ca și toate bacteriile anaerobii, nu pot tolera în jurul lor vibrațiunea moleculară provocată de o așa de mare energie liberată. Precum cele mai multe dintre ele nu pot tolera vibrațiunea luminoasă; precum unele mor într'un mediu acid ori prea alcalin. Acesta e secretul vieții fără aer.

* * *

Nu e greu de înțăles, după cele de mai sus, că în procesul de descompunere a materiei organice, microbii anaerobi sînt acei cari lucrează mai cu seamă la început, cînd molecula este mai întreagă. Prin dezdoirele acestei molecule găsesc cantitățile mici de oxigen ce pot tolera. Dar mai departe descompunerea n'o pot duce. Din resturile rămase nu mai pot lua oxigen; iar din aer nu pot utiliza. De aceea în urma activității lor rămîn resturi organice putrefiabile mai departe, adevărate cadavre ale moleculei organice. De aceia în mediile unde trăiesc ei sînt totdeauna mirosuri infecte ale acestor cadavre de molecule.

Microbii aerobi duc mai departe povara, pe care anaerobii o lasă în drum. Grație puternicei lor capacități respiratoare ei pot consuma materialul organic până la acid carbonic, apă și amoniac. Acestuia, bacteriile nitrifiante îi dau lovitura de grație.

Ajunși aici putem stabili, sprijiniți pe fapte biologice temeinice următoarea formulă generală: *Plantele fabrică materialul organic din material mineral. Materialul organic se poate transforma în material mineral prin agenți fisico chimici puternici (căldură, acizi, baze). Rolul acestor agenți însă il pot îndeplini, și duce la același rezultat, o serie mare de substanțe cu compoziție chimică necunoscută, numite diastaze, pe cari le secretă toate celulele viețuitoare, fie în state organizate în organizmele animale superioare, fie ca indivizi independenți unicelulari, microbi în special, în mediile lumei externe.*

* * *

După aceste considerațiuni de biologie generală, să ne reîntoarcem la experiențele noastre cu cele nouă cilindre cu pămînt. Se va înțelege lesne pentru ce în cilindrele A am găsit urina, spălătura de carne și plante, zdrențile de carne și de celuloză, grăunțele de amil intacte, deși cilindrele erau cu prisosință străbătute de oxigen. Microbii în aceste cilindri fuseseră ucigi. Se va înțelege lesne pentru ce în cilindrele C (ne aerate și nesterilizate) am găsit aceia ce numim cu un cuvînt putrefacție: materialul organic solid: topit, transformat într'o masă terciuită cu miros infect. Se va înțelege pentru ce în cilindrele B

se poate să nu găsim la urma experiențelor de cît o sporire a nitraților. Aici s'a desfășurat lucrarea viguroasă a aerobilor, încheată cu aceia a nitrifianților. Și dacă ne întoarcem la haznaua lui Mouras, vom găsi explicarea acelui „principiu de dezagregare necesar și îndestulător pentru a le fluidifica și a le face inofensive și utilizabile", cum spunea Mouras despre soarta materiilor fecale din haznaua sa. Nu va mai fi surprinzătoare constatarea făcută de Mouras prin pereții de sticlă ai haznalii sale de experiență, cum că resturi alimentare nedigerate și bucățele de hîrtie, dispar «ca topite».

Acolo în stratul solid dela fundul haznalei și în coloana de apă intermediară, lucrează mai cu samă anaerobii solubilizanți, iar materialul topit și dezagregat, prefăcut în cadavre de molecule organice, se ridică la suprafață și formează coaja superficială în care lucrează viguroșii aerobi; îndeplinind în lucrarea lor și rolul de straje credincioasă față de anaerobii din profunzime, utilizînd oxigenul aerului, care poate să scape înăuntru prin gura haznalei, și împedecîndu-l ast-fel de a vătăma pe păpînzii din profunzime.

Se va înțelege mai departe științificește lucrarea de pe cîmpurile de epandaj agricol. Aici aerobi și anaerobi lucrează alături, și în acelaș timp, în sinul pămîntului, această bună mamă comună a tuturor. Avînd însă aface cu un pămînt compact, puțin poros și deci puțin aerat, cum este cel agricol, se înțelege că lucrarea aerobilor este grea și cere timp. De aceia purificarea reclamă terenuri întinse, pentru a nu revărsa decît cantități mici de lichide murdare, pentru a da timp aerobilor și nitrifianților să isprăvească mineralizarea unui transport de material putrefiabil, mai 'nainte de a-i aduce altul.

Cu totul altfel se prezintă condițiunele pe cîmpurile de filtrațiune intermitentă fără utilizare agricolă, unde terenul de prundiș și de nisip, puternic ventilat, permite lucrarea energică și promptă a aerobilor și nitrifianților.

* * *

Metoda modernă de purificare bacteriană a murdăriilor lichide din orașe, a utilizat datele de biologie generală expuse în această scriere.

Canalul colector principal este condus la uzina de purificare din afara orașului. Aici conținutul său să varsă în basenuri cu păreți impermeabili—unul sau mai multe după cantitatea materialului de purificat. Înainte de a ajunge în aceste basenuri lichidele străbat printr'un sistem de gratii metalice cari opresc corpurile solide mari, mai mult minerale: pietre, bucăți de fier dar și oase, bucăți mai mari, de cîrpe și de hîrtie. Acest material mai mult mineral, în orice caz în cantitate prea mică, poate fi făcut ușor inofensiv, precum lesne se poate înțelege. Tot materialul putrescibil trece cu lichidul în basen. Ajungerea lichide-

lor în el este astfel regulată, și el e astfel construit încît pînă să se umple, o mare parte din materialul în suspensiune cade la fund prin propria-i greutate — sedimentare care se va continua și complecta în urmă. Aceste basenuri sînt acoperite sau descoperite. După cîtva timp de sedimentare, se poate vedea în aceste basenuri cele trei strate distincte ca în haznaua lui Mouras. La fund un strat gras de noroiu format din părțile grele minerale (pămînt, petricele, ajunse în canale) și mai cu seamă material organic putrescibil; la mijloc lichidele, și sus o coajă groasă formată din material organic ușor, în mare parte de grăsime.

Odată această separaț une stabilită, începe în aceste basenuri lucrarea de purificare, grație energicei proliferări a bacteriilor anaerobe, care consumă ce pot consuma din materia organică, transformînd'o în orice caz în material organic mai simplu și solubil. Într'un timp variabil, după temperatura exterioară, în genere în vre o 25 de zile, tot materialul putrescibil conținut în basen, este adus în această stare. În acest moment lucrarea acestui basen, în care se vede haznaua lui Mouras, și căruia i s'a și dat numele de *Septik Tank*, fausse septique — este sfîrșită.

Lichidul din basen este acum dus într'o altă parte a instalațiunei, unde are să se înceapă faza a doua a lucrărei de purificare. Această parte reprezintă iarăși unul sau mai multe basene, umplute cu un material, care imită cîmpurile de filtrațiune intermitentă fără utilizare agricolă. Acest material poate fi reprezentat prin pietre sau cărămidă sfărămată, cărbuni, zgură. Purificarea se va face cu atît mai bine, cu cît acest material este mai poros. Se înțelege dar că zgura întrunește cele mai bune condițiuni. Acest material este așezat în basenuri în strate succesive: jos strate cu elemente mai mari, de mai mulți centimetri în diametru, și apoi strate cu elemente din ce în ce mai mici, pînă la suprafață unde este un strat cu grăunțe de cîțiva milimetri în diametru.

Pe acest pat de zgură se varsă lichidele din *Septik-Tank*; iele se infiltrează repede între elementele patului de zgură. Aici, în grosimea acestui pat sînt realizate cele mai bune condițiuni pentru lucrarea aerobilor. Materialul organic dizolvat este reținut în spațiile goale ale bucăților și grăunțelor de zgură și puse la dispozițiunea bacteriilor. În cîteva zile opera aerobilor și nitrifianților este sfîrșită.

Atunci, prin deschiderea unui canal de plecare dela fundul acestor basenuri, care poartă numele de *paturi bacteriene*, pleacă lichidele, care sînt conduse în rîul din apropiere. Precum am văzut la epandajul agricol și la filtrațiunea intermitentă fără utilizare agricolă, aceste lichide sînt realmente purificate. Dacă instalațiunea este bine condusă, ele numai conțin de loc sau prea puțin material capabil de a se putrezi. Se găsește în ele numai rezultatele minerale ale transformațiunei materiei organice prin microbi, întrucît acestea sînt corpuri fixe. Gazele s'au perdut

deja in cea mai mare parte în *Septik-Tank*, restul în patul bacterian. Numărul bacteriilor este redus la o proporție neinsemnătoare. In orice caz nu se mai găsesc bacterii patogene, care au murit mai cu seamă în atmosfera asfixiantă pentru ele din Septik-Tank.

Lucrarea din *Septik-Tank* e așa de energică, încît milul ce se depune prin sedimentare se topește aproape în întregime. Nu rămîne decît materialul mineral și din cel organic, prea puțin, acela înzestrat cu prea mare rezistență. In orice caz cantitate acestor resturi e așa de mică, încît *Septik-Tank* n'are nevoea să fie curățat decît de vre o două ori pe an. Cită deosebire pînă la basenurile de purificare chimică, cari dau zilnic o cantitate de noroiu, care a făcut desperarea orașelor!

Astăzi technica a perfecționat așa instalațiunile trebuitoare, încît sistemul lucrează aproape automat. La timp fix, de mai 'nainte regulat, conținutul din Septik-Tank se revarsă automatic peste paturile bacteriene și conținutul de aici trece mai departe pentru a fi dus în rîul din apropiere.

Numai la prima punere în funcționare a sistemului, lucrarea durează mai mult: vre-o 25 zile în Septik-Tank și cîteva zile în patul bacterian. In timpul acesta însă s'a produs o așa puternică floră de bacterii, atît de viguroasă, încît în urmă lucrarea lor se execută cu o repeziciune vertiginoasă. Intr'un sistem bine pus in funcțiune, apa n'are nevoe să stea în Septik-Tank decît vre-o 12 oare, iar lucrarea patului bacterian se sfîrșește în 2—3 pînă la 6 oare.

Astăzi 120 de orașe din Anglia, 17 orașe din Germania, Amsterdam și Tilburg din Olanda, multe orașe din Statele Unite și mai multe stabilimente industriale și de asistență din Franța au introdus acest sistem de purificare al lichidelor murdare din orașe.

Londra s'a hotărît definitiv pentru acest sistem și astăzi studiază numai mijloacele de a-l introduce utilizînd vechile instalațiuni de purificare chimică.

In toate țările unde edilitatea orașului are deprinderea de a se folosi de datele științei pentru scopurile sanitare, lucrul nu se mai discută când se pune chestiunea alegerei unei metode de purificare.

Să aducem închinare plecată spiritului de cercetare științifică a veacului în care trăim, care a dezlegat o așa mare chestie sanitară; și care a dat și lumei microbilor ocazia să se răzbune contra ignoranței, cari îi privia numai ca pricină de rău. Înțeleși și domesticiți, pot deveni cei mai harnici și mai pricepuți agenți de sănătate publică.

D-r V. Sion.

Fratelui

Demult, demult tu nu mi-ai scris;
Măcar nici n'ai gîndit
Să mai întrebi dacă trăesc,
Sau dacă am murit...

O, frate! — anii care trec...
Nu știi că'n drumul lor
Iau ce-i mai dulce pe pămînt:
Juneța și amor;

Dar neclintite lasă 'n loc
Iubirile curate,
Iubirea dulce de părinți
Și dragostea de frate?...

Părinții noștri hodinesc
Demult sub piatra rece,
Și lacrimile noastre curg
Zadarnic... Timpul trece!

Cînd mi-a veni și rîndul meu,
De-i plînge după mine, —
Că nu mai sufăr, să gîndești,
Că dorm, și că mi-i bine...

Matilda Poni

Federalismul în Austria.

Alegerile din Austria, făcute acum pentru întâia dată pe temeiul sufragiului universal, au schimbat în mod radical fisionomia Camerei imperiale. Ele însemnează începutul unei noui epoce în viața vechii împărății, mai ales prin faptul că mai toate elementele naționaliste radicale și implacabile au căzut și că locurile lor le ocupă azi deputați dispuși la o înțălegere între națiuni. Majoritatea covîrșitoare a camerei se compune azi din *federaliști* și *anti-maghiari*. Dar creștinii sociali, clericalii tuturor națiunilor și cei mai mulți reprezentanți liberali ai Slavilor și Rominilor, nu se mulțumesc numai cu agitații in contra Maghiarismului ci formulează deja pretențiuni concrete în sensul înlocuirii constituții dualiste printr'o constituție federativă a întregei împărății ce poartă, dela 1867, numele neîntemeiat și impropriu de „austro-*ungară*".

Dat fiind numărul surprinzător de mare al socialiștilor în actuala Cameră, este important a ne orienta asupra atitudinei lor probabile în chestia «pactului» dintre Austria și Ungaria, căci dela soluția ce se va da crizei dualiste, depinde viitorul apropiat al tuturor naționalităților din Austria și Ungaria, prin urmare și soarta noastră, a celor vr'o 3½ milioane de Romini din imperiul habsburgic.

In chestia naționalităților din Austria, socialiștii s'au pronunțat în congresul lor dela Brün, pentru federalism pe baza delimitării naționale, în opunere cu vechiile proiecte de federalizare a actualelor provincii «istorice» ale căror hotare nu coincid cu hotarele etnice ale deosebitelor popoare.

In chestiunea ungară, socialiștii erau, ce-i drept, și ei contra politicei maghiare dar nu aveau o soluție a lor ci se luau și ei după irredentiștii germani care, cei dintâi, ceruseră pur și simplu eliminarea Ungariei din actualele raporturi confederative cu Austria. Irredentiștii germani au căzut *cu toții* în alegerile din urmă. Nici măcar șeful lor, faimosul Schönerer, n'a mai găsit un cerc electoral care să-i dea un mandat. Se poate ca chiar faptul acesta în sine să-i pună pe socialiști pe gînduri. Adevărul e că interesele reale și incontestabile ale muncitorilor industriali

din Austria, reclamă imperios *nu* separația de Ungaria ci, din contra, asigurarea comunității vamale. Este o teorie generală, admisă azi de mai toată lumea economiștilor serioși, că industriile și peste tot toate interesele economice sînt cu atît mai prospere cu cît teritorul economic este mai întins. Industria austriacă a putut lua un avînt considerabil mai ales pentrucă avea în Ungaria un debușeu mare, rentabil și sigur. In momentul cînd Ungaria s'ar separa de Austria și ar căuta să-și creieze, după cum vor Ungurii, o industrie artificială, lupta economică între aceste două țări, ar lua proporții azi neînchipuite. Barierele vamale ungurești ar face Austriacilor cu neputință de a-și mai desface mărfurile lor în Ungaria. Compensații în altă parte? Dar unde? Spre Occident, Austriacii nu s'ar putea nici măcar gîndi, pentru că pe piețele de acolo ei ar ajunge prea tîrziu și de altfel ar întâmpina o concurență cu care nu ar putea lupta. In Rominia, Bulgaria, Serbia? Mai întîi că aceste țări nu ar putea constitui compensații echivalente cu marele debușeu al Ungariei; și apoi concurența cu produsele germane, engleze, franceze! Este deci evident că separația Ungariei de Austria, ar însemna aproape ruina industriilor austriace și deci nu numai scăderea salariilor ci adevărata mizerie a lucrătorilor, cărora nu le-ar rămînea decît să ia lumea în cap cu foarte problematice nădejdi de a găsi de lucru. Nu se pare deci probabil că socialiștii austriaci vor mai continua a striga și ei: „separație de Ungaria!" Dacă până acum au făcut-o, deși *nu* în chip oficial, lucru își are explicarea. In vechea Cameră nu erau decît 11 socialiști, între cari numai vre'o doi aveau o cultură academică. Aceștia erau considerați până acum drept conducătorii lor. Dar aceștia sînt Evrei și este un lucru în deobște cunoscut că aproape *toți* Evreii austriaci au un puternic interes ca Ungaria să devină independentă. Firește, Austria are azi cel mai mare partid antisemit din Europa. Se înțelege deci că Evreii sînt îngrijiți că azi, mîne, și în Ungaria s'ar putea trezi un asemenea antisemitism popular. Mai ales că curentul „clerical" în Austria e în continuă creștere. Se mai zice apoi că moștenitorul tronului ar fi avînd simpatii pentru clericali, etc. Evreii caută deci, prin multilaterala influență pe care o au, să contribue din răsputeri ca Ungaria cea „liberală" să fie isolată de Austria spre a nu se contamina și ea de „virusul antisemit". Tot aceasta e explicația faptului că toți factorii evreești, toate ziarele lor, combat cu cerbicie orce ideie de a se înlocui anarhia și hegemonia din Austro-Ungaria printr'o federațiune de popoare. E un calcul greșit și chiar absurd pe care și-l fac Evreii, căci *și din al lor* punct de vedere o Austrie federativă ar da mult mai multe garanții *reale* de libertate pentru toți, de cît o Austrie dominată de Maghiari cari, cînd vor începe să facă antisemitism sistematic, — și au să înceapă, — au să-i întreacă pe toți antisemiții, mai ales în alegerea mijloacelor radicale de luptă. Dar asta-i treaba Evreilor.

Intre numeroșii socialiști care au intrat acum în cameră, sint însă și vr'o cițiva oameni care înțeleg lucrurile altfel decit conducătorii de pînă acum. Cel mai de frunte dintre ei toți este azi incontestabil Domnul *Dr. Karl Renner*, un om de o cultură superioară și poate cel mai de frunte dintre publiciștii politici ai Germanilor austriaci. Dr. Renner a contribuit foarte mult la introducerea votului universal, atît prin scrieri cît și prin relațiunele sale întinse pe care le avea ca bibliotecar al parlamentului. In scrierea sa din urmă*) el dovedește printr'o adîncă analiză a desvoltării istorice, a relațiilor geografice, etnice și politice, că forma dualistă nu este decît transitorie și că legile naturale ale evoluției în monarhia habsburgică duc deadreptul la o nouă formațiune de drept public: *la restabilirea imperiului pe baza autonomiei fiecăreia din națiunele ce locuesc acolo.* El combate cu toată energia pe toți cei ce susțin direct sau indirect veleitățile maghiare de separatism arătînd că este o falsificare cînd se invoacă constituția «milenară» a Ungariei, căci acea constituție nu era reprezentativă ci o codificație a privilegiilor aristocrației maghiare, puterea legiuitoare fiind exclusiv în mînile regilor. Incurînd, după căderea Ungariei în lupta de la Mohács și până la 1686, Ungaria încetase de a mai exista. Cine a liberat-o apoi din puterea Osmanilor? Dinastia de Habsburg cu puteri scoase din provinciile austriace. La 1686 Prințul Eugen liberează Buda și imediat după aceia (la 1687), Dieta de Pressburg recunoaște Casei de Habsburg dreptul ereditar asupra Coroanei ungare. Trupele împărătești, *nu* Ungurii, au cîștigat victoria dela Zenta, liberînd Ungaria până la Timișoara. Trupele împărătești au recucerit Transilvania, iar Ungurii au mulțumit liberatorilor prin răscoala lui Rakoczi! Abia după ce Habsburgii innăbușă această răscoală de „independență", izbutesc ei a alunga pe Turci și din Banat. La 1718 ei recuceresc Banatul, iar la 1724 Dieta ungară e nevoită să recunoască *Pragmatica sancțiune* prin care Ungaria formează o parte integrantă a imperiului. Și care era ideia fundamentală a acestei „Sancțiuni"? Era înființarea unei împărății austriace compuse din mai multe membre. Pe lîngă această dezvoltare istorică trebue adăogat faptul real că Ungurii care cer separația de Austria, sint *o minoritate* în Ungaria, majoritatea cerînd o organică transformare a întregului conglomerat etnic, o Austrie Mare federativă. Și Dr. Renner este deasemenea pe deplin convins că nu mai e decît o chestiune de timp și imperiul acesta federativ va fi o realitate, care va asigura fiecărei națiuni cea mai întinsă putință de desvoltare politică națională sub sceptrul habsburgic.

Vorbind de Romînii de peste munți el zice: „Cea mai mare națiune (nemaghiară) pe teritoriul Ungariei sint Romînii care locuesc acolo în număr de 2,798,559 de suflete. Ei sint

*). Rudolf Springer (Dr. Karl Renner), Grundlagen und Entwicklungsziele der österreichisch-ung. Monarchie. Viena, Deuticke.

deci mult mai numeroși decît locuitorii regatului Württemberg, care n'are decît o populație de 2,169,490 și care este al *treilea* ca mărime între statele germane. Bulgaria (fără Rumelia răsăriteană), regatul Danemarcei, Grecia, Norvegia și Serbia, rămîn în urma Romînilor din Ungaria în această privință". Și apoi autorul conchide că este natural ca o asemenea populație să ceară a fi recunoscută ca individualitate de stat.

In privința felului de federalizare, autorul înclină spre ideia unei *hexarhii* (Țările alpine, Boemia, Moravia și Silesia, țările pe litoralul adriatic, Galiția, Ungaria și Transilvania). Acestea ar forma o federațiune inafară de tot ce privește chestiunile școlare. Pentru aceste din urmă, fiecare *naționalitate* (prin urmare 8) ar forma o altă federațiune. Impărăția ar fi deci o federațiune *în două dimensiuni*. Autorul ține la aceste împărțiri și distincțiuni mai ales din cauze economice. In orice cas, ideile lui ne arată că între actualii representanți ai socialismului austriac, federalizarea *întregei* monarhii are un susținător de frunte.

In resumat putem zice că noua constelație politică din Austria, promite, mai mult decît cele precedente, că naționalitățile toate și astfel și Romînii vor putea ajunge în curînd la lumină. Neapărat că aceasta ar contribui foarte mult la desvoltarea raporturilor de sinceră și durabilă amiciție între împărăția habsburgică și regatul Romîniei, între care există o atît de mare comunitate de interese inafară.

Aurel C. Popovici

Două raze....

Două raze mi-au sfințit
Firu 'ndrăgostirii,
Ce l-am tors și l-am urzit
Sub albastrul firii.

Două gene mi-au trimis
Caldul primăverii
Și seninul, ce-au topit
Lacrima durerii.

Două lacrimi mi-au curmat
Tortul suferinții,
Mîndra mea, cînd ți-ai lăsat
Prispa și părinții....

V. Loichiță

Ioan Al. Brătescu-Voinești

(Articolul al doilea)

I

Am caracterizat pe Andreiu Rizescu ca un inadaptabil.

Imi inchipunse că Rizescu ar fi scris nuvele....

Care ar fi fost insușirile sale de *artist*, datorite firii sale de inadaptabil?

Inadaptabilitatea este, mai innainte de toate, o condiție de desvoltare a reflexivității, a obișnuinții de a gîndi. S'a susținut că, dacă omul s'ar adapta *perfect* la natura încunjurătoare, ar ajunge inconștient. Nu mă interesează aici dacă aceasta se va intîmpla sau nu; dar ceea ce este adevărat e că, cu cît un om e mai neadaptat, mai inadaptabil, cu atîta e silit să gîndească mai mult. Lipsa de fericire, *nesatisfacerea*, te face să gîndești mai mult la viață, decît fericirea; *ciocnindu-te* de viață, ea iți solicitează mai puternic atenția, iți pune mai multe probleme.— Și Rizescu este un gînditor, care-și pune probleme asupra vieții.

Dar ceea la ce va reflecta mai mult un inadaptabil, care este *un om lipsit de voință* ca Andreiu Rizescu, este propriul său suflet: Ceea ce sufletul nu cheltuește in afară, prin acțiune, trebuind, totuși, să fie cheltuit, se va cheltui înlăuntru, asupra sa insuși, dînd naștere spiritului de autoanaliză.

Un asemenea om ajunge să cunoască bine un suflet—pe al său—deci sufletul omenesc în genere, mai întâiu, pentrucă dacă cunoști un om, cunoști omul, și al doilea pentrucă, plecînd dela propriul tău suflet, poți, prin analogie cu el numai, cunoaște și sufletul celorlalți.

Posibilitatea aceasta, de a cunoaște pe alții, pentru că te cunoști pe tine, este *simpatia intelectuală*,—care este o mare insușire artistică.

Dar inadaptabilitatea este și o condiție de dezvoltare a senzibilității (nu numai a reflexivității). Sufletul inadaptabilului, al *nefericitului*, ajunge adesea chiar la hiperestezie... Nefericiții, in orice caz, sînt mai simțitori. Așa dar, ei vor avea în grad mai innalt insușirea de a fi impresionați, de a vibra față cu lumea,—o altă insușire favorabilă artistului.

Două raze....

Două raze mi-au sfinţit
Firu 'ndrăgostirii,
Ce l-am tors şi l-am urzit
Sub albastrul firii.

Două gene mi-au trimis
Caldul primăverii
Şi seninul, ce-au topit
Lacrima durerii.

Două lacrimi mi-au curmat
Tortul suferinţii,
Mîndra mea, cînd ţi-ai lăsat
Prispa şi părinţii....

V. Loichiţă

Ioan Al. Brătescu-Voineşti

(Articolul al doilea)

I

Am caracterizat pe Andreiu Rizescu ca un inadaptabil.

Imi închipuisc că Rizescu ar fi scris nuvele....

Care ar fi fost însuşirile sale de *artist*, datorite firii sale de inadaptabil ?

Inadaptabilitatea este, mai înnainte de toate, o condiţie de desvoltare a reflexivităţii, a obişnuinţii de a gîndi. S'a susţinut că, dacă omul s'ar adapta *perfect* la natura încunjurătoare, ar ajunge inconştient. Nu mă interesează aici dacă aceasta se va întîmpla sau nu; dar ceea ce este adevărat e că, cu cît un om e mai neadaptat, mai inadaptabil, cu atîta e silit să gîndească mai mult. Lipsa de fericire, *nesatisfacerea*, te face să gîndeşti mai mult la viaţă, decît fericirea; *ciocnindu-te* de viaţă, ea îţi solicitează mai puternic atenţia, îţi pune mai multe probleme.—Şi Rizescu este un gînditor, care-şi pune probleme asupra vieţii.

Dar ceea la ce va reflecta mai mult un inadaptabil, care este *un om lipsit de voinţă* ca Andreiu Rizescu, este propriul său suflet: Ceea ce sufletul nu cheltueşte în afară, prin acţiune, trebuind, totuşi, să fie cheltuit, se va cheltui înlăuntru, asupra sa însuşi, dînd naştere spiritului de autoanaliză.

Un asemenea om ajunge să cunoască bine un suflet—pe al său—deci sufletul omenesc în genere, mai întăiu, pentrucă dacă cunoşti un om, cunoşti omul, şi al doilea pentrucă, plecînd dela propriul tău suflet, poţi, prin analogie cu el numai, cunoaşte şi sufletul celorlalţi.

Posibilitatea aceasta, de a cunoaşte pe alţii, pentru că te cunoşti pe tine, este *simpatia intelectuală*,—care este o mare însuşire artistică.

Dar inadaptabilitatea este şi o condiţie de dezvoltare a senzibilităţii (nu numai a reflexivităţii). Sufletul inadaptabilului, al *nefericitului*, ajunge adesea chiar la hiperestezie... Nefericiţii, în orice caz, sînt mai simţitori. Aşa dar, ei vor avea în grad mai înnalt însuşirea de a fi impresionaţi, de a vibra faţă cu lumea,—o altă însuşire favorabilă artistului.

Insfirșit, inadaptabilitatea, care este negația fericirii, este un izvor de simpatie, în înțelesul obișnuit al cuvintului, de „simpatie afectivă“,—căci dacă nefericirea *complectă* poate duce la egoism, apoi și fericirea prea mare duce tot acolo. „Sătulul nu crede celui flămind“, zice proverbul popular... Această „simpatie afectivă“, făcînd pe om să îmbrățișeze interesele altuia, să și le însușească, așa dar să le priceapă în sine însuși, să și le transforme din străine în ale sale proprii, este o altă însușire favorabilă artistului...

Acum, este sigur că Rizescu s'a născut cu toate aceste însușiri, nu le-a căpătat numai dela împrejurări: Imprejurările dezvoltă numai însușirile înnăscute,—ori le împiedecă dezvoltarea. In cazul ce ne interesează, mi se pare că împrejurările vieții și temperamentul înnăscut s'au ajutat reciproc.—Ce ar fi rezultat din un asemenea temperament pus în *alte* împrejurări,—nu ne interesează aici.

Și Rizescu, un Rizescu care ar fi fost fiul lui Pană Trăsnea și al Elizei, a scris nuvele: a scris *In Lumea Dreptății*...

Brătescu-Voinești este un cugetător, el privește viața dintr'un anumit punct de vedere, are o filozofie asupra ei,—și am arătat, în articolul prim, cum opera sa e întruparea teoriei inadaptabilității, exprimată, de altmintrelea, de autor prin gura lui Andreiu Rizescu.

Iar această filozofie, să-i zicem socială, este dominată de o alta, mai înaltă, de o concepție metafizică, care este consolatoare, de filozofia micimii și neînsemnătății lucrurilor omenești, îndată ce le privim dintr'un punct de vedere, care s'ar putea numi „universal“—și despre care vom vorbi mai jos.

Dar acest cugetător este și un analist fin al sufletului omenesc, mai ales al sufletului acelora care sînt din aceiași familie sufletească cu el: Rizescu, Pană Trăsnea, Costache Udrescu, Iosif Dănescu, din nuvelele sale cele mari și alții din celelalte nuvele și schițe. Și să observați: Brătescu-Voinești aproape n'are tipuri *indiferente*, vreau să spun că tipurile sale sînt sau de inadaptabili sau de aceia care fac să sufere pe cei dintăiu, ori care măcar servesc, prin contrast, ca fond pe care să se zugrăvească cei dintăiu. Inadaptabili: Rizescu, Elena Rizescu, Caselli, Puiul de prepeliță, Elena Cioranu, Iosif Dănescu, copilul acestuia, Un om, Microbul, Teodor Ionescu, Costache Udrescu, cucoana Luxița, Pană Trăsnea, Hager, Radu Finuleț, conu Alecu într'un senz oarecare, etc. Triumfători, care strivesc pe cei dintăiu: Vineanu, Berlescu, Beneș, Zărnescu, Sofia Cioranu, clubiștii din *Două Surori*, Nababul, Tomaidi, Musicus, ofițerii din *Inspecție*, Sașinca, toți oamenii politici din *Neamul Udreștilor*, studenții din *Magheranul*, D-ra Milicescu, toată lumea din Tîrgoviște în *Pană Trăsnea*: procurorul, Vasiliadi, etc., fiica lui Radu Finuleț, Clopotescu, etc.

In zugrăvirea acestor tipuri, apar cele trei mari însușiri

ale lui Brătescu: simpatie intelectuală, simpatie afectivă și impresionabilitate față cu viața. Brătescu-Voinești ne redă așa de bine pe Rizescu și pe Pană Trăsnea, nu numai pentrucă-i pricepe, ci și pentru că-i iubește; și nu numai pentru aceasta, ci încă și pentru că-l impresionează adînc durerea lor. El nu-i vede numai de din afară, îi vede și de pe din lăuntru.

Dar e tot atît de interesant, pentru caracterizarea sufletului acestui artist, să vedem cum se comportă cu personajele antipatice. El nu le urăște, ele îi provoacă indignarea. El, deci, nu le caricaturizează, nu *șarjează*, ceea ce e semnul urei, ci uneori chiar explică, ceea ce e un semn de comprehensiune, ca de pildă pe Zărnescu, a cărui evoluție fatală spre tocirea sentimentului moral ne-o arată în *In Lumea Dreptății*. Comparați atitudinea lui Brătescu-Voinești, față cu personagele antipatice, cu acea a unui Flaubert, Zola ori Maupassant și veți pricepe ce voesc să spun. «Realismul» lui Brătescu-Voinești samănă mai degrabă cu realismul englez. E acelaș fel de sentimentalitate. Nu știu dacă Maupassant n'ar fi luat partea Nababului împotriva Microbului; am dreptul să fac această presupunere, întemeiat pe multe nuvele ale lui Maupassant, întemeiat mai cu samă pe concepția obișnuită a lui Maupassant: urîțenia și obtuzitatea intelectuală a Microbului l'ar fi ispitit să-l ridiculizeze. Georges Elliot,—nu-i așa?—nu se poate imagina să fi avut asemenea atitudine, dacă ar fi tratat un asemenea subiect. Și nici scriitorul francez «realist» care se apropie mai mult de realiștii englezi: Alphonse Daudet. Ba chiar am să-i bănuesc lui Brătescu-Voinești o manifestare de prea mare bunătate, care, mi se pare, slăbește efectul unei schițe, e vorba chiar de *Microbul*: Reabilitarea lui Musicus, la sfirșitul *Microbului*, e prea *mult!* I se face prea mare onoare: Microbul trebuia jertfit, până la sfirșit, cruzimii inconștiente a bacalaureaților; dacă a trebuit, pentru a trezi pe Musicus, toată grozăvia vieții de acasă a Microbului,—acela nu trebuia reabilitat! Cel mult, putea autorul să ne indice că, în sufletul lui Musicus, ceea ce a văzut îi va servi ca factor al unei crize sufletești, prin care trebue să treacă asemenea tipuri înnainte de a ajunge *oameni*.

Dar să insistăm puțin asupra talentului de observație a lui Brătescu-Voinești și a creării tipurilor sale.

Talentul de observație. Dar ce să aleg? Iată, de pildă, la întîmplare—și acesta nu e un cuvînt deșert—propunerea necinstită ce o face Berlescu lui Vineanu; e vorba să cumpere pe Vineanu, advocatul «părții adverse». Oricît ar fi de pervers Berlescu, e om, și ca atare are un rest de pudoare și de aceea, cînd face propunerile nerușinate, își schimbă vorba, vorbește repeleag, împrumută, parcă, o altă personalitate: «Mateias neică să fațem cum e bine... etc».—Visul puiului, în care apare și un carîmb de cizmă, căci vederea acestui carîmb e legată cu nefericirea sa, atunci cînd i-a fost ruptă aripa....—Chipul nou, prietenos și ertător, în care Elena Cioranu, *acum* fericită, primește pe Sofia, sora sa cu apucături rele....—Imagina femeei iubite ce are Da-

nescu în minte, combinată jumătate din Elena (iubirea sentimentală), jumătate din Sofia (iubirea senzuală): *fruntea* (element intelectual) e a Elenei, *gura* şi *gîtul* (elemente senzuale) ale Sofiei.—Emoţia ce paralizează pe Pană Trăsnea, cînd a căpătat mîna Elizei, emoţie care se vădeşte prin rostirea unor fraze întretăiate, lipsite de verb.—Jocurile Elizei,—mai tînără cu 20 de ani decît Pană, căruia-i spune «nene»—cu copilul Mitică, cu care se simte mai egală, în societatea aceea de bătrîni, etc. etc.

Crearea tipurilor. Toate trăesc—adică îndeplinesc prima şi unica condiţie,—pentrucă Brătescu-Voineşti nu le zugrăveşte prin cuvinte, ci le pune să lucreze; pentrucă Brătescu-Voineşti nu le analizează discursiv, dîndu-ne bucăţi «psihologice» à la Bourget, ci le pune în împrejurări în care ele se comportă conform cu temperamentul lor şi cu împrejurarea, după regula banală, dar imposibil de respectat fără un mare talent.

In opera lui Brătescu-Voineşti, personajul lucrează, gîndeşte, gesticulează,—autorul îl luminează prin simpatia ori antipatia sa,—este un necontenit schimb de viaţă, între autor şi subiect,—şi opera respiră o viaţă intensă. Cetiţi, pentru a vedea aceasta, seratele muzicale dela Rizescu; jocul de cărţi din «Vîrcolacul»; conversaţia lui Dănescu cu Elena Cioranu, întreruptă de naivele întrebări ale copilului, care foileteazà un album ilustrat pentru copii; acea minunată şi rară combinaţie de vulgaritate, omenesc, sentimentalism, înnălţime de sentiment, întrupate toate, deodată, într'un personaj: *Intîmplare*, care este, pentru un scriitor, un *tour de force!*

Dar totul se reduce la priceperea fondului intim al personajului şi la gîcirea fără greş a tot ceea ce poate da acel fond intim în deosebite împrejurări, conform cu dispoziţia momentană a personajului. Voesc să vorbesc de raportul între tip, dispoziţia lui momentană, împrejurare şi acţiune. Orice acţiune, orice gest, orice cuvînt este *unic*. Din miile de răspunsuri posibile la o întrebare, una este singura justă în cutare împrejurare, dat cutare temperament, dată cutare dispoziţie în care se găseşte în acel moment acel temperament. Talentul constă în a pune în gura personajului *tocmai* acel răspuns, a-l pune să facă *tocmai* acel gest, a-l face să vibreze *tocmai* de acea emoţie; cu atîta mai mult, a-l pune să facă *tocmai* acea acţiune. Orice facem, un gest, un semn din cap, este *determinat*, aşa a trebuit să fie, a putut fi prevăzut dela începutul sistemului planetar,—dacă atunci ar fi fost o minte supranaturală. Acest lucru nimene nu-l poate fi fost o minte supranaturală. Acest lucru nimene nu-l poate face prin *calcul*, el atîrnă de «talent», de intuiţiune. *Cineva* îi şopteşte artistului ceea ce are să răspundă cutare personaj, ce gest are să facă, etc. Altmintrelea e „compoziţiune", care niciodată nu poate imita realitatea...

Cînd Rizescu, intîlnind pe nevastă-sa, căruia Beneş îi făcuse propuneri de dragoste, pe care ea le respinsese cu indignare, pe care nu voia să le destăinuiască lui Andreiu, ca să nu-l supere şi care o aduseseră într'o mare tulburare,—ea nu poate

răspunde, din cauza acestei tulburări, în conversaţia ce o începe el, decît printr'un necontenit: «Da»,—simţim că *aşa* trebue să fie, —şi noi poate n'am fi găsit pe acest *da*, care se repetă ca răspuns la toate întrebările lui Rizescu.

Dar să dau măcar un exemplu, în care să se vadă perfect ce just îi dictează acel *cineva* lui Brătescu-Voineşti ce *trebue* să spună personajul.—Cocoana Leonora prinde pe cîte un trecător, căruia „nu-i dă drumul decît după ce l'a ameţit cu vorba, sărind dela una la alta, pe nerăsuflate:

— „Ce să fac? la cu năcazurile că am pierdut un chiriaş —trebue să ştii—nepreţuit! Am mai avut chiriaşi, de! dumneata trebue să ştii, că eşti d'aci—am avut pe colonelul, am avut pe Vasiliadi, am avut pe ăsta... cum îi zice?... care mi se pare că e preşedinte la Ploeşti... care a luat pe fata lui doctoru ăla... ăsta... de are un frate gheneral. Şi cum îţi spui, că încă bietul Nisipeanu întotdeauna îmi zicea: „Ce noroc ai tu, Leonoro, tot de chiriaşi buni"... Şi atunci am stăruit eu de dumnealui de am făcut aste două odăiţe; dar m'am stins! Că zicea dumnealui: „Ce o să fie? trei-patru sute de lei"... şi cînd colo—trebue să ştii—am cheltuit de m'am stins, că le-am făcut pivniţă dedesubt. Să vii numai de-a minune să-ţi arăt, să vezi grinzi... ia te uită ici... ia poftim grosime... Şi numai stejar adevărat. Că aşa am fost învăţaţi, ori faci ori nu faci. Bietul tata, cînd le-a reparat p'ale vechi, cît crezi c'a cheltuit?... că acum trebue să ştii cum eram noi altădată. Moşu meu Dinu Strîmbeanu...

Şi de aici încolo ghenealoghia, care ţine mai bine de un ceas şi care se termină, ducînd pe bietul ascultător la poartă, de unde cu un gest larg, care îmbrăţişează toţi munţii violeţi din zare: „Vezi dumneata toţi munţii ăia? toţi au fost ai noştri odată..."

N'a putut vorbi *altfel* cocoana Leonora. Şi vorbeşte aşa de exact cum a trebuit să vorbească, încît chiar numai din acest pasaj o vedem întreagă cum a fost. Ceea ce spune ea aici este determinat de viaţa ei trecută şi actuală, de temperamentul ei, de cultura ei, de vremea şi locul în care trăeşte, etc.

Această redare perfectă a personajului prin dialog este foarte esenţială pentru un scriitor analist-psiholog ca Brătescu-Voineşti, căci în opere de analiză psihologică «acţiunea» e mai mult internă, nu e atîta vorbă, adică, de fapte realizate de personaje, cît de evoluţia stărilor sufleteşti: Pe om îl vezi, mai ales, din ce vorbeşte şi din cum vorbeşte.—Importanţa dialogului pentru caracterizarea personajelor şi pentru desfăşurarea «acţiunii» se vede mai ales în genul dramatic.—Şi mă gîndesc: Ce drame admirabile s'ar putea scoate din *Pană Trăsnea Sfîntul* ori din *In Lumea Dreptăţii...*: Cel care ar putea face aceasta e, de altmintrelea, Brătescu-Voineşti însuşi...

Dar nu putem aci face o analiză amănunţită a chipului în care Brătescu-Voineşti îşi crează tipurile. Să vedem, în linii mari, *logica* naturală şi inerentă, ce se degajează din cîteva tipuri ale sale.

Rizescu este un om fără voinţă, inteligent şi bun, pus în nişte împrejurări protivnice acestor însuşiri. Tot ce va face, va fi *fatal*, dîndu-se însuşirile lui şi împrejurările. Altul s'ar fi revoltat, dar el n'are voinţă: invidiază şi, în loc de a căuta să reziste, ori chiar să distrugă pe alţii, se distruge *pe sine*, prin tortură sufletească. E gelos: gelozia lui e pasivă, el nu «face moarte pentru ea» ca flăcăul lui Coşbuc. Berlescu, pe care-l ştie că e necinstit şi prost, îl ridiculizează... Ei bine, rămîne ridiculizat, nu răspunde! Berlescu îl întreabă, bătîndu-şi joc de neşansa lui de advocat şi de *talentul* lui pentru muzică: «De ce nu te bagi subşef de orchestră la muzica regimentului, cu 150 fr. pe lună?»... Rizescu rabdă, «nu face moarte»... El se duce nebun de durere... şi-şi toarnă apă în cap... Vine Zinca Sărdăreasa, care are de dat 10000 franci cu împrumut, şi-i cere să caute pe cineva căruia să-i dea. El îi dă lui Şerb Călugăreanu, deşi nu e sigur de acest om: se 'nşală pe sine însuşi; i se pare că poate avea dreptul să creadă că Şerb *tot* va putea fi solvabil (aceasta, pentru că Şerb îi dă 2000 fr. —ceea ce vede bine Rizescu că e suspect—şi Rizescu are mare nevoe de bani); e o ipocrizie faţă cu sine însuşi, de om slab, care n'are curajul să voiască a privi în faţă lucrul şi a-şi spune: e rău ceea ce vreau să fac, dar fac! Ori: e rău şi deci nu fac!—In toate acestea vedeţi justa proporţie a însuşirilor lui şi a împrejurărilor... Că ajunge apoi *să mintă*, el, Rizescu! e *fatal*. Nu se putea altmintrelea.

Acelaş lucru cu Pană Trăsnea, numai cît acesta nu e un intelectual cu nervii ascuţiţi, deci expansiv,—e stăpîn pe sine însuşi;—are putere de voinţă asupra mişcărilor sale sufleteşti, nu însă şi asupra lumii din afară; *rabdă* orice, dar nu poate lucra asupra oamenilor şi a lucrurilor—nu este un *activ*, ci un rezignat stoic;—are o voinţă pasivă, are putere de inhibiţie.—Şi este, în acelaş timp, şi un sentimental delicat. De *aici* şi din împrejurări va rezulta tot ceea ce noi cunoaştem sub numele de «Pană Trăsnea Sfîntul»... Cînd suferă de iubire, căci iubirea lui e adînc de dureroasă, şi de faptul că el e mai bătrîn de cît Eliza şi deci se 'ndoeşte c'o poate face fericită, el numai îşi trece, dureros, mîna pe frunte... La moartea Elizei, el e zdrobit pentru totdeauna, se va transforma în schivnic, căci n'a avut alte interese în viaţă, dar *tace*... Cînd cade năpasta pe el, ascultaţi... „revolta" lui: „Se vede că aşa am fost eu ursit dela Dumnezeu"... Pe D-ra Milicescu n'o ureşte, „dimpotrivă i-ar fi dat orişice, numai să se abată din calea lui, să-l lase în *linişteа* şi în odihna, etc."... Ca şi Udrescu, care, tot această *linişte*, şi-o răscumpără cu copilul său, care devine *Raoul*.

Liniştea aceasta e grădinăria, la Pană, pe care n'o părăseşte nici cînd i se judecă procesul; liniştea aceasta e cercetarea şi aranjarea documentelor, la Costache Udrescu, care-l face ridicol şi nefericit în lumea nouă în care a întîrziat. Şi mi se pare că „documentele" sînt un *simbol* prin care Brătescu-Voineşti exprimă sufletul vremii vechi, care n'are ce face în

lumea cea nouă,—după cum şi Udrescu e un simbol al unei clase (nuvela nici nu e intitulată „Costache Udrescu", ca „Pană Trăsnea", ci „*Neamul* Udreştilor").—ceea ce explică şi justifică faptul că Udrescu nici nu e un *tip* bine caracterizat (Coana Luxiţa, care abia apare în nuvelă, e un tip mai viu).

Nu mai vorbesc de alte tipuri.

II.

Liniştea aceasta e punctul central al concepţiei despre fericire a lui Brătescu-Voineşti, cum a observat atît de bine d. H. Sanielevici.

S'a zis că un scriitor nu poate să nu aibă o etică în dosul esteticei sale. In dosul esteticei clasicilor, romanticilor, naturaliştilor, există o concepţie etică, o concepţie a vieţii, adică un criteriu al fericirii omeneşti. André Gide explică nereuşita, *insignifienţa* simbolismului, nu prin lipsa unei estetici, ci prin lipsa unei concepţii asupra vieţii, prin fereala de a avea o asemenea concepţie, prin căutarea imposibilului: a realizării unei opere de artă... pentru artă.

Fericirea, după Brătescu-Voineşti, stă în linişte, în mulţumirea alcătuită din dulci şi sigure nimicuri, care se repetă, aceleaşi, ani şi ani,—aşa cum a cîntat'o el în *Sîmbăta* şi *Moartea lui Castor*.

Această linişte, pe care nu o poate da decît *viaţa de familie*, adică izolarea de lumea mare a luptei pentru traiu, într'o lume mică, de iubire, în care lupta pentru traiu încetează,—această linişte nu o poate avea Rizescu şi de aceea el este distrus; nu o poate avea Udrescu, şi de aceea este nefericit; ar fi putut'o avea Pană Trăsnea, dar n'a avut'o; o poate, însfîrşit, gusta Iosif Dănescu, care, de sigur, va fi fericit.—Şi, observaţi, dintre aceşti patru oameni, cel mai practic, cel mai *inferior*, el singur o poate gusta.

Dar această linişte, care este efectul adaptării, nu e posibilă, cum vedeţi, celor superiori, firilor cu adevărat distinse, —pentru ce? am văzut aiurea. Concluzia, deci, la care ajunge Brătesu-Voineşti, este că viaţa nu e bună pentru cei buni. Şi distrugerea celor buni n'o explică numai împrejurările concrete: conspiraţia inconştientă a celor răi împotriva celor buni, ascendenţa acelora asupra acestora, defectele morale ale acelora şi calităţile morale ale acestora. Se pare că împotriva celor buni conspiră încă ceva,—o putere ocultă, să-i zicem soarta, fatalitatea: Ceva care umple măsura nefericirii,—căci, pentruce cînd Rizescu e zdrobit de împrejurări, cînd este la un pas de nebunie, de ce *tocmai atunci se întîmplă* să i fie rănit şi zdrobit copilul, ceea ce complectează seria cauzelor suficiente ale nebuniei lui Rizescu?—Brătescu Voineşti e prea artist şi prea cugetător, ca să cred că a *inventat*—pentru nevoe de compoziţie—acel sfîrşit al nuvelei *In Lumea Dreptăţii*. Sînt sigur că

în acel sfîrşit se ascunde o concepţie: a fatalităţii, a ceva neînţeles care, de dincolo de fenomene, dirigueşte şi orînduește lucrurile omeneşti.

E poate acel Dumnezeu, de care vorbeşte Andreiu Rizescu, acea conştiinţă universală, totală, care intervine, în ce scop nu putem şti noi, părticele infime, şi deci mărginite, ale acelei conştiinţe.

...Şi totuşi Brătescu-Voineşti nu este un pesimist, nu este nici chiar un protestatar. Şi nici n'ar putea fi dacă, în adevăr, are concepţia acestei fatalităţi,—care nu poate duce decît la rezignare. Şi nu poate fi pesimist ori protestatar, şi din cauză că el, cum am spus, priveşte viaţa din punct de vedere «universal».

V'aţi gîndit vreodată ce deosebit e un om care *simte* adevărurile astronomiei, geologiei şi ale istoriei, de unul care nu le *simte*? Ce este viaţa cu durerile ei, cînd o concepi în infinitul spaţiului, al timpului şi al fiinţelor care au fost, sînt şi vor fi?—Cetiţi, la sfirşitul *Inspecţiei*, cugetările bacalaureatului Teodor Ionescu, care compară «învălmăşeala de acum 24 de ceasuri a ăstor furnici care dorm" (soldaţii) cu *imensitatea* lumilor cereşti! Cetiţi acele admirabile consideraţii ale lui Brătescu-Voineşti asupra rostului vieţii cocoanei Leonora, viaţă care, privită din punct de vedere „universal", e tot atît de importantă ca şi a marilor căpitani ori învăţaţi, ca şi a marilor împăraţii care au fost. Da, faţă cu imensitatea totului, cine ar mai sta să ia în samă deosebirile dintre «furnicile» de aici de jos!... Eminescu, în Satira I, a exprimat cu profunditate această stare sufletească. Şi dacă, în sufletul lui Eminescu—şi aceasta numai accidental de altmintrelea—această concepţie a putut duce la concluzia că;

> Deci cum voeşti, tu poţi urma cărarea,
> Fii bun şi mare, ori pătat de crime:
> Acelaş praf, aceiaşi adîncime!
> Iar moştenirea ta şi a tot: uitarea!

într'un suflet ca al lui Brătescu-Voineşti ea nu poate duce decît la rezignare şi la *ertare*, la indulgenţă faţă cu «micile mizerii unor suflete chinuite»; nu poate decît să-l ferească de acel antipatic şi îngust puritanism moral, care nu e decît un aspect al egoismului, al suficienţii şi al lipsei de simpatie intelectuală şi afectivă.—Căci această concepţie nu numai consolează, dar face şi mai comprehensiv pe acela care o are. Presupune o mare înălţime şi libertate morală, o atitudine ca aceea pe care o are Brătescu-Voineşti faţă de «crima» lui Iosif Bailer din *Contravenţie*, aşa de mare înnălţime şi libertate morală, încît *ertarea* cu care autorul acopere vina sărmanului „contravenient" n'a fost pricepută şi s'a găsit că ar fi o contradicţie între lumina simpatică în care autorul pune pe Iosif Bailer şi între fapta «rea» pe care o face acesta...

Aşadar, această concepţie a lucrurilor omeneşti din punct de vedere «universal», care pe altul l'ar duce la nihilism moral, pe Brătescu-Voineşti îl duce la o morală mai comprehensivă, mai omenească. E chestie de temperament: Aceeaşi concepţie, altoită pe un *alt* temperament, dă naştere la *altă* atitudine în faţa vieţii.

Dar să analizăm mai deaproape sufletul acestui scriitor. Un suflet delicat care nu poate rezista singur mediului înconjurător şi simte, deci, nevoia unei solidarităţi în faţa luptei, solidaritate care, cum am spus, pentru dînsul nu poate fi decît familia. Şi familia ia proporţiile rasei. Brătescu-Voineşti o concepe ca o solidaritate a generaţiei în viaţă cu toate generaţiile care au fost,—acesta este înţelesul *Neamului Udreştilor*, de aici impresia adîncă, rară şi stranie pe care ne-o produce acea minunată nuvelă.—Această concepţie a familiei ca o solidaritate a generaţiilor trecute cu cea prezentă, ne explică persistenţa ideei de *ereditate* în opera lui Brătescu-Voineşti. Rizescu e bun, pentrucă moştenise o inimă de aur de la tatăl său, dascălul Rizea; Moldoveanu recomandă lui Trăsnea pe Eliza, de oarece e sigur de însuşirile bune ale acesteia, căci părinţii ei au fost oameni cum se cade; advocatul Moldoveanu e om bun, pentrucă e feciorul lui Moldoveanu,—şi, se pare, e singurul advocat de treabă din oraşel; cînd împrejurări protivnice întrerup firul eredităţii, abat personalitatea în altă direcţie: catastrofă!... Raul, fiul lui Udrescu!.. Şi, în *Sîmbăta*, Brătescu-Voineşti ne spune ce bine e să ai părinţi buni, cinstiţi, uniţi, etc.

Dar această viaţă de familie, pentru cine a putut să aibă o viaţă de familie (căci nu oricine o poate avea, deşi toţi au un tată şi o mamă), crează o psichologie deadreptul deosebită, ba chiar contrară, celei a aşa numiţilor «proletari intelectuali». E interesant de văzut această deosebire, căci literatura noastră, mai toată, a fost creată de aceştia, şi originalitatea, caracterul cu totul deosebit şi unic al operei lui Brătescu-Voineşti, se va explica *mai ales* prin această deosebire de origine, de educaţie, de experienţă personală a autorului nostru.

„Proletarul intelectual" este, în genere, un om eşit din clasele inferioare, inculte. El, prin cultură, chiar din şcoală, se simte departe şi înstrăinat de viaţa familiei lui, şi începe să trăiască o viaţă sufletească separată. Prăpastia aceasta devine din ce în ce mai mare şi simpatia firească pe care o are pentru ai săi devine adesea o cauză de suferinţă morală, căci el iubeşte pe oameni cu care n'are nici o comunitate sufletească. Şi dealtmintrelea, chiar dacă ar trăi viaţa familiei sale, n'ar trăi o „viaţă de familie", căci în clasele inferioare, caşi în cele mai superioare, la noi, nu există, cum există mai ales la Germani, o adevărată «viaţă de familie». Singura clasă unde există ori *a existat*, o asemenea viaţă, e clasa aceluia care a scris

Sîmbăta.—Şi poate de aci, ba sigur că de aci, simpatia autorului pentru Nemţi, ba chiar mărturisirea acestei simpatii în *In Lumea Dreptăţii*, cînd ne spune pentru ce casa lui Antonescu era aşa de simpatică: Antonescu, german după mamă, moştenise acel *gemüth* al familiilor germane.

N'am să arăt tot ce datoreşte opera lui Brătescu-Voineşti acestei experienţe din «viaţa de familie»,—nici, deci, toate deosebirile acestei opere de opera „proletarilor intelectuali",—toată originalitatea, din acest punct de vedere, a autorului nostru. Mă voiu mărgeni la cîteva particularităţi caracteristice.

Femeea şi iubirea. «Proletarul intelectual», tinărul romantic, lipsit de viaţa de familie, n'a putut cunoaşte, prin mama sa, prin sora sa, farmecul femeei-om; nu s'a deprins să vadă în femee, mai înnainte de toate, un om; din cauza aceasta nu i s'a infiltrat *respectul* de femee; a putut deveni, din această pricină, cînd au contribuit şi altele, pornograf. Imaginaţi-vă un om cu legături prieteneşti cu femeile din familia sa, pe un om asupra căruia pluteşte, nevăzut, aerul de intimitate femenină familiară, şi spuneţi dacă vi-l puteţi închipui scriind pornografii; dela aceasta îl impedică şi concepţia despre femee şi respectul pentru ea şi—dacă voiţi—şi sfiala de a scrie lucruri pe care acele femei ar putea să le cetească, căci acele femei ar ceti! Dar nu numai atîta: «Viaţa de familie» trăită, îl va face să idealizeze, în opera sa, această viaţă de familie, cum face, de fapt, Brătescu-Voineşti; iar concepţia despre femee, de care am vorbit, respectul pentru ea—imagina concretă, apoi, a mamei şi a surorilor, dacă e persistentă, nu numai că-l va impedeca de a terfeli femeea, ci, din contra, îl va face să simtă nevoia ca, din cînd în cînd, *să realizeze*, în opera sa, acel ideal de femee... Nimic din toate acestea la «proletarul intelectual»! Nici o presiune morală femenină!—Mai departe: «Proletarul intelectual» rar vine în contact cu femei de familie, căci ducînd o viaţă de sărăcie şi de *bohemă*, el trăeşte numai în societatea bărbaţilor, iar femeile cu care vine în contact fac parte, în genere, tot din bohema de toate etajele.

Şi atunci, femeea pentru el nu rămîne decît animalul de celălalt sex, pe care o doreşte ori brutal ori, cînd o idealizează, o idealizează nu ca pe un om, ci *numai* ca pe un izvor de senzaţii supraomeneşti, visînd lucruri care de care mai «romanesci».

Literatura lor e martoră. Nu voiu vorbi de unul din cei mai reprezentativi, prin viaţa sa dacă nu prin talentul său artistic, ai aceste categorii de oameni, de Traian Demetrescu, care cade cînd în pornografie, cînd în extaz. Acesta n'a cunoscut pe cealaltă jumătate *a omenirii*, pe femee. Voiu aminti chipul în care o priveşte Eminescu. Nimene n'a cîntat la noi atît de adînc şi de frumos iubirea, ca Eminescu! Şi rar o va mai cînta aşa cineva! Dar cum concepe el iubirea? Cum priveşte pe femee? Nu-i voiu bănui—dealtmintrelea nu bănuesc, constat—ca Gherea, că n'a cîntat «femeia *cetăţeană*», ci voiu

constata că Eminescu a conceput femeea numai ca o fiinţă de alt sex şi o fiinţă frumoasă. El a cîntat în amor „glasul speciei",—ceea „ce le-abate şi la paseri de vre-o două ori pe an",—şi frumuseţa formei femeeşti,—„ca o pînză de Corregio".

In opera lui Brătescu-Voineşti găsim altă femee, altă iubire. Nu femeia, obiect frumos, nici femeea-cetăţeană,—ci, mai simplu, mai adevărat, mai etern: femeea-om. Femeea e iubită şi pentru sexul ei, dar şi pentru sufletul ei; iubirea e şi „glasul speciei", dar e şi *prietenie*. Şi Brătescu-Voineşti, insistînd asupra tuturor acestor caractere, e mai *realist* decît ceilalţi; şi insistînd mai mult asupra omenescului din femee şi din iubire, e mai *artist*, căci un artist zugrăveşte, mai întâiu, prin ceea ce e mai caracteristic, şi dacă toate femeile se ,asamănă ca „femele", ele se deosebesc ca „oameni", şi, al doilea, ceea ce trebue să releveze artistul e mai ales partea superioară, omenească—căci *omul* interesează în artă—şi nu partea inferioară, prin care ne atingem de animale.—Imi aduc aminte de remarca nostimă ce o face un lacheu (într'un scriitor rus): el nu pricepe tortura stăpînului său amorezat, el nu pricepe de ce stăpînul său vrea numai decît pe *acea* femee, cînd, la urma urmei... toate femeile dau acelaş lucru! Lacheul nu pricepea că, dacă, ca animal, femeile sînt la fel—sau aproape—ca oameni fiecare e o individualitate deosebită, o lume deosebită. Aceasta n'o pricep nici mulţi scriitori; mai just: n'o simt*).

Acum cugetaţi la femeile din opera lui Brătescu—Elena Murgu, Elena Cioranu, Eliza lui Pană, etc.—şi la iubirea bărbaţilor, şi veţi pricepe ce voesc să spun.—Intre condiţiile de fericire ale lui Conu Costache (din *Vîrcolacul*) e şi faptul că are o femee „iubitoare ca o *soră*". In acest cuvînt, e exprimată, în rezumat, concepţia lui Brătescu-Voineşti asupra iubirii şi a legăturilor dintre bărbat şi femee.

De aici puţinele descripţii ale frumuseţii fizice a femeei şi stăruinţa de a zugrăvi frumuseţa morală. Ear cînd zugrăveşte frumuseţa externă, notele sale sînt de acele care sînt în cea mai strînsă legătură cu partea moral-omenească a femeei. Tipul cel mai ideal de femee, nu numai din opera sa, dar din toată literatura romînească, Eliza, femeea lui Pană Trăsnea, nu ştim cum avea sinii şi dacă buzele îi erau de foc, dar ştim că era „cea mai vrednică de iubit femee, prin *gingăşia* ei, prin *ochii* ei, ah! şi *mai cu samă* prin *glasul* ei!..." Prin glasul ei, şi prin ochi, pentrucă ochii sînt „ferestrele sufletului" şi prin glasul ei, *mai cu samă*, căci glasul e, din toate manifestările fizice exterioare, aceea în care să tradează, mai cu samă, omul!—Lacheul amintit, dacă ar fi ştiut că ochii şi mai ales glasul—*sufletul* îl robesc pe stăpînul său, s'ar fi convins că femeile n'au, toate, acelaş lucru...

*). „Nu te îngriji, zice Jérôme Coignard d-lui d'Auquetil, vei găsi o alta, care nu se va deosebi de loc de aceasta, sau, cel puţin, nu se va deosebi esenţial. Şi mi se pare că ceea ce ceri de la una, au toate femeile" (*Anatole France*, La Rôtisserie de la Reine Pédauque).

Dar Brătescu-Voinești subordonează atît de mult animalul omenescului, încît iubirile cele mari din opera sa pot fi—cum sînt—sau între bărbați în vristă deja și femei tinere (Udrescu și Sașinca, Pană și Eliza) sau între bărbați și femei care nu mai sînt tineri (Iosif Dănescu și Elena Cioranu). Dacă iubirile acestea n'ar fi omenești, ar fi dezgustătoare și ridicole, mai alesa lui Udrescu, dar mai ales a lui Pană Trăsnea. Și ați văzut vre-o iubire mai duioasă, mai *frumoasă*, decît acea din *Pana Trăsnea Sfîntul*? Pentru ce? Pentrucă iubirea aceea nu are ca condiție unică fierbințeala singelui—și atunci ar fi ridicolă, și crudă pentru Eliza—ci condiția ei este legătura omenească, *sufletul*, care primează pe cealaltă.

Numai sufletul lui Brătescu-Voinești putea să ne dea ceva așa de rar.

Am spus mai sus că numai chipul în care zugrăvește Brătescu-Voinești pe femee, este realist. Iată dar cum o concepție asupra vieții poate fi cauza unei însușiri artistice.—A vedea în femee pe *om*, este a vedea, mai înainte de toate, bine în sufletul ei. In literatura noastră avem observatori tot așa de pătrunzători ai sufletului omenesc cași Brătescu-Voinești, dar n'avem, cînd e vorba de femei, nici unul la înnălțimea sa. Cauza am arătat-o mai sus. Ceilalți n-au redat suflete de femei, căci n'au bănuit existența lui.

Sînt multe observații fine în nuvelele lui Brătescu-Voinești asupra femeilor, dar nu voiu releva decît una, care ea, singură, ar fi de ajuns—dacă n'ar fi și altele—ca să ne arăte cît de bine cunoaște autorul nostru pe femei. E scrisoarea Elenei Rizescu către Adina Căpitan G. Nicolau. E un capodoperă de psichologie. Niciodată o femee n'a scris o scrisoare mai femeească! Voiu transcrie numai două pasaje:

„Andreiu are... o privire bună și un timbru de voce grav duios între bas și bariton. *Unele cuvinte spuse de el îmi plac la nebunie, parcă vibrează inima în mine, cînd le aud*: «*marmură, bravură*...»

Observați fetișismul naiv pentru bărbat, caracteristic pentru o femee care iubește... Sau:

«Am făcut aici cunoștința unui coleg de școală a lui Alexandru, un doctor Georgescu, *a căruia nevastă samănă leită cu Victoria Nanu, doar nițel mai în vristă*...»

Știți tendința femeilor de *a compara* cu orice preț; e un fel de «mahalagism», o nuanță, atît de fin prinsă de autor. Mi-aduc aminte de o domnișoară studentă care, văzînd într'un album pe Gioconda, a și asămănat'o cu Mari Ionescu dela Huși, —«doar nițel mai în vristă»...

Dar mai este un personaj, rar zugrăvit în literatura noastră, nicăeri ca la Brătescu-Voinești cu atîta pricepere și dragoste—și dragoste, căci nu se poate imagina fără dragoste—a cărui zugrăvire presupune, iarăși, ceea ce am numit experiența

și respectul «vieții de familie»... E: *copilul*... «Nitu» din *Două Surori*, care este unul din cele trei sau patru personaje ale nuvelei, prietenul «cocăi micăi», deșteptul ei elev, care știe o mulțime de lucruri: «Ianuaie, Fevuaie», etc., victima nevinovată, pentru un timp, a neînțelegirii dintre cei mari; ori acel admirabil «Nicușor» care, în episodul din grădină, ne aduce aminte de pînzele lui Murillo, Nicușor, care are o bună amică: privighitoarea din grădina publică, căreia îi destinează banul dat de «conu Misu», și care nu vrea să spună lui Vasilică acest mare secret cu privighitoarea... Dar «Puiul», acel sărman copil, *ciung* și el ca și cel din *Intîmplare*, însă părăsit, stingher, lipsit de aripa ocrotitoare a mamei!

Comparați atitudinea lui Caragiale față cu copiii... *Domnul Goe*, și ceilalți. Caragiale e antipodul lui Brătescu-Voinești, din acest punct de vedere. Mult trebue să-l fi plictisit și enervat copiii pe Caragiale, de sigur, dar gingășia și naivitatea lor nu l'au frapat.

Duioșia din *Puiul* este duioșia caracteristică a lui Brătescu-Voinești, care este o altă însușire a acestui scriitor și care, de sigur în firea lui, a fost, și ea, dezvoltată prin viața de familie, căci această însușire nu se poate dezvolta decît acolo unde lupta pentru traiu încetează, unde sufletul se destinde și se înmoae,—și, de fapt, viața de familie, mai cu samă, îl face duios: Durerea unui biet om al cărui copil a fost mutilat; «Nitu» din *Două Surori*, peste care *vin* împrejurări neprielnice și pe care el nu le înțelege... Și acel gînd, ah! al lui Brătescu-Voinești de a pune să zacă, pe Eliza murindă, în patul de sub portretul mamei lui Pană Trăsnea! (Aici duioșia este evocată prin ceia ce am numit solidaritatea generațiilor)... Și *Magheranul*, „copilului" sărmanei babe...

Duioșia este una din puterile sufletești *creatoare* ale lui Brătescu-Voinești, căci opera sa, din cauza acestui *adaos*, este mai impresionantă: ea ne produce mai multe stări sufletești, este mai evocatoare de viață, pentrucă noi nu trăim numai viața personajelor, ci și viața autorului care se dezvoltă față cu personajele sale. E un curent de viață dela autor spre opera sa, care mărește intensitatea vieții din operă. Această însușire dă un caracter de *bunătate* operei sale și face ca autorul să ne fie atît de simpatic!

O altă însușire a sufletului—și deci a operei—lui Brătescu-Voinești este *distincția*. Iată o noțiune greu de definit, mai cu samă că este așa de relativă... Mai bine să dau cîteva exemple. —Odată, Rizescu, venind trist acasă, copilul său îi propune să-i cînte *Voi lo sapete, o! mama!* din Cavalleria Rusticana... Un copil care are asemenea atenții pentru tatăl său,—e o dovadă de distincție din partea autorului. Iar faptul că copilul cîntă din piano și cîntă o asemenea bucată, e iarăși o distincție... Ca să înțelegeți ce voesc să spun, gîndiți-vă la d. Vasile Pop și chiar la alții! Nu-i așa că nu rimează?—Indeletnicirile tipurilor

sale: Pană Trăsnea cu florăria şi ceasornicăria (ocupaţie manuală delicată), Udrescu cu documentele venerabile, Rizescu cu cetitul şi vioara. *Conduita* lor: Pana şi Moldoveanu, prieteni vechi şi buni cum rar se pot găsi, nu-şi zic «tu» ci „dumneata", nu-şi zic pe nume, ci „frate Pană", „frate Moldoveanu". (Şi vă închipuiţi pe Rizescu, in relaţiile cu prietenii, sau cu simplii cunoscuţi—cum fac mulţi—întrebuinţînd pe «mă» «tu» etc ?). Iubirea din *In Lumea Dreptăţii*, din *Pană Trăsnea*, din *Două Surori*, etc. toate acestea ne arată predilecţia lui Brătescu-Voineşti pentru distincţie. El alege ce e mai distins în viaţă, iar tratarea acestor subiecte distinse e la înălţimea subiectelor.

Dar aceasta se reduce, la urma urmei, tot la accentul ce dă Brătescu-Voineşti la ceea ce e superior în om şi la neglijarea inferiorului care e în om. El alege din realitate ceea ce e mai real: omenescul! Imaginaţi-vă scena dela sfîrşitul celor *Două Surori*, petrecută între altfel de personagii şi scrisă de un scriitor cu alt temperament. Nu vedeţi pe Dănescu, cel puţin, cuprinzînd, înfrigurat, genunchii Elenei şi căutîndu-i, cu buzele sale, gura? Ori chiar o scenă şi mai „naturalistă": Parcă aud pe un realist francez: „Et il la posséda violemment..." — Pe cînd, în nuvela lui Brătescu-Voineşti, scena de dragoste dintre Dănescu şi Elena fiind cea dintâiu, ea se petrece ca între oameni, şi autorul a pus, în zugrăvirea ei, o supremă distincţie morală şi estetică:

«Elena e intr'un jeţ, cu mîna stîngă peste ochi, cu mîna dreaptă în mînile casierului, care stă la spatele jeţului, aplecat într'o atitudine de umilinţă... şi nu îndrăzneşte să-i sărute mîna.»

Cine a mai scris aşa în romîneşte? Această distincţie, acest fel de distincţie, este, iarăşi, unul din aspectele originalităţii lui Brătescu-Voineşti,—şi, dacă vom băga de samă, în dosul distincţiei artistice, şi mai presus de ea, apare distincţia omului care a scris pe Pană Trăsnea Sfîntul.—O mică digresiune: Acest *om*, care poartă în sufletul său această distincţie, în mijlocul societăţii zugrăvită în *In Lumea Dreptăţii*, trebue să fie un suflet foarte refractar vulgarităţii... Nu e aproape un paradox ca suprema distincţie a literaturii noastre să ne vină din cetatea lui Berlescu, Zărnescu, Vasiliadi & comp.?

Impotriva vulgarităţii, care vrea să jignească distincţia, protestează Brătescu-Voineşti în acel admirabil conu Alecu... Desigur, Clopotescu nu este un Rizescu.

Combinaţi spiritul de observaţie, căruia nimic nu i scapă, şi cu duioşia sa, şi veţi avea o altă calitate a lui Brătescu-Voineşti: umorul *bun*, odihnitor, care nu terfeleşte pe nimene, care atrage simpatie şi dă naştere la un zîmbet de plăcere, şi nu de răutate.

* * *

Reflexiv şi analist, Brătescu-Voineşti diseacă viaţa, spre a ne-o arăta în cauzalitatea ei. Pentru aceasta, el nu are nevoe

de imaginaţie, ci de pătrundere a sufletelor omeneşti. Imaginaţia este o putere mai degrabă sintetică, care combină; este, mai degrabă, o însuşire a unui poet epic, care *clădeşte*, ca Sadoveanu. Şi aţi observat că Sadoveanu este tocmai antipodul lui Brătescu-Voineşti? Vom avea prilej să arătăm cîteva deosebiri fundamentale între aceşti doi mari—cei mai mari de azi—prozatori ai noştri.

Tot lipsa de imaginaţie a lui Brătescu-Voineşti ar explica şi puţinul loc ce-l ocupă natura în opera sa, căci zugrăvirea naturii—afacere de combinaţie—presupune imaginaţie. Dar, nu este aşa, deşi este aşa. Iată ce voesc să spun: Deşi fără imaginaţie nu se poate „crea" *natură*, dar Brătescu-Voineşti chiar s'o poată crea, n'ar crea-o, pentrucă n'are nevoe de ea, pentrucă ea nu e necesară în economia operei sale, pentrucă el, nefiind un temperament epic, care alcătueşte un *tot* din părţi, ci, din contra, un analist care desface totul în părţi,—natura, care este unul din elementele alcătuitoare ale totului, nu-i poate sluji la analiza acelui lucru pe care-l diseacă el: sufletul omenesc.

Dar înainte de a arăta aceste lucruri, mă grăbesc să spun că în opera acestui scriitor sînt pasaje admirabile, în care se zugrăvesc colţuri de natură, şi de-o frescheţă de senzaţie remarcabilă. Voiu alege cîteva exemple: Munţii care se văd dela Udreşti: „ca nişte spinări de vite uriaşe, care dorm în marginea zării". Imaginea admirabilă, în cîteva cuvinte, a unui incendiu: „flăcări mari care se zvircolesc şi fîlfie ca nişte steaguri". Evocarea nopţii de vară: „Iată-mă culcat în pridvorul luminat ca ziua de luna plină, ne putînd închide ochii din pricina cîntecului pitpalacilor care se aud pretutindeni, aici aproape ca sunetul a două pietre lovite una de alta, colo în depărtare ca picăturile de apă căzînd într'un vas plin", — decît care nu cunosc o imagine auditivă mai bine redată în literatura romînească.

Dar acestea sînt numai dovezi că Brătescu-Voineşti simte natura şi ştie să zugrăvească acele aspecte care l impresionează. El nu e însă un cîntăreţ ori un pictor al naturii...

Natura nu trebue zugrăvită decît atunci cînd... e nevoe a o zugrăvi. Sînt scriitori care se simt datori să-şi întrerupă din cînd în cînd povestirea, spre a scrie cîte o pagină de „natură", —ca să fie completi. Sînt, apoi, scriitori care, dacă îşi poartă personajul în natură, se simt, prin chiar aceasta, obligaţi să facă descripţii de natură. Dar este clar că dacă «natura» nu *ne explică* nimica, e de prisos a o zugrăvi: zugrăvirea ei devine un episod netrebnic, o digresiune inutilă,—şi opera e lipsită de acea unitate organică, pe care trebueşte s'o aibă prin definiţie.—Cînd Sandu-Aldea duce pe Iani Livaridi pe moşie ori la Brăila, povestirea e întreruptă de admirabile—recunosc!—descripţii de natură, dar care sînt nişte digresiuni, pentrucă «natura» aceea zugrăvită de Sandu-Aldea nu ne ex-

plică nimic, nu e în nici o legătură cu starea sufletească descrisă, și autorul nu scoate nici un *efect* din acea zugrăvire: de pildă, cel puțin, contrastul între frumusețea naturii, ori eternitatea ei nepăsătoare, mai știu eu? și între preocupațiile lui Iani.—Iată, însă, *Cei trei* ai lui Sadoveanu. Acolo, natura în toamna tîrzie, cu vînturile triste, cu frunzele arse de bruma toamnei, etc. *încadrează* perfect starea sufletească, care formează fondul tragediei din această nuvelă. E, parcă, acelaș lucru în natură și în sufletele eroilor acelei nuvele.... Sau, în *Moarta*, unde natura e cadrul iubirii de altă dată și cadrul, mai mult, pricina chiar, a melancoliei de acuma.... Dar nu mai dau exemple, căci în toate bucățile lui Sadoveanu natura face parte integrantă din fondul nuvelei, ea sau explică, sau pricinuește, sau încadrează viața zugrăvită,—natura și omul formînd un tot indisolubil, pentrucă *oamenii* lui Sadoveanu sînt minați de fatalități obscure, pentrucă acești oameni sînt parcă numai niște prelungiri ale naturii, fără de care nu i-am putea înțelege,—pentrucă, într'un cuvînt, Sadoveanu nu diseacă viața, ci o evocă, o alcătuește, pentrucă spiritul său e sintetic și nu e analistic.

Brătescu-Voinești, analist al vieții, al sufletelor, luînd omul ca *atare* și analizîndu-l, nu are nevoe de „natură" și de aceea nu o zugrăvește. Ce rol poate avea natura în tragedia lui Pană Trăsnea sau a lui Udrescu?

Și apoi Brătescu-Voinești zugrăvind mai ales sentimentele și conflictele pur sufletești, decît senzațiile și instinctualitatea, prin chiar aceasta el nu are nevoe de „natură", fiindcă între natură și stările sufletești superioare nu e o legătură ca între senzații, instincte și emoții,—și natură. Personajele lui Sadoveanu—aprigele sale personaje *epice*—sînt mai senzitive și mai instinctuale, mai *naturale*; ale lui Brătescu sînt mai sentimentale, mai reflexive, mai *departe de natură*.

Cu alte cuvinte, Brătescu-Voinești, pentru *a explica* personajele sale, n'are nevoe de *ambianța* care este natura. Aceasta, nu ne-ar spune nimic în privința lui Rizescu; pe Rizescu ni-l va explica, dinpotrivă, mai ales mediul social,—și pe acesta, am văzut, ni-l zugrăvește admirabil.

Iar dacă este o *ambianță* naturală, care să ne explice sufletul, personalitatea conștientă a personajelor, apoi aceasta va fi aceea care *atîrnă* de om: casa, grădina, gospodăria, etc. *Casa* ne arată gusturile omului, și deci pe om; ea ne mai explică și caracterul omului prin influența ei asupra lui.

Descripția acestei *ambianțe* fiind necesară, organică, unor nuvele ca ale lui Brătescu-Voinești, ea și se află în aceste nuvele.—Cînd Brătescu-Voinești ne zugrăvește casa sa părintească și mobila, acele «canapele» cu «perne cusute cu lînă, pe una un cocoș pe alta un cîne de vînătoare», acele „scaune îmbrăcate cu peticuțe de mătase, așezate și cusute cu măestrie de mama", etc.—noi pricepem ce fel de oameni erau părinții săi, ce viață patriarhală și potolită duceau, ce viață casnică trăiau,— aceste amănunte sînt *explicative* pentru psihologia lor, pe cînd zugrăvirea munților din depărtare n'ar avea nici un rost aici.—Cînd Brătescu-Voinești zugrăvește casa lui Udrescu, satul Udrești, etc. noi pricepem mai bine pe Udrescu și pricepem și înstrăinarea fatală ce trebuia să simtă Sașinca pentru această casă, adică pentru asemenea oameni.—Cînd Brătescu ne zugrăvește grădina lui Pană Trăsnea, el ne zugrăvește pe însuși Pană Trăsnea.—Cînd ne zugrăvește ograda și grădina lui Matache, pricepem pe Matache, etc.

Ați observat frecvența *grădinilor* în opera lui Brătescu-Voinești (sînt în majoritatea nuvelelor sale)? Această frecvență e lucrul cel mai natural, căci ocupația cu floraria e caracteristică tipurilor sale, care sînt oameni distinși, retrași departe de lume, meditativi,—și apoi, ocupația cu lucrurile pămîntului— „vechiul nostru tată"—este încă cea mai nobilă îndeletnicire omenească,—și tipurile lui Brătescu-Voinești au toate pecetea distincției.

Nu știu: poate e o impresie greșită, dar mi se pare că la nepăsarea naturii față cu suferințele și bucuriile ființei omenești, acest observator și analist al sufletului omenesc și mai ales al suferinții omenești, răspunde și el cu nepăsare. Îmi pare că aud, din opera lui Brătescu-Voinești, glasul mîndrului poet, care îndeamnă să ne întoarcem privirea aiurea, de la recea natură:

. . . .

„Ailleurs tous vos regards, ailleurs toutes vos larmes,
„Aimez ce que jamais on ne verra deux fois"...

Și sînt eterni și nepăsători munții Dîmboviței, dar aceea care a fost odată Eliza Nichita și acela care a fost cîndva Pană Trăsnea,—nu vor fi «de două ori», și Brătescu-Voinești spre ei și-a îndreptat toate privirile, pentru ei a vărsat toate lacrimile,—pe ei i-a iubit!...

III.

Am caracterizat aiurea pe Brătescu-Voinești cu un cuvînt al lui Nietzsche: apolinian, în deosebire de Sadoveanu, pe care, întrebuințînd terminologia aceluiaș filozof, l'am numit dionisiac.

În adevăr, Sadoveanu își îmbracă, în imagini strălucite, *impresia* ce i-o dă tragedia vieții omenești,—și aci e neîntrecut,—Brătescu-Voinești diseacă, analizează această tragedie, ne-o arată, ne-o explică în *cauzalitatea* ei.

Dacă Sadoveanu are patos, Brătescu are finețe și subtilitate. Dacă Sadoveanu, e un spirit sintetic, Brătescu-Voinești e un spirit analitic.

Sadoveanu construind — și dîndu-ne un *tot*—are nevoe de toate elementele totului, deci și de natură, mai ales de natură, de acel mare tot, în care omul e o particică: Sadoveanu dîn-

du-ne și sentimentalitatea și prelungirea acestia spre natură—senzația—nu se poate dispensa de «natură», căci în *causalitatea* ce are s'o redea el, natura e prima cauză.—Brătescu-Voinești zugrăvește sentimentalitatea fără senzație, de aceea el nu are nevoe de «natură»,— cel mult cum am văzut, de ambianța *imediată*, omenească, aceea care se explică prin om și explică pe om.

De aci și deosebirea în stil. Sadoveanu evocîndu-ne misterul vieții, înfiorîndu-ne de tragedia vieții, e mai impresionist și mai impresionant: Stilul său e plin de imagini, adică de espresii explozibile, încărcate de senzații și de emoții, de înțelesuri și de sub-înțelesuri; Brătescu fiind un «realist», un observator, un analist, nu are nevoe de asemenea stil,—acesta nu ar putea reda ceea ce vrea autorul să ne dea. El are un stil *transparent*, pentru că trebue să fie cît mai *clar* și mai *precis*,—căci el n'are să ne înfioare, ci să ne explice. O frază separată a lui Sadoveanu e *artistică*, o frază separată a lui Brătescu pare o frază de ziarist ori de cronicar. O frază a lui Sadoveanu îți *evocă* sentimente, o frază a lui Brătescu îți *spune* un amănunt nou și interesant. Iar *viața*—atît de intensă!—rezultă din suma acestor fraze.

Dar poate Brătescu-Voinești nu știe să scrie «figurat»? De loc! După cum am văzut că știe să zugrăvească natura, dar o zugrăvește rar, pentrucă n'are nevoe de ea; tot așa, constatăm că el poate scrie și «figurat», cu *imagini*, dar dacă nu scrie așa, e că fondul său nu cere asemenea formă.

Voiți dovezi că Brătescu-Voinești poate crea imagini de stil? Dar nu există mai frumoase în literatura romînească, prin justeța și noutatea lor! Le-aș numi, printre ceeace se chiamă imagini, «imagini de rasă».

Dar și în imagini calitățile stilului lui Brătescu-Voinești apar: imaginile sale sînt clarificătoare, nota ce rezultă din ele e sonoră, curată, dar unică, pe cînd imaginile lui Sadoveanu trezesc serii de armonice.

«Dar precum în unele morminte, dacă piere tot ce fusese îngropat, mai rămîne inelul mortului frumos și strălucitor ca în ziua dintăiu,—așa, în mijlocul goanei de prefaceri și de innoiri, a rămas Pană Trăsnea, neclintit și același, uitat în mormîntul în care se îngropase singur de viu"....

Am văzut mai sus, munții din zare ca «niște spinări de vite uriașe», glasul pitpalacului departe: ca «picăturile ce cad într'un vas plin», aproape: ca «două pietre lovite una de alta», —să mai culegem cîteva: Antonescu: „Blond, slăbuț, chel ca sticla, vioiu ca o vrabie".—Ouăle de prepeliță: «mici ca niște cofeturi».—Puii prepeliței: «mici, parcă ierau șapte gogoși de matasă».—Cînd vine căruța cu vînătorul, puii «au ridicat toți în sus capetele cu ochișorii ca niște mărgele negre și ascultau». —Momentele de luciditate ale lui Radu Finuleț: «O isbucnire de lumină, brusc aprinsă și iarăși brusc stinsă; apoi vedenii nelămurite fugind repede, repede ca aripile unei paseri care zboară grăbită în amurg».

Nu cunosc în literatura romînească—și nici în alta—un stil mai concentrat, o zgîrcenie de cuvinte, bine înțeles de cele neesențiale, de cele cuprinse deja în cuvîntul *unic*, concentrativ,—ca stilul lui Brătescu-Voinești.

Sînt convins că Brătescu-Voinești concentrează cîteva pagini într'un rînd; sînt convins că în dosul acestui stil, ași zice banal de simplu și de *natural*, se ascunde o muncă infinită de compoziție, de concentrare.

Din *Moartea lui Castor*: E ziua tatălui. Toți sînt la masă. Lăutarii cîntă cîntece bătrînești. Unul din copii se scoală și închină în sănătatea lui. „El se ridică *supărat* de mult ce se silește să nu pară mișcat, își ia paharul...".- și ține un tuast, pe care nu-l poate isprăvi de emoție... În cuvîntul *supărat* e zugrăvită o întreagă stare sufletească, o întreagă situație, gestul, figura bătrînului, atmosfera emoțională a comesenilor, a zilei de serbătorire etc...

Din *Conu Alecu*: Conu Alecu a pus la locul lui pe Clopotescu. Vă închipuiți jena acestuia, „mai ales cînd, pe chipul nici unuia din cei de față nu vezi vre-o încurajare"... O întreagă situație redată prin cît mai puține cuvinte. Cît ar fi scris altul? Ce „analiză psichologică", ce zugrăvire a atitudinii bătrînilor, mai știu eu ce?

Din *In Lumea Dreptății*: Elena Murgu *convinge* pe Rizescu să aducă vioara, îl convinge prin toate farmecele ei; «îi suna vocea mai dulce decît pianul de care sta rîzimată, și privirea ei zîmbitoare ucidea orice putere de împotrivire». Căci ce poate fi mai convingător, din partea unei femei, decît glasul și privirea?—Rizescu, în sfîrșit, s'a încredințat că iubește pe Elena Murgu. Iată ce minim de „analiză psichologică" cheltuește autorul: „Și după lungi certuri cu sine însuși, după lungi șovăiri, cînd după fericirea fără de nume pe care o simțea alături de fața și din neliniștea dureroasă care-l rodea departe de ea, cînd din tăerea răsuflării pe care i-o pricinuia numai gîndul că s'ar putea să n'o mai vadă, s'a încredințat că fără dînsa nu se mai poate, a cerut'o lui Antonescu..." Nu-i așa că ne-a convins că Rizescu iubește indestul ca să nu poată trăi fară Elena? Și prin ce puține cuvinte ne-a convins autorul! Aceasta este singura zugrăvire a iubirii lui Rizescu. Nu-i așa că e de ajuns?... Cîte pagini ar fi cheltuit altul pentru aceasta...?

Dar *composiția* lui Brătescu Voinești merită o atenție mai îndelungată.

Procedeele sale de concentrare sînt de mai multe feluri. Voiu încerca să caracterizez cîteva.

Brătescu-Voinești alege efectul cel mai suprinzător, cel mai semnificativ, care decurge dintr'o stare sufletească, sau dintr'o situație și atunci, în cîteva cuvinte, am priceput toată starea sufletească sau toată situația, pe care altul, ar fi zugrăvit'o pe larg, fără ca impresia noastră să fi fost mai mare, ci din con-

tra. Aceasta revine la a spune că el ne dă în cîteva cuvinte tot atîta viaţă, cît altul în cîteva pagini,—şi aceasta mi se pare ştiinţa supremă a compoziţiunii. Acelaş fond, în cît mai puţine cuvinte, e mai puternic, mai tare.—Pană Trăsnea află că boala Elizei e lingoarea: „L'au luat de braţe şi l'au adus afară",—zice Brătescu-Voineşti, şi e de ajuns: am înţeles toată durerea şi spaima lui Pană.—Cîtăva vreme după moartea Elizei; într'o sară, Pană, Moldoveanu şi slujnica lui Pană, adunaţi în faţa patului unde murise Eliza; durerea lui Pană izbucneşte întâiaşi dată în faţa lui Moldoveanu; dar Pană se rezigneazâ: „Domnul a dat, Domnul a luat", zice el, „pe cînd Moldoveanu eşia plîngînd *fără a-i zice bunăsara*". Cum s'ar putea zugrăvi mai puternic durerea şi compătimirea lui Moldoveanu?—Pană e dat în judecată de d-ra Melicescu: «Ştiau şi copiii de şase ani, de ce mizerabilul maltratase pe *biata* fată, *statornică în virtute*». Am aflat ce crede «opinia publică» despre Pană, tot zgomotul mahalalei, care e acel tîrguşor întreg.—Saşinca, într'un moment de luciditate morală, are o mişcare de simpatie pentru Udrescu. Autorul nu ne spune nimic, dar pune să facă ceva neobişnuit, să-i spună lui Udrescu: „—Dragă, ia ceva pe dumneta; cam trage aici în pridvor".—In loc de o pagină de analiză à la Bourget.—Elena Cioranu povesteşte lui Dănescu istoria tristă a nenorocirilor ei şi, la un moment: „Se opreşte cîtva pentru a cere ajutorul batistei, ca să poată vedea o floare din perete pe care o priveşte de cîtăva vreme cu stăruinţă",—adică o îneacă plînsul, dar i-i ruşine de slăbiciunea asta, pe care caută s'o ascundă, etc. etc.—Advocatul Vasilescu îi istoriseşte lui Rizescu mijloacele prin care Beneş ameţeşte capul femeilor; Rizescu pune în legătură aceasta cu purtarea lui Beneş faţă cu nevastă-sa... Se desparte de Vasilescu şi pleacă... fără să ştie încotro... «Ei! ei! păzeşte! strigă cît poate un birjar, care numai printr'o minune nu l calcă»,—şi e de-ajuns să pricepem ce durere nebună a cuprins pe Rizescu.—Rizescu sufere grozav: Şerb Călugăreanu, căreia îi dăduse banii Zincăi, a murit şi banii sînt compromişi. Cum ne zugrăveşte autorul suferinţa acestuia, care e esenţială în economia nuvelei? Iată:

„In curte cucoana Zinca întreabă: — Ai fost bolnav, maică, ori oboseala drumului? C'ai mai slăbit, eşti tras la faţă!"

Intreb iarăşi: Cît ar fi scris altul, ce pagini de psichologie „zdrobitoare"?—Să mai dau un ultim exemplu de zugrăvire prin *efect*. Microbul, torturat de camarazii săi, se înfurie şi el, bietul: Ceva neaşteptat, comic. Unul propune să-l numească „Microbus furiosus"; se stîrneşte un ris colosal, „şi rîsul e boală lipicioasă: se ia de la unul la altul, până la aprodul cancelariei, care rîde *lîngă uşă, ca prostul, cu mînile peste gură*..." Trăsătura din urmă luminează tot tabloul!

Brătescu-Voineşti se foloseşte de antiteze, şi atunci ambii termeni ai antitezei devin luminoşi şi plini de înţeles din cauza contrastului.—Pană Trăsnea parcă n'a îmbătrînit de loc, a rămas acelaş; dar grădina sa acum e veche de tot, trunchii s'au

îngroşat, parcă e un parc! Cît, deci, de demult e vremea cînd trăia Eliza!—Pană Trăsnea e dat în judecată, vueşte tîrgul; cînd vine advocatul să-l vadă, „Pană ţinea în mîna dreaptă un briceag, în mîna stîngă un fir de teiu şi în gură un altoiu de trandafir". Ce departe e el de viaţa reală! Şi ce nobile şi nevinovate preocupaţii are el faţă cu ale tîrguşorului de oameni vulgari, parveniţi, etc.!—Se judecă procesul lui Pană, e condemnat, el nu asistă la proces,—în acele momente, „el îşi stropeşte liniştit tiparoasele". Acelaş efect!

Brătescu-Voineşti zugrăveşte indirect, prin impresia ce o face lucrul zugrăvit asupra unui personaj. Prin aceasta ne dă, *în acelaş timp*, şi lucrul ce vrea să zugrăvească şi starea sufletească a unui personaj şi raportul reciproc între personaj şi între ceea ce zugrăveşte. Această scurtare devine, astfel, un procedeu de mare condensare. „Iosif Dănescu priveşte pe Elena Cioranu şi i se pare că acest chip cu părul dat în sus, desvelind toată fruntea mare, sub care strălucesc doi ochi negri, fără a fi frumos, are un farmec deosebit şi că tot deosebită e şi limpezimea glasului ei".—*Un om*: „nu-l poţi privi fără să-ţi vie să zîmbeşti, pentrucă e o nepotrivire nespus de hazlie între micşorimea lui, între figura lui gravă: păr alb şi creţ cu cărare la mijloc, barbişon şi mustăţi ca zăpada, mutră de ambasador—şi între umblatul pe jos cu un cogeamite ghiozdan la subţioară".—*Microbul*: „Tomaidi, întemeindu-se pe lipsa de mustaţă, pe pipernicia trupului şi pe ascuţimea vocii, susţinea că are cel mult cincisprezece ani; iar disproporţia dintre cap şi trup, creţurile de pe frunte şi de pe lîngă ochi, seriozitatea şi mai ales oboseala zugrăvită pe întregul lui chip, erau cuvintele care făceau pe Nababul şi pe Musicus să pledeze pentru părerea că are cel puţin treizeci".—Dar iată un pasaj şi mai caracteristic pentru ilustrarea acestui procedeu, în care Microbul ne e redat mai mult decît prin impresia unui personaj (al lui Tomaidi),—prin exteriorizarea acestei impresii, prin *jucarea* Microbului de către Tomaidi: Tomaidi *face* pe Microbul cînd acesta vine de la Casierie: „Tomaidi îşi ia pălăria şi ese, cerînd mai întâiu scuze pentru faptul că nici hainele sale, nici pălăria lui, nu au «acea înfăţişare de respectabilă bătrîneţe a hainelor şi pălăriei Microbului». Apoi deodată deschide uşa cu zgomot, intră speriat, parcă l'ar urmări cineva, cu mîna dreaptă ţinînd strîns un pachet de hîrtie, iar cu stînga peste buzunarul pantalonilor. Vine până la masa şefului... pune hîrtiile jos... scoate banii din buzunar, tot timpul cu capul aplecat spre dreapta, tot timpul tremurînd. Incepe să numere... se încurcă... începe iar... iar se încurcă... îi cade pălăria... se întoarce răpede la dreapta, crezînd că vrea să-l fure cineva... se necăjeşte că i lipseşte o hîrtie, pe care o găseşte sub un dosar...—Bravo! bravo, Tomaidi! admirabil!" strigă ceilalţi... Apoi Tomaidi imită şi pe Lipescu, care primeşte banii din mîna Microbului. Cîtă viaţă e aci! E, *în acelaşi timp*, zugrăvit Microbul, tot, e zugrăvit Tomaidi, e zugrăvită cruzimea bacalaureaţilor acestora!...

Brătescu-Voinești *caracterizează* ceea ce descrie, apreciind, fără ca să iasă din obiectivitatea cerută artistului *): Iosif Dănescu a fost surprins de Elena Cioranu sărutînd brațul Sofiei; Iosif Dănescu se plimbă rușinat și îndurerat în camera sa...

Cum ne zugrăvește Brătescu-Voinești tortura lui morală? Prin *efect* (vezi mai sus): Își rupe nasturii cămeșii care i se pare că-l strînge la gît... E un efect al emoției, înnăbușitoare de mare ce e... Dar Brătescu-Voinești nu se mulțumește cu atîta. El vrea să ne arate imposibilitatea în care e Dănescu de a se liniști cît de puțin, după infamia făcută: „*Nu e nici un folos* să rupă nasturii cămășii care i se pare că-l strînge la gît, că de pe inimă nu piere greul clipelor, etc."...

Acest chip de a compune dă operei o viață intensă, pentrucă, în fond, nu avem de a face aici cu un procedeu stilistic, ci chipul acesta de a compune rezultă din bogăția de viață ce caracterizează sufletul autorului. *El nu vede numai un personaj, într'un moment dat*; el vede raporturile dintre personaje, impresiile ce-și fac ele unul asupra altuia.—Prin compoziția aceasta, el «imitează» viața.

Acest procedeu e așa de natural lui Brătescu-Voinești, încît, cînd zugrăvește mediul, acolo unde are nevoe să-l zugrăvească chiar pe larg, ca în *In Lumea Dreptății*, el tot nu-l zugrăvește *independent*—zugrăvire pentru zugrăvire, cum făceau naturaliștii—ci în legătură cu stările sufletești, *cu ocazia* explicării acestor stări sufletești. Așa, el ne va zugrăvi complect viața de tribunal, păcatele judecătorilor, infamiile advocaților, ne va da tipuri reprezentative de triumfători, etc... pentru a ne arăta motivele pentru care Andrei Rizescu se refugia în muzică, pentru a ne arăta de ce îl consolau terțetele alcătuite împreună cu nevasta sa și cu Caselli. Cu chipul acesta, zugrăvirea mediului devine lucrul cel mai natural: autorul îl zugrăvește pentru a ne spune: iată de ce chinuri uită Rizescu în serile cînd face muzică!—Sau, în *Două Surori*, mediul orășelului—la club,—ne e zugrăvit pentru a arăta cît de mult e obsedat Dănescu de imaginea Elenei. și remușcarea pentru greșala făcută, etc. etc....

Așa dar, toate procedeele lui Brătescu-Voinești s'ar putea rezuma în această tendință generală: *A condensa cît mai mult stilul spre a reda cît mai multă viață.*

Iată un ultim exemplu de concentrare, care e și cel mai strălucit din toată opera: Țineți minte cum Rizescu, avînd nevoe de bani, prin o semi-conștientă înșelăciune de sine, se convinge (pe jumătate) că Șerb Călugăreanu poate fi solvabil și-i dă cu împrumut banii strînși de Zinca Sărdăreasa pentru nepoata ei de la Azilul Elena Doamna. Cu onorarul luat dela Șerb, căruia i-a mijlocit împrumutul banilor strînși cu atîta trudă

*) Afară decît într'un singur loc: „*E dureroasă și ridiculă tot într'o vreme iubirea unui om în toata firea care a alergat azi orașul întreg ca să găsească vre-o cîteva micșunele*",—ceea ce trebuia să ne lase pe noi s'o simțim.

de Zinca pentru frumoasa ei nepoată, Rizescu face o călătorie de plăcere. Intors, află că a murit Șerb și banii sînt compromiși. Vine Zinca speriată, dar el o asigurăi—fără să creadă în ceea ce spune—că banii nu-s pierduți. Zinca se liniștește—liniște care trebue să-i fie lui Rizescu ca un cuțit în inimă—și, cu simpatie, îi spune:

„—Ați fost de v'ați plimbat, coconașul maichii.

—Da.

—Ați fost departe?

—Am fost pe la Brașov, pe la Sibiu și ne-am întors pe valea Oltului.

—Frumos!... Eu nu m'am putut învrednici să mă duc niciodată, dar îmi spunea răposatul că e grozav de frumos la Brașov și prin munți.

—Da, frumos de tot....»

Atîta!... Căci explicațiile de mai sus sînt ale mele! Era locul aci de cel puțin cinci pagini de „desvoltare", care ar fi stricat efectul, fie ele scrise de oricine!...

Dar Brătescu-Voinești are un talent extraordinar, *incomparabil*, de a produce un efect nemăsurat, de a arunca o lumină orbitoare, printr'o singură propoziție, adesea printr'un singur cuvînt, în care se cuprinde o lume de gîndire și de simțire. Totul este că știe să pregătească efectul acestui cuvînt *unic*.

Cererea timidă a «unui Om,» cînd să iasă pe poartă, să i se dea voe să ia o mixandră, că tare îi plac nevestei sale; Luxița, sora lui Udrescu, nebună, c'o haină de acum treizeci de ani, c'o pălărie a demult defunctei Șasinca, purtînd pe ulițele Tîrgoviștei documentele stinsei ei familii,—ea cu mintea stinsă! Ori florile de pe mormîntul Elizei, albastre ca «marea dela Triest», pe care a iubit'o atîta Eliza,—evocare ce nu poate să nu stoarcă lacrimi cuiva! Ori *Puiul* murind, cu ghiara strînsă parcă în semnul crucii!... Plimbarea colonelului, în *Inspecția* atît de zgomotos și chinuit pregătită, de două trei ori dela o sobă *Crăiniceanu* până la altă sobă Crăiniceanu! Moartea lui Radu Finuleț, rănit de moarte, căzînd «întăiu în genunchi ca pentru o rugăciune, apoi pe partea dreaptă».

In *Carnetul unui Judecător*, frumusețea a trei bucăți stă în această găsire a cuvîntului unic. Voicu e dat în judecată că ar fi siluit pe o fată. La judecătorul de instrucție, el se apără că a fost cu voia ei; ea, cu hotărîre și cu răutate, îl acuză, dar, la evocarea iubirii lor trecute printr'un cuvînt banal, dar plin de înțeles al flăcăului («și încă mi te mai jurai lîngă crucea din valea Velinașului»), fata plîngînd cu hohote, strigă:

«—Voicule, mă omoară taica... V..voicule, mă omoară neica!»

La curtea cu jurați. Niște flăcăi au ucis pe altul. Inculpații sînt însoțiți de mama lor. De față e și mama celui mort. Aceasta vorbește cu ură și cere răsbunare, dar întorcîndu-se, vede pe mama inculpaților plîngînd, și atunci:

—«Ori mai bine nu, zice ea, că decît să pătimească și mă-sa lor ce pătimesc eu...»

Și apoi, un strigăt de sfășietoare desnădejde:

«—Aaah! Tinco! Tinco! Și drag mi-era și mie să am flăcău la coasă!»

Și mi se pare curios atunci, să găsesc la acest scriitor citații de proverbe, pentru a caracteriza acțiunea unui personaj: Cînd Dănescu e surprins de Elena sărutînd brațul Sofiei,— de rușine, ca să nu mai dea ochii cu Elena, care stătea peste drum de el, «într'o clipă de nesocotință, își ia hotărîrea de a se muta»... Dar Brătescu-Voinești adaogă, de la sine:

«Zice un proverb romînesc: Să te ferească D-zeu de curajul fricosului și de bătaia ciungului.»

«S'ar mai putea adăoga: și de hotărîrea omului nehotărît.» care sînt de prisos, slăbesc efectul,—în orice caz sînt o procedare neartistică.

Aceiași compoziție, ași zice *savantă*, dacă n'ași ști că e datorită instinctului artistic, adică acelui instinct, care conduce pe artist să aleagă din viață numai esențialul caracteristic, liniile mari ale vieții,—se vede și în *dialog*, în care Brătescu-Voinești nu este întrecut nici de Caragiale.

Nu voiu vorbi aici de justeța și naturalul dialogului din opera lui Brătescu-Voinești. Am arătat mai sus, cînd am citat vorbirea cucoanei Leonora, cum caracterizează Brătescu-Voinești personajele sale prin ceea ce-i pune să vorbească.—Aici voiu atinge numai o chestie de *compoziție*.

Scriitorul, care nu face dialog, ci istorisește el, nu ne dă viața și nu ne dă personajul: nu-l arată, îl istorisește. Dar și scriitorul, care ar duce dialogul până la sfîrșit, care ar pune totul în dialog, sub pretext că se ține mai aproape de realitate, ar greși tot atît de mult ca și cel dintăiu: ar scrie pagini întregi de prisos.—După ce, din dialog am văzut pe om întreg, scriitorul trebue, la un moment, să întrerupă dialogul și să istorisească el ceea ce-a mai spus personajul. Sau, istorisind ce-a spus personajul, într'un moment, cînd *înseși* cuvintele personajului ar fi caracteristice, scriitorul trebue să înceteze povestirea și să-l pună chiar pe personaj să vorbească...

Foarte puțini scriitori procedează astfel. Intre alte multe defecte ale tinerilor începători, unele sînt de dialog, fie într'un senz fie în altul.

Brătescu-Voinești utilizează dialogul totdeauna unde și cît e necesar, nicăiri de prisos. *In Lumea Dreptății*: După ce aflăm, din dialog, cum Rizescu cunoștea și de unde cunoștea pe Elena Murgu, cumnata lui Cioranu, ceea ce mai vorbește Rizescu cu Antonescu, *detalii*, ne e istorisit de autor, care *întrerupe* dialogul, acolo unde el nu mai servea să caracterizeze.—*Două Surori*: Elena Cioranu povestește lui Dănescu viața ei. Autorul istorisește el ce' povestește Elena.—la un moment, cînd e caracteristic, o pune pe Elena să vorbească,—apoi începe iarăși autorul să istorisească ce povestește ea.—*Pană Trăsnea*: Pană istorisește advocatului Moldoveanu întîmplarea cu D-ra Melicescu. Povestirea aceasta e cînd directă (dialog), cînd indirectă (istorisită de autor). Cetiți și vedeți cînd vorbește însuș Pană și cînd istorisește autorul: Autorul redă acele și atîtea vorbe ale lui Pană, care ne zugrăvesc starea sufletească în care l'a adus pe acesta afacerea neașteptată și nenorocită cu D-ra Melicescu. Apoi, cînd autorul istorisește ce-a mai spus Pană, istorisirea lui e luminată de tonul pe care cu un moment mai înainte l'am văzut în vorbele lui Pană.—Uneori, Brătescu-Voinești inchee istorisirea discuției cu vorbele înseși ale unui personaj, pentru a *complecta*, printr'o trăsătură ultimă *concretă*, situația. De exemplu, în *Două surori*, conversația Sofiei cu Dănescu, cînd ea vrea să-l captiveze, se isprăvește:

«Ah! cum vă invidiez. Poftim: Nici un zgomot... o tăcere așșa de dulce, etc...»

Dar în dialog este caracteristic nu numai ceea ce spune personajul, ci și chipul cum spune, și felul său de a face fraza, și cuvintele pe care le întrebuințează. In vorbirea citată din Cucoana Leonora sintaxa cam păcătuește, dar acele păcate de sintaxă sînt caracteristice tipului zugrăvit, și Brătescu-Voinești alege *numai* acele păcate de sintaxă, care sînt cele mai caracteristice unei mahalagioaice, adică pe acele comune tuturora, pe acele care rămîn la toate mahalagioaicele,—cînd înlăturăm greșelile individuale.

Aceasta se vede și mai bine cînd e vorba de cuvinte. Voiu lua un exemplu, din care se va înțelege aceasta foarte ușor.—In *Contravenție*, Brătescu-Voinești zugrăvește un Evreu, Iosif Bailer, care vorbește stricat romînește... Să-l fi pus să vorbească bine romînește, n'ar fi fost natural... Poate alt scriitor l'ar fi pus să vorbească chiar așa cum vorbește în realitate orice Iosif Bailer... Dar aceasta n'ar fi fost *literar* și ar fi fost neestetic: gîndiți-vă la chipul cum vorbesc Evreii și Grecii lui Alexandri.—Ce-a făcut Brătescu-Voinești? A procedat perfect artistic: A ales *numai* acele greșeli de limbă care sînt *caracteristice* oricărui Evreu, care nu vorbește bine romînește; a ales *numai atîtea* greșeli de limbă cîte sînt strict necesar să ne dea realitatea personajului:

„*Iu* totdeauna am nițel spirt în casă; mai te doare un picior, mai te doare o mînă, te freacă *nevastă*".

Cum vedeți, *iu*—și *nevastă* nearticulat. Și, în adevăr, ultimele lucruri pe care le mai păstrează orice Evreu e *iu* și neștiința de a articula (Acest din urmă lucru, orice străin). Așa dar, Brătescu-Voinești, pentru a caracteriza prin limbă, a ales însușirile cele mai caracteristice,—mai *adînci*, mai generale ale limbajului stricat al Evreilor... E acelaș procedeu artistic, pe care l'am relevat cînd a fost vorba de chipul în care Brătescu-Voinești caracterizează situațiile, tipul sufletesc ori fizic al personajelor sale. Am văzut că el alege dintr'o situație, dintr'un tip, —ceea ce e caracteristic, ceea în ce se cuprinde restul; așa și

în privinţa limbii; *iu* şi *nevastă*, etc, ne dau în destul, căci ne dau complect pe Evreu... *)

Această alegere, *în toate privinţile*, a ceea ce e general-caracteristic, face ca tipurile lui Brătescu-Voineşti să fie specifice, să ne intereseze ca personaje reprezentative ale unor întregi categorii psichologice ori sociale. Brătescu-Voineşti are însuşirea rară de a crea indivizi bine determinaţi care, totuşi, să facă parte dintr'o specie. Caracterele individuale şi cele specifice sînt combinate într'o anumită proporţie,—ca şi în viaţă.

IV

Un articol—şi încă, vai! aşa de mare—trebue să se isprăvească cu una sau mai multe concluzii.

Să scoatem şi noi cîteva.

Un critic, mai acum un an, recomanda tinerilor scriitori pe Brătescu-Voineşti ca pe un model de imitat... Dar ce să imiteze? Dar cum? Să imiteze spiritul de analiză, duioşia lui, distincţia lui, sentimentalitatea lui? Dar aceste lucruri nu se imitează!... Poate tehnica lui, «ştiinţa» de a compune, de a face dialogul, aşa cum am relevat'o în acest articol? Dar, dacă băgaţi bine de samă, această tehnică nu e decît numai un alt aspect—exteriorizarea—acelor însuşiri ale lui Brătescu-Voineşti, care-i aparţin şi care nu se pot imita... Să recomandăm tinerilor să împrumute procedeul de a zugrăvi prin impresia produsă de un personaj, altuia? Dar aceasta nu se poate decît, cum am văzut, dacă autorul vede deodată personajele şi raportul între ele! Să recomandăm tinerilor să intensifice viaţa prin propria-le elo adăogată la viaţa personajelor? Dar trebue s'o *ai*, aceasta, în grad înnalt!

O, nu, nu imitaţi! Există un scriitor care, pe cît se pare, a voit să imiteze pe Brătescu-Voineşti: El ne-a dat amănuntele neinteresante, nesemnificative ale vieţii unor babalîci,—tot ce se poate imagina mai departe de Brătescu Voineşti,—crezînd că imitează pe Pană Trăsnea şi pe Costache Udrescu....

Mai bine să scoatem o altă concluzie: Brătescu-Voineşti e un datornic care amînă prea mult plata datoriei; el e dator literaturii romîne un roman, căci, cîntărind bine însuşirile tuturor scriitorilor de azi, nu văd pe altul care ar putea mai bine să ne facă acest dar.

Pentru aceasta, Brătescu-Voineşti are priceperea vieţii noastre specific romîneşti. Ţară de prefaceri, ţară în formaţiune,

*) Acelaş lucru şi despre justa întrebuinţare a provincialismelor munteneşti în gura personajelor sale, cari sînt Munteni.—În *Vîrcolacul* însă, vorbirea cucoanei Moldovence nu e „realistă" şi face un efect displăcut, pentrucă Brătescu-Voineşti nu poate transcrie—căci nu poate pronunţa, ca orice Muntean—unele sunete moldoveneşti. *Ce* al Moldovenilor, care sună în adevăr cam înspre ş, pentru Brătescu-Voineşti e chiar ş... Şi, dacă e vorba să-i reproşez, apoi am să-i mai reproşez întrebuinţarea muntenismelor cînd vorbeşte el, autorul: „dar cea mai tare a fost tot a care nu se poate nici vedea cu ochii", etc.

ceea ce domină sau, mai bine, ceea ce se degajază din toate fenomenele vieţii noastre sociale, este acea distrugere a vechilor clase şi acea neînchegare încă a altora, iar suferinţele rezultate de aici, se reduc la acea *inadaptabilitate*, de care am vorbit în primul articol şi pe care Brătescu-Voineşti a *priceput'o* şi zugrăvit'o aşa de bine.—Iată prima condiţie, pe care Brătescu-Voineşti o îndeplineşte mai bine decît oricare alt scriitor romîn.

Iar însuşirile sale artistice, spiritul de observaţie, puterea de a crea tipuri şi mediul în care ele se învîrtesc, ştiinţa de a prezenta situaţiile, dramatismul său, arta desăvîrşită de a compune,—iată a doua însuşire fericită pentru crearea romanului.

Am o singură frică: excesul de condensare, care a făcut ca *Pană Trăsnea* şi *În Lumea Dreptăţii*, să nu fie două romane... Dar, cu atîta mai bine! Romanul său va fi—dacă va fi—atît de plin de viaţă!—de viaţa a trei, patru romane condensate în unul!

Şi, acum, un prognostic.

După cum Brătescu-Voineşti a trecut dela *Pană Trăsnea* la *În Lumea Dreptăţii*, atunci cînd problema «proletarului intelectual» i s'a impus,—tot aşa, credem noi, el va trece, îmbrăţişînd şi alte probleme, la alte subiecte—ceea ce va face ca opera sa să fie şi mai variată.

Iată, acuma, în ultimele vremuri, s'a pus o mare problemă oricărui om care cugetă, orice ar fi el, artist sau simplu om de cultură: e însăşi problema existenţei şi viitorului acestui popor.

Cînd se pun cu tărie asemenea probleme, ele se impun în totdeauna spiritelor distinse. Cînd, în Franţa, s'au diferenţiat puternic curentele sociale, cînd problema viitorului acestei ţări a devenit urgentă, atunci şi scriitorii cei mai rafinaţi, mandarinii ai literaturii, au fost siliţi să ia o atitudine. De aci a urmat acea evoluţie a unui Anatole France spre stînga. Autorul îndrăgostit de viaţa antică şi cîntăreţul incomparabil al lui Sylvestre Bonnard,—a scris, atunci, acea minunată tetralogie: *L'Orme du Mail, L'Anneau d'Améthyste, Le Mannequin d'Osier, Monsieur Bergeret à Paris (Histoire contemporaine)* despre, care aşi voi să aud un cuvînt de la «esteteticianii» noştri purişti.

Şi dacă lui Brătescu-Voineşti i se vor impune problemele mari ce ne agită azi,—mai este îndoială de atitudinea pe care o va lua cîntăreţul lui Andreiu Rizescu şi al Puiului?

Şi ce operă minunată ne-ar da, în această direcţie, scriitorul acesta, înarmat cu atîta putere de pătrundere în sufletul celor care sufăr şi cu o aşa putere de simpatie pentru aceste suflete!...

G. Ibrăileanu

Scrisori din Ardeal

Cazul Vaida.—Proiectele lui Apponyi.—Episcopatul.—Apel la Coroană.

In lupta din parlamentul ungar, deputatul romîn Vaida chiar de la început a dat o notă de energie şi intransigenţă care pe unguri i-a înfuriat... Ministrul de interne, contele Andrássy şi ameninţase că-i va zdrobi pe „agitatori", adică pe deputaţi şi pe fruntaşii cari duc lupta extraparlamentară. S'a şi ţinut de vorbă: deputatul romîn dr. St. Petrovici e în temniţa Seghedinului (pe 6 luni); deputatul slovac Iuriga a intrat eri în temniţa de la Vaţ (pe 2 ani); mandatele de la Bocşa şi Lugoj au fost nimicite şi cel de Lugoj recucerit numai după extraordinare sforţări; mandatul de la Zorlenţ este atacat; Iedlicika, preot catolic (slovac) a fost silit să renunţe la mandat, nemai putînd să sufere prigonirile de tot felul, iar Ivánka, ales în locul lui, n'a fost verificat, ci şi acest mandat nou slovăcesc este petiţionat la Cameră... In decursul desbaterilor, deputaţi maghiari distinşi, ca preotul (catolic) Hock le-a făgăduit romînilor „fabrică de ştreanguri", iar nu înlesniri culturale cum cereau.

Scene de-o extraordinară violenţă s'au petrecut, aproape în fiecare şedinţă, cînd vorbea vre-un romîn. O ceată de spadasini a pîndit mereu prilejul: doar va reuşi să încurce pe deputaţii romîni în aşa zisele „afaceri cavalereşti", la ordinea zilei între unguri, ca astfel să terorizeze ori chiar să desfiinţeze pe deputaţii naţionalişti mai îndrăzneţi. Săgeţile au fost îndreptate în deosebi împotriva deputaţilor Alexandru Vaida-Voevod şi Iuliu Maniu.

Nu şi-au ajuns însă ţinta. Pentrucă nici deputaţii din parlament, nici fruntaşii de-afară nu s'au lăsat terorizaţi, ci împotriva proiectului de lege a lui Apponyi s'a purtat cea mai straşnică luptă, ţinîndu-se sute de întruniri şi dovedindu-se între romîni o solidaritate nemai văzută pănă acum.

In ziua de 8 Aprilie deputatul Vaida a rostit o vorbire care a durat patru ore. N'a cruţat de loc coaliţia, care în loc să vină cu proiectul de lege a sufragiului universal, cum s'a obligat cînd a luat cîrma ţării, aduce o lege menită să nimicească întreaga cultură a naţionalităţilor. Şi peste tot, a biciuit cu asprime sistemul dominant de prigonire a naţio-

nalităţilor. Intre altele a arătat cum acţiunea provoacă reacţiune: prigonirile guvernului desvoltă astfel în naţionalităţi puterea de resistenţă. Ca pildă, a citat o poezie romînească care răspundea unei alte poezii, scrisă violent, asiatic, de poetul maghiar Györfi. Poezia romînească, o parafrasare a celei ungureşti, se înţelege, a apărut a doua zi în buletinul desbaterilor Camerii.

„L'am prins, îl avem în mînă", —şi-au zis atunci partidele maghiare şi guvernul... Vaida a insultat în chip temerar „naţiunea" (maghiară), trebue alungat din parlament, trebue scos din viaţa politică! Aşa au glăsuit toate ziarele ungureşti şi în ziua de 9 Aprilie Camera n'a desbătut de cît asupra acestui incident. Căpeteniile partidelor, preşedintele dietei şi membrii guvernului au ţinut să protesteze şi să ceară satisfacţie. S'a deslănţuit o furtună cum n'a mai fost în Cameră. Pentru a-i potoli, dr. St. C. Pop a declarat, în numele clubului naţionalist, că Vaida ceea ce a făcut, fără ştirea şi aprobarea colegilor sei a făcut! Dar asta n'a mulţămit pe lărmuitori, ci ei cereau capul lui Vaida. Ziarele scriau tot cu mai mare sălbătăcie. Se îndemna ca „patrioţii" să-l toace în cap pe „mizerabilul trădător". A doua zi, după o hotărîre a clubului, Vaida, el însuşi a luat cuvîntul în dietă, a explicat că n'a avut intenţia să insulte şi şi-a exprimat regretele sale dacă reprezentanţii ungurimei totuşi s'au simţit blesaţi... Ungurilor nu le-a trebuit însă nici o explicare nici regrete, ci-i strigau furioşi să demisioneze! S'a ţinut şedinţă închisă, rostindu-se cuvîntări violente împotriva lui Vaida, s'a votat dojană protocolară (cea mai gravă pedeapsă ce cuprinde regulamentul Dietei, liberal anume pentru-ca representanţa naţională maghiară să aibă toate armele de luptă împotriva oricăror influenţe—de la Viena!), iar Apponyi îl provoca foarte direct să—demisioneze, regretînd că regulamentul nu prevede escluderea.

Toţi ne-am fi aşteptat ca astfel incidentul să fie încheiat.

Presa maghiară a continuat însă cu sălbătăciile, ceea-ce ne-a încredinţat pe toţi, că avem a face cu o campanie anume pusă la cale, că nu simţul naţional, ci o indignare artificială îi face să pozeze ca apărători ai „cinstei neamului".

Nici Vaida, nici vre-un alt romîn cu scaun la judecată nu putea însă accepta, ca mandatul unui deputat romîn să fie la discreţia unor astfel de politiciani meschini. „Tribuna" l'a susţinut cu ardoare, regretînd chiar şi clipele de eclipsă şi esitare cînd, de dragul şi pentru moicomirea unor suflete pline de duşmănie faţă de noi, clubul nu se solidarizase cu Vaida. Alegătorii săi şi romînii de pretutindeni l-au exprimat încredere.

* * *

Spiritele de pe-aici sînt acum preocupate de urmările legilor apponyiane, căci, desigur, proiectele votate deja în ambele corpuri legiui-

toare, vor fi sancționate. Partea privitoare la salarizarea învățătorilor maghiari va intra în vigoare curînd, iar partea ce ne privește pe noi se va aplica de la Iunie 1910 încolo. Până atunci trebue să ne facem planul: cîte și unde mai susținem școli primare, căci să le susținem pe toate, este cu neputință. Ba unii sînt de părere să le abandonăm pe toate, căci de ce am mai jertfi, chiar unde am avea mijloace, pentru școli cu limba de propunere maghiară și cu învățători puși la discreția guvernului unguresc ?!...

Chestia asta va fi resolvată de forurile bisericești competente: de congresul național bisericesc (la rominii ortodocși) și de capitlurile (consistoarele) bisericei greco-catolice (unite). Ceea-ce este de constatat chiar acum, e că în zilele de 8 și 10 Maiu în Camera Magnaților prelații romîni și-au făcut datoria. Atît octogenarul mitropolit Mețianu, cît și episcopul Aradului I. I. Pap din partea bisericei ortodoxe, iar din partea bisericii romine gr. cat. mitropolitul dr. V. Mihali și dr. V. Hossu au luat cuvîntul combătînd proiectul lui Apponyi și arătînd cum printr'însul se desființează legi existente care ne garantează libertatea învățămîntului. Iar în prima ședință a Sinodului eparchiei Aradului, ținută la 13 Maiu n., unanim și cu mare însuflețire s'a primit o resoluțiune prin care se ridică protest împotriva proiectului apponyian, iar *prelații sînt rugați să meargă până la tron* și să roage pe M. Sa Împăratul și Regele să nu sancționeze proiectul lui Apponyi. Presa maghiară nici nu întîrzie să-și manifeste ura ce are împotriva episcopului și a celor șesezeci fruntași romîni, membri ai Sinodului, care—scrie „Pesti Hirlap"—se amestecă în chipul acesta și își arogă drepturi ce sînt numai ale parlamentului ungar.

Ideia de a face apel la tron s'a desbătut de altfel și în numeroasele adunări poporale și pretutindeni poporul a cerut ca să se trimită o delegație *la Împăratul*. Măcar că putem ști chiar de acum: Francisc Iosif I, ca monarch cu mare respect pentru parlamentarism, are să sancționeze ceea ce s'a votat în cele două corpuri legiuitoare. Apelul la Coroană nici nu e vorba să-i facem așteptînd ca M. Sa să ne asculte plîngerile, ci pentru că *acesta este singurul mijloc de a protesta așa încît să ne audă și monarchul și străinătatea*. Nu poate fi vorba de jalbă umilitoare la „drăguțul de Împărat", ci de a afirma drepturile, de a spune că ceea-ce ni se ia în urma proiectului contelui Apponyi, cu sila ni se ia, dar *noi n'am renunțat la nimic*, ci ne susținem drepturile de a lupta cu toată energia pentru recîștigarea tuturor bunurilor, ce fără învoirea noastră ni s'au luat.

Arad $^{11}/_{24}$ Maiu.

I. Russu-Șirianu.

P. S. Expediasem deja șirele de mai sus, cînd mi-a venit știrea, că Sinodul archi-diecesan (dela Sibiu) a luat și el, unanim și cu mare însuflețire, hotărîrea ca mitropolitul, împreună cu episcopii sufragani (dela Arad și Caransebeș) să presinte la Tron, *în persoană ori printr'o adresă*, rugarea Romînilor gr. orientali, ca M. Sa Împaratul să nu sancționeze proiectul de lege al ministrului Apponyi. Sinodul dela Caransebeș a adus și el conclus că aderă la hotărîrile și pașii întreprinși de celelalte sinoade.

In aceiași zi însă, azi, din Pesta am primit știrea, că eri contele Apponyi a prezintat spre sancționare proiectul său școlar. Nu ni se spune dacă de fapt, M. Sa a și sancționat proiectul îndată, ori chestia s'a aminat. E de presupus, că ministrul își va fi preparat terenul la Curte, așa ca lucrurile să nu întîrzie. Îndoială, nu încape: curînd legea se va promulga și asupra a 3000 școli romîne primare se va trage clopotul de înmormîntare.

Iar din Sibiu aflăm că potrivit votului Sinodului, I. P. S. Sa Mitropolitul Mețianu a decis să trimită o adresă M. Sale Împăratului, adresa care a și fost expediată s'o subscrie episcopii dela Arad și Caransebeș. Teamă ne este însă, că adresa va fi sosit tîrziu la cabinetul (cancelaria) împărătesc. Apponyi la tot cazul a sosit mai iute.

Cum nimeni nu și-a făcut iluzii și n'a așteptat ca intervenția episcopatului romîn să determine pe Împărat a refuza sancționarea unui proiect votat de ambele corpuri legiuitoare, nu importă dacă adresa va fi sosit chiar tîrziu. Vorba e să se știe, că romînii ortodocși protestează cu ultima energie împotriva loviturii ce li se aplică de regimul kossuthist căruia Coroana îi acordă atîta încredere.

Despre episcopatul romîn greco-catolic (unit) nu știm dacă a intervenit la curte. Se susține că nu. Și e fapt pozitiv, că I. P. S. Sa Mitropolitul Mihali dela Blaj n'a fost la Sibiu să ia înțelegere cu biserica romînă națională în vederea unei procedări unitare atît în ce privește apelul la Tron, cît și în privința apărării a ce se mai poate... Trist, că și în astfel de momente istorice considerațiuni de ordin confesional paralizează lupta dela care așteptăm mîntuire.

Viața Romînească în Bucovina

— Alegerile —

Intreaga opinie publică din Austria stă sub impresia alegerilor pentru parlament. Camera deputaților va avea după noua reformă electorală 516 deputați, dintre care 233 mandate se repartizează asupra cercurilor electorale germane, 259 asupra celor slave și 24 asupra cercurilor italiene și romîne. La 14 Mai s'au făcut primele alegeri pe baza sufragiului universal. In aceiaşi zi s'au ales deputații în toată Austria, afară de Galiția, care alege în mai multe termine și unde procedura electorală e foarte complicată,—și Dalmația, care a ales la 17 Mai. Din toate mandatele ce au fost de ocupat, la 14 Mai nu s'au ocupat nici pe jumătate; marea majoritate a mandatelor va fi ocupată definitiv abia în alegerea de balotaj dela 23 Mai.

Judecînd după rezultatele definitive ce le avem și făcînd oarecare prognosticuri asupra rezultatului alegerilor de balotaj, putem stabili următoarele. Cele mai puternice partide în noul parlament austriac vor fi: *clericalii* (creștinii-sociali și clericalii bătrîni) la vr'o *160 mandate* și socialiștii la vr'o *80 mandate*. Succesul celor dintăi era de prevăzut. Partidul creștin-social a rămas biruitor în Viena, în cercurile rurale din Austria-de-jos, Tirol, Voralberg și a obținut la primul scrutin 59 mandate, iar partidulclerical a reușit în Austria de sus, și Salzburg obținînd 31 mandate. La 23 Mai vor cîștiga de sigur ceea ce le mai lipsește până la sută.—Reușita social-democraților care au obținut la primul scrutin 57 mandate și care vor avea după alegerile din Galiția și după balotaje, la care sînt angajați în 130 cercuri, de sigur 80 mandate, n'a putut-o prevedea nimene; nici cei mai fantaziști aderenți ai partidului n'au visat vreodată că ar putea să aibă o astfel de izbîndă. Numărul voturilor socialiste e foarte mare și e interesant de știut, că dacă se adeverește calculul, care nu e de loc exagerat, că ei au să obție definitiv 80 de mandate, atunc parlamentul austriac va avea cei mai mulți socialiști. (*Franța* cu 584 mandate are 77 socialiști despărțiți în mai multe grupe, deci 13%, *Germania* cu 397 mandate are 43 deci 11%, iar *Austria* cu 516 va avea 80 mandate socialiste, adică *15%*). Nici cei mai buni cunoscători ai împrejurărilor politice din împărăția habsburgică nu'și pot da deocamdată

sama de acest succes neașteptat, căci organizația și disciplina de partid, agitația intensivă ce a desvoltat'o partidul nu pot explica pe deplin acest succes intr'un stat, care în privința condițiilor ce au produs mișcarea socialistă, stă în urma Franței și Germaniei. O altă constatare, care, ori și ce rezultat ar da alegerile de balotaj, rămîne nerăsturnată, este *reducerea*, s'ar putea zice *aproape nimicirea partidelor radical-naționale*. Partidul pan-german are deabia 2 deputați; conducătorii lui au picat cu rușine, iar partidul Cehilor tineri, care avea în ultimul parlament 75 mandate și o influență hotărîtoare asupra lucrărilor lui, a obținut deabia 2 mandate curate și două pe bază de compromis, deși a pus candidați în 63 cercuri electorale *)

Tot așa de reduse au eșit din alegeri și partidele mai moderate ca *partidul german progresist* și cel *german poporal*. Primele capacități ale acestor partide, ministrul de instrucție Marchet, oratorii lor de frunte, au picat definitiv sau au ajuns cu mare greu în balotaj.

Victorioase în aceste alegeri au eșit deci două partide extreme: *clericalii* și *socialiștii*, așa încît fizionomia noului parlament va fi cu totul schimbată. Iar dacă în compoziția actuală parlamentul va fi în stare să desvolte o activitate mai rodnică decît în trecut, e o întrebare la care nu poate da nimene astăzi un răspuns sigur. Pentru noi Romînii și pentru alte popoare mici, care aveau de suferit pe urma birocratismului și a partidelor naționale radicale, victoria social-democraților este o satisfacție și un semn bun pentru viitor. Și partidul creștin-social ni-a arătat deasemenea, cel puțin în trecut, o bunăvoință încurajătoare. După aceste puține considerente de natură generală, să trecem la țărișoara noastră: **Bucovina.**

Bucovina are 14 mandate și anume 5 în cercurile romîne, 5 în cele rutene și 4 în cele germane-ovreiești. La 14 Mai s'au ales definitiv numai 10 deputați; 4 mandate au fost declarate în balotaj. S'au ales 5 Ruteni tineri; succesul acestui partid e cel mai remarcat. Rutenii bătrîni sau Rușii nu numai că n'au reușit în nici un cerc, dar și numărul voturilor ce s'au dat pentru candidații lor e de tot mic.—In cercurile electorale romînești a fost ales în cercul electoral rural Suceava—Siret dr. *Alexandru baron Hurmuzachi* cu 11.575 voturi din 11.595 cîte s'au dat, și în cercul electoral rural al Radăuțului consilierul *Teofil Simionovici* cu 8.845 voturi, din 8,864 cîte s'au dat. In aceste cercuri n'au fost contracandidați. Acești doi candidați proclamați pe programul foastei dirigenți naționale, cari cuprindea elementul democrat și cel conservator, au fost agreați și de partidul „Apărării", al cărei program, care nu se deosebește întru nimic de cel al democraților, a fost acceptat de candidați. In celelalte

*) Exprimat în cifre, dezastrul Cehilor tineri e și mai drastic: In toată Bohemia s'au dat 616,749 voturi, dintre care au obținut Cehii tineri **66,769** (11%) iar socialiaștii 270,000, (peste 45%)

trei cercuri s'a dat o luptă inverşunată între cele două partide, pe care Rominii bucovineni au iarăşi fericirea să le aibă; la Cimpulung a venit un al treilea, un străin fără partid şi—a învins.

Citeva cuvinte asupra acestor trei cercuri, credem că nu sint de prisos.

La Cimpulung au fost trei candidaţi: *Contele Bellegarde*, prefectul judeţului, dr. *Aurel cav. de Onciul* care reprezintă acest cerc în dieta bucovineană şi consilierul dela Curtea de apel din Lemberg *Teodor Stefanelli*, care a reprezentat odată, prin anii 1890, acest cerc în dietă. S'a ales cu majoritate mare contele Bellegarde cu 4,653 voturi; *Onciul* a obţinut 2,755, iar *Stefanelli* 1014. Tabela statistică ce urmează arată în detaliu repartizarea voturilor:

	Bellegarde	Onciul	Stefanelli
Vatra-Dornei	254	622	147
Dorna-Candrenilor	121	366	19
Poiana-Stampi	28	199	12
Ciocăneşti	13	189	14
Cirlibaba	72	26	54
Iacobeni	79	322	18
Valea-Putnei	29	38	2
Pojorita	350	28	31
Sadova	175	56	70
Fundul-Moldovei	217	249	40
Cimpulung	1081	20	241
Vama	259	363	174
Frasin	296	—	50
Bucşoaia	186	—	15
Stulpicani	296	—	53
Slatioara	94	—	1
Dea	22	73	3
Dorotea	211	3	1
Gemine	184	—	14
Frumosul	185	147	23
Ostra	151	—	—
Vatra-Moldoviţei	252	11	23
Negrileasa	98	43	9
	4653	2755	1014

E interesant acest rezultat. Cine e Bellegarde acesta, care a putut obţinea un succes atit de frumos, în cel mai conştient cerc electoral rominesc? vor întreba mulţi. Bellegarde e Neamţ de origine romanică, om cu mare avere; venit de cîţiva ani ca prefect la Cimpulung şi-a cîştigat, prin purtarea sa blîndă cu ţăranii, prin jertfele materiale ce le-a făcut (e epitrop a o mulţime de copii orfani, a scăpat de ruină o mulţime de gospodării ţărăneşti, plăteşte permanent un advocat pentru ţărani, scurt a făcut minuni) încrederea ţărănimii părăsită de conducătorii ei şi tratată brutal de administraţie. N'a candidat, ci a fost rugat să primească candidatura; a părăsit, îndată ce s'a decis să primească candidatura, judeţul şi a petrecut până cîteva zile înainte de alegeri la Viena, cînd s'a întors în ţară, însă n'a trecut pe teritoriul districtului Cimpulung, credincios cuvîntului dat, până după alegeri. Contra lui n'a putut răzbi nici unul dintre candidaţi, nici chiar Onciul, care se bucură de sigur de multe simpatii în district, căci pentru acela au agitat *faptele sale* şi cei mai buni agitatori ai maselor: *ţăranii înşişi*. Se povesteşte că ţăranii din Cimpulung au inundat comunele cercului electoral şi au agitat cu deosebită căldură pentru Bellegarde. Care va fi ţinuta lui în parlament? e întrebarea ce ş'o pun mulţi îngrijaţi. De-o-camdată se ştie că a promis să se inscrie în clubul Rominilor şi că va sprijini reformele lui Aurel Onciul. Mulţi aşteaptă de la activitatea lui o eră de aur pentru Cimpulung; deşi mulţi alţii consideră mandatul ca pierdut pentru 6 ani. Viitorul va deslega această interesantă enigmă.

În cercul electoral Solca—Gura-Humorului au fost trei candidaţi: *dr. Aurel cav. de Onciul* (democrat), *Dorimedont Popovici* şi *consilierul Tarnavschi* (partidul naţional sau apărărist). La 14 Mai a obţinut din cele 9,078 voturi ce s'au dat, *A. Onciul* 4,359 (lipsind numai 181 voturi ca să fie ales), *Popovici* 2,587 şi *dr. Tarnavschi* 2,132 voturi. S'a declarat balotaj între Onciul şi Popovici.—Mulţi se vor întreba care e cauza de n'a reuşit la primul scrutin d. dr. A. Onciul de sigur cel mai de samă om politic romin din Bucovina? Sint mai multe cauze. Mai întăi Onciul nu s'a mărginit numai la un cerc, ci a candidat în două, a trebuit să-şi împărţească activitatea electorală, ceea ce a îngreuiat lucrul şi a micşorat efectul. Contra d-sale au agitat cu deosebită vehemenţă Evreii din toată ţara, care văd într'însul nimicitorul puterii lor politice şi economice. Între reformele elaborate de Onciul, votate de dieta bucovineană, dar nesancţionate de Împăratul, sint două, cu care nu se pot învoi Evreii: *proiectul pentru desrădăcarea propinaţiilor* şi *reforma electorală comunală*. Prin ultima reformă se reduce aproape la zero influenţa Evreilor bogaţi în comunele rurale, în care ei acaparaseră mai ales colegiul I (în părţile romîne e totuşi o raritate un primar evreu, pe cînd în cele rutene şi mai de ales în munţii ruseşti, devine o raritate un primar ţăran) iar prin reforma întăia se taie un venit mare al crîşmarilor (propinatorilor). Ei ştiu că cu căderea lui Onciul cad şi reformele sale şi de aceea s'au aruncat cu multă furie în lupta electorală. Mai vin apoi şi nemulţămiri personale, cele mai multe nejustificate, căci cine'n lume poate să'i mulţămească pe toţi? Ori şi cum, cea mai vehementă luptă în campania electorală bucovineană e acea desfăşurată în acest cerc electoral.

În cercul electoral romin Cernăuţi—Storojineţ au fost trei candidaţi: *Ioan cav. de Cuparencu* (democrat) *dr. Costantin Isopescul-Gre-*

cul (naţional) şi G. Grigorovici (socialist) care a candidat şi la un scaun în oraşul Cernăuţi. Din suma totală a voturilor de 13,100, a obţinut *Cuparencu* 6,539, *Isopescul-Grecul* 5,680 şi Grigorovici 880. S'a declarat balotaj între Cuparencu şi dr. Isopescul-Grecul. Ambii candidaţi sînt oameni noi. Cuparencu e administrator silvic, Isopescul-Grecul, consilier la tribunal şi docent privat, cunoscut prin o temeinică *scriere juridică* asupra cămătăritului (Wucherstrafrecht).

Mai am o observare. Mulţi au crezut că poporul nostru e absolut nepregătit pentru marea reformă a sufragiului universal, dar s'a arătat la 14 Mai, că el e destul de bine pregătit, după puţina şcoală politică ce-a avut'o până acuma. În cea mai mare parte alegătorii au fost pe deplin conştienţi de ce merg cu cutare candidat şi contra celuilalt. Agitaţia, care se desfăşoară acuma în cercul electoral Solca—Gura-Humorului, la care iau parte o mulţime de ţărani fruntaşi din comunele Cîmpulungului şi ale Dornei, veniţi anume ca să agiteze pentru Aurel Onciul pentru care au simpatii, dovedeşte că ei sînt pe deplin convinşi despre puterea ce le-o dă votul. Apoi participarea alegătorilor a fost enorm de mare. Să nu se uite că marea majoritate a alegătorilor sînt plugari, că anul agricol s'a întîrziat şi că mulţi se temeau că ţăranii vor prefera să rămie în ţarină la lucru, decît să alerge la cancelarie şi să aştepte până ce vor putea vota. Şi dacă cineva ar voi să explice aceasta prin faptul că agitatorii fiecărui partid s'au luptat pentru o participare numeroasă a aderenţilor lor, atunci răspundem că în cercurile electorale ca Rădăuţi şi Suceava, unde n'a fost nici un contracandidat, participarea a fost totuşi tot atît de numeroasă ca şi acolo unde au fost doi sau trei candidaţi. In număr deosebit de mare s'au prezentat la vot şi Muntenii, care locuesc împrăştiaţi prin văi şi pe dealuri.

Dacă luăm ca termen de comparaţie capitala imperiului austriac, Viena, atunci constatarea făcută de noi e şi mai evidentă. Viena are 366,429 alegători; dintre aceştia n'au votat la 14 Mai 32,905, vra să zică aproape 9%, cu toate că în Austria de jos, deci şi în Viena, e introdusă printr'o lege votată de dieta provincială *obligativitatea votului* (Wahlpflicht, Wahlzwang); acel alegător care nu se prezintă la urnă fără să-şi poată motiva absenţa e pedepsit.—Cercul electoral romîn Suceava are 13,000 alegători; dintre aceştia s'au prezentat la urnă *11,595*, au lipsit deci 1,405 sau aproape 11%, cu toate că era numai un singur candidat, că agitaţia n'a fost aşa de intensă şi că alegătorii nu sînt obligaţi prin lege ca să voteze. In cercul electoral al Humorului s'au prezentat din cei 10,000 şi cîteva sute de alegători 9,708, deci au absentat numai puţini alegători, încă o dovadă, pe lîngă multe altele, că poporul ştie a preţui dreptul ce i s'a acordat prin sufragiul universal*).

Cernăuţi, 9 Maiu, 1907. Gt.

*) Ţaranii bucovineni sînt ţărani romîni: aşa dar, iată că s'a făcut o *experienţă*, plină de învăţăminte, şi pentru politicianii din Romînia liberă. (N. R.)

P. S.—La 23 Mai s'au făcut alegerile de balotaj şi s'au ocupat şi mandatele, care mai rămăseseră.

In cercul electoral Solca—Gura-Humorului a învins candidatul partidului democratic *dr. Aurel cav. de Onciul* cu o majoritate de *809 voturi. Aurel Onciul a obţinut 4689* voturi, contracandidatul său Dorimedont Popovici 3880. Lupta electorală ce s'a dat în acest cerc a fost cea mai înverşunată ce s'a văzut vreodată la noi în ţară şi poate sta alături de ori şi care luptă electorală din împărăţie. Cu o furie nespus de mare s'au aruncat contrarii lui Aurel Onciul asupra acestui cerc, dar au fost învinşi cu *ajutorul ţărănimii*. In judeţul Solcei, unde candidase şi consilierul de tribunal şi conducătorul preturii din Solca, *Tarnavschi*, a obţinut D. Popovici mai multe voturi, de oarece Tarnavschi s'a întrepus pentru Popovici; în judeţul Humorului a avut însă Onciul cu excepţia unor comune mici, aproape unanimităţi.

In cercul electoral Cernăuţ—Storojineţ a fost proclamat ales cu o majoritate de 73 voturi *dr. Constantin Isopescul-Grecul*, candidatul partidului naţional. Mulţi sînt însă de părere că deputat al acestui cerc va rămînea tot d. *Ioan Cuparencu*, candidatul democraţilor, de oarece acestuia i s'au anulat la primul scrutin 47 voturi, care nu erau scrise Ioan ci *Iwon* Cuparencu, pe cînd lui îi lipsia numai 8 voturi ca să fie ales. Şi la alegerea a doua i s'au anulat 68 voturi. Partidul democrat a decis să facă protest; care va fi rezultatul nu se poate spune astăzi. Ori şi care ar fi rezultatul, partidul a dovedit însă puterea sa de luptă, scoţîndu'l din urnă pe Aurel Onciul, contra căruia a fost îndreptată întreaga campanie a partidului contrar.

De însemnat ar fi şi reuşita socialistului *George Grigorovici* în al doilea cerc electoral din Cernăuţi, contra candidatului Evreilor N. Wender. *Grigorovici a întrunit 3543* voturi, iar Wender 2494. Romînii din oraşul Cernăuţi, din suburbiile Roşişa, Clocucica, Mănăstiriştea, au votat cu toţii pentru Grigorovici, care ca Romîn din naştere are legături de sînge cu noi. Şi programul lui a fost mai simpatic decît cel al contracandidatului.

Bucovina va fi reprezintată în noul parlament prin 14 deputaţi, care se vor grupa în modul următor: 5 Romîni (între care numărăm şi pe Bellegarde) vor forma probabil un club al lor, 5 Ruteni tineri se vor alipi clubului Rutenilor din Galiţia, 1 Evreu naţional (dr. Straucher), un Neamţ agrarian, care însă cu toate că a fost ales cu ajutorul Evreilor, s'a anunţat ca ospitant al clubului deputaţilor creştini sociali, un Neamţ progresist (dr. Skedl) şi un socialist.

Cronici Bucureştene

Maiu

Inghiţi Saturn, infine, pe infamul de Apriliu!
S'a sfîrşit d'acum martiriul goanei dup' un domiciliu!...
Sfinte Gheorghe, tu, eroul ce balauri ai ucis,
Dacă ţi-ar veni o poftă să te muţi din Paradis,
Ai avea atunci d'a face cu cel mai cumplit balaur,
Contra căruia zadarnic frînge-'ţi-ai lancea de aur!...
Are chip uman, ş'adesea e un om simpatic chiar
Groaznicul acest balaur poreclit „proprietar";
Dar, te-asigur, Sfinte Gheorghe, că vestita'ţi vitejie
N'ar mai face cinci parale, dac'o casă cu chirie
Ţi-ar trăsni prin gînd să cauţi pe la noi în Bucureşti,
Părăsind apartamentu'ţi din palatele cereşti!...
Ferîciţi aceia care nu au grijă de mutare!
Fericesc pe melc ce'şi poartă „casa proprie"-n spinare;
Pe Ţigan ce cu o cîrpă şi c'un băţ îşi face cortul—
Cuib de pasăre pribeagă! Fericesc chiar şi pe mortul,
Căruia doar patru scînduri şi trei stînjeni de pămînt,
Pentru adăpost d'apururi, prea 'ndestulătoare-i sînt!
Insă... pssst! In vremile-astea, grele, tulburi, frămîntate,
Să nu discut nici în glumă chestii de proprietate;
Căci, dacă mica 'mi căsuţă e în foarte jalnic hal,
Tot mai bună-i ca otelul dela Văcăreşti din deal!...
Ş'apoi, astfel de subiecte 's potrivite pentru proză;
Versul trebue să cînte doar mirezmele de roză,
Susurul duios al gîrlii îngînat de ciocîrlii,
Nopţile de vară clare pline de melancolii,
Blonde raze ce din soare în mănunchi stufos se lasă
Peste Fire, ca beteala pe o frunte de mireasă,
Fluturaşii ce colindă zarea 'n pitoresc alaiu,—
Insfîrşit, tot ce 'nfiripă sfîntul farmec al lui Maiu!...
Cu asemenea subiecte, Muză, tu, să mă inspiri,
Căci ştii bine c'am talent
De cînd—fericit moment!—

Mihail Dragomirescu m'a 'njurat în „Convorbiri".
Critic cu certificate de la Negulescu Petru,
Dragomaiorescu este astăzi un... talentometru:
Eşti bîrfit de el? fii sigur că din glorie-ai să guşti;
Lăudat eşti? lasă lira,—du-te grabnic să te 'mpuşti!
Iar de'ţi pare c'acest mijloc de răpunere-i sinistru,
Astăzi cînd se fac alegeri dela Dunăre la Nistru,
Mergi la urnă! Ş'ai să afli, tinere, numaidecît,
Vr'un om bun să te deşele, sau să te strîngă de gît!
Dacă trei mutaturi face cît un foc, zice poporul,
Apoi îmi va da dreptate, fără greş alegătorul,
Cînd voiu afirma că două sau trei alegeri la noi
Tot atît păgubitoare 's, precum este un război...
Este drept că în moravuri se constat'o îndulcire:
Nu mai vezi azi la alegeri acea straşnică oştire,
Care năvălea la urnă ca puhoiu de başbuzuci,
Te orbeau cu chinorosul, ori pe spate-ţi făceau cruci,
Şi-i snopeau pe toţi aceia însemnaţi cu tibişirul.
Buni creştini erau d'alminteri: după *cruce*, urma *mirul!*..
Da, ce-i drept, nu se mai vede azi astfel de arătări,
Ce-aveau nasurile roşii ca lanternele din gări,
(Veritabile medalii clasa 'ntâi *Bene bibendi!*)
Şi 'n mîini, bîte noduroase ca şi... stilul lui I. Chendi. *)
Dar, în schimb, între partide tot aceleaşi duşmănii,
Căci în Romînia noastră sînt—vai!—două Romînii:
Una este liberală, alta e conservatoare,
Şi se prigonesc cu ură, aprigă, răzbunătoare.
Adversarul de principii de potrivnic e 'nfierat
Ca tîlhar, stupid, nevolnic, ca om bun... de spînzurat;
Toţi „ai noştri" sînt de seamă, patrioţi, bărbaţi cu vază,—
Toţi „ai lor" la ocnă trebui, a fi duşi legaţi subt pază...
Desbăra-ne-vom vrodată de năravurile Sumatri?
Inţelege-vom că sîntem cu toţi fii ai unei patrii?
Că'ntre noi nu'ncap războaie de exterminări haine,
Ci doar lupte generoase şi întreceri spre mai bine?
...Cer iertare... Fără voie, vorbii ca un „junimist"
Ori, murit-au junimiştii, deci, nici eu numai exist.
Fuziunea suprimat-a într'o zi partidul care
Işi striga întreg programul într'o vorbă: *Asanare!*
De-a fost rea sau de-a fost bună nunta care s'a făcut,
Dac'o fi schilod sau chipeş pruncul ce va fi născut
Din această 'mpreunare, altor las să hotărască.

*) Stilul lui I. Chendi e ca şi cum ai zice tocuri de ghete Louis Quinze.

Eu's dintre nuntași.—Iar domnii de la „*Viața Romînească*"
(Și prietenului Stere îi port pică 'n deosebi)
Nu îngăduesc revistei să s'amestece în trebi
De speță politicească... Și, la urmă, e mai bine
Ca măcar noi, scriitorii, să plutim în sferi senine,
Doar Frumosul ş'Adevărul să avem drept ideal,
Să privim lumea prin prizmă limpede ca de cristal,
Și, unind sforțarea noastră ca modestele furnici,
Să visăm la preamărirea țărișoarei noastre mici.
Dar, păcat! Literatura zace tot în bezn'adîncă,
Literații între dînșii unii p'alții se mănîncă.
Au și ei însă o scuză: bieții noștri literați:
Intr'o țară plutocrată sînt așa de 'nfometați!
Cărțile ce se imprimă zac în pod la librărie.
Ministerul dă subvenții proștilor. L'Academie,
Poți să ai talent cu carul, sau ca Brătescu-Voinești,
Doar vertebrele rupîndu'ți vei putea ca să răzbești.
Da, recolta literară, de un timp, e slabă, ștearsă;
„*Romeo și Julieta la Mizil*", o mică farsă,
Apărută luna asta, aș clasa-o 'ntre excepții,
S'o citiți eu îndemna-v'aș și nu veți avea decepții,
Insă... zău, 'mi-e greu îndemnul, căci (mărturisesc păcatul)
Volumașul cu pricina este scris de subsemnatul.
...Ce să vă mai spun acuma? In zadar beau ceaiu cu rom
(Căci, cînd scriu, grozav îi place băutura asta Muzii),
Numai știu alte brașoave să vă'ndrug... La Hypodrom
Cursele sînt pe sfîrșite. Grajdurile lui Moruzzi,
Zissu, Manu, Negroponte, Suțu și Marghiloman
S'au luptat cu 'nverșunare. Cai superbi! Dac'un țăran
Ar fi doar pe jumătate îngrijit cum este calul
Cel mai prost din aste grajduri, am atinge idealul
Unei țărănimi romîne viguroase și de soi...
Cînd o să se 'ntemeieze îns'un Jokey Club la noi
Și pentru 'mbunătățirea trudnicei rase umane?
Caii-au grajduri minunate, și cheltuim milioane
Spre-a'ntreține pentru dînșii cursele din Hypodrom...
Pentru dobitoace luxul,—sărăcia pentru om!

George Ranetti.

Cronica Literară

— Artă și critică femenină —

Intr'o cronică literară din unul din numerile trecute ale „Vieții Romînești", confratele G. I., vorbind de artă și critică femenină, emite cîteva păreri pe care nu le pot împărtăși.

In primul loc Domnia sa socotește că poezia de dragoste a unei femei, exprimînd sentimentul *poetic* al femeii pentru un bărbat, nu poate fi gustată și înțeleasă de critic pentru motivul că nimic nu e mai banal și mai prozaic pentru un bărbat decît alt bărbat. Dacă am generaliza ar trebui să zicem acelaș lucru și noi femeile despre poezia de dragoste... a părții adverse...

Părerea mea însă e că în poezia de dragoste ființa cîntată de poeții adevărați nu e niciun bărbat anumit nicio anume femee, ci un simbol al desăvîrșirii omenești pe care iluzia patimii îl întruchipează în iubitul sau iubita poeților. De aceia poezia adevărată ne va provoca emoția puternică, impresia poetică cîntîndu-l pe *el* sau pe *ea*, pentrucă și *el* și *ea* realizează acolo năzuința noastră spre ideal, visul de frumusețe și desăvîrșire fizică și morală pe care fiecare din noi ni-l plăzmuim, îl căutăm și-l urmărim în viață cu iluzia că s'a realizat în dragoste. Și frumusețea, desăvîrșirea fizică și morală ne va produce în totdeauna emoție poetică, indiferent de sexul în care se realizează. Iar dacă e vorba că necesitatea unei critici femenine se resimte numai pentru acest *minus* de poezie pe care d. G. I. se crede neapt de a-l înțelege și aprecia, atunci ea poate lipsi fără nicio pagubă pentru mișcarea noastră culturală!...

Că sentimentul dragostei, ca și oricare alt sentiment de altminteri, trebue să se exprime în versurile poetei cu toate însușirile sufletului femeii și că trebue să aibă altă *notă* decît versurile de dragoste ale bărbatului, nu încape îndoială, sîntem de acord cu d. G. I. Socot însă că femeia poate cînta și însușirile fizice ale iubitului fără să jignească nici gustul nici pudoarea, totul e să le cînte *cu talent*, să nimerească *forma* în care trebue să le cînte. Se'nțelege că dacă va cînta „barba ebenină" și talia viguroasă a iubitului în forma și cu expresiile cu care *obișnuit*

cîntă bărbaţii în versurile lor frumuseţa femeii, poezia va fi şi banală şi barocă. Aceasta însă nu *pentrucă* ar fi cîntat frumuseţa fizică a iubitului, ci pentrucă ar fi cîntat'o *fără talent*.

A hotărî care anume sentimente pot fi cîntate de femee şi care nu, este a crede unor vechi şi înguste prejudecăţi, a ne servi în aprecierea şi judecarea activităţii femeeşti de acea balanţă defectuoasă a unei sentimentalităţi factice rezultatul acestor prejudecăţi, în loc de a judeca larg şi generos, cum obişnuim în alte chestiuni de artă şi ştiinţă.

Astfel „a cerşi" dragostea unei femei mi se pare tot atît de neestetic ca şi a cerşi dragostea unui bărbat. Noţiunea „a cerşi" este prin ea însăşi neestetică, jignind şi simţul moral şi simţul estetic, dar dacă o femee ar cînta sfîşietoarea dramă a unei dragoste neîmpărtăşită în versuri geniale sau numai de talent, dacă suferinţa ei adîncă ni s'ar comunica şi nouă şi ne-ar cuceri cu sinceritatea patimii arzătoare, turnată în forma cea mai potrivită, emoţia estetică ar înlătura cu totul acea jignitoare noţiune „a cerşitului" ce şede rău în versurile poetului caşi în versurile poetei!...

A pretinde femeii să cînte anume sentimente şi să se abţie dela exprimarea altora, *chiar dacă le-ar resimţi*, pentru a nu jigni delicateţa şi... pudoarea este a nesocoti talentul şi a întinde şi asupra activităţii artistice a femeii acea nenorocită tutelă care ne deschide largi uşile fabricilor şi ne interzice cu asprime exercitarea profesiilor libere în condiţiuni egale cu ale bărbatului.

Cît despre îndoiala şi curiozitatea cu care eminentul critic aşteaptă o operă femenină fie de artă sau de critică asupra manifestărilor exterioare ale dragostei, despre grija ce o are că nu vom şti să atingem acest subiect fără a jigni estetica... delicateţa şi chiar pudoarea (!) mi se pare cel puţin lucru surprinzător!... E ca şi cînd am face confuzie între bună cuviinţă şi bonton. Buna cuviinţă este un mod firesc de a fi izvorît dintr'o armonioasă dezvoltare intelectuală şi morală—bontonul e felul de a fi artificial izvorît dintr'o sumă de prejudecăţi înguste şi adeseori în contrazicere cu buna cuviinţă...

In poezie, în artă şi în orice ramură de activitate (chiar şi în critică) personalitatea puternică, înzestrată cu talent, chiar de ar fi a unei femei, va şti, oricare ar fi sentimentul pe care-l exprimă, subiectul pe care-l atinge, să găsească forma cea mai potrivită, expresia care să nu jignească delicateţa şi pudoarea, nici chiar cînd ar fi vorba de simţirile fireşti ce fac farmecul şi poezia vieţii. Aceste simţiminte sînt poetice prin stările sufleteşti pe care le trezesc în sufletul nostru, şi poezia ecoul acesta îl trezeşte în suflet vorbindu-ne de ele; lipsite de acest ecou ele sînt respingătoare şi nedelicate şi nu pot încăpea în opere de artă de o valoare superioară. A găsi nota justă în producerea operei de artă, tonul just în aprecierea ei, forma potrivită în exprimarea ideilor şi sentimentelor e chestie de tact şi de pricepere, cu un cuvînt de talent la bărbaţi caşi la femei. Indoiala d-lui G. I. numai în ceia ce priveşte pe femee mi se pare jignitoare şi... prezumţioasă!...

Valorile şi aprecierile estetice şi morale sînt create de bărbaţi şi adoptate de femei, chiar cînd aceasta e în dauna lor, zice d. G. I. Cu voia d-sale, creatorii acestor valori nu sînt *bărbaţii*, ci condiţiile de traiu şi de organizare socială, probă evidentă modificările aduse în morala socială şi în raporturile dintre bărbat şi femee în ultimii ani în apus, *fără voia* a tot puternicului rege al creaţiunii şi stăpînitorul femeii, bărbatul.

Lucrurile care s'au „încetăţănit" în artă şi ştiinţă s'au impus fiind că au fost izvorîte din personalităţi marcante, şi nu s'au primit din aceleaşi motive din care s'au primit valorile morale şi estetice... Aceste valori erau datorite condiţiilor de traiu ale femeii în societate şi ele trebuiau primite ca adăptări la aceste condiţii, de ele depindea fericirea şi bunul ei traiu în viaţă. In artă numai cei ce nu au o personalitate proprie împrumută formele şi expresiile artiştilor de talent; poeta adevărată, ca şi poetul adevărat, fiind ea *însăşi* va căuta să se exprime *pe sine însăşi*, în forma căutată şi găsită anume pentru aceasta; până şi criticul, ba chiar şi *critica*, avînd să exprime păreri, idei şi sentimente proprii îşi va alege singură expresiile şi frazele, în loc de a le împrumuta, fie chiar dela I. Gherea, maestrul nostru al tuturor.

Activitatea artistică şi intelectuală a femeii mi se pare preţioasă în mişcarea culturală prin faptul că, fiind izvorîtă dintr'o individualitate ce nu a avut până în prezent prilejul de a se manifesta, aduce o notă nouă, un punct de vedere propriu, însuşiri datorite firii ei deosebite şi ca urmare, o lărgire a sferii de activitate omenească în estetică şi în operele de cugetare.

Ceia ce trebue dar să cerem dela cele ce scriu în versuri şi în proză e acel *ceva* ce nu se poate defini, acel *ceva* insezisabil ce nu vrea şi nu poate să se supună niciunui cod (chiar atunci cînd el este distilat din peniţa cea mai subţire a celui mai subţire critic!), acel ceva căruia-i zicem talent şi care rezolvă toate chestiunile şi ridică toate greutăţile!...

Izabela Sadoveanu-Evan.

Notă. Acest articol a fost trimis mai de mult. Cerem scuze colaboratoarei noastre pentru amînarea publicării lui.—D. G. I. va face, cu altă ocazie, observaţiile sale la acest articol.

Cronica Economică

— Lipsa de lucru la țară în timpul iernii —

Lipsa de lucru, iarna, la țară, este dezastroasă din toate punctele de vedere.

Industria a luat din mîna țăranilor și puținul lucru pe care-l mai făceau nevestele lor în timpul iernii. Așa fabricile de țesături le pun la îndămînă pînza făcută gata și multe țărance au uitat războiul, în cît acuma am ajuns, să ne batem capul, ca să-l introducem iară la țară. Un proprietar din Vlașca, care ne-a cumpărat un războiu, căuta și o lucrătoare, ca să-i învețe țărancele de pe moșie.

Dar pilda cea mai desevîrșită ne-o dau fabricile de postav. Două din cele trei fabrici *) mai importante și *încurajate* de stat produc anual postav, pături etc. pentru 451,953 lei, iar *dimie, sumane* etc. pentru lei 149,907 lei adică ¼ din valoarea producțiunii anuale. Dar dacă avem în vedere că produsele țărănești sînt mult mai ieftine decît postavurile, apoi *cantitativ*, putem zice că aceste 2 fabrici produc *jumătate* din marfa lor *pentru țărani*.

Faptul acesta trebue să ne dea de gîndit, căci dacă fabricile de postav nu pot trăi numai pe spinarea celor îmbrăcați nemțește, silite sînt să-și facă clienți pe toată lumea dela țară; dar în acelaș timp, nu e mai puțin adevărat, că legiuitorul nostru nu s'a gîndit să facă o industrie pentru *dimie* și cu atît mai puțin i-ar fi trecut prin gînd, că întemeind industria postavului, dînsul avea să ia țesutul dimiei din mîna țărancelor și să-l dea fabricanților de postav!

Dar am spus că pilda cea mai desăvîrșită în cazul de față sînt fabricile de postav. In adevăr, în Ancheta industrială 1901—1902 pag. 20, ni să dă 14 *fabrici* (industria mare) de postav. Ei bine, din acestea 11 *fabrici* produc *numai*: dimie, sumane și tot felul de articolele pentru țărani.

Și dacă am lua industriile pe rînd, ar fi ușor de văzut că industria noastră cea mare, atunci cînd specialitatea îi permite, tinde să fabri-

*) A treia se ocupă mai mult cu comande pentru armată. Datele le iau din Ancheta industrială 1901—1902—*cea netipărită*.

cheze tot mai mult obiectele pe care le consumă țăranul și pe care în mare parte *și le poate fabrica singur*.

Lucrul acesta dealtmintrelea nu trebue să ni se pară anormal, cînd ne gîndim că populația din orașe abia trece de un milion, iar cea dela sate trece peste patru milioane și jumătate. Mușterii fabricilor noastre fiind astfel împărțiți, nu e de mirare că fabricile de pielărie se întrec să producă opinci pentru țărani, că tîmplăriile cu aburi fac scaune, mese, lăzi cît de simple, așa ca să se vîndă cît mai multe la Obor și la bîlciuri, că chiar marile ateliere de confecțiuni fac pentru țărani cel puțin *jileca*, cu care se împestrițează astăzi portul țărănesc.

Valorile de mai jos luate din Ancheta industrială 1901—1902 industria mare (pag. 98 și 96) ne pot justifica bănuielile de mai sus:

	Kg.	Lei	N-rul fabricilor în care se lucrează
Aba, dimie, ițari etc.	234,942	816,864	12
Flanele, mintene, sumane	85,213	311,841	4
Piei pentru opinci	—	1,760,422	8
Total în lei		2,889,127	

Ce economie, și prin urmare ce cîștig n'ar avea țăranul, dacă ar lucra el însuși toate aceste obiecte, pe care le plătește cu aproape 3,000,000! Astfel fiind drumul care ni s'a croit, țăranul are să ajungă să nu-și mai facă nimic. Căci în adevăr, cînd găsești gata obiectul de care ai nevoie, îl iai mai de grabă pe datorie, decît să alergi, să-ți aduni materialul și să te apuci de lucru.

In rezumat, una din urmările încurajării industriei la noi, este încetarea meșteșugului și a industriei casnice la țară, și faptul acesta ar trebui să ne atragă toată atențiunea.

Dar dacă ministerul industriei stă la oraș, apoi ar fi nedrept să nu vorbim de acel al instrucției publice, care a avut totdeauna în vedere pe țărani: Băncile populare sînt datorite în cea mai mare parte inițiativei învățătorilor dela sate; acelaș lucru cu asociațiile sătești pentru a lua moșii în arendă, și nu rareori sînt consultați de învățătorii dela țară, cum ar face mai bine ca să învețe pe săteni cutare sau cutare meșteșug.

Ministerul instrucției răspîndește tot mai mult școli de agricultură și de meserii în țară, și dacă nu constatăm încă rezultate binefăcătoare ale acestei activități în folosul săteanului, cauza este că fiul de sătean odată eșit din școală, nu știm sau nu facem nimic pentru ca să-l oprim la țară. Toți absolvenții școalelor de tot felul sînt atrași la orașe ca de un magnet puternic și cu fie-care rînd de elevi care trec pragul școlii, pare că începem iar dela capăt lucrarea destinată în folosul săteanului.

Cauza este că atunci cînd elevul și-a luat diploma sau certificatul, *autoritatea* și *specialitatea* ministerului de instrucție au încetat. Alte autorități ar trebui să întrebuințeze aceste produse ale școalei, să le mențină la țară și să le dea menirea pentru care au fost pregătite.

Există încă Administrația Domeniilor Coroanei, care lucrează la buna stare economică a țăranului nu numai pe terenul agriculturii, dar și pe calea meșteșugului sau a industriei casnice. Pe Domeniile Coroanei se dau atîtea exemple frumoase, pe care proprietarii mari ar trebui să le urmeze, căci n'am auzit până acuma vre-unul, care să tindă a sărăci pe locuitorii de pe moșia lui.

Ca să ne dăm mai bine samă de pierderile anuale din cauza lipsei de lucru la țară în timpul iernii, vom spune că d. Alimănișteanu*) le socotește la 136,514,640 zile lucrătoare, care a 45 bani ne dau o pierdere de 61,431,588 lei anual și aceasta este bine înțeles un minimum. Cu toate acestea, presupunînd că pierderea materială ar fi numai 61 milioane și jumătate de lei, și dacă această sumă sau chiar jumătate din ea s'ar vărsa anual la băncile populare, ce mijloace de cultură și de muncă am pune la îndămîna sătenilor! Și numai atunci am putea să nădăjduim să ocupăm la porțile Orientului, locul pe care în realitate l'am cucerit numai pe hîrtie!

P. N. Panaitescu
Inginer.

---

*) Agricultura și Industria, etc. pag. 12.

Cronica Medicală

Mortalitatea copiilor la săteni

La noi în țară, natalitatea e mare, mult mai mare decît la multe popoare; dar, din nenorocire mortalitatea este excesivă, mai ales acea a copiilor. Dacă considerăm perioada cincinală 1892—1896, pentru care avem cifre definitive, aflăm că mijlocia anuală a nașterilor a fost de 226,204 pe cînd acea a morților, de 170,966 inși.

În această din urmă cifră însă, 81,923 reprezintă copiii morți, și anume, numai pe acei morți dela naștere până la vrîsta de 5 ani. Dacă pe lîngă aceștia, am fi adăugat și copilăria a treia, care cuprinde pe acei în etate de la 5—14 ani, proporția mortalității copiilor ar fi trecut de jumătate din totalul anual al morților.

Dar dacă țara noastră pierde în fiecare an un număr însămnat de copii, această pierdere este mai ales simțitoare la sate. Iar faptul acesta l'au constatat toți acei care s'au ocupat vr'odată, la noi, de igienă, demografie, economie sau statistică. Regretatul nostru igienist, profesorul dr. Felix, scrie în raportul său din 1895: „Nu se face tot ce ar trebui să se facă pentru ridicarea economică și morală a țăranului, pentru creșterea înțeleaptă a generațiunilor viitoare de țărani, pentru povățuirea sătenilor asupra exploatării mai raționale a pămîntului, asupra îngrijirii vitelor, pentru educațiunea practică a fetelor care ar trebui să învețe economie casnică și puțină bucătărie". Iar aiurea: „Ar fi o greșală dacă am aștepta numai dela serviciul sanitar îndreptarea acestor rele, dacă am crede că marea mortalitate și mica natalitate se pot combate numai prin măsuri sanitare, fără conlucrarea acelor factori care influențează mai direct economia publică, care produce o creștere a avuției naționale".

*

Spre a ne face o idee lămurită în această chestiune, vom cerceta mortalitatea la sate ținînd samă de cele trei epoce ale copilăriei: dela 0—1 an, dela 1—5 ani și dela 5—14 ani. Și, cifrele dobîndite, le vom

compara apoi cu acele ale mortalităţii din comunele noastre urbane. Iată datele oficiale definitive, pe anii 1898 şi 1899, stabilite de serviciul statistic al ministerului de agricultură, comerţ, industrie şi domenii:

Mortalitatea în ţară:

Etatea morţilor	Morţi in 1898 in comunele		Morţi in 1899 in comunele	
	urbane	rurale	urbane	rurale
De la 0 — 1 ani	8.519	39.161	8,731	40,815
„ 1 — 5 „	4,814	23,062	4,799	26,735
„ 5 — 14 „	1,629	10,388	1,874	11,713
„ 0 — 14 „	14,962	72.611	15,404	79,266
De toate vristele	29.736	125.611	30,885	132.995

Din datele acestui tablou se observă că pe cind mortalitatea infantilă, în comunele urbane, se ridică in 1898 şi 1899 abia la jumătate din numărul total al morţilor din oraşe, în comunele rurale ea trece mult de jumătate pentru anul 1898 şi in 1899 trece chiar de ³/₅ din numărul total al morţilor dela sate. Aceste proporţii sint ingrozitoare, mai ales in ce priveşte mortalitatea infantilă rurală *).

Şi nu trebue să ne scape din vedere nici insămnătatea economică a faptului. Omul este un capital productiv şi copiii sint capitaluri in formaţiune, care la rindul lor vor produce. Ei bine, sătenii noştri muncesc, hrănind şi crescind copiii, iar tocmai cind aceştia pot incepe a munci şi a face astfel rentabil capitalul pe care il reprezintă, — atuncea *mor*. Nu mai vorbim de pierderea imediată ce o incearcă săteanul cu cheltuelile de inmormintare şi nici de pierderea morală, de suferinţile ce le indură el prin moartea odraslelor sale!

O dovadă a mortalităţii infantile excesive în Rominia, o găsim în

*) Marea deosebire a mortalităţii infantile in cele două soiuri de centre, urbane şi rurale, mai reiesă şi din comparaţia cifrelor de mortalitate la populaţiunea ortodoxă şi la cea mozaică (aceasta din urmă trăind aproape numai in comune urbane). După datele serviciului nostru statistic, mortalitatea ortodoxilor a fost în 1898 de 27 iar in 1899 de 28⁴ la mie, pe cind acea a populaţiei mozaice a fost numai de 21 in 1898 şi numai de 20⁴ in 1899. — Aşa dar *mortalitatea ortodoxilor este mult mai mare decît a mozaicilor şi a mers crescind in acei doi ani, pe cind acea a mozaicilor, mai redusă, a mers descrescind.*

comparaţia cifrelor cu acelea ale ţărilor străine. Să luăm de pildă Franţa. Şi fiindcă aici nu avem date separate pentru mortalitatea infantilă la sate şi oraşe, comparaţiunea o vom face, între ambele ţări, luind cifrele mortalităţii infantile la un loc (pentru sate şi oraşe). Iată cifrele pentru anul 1899:

Mortalitatea in Rominia şi Franţa, in 1899.

Etatea morţilor	Morţi in Rominia cifra		Morţi in Franţa cifra	
	Absolută	% din tot	Absolută	% din tot
Până la 1 an	49,540	30,[illegible]	142,541	17,[illegible]
De la 1 an şi 1 zi — 14 ani	45.124	27,[illegible]	78.381	9,[illegible]
Peste 14 ani	69,211	42,[illegible]	589,972	72,[illegible]
De toate vristele	163.881	100	810,894	100

Acest tablou este foarte instructiv. Dacă ţinem samă că populaţiunea celor două ţări a fost in 1899 de 5.956,700 şi respectiv 38,694,000 locuitori, atunci mortalitatea, la sută de populaţie, se evaluează în Rominia cu 2.75, pe cind in Franţa, numai cu 2·10, fiind mai mică în această din urmă ţară aproape cu 1/4. Dar şi mai interesante sint consecinţele relative la cestiunea ce ne preo upă în special: mortalitatea copiilor.

Observăm în pr mul loc că la 100 de morţi, copiii până la 1 an participă, în ţara noastră, cu peste 30 %, pe cind in Franţa numai cu 17 %, adică numai cu ceva mai mult de jumătate ca la noi; iar copiii intre 1—14 ani participă în ţara noastră cu 27%, pe cind in Franţa numai cu 9 la suta de morţi, adică numai cu 1/3 din proporţia noastră. În schimb însă, proporţia cea mai mare la 100 morţi o au în Franţa persoanele care au trecut de 14 ani şi care contribuie cu peste 72 %, pe cind la noi contribuţiunea acestora se cifrează abia cu 42 %! Pe înţelesul tuturora, aceste cifre se traduc astfel: *pe cind în Franţa copilul are foarte mari sorţi să ajungă la vrista in care îşi poate folosi sieşi, părinţilor şi ţării, la noi copilul moare înnainte de a putea începe să producă.*

*

Din cercetările de până acum, am ajuns la următoarele două constatări: 1) că mortalitatea noastră infantilă este mare în comparaţie cu a altor ţări şi 2) că ea nu se distribuie egal pe teritoriul Rominiei, fiind cu mult superioară la sate. Din acestea, putem trage încheierea că marea mortalitate infantilă din ţara noastră nu se datoreşte nici condiţiunilor generale ale naturii umane, — de oarece multe ţări au mortalitate mai mică — şi nici condiţiunilor generale ale ţării noastre, de oarece, chiar la

noi în țară, în comunele urbane și la populația israelită, mortalitatea este mai mică... Care să fie dar atunci cauzele care condiționează excesiva mortalitate infantilă la noi?

S'a repetat adeseori că pricina de căpetenie a slăbirii și istovirii țăranilor noștri, și prin urmare a marei mortalități a copiilor lor, ar fi alcoolismul. Datele statistice ne vor lumina și în această privință. Iată, după cifrele ce ne-am putut procura de la serviciul nostru statistic, care sînt cantitățile de băuturi spirtoase ce s'au consumat, anual și în mijlociu de fiecare cap de locuitor, în cele două țări: Romînia și Franța, în perioada cincinală 1899—1903:

Consumațiunea băuturilor alcoolice în Romînia și Franța

Felul băuturii	Consumațiunea în 1899—1903 în	
	Romînia	Franța
Vin	hl.	hl.
Bere	30.9	176.8
Alcool absolut (rachiu, țuică, etc.)	1.1	24.0
	3.0	4.11

Reducînd aceste cantități la alcool absolut, căpătăm pentru Romînia o cantitate de 5.51 litri și pentru Franța una întreită, de 17.41 litri, ceia ce însamnă că pe cînd un Romîn în genere a băut, în fiecare an din perioada arătată, în mijlociu, numai 5 litri de alcool absolut, Francezul a consumat de trei ori pe atîta. Și cu toată această disproporție a alcolului consumat în cele două țări, totuși mortalitatea infantilă este mai mare în Romînia! — Nu dar alcoolismul poate explica starea noastră de plîns în această privință; trebue să existe alte cauze, care ne fac să pierdem un așa mare număr de copii la sate.

*

Cauzele mortalității copiilor de la țară se pot grupa în două mari diviziuni: *cauze directe*, adică boalele care seceră copiii și *cauze indirecte*, adică acele care predispun pe copii la boli.

Boalele copilăriei variază după etatea copilului. Pentru vrista de la 0—2 ani, sînt mai frecuente următoarele: *tetanosul, bronco-pneumonia, debilitatea congenitală, gastro-enterita, boalele infecto-contagioase, tuberculoza* și *sifilisul ereditar*; iar în celelalte vriste ale copilăriei: *boalele infecto-contagioase, boalele aparatului respirator, ale aparatului digestiv, tuberculoza, meningitele, endocarditele, nefritele*, etc. contribue a provoca un mare număr de morți.

Nu vom stărui aici asupra împrejurărilor și gravității fiecărei boli. Ajunge să spunem că tetanosul noilor născuți, care se întîlnește numai la popoarele absolut inferioare, dă la noi un mare număr de decese. Debilitatea congenitală, slăbiciunea, cauzează deasemenea o sumă de morți, pentru cuvîntul că sătencele muncesc pînă aproape de ziua în care nasc, fără a se repauza și fără a se face vre o pregătire. Boalele aparatului respirator dau un procent enorm de morți, din cauza caselor rău construite, care expun pe copii la răceală. În ce privește afecțiunile gastro-intestinale, numărul copiilor săceraţi este deasemenea foarte mare, provocate fiind de hrana nepotrivită pe care mamele o dau copiilor, fie din pricina ignoranței, fie din cauza sărăciei. Vin apoi difteria, scarlatina, pojarul și tusa convulsivă. Neapărat însă că această ordine nu este bazată pe cifre, căci *verificarea cauzelor de moarte nu există la țară*, ci numai la orașe, dar ea rezultă din numeroase observații.

*

Cauzele indirecte, cauzele eficiente ale marei mortalități a copiilor de la țară trebue să le căutăm în condițiile sociale, în condițiunile de traiu ale respectivei populațiuni rurale. Starea economică a țăranului, bugetul lui, munca țăranului și venitul acestei munci, locuința lui primitivă, alimentația, starea de mizerie, ignoranța adîncă, lipsa celor mai elementare condițiuni igienice, iată, cele ce ne explică îndeajuns marea mortalitate infantilă...

Copilul țăranului se naște din părinți rău hrăniți, adesea pelagroși, totdeauna impaludați, din o mamă surmenată prin muncă până în ultimele momente înnainte de facere, — pe un pat de scînduri acoperit cu rogojini și mai adeseori jos, pe pămîntul gol, ca animalele. Lipsit de cele mai multeori de asistență medicală în timpul nașterii, expus la orice infecțiune la primele momente ale vieții, copilul respiră aerul infect dintr-o locuință mizerabilă și de o construcție primitivă, care cu greu îl poate apăra de intemperiile climei din țara noastră. Alăptat de o mamă rău hrănită, el suge un aliment sărăcăcios, iar în timpul muncii, chiar acest lapte e înlocuit, din primele luni, cu mîncare, mămăligă, pîne sau altele. Astfel, debil din naștere, lipsit de o hrană suficientă, organismul lui, slăbit prin impaludismul contractat din primii ani, devine mediul de cultură cel mai propice pentru orice infecțiune microbiană.

Profilaxia boalelor, atît în prima cît și în a doua copilărie, se rezumă în mare parte în condițiunile igienice de traiu, atît ale copiilor cît și ale părinților lor. Iar aceste condiții igienice necesare pentru ca copilul să poată trăi și desvolta sînt, în starea actuală de lucruri, *imposibile de realizat la țară*. În această privință, ancheta pe care am avut ocaziunea să o facem în diferitele comune din țară, cu binevoitorul concurs al d-lor medici de plasă, este hotărîtoare. Și înnainte de a în-

cheia, vom da aici extrase din răspunsurile ce am primit, la chestionarul nostru de anchetă, de la acei care prin chiar funcțiunea lor sînt în măsură să cunoască mai bine ca oricine igiena populațiunii noastre rurale.

Din județul Mehedinți, d. medic de plasă dr. Vulpescu ne scrie: „Igiena atît a lehuzelor cît și a copiilor lasă prea mult de dorit, și aceasta este în legătură cu munca excesivă, alimentațiunea insuficientă și locuințele mizerabile; *această stare de lucruri se va îndrepta numai cu rezolvirea chestiei țărănești*".—„În comunele din județul Buzeu—scrie d. dr. V. Popescu—marea mortalitatea a copiilor, în primele zile după naștere, e produsă de debilitatea congenitală, bronco-pneumonie, tetanos; posibilitate de a se micșora această mortalitate, *dacă starea materială a țărancelor ar fi mai bună*".—Din județul Argeș, d. dr. Orășeanu scrie: „Cauzele relei igiene și a mortalității copiilor sînt *ignoranța* și *lipsa*. Țărancele cu mijloace îngrijesc mai bine de copii". (În mai multe comune din acest județ țăranii stau relativ mai bine).

Să trecem în Moldova. Iată ce răspunde d. medic de plasă dr. Guțu: „*Numai îmbunătățirea stării materiale* a locuitorilor ar face posibil ca sfaturile de igienă să fie urmate de locuitori care, în genere, nu fug nici de moașe, nici de doctori; sfaturile să fie însă date cu pricepere, cu bun simț și potrivite vieții reale".—Din Tecuciu, d. dr. Glücksmann scrie: „Igiena femeilor în timpul lehuziei și a copiilor e în așa strînsă legătură cu condițiunile de traiu, încît numai o modifcare în bine a acestora din urmă, ar aduce o îmbunătățire serioasă a celor dintăiu. Cu toată propaganda de igienă și salubritate ce i se face, țăranul încă nu e convins, *din cauza mizeriei* ce e nevoit să o îndure, în anii răi, cînd porumbul nu se face și *din cauza speculațiunilor* la care este supus de către samsari și negustori, care îi cumpără ouăle, laptele, găinile, etc., în schimbul a diferite nimicuri care strălucesc, dar care nu reprezintă nici pe departe valoarea celor ce el dă. Acești speculatori iau din gura țăranului alimentele hrănitoare, lăsîndu-i în loc ceapă, urzici, usturoi, etc."—Desperarea medicilor de plasă din județul Botoșani o vedem în următoarele cuvinte ale d-lui dr. Manolescu: „Lipsa aproape generală și complectă a condițiunilor mai bune de traiu, face imposibilă realizarea celor mai simple condițiuni de traiu igienic. Îmbunătățirea ar fi: toate mijloacele de *a scoate pe țăran din ghiarele mizeriei, și care sînt de ordine socială*".

Un medic de plasă din județul Vaslui constată cum sub ochii lui degenerează și piere populația romînă din comunele rurale, cum mor copiii în mare parte de gastro-enterită și de bronco-pneumonie, cum se întinde pelagra și cum *aceste plăgi sînt ascunse de administrația locală*. Constatări identice avem și din județele Dorohoi, Roman, Putna, Tutova, etc.

În fața acestor constatări, trebue să ne întrebăm: care este hrana țăranului?—Natura alimentelor întrebuințate este de așa fel că nu răspunde de loc cerințelor igienei. Aici vom pomeni numai lucrarea fun-

damentală asupra subiectului, datorită eminentului nostru coleg d. dr. G. Proca, dar nu ne putem opri de a nu cita constatările făcute de d. Gidei în ancheta sa întreprinsă și publicată asupra unei comune din județul Ilfov: O familie de țărani—cetim acolo—compusă din 5 suflete, cheltuește pentru hrana lor într'un an: mălaiu, cite o baniță pe săptămînă, în tot, cam de 156 lei pe an; carne, într'un an de 20 ori, cam de 5 lei; pîne de vr'o 10 lei, pește de patru ori într'un an, cam de 3 lei; castraveți cam de 3 lei, varză de 4 lei, ceapă, 50 kgr., 2 lei; praj, 200 fire, 20 bani.—Aceasta e consumația medie într'un an: îndeobște, mămăliga este unicul aliment, pînea numai rar și numai în anumite județe; căci nu putem considera ca alimente ceapa, loboda, urzicile, castraveții, etc.

În zadar am recomanda dar, noi medicii, țărancei, să-și alapteze copilul vreme mai îndelungată; în zădar îi vom demonstra primejdiile alimentelor indigeste, ca mămăliga, ceapa, etc., pentru copilul ei în frageda etate, dacă ea singură nu are putința unei alte alimentațiuni. —Și așa stind lucrurile, atunci fie-că copilul moare de debilitate congenitală, de tetanos, bronco-pneumonie ori de gastro-enterită, aceleași sînt cauzele indirecte care pricinuesc aceste boale, cauze pe care le găsim foarte bine rezumate în următorul răspuns al unui medic din Romanați: „În primul rînd, starea economică care este din cele mai rele în majoritatea familiilor țărănești; ignoranța și prejudițiile în al doilea rînd. Starea actuală de lucruri se va putea ameliora numai cu timpul, dacă ne vom gîndi la îmbunătățirea stării economice a țăranului. Căci, în definitiv, *mizeria este primul și cel mai de căpitenie obstacol, în această privință, la orice progres*".

*

Ar fi ușor să formulăm concluziunile, dacă ne-am mărgini a scrie o simplă rețetă. Să recomandăm părinților să steie într'o casă bună și să se adreseze la o moașă cu diplomă, spre a preveni tetanosul copiilor; să prescriem o infuziune de poligală sau pectorale, pentru a combate bronco-pneumonia; să instituim dieta hidrică, spre a face să dispară gastro-enterita, și așa mai departe, indicînd cite un medicament contra fiecării boale care lovește pe copii. A face astfel, ar însămna însă a nu vedea cauza adevărată a boalelor înseși, ar fi a ne expune la răspunsul acelei mame care, avînd un copil tuberculos și medicul recomandîndu-i odihnă, aer curat, mîncare bună, etc., ea exclamă cu durere. „Dar cum să le fac, d-le doctor, cînd sînt săracă lipită pămîntului!?

Neapărat că noi nu înțelegem să afirmăm că toate boalele sînt datorite exclusiv acelor cauze pe care le-am numit indirecte; dar, nu este mai puțin adevărat, că în marea majoritate a cauzelor, boalele de care sînt bîntuiți și săcerați copiii sătenilor, se datoresc mediului social-economic. Și de aceia, pentru combaterea mortalității excesive, se impun remedii economice.

Dr. S. Miron și d-ra dr. Ecaterina Arbore.

Cronica Internă

— Momentul —

Am ajuns la răspintie.

Imaginea aceasta, atît de banală, de astă dată colorează, în adevăr caracteristic, luptele noastre politice.

Cuvîntul „politica" a căpătat, la noi, un înțeles pe care cu greu l'ar putea pătrunde cineva în restul Europei.

Cu acest cuvînt se asociază în Romînia, fără voe, pentru un „om mijlociu", un cortegiu întreg de idei nedeslușite, de dezaprobare și dezgust, care se exteriorizează prin o mulțime de epitete consacrate: meschin, murdar, patimă necurată, interes de gașcă,—și „numele lor legiune"...

De aici s'a înrădăcinat credința că un om superior trebue să „planeze deasupra politicii", care infectează ocupațiunile senine ale oricărui om de bine în toate sferile de activitate.

De aici și șirul cunoscut de lozince: „profesorii nu trebue să facă politică",—sau „să nu introducem politica" în școală, în biserică, în armată, în magistratură, și chiar la căile ferate și la regia monopolurilor. Și cine n'a auzit vestitul strigăt: „țăranul să rămînă în afară de valurile tulburi ale politicii"?...

S'ar părea, după această concepție, că politica e sferă proprie de activitate numai pentru candidații la pușcărie, sau pentru cei scăpați din ocnă.

Vă puteți închipui o astfel de concepție asupra politicii la orice European, la „nobilul moșneag" Gladstone, la un Jaurès, Clémenceau sau Buelow?

Și ceea ce e mai nostim, prin falșificarea celui mai elementar bun simț, orice neputincios, orice egoist, mărunt la suflet, din categoria celora pentru care Dante nu găsește loc nici în iad, fiindcă nu sînt în stare să facă nici rău nici bine, se crede în drept de a poza în om superior, pentrucă „nu face politică", și să arunce în juru-i priviri disprețuitoare...

Poți avea în urmă-ți o viață întreagă de sacrificii, poți să fi renunțat la averea părintească, la o situație liniștită și asigurată, poți să-ți iai lumea în cap, sărac și singur, spre a te arunca în luptă pentru acelaș ideal ce ți-a luminat tinerețea, poți intra în foc în toate părțile Romînimii,

sbuciumată astăzi peste tot de avîntul spre o nouă viață, poți la pragul bătrînețelor să-ți riști viața și libertatea și chiar, și viitorul copiilor,—în zădar!

„Omul care planează deasupra politicii",—el, care în lunga lui vegetare nu a avut un singur gest generos, nu a săvîrșit un singur act de bărbăție, nu a fost în stare să renunțe o dată măcar la somnul de după masă, sau să jertfească pentru ideile sale „democratice și înnaintate"—o! totdeauna „democratice și înnaintate!"—măcar scufia și papucii săi de noapte în care se exercitează în „preocupările sale senine",—o, el tot se crede,—plin de conștiința „curățeniei" sale de castrat—în drept să te judece cu asprime, ca infeciat de politicianism, pentru că „te amesteci în politică"....

Fiind dat că în lupta pentru existență, această atitudine, inofensivă și comodă, și mai ales acomodantă, ușurează oamenilor slabi o carieră, obscură și somnolentă, de rumegător... „idealist", mulțumită indulgenții indiferente cu care este primită de către toate taberele în luptă, — ea nu ar fi meritat în sine vre-o mențiune deosebită.

Dar această stare sufletească crează o atmosferă atît de prielnică tuturor speculanților și transfugilor din fire! Dacă ori-ce politică e „murdară" și „meschină" prin definiție, dacă „nu e nici o deosebire între unii și alții",—dacă „în fond" totul se reduce la „cașcaval",—nu e cel mai firesc lucru din lume, ca disprețuind toate partidele politice de opotrivă, să te folosești de ele numai ca să ajungi secretar general de minister, ori comisar de poliție,—nu e tot una, unde te „inscrii" sau pentru cine votezi, sau dacă treci prin exces de abilitate, de la un „club" la altul, pîndind.. „momentul psicologic?"... „Soyons sérieux, mon cher!"...

* * *

Voiu cerceta poate altădată împrejurările istorice, care au dat naștere acestei psicologii ciudate.—Acum e destul să amintim reacționarismul adînc, fără nici un luminiș, care cuprinsese în ultimele două decenii aproape toată pătura intelectualilor noștri și care s'a resfrînt între altele și în faptul, că un moment contenise și avîntul democratic al partidului liberal, singurul partid din cele rămase pe arena vieții politice, ce avea tradiții progresiste, fiind creat și condus atîta timp de fruntașii generațiunii dela 1848, crescută în ideile revoluționare ale Apusului dela jumătatea veacului trecut.

Răscoalele țărănești înse supun la o grea încercare această psicologie.

In adevăr, astăzi lupta este dată în jurul unui program precis: reformele agrare anunțate de actualul guvern, cînd a luat cîrma statului.

Oricît de modest este acest program, el cuprinde un minimum, care nu numai că poate da cel puțin o rază de nădejde țărănimii noastre, spre a se restabili raporturile pașnice la țară, dar acest minimum abia poate împăca opinia publică a lumii civilizate întregi, care numai acum și-a dat sama de ce se ascunde sub lustrul unui „stat modern" în

Rominia: dela redacțiile ziarelor revoluționare, până la cancelariile ministeriale, in Europa nu sînt vederi osebite în această privință.

Pe de altă parte, Rominii de peste hotare, precum au putut vedea cetitorii „Vieții Romineşti", s'au manifestat cu o unanimitate mişcătoare, —lucru firesc de alt-fel,—întrucît clasele noastre diriguitoare au dat o groaznică armă duşmanilor neamului...

Simpatiile Europei şi ale Rominimii de peste tot fiind cîştigate, fără rezervă, celor şese milioane de iloți de pe latifundiile *fișerizate*, şi lupta fiind dată, în fond, între interesele vitale ale țărănimii, care coincid cu interesele neamului întreg şi ale civilizațiunii europene însăşi,—pe de o parte,—şi abuzurile înrădăcinate ale *cîtorva sute*,—„o mie,"—de privilegiați, pe de altă parte, cum voiți ca „omul care planează deasupra politicii" să-şi mai poată păstra aerele superbe, dacă prin atitudinea sa îşi pune, vădit pentru oricine, pe umeri, pur şi simplu livreaua celor „o mie"?

Drepturile sacre ale proprietății?

Lupta împotriva „socialismului"?

Asta cu ocazia unei legi de ocrotire a muncii sau unii instituții de credit („Casa Rurală"),—lege şi instituție, de care de mult nu se poate lipsi nici o țară în Europa, afară doară de Turcia?

„Omul care planează asupra politicei" poate spune, că măsurile aceste nu sînt îndestulătoare...

Şi are dreptate.

Vădit, că ele nu rezolvă definitiv chestia țărănească.

Voiu arăta în Cronica viitoare că pace socială desăvîrşită nu poate fi, decît prin complectarea împroprietăririi din 1864,—cum au dovedit oamenii atît de competenți ca dd. Radu Rosetti, Parteniu Cosma, etc.

E şi mai adevărat, că ori-ce reformă la noi e amenințată să rămînă literă moartă, neaplicată, cîtă vreme vor rămînea neatinse privilegiile electorale, cari au transformat tot aparatul statului într'un instrument de apăsare şi exploatare în favoarea celor privilegiați („electorii"), —cîtă vreme nu vom ajunge la democratizarea temeinică a instituțiunilor noastre.

Dar aceasta, vădit, nu poate îndreptăți pe „omul care planează deasupra politicei" să se opue unor reforme, care pentru moment cel puțin, asigură posibilitatea unei desvoltări normale,—dacă nu mărturiseşte, pur şi simplu, toată uricioasa ipocrizie a gesticulației sale împotriva „infecțiunii de către politicianism."

Vor avea curajul?

Şi intelectualii noştri stau încă „la răspîntie"... dar nu e greu de prevăzut cărarea pe care vor apuca-o....

Oricare ar fi ea înse, fără îndoială, luptele noastre vor cîştiga în sinceritate şi seriozitate.

Şi aceasta este caracteristica momentului.

C. S.

Miscellanea

RETRAGEREA D-LUI P. BUJOR.

Retrăgîndu-se din direcția ştiințifică a revistei noastre, după ce aceasta a fost încredințată profesorului Dr. I. Cantacuzino, d. P. Bujor consimțise, cum am spus, să rămîna în comitetul nostru de redacție.

Această schimbare nu atingea şi nu putea să atingă întru nimica direcția generală a „Vieței Romineşti", întrucît aceasta cade exclusiv în sarcina d-lui C. Stere şi întrucît, în cele 15 numere apărute până acuma ale „Vieței Romineşti", *nici un rînd* n'a fost scris de d. P. Bujor în chestii sociale, economice sau politice.

Cetitorii, care ne-au urmărit, pot prin ei înşişi să-şi dea samă de direcția acestei reviste, care, vădit, nu poate să fie judecată decît din *cuprinsul* ei şi nu după şoapte sau insinuări străine de literatură.

11 zile după apariția numărului „Vieței Romineşti", în care se anunța atît retragerea d-lui Bujor din direcția ştiințifică a revistei, cît şi rămînerea sa între colaboratori, confirmată prin publicarea, chiar în acel număr, a unei schițe a Domniei Sale,—d. P. Bujor se răsgîndeşte şi se retrage cu desăvîrşire dela „Viața Rominească", dar, de data aceasta, se crede obligat să publice prin ziarele... democratice, „Opinia" şi „Adevărul", motivele acestei retrageri.

Întrucît aceste motive sînt străine şi literaturii şi cuprinsului revistei noastre, ne dispensăm de orice răspuns la scrisoarea D-sale.

Nu ne credem în drept de a da acest răspuns nici măcar pentru faptul că scrisoarea d-lui Bujor a servit de pretext unor suburbani ai literaturii, care numai cu această ocazie au binevoit să-şi aducă aminte de revista noastră, spre a repeta din nou vechile insinuări că „Viața Rominească" ar fi un organ de partid şi ar fi chiar susținută materialiceşte de un partid politic.

La prima insinuare, răspunde însuşi cuprinsul revistei şi numele colaboratorilor ei, şi n'avem nimic de adăugat. În ce priveşte a doua insinuare, pentru oameni cinstiți ajunge declarația noastră, pe care am făcut'o cînd am intrat în al doilea an de existență, iar pentru ceilalți ținem la dispoziție atît registrele noastre cît şi registrele tipografiei Iliescu.

Comentariile provocate de scrisoarea d-lui Bujor poate că i-au deschis ochii asupra tovărăşiei, în care se află. Iar de nu,... îl priveşte pe Domnia sa.

Noi nu vom uita, nici în urma acestei scrisori, anul acela de colaborare în jurul steagului „Vieței Romîneşti".

DROMADERUL D-LUI ANGELO DE GUBERNATIS.

Reclama recentă a unei librării din capitală, prin care se aduce la cunoştința publicului romîn aparițiunea complectă a faimosului *Dictionnaire international des écrivains du monde latin*, pune iarăşi la ordinea

ziLei metoda lexicografică folosită de acest savant membru corespondent al Academiei romîne.

Se știe că contele fiorentin se hotărîse să consacre în opera sa, o bună parte, scriitorilor romîni. Pentru a evita însă osteneala unei cercetări a materialului apărut, ori măcar cheltuiala unor informatori autorizați, d. de Gubernatis a recurs la un mijloc mai economic. A cerut prin scrisori imprimate colaborarea celor interesați, ale căror nume au ajuns, se vede,—până la urechile celor din Firenze. Rezultatul era de prevăzut: pe cînd oamenii serioși s'au păzit să deie vr'o urmare literară misivelor d-lui de Gubernatis,—s'a grăbit să răspundă la invitarea sa toată pusderia reclamagiilor fără scrupul. Și astfel se face că în „Dicționarul internațional al scriitorilor lumii latine", unde lipsesc fruntașii literilor romîne ca Maiorescu, Philiphide, etc. (colegi ai d-lui de Gubernatis în Academia romînă), se lăfăesc toate obscuritățile celebre din Dacia fericită.

Metoda d-lui Gubernatis ne amintește următoarea întîmplare:

Se anunțase cîndva un concurs internațional cu un premiu considerabil. Și totuși subiectul nu era de loc complicat: o simplă descriere, minuțioasă însă și complectă, a dromaderului.—Trei savanți se pregăteau să concureze: un englez, un francez și un neamț. Cel dintăi, cu educațiunea practică a rasei anglo-saxone, s'a înarmat cu revolvere și carabine și, urcat în cel dintăi *steamer*, n'a descălecat decît în țara dromaderului, spre a se documenta la fața locului.—Instalat în eleganta sa bibliotecă, Parizianul și-a început memoriul încunjurîndu-se cu cele mai recente monografii, atlase și dicționare de științi naturale; pe cînd Neamțul, după ce și-a ras capul, s'a refugiat în pustiul unei mănăstiri părăsite și acolo, în chilia goală a unui Benedictin, cu toată profunditatea geniului său național, s'a pus să mediteze... dromaderul!

Legenda nu spune cine a cîștigat premiul; desigur însă că nu d. de Gubernatis, care, cu însușiri etnice deosebite, s'a mulțumit să adreseze dromaderului... scrisorile sale elegant imprimate în delicioasa Firenze.

ÎNVĂȚĂTOR=„INSTIGATOR"

Extragem d'intr'un frumos articol, *Invățător=„Instigator"*, publicat în „Neamul Romînesc" de d. I. Mihalache, învățător din Topoloveni (Muscel),—următoarele cuvinte adevărate:

„Pentru cine vrea să știe însă de-acum înainte rolul nostru de „instigatori", putem să li spunem păcatele ce facem:

Dacă a învăța carte, tu unul singur, pe 100—150 de copii ai mojicilor, pentru 76 de lei pe lună, se chiamă „instigație", atunci: noi sîntem „instigatori".

Dacă, jertfindu-ți timpul tău liber, i-ai învățat cum să-și lucreze singuri unele lucruri pe care le cumpărau de la Evrei, cum să-și îngrijească singuri grădina pe care o făcea Bulgarul, cum să se roage în cor pentru izbăvirea lor și a părinților lor și, asta se chiamă „instigație": noi sîntem „instigatori".

Dacă ai îndrăznit, tu, săracule, ca, fără plată, să faci și școala de seară cu oameni vîrsnici: să-i înveți să scrie, să citească, să socotească, pentru ca să micșorezi rușinea țării adusă de mulțimea analfabeților ei, asta este altă instigație: noi sîntem „instigatori".

Dacă la biserică, la cercurile culturale, la șezători, îi vei fi sfătuit cum se ține o gospodărie, cum se țin vitele, cum se muncește pămîntul (vei fi îndrăznit poate să li spui să-și facă munca la timp și întăiu pe a lor!), cum se cresc copii, cum că este bine a-ți procura în casă—nu de la străini—lucrurile trebuincioase, și cîte altele, și asta se chiamă instigație, iarăși: noi sîntem „instigatori".

Dacă a li strînge economiile în băncile la care ai muncit cu atîta trudă, ca să nu le strîngă alții, și ca să aibă de unde lua ei, în ciuda atîtor cămătari, cu dobînzi mici și forme puține, înseamnă „instigație": noi sîntem „instigatori."

Dacă a li organiza producția în scop ca din munca ce fac, să rămînă cît mai mult în punga lor și cît mai puțin în punga altora, prin tovărășiile de arendare—în ciuda cui?—de grădinărit, de brutării, etc., înseamnă „instigație": noi sîntem „instigatori".

Dacă a li organiza vînzarea mărfii, așa ca prin tovărășii să obțină prețul mai mare în ciuda misiților, și consumația lor, așa ca lucrurile strict trebuincioase să-i coste cît mai puține parale, dacă acestea înseamnă „instigații": noi sîntem „instigatori."

Dacă a arăta țăranului nostru cum trăiesc țăranii din alte părți, se chiamă instigație; dacă mai ales „a face politică" în așa chip ca să cauți a face pe țăran să deschidă bine ochii pe cine trimete să-i reprezinte părerile și nevoile, să-i spuie focul la cei mari, adecă a-l povățui să nu mai aleagă ca deputați ai lor pe toți veneticii din lumea asta, ci pe oamenii lor de încredere, bine cunoscuți, dacă apuci a spune lucruri pe care țăranii sînt ținuți a „nu le înțelege" în ciuda legilor care zic că „le înțeleg," e o și mai mare „instigație": noi sîntem „instigatori".

FREDERIC DAME.

Frédéric Damé, mort de curînd, a fost un gazetar. Prin tinerețe s'a încercat și în literatură, dar fără succes. Numele său este legat de *Nouveau dictionnaire roumain—français*, patru volume, și, ca compliment, *Incercare de Terminologie poporană romînă*. Aceste cărți arată muncă, pricepere și tragere de inimă pentru limba noastră. Dar însușirile de gazetar ale autorului îi dau de zminteală. Dicționarul cuprinde numeroase greșeli de traducere (în parte au fost arătate la timp de către profesorul Gheorghiu dela Pomîrla prin revista Arhiva din Iași), apoi diverse curiozități ortografice și fonetice, autorul voind a ne impune o anumită ortografie și, la unele cuvinte, o anumită pronunțare, inacceptabile. A mai scris și o *Histoire de la Roumanie contemporaine*, carte pe care critica competentă (N. Iorga într'o notiță publicată în Revue Critique și în cîteva articole publicate în răposatul ziar Romînia Jună, Ștefan Orășanu într'o recenzie publicată în Convorbiri Literare) a condamnat-o pe motivul că autorul era insuficient informat și ceia ce era încă și mai grav, căuta să prezinte străinătății împrejurările dela noi după interesele unui anumit partid politic din Romînia.

RECENZII

M. Lermontov, *Demonul*, traducere de *Ioan R. Rădulescu*. Editura „Vieţii Romîneşti". Iaşi. 1907. Preţul 1 leu.

Cine a cetit această admirabilă şi magnifică poemă şi-a adus, poate, aminte de Manfred al lui Byron şi de Eloa al lui Alfred de Vigny, care probabil au inspirat pe Lermontov, cind a scris Demonul, posterior celor două capodopere scrise la inceputul veacului XIX, in vremea marilor revoltaţi ai romantismului... E mai curios că această poemă aminteşte, ici *Luceafărul* lui Eminescu, ori *Inger şi Demon* al aceluiaşi, dincolo *Nunta Zamfirei* ori *Moartea lui Fulger* ale lui Coşbuc... Şi poate chiar şi sfirşitul lui *Sărmanul Dionis* şi, deci, *Bonheur* al lui Sully Prudhomme...

Această evocare a atitor capodopere nu este una din cele mai mici plăceri pe care ni le procură Demonul... Fără a mai insista asupra inrudirii fireşti cu Manfred ori Eloa, datorită şi faptului că Lermontov e reprezentantul aceleiaşi epoce caşi Byron ori de Vigny, şi faptului că el trebue să fi cunoscut opera acestora, —să indicăm, mai degrabă, acele părţi care ne pot evoca unele poezii din literatura noastră (fără să pretindem că le-ar fi influenţat)... Distanţa şi deosebirea morală intre Luceafăr şi Cătălina e tot atit de mare caşi intre Demon şi Tamara, esenţa personalităţi or e tot atit de deosebită; propunerea de a duce pe iubită intr'o lume „interplanetară" şi fericirile făgăduite sint aceleaşi. Iar Ingerul şi Demonul din poezia cu acest titlu sint şi mai aproape de Demon şi Tamara. De asemenea, viaţa extra-terestră a lui Dionis cu Maria, este viaţa ce o propune Demonul Tamarei,—viaţă zugrăvită de Sully Prudhomme in *Bonheur*.—Plecarea mirelui Tamarei ne aminteşte pe mirele din Nunta Zamfirei; iar sosirea calului cu stăpinul mort pe el ne aminteşte inceputul poeziei *Moartea lui Fulger*...

Dar cine este acest *Demon*? E insuşi Lermontov şi ai putea să fii şi dumneata, cetitorule, dacă nu cumva trebue să ţi se conjuge la perfect verbul *a fi*!...

Demonul acesta e acela

Pe care nime nu-l iubeşte
Urmat de blestem şi ocări.

Aceasta este toată poema. Demonul, adică Satana, a fost cindva inger adică a iubit şi a fost iubit... Acuma, „scirbitul demon, duh de goană", care face rău, dar şi aceasta fără plăcere, pe care nimic, nici frumuseţile eterne ale naturii, nu-l mai mişcă,—nu are decit o singură scăpare: să fie iubit de cea mai frumoasă fată.. Atunci, el se va intoarce la forma lui cea dintăia!

Aşa dar, un simbol: tristeţa — şi

răutatea ce fatal rezultă din această tristeţă—a unui om *singur*, pe care nimene nu-l iubeşte, şi goana nebună după iubire spre a scăpa de singurătate, de tristeţă, spre a se impăca iar cu semenii săi,—spre a fi bun.

Şi Demonul işi indreaptă toată iubirea asupra Tamarei, gingaşa fată a bătrinului Gudal.—Dar iubirea lui, şi mai cu samă a ei, e un păcat, pentrucă e o iubire in afară de lege, afară de normele burgheze care reglementează dragostea şi puterile protectoare ale sfintei familii işi răzbună crud, ucigind pe Tamara, spre a-i lua sufletul şi a-l duce la cer, in turma ce stăpinesc aceste puteri,—iar Demonul e condamnat să rămină şi mai departe pentru totdeauna, nefericit şi singur:

Acel pe care nime nu-l iubeşte..

să devină şi mai grozav, să presare asupra lumii şi mai multă ură...

„Aceasta este o veche poveste care, insă, rămine veşnic nouă"...

Pe oameni de o vristă oarecare, poate să nu-i mişte povestea aceasta prin fondul ei adevărat, aşa cum l'am extras, dar este o altă vristă, care a rămas in urmă, pentru care ea este aşa de interesantă, mai ales in aceastä „minunat de frumoasă lună Maiu, cind toate florile infloresc"...

Pentru această vristă, traducerea *Demonului* este, credem, binevenită.

Pe noi, insă, ne interesează tocmai simbolismul poemei, adică ceea ce a creat poetul pe o temă aşa de banală. Mi s'a povestit cindva, de către un mare scriitor, prieten a lui Eminescu, *geneza* Luceafărului. Nu ştiu dacă e adevărată, dar dacă e adevărată, ea dovedeşte marea innălţime sufletească a poetului nostru. Şi iată: pajul din Luceafărul ar fi fost un lacheu, Cătălina o doamnă din societatea innaltă care a refuzat lui Eminescu (cu care s'a purtat numai platonic) ceea ce n'a refuzat lacheului. Şi ce a scos Eminescu de aici!

Tot aşa—istoria insă e mai curată, dacă nu e mai complicată,—Lermontov, in *Demonul*, a zugrăvit, se zice, iubirea lui pentru o vară a sa,—şi propriul său suflet, un suflet mindru, orgolios, nesatisfăcut niciodată...

O altă frumuseţă a acestei poeme e şi admirabila, aşi zice grandioasa zugrăvire a naturii, a Caucazului sălbatic şi etern... Cetiţi, pentru aceasta, mai ales inceputul şi sfirşitul poemei.

Traducerea, datorită d-lui Ioan R. Radulescu dela Kiew, afară de mici imperfecţiuni fatale, dintre care mai insemnată e prea deasa utilizare a formelor gramaticale in rimă—rascumpărată, nu-i vorbă de rime rare şi justificată de greutatea traducerii (vezi mai jos),—este una din cele mai bune care s'au făcut in romineşte, căci indeplineşte mai intăiu prima şi cea mai esenţială condiţie: *face plăcere ca şi o operă originală* şi a doua— condiţie importantă pentru cunoscătorii originalului—traducerea aceasta e de o fidelitate aproape absolută: Ca fond, căci traducătorul a respectat *tot* conţinutul şi aproape *toate* imaginile; ca formă, căci versiunea rominească are acelaş număr de versuri, acelaş ritm (iambic) aceeaşi măsură (numărul de silabe ale versurilor) aceeaşi inlănţuire a rimelor, şi chiar respectarea rimelor masculine (accentul pe ultima silabă a versului) şi femenine (accentul pe penultima silabă a versului), aşa incit fiecare vers tradus e tot atit de lung cit şi cel original, sună la fel, e terminat prin acelaş fel de rimă, etc...

Vă imaginaţi ce muncă colosală presupune această traducere, mai ales dacă vă gindiţi că versurile (care au impus traducătorului atitea condiţii draconice) sint şi aşa de scurte, deci

permit atita de puțină libertate dela o rimă la alta!

*

Herz (Dinu Ramură). *Domnița Ruxanda*, Dramă istorică în 3 acte, în versuri.—București, 1907. Prețul 1 leu 50 bani.

Acest tinăr scriitor, care publică versuri de vre-o doi ani în Sămănătorul, Luceafărul și aici sub pseudonimul „Dinu Ramură", abia acum aflu că este—nu știu pentruce încă—elev în clasa VIII al unui liceu din București.—și fostul meu elev la Școala Militară, de pe cind s'ar fi putut zice că poartă în el scinteia poeziei, căci... era cam refractar la studiu, însă, în schimb, era foarte atent și senzibil la ceea ce se chiamă „lectură" și „interpretarea autorilor"... Dar să lăsăm acestea.

Domnița Ruxanda este o dramă istorică, în care găsim cam aceleași personaje ca în Despot Vodă al lui Alexandri și Alexandru Lăpușneanu al lui C. Negruzzi.—Ceeace face ca cei cițiva ani dela jumătatea veacului al XVI să fie atit de proprii a servi ca temă dramatică, socot că este personalitatea lui Moțoc (o dramă fără un intrigant nu se poate concepe) și a lui Despot. Acum, că epoca aceea servește, pentru a nu știu cita oară, ca subiect dramatic, că tinde a deveni un loc comun,—aceasta se va fi explicind ori prin faptul că e cea mai ispititoare, ori neflind alte lucruri în istoria Rominilor așa de potrivite pentru „drame istorice", ori prin faptul că C. Negruzzi a impus'o puternic literaturii.

Autorul e un începător, în adevăratul înțeles al cuvintului, și, dacă ne dă ceva, cit de puțin, merită toată atenția noastră, căci poate să iasă ceva de aici în viitor...Și ne dă ceva, e ceva în lucrarea sa. Mai întăiu, tipurile sint, întrucitva, caracterizate. Moțoc, Tomșa sint personajele cunoscute,—și anume, Moțoc e ca al lui Alexandri, intrigant și natură forte, și nu ca al lui Negruzzi, laș. Lăpușneanu nu apare în dramă, dar se vede că e acelaș. Interesantă e Ruxanda, fiica lui Petru Rareș și nevasta lui Lăpușneanu. La Costache Negruzzi ea e un tip ideal de bunătate creștinească, de resemnare, pe cind Dinu Ramură—zugrăvind nu-i vorbă, altă perioadă a vieței ei: înainte de măritiș—ne-o arată ca pe un monstru moral, o ființă fără suflet, sau, mai degrabă, care n'are în suflet decit ambiție... Și mi se pare că autorul exagerează, căci îmi vine greu să imaginez o ființă așa de rea.—Și iată o mică creațiune fericită: Joldea, care înlocuește, aci, pe Despot (din Alexandri) și care nu mă incintă atit—ca pe autor—prin patriotismul său, prin filozofia sa, ci prin altă *ceva*: prin firea sa de om, care pune mai presus de ambițiile trecătoare ale lumii, mai sigura fericire: acea a unei vieți liniștite și tihnite petrecută în iubire, departe de lume,—dar pe care n'o poate gusta. E o mică creațiune, aceasta... Și încă una mai fericită, cea mai bună din aceasta „dramă": Ileana, fata blindă, naivă, iubitoare și timidă.—Apoi, ceva, care iarăși e o calitate a acestei încercări: din cei vre-o zece boeri, care servesc de fond dramei, vre-o cițiva sint scoși în relief prin oarecare însușiri personale, au un început de viață...

Și nu numai în caracterizarea personajelor, dar și în înjghebarea acțiunii, se vede că avem de a face cu un începător care făgăduește: Acțiunea merge și așteptăm desnodămintul cu oarecare emoție...

Și dacă *vorbirea* personajelor e cam la fel—de altmintrelea acesta e un păcat aproape comun pieselor în versuri—cel puțin această vorbire este bine redată: autorul, afară de mici greșeli (de pildă, prea multe sinereze) versifică bine și uneori are expresii poetice fericite. E drept că adesea are și naivități, mai ales cind pune sentințe în gura personajelor...

Dar cugetați că această dramă este scrisă de un *elev*! Considerați-o ca o „compoziție",—și atunci veți înțelege că, poate, avem a face cu *cineva*!

D. Panu a văzut drama aceasta jucată și... i-a pus o notă bună (în *Săptămina*). Acest lucru nu e de neglijat.

G. I.

*
* *

Nuși Tullin. *Poezii.* București Stabil. Graf. „Universala", 1907. Prețul 3 lei.

Un volum de poezii al unui romin macedonean, iată ceva ce nu se vede adesea ori la noi.

Dintre toate grupurile de romini pe care împrejurările istorice ale neamului le-a răspindit pe întinsele teritorii din preajma Carpaților și a Balcanilor, acei cari au rămas mai departe în toate privințele—deci și ca desvoltare culturală—de centrul rominismului sint Rominii din sudul Dunării. De aceia și participarea acestora la activitatea culturală a neamului e așa de restrinsă, iar apariția unui volum tipărit de un macedonean e un fenomen. Se înțelege dar, că nu trebue să judecăm o ast-fel de lucrare decit, ținind samă de aceste împrejurări și deci cu indulgența pe care ele o reclamă.

Am fi dar dispuși să apreciem foarte în bine volumul de poezii al d-lui Nuși Tullin chiar dacă am găsi în el o technică inferioară, o alcătuire greoaie, greșeli de versificație, cind sub această formă defectuoasă am descoperi o *adevărată poezie*: n'am cere adică poeziilor unui romin macedonean desăvirșirea de formă pe care o are poezia romînească dela Eminescu încoace, ci ne-am mulțumi ca versurile lui să aibă forma lui Bolintineanu, Alexandrescu etc...

Din nefericire tocmai *poezia* lipsește din volumul d-lui Nuși Tullin.

Cu prilejul recenziei volumului de poezii al d-lui Radu Sbiera, d. G. I. a arătat cum aproape toate poeziile acestuia sint o transcriere a lui Eminescu. Fenomenul nu-i unic în literatura noastră, și dacă d. Nuși Tullin nu-l prezintă așa de tipic ca d. Sbiera totuși îl are în așa grad, încit el nu poate scăpa cetitorului. Ba d. Nuși Tullin prezintă o altă particularitate: d-sa nu e influențat numai de Eminescu, ci cam în acelaș grad și de Coșbuc, iar mai slab și de Alexandri,—după natura poeziei: în poezia lirică-erotică ori satirică de Eminescu, în baladă ori poezia eroică de Coșbuc, în pastel de Alexandri. Firește că autorul nu împrumută versuri întregi, nu plagiază, dar tonalitatea generală a poeziei îi este adeseori impusă de o operă a unuia din acești poeți: să se citească de pildă „*Cugetările unui revoltat*" (pag. 11) și „*Vae Porgis*"! (pag. 57) față cu „*Impărat și Proletar*" al lui Eminescu, ori „*La Vatră*" (125) cu „*Mama*" a d-lui Coșbuc, și „*Mamei*" (170).

Dar, ca să dăm și citeva probe de expresiuni luate ori imitate după unul din acești poeți, vom face citeva citații din diferite poezii. Ca să nu ne oprim la „cerul de opal" (pag. 72), ori „diadem de stele" (pag. 137) pe care le-au spus alții cu mult înainte de d. Nuși Tullin, cui nu-i aduce aminte de „Sonetul" (Iubind în taina...) lui Eminescu un vers ca:

„Nu vezi că ochii în friguri mi-ard
într'una"?...

ori de „El Zorab" al lui Coșbuc versuri ca acele din „*Beduinul*" (care *și el* se duce ca să vindă o sclavă pe care o iubea):

— Așa! La cini mă dai! la cini!
Dar fata?... A cui e fata?...

versuri în care e imitat și ritmul și tonul chiar și ideia de *o da la cini*?... Și cine nu simte influența „Luceafă-

rului" lui Eminescu in alcătuiri de versuri ca :

Trecu o zi, trecură cinci... (La Eminescu trei)

. . . .

Așteaptă eri, așteaptă azi (La Eminescu: Il vede azi, il vede mîni)

din poezia „*Fata de împărat*" (pag. 234) in care e imitat felul strofei, numărul silabelor, ritmul și diferite întorsături de frază ? Cine nu recunoaște dacă a cetit *Inger și Demon*, antiteza :

„Noi ?—Sîntem îngeri...
Ei ?—Demoni..."

din „Cugetările unui revoltat", ori versul :

„S'a dus de mult frumoasa ta viață..." (pag. 41)

adresat aceleiași *Veneții* pe care și Eminescu a cîntat-o *tot într'un sonet* ?

Și nu e nevoe să mai dăm și alte exemple.

Concluzia ?

Dacă d. Nuși Tulliu ar fi un începător, firește aceste și multe alte împrumuturi din poeții noștri mari, nu ne-ar da dreptul să formulăm o judecată hotărîtă asupra poeziilor sale, în care se găsesc uneori și versuri mai reușite ; dar d. Nuși Tulliu ne e cunoscut de prin reviste încă de-acum zecedoisprezece ani, și dacă în acest interval el nu a dovedit o personalitate poetică deosebită, pricina e că nu o are.

De altfel cine poate publica într'un volum versuri ca :

„Cine-ar putea să știe a mizeriilor listă... ?" (pag. 57)

. . . .

„De libertate amator—
„De moarte el își bate joc..." (pag. 102)

ori strofe ca :

„Dar nu-i nimic ! Există-un cer,
„Un Dumnezeu e 'n lume...
„Eu cred în sfinți și n'am să pier,
„Sînt bun creștin și nu desper
„De mine, de-al meu nume !..." (p. 55)

. . . .

„Eri o scrisoare am primit
„Cu lacrimi mari udată,
„Ah, plicul tot era cernit—
„Era recomandată !..."

evident că nu are in el „scînteia divină" chiar cînd publică un volum de versuri de peste 270 de pagini ..

*

Z. Bîrsan, *Salomea*, dramă într'un act de *Oscar Wilde*. Traducere. București, „Biblioteca pentru toți". Prețul 30 bani.

Nu știm ce-l va fi făcut pe d. Bîrsan să traducă această poemă a desfrînării rafinate dintr'o epocă de decadență,—dar dacă și-a închipuit că aduce un folos literaturii noastre prin aceasta, apoi cu atît mai mult s'a înșelat, cu cît a încredințat tipărirea ei unei biblioteci de popularizare, cum e „Biblioteca pentru toți". Am arătat cu altă ocazie în această revistă, care ar fi rostul unei biblioteci de soiul acesta și ce fel de traduceri ar trebui să dea pentru a aduce un folos real tinerii noastre literaturi. Ei bine, ce ne trebue nouă această operă subtilă a unui rafinat, această dramă în care un rege se înamorează de fiica soției sale, pe care a răpit-o fratelui său, și în care o fată tînără, o fecioară, ne apare cuprinsă de acea beție de pasiune de care e stăpînită Salomea ? Ce folos poate aduce cetitorilor bibliotecei de popularizare—in mare parte elevi—această dramă care e toată un spazmu de pasiune senzuală ?

Cu această restricție, că e inutilă și rău plasată, traducerea d-lui Bîrsan e conștiincioasă și limba destul de îngrijită.

*

Sylvia de P., *Calypso*, roman de moravuri contemporane din Romînia. Istoria unei familii Bucureștene. București 1907, Noua tip. Profesională. Prețul 1 leu.

O aberație curioasă scrisă fără cea mai mică umbră de talent literar. Oricît de vițioasă ar fi viața din Capitală, in anumite cercuri, oricît de corupți și de ticăloși ar fi unii oameni, oricît de mult ar lăsa de dorit conducerea unor pensionate particulare,—cele înșirate în acest „roman" sînt o exagerare ridiculă și fără senz.

Ceia ce e mai rău e că autorul ne ameninţă cu un nou volum, în care vom face „mai de-aproape cunoștința cu personagiile acestei drame familiare".

Libertatea tiparului—ce să-i faci !...

M. C.

***

Ferdinand Brunetière. *Honoré de Balzac*, Calmann Lévy, 1907. Prețul 3 fr. 50

Studiul pe care criticul francez il consacră marelui romancier e, ca toate operele acestui spirit serios și puternic, plin de observații interesante și juste, de idei generale și de vederi profunde. Ele ne arată că vremea l'a făcut să-și schimbe în multe privinți părerile pe cari le susținuse odinioară cu atîta căldură în vestitele lui studii asupra romanului naturalist. Pe atunci, departe de a slăvi pe Balzac, dădea lui George Sand un loc de frunte în evoluția romanului francez și modelele desăvîrșite ale geniului nu le găsea decît în literatura engleză, în opera lui George Elliot. In studiul de față se arată dimpotrivă adînc pătruns de valoarea imensă a operei lui Balzac, pe care-l consideră ca creatorul romanului, după cum Molière a fost acel al comediei franceze. Pentru a scoate mai bine în lumină rolul lui covîrșitor în evoluția romanului, Brunetière arată care era starea acestui gen în momentul apariției primelor încercări literare ale lui Balzac. Pe atunci era foarte răspîndit romanul personal și subiectiv care apoteoza eul și, dintre pasiuni, analiza aproape exclusiv iubirea, și romanul istoric inaugurat de Chateaubriand și reprezentat mai cu samă prin Walter Scott. Acesta introdusese în roman culoarea locală și prin zugrăvirea multor detalii expresive considerate pănă atunci ca vulgare, o imitare mai exactă a vieții și un simț mai profund al realității. Romanul istoric poate fi considerat ca un gen de tranziție care a pregătit condițiile acelui naturalist. Romanul popular și melodramatic, care-și trage originea de la Prévost, l'a făcut pe Balzac să înțăleagă importanța intrigii, care, ori-ce s'ar spune, e un element necesar al romanului. Spre deosebire de romanele anterioare, cari nu ne dau lămuriri decît asupra eului autorului, acele ale lui Balzac au mai toate o semnificare istorică și o valoare documentară. Cu un simț profund al diversității locurilor și epocilor, el a redat viața și atmosfera morală a provinciilor Normandie, Touraine, Champagne, Bretagne. In „Les Chouans" trăește spiritul partizanilor regalității și lupta lor contra revoluției, în „Ténébreuse affaire" poliția și atmosfera grea a Parizului în timpul domniei lui Napoleon, în „Cesar Birotteau" primii ani ai restaurației, în „La Rabouilleuse" moravurile ofițerilor bonapartiști din acest timp, în „Cousine Bette" acele ale burgheziei triumfătoare din timpul lui Ludovic Filip. Considerind opera lui Balzac din punct de vedere estetic găsim în ea multe trăsături romantice, senzibilitate declamatoare, psihologie pretențioasă și mistică, dar, întrucît romantizmul e o doctrină de artă, nimic nu-i poate fi mai opus ca această operă. Spre deosebire de George

Sand şi Mérimée, în romanele lui Balzac a căutat să subordoneze modul său individual de a vedea controlului realităţii, şi să reabiliteze în artă umilul adevăr. Romanele sale sînt naturaliste, adică conforme realităţii vieţii, prin diversitatea condiţiilor descrise, prin zugrăvirea ocupaţiilor cotidiane, prin reprezentarea lucrurilor mici şi obicinuite ale existenţii omeneşti. O importanţă particulară a dat Balzac chestiei banului şi pentru a arăta mijloacele prin care acesta se cîştigă, a arătat raportul lui cu mecanizmul sau tehnica unei profesii. Opera sa a căpătat astfel un caracter de precizie, introducîndu-se în domeniul romanului, o infinitate de detalii, considerate până atunci ca vulgare şi cari sînt de fapt viaţa însăşi. Prin descripţia mobilierului, costumelor, decorului în general, Balzac a reuşit să situeze romanul în spaţiu şi timp şi acesta a devenit pentru urmaşii săi, un element capital de viaţă şi de adevăr. Printre romanticii în mijlocul cărora a trăit, Balzac singur a avut sentimentul profund al obiectivităţii sau impersonalităţii operii de artă, şi contrar acestora, cari n'aveau decît cunoştinţi literare şi politice şi ignorau progresele pe care le făceau pe atunci ştiinţile istorice, acele ale vieţii şi ale naturei, el a avut o curiozitate activă pentru toate ştiinţile timpului şi a dat operei sale un fundament pe care-l putem numi aproape ştiinţific. Operele lui, ca şi studiile lui Sainte Beuve de mai tîrziu, sînt adesea anchete şi documente, multe fiziologice şi patologice, în care observatorul supunîndu-se obiectului observaţiei a urmat aceiaş metodă care a reînoit ştiinţa. Spre deosebire de clasici şi de romantici, pentru cari alegerea subiectului era totul, Balzac, ca şi pictorii olandezi, a făcut artă cu elemente considerate până atunci ca nedemne de artă, acordînd tuturor părţilor vieţii, dacă nu aceiaş importanţă, dar acelaş interes de observaţie. Până la el nimeni nu s'a dat samă de mijloacele de a ridica romanul la perfecţia geniului său, nici n'a înţăles, că obiectul său propriu e reprezentarea cît mai complectă a vieţii. Clasicii contestau chiar valoarea sa ca gen literar. Balzac e cel dintâi care l'a ridicat din această condiţie de inferioritate. Opera lui are o mare importanţă socială, nu prin opiniile sale politice şi religioase, cari nu erau profund cugetate şi bazate pe cunoştinţi totdeauna serioase şi solide, ci pentrucă societatea reprezintată în opera lui e aproape o societate complectă. Introducînd în roman, alături de pasiunea amorului, care domina în scrierile anterioare, şi reprezentarea celorlalte pasiuni, Balzac ne-a dat o imagine reprezentativă a societăţii întregi. Mai toate romanele lui au un caracter social, fiindcă în ele indivizii nu există înafară şi independent de clasa pe care o reprezintă şi de mediul social în care trăiesc. Resorturile esenţiale ale societăţii timpului său, Balzac le-a scos în lumină cu o rară putere. Intr'o serie de arivişti ca Rastignac, el a studiat, mai bine ca Stendhal, dezlănţuirea de energie brutală provocată de exemplul lui Napoleon şi a arătat dezorganizarea familiei produsă de dezvoltarea individualismului care a urmat revoluţiei franceze. Toate romanele lui pun în faţa noastră probleme sociale şi, ca şi în viaţă, pasiunea amorului nu are în opera sa decît un rol secundar. In privinţa moralităţii, dacă romanul are dreptul de a reprezenta viaţa în totalitatea ei, opera lui Balzac nu poate fi considerată ca imorală, după cum cred unii. Dacă în opera sa reprezentarea viţiului e mai copioasă ca acea a virtuţii, nu-i vina lui, ci a societăţii timpului său. Dacă de multe ori Balzac a insistat cu o complezenţă de rău gust

asupra unor detalii, faptul e datorit, cum spunea Taine, grosierităţii şi vulgarităţii lui, deşi în opera sa viaţa nu-i mai vulgară şi mai grosieră decît în natură. Opera lui e expresia unei evoluţii ce se îndeplinea atunci în moravuri. Viaţa s'a vulgarizat desigur în secolul al XIX şi opera lui Balzac are un caracter democratic prin satirizarea aristocraţiei, prin amestecul condiţiilor sociale, prin etalarea mijloacelor de parvenire, prin natura personajelor sale dominate de invidie.

Influenţa „Comediei umane" asupra moravurilor, teatrului, romanului şi istoriei a fost mare şi durabilă. Brunetière crede că între anii 1840 şi şi 1850 ea a fost cauza cea mai activă şi agentul principal al transformării romantizmului în naturalizm. Gloria lui literară e datorită mai ales lui Taine care i-a arătat pentru întâia oară valoarea în magistralul lui studiu. Considerată în totalitatea ei, şi ţinînd samă de pretenţiile sale, opera lui Balzac e disproporţionata şi incomplectă. In ea n'a făcut destul loc populaţiei rurale, uvrierului, a făcut prea puţin loc profesorilor şi avocaţilor, profesii ce jucau pe atunci un rol esenţial, şi a făcut prea mult loc oamenilor de afaceri şi criminalilor. Un defect al celor nouăzeci şi şepte romane şi nuvele ce compun „La comédie humaine" e inegalitatea lor prea vizibilă ca execuţie, datorită desigur condiţiilor anormale de muncă, improvizaţie şi grabei cu care a scris mai totdeauna Balzac. Ca şi la Molière, părţile sentimentale ale operei sale sînt cele mai slabe. Ca scriitor n'avea înăscut darul stilului şi al invenţiei verbale, ca un Chateaubriand sau Hugo, şi dacă stilul lui e mai totdeauna viu, el nu înseamnă o epocă nouă în evoluţia limbii. In privinţa valorii lui Balzac ca romancier, Brunetière spune că literatura Europei moderne nu cunoaşte unul mai mare. Ca şi Molière în comedie, Balzac a fixat modelul romanului. In literature secolului al XIX, în Franţa ca şi în străinătate, nici o influenţă nu poate fi comparată cu a sa. Intrucît opera unui mare scriitor exprimă în mod necesar şi chiar fără voia lui o concepţie a vieţii, Balzac poate fi considerat ca un cugetător. Ideia care domină opera sa e aceea că viaţa e o ţăsătură de cauze şi efecte legate între ele prin dependenţi mutuale sau printr'o solidaritate necesară. Această idee fecundă şi justă a inspirat critica unui Taine şi romanele lui George Elliot.

In excelentul său studiu, Brunetière a arătat inovaţiile mari pe care Balzac le-a introdus în concepţia romanului şi partea pe care o are în formarea naturalizmului. Aceste inovaţii şi formarea acestui curent, Brunetière le consideră ca fiind în cea mai mare parte opera personalităţii lui excepţionale. Fără a nega rolul acestei personalităţi, credem mai degrabă că ele sînt mai ales productul unei transformări generale ale spiritului vremii care prin manifestările lui, dezvoltarea ştiinţelor vieţii, a filosofiei pozitiviste, a preocupărilor sociale, devenise ostil subiectivizmului romantic şi individualizmului care dominase la începutul secolului. In privinţa valorii lui Balzac ca romancier, nu ştiu dacă romanele lui pot fi considerate ca modelele cele mai perfecte ale geniului. Luată în totalitatea ei, opera lui impune ca acea a unui uriaş creator, dar ca artist Balzac e prea inegal; considerate izolat, cele mai bune din romanele sale nu sînt lipsite de slăbiciuni şi defecte, şi mă îndoesc dacă vreunul din ele poate să dea, ca M-me Bovary sau unele romane a lui Maupassant, impresia desăvîrşitei perfecţii.

O. B.

***

Alexandru Philippide. *Rumänische Etymologien. I. Lateinische*

Elemente. Sonderabdruck aus der Zeitschrift für romanische Philologie. Halle, Niemeyer, 1907, o broşură de 28 pagini.

Invitat de d. Gröber, directorul revistei Zeitschrift für romanische Philologie, d. A. Philippide a primit să colaboreze la renumita revistă germană cu mai multe serii de studii filologice privitoare la limba noastră: elemente latine, greceşti, turceşti, germane şi diverse în limba romînă. Broşura de faţă cuprinde prima serie. In primele cinci pagini, care servesc ca o introducere generală, între altele, d. A. Philippide insistă asupra recentului dicţionar etimologic al d-lui Sextil Puşcariu. D. A. Philippide dovedeşte că d. Sextil Puşcariu: 1. „împrumută" un număr însemnat de etimologii dela Laurian, Cipariu, Miklosich, Tiktin, Philippide; 2. că, în ultima analiză, numai 19 (*nouăsprezece*!) etimologii aparţin propriu zis autorului (Cît *rămîne* şi din aceste, după eliminarea celor inadmisibile, voiŭ arăta eŭ mai tîrziŭ); 3. că, de hatîrul unui etymon imaginar, d-sa schimbă forma cuvintelor, cum este, de pildă, cazul pentru *păneţ*; 4. însfîrşit, că, din acelaş motiv (adică din aceiaş lipsă de metodă), d-sa schimbă chiar şi înţelesul cuvintelor cum este, de pildă, cazul cu *mezin*, care înseamnă 'cel din urmă copil din mai mulţi', şi pe care d-sa îl traduce prin 'cel mijlociŭ', pentru a-l putea deriva din lat. *medianus*.

D. Sextil Puşcariu este atît de bogat în greşeli încît nici cu aceasta nu s-a epuizat tot ce se poate spune despre *premiatul* săŭ dicţionar. Urmează apoi un număr de 78 (*şepteseci şi opt*) de grupe de etimologiĭ romîneştĭ de origină latină. Cele mai multe din cuvintele discutate sînt dialectale şi existenţa lor autorul o probează prin texte de limbă cît se poate de diverse. In ce priveşte valoarea etimologiilor este inutil a insista: etimologiile d-luĭ A. Philippide sînt adevărate *mărgăritare*.

G. P.

***

Const. Giurescu şi **N. Dobrescu**. *Documente şi regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu* L+434 p.p. în 8°. Bucureşti. Carol Göbl, 1907.

Autorii, făcînd studii la Viena, au înţeles că au şi o misiune ştiinţifică (asupra misiunilor ştiinţifice a bursierilor pentru istorie V. N. Iorga, Despre Adunarea şi tipărirea izvoarelor, în Prinos lui D. A. Sturdza, 1903, p. 120), atunci cînd se găsesc într'un oraş unde Arhivele cuprind bogat material istoric pentru trecutul nostru. Şi din cercetarea acestor arhive—mai ales din acea de Războiu—au scos 558 documente şi regeste, toate avînd valoarea „întrucît informaţia istorică, oricît de măruntă, care aduce însă ceva nou, dar se află într'o arhivă străină, unde nu oricînd se pot face cercetări şi unde găsirea ei este de multe-ori întîmplătoare, credem că-şi are importanţa sa şi trebue dată la lumină (v. Prefaţa).

Ştirile sînt referitoare la perioada care începe cu anul 1688, de cînd Brîncoveanu e Domn al Ţării Romîneşti; e vremea cînd, între relaţiile dintre Turcii slăbiţi şi imperiali cari cîştigă teren, Domnul Ţării Romîneşti nu putea să aibă altă grijă decît de a se strecura printre evenimente pe sine, familia şi bogăţiile—mai ales acestea, căci erau pîndite mai mult—sale şi cu dînsele şi ţara. Informaţia se continuă şi după căderea lui Brîncoveanu despre toate cele ce se ţineau de el şi curtea lui—un inventar al hîrtiilor lui Brîncoveanu p. 294,—văduva, fetele, ginerii, omul de încredere al lui Brîncoveanu, Manu Apostolu, pămînturile, banii, sculele şi cu acestea o mulţime de ştiri de un interes deosebit pentru relaţiile Ţării Romîneşti cu imperialii până în adoua jumătate a secolului XVIII, cel din urmă act e din 1768, Oct. 16.

Chipul în care au fost citite, înţălese, punctuate şi tipărite aceste documente, grija pe care au avut-o autorii în redactarea notelor, restrînse numai la atîtea cîte sînt de nevoe pentru înţelegerea actelor, însoţirea publicaţiei cu sumare precise şi indice, fac dintr'însa una din cele de frunte între publicaţiile similare.

Publicaţia e precedată de o introducere de L. p. a d-lui Giurescu în care se studiază multe fapte desăvîrşit şi în comparaţie cu toate cele analoage ale vremii.

Imperialii aveau nevoe de ţara Romînească căci ea le putea procura bani, provisiuni şi iernatic, lucruri pe cari Ardealul nu le putea da ca fiind prea mic şi apoi trebuia şi cruţat fiind a Imparatului. Trebuiau apoi imperialii ca să fie în bună înţălegere cu Domnul ţării Romîneşti, căci numai el putea da cele mai bune informaţii despre cele ce se petreceau în imperiul otoman. Domnii Principatelor la rîndul lor erau datori, către sfîrşitul secolului al XVII. să dea ştiri Turcilor, aşa că Brâncoveanu avea cel mai complicat şi mai sigur serviciu de informaţiuni.—In a doua parte d. G. analizează factorii cari îl sileau şi pe Brâncoveanu ca să ducă „o politică de înţelegere şi îndatoriri cu creştinii şi în special cu Impăratul." Brâncoveanu era religios şi avea un înalt simţimînt de demnitate iar—situaţia lui faţă de Turci îl obliga la umilinţa „să sărute piciorul oricărui Paşă cu trei tuiuri".—Factorul cel mai important însă este preocuparea Domnului ca să aibă un refugiu—pentru aceasta îşi schimbă capitala la Târgovişte de unde fuga era mai lesnicioasă în Ardeal, şi tot pentru o ast-fel de împrejurare dobîndeşte învoirea de a se stabili la Moscova în caz de mazilie.—Cu acest prilej d. G. analizează cu o înţelegere critică desăvîrşită, două fapte istorice de cea mai mare însemnătate în relaţiunile noastre cu Turcii în sec. XVII şi începutul celui al XVIII: *mazilia şi pîra* celui mazilit.

O altă împrejurare care contribuia la strîngerea relaţiilor cu creştinii, era starea ţării peste măsură de împovorată. Din jumătate milion de taleri, venitul anual al vistieriei, trei sferturi erau ale Turcilor.—Studiind după Condica *vistierii* situaţia financiară a ţării, d. G. arată marea reformă a lui Brâncoveanu prin care s'au desfiinţat birurile plătite numai de ţărani, păstrîndu-se numai acelea la cari contribuiau cu toţii, introducînd chiar şi o dare proporţională, aşa că Domnia lui Brâncoveanu merită caracterizarea prin care d. G. îşi încheie studiul său „cea mai dreaptă cîrmuire din cîte cunoscuse ţara până atunci."

Brîncoveanu rămîne totuşi credincios, căci situaţia geografică a ţării, lipsa ei de apărare şi apoi credinţa că Turcii sînt încă tari, îl obligau ca să dea „la Turci credinţă şi la creştini laudă."

Aceasta este cartea tipărită cu cheltuiala d-lui Const. Basarab Brâncoveanu, o carte şi o faptă tot aşa de bune.

Dragoş

***

Prof. Dr. Emilian Voiutschi. *Prelegeri academice din Teologia morală ortodoxă. Volumul I. Introducere.* Cernăuţi 1906. Societatea tipografică Bucovineană. Lucrarea de faţă, un volum de 269 pag., constitue volumul prim al unui op. care e plănuit să cuprindă trei volume, şi anume să conţină cele două următoare *Teologia morală generală* ca vol. II şi *Teologia morală specială* ca vol. III. Ce priveşte volumul I, acesta este lucrare unică în felul ei pe terenul Teologiei

morale ortodoxe. Ea conţine *istoria Moralei*, dar nu numai a moralei *teologice*, ci şi a celei *filosofice*. Cuprinsul opului de faţă e următoriul: Ca elemente introducătoare au să se considere cele şepte § § prime, cari conţin: Numele şi noţiunea teologiei morale, referinţa teologiei morale către cea dogmatică, referinţa moralei creştine către cea filosofică sau naturală, caracterul moralei ortodoxe, izvoarele teologiei morale, metoadele teologiei morale, principiile teologiei morale ortodoxe. Reuşită este expunerea *caracterului moralei ortodoxe*. Fondul opului formează o *ochire repede asupra istoriei şi literaturei moralei filosofice şi a celei creştine*. Aceasta constă din următoarele părţi: 1) Sisteme principale şi diferite principii morale filosofice, şi anume în anticitate, evul mediu, renaştere şi timpul nou. 2) Morala testamentului vechiu în periodul evraistic şi în cel iudaistic. 3) Invăţătura morala a lui Isus Christos şi spiritul moral creştin din timpul apostolic. Aici se propun întâiu principiile morale nouă aduse de Christos în lume, apoi se espun de-amănuntul (după Werner) tipurile doctrinale ale apostolilor Ioan, Paul şi Iacob, care trei au întemeiat trei direcţiuni în tractarea principiilor etice. In fine. 4) Istoria şi literatura moralei creştine dela finea timpului apostolic până în ziua de astăzi. Acest răstimp este împărţit în patru perioade după cele mai însemnate evenimente din viaţa bisericească şi anume: Periodul I, de la finea timpului apostolic până la Constantin cel Mare (70—323); Per. II, de la Constantin cel Mare până la îndeplinirea desbinării dintre biserica răsăriteană şi cea apuseană (323—1054). Per. III, de la îndeplinirea acestei desbinări până la apunerea imperiului bizantin (1054—1453) şi Per. IV, de la apunerea imperiului bizantin, respective de la timpul reformaţiunii, până în ziua de astăzi (1453 [1517]—). In fiecare despărţitură se consideră scriitorii bisericeşti cei mai însemnaţi şi anume în primele trei perioade cei Greci şi cei latini, iar în ultimul period scriitorii fiecărei confesiuni în deosebi. De remarcat este consemnarea avută şi exactă a autorilor moralişti ortodoxi din timpul nou, cari se tractează împărţindu-se după naţionalităţi. Ce priveşte scrierile morale la Romîni, putem zice, că pe pag. 258—261 avem catalogul cel mai complect, ce s'a publicat până acuma asupra acestora. In fine merită deosebită considerare aparatul critic al acestui volum. Acest aparat constă din o mulţime remarcabilă de citate din s. Scriptură, literatura patristică şi literatura modernă teologică şi profană. Desigur îi vor îndemna pe mulţi teologi aceste note sublineare preţioase, să cerceteze mai departe unele întrebări ventilate în volumul de faţă. Din cele până acum expuse putem constata în de ajuns valoarea opului, precum şi sirguinţa şi energia autorului. Trebue anume să ni fie aminte, că Voiutschi nu era destinat să ocupe vre-odată catedra de teologie morală, ci fu pregătit pentru studiul biblic al T. V. şi pentru limbile orientale (ceea ce se şi cunoaşte foarte bine din pasagiul „*Morala testamentului vechiu*!"). Cînd însă fu silit, contra voinţei sale, să se lese de studiul său de predilecţiune (de care însă totuşi n'a putut să se lese până astăzi! Vezi consemnarea opurilor sale pe faţa ultimă a învălişului broşurii!) şi să ocupe catedra de teologie morală, avu de luptat cu cele mai mari greutăţi, căci pe atunci nu se afla nici măcar unele scripte cît de neînsemnate, cari să-i fi putut servi tînărului profesor deocamdată ca directivă la prelegerile sale. Insă cu sirguinţă neobosită a izbutit să învingă aceste greutăţi.

* * *

* * *

A. D. Livezeanu. *Chestiuni sociale, economice şi politice relative la săteni*, 36 pg. R.-Vilcea 1907, O Thüringer.—Este un mănunchiu de articole fără pretenţie, pe care autorul le-a publicat într'un ziar politic, înaintea izbucnirii mişcărilor agrare. Deşi în fugă şi fără adîncă documentare, se ating totuşi toate laturile *chestiunii ţărăneşti*: lipsa de pămînt, tocmelile agricole, administraţia şi educaţia la sate, etc. care toate gravitează însă în jurul reformei politice preconizate de autor: Votul universal sau cel puţin colegiul unic al tuturor ştiutorilor de carte,—căci fără o asemenea reformă nimic temeinic nu se poate face pentru populaţia rurală, de oarece „colegiile electorale, astfel cum sînt împărţite prin Constituţie, au făcut ca guvernele să fie la cheremul colegiului I, care a preponderat şi în judeţe".

Broşura d-lui Livezeanu merită să fie semnalată cetitorilor ca un glas mai mult, care se ridică în favoarea ţărănimii obidite.

G. K.

* * *

* * * *Răsplata Armatei*, Bucureşti, 1907.

Autorul anonim, un militar, se ridică cu putere, în numele onoarei şi al menirei armatei, împotriva bacşişurilor care s'au împărţit soldaţilor ce au reprimat răscoalele.—Autorul nu ne spune ce sentiment laş de clasă a îndemnat pe mulţi din acei care au contribuit la pomana ce s'a făcut soldaţilor; el vorbeşte numai în numele simţului militar jignit, spunîndu-ne lucrul foarte adevărat că: „Datoria ostăşească.... nu se plăteşte şi.... *nici nu se poate plăti în bani*", căci „sîngele", dat pentru ţară, nu poate fi cîntărit cu aur.—Banii strînşi, zice autorul, trebuiau daţi orfanilor şi văduvelor celor ucişi de soldaţi, ori meniţi ajutorării familiilor sărmane pe timpul cît susţinătorii lor—rezerviştii—au fost chemaţi să-şi facă datoria, etc.—Apoi autorul atinge şi chestia organizării armatei, pentru a fi la înălţimea chemării sale: războiul cu duşmanul din afară.

Cv.

* * *

I. Găvănescul. *Istoria Pedagogiei, vol. III, secolul XVIII.* Volumul are 423 pagini şi cuprinde 22 prelegeri ţinute de autor la universitatea din Iaşi. Chestiunile tratate trec de sfera interesului pur didactic. Capitole ca: „*Caracterizarea secolului XVIII*", „*Ideile pedagogice ale revoluţiei franceze*", „*Starea culturală a ţărilor romîne în secolul XVIII*" interesază pe orice om de cultură. Stilul, curgător şi de loc compact, înlătură dificultăţile ce de obicei se găsesc în cărţile de specialitate.

I. B.

Revista Revistelor

Convorbiri literare (Aprilie). —*Giosue Carducci*, discurs ținut in sala Ateneului, de Delavrancea.—E un exemplu caracteristic pentru felul de oratorie al d-lui Delavrancea: Discursul e după note stenografice, așa dar e exact cum l'a rostit oratorul, dar îi lipsește ceea ce se chiamă în retorică „acțiunea“,—și ni se vădește perfect ce rol mare joacă, în discursurile d-lui Delavrancea, admirabila sa dicțiune. Numai cu o mare imaginație, sforțindu-te să-l *vezi* și să-l *auzi* pe d. Delavrancea (cind îl cetești), poți pricepe ceea ce a voit să spună despre marele poet al Italiei. —O bună poezie de d. Cerna (Amor).—Sfirșitul piesei *Mama*, a d-lui Mielescu.—Un articol al colaboratorului nostru d. Tzigara-Samurcaș despre *Ouăle de paști*.—Recenzii și Cronici și citeva articole, care vor „urma“ și pe care le vom aminti, cind se vor isprăvi.

Sămănătorul (Aprilie). — O frumoasă poezie de Coșbuc, *Parabola sămănătorului*, plină de nobile sentimente: *Radu Șaluparu* de d. Sandu-Aldea, remarcabilă schiță prin zugrăvirea naturii: Dunărea înfuriată; una din cele mai duioase povestiri ale lui Sadoveanu: *In pădurea Petrișorului*, în care o căprioară e eroina; *Fabula maimuțăriei*, în care d. Ranetti spune, cu spirit, un adevăr foarte adevărat gravului domn M. Dragomirescu; *Somnul lui Corbea*, baladă de St. O. Iosif,—și multe alte bucăți în proză și în versuri, toate într'un număr de 80 pagini, de Paști.—Un nou colaborator: d. P. Dulfu, pe care redacția îl anunță cu „timpani, cimbali“, alăturea de... Coșbuc.

Luceafărul, (15 Aprilie, 1 Maiu) —O admirabilă poezie, *Inviere*, de O. Goga; nuvele de d. Agirbiceanu (*Domnișoara Linuța*), de d. Ciorîrlan (*Inimă de Mamă*) și de d. Sandu Aldea (*Ghiocei*); versuri de Dinu Ramură, M. Cunțan, Z. Birsan, etc.—D. Murnu continuă cu *Monumentele antice din Roma*, iar d. Ciura vorbește despre *Iliada în romînește* a d-lui Murnu.

Revista politică și literară (Blaj, Maiu 1907).

In fruntea revistei d. dr. Cassiu Maniu, publică o scurtă notiță ditirambică în amintirea zilei de 3 (15) Maiu 1848 și a marelui act—deșteptarea conștiinței naționale—împlinit atunci pe *cîmpia libertății* de la Blaj. In legătura cu aceasta se dă în corpul revistei o lungă scrisoare a lui Simion Bărnuțiu, din care se vede cum privea oratorul de la 48 al Romînilor din Ardeal chestiunea națională.—In „Cronica politică“ d. prim-redactor A. C. (iale), ocupîndu-se de **chestiunea școalelor**, spune că Romînii lăsaseră cu totul în părăsire școalele lor și mulți își dădeau copiii la școli straine, așa că legea de curînd votată a lui

Apponyi va avea și un bine pentru Romîni, de oare-ce îi va scoate din această nepăsare, va da impuls inițiativei proprii și va provoca o emulațiune patriotică între toți acei cari sînt în legătură cu școala.—In acest număr al revistei mai găsim un studiu al d-lui M. Strajan, **Pesimismul** din punctul de vedere al științei și al simțului comun, continuarea unor studii asupra **limbii romîne bănățene vechi** început de d. dr. St. Pop în dispăruta revistă „Orizontul“ din Cluj, și mai multe schițe și poezii de d-nii Ciura, Nanu și alții.

Junimea literară (Suceava, Maiu 1907).

Ca de obiceiu, revista cuprinde o bogată materie beletristică: sfirșitul nuvelei „*La fîntînă*“ a d-lui Ion Gramadă; poezii originale de d-nii V. Huțan, V. Loichiță, Leandru și G. Rotică; traducerea unei poezii a lui Bürger de d. Iorgu G. Toma.—Dl. Sextil Pușcariu publică o recenzie a însemnatei lucrări: „*Das Dalmatinische*“... a lui Matteo Giulio Bartoli; d. Filimon Taniac publică două interesante capitole din **istoria cetății Suceava**, studiind epoca și împrejurările zidirei acestei cetăți, iar d. Ilie Veslovschi dă citeva considerații asupra **mobilei austriace**, însoțind articolul și de ilustrațiuni bine executate. In „dări de samă“, colaboratorul nostru d. G. Tofan continuă recenzia amănunțită pe care a început-o asupra scrierii d-lui G. Alexici: „*Geschichte der rumänischen Litteratur*“.

Revista e lipsită de informații asupra mișcării culturale, economice și sociale a Romînilor, chiar în ceia ce privește Bucovina.—lipsă care credem că chiar în interesul revistei ar trebui să dispară.

Floarea Darurilor (Aprilie).— Traduceri din Tennyson (de d. Iorga), Petőfi (de d. Loichiță), Tibul (de Gh. Frunză), Musset (de V. Negri), Rückert de d. Soricu), etc. — Articole de d. Iorga: „Cultura romînească și rolul Romîniei în Balcani“, „S. Fl. Marian“ etc.—Descrieri de călătorie, tot de d. Iorga: „Vechea Tîrgoviște“, „La mănăstirea Zamfira“ etc.—„Cronică“.

Convorbiri (April-Maiu).—Ilustrul critic „dovedește“ (el tratează critica... *more geometrico*) că „materialul“ lui Sadoveanu e „vulgar“ și „senzual,“ dar concepția lui e sublimă. Ca dovadă de „material vulgar“ începe cu un „material“ care „are, *totuși*, o *înaltă* efloresceanță sufletească, ce înalță, etc“... Ilustrul critic combate pe cineva care ar fi spus că opera lui Sadoveanu întrupează sentimentul *fatalității*... El opune: „sentimentul... *existenței*“... Dar, încolo, criticul uită ce a spus și vorbește cetitorilor săi de diferite tipuri „minate“ de „puterea *fatalității*“... De altmintrelea, este știut că... „uitarea este o condiție a memoriei“, vezi Ribot: *Les maladies de la Mémoire*. Criticul îndeplinește bine această condiție.—Criticul nu poate admite această fatalitate în opera lui Sadoveanu, pentrucă, zice el, Sadoveanu „nu e poet dramatic, nici măcar epic,—ci *liric*“! Bietul critic! Iar a uitat că acum citeva luni, într'o carte didactică, apoi în *Convorbirile* sale, a afirmat că „Sadoveanu e cel mai mare poet *epic* din cîți am avut“!... Ori și-a schimbat părerea în April trecut?—Ilustrul critic a devenit, în primăvara aceasta, *tendenționist*: El reproșează lui Sadoveanu că zugrăvește simpatic pe imoralul Niculiță din *Păcat boeresc* (și criticul se declara astă-toamnă că e elev al d-lui M. Simionescu-Rîmniceanu!)... Apoi dacă reproșezi lui Sadoveanu că aruncă simpatie asupra unui tip imoral,—pentruce reproșezi „criticului ieșan“ că a fost „jignit“ de lumina simpatică în care e pus boerul imoral din *Moarta*? Căci acel boer nu simte nici o remușcare că a înșelat pe bunul și naivul chehaia Neculaiu?—Ilustrul critic a de-

venit—ori a fost?—pudic ca o fată mare. In *In sina Lacului*, un tinăr sărută pe o fată: Ei bine, criticul pudibond, işi dă o infinită muncă să scuzeze pe Sadoveanu de această „brutalitate". *Fiindcă* era noapte, lună, iaz (decor poetic), *fiindcă* au trecut 50 de ani dela consumarea infamiei,... criticul il absolve pe Sadoveanu... Criticul stabileşte, de altmintrelea, deosebite termene de *prescripţie*: aşa, 10 ani nu-i ajung; se pare că trebue să treacă minimum 15 ani, pentru ca o „brutalitate" să se „innalţe" şi să se „idealizeze".—Un pasaj admirabil, ca fineţe de analiză şi de discernămint, e acela unde marele critic arată meritul lui Sadoveanu de a fi rămas independent faţă cu Caragiale, căci, cu mai puţin talent, *Moarta* putea fi o pastişare a... *Scrisorii Pierdute*, ori a *Nopţii Furtunoase*!...

Autorul inchee cu speranţa că, in urma studiului său asupra lui Sadoveanu, cetitorul va găsi in nuvelele acestui scriitor „un *farmec* mult mai *clar*. [Te va pedepsi Dumnezeu, sint sigur, pentru această impărechere „brutală" de cuvinte] şi mai puternic, decit cel pe care il va fi gustat până acum. Şi in aceasta va fi comtat şi serviciul pe care această critică il va fi făcut gustului pentru literatură", inchee ilustrul...

Nu te indigna, nici nu te ingriji, cetitorule! Nu te indigna, căci nici el nu crede in ceea ce spune. Am mai spus'o: grandomania sa nu e sinceră... Şi deci nici nu te ingriji, dacă ţii la dinsul: O grandomanie afectată nu e un simptom primejdios.

Pseudo-pacientul isprăveşte:

„După un serviciu făcut cetitorilor trebue să ne gindim şi la scriitor"—căruia ii făgăduește citeva lecţii,—şi ai sfîrşit, iscăleşte: *Mihail Dragomirescu*...

Arhiva (Aprilie 1907). D. Pascu işi continuă ale sale **Studii filologice** cu (XII) *Elemente greceşti in limba romină*. D. A. D. Xenopol işi urmează ideile sale asupra războiului, sub titlul **Congresul sociologic din Londra**; iar in articolul **Neologismele** făgădueşte să expue normele pentru primirea ori inlăturarea acelor cuvinte. Apoi, in doze homeopatice, găsim urmări la articolele d-lor Atanasiu, Burada, etc., unele incepute din anii trecuţi.—In versurile d-nei Biris, admirăm următoarea... *neologismă*:

Se urcă 'n sus un singe-aprins
Din spete **fără de oblinci**, (?!)
Din glezne fără de opinci...

Haz au şi recenziile semnate de d. Valeriu Hulubeiu; dar cu toată mantia răutăţii sale neputincioase, recenzentul nu izbuteşte să-şi acopere urechile naivităţii originare.

Revista Generală a Invăţămintului (Maiu, Bucureşti).—Dl. *C. Banu*—**O anchetă intr'un seminar**—publică o interesantă anchetă asupra părerilor in chestiunea ţărănească ale elevilor, fii de ţărani, din seminarul Nifon din Bucureşti. Ancheta s'a făcut prin răspunsuri scrise neiscălite, aşa ca elevii, preoţii de mine, să aibă toată libertatea in exprimarea părerilor lor. Din toate răspunsurile se desprinde o ură inverşunată a acestor fii de ţărani impotriva orăşenilor, pe care ii cred vinovaţi de toate nenorocirile din viaţa ţăranului. Iată o insemnată problemă de educaţie.

Cultura Romină (Aprilie, Iaşi).—d. Găvănescul—**Actualitatea**—se ocupă cu aceeaşi problemă care l-a neliniştit aşa de mult in numărul din Martie: **Răscoalele ţărăneşti**. D-sa declară că ultimele evenimente i-au zdruncinat convingerile despre cum inţelegea echilibrată a ţăranului romin. Suferinţa morală a autorului, provocată de jignirea aşa de adincă a sentimentelor sale poporaniste, a găsit o

alinare, după cum spune insuşi autorul, in constatările din urmă: participarea multor ţigani şi bulgari la răscoale. Atunci totul se explică: „*Fireşte că dela dinşii s-au molipsit şi mulţi romini, pe care i-a luat curentul*". Noi bănuiam de mult că d. Găvănescul va găsi adevăratele cauze ale răscoalelor, pe care in luna Martie le redusese numai la *instigatori*. In privinţa potolirei răscoalelor, autorul protestează cu toată tăria unui om pătruns de inaltul sentiment al legalităţii impotriva amestecului impăciuitor al prefecţilor intre proprietari şi ţărani şi impotriva manifestului regal. D-sa, ca om care nu face politică, aprobă din toată inima formula—de data asta a d-lui Carp:—*intăi represiune apoi vom aviza*: „*Autoritatea statului a vorbit mulţimii prin glasul imperativ al tunului. Mulţimea s-a supus; s-a rugat să fie iertată. La atît trebuia să fie redus primul act al statului*". E clar că d. Găvănescul are vederi de om de stat. Ce păcat că nu face politică!

Şcoala, (Maiu, Cernăuţi).—Această revistă, care a apărut un timp ca organ independent, cu No. din această lună va apărea ca organ al societăţii „*Reuniunea Şcolară Romină*", organizaţie a invăţătorimii pe bază naţională, după cum spune d. *George Tofan*, redactorul responzabil al revistei. Articolul program—**Drumul nostru**—datorit d-lui *George Tofan*—lămureşte cetitorilor rolul ce are de indeplinit revista in mişcarea pedagogică şi culturală din Bucovina: „Cultură vrea să propovedueascǎ pe paginele ei această revistă, *cultură naţională* pentru luminarea şi intărirea poporului nostru".—D. *Dr. Sextil Puşcariu*—**Dascăl, Invăţător, Institutor**—arată care e istoria, in limba romină, a acestor cuvinte şi inchee făcind apologia invăţătorilor atît din ţările subjugate cit şi a celor din regatul Romíniei libere.—*D. Rotariu-Rotică.*—*O vorbă a vremii nouă*—arată importanţa **asociaţiilor romineşti** „in adunările rărora să auzim şi să predicăm vorba inţeleaptă a vremii de acuma". Autorul arată rolul ce trebue să aibă ţăranii in activitatea intelectualilor din Bucovina.—D. *Iancu I. Nistor* işi publică introducerea la cursul său de geografie, intocmit pentru invăţători. Printre contribuitorii la acest No. găsim şi numele cunoscute nouă ale d-lor *Leonida Bodnarescul* şi *George Codrean*. Revista conţine, la urmă, o bogată revistă a revistelor romineşti. Numele colaboratorilor şi seriositatea redactării revistei ne arată că numărul revistelor bune romineşti a sporit cu una.

Revue des deux mondes, (15 Aprilie).

Jean Dornis scrie un studiu asupra lui **Gabriel d'Annunzio ca romancier**. D'Annunzio e un italian al Renaşterii care păstrează in cultul frumosului simţul preciz al realităţii. Admirator al formelor, absorbit de materialism, e un voluptuos. Neronizmul, plăcerea cruzimii se manifestă la dinsul ca un instinct. Tendinţa sa către misticism se explică prin cultul pasionat al vieţii. Adorator al frumuseţilor naturii, crescut in munţii Abruzzi, pe malul mării, d'Annunzio simte totdeauna nevoie să asocieze natura emoţiilor personajelor sale şi are veneraţia solului italian. Romanele lui nu sint nici romantice, nici istorice, nici psihologice, ci poetice şi lirice. Caracterul lor e o inspiraţie poetică, exprimată intr'o limbă poetică. Punctul de plecare al operelor sale e realist, dar el nu e niciodată o oglindă impasibilă a vieţii, căci poartă in sine un instinct liric de transfigurare, care in orice ocazie, prin magia verbului, face să apară realitatea urită mai hidoasă, durerea atroce mai teribilă, cruzimea mai crudă, frumuseţa mai splendidă. D'Annunzio e un poet des-

criptiv și un stilist minunat. Asupra lui au avut mai ales influență poezia latină, arta renașterii, filosofia lui Nietzsche. In opera sa elanurile de milă nu sint decit virtuozitate. Prototip al esteților pasionați ai secolului al XX-lea, d'Annunzio are cultul lui Cezar Borgia și al anarhiei morale. Estetizmul său e considerat cu drept cuvint ca periculos în Italia. Din cauza tinereții și pasiunei ce respiră din opera sa, Franța gustă pe acest poet care substitue estetica moralei și simțul frumuseții simțului social.

Contele d'Haussonville scrie despre *„Proiectele de guvernămînt ale ducelui de Bourgogne"*, alcătuite de acesta sub influența lui Saint Simon și Fénelon.

René Doumic analizează opera lui *Pierre Lasserre „Le romantisme français"*. Acesta n'a scris, după Doumic, istoria, ci patologia romantizmului. Punctul său de vedere e just, fecund și mai cu samă oportun. Influența romantizmului durează încă și în literatură, în viața socială și politică; în toate ordinele de realități, romantizmul a introdus, după Doumic, incoherența și anarhia.

Mai sint publicate *scrisori ale lui Taine* dintre anii 1876 și 1887 către Boutmy, Sarcey, prințul Louis Napoleon, prințesa Matilda, Havet, Dumas, Gaston Paris, A. Leroy-Beaulieu, cuprinzind interesante aprecieri asupra marei revoluții.

La Nouvelle Revue. (Mai 1907).

Ocupindu-se de rolul pe care il au asociațiunile de lucrători în mișcarea economică, și de tendințele actuale ale acestor asociațiuni în Franța, Yoseph Ribet ne dă o privire generală asupra **chestiunii sindicale.** Autorul constată că sindicatul se afirmă din ce în ce mai mult ca organul revendicațiilor proletariatului, dar că, din nefericire „Confederația Generală a Muncei" din Franța a apucat pe căi greșite, care o vor împedeca de a da mai curind toate roadele așteptate,—și anume că a deviat de pe terenul economic pe cel politic. Aruncînd o privire istorică asupra chestiunii în Franța, Yoseph Ribet arată că muncitorii au simțit nevoia de a se asocia încă de pe la 1840, dar că asociațiuni mai puternice de lucrători nu apar decit mai tirziu și anume ca un fel de răspuns la asociațiile patronale. Astfel după întemeiarea asociației „Uniunea națională a comerțului și industriei" de către patroni in 1859, apar în 1860 și grupări de muncitori ca: „Societatea tipografică din Paris", „Societatea generală a pălăriierilor" etc... Dar cel mai mare impuls pentru sindicalizare il dau teoriile lui Karl Marx, care după 1860 se răspindesc tot mai mult în proletariat. Ca o urmare a acestor tendinți de asociațiune a apărut legea din 1884, lege a cărui raportor a fost Waldeck-Rousseau, și care a fost o lege impusă de necesitățile economice. Rezultatul acestei legi a fost că mișcarea de sindicalizare a proletariatului a tot sporit, așa că de unde în 1899, de pildă, erau 419,761 de muncitori sindicați, numărul lor a trecut astăzi de 600,000. Cu toate aceste în ultimul timp politica a adus mult rău acestei mișcări, căutind s'o utilizeze în scopurile sale și făcînd-o să devieze de pe terenul economic. Dată fiind însemnătatea sindicalizării lucrătorilor în lupta lor pentru emanciparea economică, întrucit în cooperațiune, mutualitate, sindicalism și intervenția statului în folosul proletariatului se poate găsi soluția problemei sociale,—autorul atrage atenția conducătorilor „Confederației generale a muncii" asupra rolului pe care ea trebue să-l aibă în mișcarea economică și asupra căilor pe care trebue să le urmeze.

Intr'un articol intitulat *Italia și Grecia*, Raqueni comentează vizita regelui Italiei la Atena, arătînd că apropierea între aceste două țări va avea de urmare împăcarea Romîniei cu Grecia. Ne miră următoarea frază din acest articol „Quoi qu'on pense à Bucarest et à Sofia, les intérêts de la Grèce sont considérables en Macédoine, bien qu'ils se trouvent en opposition avec ceux *des Slaves, c'est-à-dire des Roumains et des Bulgares*". Știm că pe vremea lui Petru Maior, unii învățați străini considerau pe Romini ca un popor slav, dar acum, la epoca aceasta, nu ne așteptam să găsim o astfel de părere și încă la un diplomat, care pare că are pretenția de a studia obiectiv și în cunoștință de cauză chestiunile de care se ocupă!...

Din numerele de pe Mai ale revistei citam încă: Continuarea interesantelor descrieri ale **luptelor de la Mukden** de Novitsky, sfirșitul studiului asupra **condițiunilor muncii în America de Sud** de Ch. Wiener, și interesantul articol în care Albert Maybon se ocupă cu **Drumurile de fer chinezești.**

Mercure de France (Mai 1907).

O mare parte din paginile celor două numere de pe Mai ale acestei reviste sint ocupate cu răspunsurile la ancheta în chestiunea religioasă: *„Asistăm oare la o disoluție ori la o evoluție a ideei religioase și a sentimentului religios?"* începută din luna trecută. De astă dată sint publicate răspunsurile a 48 de oameni mai mult sau mai puțin celebri, aparținînd la diferite popoare și diferite ramuri de activitate intelectuală. Aproape toate părerile sint contra unei disoluții a sentimentului religios și pentru o evoluție a formelor, adică a bisericilor și a culturilor: *René Bazin, Antonio Fogazzaro, Emile Durkheim, Camille Lemonnier, Georges Dumesnil, V. Pareto, Charles Gide, E. de Vogüé, Dr. Grasset, Camille Flammarion, Paul Adam*, dintre personalitățile cele mai cunoscute în lumea cultă europeană sint de această părere. Sint și acum cite-va răspunsuri în care se opinează pentru dispariția religiei; astfel *Camille Saint-Saëns* spune: „Cînd toți oamenii vor avea mentalitatea unui Berthelot, religiunile vor deveni inutile. Acea zi e departe încă"; *André Niemojewski* observă în păturile culte „transformarea ideei religioase și a sentimentului religios în idei științifico-sociale și în sentimente social-etice" și conchide că „acel care modifică ideile religioase și sentimentele religioase până într'atit că înlocuește raporturile omului cu Dumnezeu prin raporturile omului cu natura, acela a smuls organismului religios nervul său vital, fără care religia nu va mai putea trăi". Nu răspunde nimic literatul *Léon Bloy* și compozitorul *Humperdinck*; acest din urmă observă totuși „o disoluție notorie a spiritului religios în muzica din zilele noastre", dar nu poate „prezice" nimic. Dau răspunsuri lapidare pictorul *Franz Stuck* (Munich) care ar dori să vadă și în Germania separația bisericei de stat, și profesorul de teologie *Wildeboer* care nu admite nici disoluție nici evoluție. Curios răspunde *Mistral* traducînd o poezie a sa în care, făcînd aluzie probabil la anticlericali, spune: „va veni ceasul și cei răi—Domnul îi va supune ordinelor sale"...

Din numerele de pe Mai ale revistei acestia mai remarcăm: un articol neterminat încă al lui R. de Gourmont: **o lege de constanță intelectuală**, suveniri asupra lui *Charles Guérin* de F. Baldenne și un studiu asupra **romancierului Remy de Gourmont** de André du Fresnois.

Revue Historique. Mai—Iunie, 1907.

Unul din cele mai însemnate articole pentru înțelegerea vremei cînd pentru Dumnezeu și mântuirea religi-

unii şi a societăţii s'au săvirşit mii de crime, este acela iscălit Ch. Pfister, *Nicolas Remy şi vrăjitoria in Lorena la sfirşitul secolului XVII.* In această epocă domnia o „epidemie morală" din pricina căreia catolici şi protestanţi vedeau pretutindeni, in fenomene fireşti ca şi in evenimente fortuite pe Satana: din această credinţă au eşit procesele de vrăjitorie care au bintuit aproape intreaga Europă şi mai mult ca in orice parte in ducatul Lorenei. Procesele din acest ducat se judecau in ultima instanţă la Nancy unde timp de 15 ani a fost numai membru (1576—1591), după aceasta procuror al tribunalului Nicolas Remy. Victimele acestui judecător după mărturisirea pe care o face singur a fost in medie 900 numai in cei 15 ani de membru al tribunalului, iar numărul total cu acelea pe care le-a făcut ca procuror, sint socotite intre 2000 şi 3000 dintre cari $^{9}/_{10}$ erau fără indoială nevinovate.—Viaţa acestui reprezentant al părerilor sec. XVII a fost studiată intr'un precedent No. al revistei (Mars—Avril 1907); acum se studiază opera lui, *Demonolatria*, prin care se poate urmări viaţa unei acusate—vrăjitoare—şi cu ea atitea chestii a psichologiei vremei—dela arestarea, examinarea, chinuirea şi până la moartea ei.

După arhivele ruseşti ale ministerului de Externe de la Moscova, Gaston Cahen studiază *relaţiile Rusiei cu China* şi popoarele limitrofe la sfirşitul sec. XVII şi in primul sfert al celui al XVIII.—Autorul inchee că pentru inţelegerea relaţiunilor comerciale trebue studiată şi istoria Bucavioţilor iar pentru raporturile diplomatice trebuesc cunoscuţi Turguzii, Kalmucii şi Mongolii.

Annales de Géographie. (15 Mai, 1907)—**Cercetările geografice in arhive** de A. Demangeon. Autorul pleacă de la generalisări dogmatice: „istoricul priveşte fenomenele mai ales in succesiunea lor şi se sileşte a le aşeza raţional in timp, geograful caută să notere repartiţia lor şi se sileşte să le aşeze raţional in spaţiu". Şi cu ajutorul unei publicaţii de documente, *Collection de documents inédits sur l'histoire économique de la Révolution française*, caută să arăte cit profit poate să aibă geografia din studiarea lor. Sint mai mult indicaţii despre evoluţia economică, agricolă şi industrială a Franţei in sec. XVIII. Sforţarea Franţei in sec. XVIII de a cuceri mult spaţiu arabil prin culturi noui; formarea regiunilor industriale.—Insă acolo unde se pot intrebuinţa mai ales acest soi de cercetări este in geografia regională.—Nu se poate inţelege un fenomen geografic dacă pe lingă observaţia naturii actuale nu se adaugă şi „tabloul evoluţiunii lui in trecut".

După rapoarte italiene recente se arată mersul **emigraţiunii italiene in Brasilia.** In anul dispariţiei sclaviei 1888 (erau 104353 emigranţi Italieni şi numărul acesta s'a menţinut până la 1891, 116,537) adică până la votarea legii de emigrare pe cheltuiala statului.—Brasilia insă e incă cimp deschis, bogat şi puţin populat, iar Italia şi Germania au surplusuri de populaţie; şi de aici formarea de mari societaţi cari să cumpere şi să distribue pămînturi, societăţi intemeiate de Germani mai intăi şi acum şi de Italieni; şi aşa dela 1905 numărul emigranţilor a inceput să se mărească.—Colonia italiana din Brasilia să evaluiază in 1904 la 1,100,000 repartizată insă foarte inegal de unde urmează şi o slăbiciune aceia ce se numeşte *Italianita* faţă de *Deutchstum.*

Revue de métaphysique et de morale. (Martie) *F. Challaye*: **Sindicalizmul revoluţionar.** Această mişcare e considerată de autor ca o sinteză a socializmului cu anarhizmul comunist, care adaogă ca ceva original ideilor de luptă de clase şi de opoziţie faţă de stat, o a treia teză esenţială, afirmarea valorii eminente a sindicatului şi credinţa că acţiunea sindicală, in acelaş timp reformistă şi revoluţionară va permite singură liberarea muncitorilor şi va fi pentru realizarea acestui scop, necesară şi suficientă. Analizind această mişcare, care se prezintă in operile teoreticienilor săi ca o filosofie a acţiunei, din punct de vedere psihologic şi istoric, autorul crede că teoreticienii sindicalizmului au analizat bine caracterele acţiunii muncitorilor şi au inţăles imensa influenţă pe care aceştia pot să o aibă asupra societăţii prin acţiunea lor directă, sindicala şi cooperativă. Dar ignorind complexitatea raporturilor sociale şi a intereselor naţionale s'au reprezentat in mod greşit ca posibilă greva generală care le-ar putea deschide porţile societăţii perfecte, n'au recunoscut rolul necesar al statului, utilitatea relativă a acţiunii politice şi au crezut că vor putea realiza pacea universală prin propaganda antipatriotică şi antimilitaristă. In măsura in care vor reuşi să grupeze in sindicatele lor un număr mai mare de muncitori, ei işi vor intinde influenţa, vor revoluţiona societatea prin acţiunea lor continuu fecundă care ii va face să uite visul himeric al unei catastrofe momentane; destul de tari pentru a domina statul, ei vor utiliza acţiunea politică ca şi celelalte mijloace de a reduce asuprirea şi mizeria. Acţiunea educatoare va scapa sindicalizmul de abstracţiile verbale, de exagerările naive, de negaţiile sterile ce micşorează valoarea şi compromit eficacitatea acestei inalte doctrine, sincere şi generoase.—*I. Grosjean* analizează *„Opera lui Arthur Hannequin"*, profesorul de istoria filosofiei şi a ştiinţelor de la universitatea din Lion, decedat de curind in deplină maturitate intelectuală.—*F. de Roy* incepe un articol *„Cum se pune problema lui Dumnezeu"*.

Nuova Antologia. (1 Mai 1907). Savantul sociolog, profesor la universitatea din Torino, *Achille Loria*, intr-un articol intitulat „Botanica revoluţionară" se ocupă cu **noile modificări aduse teoriei evoluţiunei**, datorite mai cu seamă cercetărilor lui Ugo de Vries, marele botanist din Amsterdam. Se ştie că după teoria darwiniană, evoluţia biologică se indeplineşte mulţumită unor variaţii favorabile care, dind celor ce le poseda, un avantaj in lupta pentru traiu, şi transmiţindu-se urmaşilor prin ereditate, produc cu timpul specii nouă. De Vries nu neagă existenţa variaţiilor individuale — favorabile ori defavorabile—dar neagă că aceste variaţii ar putea da naştere la specii nouă. După el, crearea unor specii nouă este datorită unor schimbări brusce şi decisive, dar neprevăzute. Astfel speciile nu se formează una din alta in mod continuu; fiecare specie nouă apare deodată, din cea precedentă, fără pregătiri anterioare, fără forme intermediare. Această teorie, o numeşte el, teoria mutaţionilor. Aşa dar in locul evoluţiei incete, cadenţate, continue, care provine din neincetata selecţie a variaţiilor favorabile, se concepe o evoluţie discontinuă, o imobilitate indelungată intreruptă brusc de revoluţiuni spasmodice. In sprijinul acestei teorii se aduce argumente conclusive scoase din experienţă şi observaţie, pe care nu le putem enumera aici şi in acelaş timp multe lucruri care după concepţia darwiniană erau neinţălese, devin acum foarte uşor de explicat, precum absenţa speciilor intermediare şi periodicitatea cu care se manifestă formaţiunea speciilor nouă. In sfirşit această teorie se potriveşte şi cu timpul, relativ mai scurt, pe care l'a parcurs până acuma evoluţia organică pe pămint (24 mili-

oane de ani după Lord Kelvin), căci după teoria darwinistă, ar fi fost nevoe pentru producerea tuturor speciilor care trăesc astăzi pe pămînt, de un period de cel puţin două miliarde şi jumătate de ani. Dar care-i cauza acestor apariţii brusce de specii nouă? La această De Vries nu răspunde şi aceasta e cea mai mare lacună în teoriea sa. Importanţa aceste teorii, zice Loria, stă în aceea că face să dispară deosebirea ce exista pînă acuma în modul de a concepe evoluţia biologică faţă de evoluţia astronomică şi cea geologică, şi în acelaş timp, această teorie este un argument puternic de a concepe în acelaş mod şi forma supremă a evoluţiei, evoluţia superorganică sau socială, care nu mai poate fi considerată ca o ascensiune lentă spre forme din ce în ce mai complexe, ci ca o serie de perioade îndelungate, în aparenţă imutabile, întrerupte deodată de o revoluţie radicală, din care va eşi după svircoliri tumultuoase o organizaţie socială superioară.

Rivista d'Italia (Mai 1907). *A. Iaccarino* „Adevărul asupra Rusiei". Autorul, după cum ne spune, a vizitat în ultimii ani, de cinci ori, Rusia şi încredinţîndu-se că nimeni în Europa n'are o idee justă despre adevărata stare de lucruri din imperiul Ţarilor, îşi propune, în acest articol —un rezumat al unei lucrări întinse ce pregăteşte—să facă cunoscut adevărul asupra împrejurărilor lăuntrice din Rusia. Nu vom rezuma părerile autorului, care se par a fi prea puţin obiective, ci vom relata numai cîteva **date statistice privitoare la populaţia imperiului rusesc**. Creşterea populaţiei acestui imperiu este excepţională: în 1700 număra 12 milioane de locuitori, un secol mai tîrziu avea deja 38 mil. şi în 1900 întrecea cifra de 130 milioane.

Acum populaţia creşte în măsură de 1.55 la sută şi excedentul născuţilor asupra morţilor e de 2 mil. pe an, astfel că se calculează că în decursul acestui veac, supuşii ruşi vor ajunge cifra de 500 milioane. Ultimul recensement s'a făcut în 1897 sub direcţia senatorului N. Troinitsky, dar rezultatele s-au publicat abia în 1905. După acest recensemînt, care n'a cuprins şi Finlanda, cu vr'o 3 mil. de loc., populaţia din imperiu atinge cifra de 125,680,682 suflete: 65,512.698 bărbaţi şi 63,167,984 femei. După regiuni populaţia e astfel repartizată: a) 50 gub. din Rusia europeană: 93,942,864 suflete; b) 10 gubernii din Polonia: 9,402,523; c) 11 provincii din Caucazia: 9,289,304; d) 9 gubernii din Siberia: 5,758,822; e) 9 teritorii din Asia centrală: 7,746,718.—Străinii din Rusia ating cifra de 700,000, cei mai numeroşi Germanii: 158,103; cei mai puţin numeroşi Italienii: 5000.

Analfabeţi: 99.070,435 (78,8%), alfabeţi: 26,569,585 (21.1%); din aceşti din urmă: 183,777 pers. au instrucţie superioară, iar 1,245,306 instrucţie medie, pecînd restul numai instrucţia elementară. După clase sociale, se repartizază: 96.896,648 ţărani, 13,386,292 mici burghezi; 1,850,285 nobili; 281,179 negustori; 588,947 cler; 2,928,842 cazaci. După religie: 86,123,604 ortodoxi; 2,204,596 ort. disidenţi; 11,467.994 catolici; 13,906,972 musulmani; 5,215,805 israeliţi; 3.572,653 luterani; 1,179,241 armeni gregorieni. Din punct de vedere etnic: 66% de origină rusă, 7% polonă, 4% lituană, 5% finică, 4% israelită, 9% orientală (turcă, tatară, Kirghisă etc.). La aceştia se adaogă 1 mil. germani, 850,000 romîni, 400,000 svedeji.

Deutsche Rundschau — *Fr. Paulsen, Părinţi şi fii*. Sub titlul acesta al cunoscutului roman a lui Turgenieff, analizează marele filosof dela Berlin, **raporturile din timpurile de faţă, dintre cele două generaţii — bătrîni şi tineri, în Germania**. Unui

observator atent, zice Paulsen, i s-ar părea că niciodată în Germania n-a fost o încordare mai mare, mai multă neînţelegere între fii şi părinţi ca în timpurile actuale; un semn al acestei stări este literatura în care acuma, mai mult decît ori cînd, se găsesc tratate astfel de subiecte — cu părtinire, se-nţelege pentru tineri. Şi totuşi dacă priveşti în viaţa reală, nu în aceea a cărţilor, acuzaţiile aduse generaţiei mai bătrîne se par curioase; pretutindenea în viaţă se observă, tocmai din potrivă, o îmblînzire a disciplinei, o mult mai mare libertate lăsată tinerilor, de cît înainte; se pare chiar, că mai mult drept ar avea cei bătrîni să se plîngă de cei tineri. Care e dar, pricina, care face pe tînăra generaţie să suporte mai greu, o disciplină mai blîndă? Pricina principală, este, slăbirea, pe toate terenurile vieţii, a vechilor raporturi de autoritate, care a avut loc în timpurile din urmă, fără să se fi stabilit în moravurile societăţii forme noi pentru o liberă şi autonomă conducere în viaţă. Aceasta se vede mai lămurit pe terenul vieţii religioase: un curent individualist-revoluţionar şi ante-autoritar stăpîneşte. Altfel e lucrul în Anglia şi America, unde alipirea de o comunitate religioasă este absolut liberă şi nesilită. Tot aşa se-ntîmplă şi pe terenul vieţii sociale şi de stat: respectul de autoritate a dispărut şi s-a ivit în locu-i critica fără nici o cruţare. Iarăşi altmintrelea e în Anglia şi America, fiindcă acolo statul represintă voinţa poporului. Tot aşa e lucrul în şcoală şi familie. Cine citeşte, zice Paulsen „Viaţa Gabrielei v. Bülow", fiica lui W. v. Humboldt, poate să vadă evoluţia ce a avut loc în raporturile dintre părinţi şi fii, cetind scrisorile schimbate în decurs de trei generaţii. Dar literatura pedagogică actuală! Ellen Key, a cărui carte — „Veacul copilului" — s-a vîndut în cîţiva ani în 22000 de exemplare, începe cu un capitol intitulat „Dreptul copilului de a-şi alege părinţii" şi în locul vechiului principiu că copiii trebue să fie recunoscători părinţilor, fiindcă au primit dela ei viaţa, proclamă altul nou: „în cele mai multe cazuri părinţii ar trebui să se roage de ertare la copiii lor, fiindcă i-au adus pe lume". Şi cam tot aşa ceva învaţă tinerimea şi din cărţile lui L. Gurlitt. Şi pe lîngă acestea se adaogă şi altă împrejurare: mai înainte, la 17 ani, tînărul intra în Universitate, şi la 20 termina şi intra în viaţă; acuma şi până la 25 de ani e tot student şi dependent de părinţi şi jugul, ori cît de uşor, e mai greu de suportat la o vrîstă mai înaintată. Această stare de lucruri însă, conchide Paulsen, va trece; cînd spiritul revoluţionar va dispărea odată cu aşezarea definitivă a formelor de viaţă în stat, biserică şi societate; cînd alcătuirile vieţii publice vor fi astfel formate, încît vor fi simţite ca bazate pe propria lor voinţă autonomă, atunci şi tinerimea îşi va regăsi raporturile normale şi naturale faţă de autorităţi.

Deutsche Revue. (Mai 1907). *Rudolf Graf Waldburg*, **Tulburările agrare şi ministerul Sturdza în Romînia**. „Romînia este ţara clasică a tulburărilor agrare" zice autorul. Apoi, vorbind despre ultima revoltă, se 'ntreabă care a putut fi pricina acestei deslănţuiri de furie, dat fiind că „ţăranul romîn e din natură, blînd, flegmatic, depărtat de violenţe, inteligent deşi incult şi cu totul lipsit de pretenţii". Această pricină, o găseşte, cu dreptate, în condiţiile proprietăţii pămîntului din ţara noastră. Aproape tot pămîntul cultivabil, zice el, este în mîna marilor proprietari şi aceştia mai niciodată nu-l exploatează singuri ci îl arendează celor care oferă mai mult. Ţăranul deci trebuie să muncească pentru arendaş, care trebue să-şi scoată şi un cîştig pe lîngă

marea arendă ce plăteşte. Pla'a muncii se face cele mai adesea acordind şi ţaranului o bucată de pămint, care in ani buni poate să-i producă popuşoiul necesar pentru hrană, dar care in ani răi, il lasă in voia foametei. In privinţa arendaşilor evrei, autorul crede că nu sint mai răi faţă de ţărani decit cei creştini, probă revoltele din Muntenia. Amintind reformele pe care le-a anunţat guvernul liberal, zice că sint de natură de a lecui multe rele şi mai ales işi pune mari speranţe in cassa rurală. Terminind, aduce laude d-lui Sturdza „care dispune de o mare energie şi o colosală putere de muncă" şi d-lui Ionel Brăteanu „cea mai pregnantă figură şi cel mai capabil cap" din noul minister, şi-şi exprimă credinţa că „tinăra stea a Rominiei va invinge şi această criză, şi statul, care cu drept a trecut pină acum ca cel mai european şi mai inaintat dintre ţările balcanice, are inaintea sa, cu toate greutăţile, un viitor fericit".

Sozialistische Monats-Hefte. (Mai 1907) *Iohanus Heiden* intr'un articol cu titlul „Incă un cuvint despre alegerile parlamentare" examinează **atitudinea partidului social democrat faţă de legile socialpolitice.** Se spune, zice el, de către unii că micşurarea numărului mandatelor in parlament, n'ar fi o pierdere, ci o probă de apropiere mai răpede de ţintă, căci arată gradul şi ascuţimea criticei pe care socialiştii o fac formelor sociale, economice şi politice. O asemenea explicare, zice Heiden, poate să mulţumească numai pe aceia care concep partidul socialist, ca un partid de protestare. Dar aceasta e falş. Partidul socialist trebue să fie un partid parlamentar şi rolul său nu trebue să consiste numai in critică, ci şi in muncă positivă, prin aducerea in fiinţă a legi folositoare muncitorimii. Aceasta e chiar ceea ce interesează mult pe cei ce-i dau votul, nu discuţiile teoretice. Din acest punct de vedere, a fost o greşală faptul că socialiştii au votat in parlament in contra legilor socialpolitice, mai ales cum e legea de asigurare. Fără indoială, legile aşa cum se prezintă, nu pot mulţumi toate interesele lucrătorilor, dar pentru acest motiv, socialiştii nu trebue să se mărginească numai la a zice *Nu*, ci trebue să caute să scoată cit mai multe avantaje posibile deocamdată, pentru majoritatea muncitorilor. O asemenea politică cere, se-nţelege, incheerea a diferite pacturi cu alte partide, căci nu poate fi vorba de completa infringere a adversarului, ci numai de un rezultat provizoriu, potrivit şi acceptabil.

Contemporary Review (Maiu London).

Dl. *J. A. Spender*—**Guvernul şi Problemele sa'e** –prevede aminarea, pentru acest an, a rezolvirii chestiunii Camerei Lorzilor. Guvernul are alte proecte de legi, care cer urgenţa şi nu poate provoca Camera Lorzilor inainte ca aceste proecte să fie transformate in legi tocmai trecind prin această Cameră. E chestie de tact. Inainte de a se mărgini prerogativele Camerei Lorzilor, Guvernul trebue să treacă prin Parlament legea instrucţiei, legea reorganizării armatei, legea administrativă pentru Irlanda şi alte citeva, mai puţin importante, dar care cer o grabnică aplicare.

De aceea pentru anul acesta, de sigur, va fi armistiţiu intre Govern şi Camera Lorzilor. Dar, această aminare nu trebue să facă impresia că Guvernul nu e hotărit să lupte impotriva reacţionarizmului Camerei Lorzilor, şi că nu are deja fixat un plan al acestei lupte, care să-i asigure victoria. Guvernul nu trebue să se arăte că-i este frică de criza ce va izbucni, ori că, in caz eventual, n'ar avea toată increderea in un nou apel către ţară; Liberalii trebue să arate, prin pro-

gramul lor de guvernămint, că sint stăpini complect pe situaţie: pot să amie criza pină cind vor, şi pot s'o provoace cind vor, fără să se teamă de opoziţia d-lui Balfour. Dacă Liberalii vor avea tact, vor avea de sigur sprijinul clasei muncitorilor fără să piardă contactul cu clasa mijlocie.

Dl Havelock Ellis—**Poporul Spaniol**—ne dă un studiu istoric şi sociologic asupra poporului spaniol care a intirziat pe drumul civilizaţiii moderne. Spania formează veriga de unire intre Europa şi Africa după cum Rusia şi poporul rus reprezintă trecerea dela civilizaţia asiatică la cea europeană. Spaniolul are o atitudine in viaţă caracteristică popoarelor primitive: iubirea de formalizm şi ceremonial, care se intinde asupra tuturor manifestărilor de viaţă la spanioli poleind incultura fondului.

North American Review (April New-York).—*Dl. Willard French*—**Japonia de Mine**—e un reprezentant al acelor care susţin că dezvoltarea Japoniei prepară o ciocnire de neinlăturat cu Statele Unite. In alt No. al revistei un adversar al d-lui *Willard French* susţinea tocmai părerea contrară: interesele Japoniei şi ale Statelor Unite sint şi vor răminea totdeauna armonice. Dl. *Willard French* prevede că in viitor Pacificul va fi scena unde se vor desfăşura luptele marilor interese comerciale ale lumii.

Pe coastele Pacificului trăeşte o populaţie mult mai numeroasă decit a Europii intregi. Astăzi comerţul de pe Pacific se urcă la trei miliarde de dolari pe an, la care sumă Statele Unite participă numai cu şapte sute milioane; in schimb Japonia ciştigă din ce in ce mai mult teren in mişcarea comerţului din Oceanul Pacific. Din atitudinea şi activitatea Japoniei oricine poate trage concluzia că ea doreşte să ajungă stăpină in Pacific; iar inerţia Statelor Unite, dacă ea va continua, o va ajuta ca dorinţa ei să fie foarte curind indeplinită. Autorul atrage atenţia Statelor Unite asupra creşterei puterei armate şi navale ale Japoniei şi cere pregătirea din vreme a guvernului spre a nu fi surprins. Şi, dacă imprejurările cer un războiu intre Japonia şi Statele Unite, atunci acel război să fie provocat de statul american inainte de deschiderea canalului Panama.

D-l *W. H. Mallock*—**O Examinare Critică a Socialismului**—incepe expunerea doctrinelor socialiste ale diferiţilor şefi de şcoală şi examinează, amănunţit, teoria lui *Karl Marx* pentru care autorul, se vede, n'are de loc simpatii, dar nici destulă obiectivitate in enunţarea şi critica ei.

Review of Reviews (April, London).

Dl. W. *T. Stead*, ferventul apărător al păcii universale, foarte cunoscut in Europa pentru largile sale idei umanitare, scrie un articol cu detalii amănunţite asupra unui pelerinaj internaţional, ca o demonstraţie in favoarea păcii. Locul de onoare in organizarea acestui pelerinaj se dă Americei, ca un omagiu adus Preşedintelui Roosvelt pentru rolul pacificator ce l'a avut pină acum.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Harald Höffding, *Histoire de la philosophie moderne*, tome II, trad. de l'allemand par P. Bordier. Alcan, Paris.

Imbrăţişază manifestările cugetării speculative din secolii XVIII şi XIX în Germania, Franţa şi Anglia.

Dr. Paul Sollier, *Essai critique et théorique sur l'Association en psychologie*, F. Alcan, 2.50.

Autorul lărgeşte chestiunea asociaţiunii, pe care unii o restring numai la idei, întinzînd-o şi la imagini, reprezentaţii, mişcări, sentimente şi în genere la toate stările afective şi cenestezice.

Adolf Padovan. *Che cosa è il genio*. Milano. Hoepli 1907.

Autorul susţine, în contra lui Lombroso, că geniul este „o stare fisiologică de o excepţional de aleasă sensibilitate nervoasă".

Benedetto Croce. *Ciò che è vivo e ciò che è morto della filosofia di Hegel; con un saggio di bibliografia hegeliana*. Bari, Laterza 1907. O expunere, şi în acelaş timp şi o critică, a sistemului filosofic al lui Hegel.

Prof. Dr. Weinstein. *Die philosophischen Grundlagen der Wissenschaften*. Vorlesungen, gehalten an der Universität Berlin. Leipzig u. Berlin. B. G. Teubner 1906.

Cartea are scopul de a lămuri pe studenţi asupra unor chestii care au o mare însemnătate pentru pătrunderea mai adîncă în natura lucrurilor şi valoarea ştiinţelor.

Max Müller, *Leben und Religion*. Stuttgart, Max Kielmann.

O bogată colecţie de aforisme (în care se oglindeşte personalitatea marelui filolog) extrasă din diferite opere, scrisori şi însemnări ale sale.

ISTORIE

Marcel Thibaut. *La Jeunesse de Louis XI (1423—1455)*. Perrin, Paris.

Un studiu bine documentat şi plin de amănunte interesante asupra tinereţei lui Ludovic XI, a căruia personalitate este bine scoasă în relief.

Camille Pelletan, *Victor Hugo homme politique*. Ollendorff, Paris.

Autorul găseşte prilej să dea o expunere bună a mişcării partidelor dela reacţiunea încercată de către Carol X, până la 1825.

Max Immich. *Geschichte des Europäischen Staatensystems von 1650 bis 1789*. München und Berlin. R. Oldenbourg.

Face parte din colecţia de istorie medievală şi modernă, de sub direcţia lui Below şi Meinecke.

Anton Eitel. *Der Kirchenstaat unter Klemens V*. Berlin, Rothschild 1907.

Istoria statelor papale în anii care aŭ precedat transferarea papatului la Avignon şi în primii ani ai aşa numitei captivităţi babiloniee.

Georg Steinhausen. *Germanische Kultur in der Urzeit*. Leipzig, Teubner, 1907.

Un volumaş din colecţia „Aus Natur und Geisteswelt," în care marele cunoscător al istoriei culturii germane, dă un tablou rezumat al celor mai vechi timpuri ale poporului german.

*****Ignis Ardens**. *Pio X e la Corte Pontificia*. Milano, Fratelli Treves 1907.

O povestire, presărata cu anecdote, a vieţii din Vatican. Ultimile zile ale lui Leon XIII; istoria conclavului care a făcut pe cardinalul Sarto, papă; dificultăţile primilor ani de pontificat ai lui Pio X; viaţa sa intimă. Ultimul capitol e dedicat *sportului în Vatican* şi întreţesut cu anecdode asupra papei şi cardinalilor.

CRITICA. STUDII LITERARE.

Eugène Langevin, *José-Maria de Hérédia*. Extrait du „Correspondant".

Un studiu asupra marelui autor al poeziilor „Les Trophées".

Georges Lafaye, *Les Métamorphoses d'Ovide et leurs modèles grecs*. Bibl. de la Faculté des lettres. Alcan, Paris.

Autorul arată toate influenţele pe care poetul latin le-a suferit în opera sa de la scriitorii greci şi latini dinaintea sa.

Emile Zola *Correspondance. Lettres de jeunesse*. Fasquelle, Paris.

Prima parte a bogatei sale corespondenţe; sînt scrisori din tinereţă, interesante pentru studiarea temperamentului autorului lor.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE.

E. Waxweiller. *Esquisse d'une Sociologie*. Travaux de l'Institut Solvay, Bruxelles, Misch et Thron.

E oarecum un program al cercetărilor întreprinse în sociologie de către institutul Solvay. Se studiază izvoarele şi metodele acestei discipline.

David Staars, *La Femme anglaise et son évolution psychique*. Maloine, 1907.

O scriere concepută în spiritul cel nou al sociologiei moderne: radiarea psihică, mediul, serveşte pentru a explica evoluţia femeei engleze. Autorul arată însemnătatea socială a trei femei: Hariett Martineau, G. Elliot şi F. P. Cobbe.

G. Tarde, *La Morale sexuelle*. Roy-Masson.

Consideraţiuni interesante asupra chestiunii sexuale şi a rolului ei în societate,—din punct de vedere al căsătoriei şi familiei.

Zino Zini. *Giustizia*. Fratelli Bocca editori. Torino 1907.

Autorul studiază formarea concepţiei de justiţie şi influenţa acestei idei în istoria omenirii. Volumul cuprinde şase părţi: Realul şi Idealul; Justiţia ca idee şi emoţie; Fructele muncii şi distribuţia lor conform justiţiei; Libertate şi egalitate; Analiza meritului; Pedeapsa reparatoare.

LITERATURĂ

Henri de Régnier, *La Peur de l'amour*. „Mercure de France", 3·50 Istoria luptelor sufleteşti ale unui tînăr căruia tatăl său, trădat, i-a insuflat o mare temere pentru iubire,—şi care, căzînd în cele din urmă în această luptă contra iubirii, moare într'un duel cu barbatul femeei iubite.

Gabriel Trarieux, *Elie Greuze*, Fasquelle, 3.50.

Un roman în care autorul, unul dintre luptătorii cei mai activi în „Afacerea Dreyfus", utilizează unele din elementele acestei afaceri.

Roberto Bracco, *Teatro*, vol. II. Sandron, Palermo, 1907.

Conţine drama într'un act *Maschere*, comedia în trei acte *Infedele* şi drama în patru acte *il Trionfo*, ale cunoscutului dramaturg italian.

ARHEOLOGIE. CĂLATORII.

René Schneider, *Rome*. Hachette, 3.50.

Nu e propriu zis o carte de călătorii: autorul a căutat să determine oarecum fizionomia complexă a Romei prin istorie şi opere.—„Roma eternă"

Eugène Aubin, *Le Maroc d'aujourd'hui*. Armand Colin, 5 fr.

Povestirea unei explorări făcute, prin 1902 şi 1903. Amănunte asupra evenimentelor, a civilizaţiei Maurilor şi a întreprinderilor lui Bouhamara.—

Compilator

TABLA DE MATERII

Insemnările lui Neculai Manea

(Urmare)

Crăciunul anului 1892.

I.

Cînd am pornit din Bucureștĭ, am avut o simțire foarte curioasă. Nu eram vesel, nu eram mihnit; maĭ curînd mă simțeam turburat, în fața zilelor viitoare și a drumuluĭ necunoscut pe care mă îndreptam. Cine maĭ are îndoelile omuluĭ slab, la vîrsta mea? Bucățica de pîne, grozăvia aceasta pe care prea mulțĭ o dobîndesc și o mănîncă în lacrimĭ, o aveam. Grijĭ nu maĭ eraŭ grămădite în juru-mĭ. —Dar fuseseră odată. Poate ascunzătorile neștiute ale ființeĭ mele maĭ aveaŭ amintirea și spaima trecutuluĭ: și-mĭ adiaŭ prin suflet acuma cele din urmă tremurărĭ ale durerilor încercate.

Doisprezece anĭ am stat în Bucureștĭ. Am pătimit și m'am îngropat acolo. Toate legăturile cu ce fusese odată, în urmă-mĭ, se rupseseră. Dragostea pentru bătrîniĭ meĭ și pentru locurile copilărieĭ poate maĭ trăia, dar eŭ n'o maĭ deosebeam în mine. La douăzecĭ de anĭ dintr'odată am început a face școală într'o lume necunoscută și turburată: și poate de-aceia am fost ca un copil, am fost un întîrziat, și m'am izbit în toate părțile, învățînd numaĭ prin durerile inimeĭ mele. Și totușĭ, poate încă n'am învățat.

In tren, atuncĭ, în cea din urmă zi a luĭ August, printre nehotărîtele simțirĭ care zăceau în mine, începură a străbate și gîndurĭ maĭ limpezĭ, și-mĭ amintiĭ de planurile mele c'o căsuță liniștită și albă, într'o stradă ferită de zgomote, în orășelul moldovenesc către care mă îndreptam. Cugetînd maĭ îndelung la urma urmeĭ, nicĭ nu se putea—îmĭ făceam eu socoteală—să nu găsesc pace în tihna de-acolo. Bucuriĭ puține, dar și durerĭ puține. Sufletele și-aŭ păstrat maĭ bine seninătatea lor, într'o vieață maĭ ușoară și maĭ aproape de natura care face maĭ bunĭ pe oamenĭ.

Mă maĭ gîndeam, după aceia, și la casa părintească de pe valea Moldoveĭ. Din drumul meŭ, mă hotărîsem să mă opresc

măcar o zi. Trebuia să mă împac cu mine-însumi: dragostea pentru pămîntul anilor tineri deodată tresărise la lumină. Zăcuse ca înmormîntată ani, cît suferisem amar; apoi, după cele din urmă dureri mari, îndrăznise și ea, sfioasă, să-și aducă mîngîierile.

Cu o căruță arvonită în grabă, de la stație am făcut drumul într'un ceas și jumătate. Parcă mai scăzuse și se rărise pădurea Miroslavei. Era liniște întrinsa cași odinioară, răsuna ca supt o boltă huruitul roților, și cînd Rominul care mă ducea oprì caii, se auzea deslușit ici-colo, ca o ploae rară, cum cade jirul de pe ramuri pe frunza uscată a anilor trecuți.

In deal, de unde se vede, lîngă sticlirea apelor, satul, fîntîna lui Bănuț nu mai era. Stîlpul înnegrit, în strălucirea dimineții se înnălța fără cumpănă; ghizdelele se risipiseră.

«Era ș'o leacă de șandrama aici... întrebai eŭ pe Romin.

— Era, dar s'aŭ stricat toate».

In sat, căsuțele foarte tăcute printre pomii livezilor. Casa cea mare a popei, de lîngă biserica veche și surită de ploi, mi se părea acuma mică, scundă, cu ferestrele înguste, cu draniţa înnegrită de vechime și umezeală și plină de mușchiŭ verde. Mică era și bojdeuca bătrînilor, acoperită cu stuh și pae; dar chenarele albastre de la ferestruici eraŭ trase drept, varul pe pereți era proaspăt dat și dinnaintea ușei, pînă'n părul cel bătrîn cu pere harbuzești, pajiștea era foarte curată. Imi sări întăiŭ înnainte hăbăind leneș un cățelandru cu capu 'mpărțit parcă drept în două printre ochi: jumătate alb și jumătate negru. C'un ochiŭ întunecat parcă mă privea crunt și cu celălalt parcă rîdea.

Bătrînul își vîrî din casă capu 'n geam, apoi îi auzii cizmele tropăind în tindă. Nu știa ce să spue, nu găsea vorbe, dar era foarte vesel, își tot trecea degetele prin barba căruntă și-i sticleaŭ ochii. Maica, mititică și slabă, își pipăi speriată polcuța, se ridică de lîngă vatră cu ochii mari, întinse mînile, mă cuprinse, își puse buzele domol pe umărul meŭ sting, apoi alipindu-și de mine fruntea, începu să plîngă ca 'ntr'o durere mare.

«Ho, babă, strigă tata clătinîndu-și pletele albe. Ce-l bocești? Doar n'a murit. A venit să te vadă... Lasă-l să intre în casa ast' curată; ce-l tot tragi spre vatra ta?...»

Bătrîna șoptea încet, înnăbușit: «Dragul mamei, dragul mamei»... Apoi începu a-și șterge cu dosul palmelor, uitîndu-se într'o parte, obrazul zbîrcit, ofilit, umezit de lacrimi.

In odaia veche pe care o cunoșteam așa de bine, cu culmea ei, cu lăzile de Brașov, cu ștergarele în patru ițe, cu scorțurile colorate, cu mirodenia florilor uscate, mă așezai supt icoane, pe laviță, cu bătrînii lîngă mine. Mama ofta încet, cu amar; bătrînul mă privea liniștit și senin cu ochii lui limpezi, căprii, supt fruntea încrețită, zbîrcită, de brumele anilor mulți și grei.

Mă întrebaŭ rar și dădeaŭ cu luare-aminte din cap la răspunsurile mele, privindu-mă țintă.

«Ș'apoi acŭ de unde vii? zicea bătrînul.

— De la București. Acŭ mă mut de-acolo; vin mai aproape, încoace, în alt tîrg.

— Era departe acolo unde erai, dragul mamei, așa-i că era departe? zise mama încet.

— Firește că era departe! rosti bătrînul. Tocmai în jos, în colo...

— Așa-i, așa!» șopti bătrîna oftînd.

O vreme tăcurăm. Prin sufletul meŭ parcă trecea o adiere moale, care venea ca din depărtări și din trecut, de pe tristeța unor morminte. Părinții mei care mă iubeaŭ ședeaŭ lîngă mine, mă priveaŭ; și vorbeam domol, ca niște străini care n'aŭ ce-și spune.

«Da' ești tot în slujbă? Tot profesor?

— Apoi da, slujba asta nu se pierde.»

Bătrînul dădu grav din cap de sus în jos în semn de înțelegere. Mama tăcu; lucrul acesta nu-l putea ea înțelege; și iar oftă și-și șterse ochii. Apoi se aplecă, privi pe fereastră și rosti lin:

«Iaca vine și Catincuța dela apă...»

Catincuța era soră-mea cea mică, numai de șaisprezece ani.

«Hei! acŭ i fată mare, grăi bătrînul rîzînd, acŭ împletește cozi și ese la joc... Ca mîni-poimîni o mărit și pe asta... Căutăm un băet cu slujbă... dă... să nu dee de rușine...»

Mama se plecă spre pieptul meŭ și șopti o întrebare tainică:

«Niculiță, da'... cuconița... nevasta ce face?...»

Răspunsei greŭ: «Bine...» Și valuri de amărăciune îmi tremuraŭ în piept, deșteptînd de-odată răsunete din durerile crude care trecuseră. Ce puteam să spun părinților mei? Ce puteaŭ înțelege ei din amarurile mele, și din cea din urmă grozavă durere, care-mi răcise inima ca'n cele mai sălbatece geruri ale unei erni din altă lume? Gemui încet: «Bine...» Și bătrînul dădu încredințat din cap:

«Apoi cum să fie?... Dacă dă Dumnezeŭ ș'o duce bine, și-i sănătoasă...

— Noi n'am văzut o niciodată...» șopti cu rușine parcă mama. — Iar bătrînul se aplecă, se întinse spre tindă și începu a chema vesel:

«Catincuță... Catincuță... Ia vină, fată, încoace, degrabă... Iaca vra să te vadă Niculiță... Hai... E! hai mai repede... doar ți-i frate... Ce umbli parcă calci în străchini?»

Soră-mea mă privea din prag, rumănă cu ochii ei mari, căprii, lucitori. Voia să rîdă, își frămînta mînile. Bătrînul se sculă, păși pănă la dînsa, o apucă de umăr și o împinse pînă la mine.

«Ce mai faci, Catincuță?»

Ea se aplecă și-mi sărută mîna. Imi pusei buzele pe fruntea ei lucie. Mă întorsei spre bătrîni apoi:

«A crescut mare şi s'a făcut frumoasă...»

Bătrinii dădeaŭ din cap încredinţaţi şi eî de aceasta, iar fata, ruşinoasă, sta înnainte-mî şi-mî arunca privirî furişe, ca unuî străin.

Bătrinul porni după aceîa spre crîşmă, ca s'aducă o leacă de băutură. Mama porni pe Catincuţa să prindă o găină. Şi'n vremea aceasta poarta se izbi şi o femeie voinică, grasă, intră în ogradă. Păturindu-şi fustele pe dînsa, se apropia repede desculţă, gîfîind. Cunoscuî numaî decît pe soră-mea cea maî mare, Ancuţa, dar se schimbase mult decînd n'o văzusem, era maî plină, maî greoaie şi avea o înfăţişare de oboseală şi de mîhnire. Era îmbrăcată parcă tot cu aceîaşî fustă de stambă şi cu aceîaşî polcuţă mohorîtă. Cînd mă văzu, se opri, îşî aşeză pe spate cosiţile, parcă atuncî îşî aducea aminte de ele, apoî se apropie şi mă sărută pe obrajî.

«Dragu' mameî! nicî nu credeam c'am să-l maî văd...» zise bătrîna de lîngă vatră, şi se uita la mine prin'un painjeniş de lacrimî.

Veni şi Iordache al Ancuţeî într'un tîrziŭ, un om greoiŭ, cu fruntea îngustă, gros în grumaz, cu ochiî micî, negri, îngropaţî sub frunte. Vorbea rar şi apăsat, vorbea într'una fără să suie, fără să coboare glasul, parcă ţinea un ison sfîrticat în cuvinte. Cînd văzu că am rămas singurî, începu să mi se jăluiască de soră-mea:

«Dumneata trebue să ştiî, eştî om învăţat... La Bucureştî, acolo, trebue să se găsească maî uşor de lucru. Da'aicî, la noî, e greŭ de tot dela o vreme... Abia îmî pot ţinea ceî doî boî pe lîngă casă, ş'o văcuţă, ş'un purcel... Da' vara, după ce gătesc grija ogoruluî, mă maî răped încolo şi'n coace... In ziua de azî înţeleg eŭ că se trăeşte greŭ... Numaî să-ţî spun dumnitale: n'am cu cine mă 'nţelege... Ancuţa asta numaî vorba-î de dînsa... Eŭ acŭ înţeleg să maî stee omu' cîte oleacă, să se maî hodinească, da' după ce face treaba... Ea nu, toată ziua şede, şede şi iar şede... Cînd îî vremea lucruluî eŭ, he-he, mă scol dezdedimineaţă, că 'nţeleg eŭ că altfel nu merge, şi zic: Ancuţă, cînd a fi soarele aşa, de-asupra dealuluî, tu să-mî fiî gata cu mămăliga... Da' ea habar n'are... Şi eŭ înţeleg că n'o trage inima la muncă şi pace... Şi eŭ muncesc de dimineaţă pînă în seară, de mă spetesc, şi degeaba: n'am cu cine mă înţelege! Dacă n'am cu cine mă înţelege, ce să fac? Iî maî toc capul cîteodată, ba o maî apuc la treî parale, dă, ca omul, doar oiŭ scoate ceva, să se maî hărnicească. Ea nu. Casa nemăturată, străchinele nespălate, păsările flămînde, copiiî plîng în toate părţile, ş'apoî, cînd vin, numaî atîta ştie: să ceară rachiŭ şi pîne...»

Incepu să mi se îngreuie capul de atîta vorbă. De la o vreme am prins a nu maî asculta la înşiruirea luî monotonă de vorbe. Priveam pe ferestruica de lîngă mine la părul rotat sub care mă tolăneam de mult, de mult, foarte de mult, pe cînd eram copil în strae albe, şi pe cînd se mişcaŭ în juru-mî

aproape, blajinî, cu prietenie, cu vorbă bogată, părinţiî meî şi surorile mele. Dincolo era portiţa şi cărarea la prund, dincolo grădinile oamenilor pe carî am uitat cum îî chiamă...

In odaia de peste tindă se auzea plin, puternic, glasul bătrînuluî. Vorbeaŭ şi fetele. Iar glasul moale al mameî mi se părea aşa de departe, aşa de învăluit de lacrimî, ca din hotarul morţiî.

II.

Străin cum intrasem am eşit din satul meŭ; şi cu inima îndoită multă vreme am căutat să desluşesc în mine adevărul, să măresc dragostea pentru biata bătrînă maî ales, care plîngea după mine caşicum pe vecie mă prăpădea. — Şi străin m'am strecurat, în amurg, în orăşelul în care de mult doream să vin, un orăşel pe care niciodată nu-l văzusem, liniştit, tăcut, foarte tăcut maî ales. Mă gîndeam:

«De-acŭ aicî voiŭ dormi anî de linişte... Aicî mă voiŭ bucura de uitarea tuturor...»

Neliniştit, n'am putut închide ochiî noaptea toată într'o odae umedă, în cel maî *fain* otel din tîrg. Să fi fost trudit ca un hamal şi tot n'aşî fi putut închide ochiî: o ciudată viaţă se desfăşura în juru-mî, nevăzută întîiŭ, simţită ascuţit apoî şi cercetată la lumina pîlpîitoare a uneî lumînărî. Sculat dezdedimineaţă, am început a colinda pe uliţî. Şi multă vreme am rătăcit printr'un fel de hrube întortochiate din care izvoraŭ aburî ca din bălţî pline de miazme. Căsuţe pitice grămădite unele în altele, plecate unele înnainte, altele pe-o coastă, abia ridicaŭ pînă la faţa pămîntuluî geamurî murdare; şi'n jurul lor, printre zăplazurî stricate, se zăreaŭ pădurî întregî de mărăcinî alăturea de lacurî de noroî, un fel de mărî-moarte, pe malurile cărora cele maî fantastice şi maî ciudate găinî fără pene rătăceaŭ, ceî maî încovrigaţî maî ogîrjiţî şi maî opăriţî cînî cotileaŭ, adulmecînd duzinî de oale sparte, ciob urî de farfuriî şi arsenalurî de tinichele. Un vardist uriaş se plimba căscînd cu sgomot şi ştergîndu-şi ochiî de lacrimî, se plimba de icî colo, şi cu cizmele-î uriaşe se izbea din cînd în cînd într'un cazan de tablă frînt şi ruginit orî zdrobea bucăţî de sticlă care ţipaŭ ascuţit. Şi cum răsărea soarele, cum umplea de lumină paragina aceasta murdară, uşî scunde începură a scîrţîi, capete zbîrlite se arătaŭ, spăimîntate, orbite de strălucire; un popor întreg nevoiaş eşea ca să-şi încălzească zdrenţele în pulberea luminiî; plodurî plîngeaŭ cu jale, femeî ţipaŭ, iar bărbaţî trişti, cu feţele palide, porneaŭ în toate părţile, se amestecaŭ, vorbeaŭ limba aspră a neamuluî rătăcitor; şi printre picioarele lor treceaŭ cotcodăcind găinile înspăimîntate; pe cînd ţîncî, cu şepcî soioase în cap, începeaŭ să zburătăcească cu toate cioburile care le cădeaŭ la îndămînă pe cîniî slabî şi jigăriţî.

Deocamdată eram înspăimîntat şi mă gîndeam cu jale la odăiţa linişteî mele. Mă gîndeam, şi treceam prin uliţele acestea

ale durerii, nădăjduind să es undeva, in cimp, la lumină, la aer liber. Așa trecui printre șiraguri de dugheni care se deschideaŭ; printre case leproase cu geamuri mari și murdare, indărătul cărora suna inăbușit ciocanul cizmarului, ori duruia mașina croitorilor; printre citeva case mai luminate de soare apoi; pe lingă o biserică cu acoperiș de tablă roșie, și pe lingă gimnaziŭ. Mă oprii mulțămit: bine că o să am parte cel puțin de o clădire ca lumea, albă și curată, veselă, in mijlocul unei grădini mari, cu flori felurit colorate printre șiruri de copaci mărunți, tineri. Numai slovele care spuneaŭ numele școlii mi se părură prea mari, și prea șterse de invăluirile ploilor.—De aici o uliță urca lin undeva, la deal, pe lingă o grădinĭ publică in care abia s'ar fi putut invirti zece oameni, o grădină publică cu arbori tăiați și schiloditi in cele mai minunate chipuri. O uliță urca undeva la deal, apoi cotea scurt. Și cum pășeam incet suind-o, cum făcui și eŭ ocolul fără nădejdi mari, deodată imi veni pe o fîlfîire de vint o adiere de răcoare, și deodată ințelesei cu sufletul și văzui cu ochi uimiți cum innainte, pină cine știe unde, in livezi aurite de soare, se inșiră case albe, curate și liniștite. Vra să zică era in tirgul acesta și o colonie rominească! Și indată toată ființa mi se găti pentru cea mai amănunțită cercetare, cu luarea-aminte cea mai incordată. La dreapta, la stinga, pină in cimp la margine, se intindeaŭ ulițele acestei liniștite mahalale, ș'acolo in cimp, la margine, o dumbravă intinsă de mesteceni se dezvăluia deodată, luminind cimpurile de luțernă din jur. Printre pletele rare, aurii, ale copacilor, două mierle se alungaŭ circiind innăbușit, din gușă, apoi se așezaŭ undeva in frunziș, nevăzute, și flueratul lor subțire și dulce curgea răsunător in pacea dimineții. Și munții se vedeaŭ de-acolo dela marginea dumbrăvii spre asfințit, munții depărtați, șterși, dincolo de pădurile posomorite, albastre, cine știe unde, in depărtări, intr'un abur străvăzător ca un fum ușor, luminos.

In ulița aceasta lungă, care sue la deal spre dumbravă, mi-am făcut cuibul. Am intrebat in două locuri și indată am aflat «că este o văduvă, cucoana Smaranda Pacu, care are de dat două odăi...» Nici nu-mi trebuia mai mult. Și'ndată am intrat intr'o ogradă plină de iarbă verde, și curată, curată ca'n palmă. Intăiŭ imi eși innainte un cățel răŭ, care lătra răgușit, cu ochii crunți, scuturindu-și cit ce putea cojocelul de păr lung și creț. Un glas destul de gros strigă pe ferestrele deschise: «Ce-i, Parizache?»—Și'ndată eși și cucoana Smaranda, o cucoană foarte grasă, cu două bărbii, c'o tufă de păr sălbatec lingă nasul turtit, imbrobodită cu grimea albă la cap, cu pestelcă albă dinnainte, c'o mătură in mina stingă și c'o cirpă uriașă in dreapta. Cind mă văzu, se repezi undeva indărăt, de mistui in vre-o tainiță și cirpa și mătura, pe cind cățelul iși scutura tot mai infricoșat blana in juru-mi, lătrind tot mai răgușit și mai cu durere; după aceia incepu să țipe: «Parizache, vin' la mama, Parizache!»

Cind am spus pentru ce tulbur liniștea uliței Dealul-Mărului, cucoana Smaranda incepu să zimbească cu bunătate și indată obrazul cu nas turtit, cu tufa de păr sălbatec, se lumină: cucoana Smaranda avea doi ochi verzi foarte frumoși și blajini. La lucirea ei de zimbet răspunse și Parizache: incepu să-și fluture ca un steag coada grea, mormăind fericit sub mingierile a două mini pline și moi.

M'am așezat pe scaun, cum se cuvenea, intr'o odae in care nu socot să fi fost un fir de praf, și nu ințelegeam rostul măturei și al cirpei uriașe. Cucoana Smaranda mi-a adus un pahar de apă rece cu brumă și o chiseă cu dulceți de cireșe negre.

«Apă ca asta nu se găsește nicăeri, zise dumneaei. Avem fintina in ogradă. Dulcețul e făcut de noi...»

Indată după aceasta cucoana Smaranda iși dădu toată osteneala ca să-mi pue nenumărate intrebări asupra vieții mele, a orașului de unde veneam; asupra rudeniilor, asupra prietenilor, asupra slujbei; apoi, după ce-și mulțămi intrucitva curiozitatea, mă pofti să văd odăile mele. Două odăi pline de miros de flori variate. In una, un divan uriaș pentru dormit, cu macaturi trandafirii, o scoarță inflorită pe perete, icoană de argint și candelă la răsărit; in cealaltă, in salonaș, mobile vechi de mahon, foarte lustruite, foarte curate, acoperite cu horbote, cu tălgerașe de lină sub sfeșnice și sub lampă, și cu un dulap plin de sticlării vechi cel puțin de treizeci de ani, de pe cind s'a logodit cucoana Smaranda cu răposatul. Mi-a plăcut și livada in care dădeaŭ ferestrele dela amindouă odăile, o livadă plină de soare, cu pomi rari, cu iarbă ca mătasa. Și mai mult priveam la toate acestea cu sufletul plin de mulțumire, decit ascultam vorba necurmată, cu ușoară răgușală a cucoanei Smaranda, care-mi făcea istoria caselor, a fiecărei mobile, a fiecărui lucru, precum și istoria livezii, fără să uite pe a lui Parizache, plină de peripeții și de induioșări.

Astfel m'a adus soarta aici, in odăițele acestea liniștite din ulița Dealul-Mărului. In citeva zile cucoana Smaranda a aflat tot ce-i dorea sufletul dela mine și, mulțămită fiind, m'a lăsat in pace. Am inceput să mă bucur de singurătatea mea, de *sihăstria* așa de indelung visată. In toamna lină, mă așezam in jilț la o fereastră și primeam in față și'n suflet răcoarea și murmurul moale al livezii. Spre răsărit, departe, dincolo de virfurile copacilor, se vedea limpede din scaunul meŭ iazul Tirgului strins sub dealul repede al Movilăului; se vedea iazul cu lucirile lui de oțel, cu stufăriile intinse, până departe, departe, in răsărit, unde se pierdea intr'o negură care nu se istovea niciodată. In jur, in mahala, abia se simțea vieață. Cind și cind izbucneau strigăte, ori invăluiri de vorbe; altfel era liniște desevirșită. Rar venea adierea slăbită a unui cintec de fată, care lucra undeva, la o fereastră, plecată asupra gherghefului. Une-ori pornea vintul și trecea fremătind prin toate livezile din preajmă ca printr'o pădure; avea inmlădieri de cintări incete, ori creștea vijelios, adinc și intristat, cu chemări ce parcă veneaŭ din nesfirșite depărtări.

In toamna lungă, mai mult la geam, in jilțul meŭ am stat, lingă cărțile pe care mi le-am așezat aproape, pe horbota unui dulap lustruit. Nu eșeam decit cind trebuia să mă duc la școală. Vremea cealaltă mă inmormintam: sufletul avea nevoe de pace, ca un bolnav ce era. Nu cunoșteam nici pe vecinii din dreapta, nici pe cei din stinga; nu cunoșteam pe nimene dintre locuitorii uliței. Pentru mine figurile tuturora nu eraŭ decit umbre fugare, dela margine, de lingă dumbrava de mesteceni, pină lingă grădina publică, la *Farmacia Filipovici*, unde totdeauna stătea la fereastră, cu bărbia in palma dreaptă, un băiat palid și visător.

Mă gindeam: Am vreme pe urmă să cunosc toate. Nici nu-mi trebue vreme multă!

Până și in mijlocul colegilor am intrat cu greŭ, și cu greŭ am inceput să-i cunosc. Viața mea pe-atunci era plină de ginduri, plină parcă de oboseli, și de multe ori, cind cintările vintului tremuraŭ in livezi și aduceaŭ până la geamuri oftări și foșnetul melancolic al frunzelor moarte, mă intorceam cu gindul innapoi, unde am lăsat o parte din sufletul meŭ, in vifor, unde pling clopote de-asupra mormintelor necunoscute.

III.

In fiecare dimineață cind aveam ceasuri de clas—istoria—și cind intram, de-obiceiŭ, cel intăiŭ dintre profesori, in curtea gimnaziului, găseam pe director plimbindu-se pe aleile mărginite de flori, printre arborii mărunți pe cari brumele toamnei incepeaŭ să-i sărăcească de frunze. Nalt și ascat, numai pielea și oasele, nalt de parcă nu se mai sfirșea, și adus puțin din șele, umbla domol numărindu-și parcă pe nisip pașii. Iși sălta din cind in cind paltonul intre umerii incovoiați și-și așeza, iși trăgea spre urechi, friguros, căciula de blăniță de miel. Să oprea, ridica spre mine ochii albaștri, reci, și-mi intindea o mină uscată și rece.

«Ce mai zici, domnule Manea? Sănătos? Iaca, eŭ cu plimbarea mea.. Am obiceiŭ, dimineața... Eŭ cam sufăr de stomah și trebue să umblu mult. Așa, pe urmă, mă simt mai bine... Dar dumneta?

—Și eŭ sint destul de bine, domnule Vernescu....»

Cu mine se purta de-obiceiŭ prietenos directorul: eram profesor venit din Bucureșți, mutat după cerere. De lucrul acesta se mira el foarte des: «Cum ai putut dumneta să te duci din Bucureșți? Acela-i oraș mare, să tot traeștï acolo... Alții se grămădesc să intre in el; și dumneta fugi... Iaca, eŭ aș da mult să găsesc un schimb la o catedră de matematică... Acolo aș putea să mă caut mai serios...»

Tușea incet, după aceia iar prindea să se plimbe printre arbori. Din cind in cind iși sălta paltonul in spate și-și potrivea in cap căciula. Și iar ridica spre mine ochii reci c'o intrebare.

In cancelarie, in curind se adunaŭ profesorii. Cel mai ferches și cel mai in vază era Iliescu, Leonard Iliescu, de geografie. Sălta ușor la fiecare pas in jurul scaunelor, umbla cu degetele cele mari infipte sub jiletcă, la subsuoară; cind vorbea se apleca și dădea din cap subliniind ce spunea și avea un zimbet nedeslușit, parcă de batjocură, parcă de prietenie pe obrazul rotund, roșcovan. După ce tăcea el, nu mai asculta pe nimeni; incepea să-și răsucească cu luare-aminte mustăcioara incirligată frumos la amindouă virfurile. Și totdeauna avea planuri politice: «Eŭ să vă spun drept, să fiŭ in locul ministrului, aș tăia in carne vie... Știi cum aș organiza școlile? Ca la armată!.. Scurt Și rablele, cei cari și-aŭ trăit traiul, și-aŭ mincat malaiul, afară! afară! numai aŭ ce căuta in invățămint... Acu-i vremea celor tineri!

—Mai incet, tinere, mai incet, tinere! nu fii așa de aprig!.. rostea rar profesorul de franceză, și incepea să-și mingie rizind țăcălia.

— A! s'avem ertare, cucoane Eliseŭ, nu vorbesc de dumneta! Și Iliescu se sălta ușor in virful picioarelor și pleca cu grație capul. Dumneta ești incă cu tineretul! Dumneta n'ai inchinat steagul.. Dumneta ce părere ai, Dragomire?»

Cel de științi iși freca incet virful nasului mare din mijlocul feței galbene și puhave, și privea in juru-i pe deasupra ochelarilor.

«Cum?»

Iar toți ceilalți incepeaŭ a ride. Directorul iși ridica privirile aspre și-și arăta dinții răutăcioși:

«Dragomir n'are nici-o părere..

—Bine, bine,» rostea cu liniște Dragomir și iar iși freca gînditor nasul uriaș și moale, și iar privea in juru-i pe de-asupra ochelarilor.

In fund pierdut in nourii fumului de țigară, Radianu, profesorul de latină, nu zicea nimic. Citeodată parcă dormita, și părea foarte trudit. De cele mai multe ori răsturnat in scaunul lui, cu picioarele intinse sub masa lungă, cu minile cufundate in buzunările pantalonilor, privea neclintit innainte, in gol, ascultind, cu sprincenile ușor increntate de-asupra ochilor negri, cari aveaŭ o sclipire de oțel cind se ridicaŭ și priveaŭ o clipă in jur, cu neliniște. Directorul nu vorbea niciodată cu Ion Radianu; nici nu se uita la el, numai rar, cind il vedea dormitind, ii strecura cite-o privire lungă, aspră. Colegii ceilalți zimbeaŭ cu semne de ințelegere din ochi. Leonard Iliescu rare-ori se apleca spre el cu surisu-i de femee și rare-ori ii punea o intrebare. Intr'un rind, pe cind preotul de religie făcea «politică acută» cum zicea Iliescu, Radianu tresări c'o vorbă:

«Ce, părinte? și dumneata faci politică?...»

Popa incercă să zimbească, supt o privire tăioasă.

«De ce să nu fac? Nu sintem și noi oameni?...»

Radianu iși duse degetele la mustățile rari, lăsate, moi, peste buze.

«Nu! zise el scurt. Preoții aŭ altă menire, cași profesorii....

Ce fel de politică faci dumneta? politică de căpitulală, cași Iliescu ?.. »

Leonard prinse a ride deodată foarte înveselit, apoi se încruntă și începu să-și răsucească repede mustăcioara.

Directorul se întoarse spre Vasile Dragomir și-l privi drept, parcă lui îi vorbea:

«Și asta, politica, e o patimă, ca oricare *alta*...»

Profesorii tăcură. Dragomir, privind peste ochelari, întrebă cu nepăsare, ridicind mina spre nas:

«Cum?»

Ion Radianu iar își mîngîia mustățile moi, lăsate a oală, cu degete tremurătoare.

«Ai dreptate, domnule director, zise el încet, foarte trist; ai foarte mare dreptate...»

Immlădierea dureroasă a glasului îmi pătrunse sufletul. Mă întorsei spre el și-l privii lung. Iar își lăsase capu'n piept, cu sprîncenele ușor încruntate, cu aeru-i de întunerec și de tristeță pe fața.

Intr'un rînd, pe cînd nu era el între noi, am întrebat pe director:

«Mă rog, ce-i cu Radianu?.,

— O bestie! zise ascuțit Varnescu privind într'o parte. Un om care n'are cel mai mic respect de sine... Se îmbată ca cel din urmă birjar. De la o vreme a ajuns într'un hal nemaipomenit...

— Eh! rosti cu desgust Iliescu, și-și porni înainte buza de jos. Un prost, un fleac, un om de nimic,... Cu inteligența pe care o are, cu cultura pe care o are, putea să ajungă departe... Știi cum bea, domnule? Grozav bea!... Se'nchide în casă și bea; bea singur pină ce nu mai poate... Iți spun serios, păcat! Nu-i așa domnule Dragomir? Dumneta ce zici?

— Dragomir nu zice nimic!» șopti directorul privind ironic spre fața puhavă a colegului. Apoi, nalt și osos, se desfășură în sus și începu să se plimbe încolo și încoace, săltîndu-și din vreme în vreme nedesiipitul palton din spate.

Incetul cu incetul pricepeam dușmăniile ascunse dintre profesori. Incet-încet mi le lămurea Ion Radianu în întoarcerile spre casă. Aveam același drum: și Radianu locuia într'o căsuță din Dealul Mărului, ceva mai la vale de mine. Cu aeru-i trist, cu fața ca supt negură, mă întovărășea cele mai de multe ori tăcut. Dar cîteodată unele simțiri lăuntrice îi izbucneau printre mustățile rari. Vorbea cu foc și-i scînteiau ochii mici. Simțeam că tremură înlăuntrul un suflet cald, că sufletul acela cald se stingea în mîhniri necunoscute, și-i vorbeam domol și blînd, într'un început de prietenie. Intăiu nu-i venea să creadă; întăiu începu a ride și mă privi pieziș:

«Dumneata ai destui coleg'... e cancelaria plină. Ei... n'ai auzit cum m'a zdrobit directorul? O vorbă a spus și m'a zdrobit!...»

Și prinse a ride cu răutate.

«Știi dumneta ce se chiamă un om care nu mai are nici-un viitor înaintea lui? Omul acela sînt eu. Ce folos poți avea de la mine? Crezi că nu știu ce ți-a spus directorul? Sînt sigur că ți a spus lucruri foarte frumoase despre mine cînd nu eram eu acolo... Mi le-a spus și mie, despre asta să n'ai grijă... Ți-a spus că sînt un om de nimic, nu-i așa? Ți-a spus nu-i așa? Că nu mai am nici-o fărîmă de respect pentru mine și pentru societate, nu-i așa?... Știu, crezi că nu știu?..»

Avea un rîs încet așa de dureros, care parcă tremura și în mine. Imi era foarte milă, și el a început a simți aceasta. Mă căuta totdeauna cu ochii la eșire, se alătura de mine tăcut și amîndoi ne îndreptam spre ulița noastră liniștită, pe lîngă grădina publică pustie și pe lîngă farmacia Filipovici.

Ș'acuma, în drumurile acelea, îmi făcea *politica internă*, cum spunea el. Și astfel am aflat că directorul stăpînește pe toți din juru-i c'o mînă de fier. Avea și putere deosebită, căci la toți profesorii împrumutase parale și către toți privirile lui reci se îndreptau ca o mustrare și ca o cerere. El era și dușmanul și prietenul tuturor. Iar dintre ceilalți, nu erau doi cari să se simtă bine unul lîngă altul. Iliescu era într'un partid, preotul Zaharia în altul și de multe-ori începeau să răcnească în gura mare și să dea din mîini în mijlocul cancelariei, vorbind despre potlogării, despre pungășii, pe cari le făceau cînd ai lui Iliescu, cînd ai popei,—cînd erau la putere.

«Incă n'ai auzit discuții de-acestea, îmi spunea Radianu, ești nou, se rușinează deocamdată de dumneata... Dar n'are să treacă mult și ai să-i vezi în toată strălucirea... Numai Dragomir tace și se scarpină la nas: el e adică filosof! el ar vrea să împace și capra și varza c'o singură întrebare: «Cum?» Atîta știe să răspundă la ori-ce. Iar domnul Eliseu Popescu își mîngîie țăcălia și-i batjocorește pe toți. Cînd e cu directorul batjocorește pe Iliescu, cînd e cu Iliescu batjocorește pe director și așa mai departe. I-ai văzut cum stau, i-ai văzut cum vorbesc ca niște străini... Parcă nu ești într'o cancelarie a unui gimnaziu... Vorbesc despre orice, despre toate năzbîtiile, numai despre școală nu... Și directorul, *boerul*, domnu' Vernescu, îi privește pe toți cu dispreț și scoate foarte des ceasul cînd se apropie minuta intrării în clas... Pîndește pe fiecare; așteptă până la urmă și-și însemnă în mintea lui plină de cifre toate întîrzierile... toate! căci aceasta e datoria lui de căpetenie...—Da, dragă, sfîrși cu rîsu-i încet Radianu, o vieață foarte înnălțătoare ducem noi... Despre mine nu mai vorbesc, eu sînt în afară de lume!...»

Tot Radianu, intr'o zi caldă de Octomvrie, m'a dus pînă înaintea casei cucoanei Victoria Popovici.

In sat, acasă, între multe alte lucruri, aflasem că în tîrgul unde vin trăește ș'o cucoană care a plecat *de la noi*. «A fost o fată săracă, a unui om, un codaș,—și iaca a avut noroc...» îmi spunea mama printre oftări. «Dacă te muți acolo, du-te și pe

la dinsa... Eŭ cred că are să-i pară bine *Vitoriĭ* cînd te-a vedea...»

Intr'o zi mi-am adus aminte de cucoana Victoria, și Radianu m'a oprit innaintea unei porți verzi, închisă ca la o cetate. Era tot pe ulița mea. Maĭ la deal Și dincolo de poartă se vedea o căsuță pitică cu ferestrele pline de oale de flori.

«Dumneata nu mergĭ cu mine? am întrebat pe Radianu. Zicĭ c'o cunoștĭ..

— O cunosc și n'am nici-o dragoste, zise zimbind prietenul meu. Ce crezi c'aĭ să vezi? O femee ca multe altele... Pe ulița asta sint ca dumneaeĭ, uite, cît păr în cap... Eŭ mă duc să mă plimb, tot e frumos azi...»

Maĭ intăiŭ de toate am fost mîhnit de înfățișarea cucoanei Victoria. Era o femee ca ori care alta, vorba lui Radianu, nici slabă, nici grasă, cu toate trăsăturile feței potrivite, și gemea după fiecare val de cuvinte. Arăta să aibă o suferință veche, o boală fără leac. Al doilea, nici cucoana Victoria n'a fost tocmai veselă aflînd că sintem dintr'un sat, și-mi mărturisi îndată că soțul domnieĭ-sale, Popovici, cum îi zicea ea scurt, nu e acasă, e la slujbă, la tribunal. Apoi, gemînd încet, începu a-și tîrî picioarele prin casă în căutarea paharului, a linguriței și a chiselei cu dulcețĭ. «Am venit să-mĭ fac datoria, îmĭ ziceam. Altceva nu mai aștept..» Cucoana Victora avea întăiŭ o frică: să nu încep a-i vorbi despre satul nostru. Cu un zîmbet stinjenit îșĭ adusese, parcă, aminte că ne-am văzut odată *acolo*, pe urmă tăcuse. Dar văzind că n'am de gînd s'o îngrozesc cu amintiri din trecut, i se lumină puțin fața și-i păru foarte bine de cunoștință.

Ișĭ răsuci domol o țigară și din una din alta, suflind din cînd în cînd scrumul în podul palmeĭ stingĭ, cu jale prinse a-mĭ povesti nefericirile cu soțul său: că Popovicĭ cam are obiceiul băutului, că trece prin leafă de nu se maĭ înțelege nimic din banĭ la sfirșitul lunii, că'n sfirșit, nu-i vorbă, îi dă ea banĭ pe miere, dar asta n'aduce prea mare folos. De la suferințele casnice nicĭ băgaĭ de seamă cînd trecu la cele trupeștĭ. Și-mĭ înșiră, în treĭ sferturĭ de ceas o lungă istorie, din care aflaĭ că o doare des capul, că o doare și vătămătura tot așa de des, că are junghiurĭ prin mînĭ și prin picioare, că toctorii nu-s bunĭ nicĭ de dracul, că Vinerea nu-i bine să duĭ cenușa afară, că a cîntat cucoșu 'n prag și a știut că-i vin musafirĭ, că a avut ș'un vis doveditor pentru aceasta; însfîrșit că pentru suferințele eĭ un moșneag îi descîntă de *puhăele* și-i face un fel de băutură cu spirt și cu buruene...

«Uite, poftim, asta-i doctoria, îmĭ zicea dumneaeĭ ridicînd dintr'un ungher o sticlă verde și scuturînd-o la lumină. Cînd beaŭ, parcă-mĭ ia cu mîna... Dar ce folos că nu ține mult!—Ioană haĭ! strigă apoĭ deodată vîrînd capu 'n săliță, să iaĭ seama să nu se ardă friptura ceia, c'apoĭ știĭ tu moarea mea! Și nu-mĭ trebue, iaca, nimica alta decît doctoria asta, și-mĭ descîntă și de *puhăele*... Doctoriĭ, nu știĭ dumneta, lasă pe om să moară cu zile... Uite cîtă lume moare! Așa! da nu m'așĭ da pe mîna unuĭ

Neamț să mă taĭ!...—Și vîrî într'o ascunzătoare, cu grijă, sticla cu doctorii.—Uite, vine la o săptămînă, și pune apă neîncepută pe un fund de cofăel... Iaca! iar a sărit cucoșu' cela pe gard, și tot îi spun slujnicei celeia să-l păzească, că altă grijă n'are!... Ioană! Ioană haĭ! ia vezi să nu sară în drum cucoșu' cela, că s'a suit pe gard! dacă așa năcaz avem noĭ cucoanele cu slugile astea! N'aĭ nicĭ o nădejde întrînsele!...»

Cînd am eșit, îmĭ vîjîia capul. Nu maĭ știam pe ce lume sînt. O pornii încet, la deal, afară din tîrg, ca să mă maĭ răcoresc.

Lumina de toamnă umplea ca de un fum auriu mesteacănișul. Numaĭ trunchiurile albe stăteaŭ drepte și neclintite, cu ramurile goale, cafenii, fără frunze. Dormeaŭ în liniște și împrejurimile, și din tîrg veniră tremurînd o vreme cîntările clopotelor.

Radianu îmĭ eși înainte de după un tufiș. Incepu a rîde:

«Aĭ venit să te răcorești, nu-i așa? Maĭ întăiŭ de toate soțul nu era acasă, și dumneaeĭ ți-a vorbit despre multe suferințĭ, nu-i așa?..

— De unde știĭ? am întrebat mirat.

— Cum să nu știu? Asta-i frumos! De ce trăesc eŭ între eĭ, de ce mi-am mîncat de atîta vreme vieața? De ce am ajuns ceia ce mă vezi?... Se opri puțin, cu privirile înnegurate. O lume întreagă de ființĭ de-acestea se mișcă în jurul dumnitale.. Nu le cunoștĭ; eŭ le-am cunoscut și totușĭ am rămas aicĭ... La urma urmeĭ te deprinzi... Dar dumneata n'aĭ să te poțĭ deprinde. Dumneta eștĭ altfel de om. Eŭ m'am deprins, dar vaĭ de capul meu!»

Mă întorseĭ spre el. Nu-l înțelegeam.

«De ce te uițĭ așa la mine, urmă el rîzînd cu tristeță. Dumneata nu știĭ ce-i în lumea care te înconjoară... Bine,—haĭ să ne plimbăm puțin, haĭ să vorbim despre altceva, lasă pe cucoana Victoria în uitare... Să lăsăm în uitare pe toțĭ... Lumea aceasta m'a zdrobit și m'a ucis... s'o uităm... Poate aĭ să mă înțelegĭ dumneata odată..»

Și oftă încet, c'o lumină de durere în ochĭ.—Apoĭ, în tăcere, umblarăm o vreme printre stîlpiĭ albĭ aĭ dumbrăveĭ, răscolind cu picioarele frunzele moarte, care foșneaŭ tremurător.

«Ce fericite vor fi fiind ființele acestea care vin de la țară! zise deodată Ioan Radianu. Se amestecă atîtea lucrurĭ în ele și sufletul cu toate acestea nu li se turbură..»

Mă oprii, întrebînd:

«Despre cine vorbeștĭ?

— Despre cine? Despre toată lumea care ne împresoară. Și despre cucoana Victoria, și despre toțĭ! Și eŭ tot de la țară vin, tata e gospodar fruntaș, are boĭ, are pămînt; și n'am fost un băiat tocmaĭ prost, și iaca n'am avut parte de nici-un bine pe lumea aceasta! Și dumneata tot din împărăția aceia viĭ,—dar poate dumneata eștĭ om fericit. Maĭ cunosc pe cineva aicĭ care mulțămește în fiecare dimineață luĭ Dumnezeŭ pentru liniștea pe care o are.. Cunosc pe bătrînul Gheorghe Marian... Ce te uițĭ

așa la mine? Nu, nu rid, nici nu-mi bat joc de dumneata... Și el s'a ridicat ca noi, dar în alte vremuri. A fost directorul gimnaziului. Acuma e la pensie.. Uite, aĭ să-l vezi.. Are o sihăstrie și trăește singur cuc și zice că se simte tare fericit. Lumea cealaltă pare despărțită printr'un zid de el... Să mergi, să-l vezi numai, decit...»

Deodată începu a ride.

«Cind mă auzi vorbind așa, mult și fără rost, lasă-mă să vorbesc... Am și eŭ toane bune cite-odată; altfel tac în mine, în durerile mele, și nu cricnesc... Acŭ vorbesc amestecat, fără șir poate,—dar ceva cred că tot poți înțelege... Cite-odată tot e bine să aĭ cuĭ spune, să aĭ cuĭ spune așa, *ceva*... Altfel greŭ e să staĭ singur ca'ntr'un pustiŭ... Să nu vezi o față prietenă, să nu-ți pătrundă în suflet o vorbă moale...»

Cuvintele de la urmă, slabe, mi se părea că tremură. Cum mergeam, nu ridicaĭ fruntea. Radianu și el privea în altă parte, cu ochi pe care îi bănuiam turburi și durerosĭ. In tăcere, ne îndreptam spre oraș, pe lingă dumbrava aurită de soarele piezis de toamnă.

Aproape, drept la margine, în mijlocul livezii luĭ uriașe, bătrinul Gheorghe Marian ne eși vesel înainte. Iși mingiia capul gol, acoperit de tufe de păr ca zapada, își mingiia mustățile albe, curate, și ridea întorcindu-și la fiece clipă spre noi obrajii stacojii. Pășea încet, printre arborii rari, prin iarbă, și cu gesturi largi, cu mulțămire, ne arată gospodăria întreagă, de la grajdurile curat ținute cu niște pahare pină la locuința luĭ de singuratec cu ziduri tari albe, acoperită cu olane roșii. Ne pofti în balconașul apărat de un geamlic cu sticle colorate, ne pofti pe sofale moĭ, ne aduse cafele în felegene turcești și ne puse dinnainte o chiseă plină de tutun mărunt și galben.

«De la Constantinopol mi-l aduce regulat un Grec...» zise bătrinul cu mulțămire. E ceva rar, ceva neprețuit... Fumezi o țigară și-ți umple gura de parfum...

— Da' tot cu singurătatea? tot cu singurătatea? întrebă vesel Radianu. Eŭ cind maĭ daŭ pe la dumneta și te văd așa, rumăn la obraz, parcă mă molipsesc de oleacă de mulțămire...

— Singur, că altfel nu-i chip..., zise bătrinul arătindu-și dinții într'un ris tăcut. Am încercat eŭ de toate, da' am văzut că așa-i maĭ bine. Cu lumea n'am nicĭ în clin nicĭ în minică. Am muncit o viață din greŭ, acŭ vreaŭ să am dreptul să mă odihnesc... He! mult am răbdat, decind eram așa, numaĭ de-o șchioapă, acasă, la țară, în sărăcia tatăluĭ meŭ... Crunt am suferit. Bine că mă pot bucura măcar acum...»

Apoĭ deodată începu a vorbi despre altele; despre stupii luĭ, despre pomi, despre vaca luĭ de Tirol, și despre liniștea margineĭ aceleia de oraș, unde nu vin vești, unde nu s'aud muzici unde nu țipă copiĭ și nu se ceartă muerĭ.

«Eŭ trăesc pentru mine, zise el încet. Așa înțeleg eŭ. Nu

fac răŭ nimăruĭ... Poftim, maĭ faceți cite-o țigară; trebue să știți că e un tutun foarte bun, foarte ales... Imĭ pare bine, domnule Manea, că aĭ venit să mă vezi... Auzisem că aĭ venit aici în tîrgul nostru, dar până azi n'am avut fericirea să te cunosc... Ei, cum te simți?... Bine?...—Datoria! datoria! adăogi el, ridicind un deget în sus... Mi-am făcut și eŭ datoria treizeci de anĭ, ș'acuma mă odihnesc...»

O lumină rumănă se risipise de la asfințit în toată livada întinsă, cu ramurile goale. Invăluise și dumbrava de mestecenĭ de-aproape; cucerise și dealurile din preajmă, pecind munții în depărtări se îngrădeaŭ în cetatea întunereculuĭ lor. Liniște deplină încremenise peste toate; răcoarea amurguluĭ venea pină în balcon pe geamlicul deschis și resfira în șuvițe lungi fumul tutunuluĭ. Bătrinul, foarte mulțămit, cu părul luĭ alb, cu mustățile ca niște frînturi de zăpadă de-asupra gurii largi, cu obrazul plin de rumeneala singeluĭ, ne vorbea despre sine, despre ticna-i aleasă, despre adincile-i mulțămiri singuratice, în care nu se amesteca nici-o altă privire, nici-un alt zimbet, nici-o altă inimă...

IV.

Așa, de la aceste citeva întimplări, am început a cunoaște pe Ion Radianu; și de la aceste întimplări am început a înțelege că avea un dispreț adinc pentru mahalaua liniștită care ne împresura, pentru colegiĭ noștri dintre cari uniĭ fac politică iar alții nu fac nimic; la urma urmeĭ, până și pentru singurătatea veselă și adinca mulțămire a bătrinuluĭ Marian. Vorbele cărora le dăduse drumul fără mult șir, nu-mĭ descoperiseră tainițele sufletuluĭ săŭ. Ințelegeam totuși că am de-a face cu un om care sufere greŭ în lumea aceasta. Ochiĭ luĭ cufundați ca'ntr'o negură, maĭ ales, îmĭ arătaŭ cu prisosință aceasta, de citeorĭ se ridicaŭ spre mine. Foarte cu greŭ se deschidea; prea anevoe se închega prietenia noastră. Demulteorĭ nu-l vedeam zile întregi; fugea de mine. Il zăream de departe numaĭ, pe fereastra luĭ, cu părul sălbătăcit, cu pleoapele cernite. M-aș fi dus să-l cercetez acolo, în odăița luĭ, dar știam bine că nu-mĭ va deschide: deciteorĭ voisem să intru la el, mă oprise c'o vorbă scurtă, în care pătrundea parcă o undă de dezgust și de minie. In zilele acelea, cind ne întilneam la școală, aproape nici nu-mĭ vorbea, și cind întorcea spre mine ochii, parcă mă privea din altă lume, din visurĭ.

«Iarăși umblă amețit, iarăși s'a pus să bea!... zicea încet, cu dezgust adinc, directorul.

Leonard Iliescu ridea săltindu-se în virful degetelor: parcă nu maĭ putea de bucurie: parcă auzea o veste bună.

Și cu toată patima aceasta grozavă, simțeam că prietenia mea pentru acest nenorocit crește. Iar prăpastia de durere a bietuluĭ suflet o simții lingă mine cu spaimă într'o sară de

început de iarnă, cînd cel dintăiŭ viscol începu să geamă prin livezile goale, spulberind frunzele şi tremurîndu-le lîngă cercevelele ferestrelor. In seara aceia, pe cînd stam singur dinnaintea focului, în lumina lămpii, Radianu pe neaşteptate năvăli de afară, ca împins de vînt, şi se opri în mijlocul odăii, privindu-mă cu ochii turburi.

Zise rar, cu voce răguşită:

«Bună-seara!»—Apoi privi neliniştit în jur. O clipă păru că ascultă ceva, orică voeşte să-şi aducă aminte de o întîmplare îndepărtată. Se apropiè după aceia de foc şi întinse mînile spre flacări Un fior de frig îl străbătu, sub mîngierea căldurii. Il priveam cu uimire.

«Ce mai faci, amice? şopti el încet, cu greutate. Poate te supăr. Pot să mă duc. Am venit numai să mă încălzesc oleacă. La mine e frig şi umed ca 'ntr'o temniţă..» Iar se scutură, străbătut de un fior. «Ş'am mai venit să te mai întreb un lucru...»

Ridică deodată ochii spre mine, ochi plini de neguri bolnave; şi gura i se întinse într'un rîs dureros, grozav.

«Uite, Radiene, murmurai mişcat: stai colea în jilţ lîngă mine. Incălză;te-te înnaintea focului. Parcă ţi-i frig. Ce ai? Tu n'ai foc acasă? n'ai lemne?...»

El făcu semn cu capul la dreapta şi la stînga. Nu, n'avea nimic.

«Ce-ai vrut să-mi spui?...» El tăcu.

«De unde să am lemne pentru foc? zise deodată privindu-mă ţintă. Nu te uiţi la mine? Nu înţelegi? Ce mai caut eŭ aici? Ce caut în lumea asta? ce caut în viaţa asta? Un om ca mine degeaba mai trăeşte! Decînd n'am vorbit noi? Decînd n'am schimbat două vorbe? De trei zile! Ei bine, dragă, de trei zile ce crezi c'am făcut eŭ? Am băut. Şedeam singur, undeva, nu ştiŭ unde, într'un colţ, poate acasă, poate la crîşmă... Asta făceam. Şi sorbeam încet, unul după altul, păhărele de coniac... Atîta făceam. Şi nu mă gîndeam la nimic... Chiar de aceia poate beaŭ, ca să nu mă mai gîndesc la nimic!...»

In jilţ, rămase cu ochii aţintiţi asupra focului. Şi urmă cu o mîhnire amară:

«Aşa, încet.. încet... păhărel după păhărel... Aşa mi vine mie.. Şi întăiŭ o undă călduţă mi se strecură prin vine, şi parcă mă încălzesc, şi iar începe a mi se lumina mintea ca odinioară... Ce om am fost eŭ, dragă Manea!... Eŭ putcam să ajung undeva, departe,—şi pe urmă am rămas aici şi trăesc ca un animal necuvîntător. Cîteodată, dragă prietene, vieaţa noastră e foarte tristă!—Şi aşa staŭ, şi iar beaŭ păhărel după păhărel, încet, şi se duc regretele acestea şi rămîn aşa cum sînt, cufundat într'o noapte în care nu văd, n'aud nimica... Numai din cînd în cînd trece prin mine o suflare îngheţată... Ş-atîta. Şi pe urmă dorm somn de plumb, şi mă trezesc amărît, parcă aş fi omorît pe cineva. Asta-i vieaţa mea, iubite!...»

Radianu dădu din cap cu disperare şi ridică încet spre mine doi ochi în care luceaŭ lacrimile.

«Ce? crezi că plîng? rosti el tresărind. M-a ajuns numai căldura focului. Nu, eŭ nu mă înduioşez. Eŭ sînt plin de venin. Eŭ sînt un om foarte răŭ. Am ajuns foarte jos. Numai pe tine te iubesc Tu te-ai uitat cu milă la mine. Incolo nu pot să sufăr pe nimeni. Mi-i greaţă cînd intru în cancelarie, cînd umblu prin tîrg şi văd atîţia ticăloşi, cărora le curge noroi prin vine, cînd intru în strada asta care e o baltă murdară...—Crezi că nu ştiŭ, urmă el după o clipă, crezi că nu ştiŭ că eşti un rătăcit? Ce ţi-ai închipuit? Ţi-ai închipuit că trăeşti pe tărîmuri fericite şi liniştite... He-he! în liniştea asta care te înşală, curge ca oriunde aiurea fluviul răutăţii omeneşti...»

Tăcu. Incruntă sprincenele şi-şi aţinti ochii spre flacări. Il priveam uimit, turburat, parcă intram în locuri întunecoase şi necunoscute. Omul acesta vorbea despre patima lui cu amărăciunea disperării, vorbea despre lume cu desgustul disperării; vorbele lui închideaŭ o tristeţă aşa de apăsătoare, încît aveam simţirea că sînt faţă la agonia unui om care a înghiţit otravă şi blestemă lumea în ceasul morţii

Tăcea acuma, neclintit. Şi cel întăiŭ vînt al ernii suna adînc afară, în livezi, cu creşteri fioroase, cu scăderi tremurate şi chinuite. Radianu asculta melodia aceasta viforoasă, o asculta aşa parcă răsuna în el, în sufletul lui.

Intrebai intr'o vreme:

«Ziceai că vrai să-mi spui ceva?

— Da, şopti el. Voiam să te întreb de ce-ai venit aici, în lumea asta a noastră... Da' acŭ nu te mai întreb. De ce să te mai întreb? Ai venit ca să găseşti poate linişte.

— Da, pentru asta am venit. Ai înţeles poate cîte dureri am încercat».

Radianu clătină din cap, cu îndoială:

«Hm! Am înţeles, mi-ai spus.—Vezi tu, zise el, privindumă trist, înţeleg să ajungă un om aşa, să se ticăloşească pentru dureri adevărate. Dar eŭ pentru ce-am ajuns aici? Spune! pentru ce-am ajuns? Eŭ n'am avut nimic. Aşa, la început, o dragoste oarecare, puţină, foarte puţină, repede mistuită; şi pe urmă nu s'a mai petrecut nimic în mine... Dar vezi, iar mă gîndesc, asta-i grozăvia! Nimic! N'am simţit nimic în jurul meŭ, n'am putut face nimic în lumea asta, nu n'am simţit îndemnat să fac nimic, şi încet-încet mi-aŭ amorţit simţurile; tot ce-aveam bun în mine s'a dus, repede s'a mistuit, repede s'a risipit, caşi începutul acela de dragoste... Aşa am fost eŭ. Nu ştiŭ de ce am fost eŭ aşa. Ş'acuma uite,—am ajuns, grozav am ajuns!—Grozav am ajuns! rosti el, cu spaimă; nu pot să mă mai lipsesc de otrava asta!... Ştii tu ce-i asta? Văd durerea, văd moartea înnaintea mea şi nu mă pot stăpîni!—Grozave lucruri! amare lucruri! şopti el repede, c'o înfiorare. Parcă vorbea singur. Apoi se opri ca s'asculte plîngerile vîntului.

«Cite visurî de aur, şopti el intr'un tirziŭ, cite visurî de aur îmi făceam eŭ odată! Acuma, uite, îmi cărunţeşte părul şi mustaţa; dar atuncea, eram băiat tinăr. Atuncea puţin mi-a păsat. Cu doi franci m'am dus în Bucureşti, şi c'o bucceluţă la subsuoară. Pe jos m'am dus. Şi dormeam la început undeva, pe pămint, intr'un dos, mă ajungea şi ploaia de multe-ori; iar de mincat mincam de douăzeci de banî pe zi, atît, citeva prune şi o bucăţică de pine... Aşa am început eŭ, iubite,—şi eram tare ca oţelul! Nici nu m'am îmbolnăvit în vînturi şi ploi, nici n'am murit de foame, şi greŭ, greŭ am dus-o multă vreme, dar aveam tărie, aveam curaj, şi maî ales îmi făceam multe visuri... Şi munceam, şi răzbatcam, şi aşi fi putut să răzbat sus, sus... Uite, dacă aşi fi putut batir cît de cit zimbi şi vorbi dulce ca Leonard al nostru Iliescu, bine mi-ar fi priit... Tare sus m'aşi fi suit. Aşa, sus, are să sue el. Da' el n'are nimic din ce-aveam eŭ. Nicî focul meŭ, nicî scăpărările minţiî mele... Eŭ am fost totdeauna întăiŭ, totdeauna, orî-şi-unde... Aşa, dragă,—şi pe urmă am ostenit dintr'odată în pustietatea asta, ş'am căzut!...— De-acŭ n'o să mă mai ridic! De-acŭ s'a sfirşit!...»

Îşi plecă în piept capul.

«Poate vraî să ştii de ce?—Ştii poate, caşi mine.—Şi sint şi alţii carî aŭ ajuns aşa, dar în eî a murit totul, eî nu se mai pling, în eî şi judecata a murit... Dar în mine a fost o fierbere mare,—şi încă nu s'a potolit cu totul... Eŭ am avut durerî grozave, grozave durerî cînd am simţit că mă duc! Eŭ mă mai întorc cu capu'n piept, cu gindurî, in cimitirul trecutului...— Aşa, iubite, aşa e nefericirea mea. Şi ştiî că urăsc pe toţi cîţi mă împresoară; îi urăsc pentrucă am ajuns şi eŭ ca eî. De aceia am căzut, pentru-că trebuia să mă prefac şi eŭ, să intru în apa tuturor, sub luciu, unde nimic nu se cunoşte...»

Oftă prelung, după aceia parcă-l cuprinse o nebunie a vorbei.

«Iată, dacă nu te plictiseştî şi nu ţi-i somn, am să-ţi spun un şir de istoriî foarte adevărate. Le ştiŭ bine pe toate, am trăit şi eŭ alăturî, mi-am depănat şi eŭ alăturî firul nenorocirilor mele, şi ştiŭ totul.—De liniştea cuî te-aî minunat dumneata în frumuseţile acestea ale livezilor? Să zicem că te-aî minunat de liniştea cucoaneî Smaranda Pacu, care are o casă curată, un căţel flocos, şi şade toată ziua la portiţă cu ţigara în gură. Să zicem. E văduvă, dar să ştiî că grozav ar vrea să se mărite iar... Asta se ştie. Apoî în întăia căsnicie a dumnisale, dragă, lucrurile s'aŭ petrecut într'un chip cam ciudat. Da, în întăia căsnicie a cucoaneî Smaranda Pacu, care vieţueşte într'o casă cu dumneata.— Vasile Pacu trebue să ştiî că în tinereţa luî avea patima băuturiî. Dar ştiî cum bea? Până ce cădea în bot, aşa bea!—Iar rudeniile toate, oamenî cu greutate şi cu multă minte, s'aŭ sfătuit să-l *aşeze* pe băiat, să-l liniştească, să-l însoare... Da' el veşnic umbla dintr'un şanţ în altul. Bine; se sfătuesc şi găsesc pe fiinţa aceasta, pe Smaranda Botezatu. Pe-atuncî era tînără şi

subţirică şi nu bea tutun. S'adună neamurile dintr'o parte şi din alta şi hotărăsc aşa, în sobor mare: Vra să zică, noî facem căsnicie. Dăm o slujbă băiatuluî. Şi pe urmă nevastă-sa să-l ţie la post din partea băuturiî... Să-l ţie la post până ce s'a dezvăţa.—Aşa, dragă, s'a făcut căsnicia, şi la nuntă Vasile Pacu s'a îmbătat aşa de tare cu rachiŭ, iubite, că altceva nu bea, s'a îmbătat aşa de tare încît a căzut sub masă încet, încet, nicî nu l-a simţit nimenî; numaî mireseî i-a trecut un fier roş prin inimă... Şi pe urmă două lunî l-aŭ ţinut rudele închis cu nevastă-sa, luna de miere!... Şi-î dădeaŭ treî păhărele pe zi, — numaî atita,—ca să-l dezveţe... Ş'a slăbit, a slăbit omul, s'a făcut alb, şi se tinguia că-l arde la inimă, şi cerea de băut... Plingea şi cerea dela cucoana Smaranda... Asta a fost vieaţa lor de însurăteî... Şi maî făcea una: se scula noaptea şi căuta cheile dela dulap... Acolo în dulap era sticla cu venin... Umbla ca un hoţ, desculţ, prin casă, şi nevastă-sa se deştepta şi ţipa îngrozită... Şi într'o bună zi, săracul, nu s'a maî sculat din pat, şi s'a stins... A murit din pricină că n'a maî băut... Şi vezi tu, prietene, aî să înţelegî că cucoana Smaranda a rămas fată mare, şi de-aceia de-atita amar de anî, decînd e văduvă, se gîndeşte şi ea, saraca, să se mărite... Asta a fost o fericire, aicî în casa unde stăm noî înnaintea foculuî...»

«Despre liniştea cuî vraî să-ţi maî povestesc? urmă cu glas învăluit Ion Radianu. Să zicem că vraî să-ţi vorbesc despre liniştea luî Dumitru Avrămescu, care are căsuţă chiar peste drum de-aicî. Il ştiî: are două mustăţî foarte groase, ş'un obraz scofilcit grozav. E funcţionaraş. Tatăl săŭ a fost gospodar în Păiseni, aproape, şi el a învăţat să scrie şi şi-a făcut un viitor aicî la tirg... Toţi vecinii dumitale trebue să ştiî că aŭ devenit fericiţî în acest fel. Şi-aŭ făcut un viitor la tirg... Nevasta luî Dumitru Avrămescu seamănă cu cucoana Victoria, numaî mi se pare că e ceva maî bolnavă. Nevasta luî Dumitru Avrămescu, cucoana Savastiţa, n'a dăruit societăţiî nici-un bărbat. A născut numaî treî fete. Toate aŭ crescut marî şi n'aŭ avut zestre. Cea mare s'a măritat cu un băiat care trebuia să-şi facă un viitor. Adoua nu se putea mărita din pricină că era foarte urîtă. Chiar părinţiî se spăimintaŭ de părul eî aspru şi zbîrlit, de nasu-î ciudat, şi de nişte buze ca de negru... O ciudăţenie... Şi cucoana Savastiţa şi cuconu' Dumitru, întrebaŭ: «Cînd dracu aî să te măriţi, ciuma lumiî? Cine dracu are să se maî uite la tine? Bunicu' din groapă?...» S'a întimplat însă că trăia pe aicî un flăcăŭ tomnatic. Poate avea cincizecî de anî: nu bea apă niciodată, şi tuşea dimineaţa cînd se scula şi seara cînd se culca... Cuconu' Dumitru şi cucoana Savastiţa aŭ fost bucuroşî cum nu se poate spune că aŭ dobîndit un asemenea ginere. Şi ciuma lumiî s'a măritat. La un an, însă, a început şi ea să tuşească. Şi adoua primăvară n'a maî apucat-o: a murit... Asta nu s'a întimplat de mult... Iar toată zestrea eî aŭ moştenit-o celelalte surori... Ş'acuma tuşesc şi ele dimineaţa cînd se scoală şi seara cînd se

culcă. Ba a început să tușească și domnul Dumitru Avrămescu. Poți să-l auzi în fiecare dimineață cum bate doba cînd ese... Și, poate, înțelege ceva, săracul; și de necaz mare se întristează cînd ia leafa, de-l aduc alții acasă, și-l cumpănesc pe scări, spre sălașul liniștei lui... Asta-i altă întîmplare adevărată...»

Și Radianu începu să rîdă încet, cu răutate, ridicînd spre mine ochii înnegurați.

Glasul tovarășului meu era acuma scurt și șuerător, trezind în juru-mi fantazmele acestea cumplite dintr'o vieață închisă, care are atîtea dureri în întunericurile ei. Nici nu bănuiam în jurul meu plămada aceasta a nenorocirii, și destăinuirile lui Radianu, destăinuirile omului acestuia învins, zdrobit, înveninat, mă înfricoșau. Tăceam și ascultam vîntul, care avea acuma vibrările unor clopote depărtate și stranii.

«A, dar sînt unele istorii mai ciudate și, dacă vrai, mai frumoase, începu iar prietenul meu cu rîsu-i ușor, crud,—și sta neclintit ca de piatră, în jilț, dinnaintea focului pe moarte.— Fiecare casă își are împrejurările ei... Dumneta îți dai socoteală ce înseamnă istoria unei case, istoria unei odăi, cu oglinzile care au răsfrînt atîtea obrazuri chinuite și atîtea lacrimi, cu scaunele șchioape care au sprijinit atîtea trupuri rănite, cu paturile în care au gemut viii, până ce s'au alinat apoi în somn de ghiață?... Fiecare are o istorie amărîtă, crede-mă pe mine. Uite: odaia mea, n'o cunoști... Odaia mea e goală ca sufletul meu, și rece, foarte rece: e mormîntul meu... acolo îmi sorb eu veninul, acolo beau, și am un pat, care scîrție, parcă plînge cînd cad pe el, cînd mă prăbușesc în somn negru! Iar în odăile celelalte stă domnul Alexandru Roman. Pot să-l zic moș-Alexandru Roman: acuma-i cărunt și zbîrcit... Știi dumneta cum urăsc eu pe omul acesta, pe Alexandru Roman? Iți dai dumneta socoteală? Cu toată disperarea îl urăsc!... De mult, de mult stau eu la dînsul și de mult îl cunosc. De ani îl știu îmbrăcat în straele-i de șiac, de ani tremură și strînge pară lîngă pară... Poate-ai auzit de el. Acuma-i singur: cînd vine vremea grijitului își pune șorț și se leagă cu grimea la cap, cum ai văzut pe cucoana Smaranda; strînge noroiu din uliță și-și lipește pereții. Cu noroi îi lipește ca să nu cheltuiască cu lutul. Ș'ai auzit poate cum umblă din dugheană în dugheană gustînd maslinele și stafidele, ai auzit poate cît de selbatec mănîncă cînd e poftit undeva, la masă. Grozav îl urăsc. Și-l cunosc de mult. Il cunosc decînd s'a însurat, ș'a luat o fată orfană de aici, din tîrg, pe una Olga Caraiman, o fată subțirică și blajină, s'o pui la rană. A luat și o leacă de avere zestre. De pe vremea aceia stau eu în odăița mea. Și zi cu zi am băgat de seamă cum curge vieața acestor doi oameni care se întovărășiseră să trăiască până la moarte. Iți poți da dumneata seamă ce se petrecea? Ființa aceia slăbuță și subțire mătura, spăla podelele, grijea prin ogradă, și umbla pe dinnaintea ferestrelor mele într'o fustă veche, cîrpită într'o sută

de locuri, o fustă care fusese de bună samă tîrîtă, apoi părăsită într'un colț de uliță de o cerșetoare.. Așa umbla ființa aceia. Apoi, din trei lemne, trebuia să facă mîncare. Celelalte erau ținute în hambar sub chee. Stăpînul îi lăsa și un pumn de făină de grîu ș'o strachină de fasole care trebue să fi fost numărate. Cîte zile, cîte luni, cîți ani, a eșit așa în straele-i de șiac Roman, ca să se ducă să-și apere procesele la judecătorie? Cîte zile și cîți ani a făcut femeia aceia bătături la genunchi spălînd dușamelele, cîți ani a numărat fasolele zgîrcitului?... Dumneta nu știi nimica; dar eu știu că ea în ani lungi n'a văzut un ban în mînă, n'a văzut odată ce era în dulap și'n sipete, în dulapul ei și'n sipetele ei, ani a trăit așa umblînd ca o umbră în zdrențele ei și nu m'a văzut decît pe mine la geamul meu. Și zile nenumarate a plîns, fără s'o audă nimeni; eu o auzeam: după aceia n'a mai plîns!—Așa-i că asta-i o poveste din altă lume? Și s'a petrecut aicea, la cîțiva pași de noi. Pe urmă n'a mai plîns. Pe urmă a început să se uite drept înnaintea ei, în necunoscut. Uscată ca o scîndură, albă și tristă, umbla încet, moale; putea s'o ude ploaia putea s'o bată soarele: tot atîta era dacă ar fi udat ploaia, ori ar fi ars soarele, o piatră! Așa nesimțire cumplită încă n'am văzut. Nimic din suflet nu-i mai rămăsese; poate nici nu mai știa dacă-i ființă omenească, și încă o ființă care, cine știe, poate trebuia să se bucure în lume, să aibă zîmbet în ochi, să-i tremure inima! Așa, lîngă umbra aceasta, a trăit fiara, a trăit omul pe care-l urăsc așa de grozav și pe care-l las să trăiască. Nu pot să-i fac nimic, nu mă simt în stare să mă apropii de el. A trăit lîngă dînsa și a privit-o cum într'o zi a căzut și a amuțit... N'a gemut, n'a strigat. A stat zile întregi întinsă cu fața în sus, numai ochii îi trăiau... Pe urmă a murit..

Și din odaia mea, prietene, eu am știut, am văzut toate... Da, toate le am văzut, gemu stins Radianu, și ființa aceia mi-a fost dragă multă vreme; pe urmă mi-a fos milă de dînsa; pe urmă îmi era milă și nu mă mai puteam uita la ea! Asta-i dragostea mea cea puțină, iubite, repede mistuită, repede risipită...»

Incet își ridică fruntea și mă aținti c'o privire sălbatecă. Rîsul crud murise: fața îi era plină de o mihnire de moarte.

Și foarte lin, sfîrși: «Vieața noastră, prietene, cîteodată e foarte tristă...»

După aceia se cufundă ca'ntr'o amorțire. Și eu parcă nu îndrăzneam să turbur liniștea odăii și lumina neclintită a lămpii.

(Va urma) **Mihail Sadoveanu**

C. Sandu-Aldea

— Două Neamuri —

Știu că dela un caz individual nu ai dreptul să induci la o clasă și Flaubert a spus'o mai bine decît oricine: „Dela un caz particular nu trebue indus nimic general și aceia care se cred, prin aceasta, progresivi, merg împotriva științii moderne, care cere să îngrămădești multe fapte înainte de a stabili o lege". Așa dar, dacă un scriitor alege *un* tip mizerabil dintr'o clasă oarecare, aceasta nu-mi dă dreptul să induc concepția scriitorului despre acea clasă. Cine, de pildă, alege *un* stăpîn rău, *un* țăran rău, etc. nu înseamnă că și are cutare concepție despre clasele din care și-a luat eroii. (Totuși, nu voiu exagera de loc, chiar în acest caz, dacă voiu conchide că scriitorul care *s'a întîmplat* să aleagă un stăpîn, pentru a zugrăvi răutatea, nu e un iubitor al acelei clase, precum unul care ar alege un țăran, în acelaș scop, nu e un om care se prăpădește după țărănime). Dar dacă *obișnuește* să-și aleagă pe cei răi din o anumită categorie, atunci, după „știința modernă" — fiindcă am în față o „*îngrămădire* de fapte" — am dreptul să „induc" dela aceste mai „multe fapte" la general, am dreptul să afirm că scriitorul, prin tipurile sale, îmi zugrăvește o *categorie* de oameni. Acest lucru l'am spus de mai multe ori; am spus că alegerea *frequentă* a unor tipuri, de pildă antipatice, din aceiași categorie socială, îmi arată cum privește scriitorul acea categorie. Și, mai am o cale, poate nu așa de sigură, de a face asemenea inducțiuni: Cînd într'o categorie socială, cutare tip e o excepție cu totul rară (să zicem: țăran... exploatator al arendașului), și în altă categorie, antagonică celei dintâiu, cutare tip e, iar, cu totul rar (să zicem: *arendaș*... exploatat de țăran), și cînd autorul *alege*, din categoria primă *tocmai* pe cel rău, și din categoria a doua *tocmai* pe cel bun, — atunci, iarăși, am dreptul să fac inducțiuni. — Cînd, vorbind în treacăt despre d. Sandu Aldea (*În urma Plugului*), am caracterizat concepțiile sale asupra subiectului său, am făcut inducții de toate aceste feluri.

Despre *Două Neamuri* nu am de argumentat mult, în această privință. In arendașul Iani Livaridi și în boerul Măcieș, autorul nu ne dă „două cazuri particulare", ci două categorii de

oameni, căci ne-o spune chiar din titlu: ei reprezintă „două *neamuri*" și apoi, printr'o greșală de procedeu artistic, căci nu era nevoe s'o spue pe față, autorul declară singur: „In acești doi oameni se răsfringeau sufletele a două neamuri deosebite... neamul Măcieșilor și al Livarizilor" (pag. 215). — Această declarație, dealtmintrelea, apare de mai multe ori în acest roman.

Așa dar, personajele sale nu sînt „cazuri particulare" sînt tipuri *reprezentative*. — Iar *acțiunea* nu e, nici ea, un „caz particular", ci un „caz general", e zugrăvirea unui fenomen social general. E vorba de proprietarii Romîni și de arendașii Greci.

Și personajele secundare conlucrează și ele la caracterizarea acestor categorii: Mișu, fiul lui Livaridi, crîșmarul Nicoli, etc. caracterizează pe Greci, iar învățătorul, țăranii, etc. caracterizează pe Romîni (și deci categoriile nu sînt numai sociale — arendași și proprietari — ci și etnice: Greci și Romîni)

Și acum, care este concepția, pe care d. Sandu Aldea vrea s'o ilustreze prin romanul său? E simplă și clară: Grecii sînt răi, prin definiție; iar Romînii sînt contrarul, tot prin definiție. Probabil că d. Sandu-Aldea și-a făcut această concepție numai despre Grecii care vin aci ca să se'mbogățească, căci altmintrelea lipsa de *realism* ar fi prea strigătoare: *Un popor, întreg*, nu poate fi numai bun, ori numai rău. Desigur că Grecii care vin să se'mbogățească, sînt un anumit fel de Greci, care trebue să fie mai răi decît ceilalți, căci sînt o *selecțiune* specială. Așa dar «neamul» aci trebue înțeles într'un senz restrîns: «neamul» grecesc care se'mprăștie în lumea mare pentru a exploata munca străină. — Și pe acești oameni, pe toți, nu pe unul numai, ceea ce s'ar putea *întîmpla*, d. Sandu-Aldea ni-i zugrăvește ca fiind *numai* răi, răi în toate privințele, din cap până'n picioare. — Insă, este cu neputință ca un om — unul singur chiar — să fie *numai* răutate, căci nu este nici un om atît de mizerabil, încît să nu aibă — au spus'o alții — un grăunte de bunătate; și cu atîta mai mult este imposibil ca o categorie socială — fie și «neamul» lui Livaridi — să fie alcătuită *numai* din oameni care să fie *numai* răutate. — Celălalt «neam», neamul lui Măcieș, e *numai* bunătate, fără nici un procent, cît de mic, de răutate, ceea ce este iarăși o imposibilitate. Și dacă d. Sandu-Aldea *concepe* așa personajele romanului său, d-sa păcătuește împotriva *realismului*, d-sa nu zugrăvește oameni reali, d-sa procedează în mod simplist, prin eliminări, făcînd abstracție de bunătatea *inerentă* oricărui om, mai ales oricărei categorii, și de răutatea *inerentă*, iarăși, ori cărui om și oricărei categorii. — Intr'o nuvelă, unde omul apare într'un aspect, două, al temperamentului său, această unilateralitate poate merge; într'un roman, unde ni se dă *istoria vieții* unui om, omul trebue să fie așa cum este el, în totalitatea lui: fatal cu umbre și cu lumini, — unii mai mult cu lumini, alții mai mult cu umbre. — Exagerația în ambele senzuri, este caricaturizare — ea se mai numește și romantism. Dealtmintrelea, este drept, mai toți scriitorii au fost mai mult sau mai puțin romantici, în acest senz. — unii au ajuns la extrem, ca Flaubert

Bouvard et Pécuchet, care, desigur, este opera lui cea mai slabă. Iar realismul adevărat, complect, nu l'a atins decît Tolstoi, care, de aceea, este cel mai mare romancier al omenirii. Și, să se arăte, în *Anna Karenina ori în Războiu și Pace*, un singur om, din sutele sale de oameni, care să fie numai bun sau numai rău!

Dar să luăm această concepție a d-lui Sandu-Aldea așa cum este și să vedem dacă ea este îndreptățită, prin romanul său. Să vedem dacă autorul își justifică, în roman, intențiile sale, dacă zugrăvirea faptelor *realizează* această concepție. Dacă o realizează, atunci, *literaricește*, ea este îndreptățită. Și, pentrucă presupunem că concepția autorului asupra oamenilor și a lucrurilor, nu s'a schimbat dela ultima sa operă (*In urma plugului*) până acuma, ne vom folosi, pentru a căuta cum își realizează d-sa această concepție, și de volumul său de nuvele.

Să analizăm tipurile mai principale și mai reprezentative: Iani Livaridi, Mișu Livaridi, și Măcieș. Să vedem sufletul celor doi dintâiu, spre a constata în ce constă răutatea lor,—și sufletul celui din urmă spre a vedea în ce constă bunătatea lui.

Iani Livaridi a fost crescut în condiții de a deveni energic, econom și harnic; el mai învață cum să se îmbogățească turînd munca altuia; prin urmare educația îl pregătește pentru a deveni un exploatator ghibaciu și nemilos. Până aici vedem că avem de a face cu un om *tare*, cu o energie ireductibilă, cu unul din acele tipuri care ispitesc pana d-lui Sandu-Aldea și pentru care, după spusa admiratorilor săi, el are o simpatie artistică.—Livaridi e un om cu care nu se glumește: Cînd prinde pe țărani cu caii în grîul lui, îi bate de-i zvîntă. D. Sandu-Aldea simte, pentru această faptă, o mare ură, întocmai cum am simțit noi pentru Mîndrea, deși, o spunea nu știu care admirator-critic, Mîndrea era în dreptul lui, căci avutul lui era *al lui*. Dacă e așa, atunci și Livaridi e în dreptul lui.—Livaridi exploatează pe țărani, mai cu samă se folosește, pentru aceasta, de faptul că țăranii n'au pășune. D. Sandu-Aldea înnegrește pe Livaridi, pentru aceasta—și are dreptate, căci și noi ne revoltăm, cum ne-am revoltat de purtarea lui Mîndrea, deși criticii-admiratori vorbeau de «dreptul» lui Mîndrea, ceea ce ar putea reclama și Livaridi: dreptul de a impune orice condiții țăranilor, căci moșia era *a sa*. Livaridi e așa de rău, încît, pentru a face pe fiul său să vină dela Paris, întrebuințează, cu o mulțumire drăcească, o stratagemă extremă: face ca fiul său să fie înștiințat că el a murit: atunci, pentru moștenire, va veni,—zice Livaridi triumfînd de răutate... Cred că e o exagerare, o caricaturizare, care nu se justifică prin firea lui Livaridi... dar să trecem...

Atitudinea d-lui Sandu-Aldea față cu Livaridi e cu totul alta decît față cu Mîndrea,—iar acești doi oameni, totuși, sînt din aceiași categorie socială și, mai ales, sufletească... Pe Mîndrea, autorul îl absolve, pe Livaridi nu! Mi-a dat dreptate, căci odată am spus că, dacă pe Mîndrea l'ar fi chemat Ghidale, nu l'ar fi ertat... Ei bine, Ghidale din Moldova, în Muntenia se numește Livaridi... Fiindcă Livaridi e grec, lui nu i se iartă.

Fiul său Mișu, utilizat de d. Sandu-Aldea pentru a zugrăvi acelaș «neam» străin, nu zugrăvește acel «neam». Neamul acela e fără inimă, dar e tenace și econom,—așa-și face averile. Iar Mișu e un cheltuitor, un stricat, un om care e în stare să compromită averea agonisită de tatăl său. El, în loc să se arunce, ca tatăl său, în exploatarea nemiloasă, (un moment numai s'ar părea că-și ia în serios rolul de ajutor al tatălui său: atunci se mîndrește), se plictisește, moare de dorul Parisului și fuge acolo, spre a petrece cu oameni care nu-s din «neamul» său, și întocmai ca dînșii. Așa dar, el nu poate fi *caracteristic* pentru zugrăvirea „neamului" lui Iani Livaridi. Mișu—nu vedeți?—s'a asimilat perfect tinerimii „dorée" a țării noastre!... Mișu caută să seducă pe o fată din sat—fata din flori a boerului Măcieș—ceea ce este, cu drept cuvînt, un stigmat de ticăloșie pe fruntea lui Mișu... Această dorință a lui, dealmintrelea nesatisfăcută, e zugrăvită, ceea ce e just, ca o manifestare mizerabilă,—dar mă mier că d. Sandu-Aldea n'a văzut contradicția în care cade căci boerul Măcieș a făcut acelaș lucru, izbutind până la capăt, cu femeea unui țăran,—dragoste din care s'a născut tocmai fata pe care o dorește Mișu. Și despre această «dragoste» a boerului Măcieș, autorul ne spune că a fost „o dragoste sănătoasă"! Cum „sănătoasă"? N'a fost un adulter? E curios cum d. Sandu-Aldea se'ntreabă imediat pe pagina următoare: „Ce rău a făcut el (Măcieș) în lumea asta?". Ce rău? Un adulter! Și un adulter cu femeea unui rob, de care n'ai măcar frică, dacă lucrul s'ar descoperi! E „a păli pe un paralitic"! Dar iarăși, se vede că „neamul" din care face parte Măcieș îl scuzează de această faptă; mai mult: îi hărăzește un merit!

Boerul Măcieș: dar acesta e o țesătură de neconsecvențe. El e *bun*, el simbolizează un „neam", pe care autorul vrea să-l încarce cu toate calitățile. Să vedem cum reușește: Am văzut că a comis, cu aprobarea entuziastă a autorului, un adulter. Are o fiică, el știe că are o fiică și, cu toate că stă la o palmă de loc de moșia sa, pe care a dat'o în arendă, și cu toate că vine adesea pe la moșie, el nu și-a văzut încă pe fiica sa care are 18 ani,—acum abia o vede, din întîmplare; dacă nu venea 'ntîmplarea, tot n'o vedea. Și atunci, ce acces de sentimentalism din partea boerului Măcieș! Parcă ar fi umblat cu opinci de fier după ea în lumea largă, și, însfîrșit, ar fi găsit'o... Dar acest boer Măcieș, așa de iubitor de țăranii săi, dă în arendă moșia—cui? lui Livaridi, exploatatorului fără milă. Dar chiar dacă n'ar fi știut cui dă moșia, un iubitor de țărani tipic, simbolic, cum vrea să ni-l arăte d. Sandu-Aldea,—autorul ne spune că Măcieș simțea pentru țărani „o iubire ca de frate",—ar fi dat moșia, pe care se află iubiții săi țărani, fără nici o condiție rela-

tivă la tratarea lor din partea arendașului? I-ar fi lăsat la discreția lui, încît să le impună orice dijme ar voi arendașul și orice condiții de muncă, folosindu-se de pășunea, pe care, fără aceste condiții, nu le-o închiria?—Și, încă ceva: Măcieș *nu știe* de teribila secetă care ține toată vara,—Măcieș care stă la o palmă de sat, care iubește așa de mult pe țărani! Așa dar, intenția sa de a zugrăvi două «neamuri», unul numai bun, altul numai rău, nu și-a îndeplinit'o d. Sandu-Aldea El a voit să *clasifice*—și a făcut greșala de a amesteca însușirile unei clase cu ale celeilalte: ceea ce face Livaridi a făcut Mîndrea; ceea ce face Mișu fac toți feciorii de bani gata, a făcut și boerul Măcieș; ceea ce a făcut boerul Măcieș a voit să facă și Mișu; de chinurile țăranilor e vinovat și boerul Măcieș, etc.. Și boerul Măcieș, caracterizat prin unele lucruri ca bun, vrea să fie caracterizat tot ca bun și prin alte lucruri, care autorului îi servesc să caracterizeze pe alții ca răi...

Așa dar, după ce se abate dela realitate, concepînd oameni numai buni, ori numai răi, d. Sandu Aldea nu reușește, cel puțin, să i creeze așa cum i-a conceput. Logica caracterului nu e respectată: oamenii săi fac lucruri protivnice caracterului lor (și contradictorii între sine), pe care, încă odată repet, autorul vrea să ni le dea ca consecvente cu acel caracter.

Și aceasta, mi se pare că vine dintr'o calitate și dintr'un defect ale autorului Calitate: autorul, ispitit de unele atitudini, pe care le vede bine și care îi plac, le zugrăvește; scena cînd boerul Măcieș își recunoaște fata e oarecum dramatică, e o scenă «artistică», etc. Defect: autorul n'are spiritul sintetic, atitudinile și faptele personajelor sale nu se topesc la un loc, în concepția sa, pentru a ne da tipuri; ele stau alăturea, separate, parcă în diferite compartimente ale creerului său,—și le zugrăvește una după alta—și ele, cum am văzut, adesea nu rimează. D. Sandu Aldea nu poate descoperi *sufletul* în dosul multiplelor atitudini și fapte ale personajelor sale, căci el este numai un puternic tip *receptiv*, și anume vizual.

Cu toate acestea, nici în redarea atitudinilor nu e în totdeauna artist,—și, mai ales atunci cînd vrea *să combată* (căci vom vedea că romanul său e *à thèse*, o operă de propagandă). Discursul lui Mișu, ținut la Paris, într'o societate de *viveuri*, nu este „adevărat", e o încercare de caricaturizare.—Munca cîmpului e zugrăvită ca o idilă, căci vrea să poetizeze viața de țară, uitînd că această idilă, pe moșia exploatatorului Livaridi, face un efect asupra cetitorului care neutralizează efectul general al operei: suferința ce rezultă din exploatare.—Discursul lui Mișu împotriva țăranilor (cam în aceiași termeni în care un critic-admirator acuza pe țărani, pentru a apăra pe Mîndrea—și deci pe Sandu-Aldea), în loc să arate firea egoistă și rea a lui Mișu, este o pagină de gazetărie rece, încît Mișu nu ne apare ca un om rău și plin de ură, ci ca un fonograf al frazeologiei ziaristice. Tristeța lui Mișu, cînd stă la țară, că... uită franțuzește,—o caricaturizare atît de eftenă, încît mă miră mult la d. Sandu-Aldea, care e o fire de artist!—Și-mi vine o întrebare: Oare autorul, din ură pentru personajul său, nu devine o oglindă schimonosită, cînd oglindește așa pe Mișu?—cum, după propriile vorbe ale autorului, Mișu era o oglindă schimonosită, care reflecta prea urît pe tatăl său? (Și apropo: d. Sandu-Aldea, cînd vorbește de telegrama lui Livaridi despre moartea... sa, nu e și el, ca și Mișu, o oglindă schimonosită a lui Livaridi?).

Dar, în schimb, ce admirabile descripții de natură!

Nu există mai frumoase în literatura noastră; mai ales de felul celor ale d-lui Sandu Aldea. Am făcut această din urmă restricție căci d. Sandu Aldea, cum am spus mai sus, e un vizual pur receptiv. Natura, în opera sa, nu e un „état d'âme" ca la Sadoveanu; el zugrăvește natura pentru natură. El nu *umanizează* natura decît foarte rar,—ca, de pildă, cînd scrie că sub atingerea coasei, florile cădeau „fulgerate, *triste*", ori cînd, zugrăvind aspectul începutului de iarnă, ne spune: „Și nu trecu mult și tufănelele *muriră de frig*",—ceea ce e și de o rară conciziune.

Pe dînsul îl interesează forma și culoarea—aspectul pictural al naturii—și aici e maestru. Iată descripția unei holde: „Holda verde se legăna ușor în bătaia vîntului, invălura, susura, avea o mlădiere de apă. In spicele fragede se frămînta viață nouă, se plămădiau milioanele de boabe arămii, aur sunător închegat clipă cu clipă din sucul pămîntului și din lumina soarelui. Și peste toate plutea o liniște mare ca într'un altar uriaș din toate se desprindea farmecul puternic al pămîntului negru și rodnic, etc.".—Sau cînd, și mai scurt, zugrăvește aceiași holdă: „apele de zmarald ale grîului". - Uneori d. Sandu-Aldea are comparații de o suggestivitate rară: „Se duse apoi la fereastră și trase perdelele groase. Strălucirea zilei năvăli în odae, veselă însuflețitoare ca un uriaș hohot de rîs de soare".—Nu mă pot opri de a mai transcrie cîteva aspecte de natură, redate fericit: „Soarele răsărea, aprindea focuri de diamante în stropii de rouă, însuflețea orice firișor de iarbă".—„Departe, se zărea un puț cu cumpănă, ca o cruce subțire, înnaltă și strîmbată de vînturi".—„Cînd și cînd, cîte-o ciocîrlie venea glonț spre pămînt, ca moarta".—Sau această în adevăr admirabilă observație, atît de bine redată: „*Trenul fugea*... Pămîntul, înnegrit de pluguri, aștepta sămînța de grîu. Locurile despărțite prin coamele răzoarelor, *păreau că se învîrtesc*, alunecînd repede în urma lor..." Și aceasta încă, poate și mai prețioasă: „Soarele se mărea, se înroșa, scăpăta și, din pragul asfințitului, *se uita cu un ochiu uriaș* spre lumea împrăștiată pe ogoare. Rotundul lui *rămînea în ochi, și ori încotro te uitai, îl vedeai ca un ban mare de aur care fugea, odată cu privirea, peste grîu, peste porumburi, peste miriști...*" Și ce păcat că autorul scrie mai departe această banalitate: „Acest sfîrșit de zi avea *o măreție de taină dumnezeiască!...*"

(Dealtmintrelea, autorul are adesea asemenea accese de lipsă de gust dar nu mai fac citații—ajunge că am stricat farmecul cu aceasta din urmă...).

Dar, cum am spus, de multe ori zugrăvirea naturii e... pentru a fi zugrăvită, nu o necesitată de nimic, nu servește nici a exprima stări sufletești, nici a *incadra*—și deci a complecta și a relieva—viața, nici măcar a scoate efecte de contrast. Aceasta face ca romanul său să fie scris parcă în felii: natură, acțiune, natură, etc.

Dacă, cu cea mai mare bunăvoință din lume, am putea găsi rațiunea acelei admirabile descripții a holdei, pe care am citat-o—ca mijloc (poate!) de a zugrăvi prozaismul lui Livaridi, prin contrast cu poezia naturii, ceea ce o pot acorda cu mare greutate; apoi zugrăvirea „puțului cu cumpănă", a «ciocirliei»,—nu pricep ce *rol* au. Dar sistemul d-lui Sandu-Aldea e: Dacă un episod se petrece pe drum, el se simte dator să zugrăvească *numai decit* și *intotdeauna* tot ce se vede de pe acel drum... și efectul displăcut e că ai impresia că acest procedeu e un fel de *tic* al autorului. Ca să fiu mai bine înțeles, să dau un exemplu unde zugrăvirea naturii are rol: Bucata citată mai sus, unde e vorba de invirtirea ogoarelor, căci așa se văd ele din tren, are un înțeles, căci ea ne suggerează *repeziciunea* cu care merge trenul,—iar cu acest tren fugea Mișu la Paris, fugea așa de repede, cu o inimă așa de ușoară! Aci, deci, evocarea repeziciunii este un adaos fericit pentru creșterea impresiei noastre!

Uneori d. Sandu-Aldea, din cauza *ticului* său, zugrăvește natura așa de *separat* de viața ce se desfășură, că se intimplă că natura să-ți soliciteze un sentiment contrar decit viața ce se desfășură,—fără ca această contrarietate să dea naștere unui contrast artistic. Așa este aspectul de *idilă* al muncii țăranilor pe care, pe de altă parte, autorul vrea să ni-i arate ca *robi* ai pămintului.

Dar... toate acestea le răsplătește impărătește prin citeva pagini de o artă incomparabilă, în care, natură și om se complectează, se incadrează perfect, dindu-ne una din cele mai rare pagini de poezie care s'a scris in romînește. E scena de dragoste de sub cireșul din grădina Mărioarei! E impăcarea a doi invrăjbiți—care se iubesc așa de mult!—in sărbătoarea firii primăvăratice... Cireșul, care e unul din personajele romanului, asistă, fericit parcă de fericirea copiilor săi, la topirea acelor două suflete, care vor fi așa de nefericite! Nu pot cita aci bucata, că e mare, și n'o mai comentez, c'ar fi un sacrilegiu: cetiți-o: pagina 183 și următoarele...

Dar—ah! ingratitudinile acestei meserii: „critica"!—dar dacă d. Sandu-Aldea zugrăvește așa de bine aspecte ale naturii, cind e vorba să ne dea un tot, un *ansamblu*, o *sinteză*,—nu mai reușește așa.. Cetiți, zugrăvirea satului Vultureasca, și nu veți vedea satul! E acelaș defect, pe care l'am observat la zugrăvirea personajelor: vede atitudini, dar nu le poate închega intr'un

tot; aci: vede aspecte, dar nu le poate combina intr'un tot,—căci nu poate insufla viață, mai just: nu poate prinde viața care rezultă din reciprocitatea lucrurilor. Ce bine zugrăvește un copac! Ce bine—*încă*—zugrăvește o grădină!.. Dar un sat e un tot, e sumă și se pare că d. Sandu-Aldea vede admirabil, dar cimpul vederii sale e mărginit; el nu poate vedea decit consecutiv, și nu vede perfect dec t natura.

Pentru natură, el are un fel de afinitate; simțul lui pentru natură e aș putea zice, animalic, dacă acest cuvint n'ar putea fi luat in înțeles rău. Vreau să spun că el are un simț special, mai inferior, dar profund, prin care vede și aude ceea ce noi nici nu bănuim... Dar mai bine să spunem că simțurile lui sint așa de puternice și așa de *proaspete*, incit îi aduc senzații care, pentru simțurile noastre amorțite—nu există... In liniștea complectă a naturii,—el fericitul!—aude „viața tainica a sămănăturilor care nu încetează nici o clipă"; in spicele de griu, el vede cum „se frămîntă viață nouă", cum „se plămădesc milioanele de boabe arămii".—„Nu se poate spune prin vorbe ceea ce soarbe un suflet omenesc prin ochi, prin auz, prin miros, prin adinca, dulcea și tainica infiorare a tuturor simțurilor"—cind e in mijlocul naturii... Acestea le spune d. Sandu-Aldea, și in aceste cuvinte se zugrăvește pe sine insuși, poate fără să vrea...

Dar acest scriitor nu este *numai*, bine înțeles, un pictor al lucrurilor din natură; deși foarte rar, dar sint in romanul său bucăți de adevărată poezie: poezia primăverii, in paginile deja amintite, unde ni se zugrăvește acea admirabilă idilă de sub cireș; visul Mărioarei murinde in care imaginea acestui cireș al fericirii ei îndepărtate face o duioasă impresie,—ca valsul din Faust cind Margareta e nebună in inchisoare; melancolia boerului Măcieș, cind, după moartea nevestei sale, „trecea acum ca o umbră prin odăile mari, reci și pustii... etc."—o pagină, e drept, *à la* Sadoveanu, și mai slabă decit ale acestuia, care, in acest gen, e inimitabil,—dar frumoasă, totuși, și suggestivă, etc. etc.

* * *

„Două Neamuri" nu e un „roman", pentrucă autorul, cum am spus, nu poate reda personaje vii, consecvente, pentrucă nu le vede in totalitatea lor, nu are puterea de sinteză prin generalizare, adică putere de a vedea caracterul in dosul faptelor ori atitudinilor personajelor sale; pentrucă autorul e atit de receptiv, in cit nu poate eși din *imagini*, ele sint mai tari decit dinsul. Și aceasta e atit de adevărat, incit *intriga* ni se pare numai un artificiu, care servește autorului ca mijloc de a-și înșira imaginile sale. Iar imaginile cele mai interesante pentru el sint ale naturii, așa încit acest „roman" este, mai degrabă, o compozițiune in genul pitoresc, *cu pretextul* unei intrigi. Zugrăvirea naturii e parcă, *ea*, intreruptă de viața omenească zugrăvită, și nu invers. Uneori autorul utilizează și pe „om" tot pictural, in

afară de economia „acţiunii" romanului: Zugrăvirea, de pildă mai pe larg decit e necesară, a unui băeţaş, care n'are alt rol decit că chiamă pe Livaridi la curte, etc.

Dar, să nu se creadă că aş voi să susţin că d. Sandu-Aldea nu cunoaşte ori că nu poate reda viaţa. Că nu cunoaşte toată viaţa, pe care vrea s'o redea în romanul său,—e sigur. Aşa de pildă, scena de „despărţire" la Paris, dintre Mişu şi prietenii săi, e absolut falsă, pentrucă e absolut moartă; autorul ne dă o „compoziţiune" laborioasă şi gazetărească, care, fireşte, e lipsită absolut de viaţă.—Dar cunoaşte admirabil viaţa de ţară, viaţa, mai ales, ţărănească. Dacă o scenă ca „sorţii" e slabă, în schimb ce vii sint alte scene; de pildă paginile, unde autorul ne zugrăveşte coasa (deşi se sfirşeşte mai slab), adică capitolul „Tinereţă"...

D. Sandu-Aldea zugrăveşte bine, puternic şi viu, şi simple aspecte ale unor personagii, ca acel băeţaş care fugea în urma docarului şi „ţinea pumnii strinşi şi capu'n piept, ca un cal tare'n gură".. Vedeţi imagina suggestivă?... Ori, de pildă, baba Iordăchioaia Ţiganca, vrăjitoare şi purtătoare de vorbe din Vultureasca, din pricina căreia: «Vecine bune până mai eri se certau azi furcă... iar ea ridea atunci, zgripţoroaica, *sorindu-se pe prispa casei, trăgind a lene din luleaua înnegrită şi ţinînd ochii închişi ca o vulpe care se preface că doarme*"... Se poate mai bine? Puneţi-o pe pinză pe baba Iordăchioaia şi veţi avea un tablou de Grigorescu.

Dar nu numai aspecte, să zicem «instantanee», poate reda autorul, ci şi fragmente de viaţă, şi tot atît de bine. Cetiţi paginile, în care autorul ne zugrăveşte fericirea Mărioarei, cind află ea că iubitul ei, Neculai, dus la flotilă, e sănătos; cetiţi capitolul «Seceta», în care inclemenţa naturii, suferinţa satului şi lipsa de inimă a arendaşului (afară doar de citeva exagerări din punct de vedere *artistic*) sint redate şi întreţesute perfect, —şi în care, natură şi om sint aşa de bine încadrate de data aceasta; cetiţi, mai ales, admirabila scenă cind învăţătorul Curpen, după ce isprăveşte scrisoarea către Neculaiu, din partea mamei acestuia,—înduioşat de atitudinea Mărioarei, care e de faţă, face acel adaos la scrisoare: «Vei mai şti că Marioara lui Crivăţ e aci la noi; pune pe raşchitor nişte canură pentru femeea mea. Mi-a şoptit să-ţi spun şi din partea ei... etc"... Şi nu-i şoptise nimic din gură; îi şoptise cu sufletul şi Curpen auzise!... Cetiţi, însfirşit, acea dureroasă scenă, cind Neculaiu vine în sat, în congediu, şi nu mai găseşte pe Mărioara, care murise fără ca el să ştie!.. „—Maică, măiculiţă... Mărioara..." exlamă Neculaiu, —şi autorul adaogă: „Stejarul mîndru fusese frint de furtună..." Cele trei cuvinte, pe care catastrofa i le smulge din adîncul firii, sint, în adevăr, un semn că stejarul—stejarul mîndru şi tare—s'a frint... Dar simt că n'am spus nimic: cetiţi pag. 279 şi următoarele.

Dar—încă odată!—din aceste fragmente bune (sint şi unele slabe) nu rezultă un roman, pentrucă ele nu se grupează împrejurul unei idei centrale: «romanul» acesta n'are unitate de acţiune, nu este un *organism*, ale cărui organe (fragmentele) să lucreze toate într'un scop unic: viaţa! După cum am observat că natura şi acţiunea sint aşezate, parcă, în felii; tot aşa observ că diferitele acţiuni, şi ele, stau *alăturea*,—că şi acţiunea e alcătuită din felii.

Un roman e sau biografic, cum e, de pildă *Dan* al lui Vlahuţă, sau dramatic, cum e, de pildă Notre Cœur al lui Maupassant (căci nu găsesc în romîneşte un exemplu). In orice caz, oricum ar fi romanul, el trebue să aibă o unitate: totul să converzeze spre un scop, totul să fie explicativ pentru desnodămînt. Acum, care e *ideia* d-lui Sandu-Aldea în „Două Neamuri" ? Se va zice că tocmai: *Două Neamuri*... Desigur, dar aceasta trebueşte să reiasă sau dintr'un roman biografic, sau din unul dramatic. Şi ambele acestea, orice-ar reeşi din ele, trebuesc, mai înainte de toate, să îndeplinească condiţiile unui roman,—condiţiile oricărei opere de ficţiune, dealtmintrelea.

E scris «romanul» acesta pentru Livaridi ori pentru Măcieş, ori pentru Mărioara, ori pentru Neculaiu? Nu ştiu!— S'ar părea că pentru Mărioara, — dar atunci toate celelalte personaje şi toată acţiunea ar trebui să servească ca fond pentru viaţa Mărioarei! Poate că eroul e satul Vultureasca? Dar atunci pentru ce personajele ţărăneşti nu sint reprezentative ale satului? Sau poate sint doi eroi: *Două Neamuri*, adecă Livaridi, (Mişu, Nicola) şi Măcieş (plus satul)? Dar atunci pentruce *drama* se concentrează în Mărioara, mai intâiu, şi apoi în Neculaiu? Poate că iubirea acestora e „romanul"? Dar atunci pentruce «Două Neamuri»? Şi aşi putea să fac toate ipotezele posibile şi sint sigur că le voiu face în zădar!—Incă odată: povestea vieţii Mărioarei *pare că* ar fi „romanul", dar atunci ce lipsă de unitate! ce lucruri de prisos! ce înşelăciune de sine însuşi, a autorului, care vrea să ne zugrăvească, „Două Neamuri"...

Şi, ce înţeles are moartea Mărioarei?—ca să aleg numai una din greşelile de concepţie artistică a autorului.—Că moare foarte natural, că a putut să moară, că trebuia chiar să moară de ceea ce a suferit,—da! Dar pentru ce autorului îi trebueşte să moară Mărioara? Căci personajelor nu li se întimplă lucruri, care să nu fie semnificative pentru ceea ce vrea să spună autorul! Mărioara moare—literariceşte—degeaba!

Pe lingă lipsa de personagii vii, unitare; pe lingă lipsa de unitate organică, acest «roman» mai are un al treilea defect: e *tezist*, autorul face propagandă prin el. Autorul se amestecă în acţiune, caracterizează *el* personagii, caracterizeză *el* situaţii, face morală,—şi adesea cade în gazetărie. Incepe chiar dela titlu, dar aceasta e permis, *numai* aceasta: Autorul are drept ca, în titlu, să şi spună *părerea* sa asupra operei sale,—atita tot.—Dar cind autorul, cum am văzut, ne spune clar că Livaridi şi Măcieş reprezintă două neamuri—în loc să ne lase pe noi să tragem

concluzia acesta, atunci el greșește! Greșește și cînd ne vorbește de *«bieții* țărani», de *«oropsiții* țărani»,—căci trebuește să *arate* că-s «bieți» și „oropsiți", nu să ne spună el!... Iar cînd ne spune clar că: „In țara romînească nu mor de foame decît oamenii de talent", atunci autorul cade în gazetărie, cași atunci cînd ne spune că (la petrecerea dela Paris) «Leahul dădea o lecție» de patriotism romînesc, Rominilor și, mai ales că, «nu s'a găsit nimene să-i spună [Leahului] că doina noastră... a răsărit din... suferința adîncă... etc."—vorbe foarte adevărate, dar pe care nu trebuia să le spună d. Sandu Aldea... Tot așa autorul trebuia să ne lese pe noi să vedem că «arendașul n'are nici o legătură cu pămîntul *sfînt* al acestei țări», nu să ne-o spue el deadreptul! Să nu ne vorbească, apoi, *dacă e artist* (și *e!*) de „stoarcerea averilor din pămîntul frămîntat în sîngele strămoșilor noștri", că e gazetărie pură... Cînd arendașul rîde cu cruzime, să nu ne spună autorul: «Ce crud era rîsul arendașului», căci ori ne crede prea proști, ori n'are încredere în talentul său: e istoria pictorului care scrie «cal» dedesubtul calului său pictat...

Sau, propagandă indirectă prin fraze puse în gura personajelor, fraze care se vede cît de colo că sînt ale aceluia care a scris «romanul» și care au ca efect artistic de a face ca personajele care le pronunță să fie de carton. Așa, autorul pune explicația *lui* a luxului, în gura lui Măcieș... Acelaș Măcieș are nenorocirea să fie purtătorul polemicii pe care autorul o face împotriva „gazetărașilor, toți oameni neisprăviți care ne spun pe toate glasurile: țăranul romîn e leneș, bețiv și hoț"... Aceste discuții de lucruri prea curente, aceste locuri comune, și în stilul disputelor zilnice, nu sînt făcute să mărească valoarea artistică a unei opere!... Iar sfîrșitul „romanului": Mișu deputat; Măcieș care constată ridicarea neamului Livarizilor,—oricît ar fi de juste, mi se par lucruri teatrale și foc bengal, după ce, în tot «romanul», am văzut o continuă propagandă în ton gazetăresc... E clar că nu eu m'ași ridica împotriva *tendințelor* d-lui Sandu-Aldea, pe care le aplaud—cu oarecare restricții! Dar ași fi fost fericit ca acele tendințe să-l facă să vadă adevărul și să-l facă să simpatizeze cu ceea ce merită să fie simpatizat—și atîta tot: el, autorul, să tacă, să nu să amestece!... Ce admirabilă e scena, cînd vine doctorul la Mărioara, acel păcătos doctor, care ar fi putut'o scăpa, dacă n'ar fi venit de nimtuială! Și ce fericit sînt că autorul m'a lăsat pe mine, cetitor, să caracterizez pe acest doctor, și nu mi-a spus el, autorul, singur, sau prin gura vre-unui *porte-parole* al său că: „Doctorul s'a purtat mizerabil"...

D. Sandu Aldea are un stil admirabil, o limbă de o siguranță neîntrecută în literatura noastră, expresii cu adevărat poetice, mijloace de stil de primul rang: să dau cîteva exemple măcar: Mărioara tristă: «își pleca capu'n piept, se inclina ca o floare ruptă de vînt»; Mărioara voioasă: «părea luminată la față ca o floare după ploae»,—imagini admirabile, doar atîta că, deși la distanță de 50 pagini, dar bazate pe acelaș efect, fac, oarecum o ușoară impresie de stereotipie; lumina soarelui, năvălind pe geam, după tragerea perdelelor, ca un «hohot de rîs», de care am mai vorbit; stolurile de cocori: «două linii lungi, drepte, negre, care se întîlneau într'un vîrf ascuțit, ca cele două aripi ale unei săgeți uriașe, fără mîner"; Mărioara: „mlădioasă ca o creangă de alun"... dar care se găsește întocmai în Satira I a lui Eminescu, etc. etc.

Și atunci nu pot să nu mă mire,—și să nu mă doară ca o infirmitate a aproapelui,—o sumedenie de expresii gazetărești—tot gazetărești!—prozaice, comune, triviale, pe care mă simt dator să i le reproșez autorului, cu atît mai mult cu cît autorul e un adevărat artist al formei!—Mi-aduc aminte de frequența formulei: «Ai jura», ori «Ai putea să juri» din *In urma plugului*... Dar în *Două Neamuri* sînt expresii grozave: *«Depărtarea în spațiu* îi făcea să creadă...» Nu e prea «științific?»—«Dar de nicăiri *nu-i surîdea nădejdea*».—*«Eu nu cred* să fi dat Dumnezeu...»; vorbește *autorul!*—„*Aici e marele secret* pentru cesufletul omenesc.."—„Era o răsfrîngere de raze... un joc de lumină, *pe care am văzut-o cu toții*",—adică, vrea să spună autorul: un joc de lumină știut, cunoscut, care se vede adesea, etc.—D. Sandu-Aldea, alăturea de «hohotul de rîs al soarelui», e în stare să scrie: «Cu o oră mai înainte», «Caveant consules» și «Carul progresului!»

* * *

Talentul d-lui Sandu Aldea constă într'o puternică viziune a lucrurilor concrete și bine delimitate; într'o formă mai totdeauna fericită, prin care poate împărtăși și altora viziunea sa. Cu aceste însușiri poate crea schițe admirabile, cum e Sima Baltag (*cîteva* atitudini consecutive care dau un organism), dar nu poate crea romane. Sînt sigur că niciodată nu va fi un romancier în adevăratul înțeles al cuvîntului. (Ași fi fericit să mă desmintă printr'un roman adevărat). Mi se pare că d. Sandu Aldea a scris și versuri; nu le-am cetit și, probabil, fiind scriitor începător pe atunci, poate nici nu s'o fi regăsit atunci pe sine,—dar bănuesc că, dacă ar scrie pasteluri, dacă ar zugrăvi natura, ar da literaturii romînești unele din cele mai frumoase bucăți ale ei.—Gîndiți-vă la descripțiile de natură din Două Neamuri (imaginați-le în versuri), amestecate ici și colo cu atitudini de țărani, așa cum se găsesc în acest roman, comparați cu pastelurile lui Alecsandri și veți găsi deosebirea mare!...

Am spus aiurea, în treacăt, fără să mă explic, că d. Sandu Aldea nu e un poet. Era vorba de *In urma plugului*, acel volum plin de *prucesele* unor vătafi și vechili simpatici.. Am avut dreptul s'o spun și iată pentruce: Pentruca cineva să-mi inspire admirație, să-l socot poet, un om superior mie,—pentruca să mi impună—îi cer să aibă un suflet rafinat, distins, de elită. Fie

poetul acela diabolic, imoral, chiar imoral, dar să fie distins! Baudelaire e diabolic și imoral, dar e distins!—Și a sta piin de admirație față cu *„estetica"* unui asasinat, e, desigur, ultimul semn de decadență, dar aceasta încă se poate împăca cu un spirit distins: distins în perversitate!—A da însă, ca tip simpatic, ca tip reprezentativ al «forței», al „tăriei sufletești" (s'a spus!!), vulgara purtare, comuna purtare a vătafilor și a arendașilor, nu mi se pare de loc distins, în nici un chip! Această atitudine vulgară, fără macar distincția perversității, nu-mi impune de loc: Acel care o are e mai inferior sufletește decît media oamenilor de cultură printre care mă învîrtesc,—și care, vai, nu păcătuesc prin o prea mare distincție sufletească...

In *Două Neamuri* nu mai văd această atitudine; aci nu văd decît un remarcabil talent descriptiv, care însă se încearcă să producă ceea ce nu e în firea și menirea sa...

G. Ibrăileanu

Cuvîntul...

Ca 'n basme-i a Cuvîntului putere,
El lumi aevea-ți face din păreri,
Și chip etern din umbra care piere,
Și iarăși azi din ziua cea de ieri.

El poate morții din mormînt să-i cheme;
Sub vraja lui atotputernic ești:
Străbați în orice loc, în orice vreme,
Și mii de feluri de vieți traești.

Te-atinge doar, și tu—o biată clipă
Ce tremură 'ntre două vecinicii—
Privești de sus a lumilor risipă,
Și toat' a lor deșartaciune-o știi.

Aprinde 'n inimi ură, sau iubire,—
De moarte, de viață-i datator,
Și neamuri poate 'mpinge la peire,
Cum poate-aduce mîntuirea lor.

* * *

Voi, caror vi s'a dat solia sfîntă
De preoți ai acestei mari puteri,
Voi, în al caror suflet se frămîntă
Întunecate valuri de dureri

Și gînduri de-un întreg popor gîndite—
Nu duceți minunatul vostru dar
Ofrandă mînilor nelegiuite;
Ci, ca pe sfînta masă din altar

A 'mpărtășirii taină prea curată,
Așa cuvîntul să vi-l pregătiți—
Ca mii de inimi la un fel să bată,
Și miilor de veacuri să vorbiți.

A. Vlahuță

In munții și văile Epirului

In Epir este un oraș spre care de vreme indelungată Grecii se uită cu mult jind. E orașul *Ianina*, de care sînt legate atîtea amintiri istorice și care are un trecut cultural frumos.

In afară de aceste lucruri care au fost și nu mai sînt, Ianina mai posedă și un alt avantaj hărăzit de natură: adăpostit de munți ce opresc vînturile dela Nord și așezat într'o scobitură adîncă, orașul se bucură de o climă dulce în timpul iernii. Ninge rar, vînturile reci nu-l ating, în schimb însă, plouă mult.

Atît și nimic mai mult. Totul e în trecut, care e îmbrăcat într'o haină glorioasă, pecînd prezentul poartă zdrențe sfîșiate. Iată: aruncîndu-ți privirile de pe un deal înalt din apropierea orașului în mijlocul micei cîmpii dinspre sud, vezi un sat grecesc mic și sărac. Acolo a fost *Dodona*, vestitul oracol la care alergau oamenii din toate colțurile lumii. Astăzi sînt numai ruine, pe care locuitorii satului le calcă cu cea din urmă nepăsare.

Mai spre sus e țara *Dorizilor*. Urmașii acestui trib sînt cei mai săraci țărani greci ce mi-a fost dat să văd.

Iar cînd soarele se lasă spre amurg, lacul de lîngă Ianina se vede ca o oglindă cu o pată mare la mijloc: e insula *Nișia*, cum îi zic Grecii, în care trăesc vreo 150 de familii de pescari, oameni guralivi și îndrăzneți. In această insulă a fost omorît prin trădare de către oamenii Sultanului, marele luptător pentru cauza Albaniei și precursorul luptelor pentru independența Greciei. E *Ali-Pașa*, vestit prin curajul și prin crimele sale, vestit prin războaele ce a purtat în contra Impărăției Otomane și prin lipsa oricărui sentiment într'însul.

E un veac și mai mult de cînd el a fost răpus, dar totuși a rămas viu în imaginația locuitorilor, care îi proslăvesc isprăvile și transmit generațiilor viitoare fărădelegile sale.

Pe necruțătorul, pe lipsitul de scrupule Ali-Pașa îl blestemă Romînii din Epir, pentrucă mult rău le-a făcut: le-a răpit libertățile, care făceau din ei un popor aproape independent, a pus mîna pe o mare parte din averile și turmele lor, i-a prigonit cu cea din urmă asprime și i-a silit să se împrăș-

ție și să-și caute adăpost în locuri depărtate mult de patria lor.

Pe revoluționarul Ali-Pașa, pe omul care nu știa ce-i frica, îl plîng conaționalii săi Albanejii, care se uită cu inima îndurerată la mormîntul lui, bătut de valurile lacului. Ali-Pașa a retezat multe capete de bei albaneji, a făcut una cu pămîntul multe fortărețe și castele în care își asigurau impunitatea și a totputernicia seniorii feudali ai Albaniei.

Dar pentru masa poporului albanez Ali Pașa este un erou național, este omul care a dat o clipă viață poporului său și a reînodat firul istoric, rupt dela *Skender-bey*.

Acum Ali-Pașa doarme tăcut în mormîntul său dela Ianina. Valurile lacului îi spun în limba lor că acum sînt alte vremuri, că nu s'a găsit nimeni care să caute a da trup și suflet visului său.

Și ce a mai rămas dela dînsul? Intr'o odaie din mănăstirea *Sf. Pantelimon* din insulă este o gaură făcută de glontele care a scurtat viața acestui Pașă ce a zguduit adînc din temelii Imperiul semilunii. Alături pe scînduri e o pată neagră, de care egumenul te asigură, că e din sîngele ce a curs. Și mai e ceva: *castrul*, adică fortăreața Ianinei cu zidurile sale oblice și groase, pe care nu le-au putut atinge nici acțiunea veacurilor ce au curs, nici valurile lacului. Clădită cu mari cheltueli și cu multă măestrie de *Venețieni*, odată stăpînitorii ținutului, această fortăreață a fost foarte bine utilizată și a adus prețioase servicii lui Ali-Pașa.

In subteranele acelor ziduri, pe care nu le puteau găuri ghiulele, precum nu le puteau lua cu asalt oștirile Sultanului, își strînsese el bogatele sale comori, smulse dela populațiune și cheltuite pentru revoluția sa; acolo își îngrămădise marile sale depozite de munițiuni și tot acolo stătea el la adăpost sigur, de unde, cum spune legenda și cîntecele populare, a fost scos prin viclenia și ademenelile favoritei sale *Vasiliki*, o grecoaică care a răsplătit prin trădarea cea mai neagră iubirea pasionată și favorurile cu care o încărcase Ali-Pașa.

In această fortăreață, din care au pornit atîtea lupte epice și s'au pus la cale atîtea planuri mari, astăzi își au locuințele *Evreii*, care nu cunosc și nu vorbesc altă limbă decît doar cea grecească, dar care știu toate meșteșugurile ca să se îmbogățească în săracul oraș Ianina și să smulgă roade și cîștig sterpului ținut dimprejur.

Căci dacă ți-ai lua gîndul dela trecutul ce frămîntă imaginațiile înfierbîntate și dă speranțe visătorilor de un alt viitor, și ai lăsa pe morți să-și doarmă somnul lor de veci, în prezent nu găsești nimic, care să placă, să surîdă.

Nu cred să fie într'altă parte decît la Ianina un contrast mai izbitor între ceea ce a fost și ceea ce se înfățișază acum privirilor.

Iată: în jurul Ianinei sînt dealuri, dar toate sînt goale, dezbrăcate de orice bogăție și de orice verdeață; cîteva oi plă-

pînde, mînate de un păstor zdrențeros și tăcut, își găsesc anevoie hrana printre stîncele, care nu dau nici măcar o piatră bună. Pe ici pe colo cîte un arbore sărac în ramuri și subțire în tulpină se clatină amărît în bătaea vîntului și n'adaugă ceva la tristețea și sărăcia peisajului.

Bine înțeles, că locuitorii ce trăesc pe un pămînt așa de ingrat nu se pot bucura de o bună stare materială.

Cum e pămîntul, așa e și omul, este un adevăr, care își găsește cea mai bună confirmare cu țăranii greci din jurul Ianinei.

Nu știu cum o fi fost pe vremurile cîntate de Omer și de ceilalți poeți ai Eladei. Azi, însă, țăranul grec din părțile acelea nu e întrecut în sărăcie și mizerie de nimeni. Timp de un an cît am stat la Ianina, aproape zilnic mi-a fost dat să văd țărani gîrboviți înainte de vreme, supți la față, cu o privire lipsită de orice expresiune, aducînd în spinare dela depărtări mari cîte o legătură de lemne, pe care le vînd în oraș și cu ce prind pe ele își cumpără apoi o oca două de făină de secară.

Nu e greu de ghicit cam ce avînt pot da comerciului Ianinei acești muritori de foame, acești oameni îmbrăcați în haine pe care le leapădă Romînii pentru ca să le cumpere dînșii.

De asemenea nu poate contribui la înălțarea locuitorilor orașului acea întreagă armată de cerșetori, recrutați din satele din jurul Ianinei, unde nu e țăran, care să nu întindă mîna și să nu ceară de pomană. Nu poți face la Ianina doi pași fără să nu întîlnești mizeria umană expusă în formele cele mai hidoase. Milogi, orbi, paralitici, șchiopi ocupă străzile și umplu văzduhul cu tînguirile lor jalnice. De aceea la Ianina nu e mișcare comercială, nu sînt bogății, nu e viață.

E un oraș care piere, se stinge pe zi ce merge.

A fost odată mai bine: atunci cînd Tesalia făcea parte din Turcia și Ianina era debușeul de căpetenie al cerealelor și celorlalte producte ale acestei provincii așa de roditoare.

Azi Tesalia aparține Greciei. Nu știu dacă îi e mai bine. Ianinei, însă, îi e foarte rău, căci prin această rupere i s-a dat lovitura de moarte.

Din vremurile bune i-a rămas doar o aristocrație cum nu prea întîlnești în alte orașe ale Turciei, o aristocrație, pe care sărăcia o roade, dar mîndria nu o părăsește.

Această aristocrație se pretinde pur elenă și vorbește numai grecește. Dar dacă sgîrii puțin la suprafață, descoperi că mulți, foarte mulți din cei mai autentici aristocrați sînt de origină aromînească.

Dar dînșii și-au identificat aspirațiunile și mai tîrziu și limba cu națiunea grecească.

Alți Aromîni au urmat lor și s'au rupt—din nenorocire, o bună parte pentru totdeauna—din sînul neamului nostru.

Albanejii creștini au făcut tot așa.

Astăzi două școli romîne, una comercială și a doua primară se luptă din greu dacă nu pentru a smulge din nou gre-

cizmului pe frații pierduți, dar cel puțin de a opri pe ceilalți Aromini, a căror tenacitate națională nu putem fi încredințați că va eși biruitoare, din toate ispitele și din împrejurările în care trăesc dînșii.

In Macedonia propriu zisă, Grecii lucrează la asimilarea în masa lor a elementului nostru, prin școli, prin biserici și prin celelalte mijloace culturale.

Și la Ianina Grecii dispun de toate aceste mijloace. Ba încă instituțiunile culturale din Ianina s'au bucurat vreme îndelungată de o reputație fără pereche în Turcia. Din liceul grec de la Ianina au eșit o seamă de scriitori și învățați, de care se ține socoteală.

Dar pe lingă acestea mai e ceva: sînt Greci in oraș și sînt Greci în satele de prinprejur. Intre dînșii și ai noștri e prin firea lucrurilor un contact de toate zilele; limba lor iți răsună într'una la ureche, o vorbesc dînșii, o vorbesc Rominii, iar Evreii și Musulmanii numai pe dînsa o înțeleg.

Și mai e ceva: suie-te pe un deal mai înalt și de acolo vezi munții din Grecia, care sînt desbrăcați și dînșii de orice verdeață, dar care îți spun că Elada nu e departe și că nu e deșartă nădejdea ca într'o bună dimineață să-ți intindă mîna și să te primească în sinul ei.

Sînt prin urmare atîtea și atîtea împrejurări așa de puțin prielnice, din care nu e tocmai lesne să iasă teafăr elementul nostru și care fac excepțional de anevoios rolul școalelor noastre din ținuturile acelea.

Și pilde avem multe. Avem atîția frați, care s'au dezlipit definitiv și pentru totdeauna din masa poporului nostru. Iată *Zagorul* cel muntos, cu comunele sale mari și bogate, cu casele sale înalte, clădite solid numai în piatră și bine împodobite pe dinăuntru.

E un ținut așezat spre Nord de Ianina și unde ajungi după un drum de munte de mai multe ceasuri. Aici, in Zagor, au fost—și nu e mult de atunci—44 de comune romînești. Astăzi în 35 din ele, doar cîțiva bătrîni mai țin minte că au fost Romîni odată și mai știu cîteva cuvinte din graiul nostru. Ceilalți au luat limba Grecilor și cu ea și ideile și aspirațiunile lor. Călugărul *Cosma*, căruia Turcii i-au tăiat capul la *Beratul* din Albania pentru uneltirile sale în contra Impărăției și din care Grecii au făcut un sfînt, a poruncit populației din Zagor, ca, în numele religiei și a ortodoxiei, să se lase de limba romînă, pe care el a afurisit-o cu consimțimîntul Patriarhului de atunci, și să nu vorbească decît grecească, limbă plăcută lui Dumnezeu. Ca resplată el le-a făgăduit ispășirea păcatelor, raiul din cer și libertatea grecească pe pămînt.

Unii n'au plecat urechia la predicile așa de puțin creștinești, dar așa de mult ademenitoare ale călugărului fanariot, dar cei mai mulți l'au crezut, văzînd într'însul un om inspirat din sus dela cer, și așa astăzi noi avem de plîns pierderea Zagorului.

Și ce puțin seamănă cu ceilalți eleni neo-grecii din Zagor! Contrastul acesta te isbește îndată, dacă într'o zi de tirg ai avea vremea să colinzi străzile Ianinei. Alături de țărani pirperniciți, galbeni, istoviți de mizerie, îmbrăcați numai în zdrențe, vezi oameni sprinteni, deschiși la vorbă, cu o înfățișare care arată inteligența vioae și bunăstarea materială, purtîndu-și cu mîndrie frumosul lor port și opincile cu moț.

Aceștia din urmă sînt Zagorenii, care mai pot fi mîndri și de faptul că la dînșii găsești cele mai frumoase tipuri de femeie, nu numai din întregul Epir, ci chiar din toată Turcia cît e ea de mare și întinsă.

Frumoasele seliștence își pot găsi tovarășe și deseori rivale care le întrec în femeile din Zagor, cele care au corpul zvelt, ținuta mîndră, pielea obrazului albă, ochii mari și scăpărători de o lumină vie.

Pictorul, poetul, omul îndrăgostit de frumusețea și armonia formelor, își pot găsi modelele lor cele mai reușite în aceste ființe pe care soarele nu le pîrlește; iar sănătosul aer de munte și viața bună dă vigoare trupului și le păstrează neatinsă frumusețea pînă la o vîrstă înnaintată.

Și ce bine le șeade lor călare pe catîrii cu care vin dela depărtări mari la Ianina, ca să tîrguiască!

Bărbații le sînt duși departe, între străini, mulți stau aici în blagoslovita Țară Romînească, unde cîștigă averi frumoase. Ele așteaptă în munții lor și ei duc dorul ani lungi de zile.

E zi de mare sărbătoare în comună cînd unul din ei, apucat de dorul patriei, se întoarce la casa lui, la soția, ce i-a fost credincioasă, la copiii ce i-au crescut mari. Aceștia sînt Zagorenii. Vedeți, dar, că nu e mică pentru noi pierderea ce am încercat-o prin greeizarea lor.

Și va fi o zi de biruință mare și frumoasă acea în care, predicîndu-le graiul luminii și al adevărului, vom isbuti să-i întoarcem din drumul rătăcirii și să-i aducem din nou în sînul neamului nostru, unde vor ocupa un loc de cinste.

Se va putea, oare, întîmpla această minune? Nu știm, nu putem pătrunde în tainele viitorului.

Pentru azi atîta mai vreau să spun, că femeile din Zagor dau o notă mai veselă Ianinei și paralele, agonisite în țări străine de bărbații lor, opresc sau mai bine zis amînă căderea finală a acestui oraș, al cărui rost e în întregime în trecut.

*

Și acum să părăsim Ianina. Poetul și idealistul va pleca cu dorința de a se mai întoarce acolo, unde găsește atîtea subiecte care îi aprind și îi ațîță închipuirea; omul cu preocupări mai lumești și mai practice, se duce fără gînd de a se înapoia.

Dacă vrei să eși din Ianina îți stau la îndămînă două șo-

sele, de care se poartă puţină grijă, căci nevoia lor nu e aşa de simţită. Trăsuri şi căruţe turbură rar tăcerea şi amorţeala acestor ţinuturi, iar caravanele de cai şi catiri işi fac alte drumuri mai scurte prin munţi.

Una din cele două şosele porneşte tocmai dela *Bitolia*, se opreşte o clipă în curatul şi frumosul oraş Coriţa şi după ce străbate ţinuturile stîncoase, sterpe şi puţin sigure ale *Coloniei* şi Albaniei de Sud, sfîrşeşte la Ianina după un drum de 4 zile, dacă călătoria va fi făcută fără nici o piedică şi fără nici o neplăcere, cum se intimplă foarte des.

A doua şosea incepe dela Ianina şi merge în direcţie vestică, până ce atinge ţărmurile calde ale Mărei Ionice la porturile *Prevesa* ori *Santi Quaranta*. Drumul acesta, care e şi cel mai frecventat, trece prin ţinuturi unde creşte măslinul şi înfloresc alămii şi portocalii. De o parte şi de alta ale lui sînt sate albaneze şi sate greceşti. E o climă caldă, aproape meridională; trebuinţele omului sînt mici şi se pot îndestula lesne; totuşi locuitorii, care nu sînt nici harnici, nici muncitori, nu pot eşi din mizeria ce s'a încuibat la dînşii.

Nu-i frămîntă nici un gînd mai inalt, nici o preocupare, afară de traiul zilnic şi plata birului.

La oraş sînt atitea curente, atitea propagande duşmane una alteia, se ciocnesc şi se luptă cu cea din urmă înverşunare pentru a se face stăpîne pe teren.

Grecii dela Ianina şi din celelalte centre mai puţin insemnate, în nerăbdarea lor de a face cît mai repede parte din Statul elen, forţează mersul firesc al lucrurilor, injghebind comitete, orînduind comploturi, alcătuind bande.

Romînii se luptă ca să nu fie şterşi din cartea vieţii; Albanejii mai luminaţi visează o Albanie mare, puternică care la Nord să înceapă din munţii stîncoşi ai Munte-Negrului şi la Sud să pătrundă adînc înlăuntrul actualelor granițe ale Greciei.

Italia simte şi dînsa nevoia de a pune mîna pe aceste ţinuturi şi deschide şcoli, işi formează partizani,luptă—deşi nu cu succese mari—în contra influenţei precumpănitoare a Grecilor la Sud, a Austriacilor la Nord.

Aceştia urmăresc cu ochiul vigilent, cîteodată îngrijat, toate aceste frămîntări şi sînt gata în tot momentul de a nu lăsa ca cumpăna să tragă prea mult într'o parte. Ei sînt mai tari decît Italienii, căci sînt mai bine pătrunşi de adevărul, că în acele ţinuturi isbînda se capătă mai de grabă atunci cînd lupta nu se dă aşa de făţiş şi cînd nu se face uz de mijloace cinstite şi mărturisite.

Iar pe deasupra tutulor şi folosindu-se de totul, Turcul işi duce înnainte stăpînirea sa şi e convins, că e departe de a suna pentru dînsul ceasul din urmă. Numai la nevoie, cînd unul din cei mai mărunţi se obrăzniceşte şi se cearcă a-i turbura liniştea, el se încruntă din sprîncene şi loveşte în acela care vrea să

răstoarne o ordine de lucruri, consfinţită prin o tradiţie de atîtea veacuri.

Ţăranii greci sînt cu desăvîrşire străini de curentele, ideile şi frămîntările locuitorilor dela oraşe. Amorţiţi de nevoi, încremeniţi de mizeria ce se moşteneşte din tată în fiu, ei au pierdut putinţa de a se ridica cu gîndul mai presus de trebuinţele traiului zilnic.

Să-i lăsăm, dar, pe dînşii, să tînjească în sărăcia lor, să ne despărţim pentru moment şi de Albanejii care se mîngîie de vitregia timpurilor de azi cu amintirea gloriilor apuse, şi să eşim dela Ianina, luînd drumul de munte, drumul care duce la fraţii şi conaţionalii noştri.

Căci în Epir, ca şi în Macedonia, Arominii sînt stăpînitorii munţilor, pe ale căror coaste şi vîrfuri ei şi-au durat locuinţe curate, cinstite şi solide, unde vrăjmaşul cu greu poate răsbi, iar cînd s'a încercat, a trebuit să fugă cu gîndul de a nu mai da pe acolo. Morţii ce a lăsat în drum i-au dovedit că sînt hotare peste care nu se poate trece nepedepsit.

Să mergem, dar, la munte, ca să ni se răcorească şi însenineze sufletul şi să ne piară din minte impresiile deprimătoare culese la şes, unde ţăranii greci işi tîrăsc mizeria existenţei pe un pămînt ce de mult nu mai e al lor.

Ca să ajungem acolo sus, unde ne chiamă verdeaţa, răcoarea, falnicile păduri de brazi şi de pini, turmele nenumărate de oi, e de nevoe ca întăi să facem un drum de 1—2 ceasuri cu barca pe apa, ce rar se încreţeşte, a lacului Ianina.

Lăsăm la stînga fortăreaţa Veneţiană, mormîntul lui Ali-Paşa, insula unde şi-a găsit acest tiran o moarte puţin glorioasă după o viaţă aşa de frămîntată şi agitată şi descindem la localitatea numită *Por*, adică trecere, portul Ianinei. Petrecem o noapte albă într'un han din cele mai murdare şi ţinut de cel mai limbut Grec ce mi-a fost dat să văd. Gura lui precum şi gîngăniile care cu toatele şi-au dat întîlnire în acea clădire veche şi atît de neîngrijită, nu te lasă să aţipeşti măcar pentru o clipă.

O hangiul dela Por! El este teroarea tuturor călătorilor cu nervii ceva mai sensibili.

Glasul lui răsună fără încetare în întunericul nopţii, te urmăreşte pretutindeni.

Hangiul dela Por ştie de toate, e in curent cu totul, în toate işi are părerile şi soluţiunile lui, iţi pune o serie de întrebări pentu ca tot el să răspundă cu un potop de fraze ce nu mai au sfîrşit.

Auzind cuvîntările fără cap şi coadă ale acestui automat vorbitor, reprezentant veritabil al rasei sale, nu mă puteam dumeri asupra următorului lucru: cum de ştie dînsul atîtea, atunci cînd nu lăsa nimănuia timpul trebuincios de a spune măcar un cuvinţel. Işi făcuse un fel de monopol din două lucruri: de a vorbi numai el şi de a-ţi prezinta la plecare socoteala cea mai sărată, în tot cazul incomparabil mai sărată decît discursurile sale.

A doua zi în zori ne despărțim de dinsul, ușurați la pungă dar și mai ușurați la suflet.

Chirigii romini, oameni largi în spate, solid și viguros croiți ca să suporte toate climele și să înfrunte toate intemperiile și toate primejdiile, ne așteptau cu catirii lor, ca să o pornim la drum.

Deocamdată erau să ne ducă la *Mețova*, *Aminciu* cum îi zic Arominii, oraș curat romînesc, clădit în veacul al X-lea precum ne spun cronicile bizantine.

Ca să ajungi acolo, trebue să o ții mereu în direcția nord-estică. Drumul ține vreo 15 ceasuri și e anevoios de făcut. El trece prin văi adinci, e săpat printre munți înalți, străbate păduri în care securea n'a pătruns încă și unde tresari la cel mai mic foșnet de frunze.

Satele se văd rar, dovadă că țara nu e tocmai populată. Din cind în cind, la distanțe mari una de alta, întilnești cîte un han vechiu și aproape în ruină, la poarta căruia stă hangiul cu ochii perduți în zare. El așteaptă ploile toamnei și zăpezile iernii, ca să-i mai salte negoțul.

In timpul verii cine s'ar închide pentru o noapte în acel cuib de ploșnițe, atunci cind în drum sint atitea livezi frumoase pe lingă care curge din fintini o apă așa de rece și plăcută.

Iarna, însă, tabloul se schimbă cu desăvîrșire. Sub greutatea zăpezii arborii își pleacă spre pămînt ramurile goale; munții sînt albi, troenile astupă drumurile și cărările. Mulți călători pier în drum și corpurile lor sînt găsite după trecere de zile și săptămîni întregi. Pe așa vreme călătorul binecuvîntează existența hanurilor și nu se uită nici la puțina curățenie din ele nici la socoteala încărcată a hangiului al cărui traiu nu e tocmai de invidiat.

Catirii noștri pășesc încet, dar solid. Ei sînt deprinși cu munții, știu să meargă prin potecile înguste, piciorul nu le alunecă pe bolovanii de stinei, cu care e presărat drumul.

După un mers de 7—8 ceasuri, orizontul se lărgește, se deschide. Acum coborim până ajungem la un rîu, care face o mulțime de cotituri și pe care-l trecem de 12 ori.

— Nu mai e mult până la Aminciu, ne spune chirigiul nostru, voinicul *Toli*, după ce trecem pentru cea din urmă oară prin albia rîului de care am fost nedespărțiți atita vreme.

Rominul nostru grăia adevărul. In dimineața zilei a doua de cind ne găsiam la drum și după o plăcută noapte petrecută sub cerul plin de stele la marginea unei păduri ce răspîndea un miros întăritor, drumul a început din nou să urce, iar pe vîrful muntelui se zăriau case albe și mari.

Acolo trebue să fie Aminciu, îmi zisei eu, care din desele călătorii făcute în Turcia căpătasem experiența de a deosebi din depărtare satele și comunele aromînești de așezămintele celorlalte neamuri.

Și așa a fost. Drumul șerpuește pe povîrnișul dealului. Catirii pierd din ce în ce agilitatea picioarelor, înădușesc, gifie

de oboseală, se opresc după ce fac cițiva pași. E un suiș anevoios, dar după vre-o două ceasuri iată-ne ajunși la Mețova.

* * *

— „Frumos e orașul acesta", fură primele cuvinte ale unui străin, care făcea parte din caravana noastră. Ei, da, frumoasă, încîntătoare chiar e Mețova. Așezată pe două dealuri dintre care unul are case mai puține—e cu fața spre Apus și de acea i se zice *Cheare*—în josul căruia curge un rîu. Orașul numără vreo 5,000 de locuitori, Aromini până la cel din urmă, adică Aromini ca limbă, obiceiuri și port, căci încolo ideia grecească s'a încuibat aici adînc și puternic și e nevoie de sforțări aproape supraomenești pentru a putea fi desrădăcinată și înlăturată. Sînt acolo spitale, aziluri de bătrîni, fonduri pentru înzestrarea fetelor sărace, doctori care vindecă gratuit, farmacii care dau medicamente gratuite și din belșug, școli bine organizate, adică ce n'au aminciani, dar toate pentru cauza grecească, pe cînd noi, pentru cauza romînească, abia le opunem un biet învățător, care ori cită muncă și silințe ar depune, nu poate înfringe puterea grecizmului ce se sprijinește pe baze așa de greu de clătinat.

Și cine a procurat și procură dușmănoasei și otrăvitoarei propagande grecești atitea arme, ca să lovească în noi și să nu lase ca ideia națională să încolțească? Un *Averof* un *Tușița* un *Sturnara*, etc., toți Aromini, oameni bogați la pungă, dar suciți la minte, căci în rătăcirea lor ei a socotit că săvîrșesc o faptă bună, contribuind cu milioanele lor la pieirea neamului, din care au eșit și a cărui limbă au vorbit-o.

E o constatare tristă, dar adevărată, pe care o faci atît la Mețova, cît și în cea mai mare parte din orașele, satele și tîrgurile aromânești.

Sînt frații noștri, adevărați și rătăciți, care opun pepturile și bogățiile lor ideei ce merge să le lumineze mințile, să le trezească inimile, să le curățească sufletele de tot păcatul și de toată rătăcirea.

Să nădăjduim, însă, în sosirea altor vremuri bune, cînd acolo unde azi se rățoește străinul grecizm, va fîlfîi, curat și biruitor steagul naționalizmului.

Vor sosi oare acele timpuri? Respunsul atîrnă mult de hărnicia noastră, de priceperea noastră, de devotamentul nostru.

Până atunci să ne întoarcem din nou la Mețova, această sentinelă înaintată a rominizmului din Turcia.

O stradă dreaptă și relativ bine pavată o străbate în lung și în lat. De o parte și de alta ale ei sînt prăvăliile, ținute de Aromini, sînt școli, farmacii, aziluri. Cam în centru e o grădină publică, unde își plimbă plictiseala cei cu dare de mînă.

Casele sînt clădite aidoma cu ale celorlalte comune aromânești. Au cel puțin două caturi, sînt clădite numai în piatră, spoite în albul curat al varului, bine mobilate pe dinăuntru, ele

au o înfăţişare foarte prietenoasă şi dovedesc buna stare materială a locuitorilor.

Aceştia, indiferent de sentimentele şi aspiraţiile lor, vorbesc între dînşii numai dialectul arominesc, care este la fel cu acela al celorlalţi Aromîni din Epir, însă cu o nuanţă de deosebire în pronunţarea unor sunete.

Bărbaţii poartă costumul naţional, afară de acei care au umblat prin străinătate, au învăţat în şcoli mai înalte şi care se îmbracă nemţeşte.

Cu femeile, însă e un ce caracteristic şi care face cinste Aromînilor din Meţova. Acume, nu găseşti în toată comuna o singură femeie îmbrăcată europeneşte, ci cu toatele îşi poartă cu mîndrie portul naţional, aşa cum i-au apucat din moşi strămoşi. Ar fi arătată cu degetul, ar ajunge de rîs şi de ocară acea Meţoveancă, care ar avea marea îndrăzneală ca să calce peste datini, prefăcute în legi prin o tradiţie de mai multe veacuri şi s'ar lepăda de portul mamei şi bunicii sale.

Bărbaţii se pot îmbrăca după cele din urmă exigenţe ale modei, ei pot pune pălărie în locul căciulei aromîneşti, ori fesului turcesc, femeia însă, n'are voe să schimbe ceva, să înlocuiască ceva.

Până acum Aromîncele din Meţova s'au ţinut cu sfinţenie de această lege, dînd astfel o dovadă preţioasă de conservatismul, de tenacitatea elementului nostru.

Dee Domnul să rămînă şi de aci încolo aşa cum sînt astăzi şi, înafară de îmbrăcăminte şi moravuri curate, să păstreze cu acelaş zel şi cu aceeaşi sfinţenie şi frumosul graiu strămoşesc!

Aceştia sînt Aromînii din Meţova, care diferă de alţi Aromîni din Epir şi prin faptul că ei sînt sedentari, nepărăsindu-şi locuinţele cu apropierea zilelor de iarnă.

În Epir ei formează un grup aparte, grupul aşa numit al *Moţanilor* sau *Mocvanilor*, care începe dela Meţova şi se continuă jos de tot în Tesalia pe albia rîului Aspropotam. Grosul Moţanilor este, dar, în Grecia cu înfloritoarele orăşele *Malacaşi*, *Călăreţii*, ce dau meşteşugari aşa de iscusiţi, cu marile comune *Cornu*, *Pîrtuli*, *Sturgea* etc., cu bogaţii lor celnici, care n'au părăsit nici portul, nici graiul, nici ocupaţiile aromîneşti. Acolo, în Grecia, ei se afirmă ca Romîni, trimiţînd în Camera dela Atena pe deputaţii aleşi de dînşii şi din sînul lor, bat pe Greci pe toată linia, şi conştienţi de ţara şi însămnătatea lor, în momente de biruinţă fac din *Tricala* şi din întregul ţinut un adevărat *Vlahicon Vasilion* (Regat romîn).

Şi pe cînd pe o bancă din grădina publică a comunei un Meţovean, iscusit la vorbă şi om umblat prin lume, îmi povestea aceste lucruri, un preot cu o barbă lungă şi cu părul alb ca zăpada se apropie de noi.

— *E Exarhul nostru*, îmi lămuri convorbitorul meu.

Exarhul, cuvînt care în ierarhia bisericească însemnează ceva mai înalt în rang de cît un Mitropolit, era şi dînsul tot un fiu al Meţovei, Aromîn din creştet pînă la tălpi.

Titlul de exarh, care în realitate n'are decît o valoare absolut nominală, îl posedă în virtutea unor vechi privilegii, pe care le-a căpătat Meţova din vremuri vechi.

Să se noteze bine: sîntem în Epir, deci în ţinutul unde fiecare comună îşi are drepturile şi privilegiile ei a parte, care făceau dintr'însele un fel de stătuleţe independente.

De demult un Sultan acordase Meţovenilor dreptul de a-şi alege ei un şef religios, care să nu depindă de Patriarh decît doar cu numele. Dar ceea ce a dat Sultanul, a luat îndărăt Patriarhul, care nu putea îngădui ca în tot cuprinsul mult întinsei pe atunci Împărăţii Otomane, să fi avut şi altă faţă bisericească drepturi cum numai dînsul pretinde că le poate avea.

Şi un mărinimos Sultan, drept resplată pentru că Meţovenii primiseră şi adăpostiseră la dînşii pe un vizir disgraţiat o clipă şi apoi reintrat în graţiile padişahului, le mai hărăzi şi alte privilegii: nici un Turc nu putea locui la Meţova, iar dacă trecea pe acolo, la plecare trebuia să scuture până şi potcoavele cailor ca nu cumva să ia cu dînsul ceva din pămîntul comunei.

Astăzi, însă, o trîmbiţă militară face să răsune munţii şi văile dimprejur. Astăzi la Meţova reşeade o garnizoană puternică şi numeroasă, căci această comună e un însemnat punct strategic la frontiera Greciei.

Pe vremea cînd am fost eu acolo—sînt de atunci vreo 13 ani—nu era decît o săritură dela Meţova până la graniţa greacă. Dar a venit resboiul turco-grec dela 1897 şi biruitorii, cînd cu aşa numita rectificare a frontierelor, au luat pentru dînşii toţi munţii din faţa Meţovei, munţi care formau un minunat punct de apărare pentru Greci. Aceştia au fost împinşi mai jos la şes pentru ca să poată fi mai de grabă răpuşi şi pedepsiţi, dacă în puţina lor chibzuinţă s'ar încerca să repete cele întîmplate acum 10 ani.

Dar cu toate hotarele sale mai largi acum, Meţova continuă a fi un însemnat punct de trecere între cele două State limitrofe. Pe aicea *cărăvanarii* aromîni aduc din Tesalia făinuri şi cereale, pe care trenul le transportă până la *Calabaca* cea cu mănăstirile clădite pe stînci.

Din Turcia nu se exportă prin Meţova multe producte în Grecia. Epirul e o ţară muntoasă, puţin roditoare, bogăţiile sale, care constau din păduri nestrăbătute, nu sînt încă apreciate şi exploatate. Dar din Meţova noi am putea trimite fraţilor noştri din Grecia ceva, care e de mare preţ. Dacă ideia naţională romînească s'ar putea înplînta biruitoare în această comună, de aici ea, care nu ţine seamă de hotarele artificiale, ar putea lesne trece şi la numeroşii Romîni din valea rîului Aspropotam şi i-ar opri de a se lepăda de limba, datinile şi sentimentele de Romîn.

Să nu se creadă, că aceşti fraţi ai noştri, mulţi la număr şi însemnaţi prin poziţiunea lor, sînt pierduţi fără nădejde şi că ar fi surzi la glasul mîntuitor al ideei naţionale.

Ei nu sint mai răi decit ceilalți Aromini rămași sub stăpinirea turcească. Ba chiar faptul, că ei locuesc în Grecia, au prilejul să-i cunoască pe Greci de aproape și să îndure numeroasele rele ale unei administrații, care numai pricepută și cinstită nu este, a sădit în sufletul lor un sentiment de ură, de vrăjmășie pentru cuceritori.

Mulți din cei rămași în Turcia și departe de granițele grecești, socotesc în naivitatea lor, că o anexare din partea Greciei ar aduce după dinsa venirea raiului pe pămint. Cei din Grecia, însă, care sint nesocotiți, ocăriți, prigoniți, numai pentru faptul că sint Romini; cei din Grecia, care văd cu ochii lor cum sub obláduirea Regatului elen, vestita prin fertilitatea ei Tesalie, astăzi nu hrănește în deajuns pe locuitori și cum bandele de hoți își dau mina cu reprezentanții autorității, împărțind frățește ciștigul și sprijinindu-se reciproc, au cu totul alte păreri și alte convingeri de fericirea ce ese dintr'o administrație grecească.

Și nu sintem așa de mulți încit să privim cu nepăsare îmbucătățirea elementului nostru.

Dar aceste lucruri nu intră în cadrul descrierilor mele.

După o ședere de 5 zile, am plecat dela Mețova intr'o frumoasă dimineață de Iulie.

— «Locul acesta se numește *Campus Kesari*», îmi spuse un Romin din Mețova, arătîndu-mi cu mina o mare întindere de pămint.

«Mai încolo e *Fagu scriptu*» îmi lămuri tot dinsul, mindrindu-se că în jurul comunei sale sint numiri topografice așa de latinești și așa de semnificative.

Iar catirii noștri mergeau agale înainte. Ne îndreptam spre *Zagorul*, de ai cărui locuitori am avut prilejul să vorbesc mai sus.

Pieriseră stincile și terenul nisipos din jurul Ianinei. Acum călcam pe un pămînt îmbrăcat într'o frumoasă haină de verdeață; la dreapta și stinga erau păduri, din care se răspîndea un puternic și sănătos miros de rașină.

Ce bine au știut să-și aleagă Rominii locuri de durat tîrgurile și comunele lor, unde totul e așa de curat, așa de frumos!

N. Bațaria

Inelul lui Policrat

— traducere din Fr. Schiller —

De pe-a palatului terasă,
El zborul ochilor și-l lasa
Pe 'ntinsul Samos stapinit:
„Supus mi-i tot cit vezi de-aice,
—Spre egipteanul Rege, zice—
O, spune-mi, nu sint fericit?"

„Pe tine zeii te 'nălțară!
Azi, semeni-ți de-odinioară
Gem greu sub sceptrul tău viteaz;
Dar, tot e unul să-i razbune
Și, fericit, eu nu-ți voiu spune
Cit sta-va ochiul dușman treaz".

Ci vorba n'o sfîrșește bine
Și, din Milet, un sol și vine
Despotului vestind voios:
„Stapine, zeilor jertfește
Și fruntea ți-o împodobește
Cu laur verde și frumos!

Vrăjmașul tău în singe zace;
Cu vestea m'a trimis încoace
Viteazu-ți Duce Polidor" —
Și-un cap prea cunoscut le-arată,
Cu fața 'n singele-i scăldată,
Spre spaima cea mai mare-a lor.

Cu groază Regele îl vede.
„Norocului nu te încrede
— El zice-apoi, îngrijorat —
Gîndește că pe marea 'naltă
Corăbiile tale saltă...
Și ce ușor sînt de sfărmat!"

Dar cînd rostea vorbele-aceste,
Îl întrerupe fără veste
Un chiot vesel, triumfal:
Corăbiile, cu bogate
Comori străine încărcate,
S'apropiau încet de mal.

Și Craiul zise cu mirare:
„Norocul tău azi margini n'are,
Dar teme-te! E schimbăcios:
Cretanii, plini de iscusință,
Cu foc și sabie-amenință;
Ei vin cu gînd primejdios".

Ci vorba bine n'o sfîrșește
Și 'ntreg văzduhul clocotește
De strigătul învingător...
Înlăturată e urgia,
Cretanii fug de vijelia
Ce-i mînă înnaintea lor.

Regescul oaspe 'ncremenește.
„Mărturisesc — apoi grăește —
Că ești aevea fericit;
Dar pizma zeilor veghează,
Și fericirea nu durează
În lumea noastră nesfîrșit.

Și eu noroc avui ca rege
Și toate-a vrut ca să-mi deslege
Spre bine Carul plin de har;
Dar și-o odraslă prea iubită
Avut-am; și mi-a fost răpită...
Plătii norocul meu amar!

Ca de mai rău să te scutească,
Tu roagă Pronia cerească
Să-ți dea dureri lîngă noroc:
Nicicînd cu bine nu sfîrșește
Un om, cînd soarta-i hărăzește
A' lumii bunuri la un loc.

Iar de nu capeți ce vei cere,
Atunci o clipă de durere
Pricinuește-ți singur tu:
Pe cel mai scump și drag din toate
Odoarele bogate-l scoate
Și 'n mare aruncă-l chiar acu!"

Înfricoșat, Despotu-i zice:
„Acest inel, ce-l vezi aice,
E cel mai scump al meu odor.
Îl dau Eriniilor, numa'
Norocu-mi orb să-l ierte-acuma" —
Și-n mare-l svîrle-apoi cu zor.

A doua zi, de dimineață,
Veni, cu prea voioasă fața,
La dinsul un sărman pescar:
„Stapine, mreaja-mi aruncată
A prins un pește mindru... Iată...
Primește-l de la mine 'n dar".

Și-apoi îndată, bucătarul
Ce-n sama lui luase darul,
Aleargă la stapin uimit:
„Ți-aduc inelul tău, privește!
Acuma l'am găsit în pește...
Norocu-ți e nemărginit!"

Iar oaspele 'ngrozit se 'ntoarce:
„Un fir sinistru soarta-ți toarce,
Aicea nu mai e de stat,
Căci zeii, văd, iți vreau pieirea;
Eu fug să-mi aflu mintuirea".
Și-apoi în grabă s'a 'mbarcat.

Iorgu G. Toma

Prima călătorie

— Schiță —

Prietenilor S. și D.

I.

Nu știu de o fi fost muritor mai îngrijat și cu sufletul mai plin de desnădejde ca bietul de mine, într'o sară frumoasă și senină de pe la începutul lui Iulie..

Cind prietenul îmi spusese cu un fel de solemnitate'n glas: «Va să zică mine sară te așteptăm la Severin?...», eu am simțit parcă ceva rupindu-se din inimă-mi și un nod mi s'a înghezuit în capul pieptului. Ș'am vrut în acea clipă să-mi iau îndrăsneala și să-i mai cer o aminare, cum obișnuiam de altminteri să procedez în toate acțiunile mele, dar n'am mai cutezat. Și posomorît, cu mintea dusă de frică, mi-am luat rămas bun dela el, i-am urat călătorie bună și l'am încredințat că voiu fi hotărit, la locul de intilnire... Se sfirșise!... De acum trebuia să plec în acea călătorie lungă spre străinătatea atit depărtată și necunoscută mie! Și mă gindeam—pe cind o pornisem încet spre casă—la ceasurile acelea lungi și plăcute oarecum, cind, sub salcimul din curtea unei berării, pusesem la cale această viitoare călătorie. Eram trei: doi prieteni cu care mă legasem într'o mai strinsă intimitate și eu, veșnicul nehotărit, veșnicul făuritor de planuri mari și frumoase, ce rămineau veșnic, bineînțeles, numai în închipuirea mea. Ei erau oameni umblați—cum s'ar zice—și ca să mă ia, îmi făcuseră aceiași concesie ce-o faci bunăoară unui pachet netrebuincios sau unui obiect de lux, pe care-l iei la drum fără să știi hotărit cam la ce ți-ar fi de nevoe.

— Știi tu, mă tipule, că noi o să umblăm mult, că o să ne ducem singuri bagajele, că poate prin Germania vom călători chiar cu clasa III-a?, îmi zicea cel mai bătrin din ei.

Și ochii lui verzui și pătrunzători mă priveau cu un fel de ironie amenințătoare.

— Și dacă vrei să te folosești de scurtul timp ce avem de petrecut pe acolo—adăuga celălalt—trebue să te scoli cu noaptea'n cap și să colinzi, să colinzi mereu...

«Să colinzi, să colinzi...», și în mintea mea aceste

îmi sunau ca un fel de prevestire a unei apropiate primejdii și par'că vorbele mi se opreau în gîtlej, cînd încercam să-i asigur cu un fel de curaj prefăcut:

— Hei, par'că eu nu pot să umblu?! Ăți vedea voi!...

Și mîndru de par'că 'n adevăr eram sigur de ce voiu face, începeam să mă pierd în obișnuitele mele planuri mărețe de viitor...

— Cînd vom ajunge în cutare loc facem așa, dregem așa! etc. etc.

Și ei priveau atunci ca mirați, începînd parcă să se'ndoească în părerea ce aveau despre mine.

Și drept să vă spui că această părere nu-mi era tocmai măgulitoare. Timid, șovăelnic, pururi cu gîndul sburat în alte părți, lipsit de vlagă aproape cu totul, eram tipul desăvîrșit al Romînului alintat pe puf. De-ați mai adăoga pe lîngă aceasta marea importanță ce dam, totuși, persoanei mele, mai ales din punct de vedere fizic și încă și marea slăbiciune ce-aveam pentru clasica inerție olimpiană, veți avea portretul meu deplin... Și nu era greu nici chiar unui om mai puțin înzestrat de Pronie, ca să-mi dibue și să-mi aprecieze aceste metehne, pe care eu le socoteam ca un fel de apanaj al tipurilor visătoare și alese. De aceea, în sara demnă de amintit, cînd m'am despărțit de prietenul ce pleca, nu m'am putut opri de a nu gîndi o clipă asupra jertfei ce făceam de a mă despărți pentru cît-va timp de liniștea și ticna mea de pensionar—pot zice. Și mi-am adus aminte cum, chiar în dimineața acea—conform principiilor mele—cerusem prietenului o ultimă și supremă amînare:

— Sînt nepregătit, îi spuneam cu un fel de durere'n glas, bagajul nu-l pot face așa repede cum crezi, am de schimbat banii'n aur, trebuie să-mi scot pașaportul!...

Și-l priveam cu o mutră de parcă ași fi stat să-i spui:

— Vezi tu, toate astea cel puțin pe două săptămîni cer răgaz, dacă nu pe-o lună 'ntreagă!...

Dar el, mai neînduplecat decît Destinul, m'a privit rîzînd cu hohote, m'a înșfăcat de braț și ca într'un vis urît, căci frumos nu pot spune, m'am și trezit la prefectură scoțîndu-mi pașaportul, apoi la bancă schimbîndu-mi banii și așa mai departe.

Puțin a lipsit chiar ca să nu vie să prezideze și la pregătirea bagajului meu, lucru de care am scăpat însă, alergînd la intervenția mamei. Și totuși, nevolnicia mea isbutise să cîștige și aci o mică biruință: anume, deși trebuia să plec chiar în seara aceia, am reușit să-l fac pe prieten să pornească numai el cu celălalt, rămînînd ca pe mine să mă aștepte la Severin pentru a douazi.

— Tot mai am o zi la mijloc, mi-am zis în cugetul meu și am oftat mai ușurat.

Și așa acum, mergînd încet-încet spre casă, gîndeam și chiteam mai departe'n mine la toate relele și bunurile pe care mi le va aduce depărtata călătorie «pe aripile pribegiei».

— Te vei prăpădi prin țările acelea necunoscute, te vei

bolnăvi poate pe acolo, te-or închide sau cine știe ce alte primejdii stau gata să te înhațe.

Și fără voie, priveam atunci în juru-mi la mahalalele acelea ce dormeau liniștite sub văpaia lunii, la căsuțele ce răsăreau albind de sub verdeață, la locurile acelea atît de des umblate și pline de amintiri dulci, și parcă mi se umpleau ochii de lăcrămi gîndind că poate nu le voiu mai revedea nici-o-dată!...

Pe de altă parte, însă, alte icoane începeau să mi se perinde prin închipuire. Mă vedeam de pildă reintors, «plin de glorie și renume», dintr'o călătorie de o lună prin cele mai depărtate locuri ale Apusului. Și nici Nansen, nici Stanley, nici toți exploratorii din lume, nu mai puteau atunci să-mi facă față.

Acasă ași fi avut material de cel puțin doi ani pentru povestirea minunățiilor văzute și mai ales nevăzute, iar prin oraș ași fi trecut și eu printre oamenii aceia care au văzut multe și au pățit atît și atîtea. Și de pe acum îmi pregăteam mutra și ifosul ce voiu lua cînd la povestirile unui flecar oare-care, ce-ar fi tocat spuse și nespuse despre cele văzute prin țări străine, ași fi obiectat și eu cu un fel de ironie nepăsătoare:

— Da cunosc și eu *puțin* cele văzute de d-ta, dar vezi că mie mi-a părut...

Numai mulțămită acestor din urmă gînduri ce isbutiseră să înfrîngă pentru cîtva timp «plăpîndul» meu instinct de conservare, am putut să am liniște și să mă odihnesc în noaptea, «cea din urmă poate», pe care o mai dormeam acasă. In zori de zi însă, pe furiș și fără să mă știe ceilalți, m'am sculat binișor, am eșit din odaie și am început să-mi iau rămas bun de la toate dobitoacele curții, începînd cu cele din coteț și sfîrșind cu motanul Petrache, care, privindu-mă visător de pe ramul ferestrei unde sta, îmi grăia par'că imputător în ronroitul lui mulțumit:

— Pribeagule, de ce ne părăsești și te duci să te pierzi în largul lumii?...

II.

Sforăind și gîfîind din greu cobora trenul tăietura cea repede dela Palota și, sub rumeneala amurgului, începeau să răsară turlele Severinului și dunga cea albăstrie a Dunării. Fermecat de frumoasele priveliști ce se desfășurau în juru-mi și îmbătat de răcoarea cea dulce și curată a serii văratice ce se lăsa dinspre culmile munților, începusem și eu să mai uit parcă de grijile și necazurile mele. Căci, drept să spui, nu cred să se fi mai aflat în clipele acelea un călător care să facă «nevoit întrucîtva» o călătorie de plăcere!... Și totuși acel călător eram eu.

Cum mă urcasem în tren, frica de necunoscut mă cuprinsese din nou și, mototolit în colțul unei canapele, nu făcusem altceva decît să mă căinez și să blestem în cugetul meu ceasul cînd făgăduisem prietenilor să-i însoțesc.

— Adică cum—îmi ziceam—nu puteai să le spui că nu mai poți pleca? Aveai atîtea motive de găsit!... Și ce-ar fi zis ei la urma urmei? S'ar fi infuriat întâiu că i-ai fi făcut să te aștepte, pe urmă ar fi ris puțin de tine și cu asta s'ar fi sfîrșit tot boclucul!...

Și cuprins de ast-fel de gînduri triste și amare, am călătorit dela Craiova până la Palota, cînd din norocire începu să se facă în mine un «reviriment» neașteptat. Incet-încet, începeam să redeviu erou. Mă vedeam parcă după o lună reintorcîndu-mă tot prin aceste locuri, însă plin de mulțumire și fericire că putusem da însfîrșit piept cu «străinătatea».

Și sub impresia acestor gînduri,—cu toate că sfielnic și usor încercă să-și facă loc în acelaș timp și intrebarea: dar dacă ei nu m'or mai fi așteptind de loc? și nu-mi era neplăcută această întrebare,—sub impresia acestor gînduri totuși, mă coborii curagios pe caldarimul gării orașului. Cînd am dat cu ochii de prieteni, lucru ciudat: toată frica și șovăiala m'au părăsit ca prin vrajă:

— De-acum, le-am spus, mă dau în seama voastră!... Voi bine știți că eu n'am văzut nici Vidinul, necum Austria sau Germania! De-oiu face deci vre-o prostie sau de s'o alege prăpădul de mine, fie-vă pe suflet!...

Și oarecum ușurat de aceste cuvinte și în hohotele lor de ris, am pornit'o spre graniță. Aci, cînd am ajuns, era noapte de-abinelea. Sub licăritul învăpăiat al stelelor, am ascultat cintecul bătrînesc al Dunării și am privit înălțimile pietroase si posomorite ce făceau față Vîrciorovei de pe malul sîrbesc. Și pe cînd unul din prieteni, înveselit de măreția priveliștei, începuse să șuere un cîntec de țară, eu mă gîndeam melancolic că Serbia e o țară fericită prin simplul fapt că nu e departe de Rominia, cum voiu fi bunăoară încurind eu. Și o clipă m'a apucat iar nostalgia.

— N'ar fi bine...! am cutezat să șoptesc.

— Ce?... mi-a tăiat vorba cel mai bătrîn dintre noi. Și în acest «ce» al lui era atîta ironie ce sta gata să isbucnească, încît eu am lăsat neisprăvit pe: «să rămînem mai bine prin locurile astea frumoase» cu care voiam să-mi sfîrșesc fraza începută. Cu această slabă încercare de reintoarcere și amînare s'au mîntuit însă pentru cîtva timp ultimele mele veleități de independență. Incă dela Orșova 'n sus mă resemnasem pe deplin și mă hotărîsem să înfrunt soarta, oricare ar fi ea. Și ca să uit de tot ce m'ar mai fi legat cu penații mei, m'am așezat la fereastră și am început să privesc înălțimile albastre și apele spumegînde ce se perindau, unele după altele, pe 'ntinsul Banatului. Admiram cu toții frumusețile acestui ținut binecuvîntat și cîte unul din noi rupea din cînd în cînd tăcerea cu cîte un: «uite-un cioban!...» sau: «priviți o ceată de cosași!...» Și eu căutam atunci lung spre livezile acelea cu iarba de un verde'nchis, pe care se deslușeau lămurit trupurile înalte și chipeșe ale țăranilor bănățeni.

— Și-i portul ca la noi—adăugam cîte-o-dată oftînd din greu și parcă mai ușurat că tot nu's încă într'o lume de tot străină... Dar dela Seghedin în sus, cînd trenul a'nceput să sboare pe mohorîtele întinsuri ale Pustei ungurești, firea lucrurilor a început să se schimbe în mine. In locul fricei de necunoscut pe care o avusesem plecînd, își luase loc de astă-dată o frică intensă, foarte bine definită și pe care o mărturisesc spre rușinea mea: frica de Unguri!... Așa, n'apuca să se suie'n vagon cîte-un Șandor sau Ianoș găitănat și țăpos, că prietenii mai erau gata să-și descarce pe spinarea respectivului și implicit și a neamului lui de mustăcioasă memorie, tot prisosul lor de glume și sarcazme.—Ia te uită la Ianoșul ăsta—zicea unul—parc'ar fi fratele leit al lui Arpad!...

— Ce Arpad—răspundea celălalt,—poate Arpad cu perciuni și cu talăs!... Iar eu, departe de a face haz, tremuram de frică și priveam spre Ungurul care pufăia încruntat din pipă și parcă sta gata să ne dea pe mîna jandarmilor.—Dar dacă pricepe romînește? insinuam eu cu sfială către ei —Atît mai bine!... și ei rîdeau voioși văzînd mutra mea îngrozită și necăjită oarecum. Cînd s'ajungem însă la Buda-Pesta, mai-mai că frica mea era să se îndeplinească în fapt. Anume, privind la lucrurile ce ne isbeau privirea pe Pustă, unul din tovarășii mei schițase un fel de caracteristică a producțiilor ei în aceste trei judicioase cuvinte: mori de vînt, giște și cimitire! Iar celălalt și trăsese de aci concluzii științifice din care reieșea că locuitorii acestui ținut, specific maghiar, trebuiau să aibă o logică de giscă, să fie viteji ca eroul ce se lupta cu morile de vînt și înfine, ce era mai tragic: să moară pe capete! Nu știu de-or fi fost potrivite aceste concluzii, dar cea ce știu bine e că ele atinseră și urechi ce nu aparțineau neamului nostru.

— Ve rog închigheți fereastra că bache vuntu!... și cel ce grăise aceste cuvinte, un Ungur îndopat și scurt, se mulțumi numai cu uimirea și poate și cu spaima noastră, care nu cred să fi fost mică, văzînd că acest urmaș al lui Atila pricepe și „dulcea limbă romînească". La B.-Pesta hotărîsem să minem o zi.—Avem multe de văzut aci, ne spunea prietenul cel mai în vîrstă: Andrassy Ucza, insula Margareta, Muzeul și mai știu și eu ce alte «specialități» ale înpintenatei capitale. Dar, vai, ce fatalitate!.. «Vrăjmașul nostru secular» își arătă colții chiar de la gară. Sub chipul unui chelner el înșelă chiar pe prietenul care ne vorbise, cu suma de două coroane. Și el, care făcea pe casierul comun și în acelaș timp și pe omul cu știință în ale lumii, fiindcă chiar în B.-Pesta stătuse două săptămîni, rămase uluit și umilit întru cîtva. Fără multă vorbă începu atunci să se retragă iar spre tren, dînd la toți dracii pe Ungurul care-i sdruncinase reputația-i de *ghid*, chiar dela gară.

— Hai'nainte spre Viena, că n'avem ce mai căta în puturoșia asta! Nu mi-am mîncat eu amarul aci două săptămîni?

Ș'apoi n'ai nici ce vedea, nenișorule!...

Şi iată-ne apucind mai departe calea pribegiei.

Seara, cînd am ajuns la Viena, eram ostenit şi descurajat cu totul. Şi mă simţeam departe, departe şi pierdut parcă la capătul pămîntului. Totuşi, cu toată starea de prostraţie în care mă găseam, avui grija să nu uit de vechea «rîie» romînească.

In consecinţă mă şi găteam să sar într'o trăsură cu hotărîrea bine definită de a mă lăfăi în fundu-i ca „un Rotschild scăpătat", cînd, o decepţie: prietenii mă traseră înapoi de spete şi mă porniră spre un omnibus!... Degeaba încercai să protestez: ei mă ameninţară că vor merge atunci pe jos, cu geamantanele 'n mînă, lucru care mă sili să mă supun şi-mi mări şi mai mult descurajarea.

— Te pomeneşti că le-o veni chef să ia şi clasa III-a de aci 'nainte—mă gîndii înfiorat şi parcă nasul începu să mi se înfloare şi el... Ca o vacă la tăiere plecai deci umilit capul, închisei ochii şi mă lăsai dus de omnibus, murmurînd fără voie pe: „lasciate ogni speranza, voi..." etc.

La otel gîndurile mi se schimbară însă şi începui să devin utilitarist. Filozofam anume asupra marelui folos ce-ar avea, dacă nu pentru toţi, cel puţin pentru unii, o limbă universală şi de toţi aleasă cum bunăoară: „Esperanto" sau «Volapükul». Blestemam în gînd prostia oamenilor de a ajunge cerul cu biblicul lor Babel şi priveam întristat cum prietenii mei se trudeau de-un sfert de ceas să se 'nţeleagă cu oteliierul asupra odăilor ce aveam să ocupăm. Neamţul bleot şi tîmpit nu putea să înţeleagă că noi venim dintr'o ţară mai liberă, dintr'o ţară unde mai toţi oamenii sînt poeţi şi în consecinţă le place să fie mai aproape de lună, de stele şi în definitiv de cer. Ţinea morţiş să ne dea la «erste stock» lucru ce nu se potrivea de loc cu demnitatea şi planurile noastre de viitor. După multă tura-vura şi după un şir de cuvinte schimbate într'un jargon romîno-francezo-german, ne instalarăm însfîrşit la înălţimea dorită. Ne-am spălat de pe faţă ultimele negre amintiri ale fumului unguresc, ne-am făcut cuvenita tualetă şi ne-am coborît în stradă să căutăm un birt «cît se poate de aproape şi în acelaşi timp de ieftin». Şi foamea ne-a dus într'un local ciudat, cu inscripţii dela dreapta spre stînga, în care se lăfăiau o mulţime de „nemţi" cu nasurile în formă de cucoş de puşcă şi cu ochii cercuiţi de roşaţa muncii probabil.

Noroc că am băgat de seamă repede şi am fugit neţinuţi. Cele ce-am văzut în trei zile cît am stat la Viena nu încerc să le mai descriu. Ori-ce bun Romîn a dat cel puţin odată 'n viaţă-i cu nasul, dacă nu prin muzeele şi aşezămintele-i istorice, cel puţin prin berăriile şi toate celelalte „Venedigurí" şi «Ronaheruri» de care e plină. Cea ce ţin numai să notez aici, e faptul că vechile mele reveniri la un individualism mai propriu s'au redeşteptat tocmai cînd ne găteam să pornim spre Praga. Aşa, fidel supus al acestui individualism, am cerut o mică aminare a acestei plecari.—«Tu ai fi rămas şi în Orşova, de ne-am fi oprit acolo—îmi zise unul din prieteni—şi cu veşnicele tale aminări ţi-ai fi mîntuit luna acolo!»—Fără să mai zic nimic, am tăcut atunci şi am înghiţit.

La gară însă am început să vociferez cu energie şi atît de furios s'a personificat „eul" meu, încît de n'aşi fi fost «un fiu mut al mării» în cea ce priveşte nemţeasca şi de n'ar fi fost frica de necunoscut, aşi fi rămas în Viena. Ce era pricina? Prietenii mei — presimţirea nu mă înşelase — luaseră bilete de clasa a III-a... Şi, vai, dacă în cele din urmă m'am plecat şi azi soartei nemiloase şi m'am suit în clasa a III-a, se 'nţelege dela sine cu ce sfăşietoare desnădejde am făcut'o.

Iată-mă dar îmbîcsit într'un vagon plin de fum, de Nemţi, de Cehi şi de alte lifte de felul acesta. Părea că sînt nimicit cu totul şi toată „valoarea" persoanei mele părea distrusă pe vecie. Căci—de ce să tăgăduesc—eu sînt din aceia care cred invers în proverbul: «nu e locul, ci dobitocul» şi în privinţa «ilustrei» mele personalităţi socot că am dreptate să cred aşa. De acea stam plouat şi ocăram mocnit, pe cînd prietenii mei se prăpădeau de rîs.

— Aşa, mă, lasă ciocoismul la o parte şi fii la un loc cu poporul!...

— Cu poporul?!... Vai, şi ce popor! Până la Praga am putut din nenorocire să fac destule studii etnografice pe seama acestui popor care mă 'nconjura aci de toate părţile, mă 'năbuşea chiar. Şi aci am putut să văd cîtă iubire au Cehii pentru Nemţi şi cîtă delicateţă se află înrădăcinată în acelaşi timp în aceşti «fraţi mai mici» ai Colosului de la Nord. Aşa, toată noaptea am fost spectatori impasibili ai unei idile ce lua chiar atunci viaţă între un Ulan ceh şi o fată de prăvălie. Fără sfială şi fără păsare de cei din jur, pluteau pe aripile unui Cupido slav în zîmbetele binevoitoare de admiraţie părintească ale unei întregi familii de alături. Ba un călător ca să fie şi mai comod îşi scosese ghetele şi, cu mînile strînse pe tîmple, privea cu seriozitatea şi pătrunzimea unui savant spre îndrăgostita pereche.

O clipă am crezut că mă aflu prin vre-o mahala de-a noastră şi parcă nu mă găseam aşa de înstrăinat şi parcă nu mi se păreau aceşti oameni aşa de deosebiţi de ai noştri!... Dar clipa a fost de scurtă durată şi cînd m'am dat jos la Praga, am crezut de cuviinţă să-mi vărs tot focul pe tovarăşi:

— V'aţi săturat de clasa III-a?... le-am strigat cu un aer triumfător.

Dar ei, departe de a se turbura, şi-au înhăţat bagajele şi au pornit-o pe jos rara-rara în căutarea unui adăpost... Am rămas ca tîmpit!... — Cum, le-am strigat ca ieşit din minţi, dar nu luaţi cel puţin un omnibus?

— Haide, haide, ori te lăsăm aci!.. —şi pufnind de rîs o porniră înainte fără să mai stea la tocmeală cu mine. Ce-ar fi

făcut cineva în locul meu? Nimic alt decît să se ia după ei și, gemînd și ocărînd, să le ție tovărășia cuvenită. Ei bine, așa am făcut și eu, și mă pot mîndri că toată vremea cît am stat la Praga le-am scos ochii pe «tema» aceasta. Dar zadarnic: n'aveam cui! Cutreerînd însă prin Iohanneum, ascultînd concertele renumite ale orchestrelor boemiene, parcă mi-am mai uitat din vechile mele dureri și parc'am fost mai mulțumit. Vestita șuncă de Praga am gustat-o într'un ostrov din mijlocul Moldei, sub dulcile raze ale unui soare ce mîngîia în apusul lui nasul ascuțit al vre-unui Nepomuk sau satirul medieval al vre-unui Ottokar înmărmurit pe soclu-i de piatră. Și mă gîndeam cu plăcere cum o să dezmint la 'ntoarcere pe un unchiu lăudăros și mare specialist în mîncări rare și alese:—Hei, ce crezi d-ta, că asta-i șuncă de Praga? Apoi întreabă-mă pe mine!...— Și parcă vedeam de pe acum mutrele ce vor face cei din jurul-mi și mai ales el.

Dar cu 'ncetul ne-am depărtat și de Praga și peste cîteva ceasuri îmi luai rămas bun de la chipiul pe care-l poartă orice bun Austriac de la Kaiser până la hamal și dam bun venit șepcilor saxone.— Băeți, de-acu să fiți cuminți, că intrăm în adevărata țară a Neamțului, cu care nu se glumește!—și serios, prietenul ce ne glăsuise astfel, începu să-și pue în regulă hîrtiile și să-și socotească banii. Eu din parte-mi admiram, încă din fragedă copilărie, pot zice, strășnicia și dicisplina germană, ba o dam chiar altora ca pildă. Dar, vezi, nu prea înțelegeam acum să mi se aplice și mie. De aceea începui să mă pierd într'o lungă apologie a popularelor libertăți franțuzești, apologie de altfel zadarnică și pe care Nemții la care soseam ca oaspe nu-mi deteră de loc ocazia s'o repet. Luînd vaporul, am pornit'o de la Schandau pe Elba 'n sus spre Dresda și rară călătorie am făcut așa de frumoasă și prin niște locuri așa de încîntătoare. Și doar scăpasem de clasa III-a, frica de necunoscut mă părăsise și puteam privi 'n voe spre munții păduroși, presărați cu ruine 'negrite și amintitoare de vremuri crunte și grele. Am fost așa de pătruns de frumusețile firii, încît, ajungînd la Dresda, am și turnat în onoarea acelor ruine și a munților lor niște versuri, pe care de altminteri n'am avut curajul să le recitez nici chiar prietenilor mei.

La Dresda am gustat pot zice supremele mele momente de mulțumire sufletească. Orașul era curat, elegant și mai presus de toate eu găsisem în el o ședere mai îndelungată, obținînd de astă-dată chiar o amînare. Căci, ca să fiu drept, prietenii mei erau băieți foarte cum se cade și de multe ori mă miram chiar eu cum de mă puteau suporta!... Cea ce le găsesc și acum însă drept cusur, e că prea se sculau de dimineață și cutreerau așa de mult muzeele și instituțiile celelalte, încît de multe ori li trecea vremea prînzului. Așa, mi-aduc aminte că la Gemälde Galerie eu n'am putut aprecia de loc celebra Madonă Sixtină a lui Rafael, prin simplu fapt că mă trecuse ora mesei! Priveam la Crist din tablou, dar departe de a-mi face impresia

acelui copil-Dumnezeu atît de admirat, mie mi-a făcut din potrivă impresia unui copil ce parcă cerea de mîncare!.. Așa erau de vitrige mie împrejurările pe atunci! La Grüne Gewölbe din contra, eram după masă și doream în consecință să-mi fac siesta ca ori-ce burghez. De acea toți electorii înzăuați mi se păreau că stau gata să mă culce la pămînt cu armele lor amenințătoare. Totuși, adaug încă odată, că Dresda mi-a plăcut așa de mult încît, ca un prinos adus zeiței Lenea, zeița căreia iar începusem să mă închin, eu mi-ași fi încheiat călătoria aci. „Dar nu e bietul om de geaba pus sub cîrma vremilor" și în cazul meu și a oamenilor!... Așa, m'am cocoloșit din nou în afurisita de clasa treia și: avanti spre Lipsca. Necăjit că fusesem smuls dintr'o odihnă plăcută, stam ca un cioclu, ghemuit într'un colț și ascultam pe prietenul ce făcea pe casierul comun, dîndu-și seamă de gestiunea zilelor din urmă. Și atîtea socoteli au fost și atîtea discuții pentru niște pîrliți de pfenigi, încît am amețit și era să-mi vie rău. Toată ziua cît am stat la Lipsca, am pătimit de urmările acelei amețeli. Și așa de tari au fost, că și până azi eu nu-mi amintesc decît două lucruri din acel vestit oraș al librăriilor și al filozofilor: un Bismark cu buldogul lui alături și cîte-va tipuri de lighioane aparținînd grădinii zoologice a orașului!.. Numai ca prin vis de-mi mai trece prin minte admirația ce am avut aci pentru naivitatea nemțoaicelor și pentru călcarea 'n picioare a străvechei mele mîndrii, care se degradase într'atît încît am privit o piesă dela galerie!... Cînd am fost să plecăm spre Berlin, eu mi-am cîntat veșnicul cîntec cu refrenul: amînare, fără să obțin ceva însă, cum de altfel mă și așteptam. Am încercat în urmă să fac pe tovarăși să renunțe la clasa III-a, dar și aceasta a rămas printre pia desideria. Resemnat, atunci am încercat să-mi adorm durerile și cînd am ajuns la Berlin, într'o dimineață ploioasă și posomorită, eram și eu cu totul adaptat acelei vremi. Pleoștit și umilit, am pornit dela gară și pretextînd că sînt cam indispus, am lăsat pe prietenii să caute ei oteluri mai potrivite și să se tocmească. Eu stam deoparte și așteptam să viu doar pe d'a gata. Nu-i vorbă, am știut să-i răsplătesc în urmă cîrtindu-i toată vremea de uritul rost ce-mi făcuseră. Ba rîdeam chiar de limba lor nemțească, care multă, puțină, tot era mai bună decît a mea, care se reducea numai la muțenie și la semne. Cele opt, nouă zile petrecute în această Capitală a imperiului german s'au scurs repede și felurit. Aleea statuilor, Tier Gartenul, Moabitul, Castelul imperial, diferitele teatre în genere, toate formau în visele mele de noapte un fel de amestec nedefinit de herzogi țăposi, de turle și cupole verzi, de ape cu vapoare fumegînde și așa mai departe. Haosul și imensul unui oraș așa de mare se resfringea perfect și în capul meu. Am vizitat însă, bine 'nțeles nu tocmai de voia mea, tot ce se putea vedea în acest scurt răstimp. Și n'aveam să mă plîng de loc: odihna ni era asigurată pentru mai multă vreme!...

Singura întîmplare ce m'a impresionat mai mult, de altfel, a fost atunci cînd la operă un Englez, întrebîndu-mă nu'ș ce, și eu răspunzîndu-i iar nu'ș ce în nemțeasca mea familiară, el m'a întrebat atunci foarte respectuos: «dacă nu cumva sînt Japonez»? Inchipuiască-și oricine cît ar fi rîs prietenii mei de le-ași fi spus asta, deși, la drept vorbind, n'ar fi fost rău pentru mine să am macar o calitate a acestui viteaz popor! Dar momentul despărțirii se apropia pe măsură ce creștea și vechea mea lene și pe măsură ce-mi regăseam fostul meu „eu". Dela Postsdam mi-am luat rămas bun dela cei doi tovarăși ce mai aveau de străbătut încă multe orașe, pentru ca'n urmă să meargă să se răcorească între ghețarii Elveției.

— Nu mai mergi cu noi?—mi-au zis la plecare... Bagă de seamă c'ai să te pomenești la Petersburg sau la Madrid, căci nu știi drumul îndărăt.

— N'am teamă! le-am răspuns foarte serios și mîndru... Ș'apoi n'am încotro: am o afacere, care nu cere amînare și pe care n'o pot lăsa!

Și cu minciuna asta pe care o credeam aproape și eu, am pornit voinicește înapoi spre Țară. Prea umblasem doar mult; prea văzusem multe și ardeam de dorul de a le spune celor ce trebuiau să mă crează!... Și așa, plătind îndoit cu bacșișurile ce dam hamalilor, care aprope că mă duceau în spinare și mă schimbau ca pe-un pachet din tren în tren, am ajuns iar pe «verzile plaiuri ale Rominiei» !... La Vîrciorova, cînd m'au întrebat la viza pașaportului: de unde vin?, eu le-am răspuns cu un aer mîndru și cam înțepat: din Berlin!... Iar acasă, după o zi dela sosirea mea, toți știau și puteau să jure chiar, că eu m'am întors în fine dintr'o călătorie lungă, lungă, în care văzusem Austria, Germania, jumătate din Franța, plus o bună parte din Elveția!...

Berlin 2 Ianuarie 1907.

I. M. Marinescu.

Domnițe și jupânese romîne din trecut

I

Mare deosebire e între viața femeilor de altădată și acelor de astăzi, mai ales la noi. De la începutul desvoltării istoriei noastre, pe soțiile Domnilor și ale boerilor le găsim totdeauna închise în locuințele lor tăcute, lucrînd zile și luni întregi, înconjurate de roabele lor, sau devotîndu-se faptelor pioase.

Căci Domnițe sau jupânese, ele duceau acelaș traiu. Mai toate manifestările în afară de viața casnică, sînt pentru mănăstiri și biserici, care au rămas singurele noastre monumente din trecut. Acolo închinau ele averi, moșii și odoare prețioase, acolo își sfîrșeau și viața de cele mai multe ori.

In monăstiri se mai văd urmele răbdătoarei lor măestrii, ale ceasurilor de așteptare și resemnare. In monăstiri intrau Domnițe și jupânițe tinere, silite de părinții lor, să treacă anii cei mai frumoși la adăpostul zidurilor întunecate;—și tot în monăstiri, cele mai în vrîstă, după ce le murise soțul sau copiii, își găseau uitarea.

Și iată pentruce numai în locașurile sfinte a rămas puțina noastră artă din vremurile trecute. O artă incomplectă, specială, dar care adesea ne păstrează lucruri minunate.

De altă parte însă, cît de mult simțim lipsa portretelor care să ne înfățișeze chipurile frumoase,—din tipul vechiu romînesc,—al femeilor din al XV, al XVI și XVII veac... Căci nu putem numi portrete, chipurile ragice de martire byzantine, totdeauna la fel, care sînt zugrăvite pe pereții înegriți ai templelor noastre. Sînt figuri palide de femei și nimic mai mult. Cum era cutare jupâneasă sau Domniță, al cărei nume scris d'asupra scormonește atîtea amintiri din vremuri apuse? Frumoasă, melancolică, cu ochi albaștri sau negri? Iată ce nu au reușit să ne spună zugravii de pe atunci, cu toată silința lor.

Nu tot așa e și în ce privește portul și costumele. Prin unele monăstiri, la Argeș bunăoară, s'au transcris mai cu credință detaliile îmbrăcămintei și ornamentelor.

«La femeile din această epocă, — (al XV şi XVI secol), o iie sau cămaşă de pinză subţire, zice Odobescu, cusută în lungul minecilor cu vergi de fir şi colori vii, dar bine potrivite, înveiesc braţul sub largele-i cute şi se închee la minicuţe cu o betelie decorată; altiţa de pe umăr e bogat cusută cu fluturi de aur, şi încreţul e compus de largi găitane, ca nişte brăţări de fir. Pe d'asupra vine rochia roşie, vărgată în lung şi deschisă rotund la piept d'asupra sînului, care este acoperit cu un pieptar cu dungi încreţite şi cu un mic guler roşu resfrînt; fusta în cute e îngustă şi compusă din două bucăţi, cusute una de alta mai sus de genunchi, precum sînt încă cretinţele ţesute de ţărancele romine. Peptul poartă însă o podoabă ce a lipsit acum cu totul din portul naţional; e un fel de semicerc de fir, susţinut în bentiţe late tot de fir, care în sus, trec peste umeri ca nişte bretele, şi, în jos, se coboară pe şolduri, sub un larg brîu de mătase sucită, încins de mai multe ori la mijloc. Pe d'asupra acestor vestminte vine scumpa dulamă de serasir înflorat, cu guler mic de blană, cu găitane şi cu nasturi sau bumbi de aur de-a lungul pepţilor şi a pulpanei; locul minecei e însemnat numai printr'o crestătură cu blană; iar d'asupra-i, pe umeri şi la subţiori, sînt încheiători şi bumbi auriţi. Poala de jos a dulamei e crestată în mai multe locuri şi ornată cu găitane largi, de sub care ese piciorul, încălţat într'un colţun roşu, lung, subţire şi încovoiat la vîrf.“

Pe capul Domniţelor e zugrăvită tot-deauna coroana ducală, mare, de aur.—Coafura femeiască obişnuită o găsim descrisă într'o danie făcută de *jupăniţa Rada* a Barbului comisul, la 1565. Ea dărueşte icoana S-tei Maria dela Monastirea Snagov o «podoabă de cap femeească, ce se chiamă Mesal, adică de pinză de cănăvăţ cu fluturi de aur şi cu mărgăritar.»

Jupănesele de pe vremurile acelea purtau încă cercei lungi care atîrnau de cosiţele de păr, şi care erau de deosebite forme şi alcătuite din pietre colorate.

*

Din obiceiurile şi traiul interior al femeilor de odinioară ni s'a păstrat prea puţin. Singurele lor petreceri erau la nunţi şi la botezuri, aceste două prilejuri de veselie în viaţa rominilor. Dar şi atunci tot bărbaţii petreceau; femeile stau de o parte privind şi avînd masa lor deosebită.

Rari sărbători domneşti, ca aşezarea vre-unui Domn nou, praznice la curte, scoteau puţin din linişte pe jupănesele noastre.—In secolul XVII, la anul nou, era obiceiul ca Doamna, după cum făcea şi Domnul ţerii, să dea haine de cinste nevestelor şi fetelor de boer, care făceau şi ele daruri principesei.

In năvălirile şi prădăciunile Turcilor în ţară, ale Tătarilor în Moldova, multe jupănese erau robite şi duse departe de casele lor, la cari nu se mai întorceau nici odată.—Nu trebue să uităm de loc că prin vremurile grele de atunci, bărbaţii lor, boerii ţării, erau mereu în mişcare şi în lupte, alte ori fugiţi peste munţi, unde stau până la schimbarea Voevodului duşman.

*

Broderiile şi toate lucrările de mînă ale jupăneselor noastre sînt cunoscute din veacul XV, şi ele ne dau măsura răbdării şi vredniciei lor. In secolul următor fetele cuseau reliefuri pe tulpan, pe atlas şi pe catifea, cu mătasă, cu lînă, cu fir sau cu fluturi. La Constantinopol se preţuiau mai presus de orice aceste cusături. (Ion Ghica).

Prin monastiri se mai află frumoase lucrări făcute de Doamne şi de jupănese, dar din care cele mai multe din nefericire s'au pierdut.

*

Călătorii streini au lăudat totdeauna cu drept cuvînt calităţile femeei romine din trecut, şi, cea-ce e ciudat, dela ei avem aproape singurele descrieri ale vieţii şi moravurilor de atunci.

Intre anii 1650—1660, a stat cîtva timp în ţările noastre un prelat grec, Patriarhul Macarie din Antiohia. Un însoţitor al acestuia, archidiaconul Pavel din Alep, a scris o prea interesantă descriere a călătoriei lor.—«Femeile din Moldova şi din ţara romînească, zice el, poartă un fel de îmbrăcăminte, ce se aseamănă cu acel al femeilor franceze; părul şi-l întorc în jurul vîrfului capului, învărtit; cu un acoperemînt sau bonet alb, iar la cele bogate, de catifea trandafirie; pe lingă aceasta ele mai poartă şi un văl alb. Toate aruncă pe umeri un şal de stofă de Alep de culoare azurie, şi cele avute un şal de Barsal de mătase neagră. — Fetele poartă părul de asemenea împletit şi înfăşurat în vîrful capului, dar neacoperit încît prin aceasta se deosebeşte femeea de fata nemăritată.—Văduvele au toată îmbrăcămintea din cap până în picioare neagră, ca hainele de călugăriţă.»

Acelaş archidiacon Pavel spune cum veneau să ia binecuvîntare dela Patriarh boeresele, chiar mirese şi fete «venite cu faţa neacoperită» în carete şi urmate de servitori şi de călăreţi. Ele aduceau daruri frumoase; iar ornamentele de perle ce purtau, blănile de samur, şalurele cele fine se deosebeau prin felurimea lor.

Mai sînt şi detalii de gospodărie. Aflăm ast fel, cum rominele din veacul XVII stiau să păstreze în cămări mult timp merele în pae şi fructele în zahar.

*

Mai avem și date de altă natură, asupra jupănițelor la începutul secol. XVII, cînd începe să se desvolte mai mult viața exterioară a femeilor. Mitropolitul Antim Ivireanul, om înțelept și bun cărturar, vorbind de femeile din timpl lui zice:

«Pentru patru păcate ce fac, muerile se muncesc mai mult, adică întăi pentru că se împodobesc și'și înfrumusețează trupul cu vopseli, ca să arate mai frumoase, a doua pentru vrajile și descîntecile ce caută: stinge cărbuni, pune lacăte și cuțite și sorți ca că să-și vadă norocul, cred în glasurile cocoșilor și alte asemenea. A treia, clevetesc și acasă și la biserică. A patra nu se ispovedesc bine.»

Mi se pare că bătrînul mitropolit nu spunea, și lucru ciudat, nici azi după 200 de ani, nu ne-ar spune nimic nou...,

*

Din veacul XV se vorbea de pietrele scumpe, giuvaerurile și blănurile, cari au fost totdeauna o podoabă deosebită a domnițelor romîne.

Sculele Doamnei Despina, a Kiajnei, care cumpărase cu nestimate tot haremul Sultanului, ale Doamnei Teodosia a lui Vasile Lupu și a Ruxandei, ale atitor jupînese bogate, făceau să rîvnească pe Doamnele și Principesele streine cînd puteau să le admire.

Să lăsăm pe neuitatul Gion să ne descrie în stilul lui înflorit, bogățiile ce acopereau pe o jupîneasă din secolul XVII: —«îmbrăcată într'o iiă cu leasa de mărgăritare împletită; cu o rochie de hataia cu flori de fir, pe cap o învelitură cu acele ei, și pe d'asupra cu ișlicelul cu flori de mărgăritare și cu pietre, la gît cu douăsprezece șiruri de mărgăritare mari sau cu un left cu diamante cu piciorușele de smarande; în urechi cu cercei cu cite trei picioare de diamante mari; la mîni cu o pereche de brățari cu diamanturi mari roz; în degete cu inele cu diamante ghiorghiolea roz și roibiu; pe umeri cu o dulamă de lastră grea, cu blană de samur, cu nasturi de aur cu diamante și rubine; și am uitat paftalele la brîu, paftalele care erau o comoară și un cap d'operă de lucru «à jour» în aur și pietre scumpe.»

«Și am mai uitat frunzele de pietre scumpe, legate în argint, pe care jupănița le risipea pe piept. V'o puteți închipui lesne, ca pe o adevărată împărătească byzantină, sau ca pe o icoană pe vestmintele căreia religiositatea și evlavia credincioșilor au grămădit în neștire aur, fir, argint, pietre prețioase și mărgăritare.»

*

Foile de zestre coprind înșirate în ele averi întregi. Acea a Stancei, fata lui Brîncoveanu, este nesfirșită. Incepe cu o cununiă de diamante și cu mulțime de cercei și inele de pietre prețioase, și sfirșește cu cinci moșii și vre-o treizeci de robi țigani. Aceștia nu lipsesc dela nici o zestre boerească. Și Brîncoveanu Vodă înzestră la fel și pe celealte șase fiice ale lui; la care se mai adaogă și cele două nurori din Moldova, care primeau daruri de nuntă nu de mai puțin preț. La nici una nu lipsește careta poleită, cu șase telegari.

In anul 1772, șaptezeci și mai bine de ani în urmă, Pîrvu Cantacuzino își mărită fiică-sa Maria cu spatarul Teodor Balș dela Moldova. Zestrea e aproape tot așa de bogată ca acea a fetelor lui Brancoveanu, iar coprinsul lucrurilor și sculelor prețioase ce i se dă, e aproape neschimbat.—Și multe alte fiice de domni și de boeri mari, care se întrece în a înșira cît mai multe lucruri de preț în zestrea lor.

II.

DOAMNELE

Doamne de origine streină.

Cele d'intăi Doamne, la întemeerea țărilor noastre, atît în Muntenia cît și în Moldova, erau mai toate streine. Vedem la întăii noștri Voevozi nevoia de a se înrudi cu vecini puternici, ca să dea o nouă strălucire casei lor, pe scaunul țării.—Vechile noastre Doamne, din timpurile îndepărtate ale veacului de mijloc, erau fice din casele domnești ale vecinilor din Ungaria, Serbia, Byzanț, Polonia.

Cei d'întăi Basarabii fură înrudiți cu familii vestite de seniori din Ungaria, unde aveau ei înșiși stăpînirile strămoșești.

Doamna lui Alexandru Basaraba, vestitul Voevod care a început intemeerea țării, a fost o catolică *Clara*, fica magistrului Ion de Doboka, din neamul maghiar Kukenns. Nestrămutată în credința ei, Doamna Clara era în corespondență cu Papa Urban, care'i mulțumea pentru sprijinul dat bisericii catolice, și care într'o bulă din anul 1360 o laudă pentru menținerea uneia din ficele ei la catolicism, îndemnînd'o să readucă și pe cealaltă.

Aceste fiice erau căsătorite cu stăpînitorii celor două puternice state slave de la Dunăre: Cea d'întăi, al cărei nume nu ni s'a păstrat, soția lui Strasimir Țarul Bulgarilor; cealaltă *Lenka*, soția lui Vukașin, Regele Serbiei.

Tot din neamul regesc al Serbiei, era și soția lui Dan Vodă, fiul lui Radu cel negru. Aceasta era fiica Voevodului Vuk Brancovici.

In veacul următor, la anul 1462, viteazul Vlad Țepeș ia de soție pe *o rudă* a lui Matiaș, Regele Ungariei;—și se pare că și *Voica*, Doamna fiului său Mihnea zis cel rău, era tot din neamul Huniadilor.

Doamnă evlavioasă ca și soțul ei, figură luminată ni se înfățișează mai tîrziu soția lui Neagoe Basaraba, *Despina* Militza, fiica lui Lazăr Despotul Serbiei. Despre ea și despre ficele ei, voiu avea prilejul să vorbesc îndată mai pe larg.

Din acelaș neam al Despoților Serbiei era și Doamna *Elena* a lui Petru Rareș al Moldovei.

In Moldova, ca și in țara romînească, Voevozii mușatești se înrudiră cu principese străine mai ales de neam polon. Doamna lui Bogdan și acea a urmașului său, par a fi fost din neamuri de seniori unguri.

Petru Mușat (1375—1391) se însură cu *o soră* a lui Vladislas Jagello, regele Poloniei.

Alexandru cel Bun, Voevodul care intr'o lungă domnie intemeiă cu adevărat țara Moldovei, a avut cinci soții.—Cea dintăi, *Margareta de Losonz* fica Voevodului Transilvaniei Ștefan, muri în 1410 și fu înmormîntată in biserica catolică din Baia, ridicată de soțul ei *)—A doua fu tot o catolică *Ringala*, sora ducelui Litvaniei Vitold și vară a Regelui Vladislas, de care se desparte la 1421.—*Ana*, Marina și Stana, celelalte soții ale lui, erau romînce, și dela ele nu ne-a rămas decît numele.

In 23 Octombre 1425, Ilie Vv. fiul lui Alexandru cel bun, se căsători cu *Marinka*, sora Reginei Sofia a Poloniei și fica lui Andrei Dimitrievici, Kneaz de Mojaisk**). Ilias Vodă cu Doamna Marinka avură fică pe *Maria* soția lui Vlad Vodă Dracul, Domnul Munteniei.—Marinka a avut parte de nenorociri care îi îndurerară pe rînd viața: mai întăi soțul ei fu orbit de fratele său Ștefan și pierdu domnia; apoi amîndoi feciorii ei pieriră omoriți în luptele pentru scaunul țării.

Petru Vodă (1447), tot fiu al lui Alexandru, primi de soție pe *o soră* mai în vîrstă a vestitului Ion de Hunyad, guvernatorul general al Ungariei.

Două din soțiile lui Ștefan cel Mare erau de neam străin. Despre ele voiu vorbi deosebit.

Doamne pămîntene.

Istoria țărilor noastre e încă ascunsă in negură, cu deosebire pentru timpurile dinnainte de veacul XVII. Din viața Doamnelor celor mai mulți dintre Voevozii noștri Basarabi ne-a rămas doar numele, rătăcit prin hrisoave sau pus deasupra vreunui portret ctitoresc din mănăstiri. Palide figuri dispărute, unele în floarea vîrstei, altele in umbra liniștită a locașurilor sfinte, înșirare de nume sub care se ascund atîtea sbuciumări sufletești, atîtea dorinți pe care nu le vom cunoaște niciodată.

*). Călugărul franciscan Marco Bandini, face in sec. XVI, cînd mai exista încă acea capelă, o descriere a mormîntului principesei Margareta.

**). Fiul lui Dimitri III Donski, Marele Duce al Moscvei.

Toate fete de Domni și de boeri ai țării, care au trecut mute pentru noi, au strălucit, au iubit unele, altele au fost nenorocite, dar despre care nimic nu ne vorbește mai mult.

Unele au rămas în mintea poporului, care cu timpul a făcut din ele figuri legendare.

Doamna Neaga.—Soție a lui Mihnea turcitul, care a domnit în țara romînească în a doua jumătate a veacului, XVI femee bună și pioasă. Doamna Neaga era fata lui Mitrea Vornicul din ținutul Buzeului, unde au rămas până astăzi multe legende în popor, la moșiile și palatele ei. La Cizlău, unde a zidit o mănăstire, sînt ruinele cetății Doamnei Neaga «zidul Doamnei», lîngă muntele Scărișoara. Acolo era palatul ei de locuință, în care 'și sfîrși zilele, în reculegere și fapte demne, după ce soțul ei Mihnea plecă să se facă musulman.

Lîngă satul Tisău, la locul numit «Cheia», pe munte in mijlocul stîncilor, se văd ruinile unui castel, pe care tradiția l'a păstrat ca palatul Doamnei Neaga. Aproape de ruinile bisericii din Lapoșul, se află un puț cu margini de peatră, in care legenda zice că s'au aruncat fetele ei, ca să nu fie robite de Turci. Acolo e și frumoasa poiană a Doamnei Neaga, unde se afla un alt palat al ei, de la care porneau drumuri la cetatea din Cizlău și la cea de la Cheia. Tot legenda rămasă în popor, spune că în acea poeană a fost omorîtă Doamna de Turci.—Pe marginea drumurilor spre munte, care se numesc „drumurile Doamnei Neaga", se văd cruci mari de peatră de pe la anul 1583.—Intr'o mănăstire din Kiev, se păstrează o cruce dăruită Mitropolitului rus Teofan, «de către evlavioasa Doamna Neaga, Regina țării romînești, întru pomenirea ei și a părinților ei, în anul 1600".

Nu numai în mănăstirile și bisericile din țară se găsesc daruri, icoane și podoabe prețioase închinate de Domnițele noastre, care au păstrat până în timpurile din urmă aceste manifestări ale credinții lor,—ci și în mănăstirile rusești și grecești, și in deosebire la cele dela muntele Athos. Acolo s'au pierdut și se pierd din nenorocire, sub dușmănoasa îngrijire a călugărilor greci, multe lucruri prețioase pentru cunoașterea trecutului nostru.

Mihai Viteazul și familia lui.—Mama strălucitului Voevod al țării romînești era *Teodora*, soția lui Petrașcu cel bun. Despre ea nu am aflat alt, decît că s'a călugărit la moartea fiului ei și că a murit la anul 1606. Pe piatra mormîntală, ce se află în vechea mănăstire Cozia, se citește: «Răposat'au roaba lui Dumnezeu călugărița Teofana, muma reposatului Mihail Voevod, iar fiă-sa Doamna Florica și fiul său Nicolae Vodă a scris, în zilele Radului Voevod, 1606".

Doamna Stanca, a rămas în amintirea istorică ca o figură frumoasă, bună și iubitoare a soțului ei, pe care îl luase încă de la anul 1584, cînd Aga Mihai era la Craiova. In tim-

pul domniei, nu rare ori ea avu zile de mare grijă; iar după 1600, fu nevoită să stea trei ani în Transilvania, de unde se întoarse după ce viteazul ei Mihai pierise. Ştim că ea a murit atunci de ciumă.

Doamna *Florica*, copila lor, a fost soţia lui Preda postelnicul. Frumuseţea ei fu admirată la curtea din Viena, unde însoţise pe părintele său în călătoriile acestuia. Nicolae Petraşcu, fratele ei, se însură cu fica înţeleptului principe Radu Vodă Şerban şi a Elenei Doamna, fica lui Udrişte vornicul de la Mărgineni, *Domniţa Ancuţa*; dar, fiu şi ginere de domn, nu a avut parte de domnia ţării.

Mihai, în afară de căsătoria legiuită, mai avu de la iubita lui, frumoasa *Tudora* de la Tîrgşor, o altă fată, *Marula*, care mai tîrziu fu jupăneasa lui Socol de la Cornăţeni, marele Clucer.

*

Doamna Elena a lui Matei Basarab era din vechiul neam al Năsturelilor de la Hereşti. Ea a fost soaţa vrednică a înţeleptului ei bărbat, cu care merse alături la fapte pioase şi la răspîndirea învăţăturii. In aceasta, Doamna Elena semăna fratelui ei, marele Ban Udrişte.—A zidit biserici şi a privegheat tipărirea de cărţi religioase la Govora. Femee pricepută, Doamna Elena nu era străină de afacerile politice ale ţării; ne-a rămas de la ea scrisori către Racotzy, Principele Transilvaniei.—Murind la anul 1653, fără să fi avut parte de copii, Doamna fu înmormîntată în biserica domnească din Tîrgovişte şi pe piatra ei se citeşte un epitaf în latineşte.

Intorcîndu-mă acum înapoi, mă voiu ocupa in puţine cuvinte de cîteva dintre Principesele despre care istoria ne-a lăsat amintiri mai trainice, care s'au făcut mai cunoscute în trecutul neamului nostru, şi despre care am pomenit numai în treacăt. Ele aparţin veacurilor XV şi XVI, atît de frumoase şi de atrăgătoare pentru viaţa Rominilor.

Familia lui Ştefan cel Mare.

Mama vestitului Voevod al Moldovei, pe care tradiţia ne-o înfăţişează îmbărbătînd pe fiul ei la luptă în potriva Turcilor, era *Oltea* Maria, Doamna lui Bogdan Vodă. Mormîntul ei se află la mănăstirea Probota din ţinutul Sucevei, unde fu îngropată la anul 1464, pe timpul cînd Ştefan îşi începea mărirea domniei lui.

Ştefan Vodă a avut patru soţii: Pe una din ele, cu care a trăit puţin timp, ne-o arată pomelnicul dela mănăstirea Bistriţa de lîngă Piatra că era *Maruşca*, mama fiului său Alexandru.

La anul 1463, Ştefan luă de soţie pe *Evdochia*, sora Kneazului Simeon de la *Kiev*, şi fica lui Olelko; ea muri peste 3 ani, după ce dăduse lui Ştefan Vodă o fică.

Domniţa Olena. Viaţa acestei fu sbuciumată şi tristă. După ce împlini vîrsta de 16 ani, se hotărî căsătoria ei cu Ion cel tînăr, fiul lui Ion III, marele Duce al Moscvei. La Suceava, sosiră solii marelui Duce, în cap cu Andrei Plescieff. Logodna încheiată faţă de soli, Domniţa porni spre Moscva însoţită de mai mulţi boeri şi jupănese.—Mama Ducelui, călugăriţa Marta, se afla la mănăstirea Voznesenski; acolo coborî şi stete Olena pănă în ziua de Bobotează 1483, cînd se făcu nunta ei cu Ion cel tînăr.—Un copil, Dimitri, care se născu din această căsătorie, fu mai tîrziu cauza unei drame, în care se sfîrşi viaţa Domniţei. Ţareviciul Ioan moare în anul 1490, încă tînăr şi atunci se naşte o ură nemărginită din partea Sofiei, soţia marelui Duce Ion III, care avea şi ea un fiu Vasile, în potriva Olenei, pentru ca să înlăture pe copilul acesteia de la moştenirea tronului moscovit, la care Dimitri urma tatălui său. Uneltirile neincetate ale Sofiei Paleologu reuşiră în cele din 'urmă şi, cu toată dragostea ce-i arătase pănă atunci, Ion III închide (la 1502) pe nefericita Olena împreună cu fiul ei şi proclamă Ţarevici pe Vasile.—Fiica Moldovei muri de jale în 18 Ianuar 1505 şi fu îngropată în mănăstirea Archanghelului Mihail. Dimitri, scos din închisoare cînd bunicul său Ion era pe patul de moarte, acesta îi ceru ertare pentru greşala ce făcuse şi îi înapoiă drepturile lui. Dar era scris să nu apuce tronul Moscoviei, căci pieri tot atunci, ucis de unchiul său Vasile (1509).

Ştefan Vodă a mai avut o fică, *Maria*, îngropată la 1518 în mănăstirea Putna, şi care fusese soţia Kneazului lituan Teodor Sanguszko.

Peste cinci ani dela moartea Evdochiei, (la an. 1472), Ştefan se însoară din nou, cu *Maria de la Mangop*, Principesă din neamul Comnenilor, din ramura împăraţilor de Trebizunda. Ea era fica lui Olobei, care stăpînea Mangopul din Crimea, care fu luat de Turci. La anul 1477 moare şi Maria, în floarea vieţii. Peste mormîntul ei din mănăstirea Putna, se află un acoperemînt cusut cu fir, pe care se vede chipul Doamnei, culcată, cu ochii închişi, cu braţele la piept. Pe cap coroana bizantină şi alături vulturul cu două capete al împărăţiei de răsărit, pe care o stăpînise strămoşii ei. O dramă se ascunde în viaţa acestei sărmane Doamne. Puţin după însoţirea ei cu Ştefan, acesta avu războiu cu Radu cel Frumos, Voevodul Munteniei. Radu, învins, fugi, lăsînd în cetatea Dîmboviţei pe Doamna sa Maria şi pe fiica lui Vochiţa. Ştefan a luat cetatea, toate avuţiile voevodului muntean şi a adus cu el la Suceava pe Domniţă. De atunci începe, sub ochii întristatei Maria, dragostea lui Ştefan pentru Vochiţa. Cu încetul, el se depărtă de soţia lui, pe care o şi repudiază la anul 1475, cînd se cunună cu Vochiţa. Maria de Mangop trăi în Moldova, poate la vre-o mănăstire, în apropierea soţului ei care o depărtase, căci nu avea unde să se ducă: Mangopul fusese cuprins de Turci, toţi ai ei pieriseră pe rînd. Singură, fără macar mîngîerea unui copil, îşi sfîrşeşte această viaţă peste doi ani.

Doamna *Vochița* sau *Maria*, trăi douăzeci și cinci de ani, până la moarte, cu Voevodul Ștefan. Pe mormintul ei de marmoră, aflat tot în mănăstirea Putnei, se citește: «Acest mormint este al Mariei Doamnei fata lui Radu Vodă, Doamna Domnului Ștefan Voevod, care s'a mutat în locașurile veșnice în anul 1511, Februare.—«Pe o perdea de mătasă roșie, cusută cu fire de argint e înfățișată Doamna cu soțul ei, în costume lungi bizantine de ceremonie, încoronați, față în față.—Tot la mănăstirea lor Putna, din Bucovina, se păstrează un acoperemint de tetrapod făcut de Doamna Maria, pe care scrie: „Acest acoperămint l'a făcut roaba lui Dumnezeu Maria, Doamna lui Stefan Voevod, fata Radului Voevod, în biserica cea zidită de dinșii în mănăstirea Putnei, în anul 1503, Nov. 20." — Piatra mormintului ei e acoperită cu o învelitoare brodată cu aur, pusă de fiul ei Bogdan-Vodă.

*

Doamna Despina a lui Neagoe și ficele ei.

Venită din Serbia, coborîndu-se din familia regească a domnitorilor de acolo, fica Despotului Lazăr era o soție potrivită firii lui Neagoe Basarab. Evlavioasă și îndrăgostită de arta bisericească, îndemnă și ajută pe soțul ei să săvîrșească mănăstirea dela Curtea de Argeș, acel giuvaer dintre colinele Carpaților, care a rămas ca un monument neperitor al trecutului nostru. Se cheltuiră bani mulți cu meșteri străini și tradiția spune că Doamna își vînduse sculele ei prețioase ca să o poată isprăvi.—După ce muri Neagoe Vodă (1521) și tînărul ei fiu Teodosie Vv., căruia i se răpi scaunul țării moștenit dela părintele său, Doamna Despina trecu peste munți împreună cu ficele ei și se așeză la Sibiu. Acolo își petrecu zilele și după măritișul lor, până la moarte, pe la 1550. Osemintele ei fură aduse puțin după aceia în țară și depuse alături cu ale Domnului ei în biserica dela Argeș. Sînt zugrăvite acolo portretele lor, cu fiul Teodosiu și cu cele trei fete: Stana, Ruxanda și Anghelina. Aceasta din urmă muri în copilărie; iar celelalte amîndouă fură Doamne.—La moartea lui Teodosie, Despina Doamna puse să se facă o icoană artistică, pe care o închină Schitului Ostrov, de lîngă Călimănești, și care reprezintă pe o parte martirul lui Christos, iar de cealaltă parte, în vestminte de jale, pe Doamna Despina ținînd în brațe pe domnescul și iubitul ei fecior, în podoabe aurite.

Doamna Stana, a fost soția lui Ștefan cel tînăr, Domnul Moldovei (1517—1527). Despina cu fetele ei Stana și Ruxanda era refugiată în Ungaria: una din ele fusese făgăduită cu știrea Regelui, lui Ștefăniță, care avînd să aleagă pe cea care'i va plăcea mai mult, alesese pe cea mică. Se întîmplă însă că el avînd lupte cu Tătarii, nu putu să vie și ceru, prin soli, să se amîne ziua nunții. In acest timp Radu, Domnul țării romînești,

luă el de soție pe Ruxanda, care era mai mică și mai frumoasă. Din această pricină Stefan Vodă pornește cu răsboiu în potriva lui Radu, intră în Muntenia și o pustiește (1526). Radu se grăbește să facă pace, iar Ștefăniță își ia de Doamnă pe Ștana și se întoarce în Moldova. Puțin timp după aceea viteazul Ștefăniță moare la Hotin, otrăvit se spune de soția sa.—Intoarsă în țară, Stana mai trăește și ea patru ani. Inainte de moarte, spre pocăință, se făcu călugăriță sub numele de Monahia Sofronia și fu înmormîntată în mănăstirea Curtea de Argeș. (Februare 1531).

Roxanda, fata mai mică a lui Neagoe, de care cronica spune că era mai frumoasă ca sora ei, era Doamna lui Radu dela Afumați, viteazul Voevod care domni într'un neîntrerupt răsboi. Am văzut cum de dragul ei, ca în legende, s'au răsboit Domnii romînești. Trei ani după însoțirea lor, Radu pieri ucis de boerii dușmani, chiar în biserică la Cetățuia, pe malul Oltului, și Ruxanda rămase văduvă. Istoria e întunecată pentru viața ei de mai tîrziu.

Radu dela Afumați, dela soția lui dintăi, fata lui Vlaicu marele Vornic, avusese o fică, pe Domnița *Zamfira*, pe care o mărită în timpul domniei lui. Document interesant și rar, ne-a rămas scrisoarea prin care poftea la nuntă pe burgermaestrul și cei 12 pîrgari dela Brașov. Iată cuprinsul ei: „Din mila lui Dumnezeu Io Radul Voevod, scriem d-voastră multă sănătate.. Mi-a dăruit D-zeu mie să am în aceste vremuri o nuntă pe placul inimii mele, și să fiu socru. Până acum în viața mea nu am avut nuntă și nu am fost socru. Dar azi mi-a dăruit'o D-zeu dela prea iubita fică a Domniei; mele iar dela prea iubitul meu fiu D-zeu știe cînd mă va dărui c'o ast-fel de nuntă. Drept aceia cer și vă rog și pe d-voastră ca prieteni ai noștri, să veniți și d-voastră căci vă poftesc să fiți împreună cu noi la această veselie ce ne vine dela D-zeu și să știți și ziua în care va fi: e dela D-zeu să fie la nașterea lui Christos. Aceasta vă rugăm pe d-voastră și D-zeu se va bucura."

Elena Doamna a lui Petru Rareș Domnul Moldovei a fost a doua soție a acestui principe. *) Nepoată a Despinei și fica Despotului Ion al Serbiei, istoria țării ne-o arată ca pe o Doamnă bună, cu dragoste de soțul și de copiii ei. Inzestrată cu aceleași simțiminte religioase ca și Despina, ea zidi și dărui mai multe biserici.

La intrarea Sultanului Soliman în Moldova, în anul 1538, Doamna Elena fugi cu copiii ei peste munți, în Transilvania, la cetatea Ciceiul. In acel castel al lor, veni și Petru, care pierduse domnia, și împreună trecură zile grele. Lucru rar pentru o femee pe atunci, Doamna Elena ni se arată cu bună știință de carte, căci sfătuindu-se cu soțul ei, scrie cu mîna ei, în sîr-

*) Cea dintăi fusese Doamna *Maria*, † la 1529 și înmormîntată la mănăstirea Putna. Fica lor luă pe Domnul muntean Vlad (1530—1532).

beşte, o scrisoare Sultanului «cu mare jalbă şi plîngere, zice cronicarul Ureche, şi au pecetluit'o şi au dat'o lui Petru Vodă. Iar el au slobozit'o din cetate pe o fereastră afară, lîngă zid, şi au chemat pe o slugă a sa credincioasă, sîrb, şi i-a arătat cartea şi l'a învăţat în taină s'o ducă la mîna împăratului turcesc.»—Cîtva timp după ce Sultanul ascultă plîngerea lui, Rareş apucă din nou scaunul domnesc şi îşi aduce apoi la Suceava pe Doamna cu copii. Elena se odihneşte la M-rea Pobrata, unde fu înmormîntată în 1552. Cele două fice ale lor, Chiajna şi Roxanda, fură, cea dintăi Doamnă a ţării romîneşti, cealaltă a Moldovei.

Chiajna,—vestita Doamnă Chiajna a lui Mircea Vodă Ciobanul,—este un tip de femee energică şi ambiţioasă. La moartea soţului ei Mircea, se luptă din toate puterile ca să poată urca şi ţine pe tron pe fiul ei Petru Şchiopul, şi să'l călăuzească, mulţumită dibăciei ei. — Odobescu a zugrăvit viaţa acestei Doamne în nuvela lui atît de frumoasă „Doamna Chiajna", în care ne povesteşte şi romanul ficei sale *Ancuţa*, pe care voia să o mărite de-a sila cu Andronic Cantacuzino, dela Constantinopol. Puţin după nuntă, după ce trecuseră Dunărea, tînăra mireasă fugi cu iubitul ei comisul Radu Socol şi se ascunseră în cula lui dela Motru, în Oltenia. Sfîrşitul lor tragic e povestit în mişcătoare pagine de Odobescu. In ele ne face să reiasă caracterul acelei femei fără inimă, în care nu trăia decît egoismul ambiţiunii.—Iată un fapt din viaţa ei, pe care ni'l relatează un istoric strein, în toată grozăvia lui. Cînd Alexandru Lăpuşneanu «cumnatul ei, luă scaunul Moldovei după uciderea lui Despot-Vodă de către Ştefan Tomşa, la an. 1573, Chiajna care se afla în Moldova, îi face serviciul să omoare pe fratele nenorocitului Domn, care nu avea nici-o vină. «După ce puse să-i tae capul, zice Ion Sommer, ea porunci calăului să i-l aducă la ospăţul unde prăznuia cu boerii ei moartea ereticului Despot, şi puse să-l arunce sîngerînd pe masă între tacîmuri şi pahare, iar ea sculîndu-se în picioare scuipă în faţa acelui cap rostogolit!»—Chiajna urmează politica ei de duşmănie şi o vedem cînd în ţară, cînd la Constantinopol, intr'un rînd exilată în Asia mică. A murit în vîrstă înaintată, se pare, pe cînd fiul ei domnea încă în Moldova.

Mai asemănată mamei sale prin blîndeţa firii şi prin viaţa ce a dus, *Doamna Ruxanda*, sora mai mică a Chiajnei, avu mai mult de suferit. Alexandru Lăpuşneanu, fiind ales domn la anul 1552, o luă de soţie tocmai cînd ea era să facă nunta cu Joldea, căruia o destinaseră boerii care aleseseră pe acest din urmă. Lui Joldea îi tae nasul, — obicei vechiu de a însemna pe pretendenţi ca să nu mai aibă gînd de domnie,—iar pe mireasă o duse la Suceava, unde făcu nunta. Lăpuşneanu,—care răspundea odată boerilor ce-l rugau să nu mai vie Domn în Moldova, căci ţara nu'l vrea: «Dacă nu mă vreţi, vă vreau eu, şi dacă nu mă iubiţi, vă iubesc eu», —era un principe viteaz, dar apucăturile lui sîngeroase întristau inima Doamnei.—Intr'un

rînd el îi oferi priveliştea măcelului a 47 boeri cu toţi slujitorii lor, la un ospeţ la Curte. — Costache Negruzzi a scris o frumoasă povestire istorică cu titlul Alexandru Lăpuşneanu. Iată cum descrie el pe Doamna Ruxanda: „Peste zăbunul de stofă aurită, purta un benişel de catifea albastru blănit cu samur, a cărui minece atîrnau dinapoi; era încinsă cu un colan de aur ce se încheia cu mari paftale de matostat, împrejurate cu pietre scumpe; iar pe grumazii ei atîrna o salbă de multe şiruri de mărgăritare. Căciuliţa de samur pusă cam într'o parte era împodobită cu un surguciu alb şi sprijinit cu o floare mare de smaragde. Părul ei după moda de atunci se împărţea despletit pe umeri şi spatele sale. Figura ei avea acea frumuseţe care făcea odinioară vestite pe femeile romîne şi care se găseşte rar acum, degenerînd în amestecul naţiilor străine". — In anii din urmă, Lăpuşneanu ajunsese şi mai straşnic, şi se zice că însăşi Doamna în unire cu boerii, l'ar fi otrăvit (1568).—Fiul lor Bogdan, fiind de cincisprezece ani cînd urmă la domnie, Doamna Ruxanda îngrijea de trebile ţării, «căci era, zice cronicarul, o femee creştină, înţeleaptă, destoinică şi la toate bunătăţile plecată şi milostivă». In ziua de 12 Nov. 1570 ea muri şi fu îngropată lîngă soţul ei în mănăstirea Slatina din ţinutul Sucevei.

*

Până acum nu am avut a face decît cu Doamne din vechile dinastii naţionale ale noastre, Basarabii în Muntenia, urmaşii Muşatilor în Moldova. Cu încetul, în veacul XVII, aceştia lasă să intre în rîndul Domnilor ţării, boeri din alte neamuri şi chiar oameni străini, până cînd ultimele lor vlăstare se sting la sfîrşitul aceluiaş secol.—Doamne bune şi cu frumoase însuşiri au urmat să aducă şi acestor Domni mîngieri în timpuri grele, îndemnuri spre bine în vremuri mai fericite. Obiceiurile unele se schimbară, altele rămaseră aceleaşi: felul de viaţă era mai puţin simplu, mulţi străini, Greci, începură să se răspîndească prin ţară; la Domniţele noastre găsim însă pietatea şi resemnarea de altă dată.

Familia lui Eremia Moghila.—Doamna *Elisabeta* a lui Eremia Vodă care fu în Moldova contemporanul lui Mihai Viteazul, era din familia nobilă Ciomartai din Transilvania. A fost o femee energică această Doamnă, dar totodată şi ambiţioasă şi neînduplecată.—Indată după moartea soţului ei, avu prilejul să-şi arate aceste însuşiri. Incepu prin a otrăvi pe Simeon Vv., cumnatul său, ca să poată da scaunul Moldovei unuia din copii ei. Urmară apoi în Moldova, în care aduse pe ginerii ei cu oaste polonă, lupte neîncetate între veri primari, care sbuciumară ani de-a rîndul ţara pustiită. Prinsă în cele din urmă de Turci şi exilată, ea a murit mai tîrziu în ţara turcească.—Duşmanca ei Doamna *Marghita* a lui Simeon Movilă, după ce 'şi văzu şi ea fiii Domni, se retrase şi trăi la Lemberg, iar în urmă se călugări.

Cu totul închinați Polonilor, Eremia Moghilă și Elisabeta căutară să strîngă și mai mult legăturile cu acel popor. Cele patru fice ale lor au fost măritate după vestiți nobili poloni, din cele mai însemnate familii ale regatului.

Cea dintăi, *Irena* sau *Regina*, luă (la anul 1603) pe Mihai Coributt, Duce de Wisnowiecki, Starostele de Obruci. Nepotul lor de fiu ajunse mai tîrziu pe tronul Poloniei. Wisnowiecki pieri în 1616 în urma luptelor întreprinse cu cumnații săi în Moldova.

Maria avu de soț pe Ștefan Potocki, Palatin de Braklavia, care după expediținnea ce făcu în Moldova ca să ajute cumnatului său Constantin, pieri în captivitate la Constantinopol. Maria se căsătorește apoi a doua oară cu Nicolae Fierlei, Palatin de Ludomiria. „Floarea fecioarelor prin frumusețea ei, zice istoricul Okolski, podoaba soțiilor prin gravitatea obiceiurilor ei".

Caterina «strălucită prin virtuțile sale» fu soția unui alt celebru bărbat, principele Samuel Corecki. «Leavul semeț și fără crieri» îl numește cronicarul Costin. Împreună cu cumnații săi Wisnowiecki și Potocki, el veni cu oaste polonă în Moldova ca să ajute pe cumnații săi Movilești să ia scaunul țării. Prins mai apoi de Turci, își sfîrși și el zilele la Edicule.

Ana, în sfîrșit,—cea mai asemănată mamei sale,—se mărită de patru ori: 1) cu Maximilian Przerebski, Voevod de Leucici. 2) cu Kneaz Ianus Szediwoj Czarukowski, castelan de Leucici. 3) cu Vladislas Myskowski, Voevod al Cracoviei, și 4) cu Stanislas Potocki „bellidux Poloniae", care reuși să supraviețuească soției sale, un an (1667).—Ana, femee intrigantă și rea, datorită poziției ei, joacă un rol foarte de samă în evenimentele politice ale Poloniei.

*

Soția și ficele lui Vasile Lupu.— Domnul care lăsă țării Moldovei bune și trainice așezăminte, Vasile Lupu, avea de soție pe fata marelui Vornic Bucioc, Doamna *Tudosia*, care muri la anul 1637, lăsînd soțului ei trei copii.—(Mai pe urmă, Vasile Vodă se însură cu o frumoasă Circasiană, Caterina, cu care împărți anii domniei și ai tristei lui captivități la Stambul). —Două fete a avut dela Tudosia, amîndouă măritate după străini.

Maria, cea mai mare, era soția Principelui Ion Radziwill «om de casă mare din Knezia Litvei», cum zice cronicarul Costin. Nunta se făcu la Iași în anul 1645; și acolo veniră Petru Moghila Mitropolitul Kievului, Ștefan al Ungro-Vlahiei, mulți magnați poloni și soli cu daruri dela Principele Racoțzi și dela Matei Vv. „N'au lipsit nimic, adaogă letopisețul, din toate podoabele care trebuiau la o veselie ca acea, cu atîția Domni și oameni mari din țări străine: meșteri de bucate aduși din alte

țări, zicători, jocuri, curtea împodobită toată și strînși boeri și căpeteniile țării, feciori de boeri cu alaiuri pe cai turcești, cu podoabe multe. Și așa cu petrecanii tărăgănind s'au veselit cîteva săptămîni; și au purces Kneaz Radziwill cu Doamna sa în țara leșască cu zestre foarte bogată."—Am reprodus aceste cîteva rînduri spre a da o închipuire de cum se făcea o nuntă domnească în veacul XVII. Principele Radziwill vine în anul următor în solie din partea regelui Vladislas și șade cîteva săptămîni la Suceava, împreună cu soția lui. Se vorbea atunci printre boeri că Vasile Vodă a vrut să-i despartă, dar că Domnița Maria n'a primit, și a răspuns tatălui ei «să fi socotit întâi lucrul, nu mai pe urmă».

Ruxanda, sora ei, avu însă o viață nefericită; e un roman trist, care o urmărește până la moarte.—Vasile Lupu consimțise cu mulțumire la cererea lui Timuș Chmielnicki, fiul Hatmanului Cazacilor, ca să-i dea pe fica lui în căsătorie. Avea astfel mijlocul Voevodul moldovean ca să scape de năvălirile Cazacilor, din care-și făcea acum aliați. Fiindcă Lupu șovăise la început, Timuș trecuse Nistrul cu Cazacii, gata să pustiească întreaga țara. Această unire fu însă o jertfă pentru Domnița Ruxanda. Nunta se făcu la anul 1650, și Miron cronicarul exclamă: «mare netocmeală în de potriva caselor și firilor! Ginerele era numai singur chip de om, eară toată firea de heară!»—Sălbatic și urît, dar viteaz, Timuș ceruse mîna logodnicei sale, intrînd în capul Cazacilor și prădînd țara. Domnița luă drumul patriei sale cea nouă și trecu Nistrul, ca să trăească fără nici-o mulțumire în mijlocul răsboinicilor pe care-i stăpînea Timuș. Acesta nu stete mult lîngă soția lui. Trebui să alerge cu Cazacii lui în Moldova, ca să se lupte pentru socrul lui, în răsboaele ce acesta purta cu Gheorghe Ștefan, cu Matei Vodă și cu Polonii. Timuș pieri, asediat în Suceava de către Poloni, în anul 1653, pe cînd Ruxanda trăia în singurătatea în care mai stete mulți ani după moartea soțului ei.—Tîrziu o găsim la moșiile ei din Moldova de sus. În anul 1687, pe cînd domnea Constantin Cantemir, de frica bandelor de Poloni și Cazaci ce prădau țara, ea se ascunse în cetatea Neamțului, unde o aștepta o moarte tragică. O ceată de tâlhari pătrunse acolo ca să o jefuească de averile ei, și după ce o chinuiră pe bătrîna Domniță, îi tăiară capul cu securea pe un prag.

*

Dușmanul și înlocuitorul la Domnie al lui Vasile Vodă, Gheorghe Vodă Ștefan se însură în împrejurări puțin obișnuite. «Gheorghe Vodă Ștefan, ne povestește cronicarul Neculce, cînd era boer, murindu-i jupâneasa, a rămas văduvoiu; și tâlnind o jupâneasă săracă, frumoasă, tînără, anume *Safta*, din neamul Boeștilor, au întîmpinat'o pe drum mergînd cu rădvanul la Iași, și au oprit rădvanul cu sila și s'au suit fără de

voe în rădvan și l'au întors înapoi la casa lui. Și pe urmă au primit și ea și s'au cununat cu dînsul, care au ajuns de au fost și Doamnă». După ce perdu domnia, vedem pe fostul Domn rătăcind prin Germania și Rusia cu altă soție,—nu legitimă se zice,—*Ștefana* Mihailova; iar pe foasta lui Doamnă, rămasă în Moldova, o pierdem din vedere. La anul 1668, Gheorghe moare aproape în mizerie la Stettin, de unde Stefana Mihailova care iscălește «rămasa văduvă și Principesă a prea înălțatului Principe al Moldovei», cere și capătă de la Marele Elector Frederic Wilhelm, un ajutor și libera trecere prin țările sale, ca să aducă corpul Domnului în Moldova.

*

Evstrate Vodă Dabija, care a domnit în Moldova la 1661—1866, avea de soție pe *Dafina*, o frumoasă femee pe timpul ei. Innainte de a lua pe Dabija, fusese nevasta Hatmanului Sandu Buhuș, de la care avea o fată *Nastasia*, măritată cu Gh. Duca, de fel arnăut, și pe care Dafina îl ajută să ia Domnia Moldovei. Fică a lui Dabija Vodă era Domnița *Maria*, care muri în vîrsta de 15 ani, la anul 1677. Epitaful de pe mormîntul ei din mănăstirea Bîrnova, zice în versuri grecești: «Mormîntul acesta cuprinde pe Maria, fică unică a vestitului Duce Dabija, Domnul Moldovei, răpită innainte de vreme în floarea tinereții. Puțin a trăit cu viteazul George, care s'a bătut contra cetății regești a Litvanilor. Lasă văduvului cadavrul ei, iar sufletul se duse la nunta cereștilor locuințe».

*

Multe Doamne străluciră puțin timp deasupra țării, în acele vremuri cînd Domnii se schimbau fără încetare,—nelăsîndu-ne amintiri mai trainice din viața lor. Ne aflăm aproape de sfîrșitul secolului XVII. Printre Doamnele de atunci să nu uităm pe *Maria* lui Grigore Ghica cel d'intăi, fica vistierului Matei Sturdza din Moldova. După evenimentele în care soțul ei pierdu domnia, ea șezu cîtva timp în strainătate, la Venezia.

Șerban Cantacuzino, care a fost un bun Domn pentru țara romînească, avea de soție pe Doamna *Maria*.—Pe fica lui cea mai iubită, Domnița *Smaranda*, o măritase cu Grigorașcu Băleanu în anul 1688. Șerban Vodă alesese de ginere pe Postelnicul Băleanu, fiindcă era frumos și de neam bun. De oarece acesta însă era fugit în Ardeal la Principele Appafy, fu trimes acolo Constantin Căpitanul Filipescu, vărul mamei sale, ca să'l aducă la București, unde se făcu nunta. „Care atîta se potrivise amîndoi la toate, zice cronicarul, încît nu se poate spune și toți îi fericea; dar săracii multă bucurie n'au avut, căci după cinci luni bolnăvindu-se greu Smaranda, au murit și s'au îngropat cu mare cinste la mănăstirea Cotroceni".

Tot pe cînd domnea, a mai măritat și pe fica lui *Casandra*, soția Principelui Dimitrie Cantemir. Această Domniță era vestită de frumoasă. A murit la Moscova (1713) la vîrsta de 32 ani.

Doamna lui Brâncoveanu, *Maria*, era nepoata lui Antonie Vodă dela Popești. Ea avu grozava durere să trăească după omorîrea celor patru fii și a soțului ei, la Constantinopol, în 1714. Cele șapte fice ale lor erau măritate. Doamna Maria fiind și ea exilată, se întoarse în țară, după acea sîngeroasă dramă, și mai trăi cîtva timp.

Doi ani în urmă, Ștefan Vv. Cantacuzino, avu aceași soartă nefericită, căci fu decapitat și el la Constantinopol. Soția lui, *Păuna Doamna* era fica logofătului Popa Greceanu. După moartea soțului, fugi în Grecia, apoi la Veneția, și merse pe rînd la Roma, Viena și Petersburg și apoi se retrase în Austria, unde a murit la Brașov.

Cronica ne povestește că la anul 1714, după ce Ștefan Cantacuzino luase domnia lui Brâncoveanu, care pierea la Stambul,—în aceași zi Doamna Păuna, care se afla la mănăstirea dintr'un lemn, din Vîlcea, «o au lovit pe Doamna nevoe, lovitură, îndrăcire, cît s'au speriat toți».—Poporul credea într'o pedeapsă a lui Dumnezeu, dar vina fu aruncată pe călugărița *Olimpiada*, mătușa Doamnei. Sărmana femee învinuită de farmece fu trimisă la o altă mănăstire, unde fu zidită de vie într'o chilie; iar două slujitoare ale ei fură spînzurate.

Am intrat cu cîți-va ani în secolul XVIII. Mă opresc aici, de oarece acea epocă o găsesc fără însemnătate în istoria țării noastre, prin schimbarea și grecizarea moravurilor introduse de Domnitorii trecători din epoca numită fanariotă,—și apoi pentru că în aceste timpuri mai apropiate, cu greu a-și putea să arăt vre-o figură mai deosebită.

III

Jupănesele.

Caplea, Voica, Stana, Rada, Neacșa, Neaga, Safta, Arghira, Păuna, Călina!—Nu e așa, că nu sună tocmai frumoase aceste nume, care înșirate ast-fel, ni se par azi un pomelnic dela țară?—Acestea sînt totuși numele Domnițelor și jupăneselor de odinioară. Ele au țesut istoria trecutului nostru, și l'au țesut frumos, cum au putut, în timpurile grele cînd bărbații, iubiții sau copiii lor piereau departe apărîndu'și țara.

Multe puncte comune, pot zice prea puțină deosebire este între viața jupăneselor și acea a Doamnelor romîne. Acestea cînd urmau la scaunul țării pe soțul lor, păstrau mai totdeauna obiceiurile simple și liniștite pe care le aveau ca jupănese.

Trecînd la soțiile și ficele boerilor, vom vedea răsărind și

printre ele unele figuri, cărora întunerecul trecutului nostru a vrut să le păstreze până astăzi o amintire mai vie decît acea a numelui.

E ciudată schimbarea înțelesului cuvintelor în decursul vremurilor. Spun aceasta cu privire la titlul vechiu al soțiilor boerilor romîni. Vorba «*jupăneasa*» e femeninul dela *jupan*, titlul neschimbat care însemna altă dată pe boer. Este cuvîntul «zupan» pe care îl găsim la popoarele slave și la Unguri; iar în Croația și Polonia sub forma de «*pan*», care s'a conservat și în Moldova. — El însemnează senior, stăpîn, domn, «messire» la Francezi. Numele boerilor era totdeauna precedat de acest titlu. — Jupăneasa era dar numai soția sau fata de boer: «noble Dame»; „jupănițe" se zicea fetelor.

De multe ori jupănesele noastre, mai ales văduve, puneau pe lîngă numele lor, ca o deosebire, rangul boeresc al bărbatului. Așa: Băneasa Ana, Caplea Vorniceasa, Catrina Comisoaia...

In Moldova rămăsese însă titlul de *Kneghina* (Doamnă, stăpînă dela cuvîntul «*Kneaz*»), care se purta de femeile nobile" până în mijlocul veacului XVII.

După secolul XVIII, cînd se schimbă aproape de tot boerimea noastră, jupănesele de până atunci încep a se numi „*cucoane*"

*

Viața lor? Liniște, resemnare, adesea durere. De jupănesele noastre cronica și letopisețele vorbesc atît de puțin! Numele lor e înscris mai mult în hrisoavele de moșii, care tac asupra vieții lor. Numai pietrele de pe morminte ne mai spun cîte ceva. Dar și aceste inscripții tombale nu s'au schimbat în scurta lor coprindere. Iată una din cele mai vechi, a soției marelui Logofăt Tăut din Moldova, în biserica dela Bălinești; «Acest mormînt este al roabei lui Dumnezeu Mariei, Kneghina Panului Tăutul Logofăt, care s'a mutat în vecinicul locaș în anul 1499, Septembre 29».

Uneori, cîteva rînduri săpate pe un mormînt, ne dau firul unor drame adînci, îngropate în liniștea lor. In mănăstirea Snagov sînt mormintele a patru frați și a mamei lor jupănița *Marga*. Cel dintăi dintre ei e jupan Udrea, care dintre boerii dușmani ai lui Mircea Vodă Ciobanul, pieri ucis de acesta la anul 1552. Jupăneasa Marga se face călugăriță după moartea copilului ei și ia numele de Efrosina. Dar peste cîțiva ani, o tragedie grozavă o deșteaptă din liniștea ce 'și căutase. Ceilalți trei feciori ai ei jupan Radu Stolnicul, jupan Barbu și jupan Cracea, sînt măcelăriți cîteși trei din porunca lui Alexandru Vodă, la București, în ziua de 1 Septembre 1569. Mormintele lor stau alături la Snagov. De durere, moare și sărmana mamă, pe al cărei mormînt e scris: „A răposat roaba lui Dumnezeu monahia Efrosina, după moartea a patru fii ai ei, care au fost tăiați. Vecinica pomenire! Mult întristată mumă până la moarte!"

*

Sîntem în acel secol XVI, așa de însemnat pentru istoria țării noastre. Pe atunci trăia în țara romînească o jupăneasă vestită prin averile și puterea ei. Este *Anca dela Coiani*, din care se trag mai tîrziu cele mai însemnate figuri ale boerilor noștri din neamul următor. Ruinile vechiului ei palat dela Coiani, care mai tîrziu fu stăpînit de strănepotul ei Constantin Cantacuzen postelnicul, se mai văd pe malurile rîului Argeș. Anca era văduva marelui Ban Barbu.

Fica ei ***Maria*** dela Coiani, jupăneasa lui Radu vel postelnic din neamul Basarabilor, e mama lui Radu Șerban, care la anul 1601 se urcă pe scaunul țării, urmînd lui Mihaiu Vodă.

Radu Șerban se însură, după cum știm, cu fata marelui vornic Udriște dela Mărgineni.

Una din jupănițele noastre cele mai vestite a fost *Elena Cantacuzino*, fica lor. In actele ei din secolul XVII, ea iscălea totdeauna: „Eu Elena, care am fost *jupăneasa* reposatului Constantin Cantacuzino, boer vel postelnic, *fata* reposatului Șerban Vodă, *nepoata* jupănesei Maria, *strănepoata* jupănesei Anca ot Coiani; așișderea și despre maică-mea răposata Doamna Elena, *nepoata* lui Udriște vistierul, *strănepoata* lui Drăghici Vornicul dela Mărgineni, adeverez."—Ea mai putea să adaoge în urmă că era *mamă* a lui Șerban Vodă și a celorlalți frați Drăghici, Manea Spatar, Constantin, Mihai, Matei și Iordache Cantacuzen, —și *soră* a Domniței Ancuța a lui Nicolae Petrașcu Voevod.

„Marea postelnicească", e numele sub care această înțeleaptă și venerată jupăneasă e cunoscută în tot cursul veacului XVII. In mîna ei se strînseseră averile cele mai mari din țara romînească, dela Basarabi, dela boerii din Mărgineni și dela Mihai Viteazul, moștenite prin soră-sa. In Martie 1687, în timpul domniei fiului ei Șerban, muri «prea slăvita și de toată țara cinstita mare postelnicească Elena».

*

Din neamul Cîndeștilor era *jupănița Preda*, fica marelui Ban Mihalcea și soție a marelui Clucer Radu Buzescu, amîndoi boeri vestiți pe timpul lui Mihai Viteazul. Impreună cu soțul ei, ea îngriji să se aducă capul marelui Domn din Transilvania, și-l îngropă la monastirea Dealul, unde a rămas până astăzi. — O altă Buzească, renumită în veacul XVII, era soția lui Stroe marele Stolnic, jupăneasa *Sima*. Documentele ne-o arată ca pe o femee vrednică și respectată de toți; la o vrîstă din cele mai înaintate avu un mare proces pentru averile nesfîrșite ale neamului soțului ei. La moartea viteazului ei Stroe, ea puse să sape pe piatra lui mormîntală din biserica dela Stănești: «Dacă voi muri să mă îngropați lîngă dumnealui aicea.» Bătrîna jupăneasă muri fără copii la anul 1617.

*

Din lucrările făcute de mina boeroaicelor romine, sint multe care atrag băgarea noastră de samă. Așa prin monăstitirile din Moldova: la Secul din Neamț, se conservă un «aer» prețios, cusut de *Knegina Mitrofana*, care a zidit acea monastire împreună cu soțul ei, marele Vornic Nestor Ureche, la 1599.

La monastirea Agapia din vale (fondată la 1642) de Hatmanul Gavril și soția sa *Knegina Liliana*, se află odoare sfinte făcute și date de aceasta.

La Bodești (din Neamț) sint ale *Kneginei Ileana*, soția marelui logofăt Pan Petru Racoviță († 1650).

Mai în toate monastirile se găsesc lucruri de aur și de argint, icoane prețioase pe care e inscris numele vre-unei jupânițe evlavioase. La Tismana, vestita monastire din munții Gorjului, jupâneasa *Stanca* a consilierului împărătesc Mihai Glogoveanu, a dăruit ușile de stejar frumos sculptate și odoare sfinte; La mijlocul veacului XVIII, jupânițele și boerii nu pierduseră încă rivna de a îmbogăți și înfrumuseța bisericile.

Ca și în Țara romineasca, în Moldova istoria și documentele rar pomenesc de vre-un fapt mai însemnat din viața Kneginelor, care, trebue s'o recunoaștem, erau mai puțin evlavioase și mai puțin orientale în felul lor de traiu, decit Muntencile. Influența polonă trebue să fie cauza acestei deosebiri.

*

Secolul XVIII, acel al domniilor grecești, însamnă o schimbare și in istoria și in moravurile noastre. Obiceiurile simple de altă dată se moleșiră, și jupânițele noastre care trăiau în orașe, mai ales în București și Iași, imitau, cele mai multe, traiul adus de Doamnele grece. — Cusăturile și lucrul care adăogau la farmecul femeilor din nainte, fură lăsate numai pe seama roabelor și a femeilor din popor. Un francez, comitele d'Hauterive, secretarul particular al lui Vodă Ypsilanti în Moldova, a scris pela 1785 despre țara noastră. Iată cum zugrăvește el pe cucoanele dela sfirșitul Sec. XVIII: „Jamais assises, rarement debout, leur corps à demi-couché s'amollit et perd, en s'appuyant du matin au soir sur les coussins du sopha, l'habitude de se soutenir. Leur turban, prodigieusement jeté en arrière, les force d'avancer la tête pour faire l'équilibre... Perpetuellement accroupies, jamais chaussées, elles ne peuvent metre leurs pieds en dehors et se traînent plutôt qu'elles ne marchent.—Quant aux ressources de la toilette, elles ne sont pas d'un grand effet. Tout l'art de la coquetterie consiste à peindre les cheveux et les cils. Les sourcils également peints et parfaitements arqués, se joignent au moyen d'un couleur noirâtre qui dissimule les intervales."—Mai departe el vorbește și de respectul ce aveau femeile de bărbați.

*

Cucoanele din neamurile mari ale țării, păstrau totuși, în timpul domniilor grecești, o independență și o notă deosebită, care eșea la iveală în multe împrejurări. Ele mai păstrau tradiția romineascǎ și căutau une-ori să o reinvie.

Lady Craven, care trecind prin țară în secolul XVIII, ne descrie viața la curtea lui Mavrojeny, admiră bogatul costum al *Bănesei Dudeasca*, care purta căciuliță după vechiul port al jupâneselor romine.

Mindria cucoanelor romine era adesea în ciocnire cu semeția Doamnelor fanariote. Și aceste ciocniri ajung până în secolul din urmă. O mică întîmplare dela 1816, sint mai puțin de o sută de ani: Vodă Caragea dă un decret prin care cu străşnicie oprește pe oricine alt, afară de familia domnească, să poarte culoarea albă în îmbrăcăminte. Vorniceasa Tarsița Filipescu, cu toate că pitacul domnesc era trâmbițat pretutindeni, se îmbracă într'o zi în alb, frumoasă rochie de atlas cu samur împrejur, și trece în caretă prin fața palatului domnesc, ca să facă plăcere Domniței Raluca, fica lui Caragea. Domnița Ralu o vede și se plînge tatălui său. Înfuriat, Domnul trimete un ordin marelui Agă, în care-i spune că Vorniceasa Filipescu «s'au arătat neînțelegătoare, neghioabă și nebăgătoare de seamă domneștei mele porunci, în cit a îndrăznit nu numai a purta asupra-și salup de atlas alb, ci încă a și trece cu acest fel de haine, fără cituși de puțină sfială, pe la domneasca noastră curte.» «...Veri-unde vei găsi, D-niata ori zapcii d-tale pe această fără de rușine şi de sfială femee, adaogă porunca,—cu acel salup purtîndu-l, numai decit luîndu-l din spinare și fărămîndu-l bucăți, bucăți să-l aduceți așa rupt înaintea Domniei mele.»

*

Dar am ajuns departe; de și cufundați in trecut, timpul ne zorește. Din istoria noastră, o parte din cele mai frumoase e fără îndoială acea cuvenită străbunelor. Nu știu dacă am reușit să luminez puțin fața palidă a jupânițelor și Doamnelor de odinioară, dar sint fericit de a le aduce această închinare.

Bărbații scriu istoria, pe acea a bărbaților și *pentru* bărbați. Cine știe insă cite din faptele mari, bune sau rele, cite din sguduirile și luptele de altă dată, nu au avut de autor pe unul din acele blînde chipuri dispărute. O rugăciune, un gest, o vorbă dulce, din acele care nu rămîn în cronice...

Octav George Lecca.

Cîntec de leagăn

Haide nani, nani,
Puiul mamei, fa;
Uite brațul moale
Mama leagăn da,

Zimbet și privire
Tainic luminiș,
Dragostea ei toată
Cald acoperiș.

Haide, dragul mamei,
Nani, nani, fa,
Cît timp sinul mamei
Adapost iți da.

Lumea ta c'o vorbă
Astăzi o supun,
Din povești de-avalma
Pot minuni s'adun.

Dalbele crăiese,
Zine, feți frumoși
Toate-s pentru puiul
Cu ochii voioși,

Poamele de aur,
Punțile de-argint,
Luciu de isvoare,
Flori de margarint,

Fîlfiit de aripi
Rumanul din zori,
Mîngieri de raze
Și vrăjit de flori

Toate-s pentru tine,
Domnul le-a trimis,
Pentru tine-s toate
Cîte sînt în vis...

Haide, puiul mamei,
Nani, nani, fa,
Cît timp glasul mamei
Mîngiere da.

Mine, ia ca mine
Vremuri or sosi,
Pace și hodină
Nu le-i mai găsi.

Lumea ne 'ncăpută
Vremuri vei căta,
Îndoeli și taine
Să poți deslega....

Și din rîvna toată
Zîmbetul s'a dus...
Trudă, plînset, jale,
Gîndul ți-au răpus...

Haide nani, nani,
Dragul mamei, fa,
Cît timp fericirea
Sinul mamei da...

Haide, puiul mamei,
Nani, nani, fa,
Cît timp sinul mamei
Fericirea da....

Ana Conta-Kernbach.

Decorația lui Vartolomei.

— Buna ziua, cucoane Iancule, dar de ce vrei să i-o dai în cap? am intrebat pe domnul Vartolomei, așazindu-mă pe un scaun lingă dinsul.

— Ia uită-te ce guler mare mi-a pus, îmi răspunse el, arătindu-mi halba ce-i sta dinnainte.—Altă dată să știi că ți-o fac, zise el chelnerului, care se depărta, făcîndu-mi din ochi.

— Dar ce ai azi de ești așa de minios, Domnule Vartolomei?

— Mare păcătoșenie în provincia asta, îmi spuse el cu amărăciune, ștergindu-și musteţile de gulerul de mai adineaoarea, care un moment se mutase aici.—N'ai cap, Domnule, să faci ceva, că îndată ajunge la urechile mulțimii; și dacă ar ajunge cum e lucrul, calea-valea... dar așa...

Și Vartolomei furios, bău berea pân'la fund, aruncîndu-și ochii spre ușă.

Un domn intră în berărie și anunță cu o grabă oarecum veselă, celor cițiva mușterii obișnuiți, că un bogătaș cunoscut din localitate a innebunit.

— Ei, iți place? îmi spuse Vartolomei, auzind vestea. — Mai eri l'am intilnit pe drum și omul era sănătos ca mine și ca dumneata... dar aceștia te duc și la balamuc. A fi și asta ca și nebunia mea, căci știi că și eu am fost nebun. Da, da!...

— Nu știu de loc, i-am răspuns, și mă uitai cu băgare de samă la dinsul să văd dacă nu i-a mai rămas ceva și acuma.

— Ai dreptate să nu știi, căci pe atunci d-ta nici nu erai pe aici.

Și Vartolomei începu să-mi povestească.

«Acum vr'o cinci ani am avut pe-aici o mare serbare, la care trebuia să ia parte și ministrul nostru. D-ta mă cunoști, nu sint un ambițios, dar o decorație doream de mult să am, însă nu așa... ci binemeritată. M'am dus deci la director și am stăruit să mă lese pe mine să țiu discursul ocazional, măcar că el hotărise pe un altul.

Din firea mea însă sint om foarte ciudat. In general toate trebile mele le fac în ultimul moment, ceea ce, trebue să recunosc, este un mare defect. Așa s'a întîmplat și acuma, cu toate că directorul meu mi-a dat în grijă să mă pregătesc mai din vreme. Firea mea nu s'a schimbat nici în această imprejurare, deși tot timpul am fost foarte neliniștit. In ajunul solemnității

însă, am spus celor de-acasă să se culce mai de vreme, pentru ca să nu fiu stingherit, și m'am retras în odaia mea, unde mă așteptau hîrtia și condeiul.

«In sfîrșit iată-mă și decorat» mă gîndii eu, frecîndu-mi mîinile, și mă așezai pe lucru, chibzuind cum s'o încep. Imi veni o idee și mă grăbii s'o aștern pe hîrtie.

«Domnule Ministru, Onorată adunare! De cînd avem fericirea...»

Deodată auzii un bîzîit prin odaie, care m'a făcut să mă uit prin partea aceea.

Trebue să mai știi că mai am încă o meteahnă. Cînd scriu ceva sau cetesc, nu pot suferi sgomotele uniforme. De aceea în astfel de momente, opresc cu degetul limba dela pendulă, îmi ascund cine știe pe unde ceasul din buzunar, care are o bătaie foarte antipatică, în sfîrșit îmi iau toate măsurile de siguranță, afară numai dacă cauza supărătoare nu-i vr'un greer...

Am lăsat deci pe «Domnul Ministru» și pe «onorata adunare» suspendați un moment în «fericire»... și m'am uitat ce poate fi. Era o muscă de cele mari, negre, care zbura prin odaie. «Dracul să te ia» o menii eu, sculîndu-mă și deschizînd geamul, după care mă întorsei iarăși la discurs. Ne mai auzind nimica, am închis fereastra, gîndindu-mă cum să aduc lucrurile mai bine; dar tocmai cînd era să trec mai departe, bîzîitul se auzi iarăși și musca făcu prin odaie două ocoluri mari, lovindu-se de geam.

Am deschis iar geamul și am așteptat, după care cetii tare: «Domnule Ministru, Onorată adunare! De cînd avem fericirea...»

Un vînt rece de afară mă făcu să simt un fior prin spete. Am închis fereasta gîndindu-mă să las musca dracului. Dar parcă era un făcut: cum închideam geamul, cum se începea din nou muzica.

«Ei comedia dracului, mult are să ție asta»? Și deschizînd din nou fereastra, am început și eu, învîrtind niște pantaloni mai ponosiți, să fac operația aceea, pe care o fac femeele vara. Musca se lovea cînd de păreți, cînd de ușă, dar geamul parcă nici nu-l vedea. După o bucată de vreme a început să-mi fie frig la cap...»

Mă uitai la capul lui, a cărui strălucire elefantină mi-a adus aminte de statuile lui Fidias.

«Am închis deci iar geamul de frică să nu răcesc și să capăt vr'un guturar tocmai adouazi. Musca făcu o linie dreaptă dela un părete la celălalt, unde se și așeză.

«Măi, mare comedie, gîndii eu, asta-i încă una».

Și binișor, scoțîndu-mi o botină, mă îndrept în vîrful degetelor spre păretele din față, unde gîza dracului se odihnea pesemne. Aici ridic palma încetișor și aducînd-o cam de după ceafă, am tras una din răsputeri...

Știu că n'avem elefanți în țară la noi, dar să fi primit unul din ei asemenea lovitură, nu zic c'ar fi murit, dar nici îndămînă

nu i-ar fi fost. Musca a sburat tocmai la timp, în schimb o cogeamite bucată de tencuială a căzut jos. Mi-am curățit palma de bucățelele de var rămase lipite acolo, am făcut cîteva mișcări pentru a-mi așeza mîna iarăși la locul ei, m'am încălțat din nou și... m'am uitat la muscă, cugetînd la Dumnezeii mamei sale. Ea se așezase pe bagdadie, unde se pregătea să doarmă,—așa am crezut eu atunci.

M'am pus iarăși pe lucru.

«Domnule Ministru, Onorată adunare! De cînd avem fericirea...»

De data aceasta fu ceva de nesuferit: musca o luă în linie dreaptă, apoi făcu cîteva curbe, pe urmă mai multe linii frînte, apoi o mare circonferință și înșirăt o figură, căreea nu i-am putut găsi analoghie în cunoștințile mele geometrice. Apoi s'a așezat tot pe tavan. Iar m'am gîndit că poate va dormi, cum știam că au ele obiceiul, căci doar asta nu va fi suferind de insomnie, și mă înturnai din nou la discurs. Am șters ce scrisesem și am început mai jos: «Domnule Ministru, Onorată adunare! De cînd avem fericirea...»

Era prea mult! Dacă ași fi crezut în spirite necurate, ași fi fost sigur că «Ucigă-l crucea», sub forma acestei dihănii, vrea să mă facă să iau numele lui Dumnezeu în deșert. Dar fiindcă nu cred, m'am gîndit ce să fac. Mai întâiu îmi veni în minte să mă fac că n'o aud, soluție la care trebui să renunț repede; apoi m'am gîndit să mă mut în altă odaie, dar mi-am adus aminte că n'am unde să scriu, în sfîrșit un moment mi-a venit să-mi mut biuroul aiurea, dar asta era prea greu și mai presus de puterile mele...

«S'a dus dracului decorația», o încheiai eu tare. Cu toate acestea, nu se putea, trebuia să fac ceva și m'am gîndit la alte cazuri analoage. Desigur că ți s'a întîmplat și Dumitale, cînd ești ocupat, ca vr'o muscă ticăloasă să se bage par'că înadins, cînd în nas, cînd prin păr, cînd să te gîdile pe la buze. In asemenea caz, eu, dacă nu izbutesc s'o prind vie între buze, atunci, mînînc eu nu-i vorbă cîteva palme peste obraz, peste cap, sau ceafă, dar, în cele din urmă, am mulțămirea să mă uit la cadavrul ei strivit. Dar acum era prea mult!

«Până cînd nu te voiu vedea zdrobită, n'am să mă las», și niște vorbe grele, grozav de grele, oprite de religie, îmi eșiră din gură, măcar că n'am obiceiul. Și atunci, Domnule, o goană, o adevărată goană se începu prin odaia mea. Cu pantalonii în mînă, începui să alerg ca un desperat, suindu-mă pe scaune, sărind de pe canapea, împiedecîndu-mă prin așternutul făcut, lovind cu furie în dreapta și trăsnind cu desperare în stînga. Insă pentrucă cu pantalonii nu puteam să ajung bine în bagdadie, am înșfăcat peria cea lungă de șters painjinii, pe care am început s'o învîrtesc c'o adevărată frenezie. Cît oiu fi alergat eu astfel prin casă, n'oi ști să-ți spun, dar sigur că de-aș fi ținut tot un drum, aș fi ajuns dela Bacău la Roman și poate aș fi trecut și dincolo de Pașcani, dacă cineva nu mi-ar fi bătut în geam.

Am deschis geamul gîfîind.

— Da' ce-i asta, cucoane Iancule, mă întrebă un glas de afară.

Mă uitai cu atenție prin întuneric... Era sergentul de noapte, care se uita spăriet.

— Nu-i nimica, i-am spus eu, e tîrziu?

— Unu după douăsprezece, răspunse sergentul. De ce nu vă culcați, cucoane Iancule? zău, culcațivă mai bine...

— Mai am o leacă de treabă, am zis eu, închizînd fereastra.

Sergentul se depărtă și, după puțin timp, am auzit niște fluerături așa de eloquente, încît parcă cetii în ele și numele meu.

M'am întors dela geam încetișor, apoi m'am lungit pe pat, cu gîndul la vorbele sergentului „să mă culc *mai bine*" adecă „decît să alerg prin casă ca nebunii." Și pe cînd mă gîndeam la neajunsurile instituției sergenților de noapte, musca se așezase pe plafond cu intenția, desigur bine hotărîtă, de a ațipi. Cum stăteam așa, dintr'un fel de datorie mai mult, apucai o pernă și o svîrlii intr'acolo.

Se vede că aveam eu de pătimit ceva în noaptea asta. Perna s'a dus drept în lampa cea atîrnată în mijlocul tavanului, dar cu o așa preciziune, că dacă ași fi vrut vreodată să fac acest exercițiu, de sigur că n'aș fi izbutit mai bine. Lampa a sărit jos și cu dînsa și armătura ei, care a eșit din cîrligul respectiv și amîndouă căzînd au făcut un sgomot așa de mare, încît ar fi deșteptat din somn și pe o mumie din vremea lui Cheops.

De-odată auzii: „Tâlharii! Hoții! Săriți!" Era nevastă-mea care dormea cu copiii într'a treea odaie.

Eu, temîndu-mă ca țipetele femeei mele să nu scoale cumva mahalaua, m'am și repezit spăriet spre odaia ei ca s'o liniștesc; dar gazul aprins se ridica spre tavan, și îngrozit de asta, am fugit îndărăt; însă fiindcă și copiii țipau acuma, am năvălit din nou într'acolo, să nu-i găsească ceva, dar mi-a venit în minte că poate să ardă casa, și ca o săgeată m'am repezit iar înnapoi. Și pe cînd sentimente deosebite mă trăgeau în seazuri atît de contrare, mi-a apărut în minte măgarul lui Buridan, și hotărît atunci, am înșfăcat oghealul de pe pat și l'am svîrlit în palalaia care se încinsese, am trîntit deasupra cîteva perne, am tras jos perdeaua aprinsă, care a căzut împreună cu galeria ei răsturnînd niște oale cu flori, făcute țănduri, am înnădușit focul călcîndu-l cu picioarele, am svîrlit deasupra țoalele de pe jos, mi-am stins un început de incendiu al hainelor de pe mine, și într'un suflet m'am răpezit la soția mea, care, împreună cu copiii, alcătuise un concert în trei voci, dintre cele mai lugubre. După ce i-am liniștit cum am putut, nevastă-mea a mai țipat ca vr'o jumătate de ceas, după care s'a liniștit și ea.

M'am întors în odaia mea.

Dela ușă mi-am aruncat privirea de jur împrejur, ca un general învins pe cîmpul de luptă.

Mi s'a părut că visez.

Scaune răsturnate, bucăți mari de tencuială pe lîngă păreți, toate'le răscolite, pernele și oghealul în mijlocul casei, perdele rupte, bucăți de oală amestecate cu pămînt, lampa stricată, o mișelie pe jos și un miros de gaz aprins care te înădușa, totul alcătuia o priveliște mai mult decît sinistră.

«S'a dus dracului decorația» oftai eu.

Am deschis geamul pentru a se curăți aerul. Pe la gard am simțit eu că se mișcă ceva, dar n'am dat mare atenție.

M'am culcat lăsînd discursul în voia lui Dumnezeu! Și mai stau să-l mai fac?... nici vorbă, căci pe lîngă toate, închipuește-ți că mi se arsese și-o musteață, în graba de a stinge focul.

Adouazi cînd m'am sculat, ași fi fost mai bucuros să capăt vr'o misiune într'o țară antropofagă, decît să mă duc la serbarea noastră. Cînd am eșit din casă, pe la gardurile vecinilor o mulțime de oameni, bărbați, femei și copii, unii pe din lăuntru, alții pe din afară, cîțiva suiți pe case, așteptau *ceva* să apară. La ivirea mea în ogradă, în toată această mulțime s'a făcut o mișcare, care mi-a amintit pe aceea care se produce pe la părăzi, cînd se anunță comandantul. Cum eram însă preocupat, am crezut că poate este vr'o nuntă sau vr'o înmormîntare, deși numai vreme de nuntă nu era la oara aceea. Cînd m'am întors acasă, am auzit că peste noapte eu innebunisem, că am avut furii, vrînd să dau foc casei, că am vrut să string de gît pe femeea și pe copiii mei, și... cîte altele».

— Și cu discursul cum a rămas? l'am întrebat eu, abea ținîndu-mi rîsul.

«Ah, nu-mi mai aduce aminte, îmi spuse Vartolomei. Pe drum tot timpul m'am gîndit de n'ași spune vr'o prostie și să pățesc cumva vr'o poznă, blestemîndu-mă în acelaș timp de neghiobia pe care o făcusem, vîrîndu-mi capul sănătos sub evanghelie. M'am abătut întîi pe la bărbier, ca să-mi îndrept mustețile, căci în halul în care eram, îmi era cu neputință să mă prezint între oameni. Aici, taie din una, îndreaptă pe ceealaltă, rătează pe una, mai scurtează pe alta, m'am trezit la urma urmei cu niște musteți, înnaintea cărora însuși bărbierul nu s'a putut ținea de rîs.

— Știți ce, cucoane Iancule, mi-a spus bărbierul în fața operei lui, eu zic să le radeți de tot, și în curînd aveți să căpatați o musteață *foarte abundentă*.

Intâiu mi s'a părut aceasta o imposibilitate, mai ales în ziua aceea, dar cînd m'am văzut așa de ciocîrtit, am văzut bine că altă scăpare nu-i, și bărbierul apucîndu-mă de nas, mi-a ras amîndouă ciufurile care-mi mai rămăseseră. Cînd m'am uitat în oglindă, păream aproape să nu mă mai cunosc: cu barba mea păream un fel de Cavour, sau mai bine caricatura lui Cavour, o înfățișare oribilă și în acelaș timp... comică.

Imi venea să-mi fac o samă.

— Știți ce zic eu, cucoane Iancule, îmi spuse bărbierul, eu ași zice să radeți și barba, că tot îi rară.

— Ai innebunit, bre, tocmai azi să-mi bat joc de mine?

Dar uitîndu-mă mai mult în oglindă, m'am temut ca nu cumva ministrul și ceilalți să nu se poată ținea de ris din pricina mea, și neștiind și eu ce să mai fac, scurt, mi-am ras și barba.

De data aceasta nu m'am cunoscut chiar de loc. Aveam înnaintea mea o mutră de actor caraghios, și dacă bărbierul nu și-ar fi făcut treabă pe-afară, poate în ziua aceea așî fi comis un asasinat.

Pe stradă toată lumea mi se părea că se uită la mine, ba la dreptul vorbind chiar se și uita. Cînd mă vedeam, prin geamuri, *ca'n palmă*, nu-mi venea să-mi cred ochilor.

La locul... sinistrului, nimeni nu m'au mai cunoscut, așa c'a trebuit să-mi dovedesc identitatea. Directorul s'a uitat la mine chiar ca la un nebun, și mi-a zis: «Bine, măi omule, tocmai azi ai găsit d-ta cu cale să te faci caraghioz?»

In sfîrșit ministrul a sosit cu lingăii după dînsul, cum îi treaba lor. Ți-am spus că vroiam să încep arătînd ca prezența lui în guvern e o mare fericire pentru țară în general și pentru noi in special, dar, tulburat de atîtea emoții felurite care mă frămîntau, am spus că niciodată n'am avut un ministru mai rău decît acuma. Auzind ce mi-a eșit din gură, m'am îngrozit și am vrut s'o dreg. Nu țin minte, dar nu cred să fi spus, după cum s'a afirmat de către cei de față, că prezența lui la minister este cea mai mare nenorocire pentru noi sujbașii. Oricum însă, mi-am dat samă, că lucrurile merg pe dos de cum vroiam eu, și, mi-aduc aminte,—aici Vartolomei surîse—că i-am cerut scuze chiar atunci, de această greșală «independentă de voința mea». Cînd m'am uitat însă la mutra ministrului, am fost sigur c'au să mă dee afară și fiindcă n'aveam dreptul la pensie, m'a cuprins o așa groază, încît ce-am mai spus a fost o adevărată harababură...»

— Dar ministrul și-a dat samă ce fel de discurs ai ținut? l-am întrebat eu.

«Din nefericire pentru mine era un ministru care putea să deosebească un discurs bun, de unul ca al meu, îmi spuse cu tristeță Vartolomei.—După ce am terminat l-a întrebat pe Director numai atîta: „Mă rog, Dumnealui e cel mai cu cap dintre D-voastră?“, după care directorul, furios, mi-a spus scurt, că-mi va face un raport de destituire «căci nu se vine bat în astfel de ocazii».

— Pe urmă ce-ai făcut?

«Am cerut o audiență ministrului».

— Și decorația? l-am întrebat eu rizînd.

Vartolomei făcu un gest cu mîna, care însemna lămurit: «S'a dus dracului!» Apoi: «Ia mai bine joci o tablă?»

— Cum nu?

«Băete o tablă și două halbe, fără guler», porunci Domnul Vartolomeiu mai bine dispus.

D. D. Pătrășcanu.

Viața Romînească în Bucovina

Lupta electorală purtată cu atîta vehemență s'a sfîrșit; învingătorii și-au ocupat locurile greu cîștigate în noul parlament, învinșii au rămas acasă și au trimis în locul lor protestele, în care și-au pus toată speranța. Din Viena ne-a sosit știrea că cu toată încordarea dintre Aurel Onciul și dr. Constantin Isopescul-Grecul, cei cinci deputați romîni vor forma totuși un club parlamentar romîn. Viitorul ne va arăta dacă acești deputați aleși de masele poporului vor reprezinta în adevăr interesele lui.

Manifestări ale vieții naționale pe alte terenuri, la noi în Bucovina, cam puține, totuși cîteva merită să fie amintite măcar în treacăt.

Pe terenul cultural avem de înregistrat *șezătorile literare*. In Cernăuți a îngrijit de ele societatea studențească *Junimea*, în Suceava *Clubul Romîn*. Incercarea ce s'a făcut în ist an ne-a arătat că cultivate cu pricepere, aceste șezători ne-ar putea aduce servicii reale, făcînd pe de o parte cunoscuți pe scriitorii noștri de frunte, dînd însă și ocaziune publicului ca să se întîlnească, să se cunoască și să stabilească astfel o comunitate de idei. In iarna trecută Junimea a aranjat un ciclu de 4 șezători literare. S'a făcut literatură, s'a cîntat în cor și cu instrumente și s'a declamat. Variația aceasta a plăcut foarte mult publicului, care pe încetul a început a aprecia pe deplin binefacerile ce decurg din aranjarea astoriei de șezetori. La prima șezătoare a vorbit domnișoara *Aspazia Luția* despre „Luceafărul“ lui Eminescu, în a doua d. *I. Vihovici* despre *Octavian Goga*, în a treia d. *Stinghe* despre *George Coșbuc* și în a patra d. *Teleagă* despre *St. O. Iosif*. Nu s'a făcut critică, ni-i nu s'a intrat în discuții de estetică, ci conferențiarii au căutat să cîștige pe cei prezenți pentru literatura romînească.

Programul a fost totdeauna așa întocmit încît și bucățile ce s'au declamat, cît și cele ce au fost executate în cor, de soliști sau pe instrumente, au fost scoase—după putință—din poetul căruia i se destinase șezătoarea respectivă. S'a distins ca declamator d. *Aurel Berariu* și ca componist d. *C. Șandru*. Publicul nostru care n'are creștere națională va putea fi numai pe încetul cîștigat pentru chestiuni de felul șezătorilor literare.

Societatea *Armonia* și-a continuat cu succes opera începură înainte cu 25 de ani. A dat o reprezintație teatrală cu actul V din *Ovidiu* și cu

drama *Năpasta*. Interpretarea rolurilor a fost destul de bună şi am putut remarca cu bucurie că publicul a înţeles chemarea Armoniei şi s'a prezintat în sara întâia în număr complect—ca să lipsească apoi tot aşa în număr complect la repriză, cînd s'au dat piesele în folosul unei societăţi pentru sprijinirea elevilor sărmani.

In luna lui Mai s'a reprezintat pe scena teatrului din Cernăuţi opereta comică în 3 acte *Noaptea Sf. George*, textul de *Teochar Alexi* prelucrat cu învoirea autorului de T. cav. de Flondor, muzica de *Tudor cav. de Flondor*. Această operetă avea să se deie în luna lui Mai a anului trecut, cînd avea să se serbeze şi jubileul societăţii, dar a trebuit să fie amînată din cauza îmbolnăvirii componistului. Tudor Flondor a îmbogăţit literatura muzicală romînă cu o piesă de mare valoare, în care elementul naţional însă nu e atît de puternic ca în Moş Ciocîrlan. Piesa s'a reprezintat în trei seri consecutive sub dirigenţa autorului, căruia i s'au făcut din partea publicului numeros ovaţiuni călduroase. A fost o serbătoare romînească la care a participat pătura cultă a Rominilor din întreaga ţară. Diletanţii—membrii Armoniei—şi-au dat cea mai mare silinţă să asigure piesei o reuşită bună, ceea ce le-a şi succes până la un punct, căci deşi nu s'au putut ridica la interpretarea neîntrecută din Moş Ciocîrlan—lipseau cîntăreţi ca d-şoara *Aglaia Lupu*, *Ştefan Scalat*, *E. Hostiuc*—au fost totuşi stăpîni pe rolurile lor şi au cîntat foarte bine. Cîntăreţi care promit, sînt d-şoara *C. Scalat*, domnii *Litviniuc*, *Brucker*, *Şandru* şi alţii.

In Iunie a dat Armonia un concert de grădină care a reuşit foarte bine.

Şi *Lumina*, societatea cantorilor romîni din Bucovina, care cultivă cu mare predilecţie cîntecul poporal decînd e condusă de *Vasilescu*, cunoscutul armonizator de melodii poporale, a păşit înaintea publicului larg şi a dat mai acum cîteva zile un concert de grădină, care a avut un succes frumos.

Societatea studenţească *Junimea* a dat o reprezintaţie teatrală cu piesa lui Caragiale *D'ale Carnavalului*. Aceasta era unica piesă a lui Caragiale care nu se reprezintase până acuma de loc în Bucovina. Piesa a fost bine jucată şi a plăcut publicului, deşi în multe locuri şi anume tocmai în cele mai fine, n'a fost înţeleasă. E şi o încercare cam îndrăzneaţă a reprezenta o piesă ca *D'ale Carnavalului* înaintea unui public care nu cunoaşte mediul în care se petrece acţiunea şi deci dară nici nu poate înţelege aluziunile, care caracterisează cîte odată o situaţie întreagă. Si diletanţii au întîmpinat greutăţi mari voind să se transpue într'un mediu pe care nu'l cunosc. Cu atît mai mult ne bucură reuşita piesei pentru care diletanţii au muncit cu dragoste.

La Suceava, acelaş grup de profesori care a inaugurat ciclul de conferinţe publice din anul trecut, a încercat să adune publicul romînesc din acel oraş la o serie de conferinţe şi şezători literare, dară după cum ne-a raportat un prieten—cu foarte slab succes. Publicul sucevan—afară de studenţime şi de cîţiva bărbaţi tineri—nu simte nici o cerinţă după hrană spirituală. Literatură şi istorie naţională, cîntec naţional şi cîte de aceste, sînt lucruri pentru copii şi nu pentru oameni serioşi.

Seria conferinţelor a deschis'o prezidentul Clubului Romîn, veteranul profesor *Vasile Bumbac*, cu o conferinţă care trata despre *Impresiile şi amintirile de la expoziţia naţională din Bucureşti*. A urmat o şezătoare literară,—prima de felul ei în Suceava—d. *V. Bumbac* cetind *Cartea II din Eneida lui Vergil în traducere romînească*, apoi d. *L. Marian* a cetit poezii din *Vlad Delamarina* şi nuvela *Neamul Udreştilor* de *I. Al. Brătescu-Voineşti*, după ce a dat asupra autorilor cîteva date biografice şi a făcut cîteva observări critice. In şezătoarea a doua a cetit d. *Filimon Taniac* un capitol dintr'o lucrare istorică asupra *Cetăţii Sucevei*, conferinţă care a fost publicată în No. 5 al *Junimei Literare*, apoi a vorbit d. *I. Nistor* despre *Stanca* lui Mihai Viteazul şi în fine a cetit d. L. Marian poezia: *Pe pămîntul Turcului* de G. Coşbuc. Intr'o a patra conferinţă a vorbit d. dr. Tarangul despre *Istoria canonului testamentului nou*.

E păcat că în Suceava, care e chemată să devie centrul cultural al Rominilor bucovineni, astfel de întreprinderi nu află sprijinul publicului.

Domnişoara *Agata Bîrsescu*, care a jucat în mai multe rînduri pe scena teatrului *german* din Cernăuţi, a venit prin luna lui Martie cu o trupă romînă la Suceava şi a dat trei reprezentări cu *Magda* lui Sudermann, *Eva* lui Richard Vos şi *Deborah* lui Mosenthal. Prima dată cînd a venit să ne vorbească în limba *ei* şi în limba *noastră*, şi-a ales astfel de piese că n'a putut să cîştige publicul romînesc pentru un astfel de repertoar. A fost primită foarte rece şi n'a lipsit mult ca să i se facă chiar manifestaţii ostile în decursul reprezentărilor; presa a atacat'o cu vehemenţă, a comis pe lîngă toate şi neprecauţiunea să se adreseze în Suceava nu librăriei naţionale Şcoala Romînă, ci unui librar evreu. Aşa se întîmplă că Romînii din regat nu odată dau mînă de ajutor—conştient sau inconştient—duşmanilor noştri. Ideia de a veni la Cernăuţi a fost—se vede că în urma celor întîmplate în Suceava—abandonată.

Societatea pentru cultura şi literatura poporului romîn din Bucovina şi-a ţinut după un period de doi ani adunarea generală. Din raportul prezentat adunării generale se constată că activitatea comitetului s'a mărginit la administrarea averii societăţii şi la îngrijirea internatului de băeţi; despre vre-o activitate literară n'a putut raporta. E clar însă că activitatea acestei societăţi, dacă e să corespundă chemării ei, nu se poate mărgini la afaceri financiare şi o *îndrumare nouă* se impune. Dacă unul din membrii comitetului a susţinut că o activitate literară nu se poate desvolta, de oarece membrii societăţii nu se primesc din acest punct de vedere, atunci trebue să constatăm că s'ar găsi bărbaţi, care să colaboreze, dară *iniţiativa* trebue s'o deie comitetul. Până cînd vom

așteptă ca societatea să se ocupe cu *organizarea cabinetelor de lectură*, cu *edarea unui ziar poporal* ca *„Țara noastră“*, cu *crearea unei biblioteci poporale*? Aceste sînt probleme care cad în cercul de activitate al societății și nu sufăr nici o aminare. Și nici nu mai încape îndoială că și pe terenul literar s'ar putea lucra mult dacă să cere dragoste pentru cauză și cunoștinți. Și chestiunea cărților didactice ar merita ceva mai multă atenție.

Prăvălia romînească din Cernăuți și-a încheiat al doilea an de activitate și a ținut adunarea generală. Bilanțul arată pe anul 1906, al doilea an de existență, un *revirement de 1·577.643.76*, profitul net e deocamdată mic, abia *1234 cr. 20*, dar însamnă mult cînd nu uităm mulțimea piedicilor ce se opun desvoltării prăvăliei. Pe deoparte concurența și intrigile negustorilor străini, care văd că pierd terenul de sub picioare, pe de altă parte indolența publicului nostru, care nu se poate despărți de cunoștințele vechi, și dacă au intrat unii din public totuși membrii, la prăvălie apoi așteaptă ca după întîiul an de gestiune să capete ca dividende după cum foarte nimerit s'a exprimat prezidentul prăvăliei prof. *L. Bodnărescul* „o juncuță sau ceva și mai mare“. Prăvălia a avut în 1906 10 filiale, dintre aceste a desființat prăvălia în timpul din urmă cîteva și a înființat în locul lor societăți de consum, care nu stau în legătură directă cu centrala. In acest mod se descarcă centrala de prea multă responsabilitate și se îndrumează sătenii să îngrijească ei singuri de bunăstarea prăvăliilor lor, la care sînt direct angajați.

Centrala băncilor raiffeisiene, care până nu de mult exista numai pe hîrtie, desvoaltă o activitate febrilă în rînduirea afacerilor multor bănci sătești la care s'au constatat neorîndueli și neajunsuri. Activitatea acestei instituțiuni ne dovedește tot mai mult că conducătorii ei își dau silința să facă din ea, ceea ce trebue să fie, *centrul întregii mișcări economice din țară*. Funcționarii centrali se ocupă în prezent cu înființarea de *reuniuni agricole*. Centrala îngrijește de comanda de uneltele trebuincioase pentru cultivarea pămîntului, va îngriji la toamnă ca țăranii să nu cadă pradă speculației la vinderea productelor, ci să obție prețurile cele mai favorabile. Numai prin o muncă deosebit de încordată putem să scăpăm de *ruina materială*.

Cernăuți, în Iuniu 1907. George Tofan.

Scrisori din Ardeal

Scoaterea cu forța din parlament a deputatului Vaida.—Protestarea clubului naționalităților.—Președintele complice.—Legea Apponyi.

De cînd dr. Al. Vaida s'a ales deputat, numele d-sale se ține mereu la suprafață. De două ori deja s'a făcut în jurul său un zgomot care a trecut departe și peste granițele Ungariei. Cazul întăi, cînd cu scandalurile dela 9—12 Aprilie, este cunoscut cititorilor acestei reviste. Cît despre al doilea, cel petrecut la 7 Iunie, cu el s'a pus vîrf la tot ce lumea cultă își putea închipui că sînt în stare să comită Ungurii. După două luni de absență, Vinerea trecută, d. Vaida s'a prezintat iar în dietă. Cînd l'au zărit, pe Kossuthiști i-a cuprins o adevărată turbare. Invectivele cele mai triviale se auzeau. Un deputat (Eitner, șvab renegat) propune ca până ce este de față „trădătorul de țară valah“, dieta să-și suspende ședința. Neghioaba propunere se primește cu mare entuziasm. Președintele Iusth, în consecuență, coboară dela tribuna presidențială. Părea că prin aceasta s'a dat un semnal, asupra căruia întreg partidul Kossuthist a fost înțeles prealabil, căci îndată au sărit toți asupra lui Vaida și tovarășilor săi romîni care formară cerc în jurul lui Vaida. Primii năvălitori au fost respinși. Pe cel mai îndrăsneț și mai gălăgios (Somogyi Aladar, Evreu botezat de curînd) deputatul dr. I. Suciu îl isbește cu putere, încît îl vîră între bănci; pe un altul, care voia să lovească pe Vaida, îl prinde peste mijloc protopopul dr. G. Popovici dela Lugoj... Se încinge o încăierare selbatică, numărul năvălitorilor Kossuthiști crește: 150 contra 6 Romîni; era firesc ca Vaida să fie scos întăi din incintă, iar după aceea, și de pe coridor și dus așa zicînd pe sus, între îmbrînceli, până jos în stradă, spre gloria eternă a vitejiei și cavalerismului hunic.

Nici primul ministru Wekerle, care înainte de a se deschide ședința se dusese la Vaida, strîngîndu-i mîna și rugîndu-l să părăsească Camera,—nici președintele Iusth, n'au intervenit de loc pentru a potoli pe Kossuthiștii nebuni. Complicitatea era evidentă.

Dacă s'ar mai fi îndoit cineva de asta, ședința dela 10 Iunie a dat dovadă complectă.

Luni, la 10 Iunie n., după ce s'a sfîrșit cu serbarea jubilară (împlinirea a 40 de ani de constituționalism-maghiar), conform hotărîrii luate de clubul parlamentar romîn, dr. Iuliu Maniu a luat cuvîntul înaintea ordinei de zi, și dupăce în termeni energici a veștejit mișelia comisă împotriva lui Vaida, a înștiințat caz de violare a imunității deputatului romîn, cerînd pe de oparte ca președintele să ia măsuri pentru garantarea libertății și siguranței personale a deputaților, pe de altă parte propunînd ca dieta să defere cazul comisiei de imunitate, și încă urgent, punînd termen până cînd comisia să vină cu raport conform re-

gulamentului Camerii. Propunerea trebuia să se primească: urgenţa nu s'a recunoscut însă, ci s'a lăsat comisiei latitudinea să facă cum va crede de cuviinţă.

In caz dacă nu se iau măsuri ca deputaţii să-şi poată exercita drepturile lor, naţionalităţile—a zis Maniu—vor considera actuala Cameră incompletă (ştirbită) şi hotărîrile ei nule şi neavenite şi se vor simţi cu atît mai ales îndemnate a stărui din răsputeri pentru realizarea sufragiului universal, ca astfel să fie cu putinţă alegerea unei reprezentanţe naţionale care se fie expresiunea ţării întregi, iar nu a unei caste şi rase, ca cea actuală.

Şi pe Maniu l'au huiduit însă şi l'au insultat în chipul cel mai selbatic. Iar prezidentul nu numai a tolerat scenele înjositoare şi cele mai triviale injurii la adresa neamului romînesc, ci în răspunsul său a fost de un cinism revoltător. A zis, că în faţa „incidentului" petrecut n'avea ce să facă, deoarece regulamentul dietei nu-i dă împuternicirea să întrebuinţeze forţa armată împotriva deputaţilor.

Maniu i-a replicat că nici naţionaliştii nu înţeleg a se face uz de puterea armată, ci de cea *morală!* Un prezident al Camerii trebue să aibă înaintea celor ce l'au ales atîta trecere, încît să poată potoli un scandal care înjoseşte parlamentarismul; altfel n'ar avea înţeles să mai ocupe acea demnitate! In cazul dat, s'a înjosit nu numai parlamentarizmul, dar s'a adus o gravă insultă naţiei romîneşti pe care Vaida o reprezintă în parlament...

La auzul cuvintelor „naţia romînească" preşedintele a sunat furios şi a oprit pe Maniu să vorbească de naţie romînească, de oarece în Ungaria nu există decît o singură naţie: cea ungurească! Majoritatea a subliniat cuvintele prezidentului cu adevărată furtună de invective la adresa lui Maniu, care puţin a lipsit să păţească întocmai ca Vaida.

Iar a doua zi, pentru a mai slăbi efectul ce a produs, la Viena şi în toate părţile, atît brutalitatea dela 7 Iunie cît şi energica dar cumpănita vorbire a lui Maniu, preşedintele a căutat să arunce vina întreagă pe naţionalişti, spunînd într'un comunicat semioficios următoarele: „Cînd naţionaliştii romîni mi-au comunicat că Vaida are să vină la şedinţă, le-am observat că deputatul romîn are acest drept, dar îi sfătuesc să nu vină până la toamnă"... Până la toamnă preşedintele dietei ungare crede că Kossuthiştilor le va trece furia! Exercitarea dreptului pe care naţionaliştii îl au în virtutea legii ar depinde în felul acesta dela furia ori potolirea furiei unui partid vrăjmaş şi chiar dela părerea preşedintelui.—Din Aprilie Vaida n'a mai fost în parlament. Iusth e de părere să mai stea acasă până la toamnă, va să zică jumătate an. Cine nu înţelege, că asta e desfiinţarea chiar a parlamentarismului? Şi cine, în Europa, a mai auzit ca un preşedinte de cameră să emită astfel de păreri?! Ungariei îi revine gloria de a fi inaugurat ş'un astfel de parlamentarism!

Opinia publică romînă, se înţelege, e revoltată. Nici un Romîn nu poate consimţi ca în felul acesta să fie scoşi din luptă cei mai energici

deputaţi romîni. Mai ales că, cine garantează dacă la toamnă vor fi potoliţi Kossuthiştii?! Şi peste tot, cînd ai drept netăgăduit, de ce să te resemnezi la un rol de *tolerat?...* Se cere deci pretutindeni ca Vaida să meargă din nou la şedinţă, chiar fără să mai aştepte raportul comisiei de imunitate şi hotărîrea dietei... Dar dacă dieta va aduce o hotărîre care să încurajeze încă pe Kossuthişti a procede tot aşa şi cu alţi naţionalişti?—Deja în şedinţa de eri au făcut scandal enorm, l'au insultat şi erau să-l dea afară pe V. Goldiş, pentrucă a îndrăznit să desvolte o interpelare privitoare la cea mai recentă ispravă a ministrului de interne, care a disolvat secţia zidarilor din asociaţia muncitorimii ţării întregi.

Adevărat că Romînii sînt puţini şi nu pot să reziste cînd Kossuthiştii iar vor năvăli asupra lor... Mai bine să rabde însă toţi bătaie, decît prin atitudinea lor să consfinţească noul principiu parlamentar preconizat de Kossutişti prin alungarea lui Vaida din dietă. Şi la nici un caz să nu facă pendentă venirea lui Vaida la şedinţă de părerea lui Iusth ori a vreunui ministru!

Contele Andrássy, şeful partidului constituţional şi ministru de interne, a condamnat de altfel purtarea Kossuthiştilor faţă de Vaida, şi într'un comunicat apărut în ziarele maghiare la 11 Iunie declară că va vota în sens că s'a violat dreptul de imunitate al deputatului Vaida şi nu înţelege, ca în parlamentul ungar chiar coaliţia să introducă *dreptul pumnului*, ea, care totdeauna a pretins că restaurează constituţionalismul, apără parlamentarismul şi libertăţile publice.

Dintr'un comunicat apărut în „*Fremdenblatt*", ziarul ministerului de externe austro-ungar (numărul de eri), rezultă de altfel că Împăratul a fost afectat de acest scandal şi nainte de a pleca (alaltăeri) din Budapesta, nu numai că a cerut raport amănunţit dela primul ministru Wekerle, ci a întrebat pe acesta şi asupra atitudinii ce va lua faţă de raportul comisiei de imunitate. Interesul Împăratului s'a mai manifestat şi altfel: după o telegramă recentă, primită din Viena de clubul naţionalităţilor, cancelaria de cabinet are ordin să ţină în curent pe M. Sa cu toate fazele chestiei şi să-i raporteze despre toate incidentele.

Presa vieneză condamnă de altfel cu asprime selbătăcia comisă de partidul Kossuthist împotriva lui Vaida.

*

După cum era de prevăzut, cu toate protestele întregului neam romînesc, cu toată adresa prelaţilor romîni, proiectul şcolar al lui Apponyi a fost sancţionat. De Lunea trecută el este deja lege. Partea I a legii —privitoare la şcoalele ungureşti—intră în vigoare chiar d'acum; partea II, privitoare la şcoalele noastre, intră în vigoare peste trei ani. Până atunci e vorba să ne organizăm şi să mîntuim ce se mai poate.

Arad, 13 Iunie n. 1907

Leandru.

Scrisori din Basarabia

III

...Şi la anul bejenie!... Abia scăparăm de comedia alegerilor „parlamentare“ dela Februarie trecut şi ne pregăteam să primim toate bunurile vieţii, ce aveau să urmeze din lucrările neadormite ale „fruntaşilor“ noştri—ale taimoşilor: Cruşevan, Sinadino, Purişchevici et Co.,—cînd iată că guvernul nostru „constituţional“, în mare mila lui, se grăbeşte din răsputeri, ca noi să ne exercităm din nou dreptul nostru cetăţănesc de a ne alege „reprezentanţi...“

Alegerile generale sînt fixate pentru 1 Septembrie, iar convocarea Dumei pentru 1 Noembrie.—Cum stăm, deci, noi, cei uitaţi de oameni şi de Dumnezeu, Basarabenii, în faţa celei a treia (deja!) campanii electorale?... Tras-am, oare, învăţăminte, ce ne-ar fi de folos în viitor, din acele înfrîngeri ruşinoase, pe care le-am suferit până acum?...

Nu se ştie. Ştim numai că absolut nu ne este ertat să privim şi mai departe, nepăsători, desfăşurarea evenimentelor. Simţim că sîntem datori a da însfîrşit semne de viaţă, aşa încît să urmărim şi să ajungem acolo ca să spue cineva, în Palatul Tauridei, măcar un cuvînt în numele poporului basarabean. Vedem clar că încă nici nu poate fi vorba de a şterge cu desăvîrşire întregul nostru trecut ruşinos, dar totuşi momentul e acum mai favorabil decît oricînd ca să facem ceva real şi însemnat. Dacă nu vom profita, dar, de acest moment, e probabil că ne vom afla iarăşi în aceeaşi situaţie abia numai peste 5 ani—termenul pentru care se alege Duma.

A propos. Spun anume că *momentul* e favorabil, şi nu împrejurările. Căci aşteptăm o agravare serioasă a condiţiunilor locale în legătură cu cele generale ruseşti. Iar dacă afirmăm că Duma ar putea să existe 5 ani întregi, apoi o facem aceasta socotind că, cu ajutorul nouei legi electorale, ea va fi compusă numai din partidele reacţionare şi moderate. Reînnoirea, însă, a samavolniciei şi a faptelor brutale, o prevedem şi pentru viitorul cel apropiat, şi pentru mai departe.

Tocmai pe această agravare a condiţiunilor de luptă electorală, se bazează acei care cred că în Basarabia, în orice caz, vor reuşi în ale-

geri totdeauna persoanele voite de guvern—mai curînd ca în orice altă parte a Rusiei... Şi trebue să recunoaştem că asemenea vorbe pesimiste au un temeiu solid.

Mai întăi, după legea nouă electorală, alcătuirea listelor de alegători a trecut pe deplin în mînile administraţiei. Apoi, majoritatea acestei ţări—populaţia romînă—este ca şi mai înainte, prea slabă şi neconştientă politiceşte faţă de puternicul element pripăşit. Cugetul şi voinţa ţăranului moldovan sînt înnăbuşite, iar ale boerimei şi preoţimei, înstrăinate.

Poate fi dar vorba numai ca să se aleagă în Dumă cîţiva progresişti sau liberali ruşi, care să fie capabili şi care să cunoască bine ţara ce i-ar trimete în parlament. Se impun, deci, o agitaţie şi tratative pe deoparte, iar pe de alta, o fuziune serioasă între grupul liberal şi Moldovenii cărora li se impune exercitarea largă a dreptului electoral. Deşteptarea conştiinţii politice în această privinţă se face minunat aiurea, în lumea civilizată, prin întruniri... Dar... tocmai aiurea, în afară de Rusia.

Fiecare din noi, cei de aici, căruia i s'a prilejit să vadă o luptă electorală în străinatate, ţine minte acel sentiment de admirare invidioasă ce-l cuprindea: acolo diferiţii oameni, din diferite părţi, şi cu diferite puncte de vedere—vin la un lucru comun; amicii şi adversarii se simt egal părtaşi în crearea destinelor ţării....

La noi, însă, orice activitate politică e interzisă şi netolerată, iar în asemenea condiţiuni e imposibil de luptat în sensul obicinuit. În această privinţă şi presa are o influenţă şubredă; ea nu poate publica nici un apel larg electoral şi face mai mult teorii de program, care nu prezintă nici un farmec, pe lîngă că nu au în Basarabia nici următori. Şi apoi ce importanţă pot să aibă pentru Stan sau pentru Bran, dintre Moldoveni—toate calculele gazetelor ruseşti?

Şi totuşi avem încă timp ca să ne punem pe lucru cu speranţa unui rezultat mulţumitor. Cu toate împrejurările grele, rămînînd pe terenul strict legal şi privitor tocmai şi numai la alegeri, avem, ca întotdeauna, posibilitate serioasă de a duce campania electorală. Desigur, însă, că se cere multă muncă şi rezervă. Trebue ca autorităţile locale să se arăte binevoitoare faţă de noi şi gata să satisfacă *legitimele* noastre dorinţi. Trebue ca toate elementele nerăbdătoare să lese pentru cîtăva vreme toate problemele măreţe, afară de acea electorală. Trebue unire, unirea noastră a tuturor!...

Nu putem agita de la un capăt la altul al ţării;—să înlocuim atunci aceasta prin relaţiile vii personale cu toţi localnicii! Nu putem nici a ne pune în fruntea mişcării, nici a ne scobori în mijlocul maselor electorale;—să nu aspirăm atunci la locuri de frunte, ci *să fim* de fapt şi totdeauna printre masele acestea. Într'un cuvînt, dacă intelectualii noştri ar fi măcar întrucîtva însufleţiţi, mult s'ar putea face în 3—4 luni. Dar, aci stă greutatea, aci boala acea, pe care nu ştiu cînd o vom lecui.

Situaţia politică a început să se clarifice întrucîtva în mintea ţăranului. Răzăşii, la rîndul lor, fiind scoşi după legea nouă din numărul alegătorilor şi legaţi cu ţărănimea, desigur că se vor agita mult, deoarece au făcut până acum de 2 ori alegeri osebit şi nu pot fi mulţumiţi cu starea lor nouă. Aceste două împrejurări importante, plus situaţia Moldovenilor conştienţi şi a liberalilor ruşi, ar putea aduce cea mai neaşteptată surprindere, în timpul cel mai scurt. Ne trebue însă orînduială, ne trebue presă bine răspîndită şi cu influenţă asupra forţelor intelectuale, răzleţe, dar organizate pe alocurea.

Insfîrşit, în cazul cel mai prost, am putea avea, după munca cuvenită şi posibilă, un triumf moral, care măcar că nu ar face două parale pentru momentul de faţă, ar ridica totuşi mult nivelul intereselor noastre naţionale şi ar pregăti pentru viitor un cheag sănătos....

Aşa dar totul ne îndeamnă la acţiune.... afară de viaţa inertă a sufletului moldovenesc al Basarabeanului. In jurul nostru se ridică naţiunile cu conştiinţa menirii lor; fiecare îşi caută idealul, îşi întrupează aspiraţiunile, iar noi, oare, şi de astădată ne vom îndestula cu reprezentanţii „basarabeni" dealde Sinadino şi Purişchevici? Iarăşi vom fi obiectul glumelor şi rîsului lumii întregi?

* * *

In numărul de Martie al „V. R." am arătat acele relaţii reale, stabilite în răstimpul ultimilor doi ani, între Moldovenii basarabeni şi cercurile liberale ruseşti de aci, cum stau aceste două tabere, fără apropiere şi înţelegere reciprocă, sau mai bine fără înţelegere şi cu un sentiment de depărtare din partea... noastră; pe cînd împrejurările încurînd vor putea cere o luptă electorală comună, pentru care trebue să fim preparaţi.

Inţelepciunea politică ne comandă imperios şi de mai nainte să încheem o înţelegere cu progresiştii ruşi, pentru că numai astfel am putea învinge reacţiunea. Şi natural că în acest sens nu se poate ignora nici un curent pentru fuziune. Tocmai cu asemenea tactică grupul progresist strîns unit şi bazat pe forţele Moldovenilor-alegători, ar prezenta o opoziţie puternică pentru „partidul centrului", partidul guvernamental. Apoi printre aceşti progresişti sînt mulţi bărbaţi cu influenţă şi trecere, mari proprietari etc. Aşa că întăriţi cu elementul moldovan, ar putea avea şi ei o reuşită reală (asemenea ceva am avut în cea dintâi campanie), iar pe de altă parte ei ar putea susţine şi cîteva candidaturi independente ale Rominilor.

Am spus odată, şi o repet, că dacă ar fi armonie între aceste două forţe vii ale Basarabiei, chestia naţională nu numai că n'ar suferi ci din contra s'ar dezvolta necontenit, iar succesul electoral ar trebui să fie totdeauna al Rominilor. Dar, numai dacă... In realitate, însă, să fi poftit cineva să încerce a realiza până acum unitatea aceasta atît de necesară!

I-ar fi fost cu neputinţă să rămie pe pămîntul Basarabiei, l'ar fi mîncat de mult rivalitatea personală a unora, prejudecăţile politice ale altora, indolenţa, nepriceperea şi egoizmul tuturora...

Cu toate acestea, însă, starea lucrurilor s'a schimbat mult în cele din urmă. Căci am avut un moment serios şi unic în istoria Rusiei—o lovitură mare de stat, cu zdruncinarea temeliilor tinerei noastre constituţii. Noua lege electorală a deschis ochii la mulţi din acei care credeau cu „sancta simplicitas", că sferile înalte au mare bunăvoinţă faţă de popor. Iar conduita în Dumă a celor 9 deputaţi basarabeni, în frunte cu Cruşevan şi Purişchevici a compromis mult influenţa grupurilor reacţionare faţă cu întreaga societate basarabeană. Toate aceste împrejurări, şi multe altele, desfăşurîndu-se până la toamnă, vor aduce neapărat mai multe surprinderi în timpul alegerilor. Se impune însă pe lîngă aceasta muncă, lucru serios, intensiv şi măsurat.

In această privinţă, un mare rol l'ar putea juca, dacă ar vrea, acea unică instituţiune naţională la noi: „Societatea moldovenească pentru cooperarea instrucţiunii poporane şi studiarea ţării basarabene". Deşi menirea oficială a acestei societăţi este pur culturală şi indiferentă politiceşte, totuşi numai în numărul membrilor ei se găsesc elementele cărora li se cuvine a-şi lua locul în fruntea trebilor ţării. Tocmai timpul campaniei electorale ar putea scoate societatea din inacţiunea ei şi a o preface într'un germen vital al partidului moldovenesc.

Cu atît mai mult aceasta, cu cît 2 ani întregi de nepăsare au arătat clar că în vremea de faţă a fierberii politice, orice pornire pur culturală, nelegată cu interesele înalte ale acestei vremi deşteptate, este osîndită să rămie literă moartă. Şi din contra, numai atingerea unei asemenea porniri cu idei şi manifestaţii ale vieţei contimporane, ca atingerea lui Anteu cu glia, poate însufleţi şi dezvolta orice început naţional-cultural...

Desigur că şi aiurea avem în ţară oameni inteligenţi între boeri, sînt Romîni vii printre dînşii, Romîni *get-beget*, şi s'ar părea atît de firesc ca însuşi propriul lor interes, bine înţeles, să-i împingă spre renaşterea naţională. Şi în ultimul timp tendinţa aceasta se observă tot mai mult; e trist numai, că odată cu această tendinţă se ivesc în sînul boerimii şi rivalităţile personale, aşa că până ce vor eşi pe calea politicii practice, ei se vor conduce mai mult de simpatiile intime, decît de trebuinţele de partid. In scurt, partidul, moldovenesc, ca atare, greu se va forma printre boeri şi încă multă vreme ei îşi vor separa din sinul lor numai persoane sau grupuri neînsemnate pentru aspiraţiile naţionale.

O poziţiune deosebită o ocupă pătura de Moldoveni, care, luînd parte în alegeri, se ţin totuşi departe de luptele politice: funcţionarii, profesorii, magistraţii. Aceştia, în care sufletul romînesc de mult e prefăcut de Ruşi după chipul şi asemănarea lor, ar putea totuşi fi folositori cauzei alegerilor şi celei naţionale, întrucît ei ar simpatisa şi ar putea

fi sinceri pentru cauza națională. In această privință, totul depinde însă de chipul cum ar stabili lucrurile fruntașii noștri, dacă vor stabili cîndva ceva...

Al treilea element al Moldovenimei îl formează tineretul, generația din ultimii 10—5 ani. Ea se numește în general *democrată*, dar desigur că cuvîntul democrat e falș întrebuințat aci. Categoria aceasta are vederi radicale cu privire la realitate, însă prin prizma rusească. Nu se poate zice nimic în contra ideei fundamentale, pe care o expun „tinerii" noștri, cum că poporul basarabean, numai așăzat pe baze largi democratice, poate progresa; dar dela această idee sau dela constatarea ei, până la realizare, există o mare distanță. In realitate, o idee mare cere mult timp și muncă severă, zilnică, pentru întruparea ei. Tocmai aceasta nu convine nerăbdătorilor noștri tineri. Ei nu înțeleg că orice soluție a lor nu poate avea nici o însemnătate față de viața inertă și trebuințile zilnice ale unui popor. Dorințele bune ale celor treisprezece oameni, pentru o țară întreagă, sună ca o glumă, cînd sînt exprimate cu o mîndrie și siguranța oarbă, că ele pot fi imediat realizabile.

Poate în alegerile viitoare radicalii noștri vor aduce însfîrșit un corectiv atît de necesar la tactica lor: vor renunța la problemele mărețe și universale și'și vor întoarce atențiunea spre adevăratul Moldovan, înglodat în înstrăinare. Iar experiența trecută să-i îndemne a nu mai face o opozițiune numai de clopotniță și a nu se mai lupta cu morile, ci să-i scoboare jos pe pămîntul pe care se duce lupta zilei cu răutățile ei mici și mari... E de dorit... Cu dezvoltarea noastră în viitor, desigur că nu vom putea susține unitatea complectă între elementele poporului nostru. Se va porni lupta între elementul democratic și cel boeresc sau burghez. Și numai gîndind la vremea acea, cînd oamenii noștri se vor căli, ca și fierul, la școala adevarată a dușmăniei de idei—ne bucură și ne învie speranța. Dar până atunci—unire între toți, între tineri și bătrîni!

O, si jeunesse savait,
Si vieillesse pouvait!...

* * *

Adeseori se întîmplă, însă, că tinereța nici nu știe, nici nu poate. In cercurile lumii noastre juridice găsim mai mulți Moldoveni tineri și cum se cade, toți radicali strașnici, „adînci liberali" cum se spune aci. Cu toții discută mult cum e mai bine să se apropie de popor și „ridică" chestii mărețe în pustietatea noastră a stepei. Dar să-și dea ceva seamă de groaznicul întunerec ce cuprinde acest popor în mijlocul mizeriei căruia trăesc și prin munca căruia ajung până la starea de „übermensch",—aceasta nu le suflă conștiința lor...

Te cuprind fiori cînd vezi pe țăranul nostru moldovan în starea lui cea mizerabilă, fără măcar un ajutor juridic din partea „oamenilor învățați". Cea mai întîi maximă a legilor rusești este, că „nimeni nu se poate scuza că nu știe legile"; și dacă un asemenea aforism, sau mai bine lapsus, sună absurd față cu țăranul rus—ce să mai zicem față de cel moldovean? Afară de aceasta, tocmai în Basarabia contimporană se observă un haos, nevăzut nicăiri aiurea, in ce privește ciocnirea diferitelor norme ale dreptului. Noi trăim și ne judecăm până acuma cu ajutorul legilor rusești, legilor vechi moldovenești (izvoarele bizantine prefăcute de Armenopulo și Donici), iar ținutul Izmailului își păstrează încă legile romînești din 1878. In ultimii ani au început și gravele ciocniri între vechile teorii ale „dreptului" de autocrație, cu normele constituționale...

Puteți lesne să vă închipuiți că adăogînd la acestea și obiceiul pămîntului, avem atîtea contraziceri, încurcături și amestecături, față de care țăranul este cu totul neputincios, și totdeauna nedreptățile ce i se întîmplă lui—strigă la cer. Tribunalele și diferitele camere ale judecătorilor sînt încărcate cu mii de afaceri, iar pe ulițele orașelor aleargă „avocații privați", căutînd prada. In asemenea condițiuni, față cu judecătorii care nu știu nici un cuvînt moldovenesc—populația romînă a Basarabiei găsește numai o parodie mizerabilă de dreptate...

Dar iată-i, pe tinerii noștri juriști! Fără experiență și practică, fără clienți, ei așteaptă numai să le pice cîte un împricinat in mînă, sau intră în slujbă la tribunale, în calitate de cancelarist, sau candidează și-și caută o protecție pentru o funcție de cercetor judecătoresc etc. In goana după traiu sigur, se uită degrabă toate declarațiile radicale și universale și omul practic își ia partea lui. Afară de meseria sa, el nu mai vede nimic, nici măcar acea masă a oamenilor nenorociți, care tocmai ea l'a crescut și i-a dat mijloace în lupta pentru existență.

Voiu spune, în scurt, că avem o mare necesitate de a forma aci un biurou bine întocmit și compus de 3—4 tineri juriști, activi, care să slujească serios Basarabiei nedreptățite, iar lucrul e realizabil și la ordinea zilei. Mă voiu întoarce altădată la această chestie, pe care am atins-o numai din întîmplare. Aci însă nu pot rezista de a nu reproduce un fragment dintr'o carte nouă a fostului guvernator al Basarabiei, principele Urusov *).

„Primirea regulată a petiționarilor de către guvernator este o ceremonie cu totul necunoscută în Rusia. Salonul meu de primire se umplea obicinuit de 3—4 ori într'o zi, și eram silit să ies la petiționari în fiecare ceas. Ei toți vorbeau deodată în 10 limbi diferite, pe cînd eu știam din acest număr numai două. Ruși, Ruteni, Polonezi, Ovrei, Turci, Greci, Armeni, Bulgari, Nemți-coloniști, Francezii din ținutul Achermanului, așa zișii „gagauzii" și însfîrșit în număr enorm, Moldovenii—la început mă amețeau cu totul. Moldovenii stăteau în genunchi, țineau în cap „proșemile" (petițiile) lor și, cătînd în jos, își mornăiau încet jalbele... Fiecare petiționar dorea să-mi lămurească treaba lui personal. Tot-

*) Voiu vorbi cîndva pe larg despre această carte, cea mai plină și serioasă descriere a Basarabiei, făcută de un administrator rus model.

deauna, deci, îl lăsam să spuie tot ce avea de spus şi îl concediam apoi, în care scop anume am învăţat cîte-va cuvinte moldoveneşti... In caz cînd vedeam că lucrul era important, găseam atunci în mijlocul petiţionarilor vr'un traducător, care işi implinea foarte bine misiunea lui. . . . Mai ales, însa, mă revolta o deprindere a Moldovenilor—să vie din depărtare, numai ca să-mi dee o jalbă de casaţie (de exemplu), document pe care nici nu'l puteam cerceta, deoarece „proşemia" urma să fie trimeasă prin poştă la direcţiunea gubernială. Lucrul acesta se sfîrşea obicinuit prin aceea că petiţionarul, afară de cheltuiala de drum, mai cheltuia încă 5 ruble pentru a-şi scrie o jalbă de nimic. E de necrezut ce uşor lucru este a mihni pe un moldovan: el însuşi merge spre a se jăfui, şi este cu totul mulţumit cînd poate să înmineze o frumuşică sumă de bani afariştilor care îl pîndesc în toate unghiurile străzilor"...

* * *

Mi-a ramas încă să inregistrez un fenomen foarte intristător, care vădeşte şi el lipsa desăvirşită a unui ajutor juridic pentru ţărănime. — Sătenii noştri, în număr crescînd din zi în zi, se lasă până şi de munca cîmpului, care se arată atît de bine în momentul de faţă, şi emigrează în Siberia, la Amur, etc. Din toate colţurile ţării s'a pornit strămutarea satelor, în goana după posibilitatea fantastică a unei pini mai uşoare, a unui traiu mai omenesc. Fenomenul acesta dă mult de gîndit şi iată ce constatăm în primul rînd.

Mişcarea ţărănească îi sperie pe toţi aceia care au interes ca actualul sistem economic şi politic să se menţie. Şi numărul lor e mare, iar puterea lor e şi mai mare. Mai intăi proprietarii au dat dovadă cu propaganda lor foarte originală: „Nu vă trebue pămint, oameni buni; căci tot Jidanii îl vor lua dela voi. Pentru aceea ei, şi acei care sînt cu dînşii, stăruesc ca pămintul să fie luat cu deasila dela boeri. Aici e o hîtrie jidovească numai, alta nimică".

Aşa spuneau ţăranilor mai înainte boerii cu proprietăţi de mii de hectare în suprafaţă. Acuma, însă, tactica lor s'a schimbat, deoarece n'a avut nici un efect. Clienţi şi agenţi numeroşi ai lor, împreună cu poliţia, au inceput propaganda în favoarea emigraţiunii intinse. Ţăranilor li se spun basme despre bogăţia şi rodnicia Siberiei, li se făgădueşte ajutor etc., intr'un cuvînt, nici un mijloc nu e rău pentru a scăpa boerii de proletariatul sătesc.

Şi nenorocită ţărănimea noastră, roasă fiziceşte şi moraliceşte, îndurînd ani de criză, flămîndă, fără pămînt, pierzîndu-şi increderea în Dumă, care ar fi fost să dea pămînt nou ţăranilor,—nu mai poate răbda şi se încîntă cu visul insuflat de acei „cui prodest". Sute şi mii de oameni îşi părăsesc pentru totdeauna ţara lor şi'şi caută locuri nouă. Şi nu este, se pare, nici o forţă care să poată impiedica acest trist fenomen. Dacă am avea măcar o muncitorime conştientă — ea şi-ar face datoria frăţească către ţărani. Dar noi, intelectualii, ce putem face?...

Dealtfel, majoritatea dintre noi nici nu prea se îngrijeşte de acest lucru. Se ştie că mai mulţi Moldoveni încă de mult s'au strămutat în Taurida, Caucaz şi mai departe. „Cîţi Moldoveni apoi sînt împrăştiaţi prin Podolia, pe şesurile Chersonului—şi toţi trăesc bine, slava Domnului",—auzi pretutindeni... Da, trăesc, afară de acei a căror soartă nu ne este cunoscută; afară de acei, şi mai mulţi, care au căzut în lupta primitivă pentru existenţă, în mijlocul şesurilor străine... Mulţi chemaţi şi puţini aleşi...

Limba omenească nu este capabilă să arăte tot ce îndură emigranţii moldoveni, în Siberia. Ani şi ani, fără nădejde de reîntoarcere, ei vieţuiesc ca fiarele, fără limbă, fără soartă, zdrobiţi de mersul aspru al vieţii străine şi reci. Li-i bine acelora, care reuşesc măcar să se tocmească la lucru la un oarecare mojic rus, sau chinez. Dar aceştia sînt rarii fericiţi, iar majoritatea piere...

Ni se umple cîteodată sufletul de jale, şi... trăim mai departe, egoişti, din zi în zi, parcă răul nici nu ar exista. Sintem indiferenţi, îl privim răul acesta ca cronic, ca ceva ceresc, inevitabil.

Şi răul este bun la ceva.—„O,—îmi spunea de curînd un preot—am fost conservator convins, mergeam alături cu Cruşevan... Dar din momentul cînd am văzut cu ochii mei cum sute de fraţi ai noştri, Moldoveni, de milenii întregi locuitori în ţara aceasta, îşi leapădă vatra lor pentru un Amur sau Ussuri,—m'au cuprins fiorii, mi-a zdrobit sufletul groaza. Abia acuma am înţeles însfîrşit această politică de presiune, şi de „apărare a proprietăţii private" pe care o credeam ultimul cuvînt al bunevoinţii faţă de popor. Of, Doamne, să-mi erţi păcatul acesta mare!...

Aşa se schimbă oamenii. Dar cînd veni-va oare vremea însfîrşit pentru noi toţi, ca să ne dăm samă de importanţa păturii noastre ţărăneşti pentru existenţa întregii Rominimi, pentru viitorul acestei ţări? Cînd ne vom trezi oare din apatia noastră, pentru a apăra cu frăţie acest popor, care ne-a păstrat nouă sufletul romînesc?...

Chişinău, 8 Iunie, 1907.

Alexis Nour

Cronici Bucureştene

Iunie

Nu vă 'nchipuiţi ce greu e să scrii cronici „uşurele!"
Greu, în două trei cuvinte, să vorbeşti de toate cele;
Şi în stil de telegramă, ia trudeşte-te, de poţi,
Judecînd oameni şi lucruri, să le fii pe plac la toţi!
Gusturile sînt diverse la noi, ca 'n toată Europa:
Unor preuteasa place, altor fata ei, doar popa
Nu prea place nimănuia!.... Hei, cum vrei să-i mulţumeşti?
Cum pictezi pe-un bob de linte haosul din Bucureşti?
Cum să fii fidel istoric al vre-o opt sute de ore? *)
Căci şi eu 's un fel de Momsen.... *Anch'io sono pittore!...*
Bunăoară, vara 'ncepe. Dă-o 'n cinematograf!
Cum să 'mpaci pe toţi, cînd unii văd în vară numai praf,
Insolaţii, pureci, muşte...; alţii, vilegiatură,
Aer, raze, flori, odihnă... Ah! în sînul tău, Natură,
(Mamă bună pentru unii, pentru alţii ciumă, foc!)
Cum aş vrea să-mi mut biroul, călimara ş'al meu loc,
Singura mea avuţie! Cum aş vrea, pe la Sinaia,
S'ascult Peleşul cum cîntă, sau cum urlă la Mamaia
Marea Neagră!... Insă, barde, pune-ţi grabnic pofta 'n cui,
Caraimanu 'n vara asta nu îţi-e ursit să-l sui,
Nici să te cufunzi în valul mării vecinic chinuite;
Eşti un biet calic. Ţi-e foame? Deocamdată, taci şi 'nghite!
Astăzi, vai, plăteşti cu aur aerul care-l respiri!...
Deci, în Bucureşti, te coace,—ş'ordin ai să te inspiri,
Să spui glume, să cînţi luna, pe scurt să faci pe nebunu
Cînd stomacu-ţi cere apa din Slănic numărul unu!...
Haide, biet ocnaş al Presei, fără vină osîndit,

*). Exact matematic, o lună de 31 de zile are 744 ore, dar cred că poetului îi e permis să o sporească cu 56 de ceasuri, pentrucă altminteri ritmul ar fi şchiopătat, şi S. P. V. (societatea pentru protecţia versului) ar taxa de barbar pe acela care ar face să şchiopăteze picioarele unui vers.

Nota autorului

Reia-ţi lanţul! Scrie 'ntr'una ce-ai văzut ş'ai auzit!
Cititorii vor distracţii! Du-te, hai, nu scăpa pleaşca,
La trupa liliputană care a jucat la Raşca;
Vezi „Ambasadorii", „Parcul", vezi gălăgioşii „Moşi",
Parlamentul şi şoseaua cu „muscalii-i cu galoşi..."
Vezi ş'ascultă tot, şi'n urmă misgăleşte o coloană
Ce egal să desfăteze pe boer şi pe cucoană!
Descriindu-le pe toate, nu cumva să le confunzi,
Şi să bagi în Moşi de pildă oamenii de stat profunzi,
Iar în Cameră paiaţe care scot panglici pe gură;
Ori cu gîndul pe la Braun şi menajeria lui,
Peşti şi alte lighioane nu te apuca să spui
C'ai văzut în droşti luxoase la şosea făcînd plimbare...
Pentru-asemenea greşală publicul n'are 'ndurare!
Dram cu dram, tot ce vei spune ne 'ncetat să cîntăreşti,
Să nu uiţi că rolul vorbei e s'ascunză ce gîndeşti!
Nu fi dintr'acei ce 'n negru privesc tot în astă ţară;
Tăinueşte 'n fundul minţei orice cugetare-amară
Despre cele urîcioase ce în juru-ţi se petrec,
Şi pungaşilor amabil fă-le un selamalek!
Cu un zîmbet de comandă, să proclami că totu-i bine,
C'arendaşul, bunăoară, pe plugar în puf îl ţine,
Că în dulcea Romînie, pentru ca să fiu mai scurt,
Curge-o gîrlă nesecată de sirop şi de iaurt!...
Nu! Nu spune adevărul! Să n'aşezi oglinda 'n faţă
Slutului, că ţi-o va sparge! Din potrivă, mi-l răsfaţă,
Zi-i că-i Făt-frumos, că altul mai cu nuri în lume nu-i,
Iar de-i cocoşat poetul, „cocoşelule" să-i spui!
Numai astfel poţi să intri 'n graţiile tuturora
Şi s'ai punga pururi plină ca să chefueşti la Flora!
Unguri nu-s numai în ţara lui Arpad. Orice norod
Are Ungurii lui, care, pe un Vaida Voevod
Il sfăşiu şi'l pun pe crucea de martir întotdeauna...
Cazul Iorga-i din excepţii. Cel ce-şi puse semiluna
Semn pe-a sale buletine, par'c'ar fi un „june turc",
Deşi are drept deviză: „cele sfinte nu se spurc'",
Deşi spune adevărul orişicînd şi la oricine,—
N'a păţit nimic. Din contra, văd că-i merge foarte bine...
Azi e deputat! Fireşte, eu îi fac un compliment,
Căci e-o rară cioară albă astăzi un independent!
Dar, nu-mi plac independenţii ce dă 'n Dumnezeu cu barda,
Ci acei cu cumpătare ce nu poartă la gît sgarda
Şi aleg de la partide ce e rău şi bine ce-i:
Sper că deputatul Iorga o să fie dintr'acei,
Nu din cei ce sistematic tuturor pe rînd ostil e,

Practicînd independenţa ca domnul Costică Mille,
A 'njura pe toţi şi toate-i un program de om năuc;
De-i independenţă asta, am să mă fac mameluc!...
Dar, politicei acuma să-i puiu punct. Sosi căldura
Şi 'ntăi chestie-arzătoare este vilegiatura.
Toată lumea din oraşe fuge par'că de tătari;
Cei din urmă coate-rupte, mititei funcţionari
Spre-a pleca la băi, la ţară, îşi scontează mica leafă,
Şi, cînd se întorc, ştiu bine c'or să se scarpine 'n ceafă,
Şi un an or să plătească, cu privaţii şi dureri,
Doar o lună petrecută 'n problematice plăceri.
Căci, zău, unde-i chilipirul să-ţi laşi patul de acasă
Şi tabieturile toate, şi înbelşugata-ţi masă,
Ca să ţii de urît noaptea ploşniţelor din vre-un han
Şi să dai doi lei pe-o fleică ce nu face nici un ban?
Şi 'ncai de s'ar duce snobii pentru aerul de munte,
Spre a-şi răcori 'n tufişuri de păduri trudita frunte,
Spre-a uita între atîtea şi atîtea frumuseţi
Grijile şi prozaismul unei plicticoase vieţi!...
Aşi! la naiba! Poker, baluri, „clopote" la damicele:
Ei, la munţi, mai proastă viaţă duc ca noi în cafenele!
....Cel puţin, în cafenele, pe la Bucureşti, mai faci
Uneori literatură... Cu minorii săi ciraci,
La o masă, Macedonsky, le citeşte o poemă
Şi, cînd a sfîrşit asvîrle, o solemnă anatemă
Ţării noastre idioate, ce consacră mari poeţi
P'un Coşbuc, p'un Eminescu, p'un Vlăhuţă....—„Măi băeţi!"
Zice El către discipoli... „Iar Eu, geniu, cum vedeţi,
„Nu am încă pân'acum măcar cinci statui în piaţă,
„Stihurile-mi decadente încă 'n şcoli nu se învaţă,
„Şi—ce e mai grav, mai jalnic, ceea ce m'a desperat,—
„Mişu Dragomairescu mi-a furat pe Cincinat!"
....La o altă masă, Chendi (îl cunoaşteţi... din „Furnica")
Naţionalistul cuşer editat de către „Ica",
Îşi citeşte un articol unui grup de vre-o trei pici
Şi, din cînd în cînd, el insuşi:—„Vezi ce fin am fost aici?"
....Ah, literatura noastră! Ce salată de spanac!
D'aş avea noroc ca Schroeder, m'aş jura să nu mai fac!
Dar, de oarece la pungă sînt uscat cum e o iască,
Voiu urma să public cronici proaste 'n „*Viaţa Romînească*".

George Ranetti.

Cronica Literară

— Literatura „incendiară", „anarhistă", „etc." —

Gazetele noastre nu pot fi învinuite de o excesivă preocupare cu literatura. In ele nu vei găsi aproape niciodată vre-o judecată asupra producţiei literare din ţară.

In această revistă, am publicat multe bucăţi datorite fruntaşilor literaturii noastre: în gazetele politice nici o vorbă. Am publicat remarcabile debuturi: în gazetele politice nici o vorbă. Am editat lucrări de valoare: în aceleaşi gazete nici o vorbă.—E drept că acest lucru îl putem afirma şi despre „revistele" noastre; dar în privinţa lor explicaţia e alta: ele îşi admiră propria lor producţie pe care, de cele mai multe ori, o consumă singure.

Şi facem constatarea aceasta nu spre a ne plînge. O, nu, de loc! O facem din altă pricină. Anume:

Iată, în luna aceasta, o avalanşă de... „critică literară", prăbuşită în capul nostru de pe înălţimile cugetării redactorilor dela diferite gazete din Capitală, din A doua Capitală, din Capitalele de judeţ şi din Capitalele de subprefecturi...

Ce s'a întîmplat?

Un lucru foarte simplu: Stimabilii redactori „politici" au binevoit să transforme două bucăţi din revista noastră—o poezie şi o schiţă—în *articole politice* şi apoi, şi deci—după îndatorirea ce le impune meseria lor—s'au pus pe „combătut".

D. Vlahuţă a scris „1907"... Aşa! 1907? Ei, dacă-i aşa vorba, şi-au zis gazetarii noştri, va să zică Vlahuţă face un *articol* despre evenimentele anului! Să vedem ce spune? Bate în struna noastră? Nu! Atunci să polemizăm cu Vlahuţă!—Şi cine e director la „V. R."? D. C. Stere, care face parte dintr'un partid! Dar ştii că lucrul e minunat! Apoi ia hai să implicăm şi pe d. C. Stere, căci facem o mică afacere de partid! Şi de ce n'am implica şi partidul din care face parte d. Stere? Ia hai să cerem demisia guvernului!... Te pomeneşti că revenim la putere şi recăpătăm primariatele, prefecturile şi comisariatele!...

Şi atunci o polemică bine condusă, cu d. Vlahuţă, cu d. Stere, cu d. Brătianu, cu d. Sturdza!

Şi iată, apoi, şi gazetele „guvernului" dovedind că *articolul* d-lui Vlahuţă n'are cutare înţeles şi că are cutare.

De sigur că ar fi fost mai potrivit ca ziariştii noştri să discute poezia d-lui Vlahuţă cu un tratat de estetică în mînă, şi nu cu Dreptul Constituţional al d-lui Disescu,—dar noi sîntem mulţumiţi şi cu atîta: Bine că s'au dedat la „critica literară" şi aşa cum pot! Numai de nu s'ar opri chiar dela început...

D. Sp. Popescu a scris un capitol *„din psichologia celor mulţi"* (nu din psichologia *sa*). El a zugrăvit starea sufletească a unui ţăran şi a arătat că ţaranul are multe năduhuri şi nemulţumiri. Tot ce vorbeşte Moş Gheorghe vorbeşte..... Moş Gheorghe, nu d. Sp. Popescu. Tot ce vorbeşte Moş Gheorghe este vorbit pentru a caracteriza pe „unul din cei mulţi"... Şi d. Sp. Popescu, dacă e vinovat de ceva, e că, de şi a priceput că e nemulţumire în sufletul ţăranului, — n'a priceput, totuşi, *cîtă* nemulţumire este, căci Moş Gheorghe, după două luni dela compunerea bucăţii d-lui Popescu, a făcut răscoalele... Aşa dar, se poate imputa d-lui Popescu că a creat un ţăran prea resemnat... Dar, în sfîrşit, toate acestea nu sînt în discuţie, căci „criticii literari" dela gazete au transformat bucata d-lui Popescu în *articol* de ziar şi au început să polemizeze cu.... Moş Gheorghe? Nu! Cu d. Sp. Popescu...! Şi nu numai cu d. Popescu, ci şi cu d. Stere, şi cu d. Sturdza... Şi au cerut... „demisia cabinetului"...

Inchipuiţi-vă acuma la ce „polemică" ar fi gata să se dedea aceşti ziarişti cu un romancier care are cîteva sute de tipuri, care emit tot felul de idei!—Iată un tip dintr'un roman, să zicem al lui Balzac, care face apologia crimei şi a incestului!... Aha, va jubila ziaristul, de pildă junimist, Balzac e un criminal imoral! Directorul revistei, în care s'a publicat romanul, alt mizerabil! Partidul, probabil monarhist, din care face parte directorul, un partid mizerabil!... „Monarhiştii din Franţa recomandă paricidul şi incestul"!

Scriitori romîni, nu cîntaţi suferinţele poporului, că sînteţi „incendiari" şi „anarhişti"! Scriitori romîni, nu zugrăviţi, în operele voastre, decît personagii fericite, politicieni junimişti, oameni pentru care lumea aceasta e cea mai bună cu putinţă din lumile cu putinţă bune,—altmintrelea sînteţi „incendiari" şi „anarhişti"!

G. I.

P.S. O Gazetă, ca să „critice" mai ştiinţific, a *trunchiat*, conform cu ceea ce voia să „dovedească", pasajele citate din bucata d-lui Popescu... ştiţi, cum se face cu articolele „presei adverse"...

Cronica Artistică

— Cei din urmă iconoclaşti —

Era pe vremea cînd în creştinescul imperiu al Bizanţiului, abia se statornicise cultul icoanelor.

In marea sală a celor XIX Paturi, Leon Isauricul citi primul edict contra imaginilor sfinte. Incepînd dela această dată, toate imaginele religioase, toate exvotorile cu blînda privire a Panaghiei, toate mozaicurile cu figura îndurerată a divului „Fiu al lui Theos" precum şi toate iconiţele ferecate în aur şi argint, de prin altarele pompoaselor bazilici, trebuiau să fie distruse, de voe de nevoe, de către supuşii Bizanţiului. Odată ordinul dat, el şi fu pus în execuţie. Bine'nţeles că reacţiunea nu întîrzià, şi ea fu singeroasă. Cu privire la aceasta, istoria spune că pe uliţile Bizanţiului sîngele vărsat se adunase în bălţi unde se vedea înnotînd membrele mutilate ale celor care opuneau rezistenţă şi iarăşi că, cînii flămînzi eşiau din bazilici ducînd în gură braţe tăiate de care atîrnau încă talismane preţioase, iconiţe şi alte podoabe. Se întîmpla cîteodată ca pioşii închinători la icoane să aibă cîte o mică victorie şi atunci prigonitorii procedau şi mai crunt înnăbuşind în foc şi sînge protestul zeloşilor iconolatri. Istoria a însemnat toate grozăviile făptuite în numele Crucii, acuzînd astfel evlavia exaltată a unora şi erezia dezordonată a altora. Şi de unde pornise această nouă urgie pe capul bieţilor mucenici? Ce pericol ameninţa fastuosul şi molaticul Bizanţ sau cine se apropiase cu gînd rău de skiptrul cu mîner în cruce al sfinţitului Autocrator? Un împărat zmintit poruncise să se sfărîme toate sfintele icoane pe care Consiliul din Niceea le oferise spre închinare drept credincioşilor.

Acum aceşti năprasnici stăpînitori zac în necropole uitate, sectarii iconoclaşti au dispărut şi Bizanţiul povesti-va încă vremurilor ce va să vie faima de odinioară. Icoanele însă, acele obiecte ale cultului care inteţise atîta vreme luptele aceloraşi fraţi creştini, au rămas şi ele explică pănă la un punct acea fanatică rezistenţă a iconolatrilor. Toate icoanele rămase din vechiul Imperiu de Răsărit sînt de o uimitoare expresie. Cît e de adîncă, de nepătrunsă icoana lui Isus, cît e de duioasă, de blajină a-

ceia a Precestei; nimic din actuala decorațiune nu a putut să întreacă expresivitatea icoanelor bizantine. Și e, poate, aceasta ușor de explicat. Mai pătrunși și mai aproape de personalitatea lui Isus, artiștii timpului de atunci, de la tăcuții apostoli care sgiriiau pe păreții catacombelor imagina *Ihtisului*, acest rebus mistic care ferea pe cel ce mărturisea în Cristos de ochiul prigonitorului, și până la călugării-pictori ai primelor mănăstiri, știau să pună mai mult adevăr decît decoratorii timpului nostru, dintre care unii s'au rătăcit cu totul de orientarea cea dreaptă; așa încît se poate spune că cele dintăi decorațiuni religioase sînt și cele mai apreciabile, întrucît ele păstrează în sine sîmburele credinții ce a încolțit în aceiași vreme și pentru aceiași credincioși, între care se numără și primii decoratori creștini.

De la bizantini, decorațiunea a trecut pe mînile călugărilor de la Athos, care au întregit cu multă pricepere sistema iconică, însemnînd pentru totdeauna un gen de pictură cu technica și școala ei aparte. Tot de la acești călugări-pictori moștenim și noi cele mai de valoare decorațiuni religioase, care în București se văd la Stavropoleos, Narthexul din Biserica Batiște, Pitar-Moșu și Biserica Sf. Ștefan din Calea Calarașilor. (Aci au rămas numai în medalioane). Și cine ne poate spune că la un moment dat noi n'am avut de la Tismana până la Putna aceiași decorațiune cu aceleași mîndre frescuri zugrăvite din porunca evlavioșilor noștri voevozi și cu mîna vestiților pictori athoniți..... Că așa trebue să fie, ne-o dovedește asemănarea frescurilor luate din oricare parte a Țării romînești, care, executate în aceiași factură, reprezintă și acelaș tip.

Au venit vremurile însă, ca toate aceste icoane neprețuite atît ca adevăr religios cît și ca adevăr artistic să fie ditsruse fără milă, nu din poruncă înaltă, dar din nepăsare și rătăcire s'au prăpădit frumoase frescuri, în totul sau în parte, după cum îl tăia capul pe cel căruia i se încredința repictarea unei biserici. Astfel au perit numeroasele decorațiuni de la Biserica Agiù, tot așa am pierdut pentru totdeauna cele mai bine păstrate decoruri (bine, până la restaurare) de la Biserica Batiște, cele de la Biserica Sfinții, Scaune și încă vre-o cîteva biserici, între care și Sf. Stefan. Toate aceste monumente până acum cîțiva ani*) păstrau încă prima frescă în toată frumusețea și puritatea stilului athonit, a căreia școală eminamente expresivă ne-a dat acele Preciste duioase, acei Cristoși drepți în seriositatea lor, sau în fine acei mucenici îndurerați, pe buzele cărora a încremenit cuvîntul Evangheliei. Și cine ne-a prăpădit această bogăție de decorațiuni, pe care sîntem siguri că se găsesc cîțiva în țara asta ca să le socotească drept comori de artă demne de renume? Cine și-a permis să ne nimicească și nouă acele Preciste plînse ca după Cel ce se duce, acei Cristoși temuți în înțelepciunea cu care privesc din bolți, sau înfine acei apostoli scofîlciți de veghe și de posturi, propovăduitori de bine și adevăr? Cine sînt *inconoclaștii* timpurilor noastre? Să

*) Biserica Batiște a fost *prăpădită* în vara trecută.

nu răspundem cu nume să nu precizăm fapte pentru ca să nu învinuim*) Să se știe însă că de la un capăt la altul al Țării, sub pretextul reînoirii, ni se distrug vechile icoane athoniste, aceste prețioase documente de decorațiune și ortodoxie. Un preot, ca să complacă drept credincioșilor din parohia sa, tocmește un zugrav care înfrumusețează, zice el, biserica cu sfinți de modă nouă; un tînăr necopt, abia eșit din școala de Arte Frumoase—unde nu se studiază pictura bisericească—se angajează cu repictarea unei biserici și aduce acolo desenul și technica învățată în academie; un Grec sau Sîrb de pripas colindă satele și cade la învoială cu arendașul ageamiu pentru a zugrăvi din nou biserica cea veche din vîrful dealului, în stil secession! Un pictor de-a treia mînă se dă de bine pe lîngă epitropul unei biserici și cade la învoială cu acesta pentru a restaura pictura bisericii. E de-ajuns cred; dacă înșirarea acesta nu ar avea ceva întristător pentru noi, am continua mai departe, arătînd isprăvile acestor noi iconoclaști, cărora nu li se opune nici o împotrivire și care, senini la conștiință pe cît erau de barbari iconoclaștii din istorie, trec cu văpseaua cea nouă peste frescurile vechi.

Și răul mai are o față. In locul frumoaselor și bisericeștilor imagini, se pun sfinți de moda cea mai nouă, fasonați, chipeși, ce nu sînt de legea noastră, cum nu sînt nici de caracterul decorativ al unei picturi murale. Inlocuirea aceasta are ceva din inconștiența barbarilor năvălitori, care impuneau cetăților cucerite pe idolii lor.

Și nu e nimeni care să se împotrivească celor din urmă iconoclaști?

A. Baltazar.

*) De altfel făptașii nici nu pot fi trași la răspundere.

Cronica Ştiinţifică

— Cristalele lichide şi teoriile asupra vieţii —

Mulţi vor fi surprinşi cetind aceste cuvinte: cristale lichide. Cu toţii ştim că un cristal este un corp solid, avînd o anumită formă geometrică, pe cînd un lichid, n'are forma lui proprie ci o ia totdeauna pe aceia a vasului în care e închis. Ar urmă că starea lichidă a materiei este incompatibilă cu starea cristalizată.

Aşa ar fi, dacă ne-am mărgini să considerăm numai forma geometrică şi consistenţa. Dar cristalele, aşa cum le cunoaşte fizica clasică, mai au şi alte particularităţi, dintre care cea mai de căpetenie este orientarea moleculelor după un anumit sistem de puncte în spaţiu; ca urmare a acestei orientări sînt proprietăţile optice particulare ale celor mai multe cristale.—Ştim, de pildă, că silicea cristalizată are proprietăţi optice cu totul deosebite de ale silicei amorfe.—După fizica clasică însă, aceste două caractere, starea solidă şi orientarea moleculară, sînt indisolubile. Ea nu poate concepe o orientare moleculară permanentă, decît într'un corp solid. In lichide, orientarea n'ar putea exista findcă moleculele sînt mobile una faţă de cealaltă.

Şi cu toate astea, profesorul Lehmann, din Karlsruhe, studiind proprietăţile optice ale mai multor substanţe în fuziune, sau, mai ales, în amestecuri cu alte substanţe streine, a văzut că, în anumite condiţiuni, se formează în sînul masei lichide agregate moleculare cu formă definită, care, în lumina naturală şi în lumina polarizată, prezintă caracterele optice ale cristalelor. Aceste agregate sînt lichide, căci se pot uşor deforma prin presiune. Ele pot avea forme foarte felurite: bastonaşe, sferule, firişoare, ace, etc.—Lehmann şi elevii săi au găsit o mulţime de substanţe organice care pot forma astfel de *cristale lichide* şi, observindu-le la microscop, au descoperit la ele cîteva proprietăţi importante de

cunoscut, atît de către fizicieni cît, mai ales, de biologişti. Iată cele mai însemnate din ele.

Oleatul de amoniu formează nişte cristale de formă piramidală, care au proprietatea de a se contopi cîte două cînd vin în atingere şi a da naştere unui cristal mai mare, ce are exact aceiaşi formă ca şi cristalele mici din care a provenit.—Acest fenomen e cît se poate de asemănător cu conjugarea dela organismele inferioare.

Eterul etilic al acidului paraazotibromcanelic poate da naştere unor firişoare lungăreţe ce se mişcă în lichid ca nişte şerpi, învîrtindu-se adeseori şi în jurul axei lor longitudinale.

Dar fenomenul cel mai izbitor este cînd cristale de acestea, în formă de bastonaşe, cresc într'una şi cînd, ajungînd la o anumită dimensiune, se taie în două jumătăţi egale. Fiecare din aceste jumătăţi se mişcă, creşte până ajunge dimensiunile cristalului primitiv şi apoi se taie şi ea în două şi aşa mai departe.—Acest fapt este imaginea cea mai apropiată a diviziunii celulare.

Ziceam că fenomenele ce se petrec cu cristalele lui Lehmann sînt importante de cunoscut în special de biologişti. De ce?

Oricine a cetit puţină biologie generală ştie că s'a discutat, se discută şi se va discuta încă multă vreme asupra mecanismului intim al fenomenelor vieţii. Astăzi, încă, savanţii biologişti sînt împărţiţi în două tabere: una, cea mai puţin numeroasă, care susţine teoria numită *neovitalistă* şi alta, cea mai numeroasă, susţinînd teoria *fizico-chimică* a vieţii.—Această din urmă teorie cîştigă din ce în ce mai mult teren în detrimentul neovitalismului. Ea pretinde, în scurt, că toate fenomenele ce le prezintă vieţuitoarele, oricît de complicate ar fi ele, nu sînt decît fenomene fizico-chimice, din care unele se pot observa, altele se vor mai descoperi, şi în natura neorganizată, dar care în fiinţa vie se îngrămădesc în aşa mare număr, se influenţează şi se condiţionează unele pe altele în aşa grad, în cît rezultanta generală a acestei fenomenalităţi prodigioase ne apare sub formă de fenomene cu totul distincte de cele ce observăm în natura brută.

Neovitalismul, la rîndul său, afirmă şi el că organismul viu nu pune în joc alte forţe decît cele fizico-chimice, dar ele nu se desfăşoară la voia întîmplării ci sînt *conduse* de către un *ce*, pe care l'am putea asămăna cu chimistul care supraveghiază şi conduce reacţiunile dintr'o fabrică de producte chimice. Există pentru neovitalism o *forţă diriguitoare* în organism, care porunceşte ficatului să fabrice glicogen, creerului să gîndească, ochilor să vază etc. Această forţă face totul, ştie tot ce se petrece în organism. Ea se bucură de multă autoritate, pentrucă celulele o ascultă cu sfinţenie; cînd ea le spune să se specializeze, fiecare în vederea unei anumite slujbe, ele o fac numai decît. *Dominanta* aceasta (după cum o numeşte Reinke) este agentul finalităţii şi tot ea regulează, cu o măestrie neîntrecută, pla-

nul după care se va face diviziunea celulelor, dezvoltarea şi constituirea animalului ori plantei adulte.

Dominanta şi-a găsit adepţi şi în Franţa şi în Germania, dar pe malurile Dunărei de jos s'au găsit unii care i-au schimbat numele, zicîndu-i *suflet.* Aceşti savanţi romîni au făcut în această privinţă progrese mari şi sîntem îndreptăţiţi să ne aşteptăm ca într'o zi să ne demonstreze pe cale experimentală existenţa lui Dumnezeu.

Neovitalismul, doctrină formulată şi acceptată de persoane prea grăbite să explice totul, este dăunător mersului ştiinţii. O teorie ştiinţifică nu trebue să se mărginească numai în a explica şi înlănţui faptele cunoscute; ea trebue să mai fie şi *folositoare,* adecă să înlesnească descoperirea de fapte nouă. Şi pentru a fi folositoare, trebue ca pivotul său să fie un element abordabil pe cale experimentală.—La ce folos se poate aştepta ştiinţa dela o teorie al cărei sîmbure e format din dominante, suflet şi chiar Dumnezeu? Sînt acestea lucruri care să intre în cadrul experimentării?

Infinit mai folositoare este teoria fizico-chimică a vieţii, fiindcă ea împinge ştiinţa spre progres, imboldind pe savanţi să caute raporturi nouă între fapte şi să fie conduşi astfel la descoperirea altor fapte pănă acum necunoscute.—Dar acestei teorii nu trebue să-i cerem încă să ne explice fenomene biologice complicate ca: forma specifică, adaptarea, ereditatea etc. Pînă acum ea este neputincioasă în această materie. Vor veni însă şi timpurile acelea, cînd toate fenomenele vieţii vor fi susceptibile de o explicare pur fizico-chimică.

Trebue să ştim numai să avem răbdarea cerută unor adevăraţi oameni de ştiinţă, care-şi dau samă de complexitatea fenomenelor naturii şi de greutatea ce întîmpină cercetătorul de a le disocia şi studia în mod izolat.

Revenind la cristalele lui Lehmann, să ne întrebăm ce impresie fac ele asupra neovitaliştilor?

Se 'nţelege că din moment ce ele se mişcă singure, cresc şi se divid, iar cristalele fice cresc şi ele şi se divid la rîndul lor, neovitaliştii sînt obligaţi, spre a fi credincioşi doctrinei ce profesează, să le doteze cu viaţă, cu dominante, cu suflet, căci aşa fac ei cu celula care se mişcă, creşte, se divide.

Desigur că cristalele lichide îi pun în mare încurcătură pe bieţii neovitalişti, dar cu atît mai rău pentru doctrina lor.

Cît pentru noi, adepţi ai doctrinei fizico-chimice a vieţii, fenomenele observate la aceste cristale sînt o indicaţiune preţioasă în calea ce urmărim.—Şi în adevăr, nimic nu ne împiedecă pe noi să presupunem că între fenomenalitatea relativ simplă a naturii brute şi fenomenalitatea extrem de complexă a naturii organizate, există grade intermediare, care fac trecerea dela una la alta. Noi însă nu cunoaştem pînă acum aproape nimic din fenomenalitatea intermediară. Lanţul între fenomenele naturii brute şi cele ale organismului viu este întrerupt, (întreruperea existînd

numai în cunoştinţele noastre), îi lipsesc o sumă de inele ce trebuesc găsite.

Ei bine, unul din aceste inele este reprezentat de sigur prin fenomenele ce au loc la cristale. Se ştie şi s'a insistat de mulţi savanţi asupra asemănărilor ce le prezintă cristalele solide cu fiinţele vieţuitoare. Cristalele solide cresc, îşi iau o anumită formă determinată de natura substanţei ce cristalizează, îşi repară rănile, se înmulţesc prin însămînţări într'un mediu anumit etc.

Cristalele lichide, cu proprietăţile lor de a se mişca, de a creşte şi de a se divide, reprezintă un nou inel al lanţului ce leagă fenomenele vieţii de cele ale naturii nevieţuitoare.

Pentru noi, cristalele lichide nu sînt vieţuitoare, ci reprezintă numai unul din paşii pe care-i face natura, cînd trece dela nevieţuitor la vieţuitor.

Dr. D. Călugăreanu.

Cronica Internă

— Amnistia —

Sînt împrejurări, în viaţa popoarelor, cînd amnistia e singurul mijloc demn de a rezolvi o situaţiune,—mijloc impus şi de elementarul simţ de umanitate şi de înalta raţiune de Stat.

Ţara Romînească trece astăzi tocmai prin astfel de împrejurări.

Îmi veţi permite să las deocamdată consideraţiunile de ordine sentimentală, care nu pot convinge decît pe cei... convinşi.

Să ascultăm numai glasul raţiunii.

O crimă, care atrage după sine fatal fulgerele legii, presupune întotdeauna o ordine stabilită şi acceptată de toţi: crima se prezintă atunci ca o abatere de la normă, şi pedeapsa ca corolarul ei necesar.

Un fapt însă, oricît de imoral în sine şi dăunător societăţii ar fi, nu poate fi pedepsit atunci cînd el este consacrat de judecata şi sentimentul societăţii însăşi,—pe care pedeapsa e menită să o apere—cum, de pildă, se întîmplă cu moravurile înrădăcinate adînc în viaţa unui popor.

Vendeta în Corsica sau Caucazia, infanticidul în Polinezia, asasinarea bătrînilor la unele triburi din Nordul Siberiei, formele de promiscuitate sexuală citate cu profuziune în cărţile lui Morgan, Spencer, Tylor etc., sînt tot atîtea fapte, după judecata noastră, imorale şi antisociale,—dar care om sănătos la minte ar putea pretinde că ele ar trebui combătute acolo prin pedepse aspre?

N'ar fi nici drept nici raţional de a pedepsi toate aceste fapte, care nu sînt în contrazicere cu ordinea stabilită şi recunoscută de popoarele în chestiune, fiindcă aceasta s'ar reduce la idea absurdă de a pedepsi un popor întreg pentru moravurile lui.

Pe de altă parte se poate întîmpla ca faptele reprobate de ordinea stabilită să nu poată atrage după sine nici o pedeapsă, atunci, cînd într'un moment dat, dintr'o împrejurare sau alta, această ordine însăşi este tulburată, sau mai bine, dacă ne-am exprima aşa, e suspendată sau chiar desfiinţată.

Cine ar putea pedepsi, de pildă, toate grozăviile ce se săvîrşesc pe bordul unui vas naufragiat, cînd instinctul de conservare, desgoleşte fiara, în toată sălbătăcia ei primitivă, în omul cel civilizat? Cine s'a

gîndit să pedepsească, după incendiul cel mare al „Bazarului" din Paris, pe acei ce culcau la pămînt, cu lovituri de ciomege, pe logodnicele, nevestele sau chiar pe mamele lor, pentru a-şi deschide drumul spre uşă?...

Mişcările revoluţionare, cînd cuprind masele populare adînci, se caracterizează tocmai printr'o astfel de suspendare a ordinii stabilite: am putea spune, în limbajul lui Hobbes, că atunci, se denunţă acel „contract social", în virtutea căruia a fost încetat „bellum omnium contra omnes" şi s'au impus societăţii toate normele de drept şi toate prescripţiunile moralei....

Aci e izvorul grozăviilor în toate războaele civile.

Intr'un războiu civil, însă, ca în toate războaele, nu sînt faţă în faţă criminali şi oameni ai legii—oricare ar fi aparenţele,—ci două tabere duşmane.

Şi am avut un adevărat războiu civil (prea lesne am uitat acel moment, cînd membrii elitei noastre îşi trimeteau nevestele şi copiii la Braşov, spre a-i pune la adăpost....): atunci cînd artileria noastră bombarda satele din Muntenia,—eram în faţa unui act normal de represiune a crimelor săvîrşite (şi nu vorbesc aci de *violenţa* represiunii), sau a unui *act de războiu?* Sau atuncea cînd se împuşcau la marginea satului, după ordinul unui ofiţer sau sergent major, cei denunţaţi de către... „invingători"?....

Trebue să avem curajul de a privi adevărul în faţă. Represiunea, oricît de cruntă, nu numai că trebue exercitată în anume forme legale, dar ea nu poate fi îndreptată decît împotriva celor ce sînt *personal* vinovaţi, pe cînd un act de războiu nu e dominat decît de un singur scop: *biruinţa* cu ori-ce preţ; cînd o cetate e asaltată, cine mai gîndeşte la suferinţile populaţiunii pacinice şi nevinovate?

In zădar ni s'ar spune că de o parte se aflau reprezentanţii ordinii şi ai ideii de stat, pe cînd de cealaltă parte numai anarhia.

Aceasta nu schimbă esenţa lucrurilor.

E vădit că o mişcare revoluţionară, ce nu s'a născut dintr'o acţiune politică conştientă şi organizată, ci numai din isbucnirea elementară a patimilor pornite de suferinţi nespuse,—oricît de legitime ar fi în sine revendicările populare,—nu poate duce decît la anarhie.

Dar anarhia nu poate fi o stare socială definitivă, ea cel mult poate duce la o nouă ordine,—probabil, în cazul nostru,—impusă din afară, prin spulberarea tuturor elementelor ordinii celei vechi a statului Romîn, mormîntul năzuinţilor de veacuri ale unui neam obidit, ce a fost trăit....

Să nu uităm, cum spune R. von Ihering, că „anarhia este nega-„ţiunea formei de stat însă-şi, este disoluţiunea desăvîrşită a societăţii. *Ori-„cine* ar veni să pue capăt unei asemenea stări de lucruri, şi, prin ori-„ce mijloc, *prin foc şi sabie*,—un uzurpator pămîntean sau *un cuceritor „străin*,—el are dreptul la recunoştinţa societăţii...." *(Zweck im Recht* v. I, p. 313).

Oricine!...... Dar acest „detaliu" nu ne este indiferent...

Ori-şi-cum, odată ce sintem siliți să explicăm şi să justificăm acțiunea de stat prin ast-fel de considerațiuni, e vădit că am trecut printr'un adevărat războiu civil, că „pactul social" a fost un moment suspendat...

(In treacăt să fie zis, în lumina acestor considerațiuni, cît de ridicolă ne pare invocarea articolelor codului penal înpotriva prefecților care, în *aceste* împrejurări, căutau să intervină mai energic în raporturile dintre proprietari, arendaşi şi țărani...)

Atunci?

După ce ordinea a biruit, cea dintăiu grijă a învingătorilor, ca să păstrăm limbajul acesta convențional, trebue să fie *reînoirea contractului social*. Şi aceasta nu se poate face prin dominațiunea forței brutale, nici prin fulgerele codului penal înpotriva învinşilor, ci numai prin *împăciuirea sufletelor*, prin uitare şi iertare, prin înfrățirea învingătorilor şi a învinşilor de ieri.

Să nu scăpăm din vedere, că în condițiuni normale, cînd un om săvîrşeşte un fapt penal, acesta nu este numai reprobat de simțimîntul public, dar şi însuşi făptuitorul—afară de cazurile patologice,—chiar dacă nu se căeşte, simte totuşi ligimitatea represiunii.

Dar în mişcările populare, determinate totdeauna de adînci cauze sociale, şi învingătorii şi învinşii au credința ireductibilă în dreptatea cauzei lor.

In asemenea împrejurări, pedeapsa nu poate apărea ca un act de justiție, ci de răsbunare şi de ură.

Dacă au trecut vremurile cînd războaele între popoare duceau la exterminarea sau robirea celui învins, nici răsboaele civile nu mai pot avea de urmare acte de răsbunare din partea învingătorilor ci, alături de opera de reparațiune a relelor sociale care le-au dat naştere, trebue să vie şi un act de înaltă înțelepciune socială, iertarea, *amnistia*.

Numai astfel se poate ajunge la o pace socială temeinică.

Astfel, considerațiunile, dacă voiți *sociologice*, asupra amnistiei, ca act prin care se reînoeşte „contractul social", suspendat în epoca mişcărilor revoluționare, cînd nu se pot aplica normele obicinuite de represiune penală, se concretizează în *rațiunea de stat*, în interesul superior de a asigura desvoltarea normală şi paşnică a statului; ele corespund, pe de altă parte, şi simțului elementar de umanitate.

Destule victime!

Să întoarcem mai curînd această pagină tristă a istoriei noastre, pentru care sintem responsabili în primul rînd *noi*, cei care ne bucurăm de toate privilegiile, *noi* care avem toată puterea, *noi* care am lăsat ca dureri nealinate să dee naştere la atîtea patimi şi la atîta ură, —*noi*, nu cei nenorociți, orbiți de suferință, din satele întunecate.

Să întoarcem această pagină *cu totul*, şi pentru ei şi pentru ceilalți nenorociți, care în numele ordinii au depăşit măsura, chiar cea iertată de împrejurări...

Vor scăpa cîțiva făptuitori de rele ce s'au folosit de vremuri tulburi pentru a-şi da drumul pornirilor spre pradă şi omoruri; vor scăpa cîțiva amețiți de putere, de biruință, care nu şi-au putut stăpîni instinctele sanguinare, ce se trezesc în ast-fel de clipe?...

Pentru aceasta, să rămînă încă luni de zile sub povara investigațiunilor, fatal pătimaşe, mii şi mii de simpli rătăciți?

Şi cine poate găsi aci cumpăna dreaptă, cine poate fixa limitele cele iertate de împrejurări, cine poate măsura marginile răspunderii?

Să întoarcem pagina...

* * *

In răspunsul ce a dat la interpelarea d-lui N. Iorga, Ministrul de Interne a accentuat greutățile problemei din punctul de vedere al omului de guvernămînt, rezervele şi distincțiunile ce trebuesc făcute.

Imi dau bine seamă de ele, îmi dau bine seama şi de faptul că amnistia nu poate, *nu trebue* să plece dela parlament.

Nu voesc să discut aici nici dificultățile tecnice, nici considerațiunile constituționale.

In această clipă de grea cumpănă, cînd tot viitorul nostru a fost pus în joc, cînd în mijlocul sbuciumului valurilor tulburi ale politicii noastre s'a simțit nevoe măcar de un punct statornic pentru a arunca ancora de nădejde,– şi manifestul de reforme ne-a fost dat în numele Regelui,—înțeleg că şi acest act de dreptate şi de iertare ne va veni tot de sus.

Cînd egoismul feroce de clasă, cînd nedrptatea socială au stins până într'atita simțul de solidaritate națională, încît am putut sili să se răscoale acest blînd şi mult răbdător neam, tocmai în momentul acesta istoric, cînd la uşă bat atîtea prefaceri mari în jurul nostru,—atunci avem datoria ca cel puțin simbolul intereselor permanente şi vecinice ale Statului să rămînă viu în conştiința poporului, să fie înrădăcinată cît mai adînc în el credința, că şi în mijlocul suferințelor lui neînchipuite, el are unde să caute dreptate şi pace, şi să afle în strălucirea unei Coroane chezăşia unui viitor mai fericit.

Da, îmi dau bine seama cîte trebue să cumpănească, față de o măsură atît de gravă cum este amnistia, un om de guvernămînt, îmi dau bine seama şi cît pot trage în cumpănă pentru oamenii de guvernămînt aceste şiruri scrise în fuga condeiului, — îmi dau bine sama de toate...

Totuşi, socot că mi-am făcut datoria, şi nădăjduesc că nu va întîrzia prea mult acel moment cînd toate vor fi cumpănite, măsurate, chibzuite, socotite,—şi, *după amnistie*, prin realizarea reformelor făgăduite, ni se va deschide o *nouă* pagină a istoriei noastre.

C. Stere.

țărănime a infruntat toate ingerințele administrației, toate amenințările poliției, toate împiedecările legii și a știut prin alegerea Dumei azi disolvate, să afirme voința ei cu o tărie ce a surprins lumea civilizată și cu care s'ar fi mîndrit desigur multe democrații organizate și conștiente.

Și cînd totul ne dovedește că acesta e curentul care mișcă pănă în adîncimile lor masele rusești, ce crede Nicolae II că poate aștepta de la acte de autoritate ca disolvarea Dumei? Asemenea acte protivnice voinții populare nu pot decît să ațițe urile, să exaspereze patimile și să arunce noi scîntei peste focul abea stins al revoluțiunii rusești. Poporul rusesc, cînd va vedea că cu cît vrea mai hotărit și mai puternic libertăți și dreptate, cu atîta Țarul se reîntoarce mai mult către autocrație și ascultă mai mult de șoaptele interesate ale celor ce au dus Rusia la marginea prăpastiei,—nu va abdica pretențiile lui, cari fac azi parte integrantă din mentalitatea și din sentimentalitatea lui, însă în loc să le afirme prin cuvîntări și prin scrieri pe căile legale pe care în zădar le reclamă, le va afirma prin bombe și focuri pe căile ilegale, care singure îi mai stau deschise.

Iată, la ce, politica disolvărilor va duce poporul rusesc!

Știm că s'a făcut mult sgomot în cercurile țariste și în presa europeană în jurul incoerenței desbaterilor Dumei, că s'a susținut că deputații ei nu sînt în stare să facă o operă practică și folositoare, că nu știu să aducă decît contraziceri și visuri acolo unde se cer hotărîri și soluții.

S'a făcut din aceasta o invinuire cu care se încearcă să se dovedească lumii că Rusia nu e coaptă pentru regimul reprezentativ.

Se poate ca desbaterile Dumei să nu fi avut acel caracter de maturitate politică pe care îl au parlamentele vechi, cu tradiții seculare. Se poate ca idealurile și visurile să fi covîrșit adeseori realitatea. Dar acest lucru era firesc, și în ziua în care Țarul a convocat prima Dumă, trebuea să știe că lucrurile se vor petrece astfel. Era firesc să fie așa, fiind că un popor chemat pentru prima oară la viața publică nu poate să mînuiască arma reprezentațiunii naționale cu aceeași ușurință, cu aceeași siguranță, cu aceeași experiență și autoritate cu care acest regim este mînuit de popoarele chemate de veacuri la viața publică și crescute din generație în generație cu conștiința drepturilor și îndatoririlor cetățenești. Infine, era firesc să fie așa, pentru că în primele Dume poporul rusesc nu participa numai la ocîrmuirea Imperiului, în primele Dume poporul rusesc, după veacuri de înăbușire și de întuneric, vedea pentru prima oară lumina și libertatea. Cum era să nu se trădeze în gesturile Dumei bucuria libertăților prea mult așteptate și plătite prin atîtea suferințe? Cum era să nu se traducă prin oarecare rătăcire și orbire trecerea dela întuneric la lumină? Cum era să nu fie patimă, cînd se vorbea în numele mai multor veacuri de nedreptate, cum era să fie măsură în vorbă, cînd se vorbea în numele mai multor veacuri de tăcere?

Prin urmare, în loc de a trage de aci argument în potriva Dumelor, Țarismul trebuea să vadă în toate acestea manifestațiunile naturale ale începuturilor unei vieți parlamentare și, în loc să disolve Dumele, el trebuea să muncească pentru a face educațiunea politică a celor care, la urma urmei, fuseseră chemați a lua parte la ocîrmuirea Rusiei, numai fiindcă autocrația dovedise că nu mai este în stare să poarte singură sarcina statului și să satisfacă prin mijloacele, de care ea dispunea, nevoile numeroase, complexe și uneori contradictorii ale popoarelor unite sub sceptrul Țarilor.

Disolvarea Dumei nu va contribui deci nici la pacea internă a Rusiei, nici la pregătirea ei pentru viața publică. Disolvarea Dumei va contribui numai la un lucru: la întărirea în Rusia a anarhiei, în fapte și în spirite, și la prelungirea revoluției din cauza tocmai a acestei anarhii, pe care Țarul prin politica lui nechibzuită a intronat'o astăzi și a făcut'o stăpînă autocrată peste destinele poporului său.

I. G. Duca

Miscellanea

„1907"

Poezia d-lui A. Vlahuţă, publicată în N-rul trecut al „Vieţii Romîneşti," a dat naştere unei literaturi întregi de incriminaţiuni, atît împotriva veteranului poeziei romîneşti, cît şi împotriva noastră, şi în fruntea campaniei acestia s'au pus tocmai cavalerii „artei pure", lealii şi credincioşii colaboratori ai „Epocei", cari ne învinuiau atîta, că sîntem „politiciani" şi că nu facem literatură, decît pentru a servi un anume partid!...

Nici logica d-lui Maiorescu nu i-a putut lumina, că nu putem fi în acelaşi timp „politiciani ordinari" şi „anarhişti" gata de a da cu barda în Dumnezeu...

În ce ne priveşte pe noi, am putea foarte uşor înlătura ori-ce încriminaţiune:

Crede, serios, *Epoca* & Co. că o *revistă literară* poate refuza unui Vlăhuţă publicarea vre-unei poezii, ori-care ar fi ea?

Dacă o revistă literară trebue să-şi asume toată răspunderea pentru articolele teoretice ce le publică, ea vădit nu poate trata o poezie sau o nuvelă ca un articol de gazetă şi nu poate fi responsabilă, în această privinţă, decît doar din punctul de vedere al *criteriului său de artă*.

Şi „criticii" noştri au dreptul să pretindă, după un an şi jumătate, că nu cunosc direcţiunea noastră generală, tendinţile acestei reviste? Le-a trebuit poezia d-lui Vlăhuţă pentru a le afla?

Dar pentru a discuta cu „Epoca" pe această temă, o *somăm* să publice o declaraţie *israélită* de un colaborator al său, d. S. Mehedinţi, care e în acelaşi timp directorul „Convorbirilor literare", că ar fi refuzat să publice chiar poezia „1907", dacă maestrul A. Vlăhuţă i-ar fi cerut ospitalitatea.

Până atunci *Epoca* & Co. ne vor permite să nu le luăm în serios aerele de indignare.

Dar în ce priveşte pe A. Vlăhuţă, această campanie.... „literară„ este cel puţin justificată, *în fond?*

E trist, că sîntem siliţi să ne oprim la ast-fel de întrebări.

Dar în învinuirile ce se aduc poetului nostru se tradează acea concepţie falsă şi nedreaptă,—izvorul celui mai meschin politicianism,—după care Regele Carol (mai ales dacă zilele de opoziţie se prelungesc peste măsura răbdării celor ahtiaţi!) este singurul vinovat de toate relele şi neajunsurile vieţii noastre publice. Ah, de cîte ori am văzut perindîndu-se cea mai înjositoare cadelniţare cu injurii triviale, din partea unei anumite speţe de „oameni de stat"...

Nu, domnilor, nici Vlăhuţă, nici „Viaţa Romînească" nu au, nu pot avea această concepţie, repetăm, falsă şi nedreaptă, întru cît ea e contrară şi bunului simţ, şi adevărului istoric şi acelor aspiraţiuni naţionale, cari s'au încoronat prin aşezarea pe tronul Romîniei a unei mari dinastii Europene, punîndu-se ast-fel capăt haosului şi fluctuaţiunilor de veacuri.

Dacă politicianii ahtiaţi pot avea ispita de a arunca păcatele noastre şi ale părinţilor noştri pe seama unui singur om, această ispită e departe de cugetul unui poet ca Vlăhuţă, pururea deschis adevărului şi dreptăţii, şi de direcţia „Vieţii Romîneşti", care s'a afirmat destul până acum pentru a putea fi bănuită de aceste concepţii naive sau de „antidinasticism".

Fabula lui Vlăhuţă nu e un pamflet politic, îndreptat direct şi personal împotriva Regelui Carol,—căruia trebue să-i fim recunoscători cu toţii pentru binele ce l'a putut realiza şi faţă de care principiul dreptului Constituţional Englez „The King can do no wrong" ar trebui să ne oprească mai mult ca ori-cînd de a ne sustrage răspunderii pentru *vinile noastre*,—ci o creaţiune poetică străină de ori-ce politicianism, şi „bătrînul Rege" al fabulei nu e Regele Carol,—ci întruparea poetică a întregei noastre clase diriguitoare, a egoismului ei feroce şi a nepăsării ei vinovate, pe care, cu tristeţă constatăm acum abia două luni după potolirea răscoalelor, nici nenorocirile din astă primăvară nu le-au sguduit îndeajuns....

Dacă pentru a ne biciui, poetul a ales forma unei vechi poveşti,

„Doar asta-i cam de multişor poveste"

—cu regi şi curtenii lor din toate poveştile,—Minciuna şi Linguşirea,—el, de sigur, nu s'a gîndit că reaua credinţă şi... prostia vor da naştere acestei campanii de... minciuni şi linguşiri...

Ne e ruşine, că am fost siliţi să insistăm atît de mult asupra unui lucru atît de simplu, că o poezie nu poate fi judecată ca un articol de gazetă... Dar nici noi n'am prevăzut această campanie, căci alt-fel însoţeam publicarea fabulei d-lui Vlahuţă cu comentarii potrivite, care dacă n'ar fi dezarmat Minciuna şi Linguşirea, cel puţin ar fi vădit pentru toţi oamenii cinstiţi şi cuminţi care sînt adevăratele noastre sentimente, încît am fi fost dispensaţi astăzi să relevăm toată reaua credinţă şi... prostia date pe faţă în campania „literară" împotriva lui Vlahuţă.

AMINTIRI VECHI...

D. Maiorescu se coboară uneori din Prytaneu pentru a-şi spune cuvîntul său asupra literaturii actuale, sub formă de rapoarte la Academie, în sesiunea de primăvară, cînd se decern premiile.

In acestă primăvară a făcut un raport, elogios de altfel, asupra volumului de nuvele şi schiţe al lui Brătescu-Voineşti,—în care am cetit cu surprindere următoarele rînduri, prin care emeritul critic îşi motivează „impresia" de „momentană slăbire a autorului" ce i-a pricinuit nuvela „*In Lumea Dreptăţii*".

„Tocmai persoanele, care ar trebui să deştepte simpatia cititorului, şi-o înstrăinează printr'o *simili-cultură* de pretenţie occidentală (Andrei Rizescu cîntă *Mondschein-Sonate* de Beethoven, Rizescu citeşte la tribunal pe Spencer şi pe Nietzsche, Elena aruncă advocatului Beneş vorba de *amoral*), şi toată expunerea are defectul de a fi *ostensibil tendenţioasă; iar unde începe tendenţa, încetează arta*".

Pentru ce „simili-cultură?" Pentrucă Andreiu cîntă Beethoven şi citeşte Nietzsche... Dar *în sine*, aceste lucruri nu sînt „simili-cultură" ci chiar curat *cultură!* Atunci ce se va fi petrecut în mintea d-lui Maiorescu, cînd a scris aceste rînduri?

Nu se pot face decît două ipoteze:

1) Ori că „Beethoven" şi „Nietzsche" nu rimează cu tipul creat de Brătescu-Voineşti, adică cu celelalte fapte şi însuşiri ale lui Andreiu,—că din restul nuvelei rezultă că Andreiu este un om *incapabil* să priceapă pe Beethoven şi pe Nietzsche;

2) Ori că, dacă „Beethoven" şi „Nietzsche" rimează cu tipul lui Andreiu,—Andreiu însuşi, *în totalitate*, nu rimează cu adevărul, în provincie fiind *imposibil* un asemenea tip, deci creaţia lui Brătescu-Voineşti fiind *pretenţioasă*...

In ambele cazuri, emeritul critic greşeşte. 1) In primul caz,—pentrucă Rizescu e conceput şi redat ca un om inteligent, cult şi distins; ca un om care trăeşte mai mult o viaţă cerebrală, intelectuală şi artistică; ca un om care, chiar în *concepţia* autorului, trebue să fie în afară şi deasupra mediului; ca un om care, *chiar* din pricina superiorităţii sale, este nefericit. Dacă Brătescu-Voineşti nu-l *caracteriza* ca superior (prin multe lucruri, între care deci şi prin „Beethoven" şi „Nietzsche"), toată concepţia nuvelei sale cădea. 2) In al doilea caz—dacă d. Maiorescu crede falşă şi deci—în cazul acesta—*pretenţioasă* crearea acestui tip într'un oraşel de provincie, atunci D-sa nu cunoaşte ţara din 1907, socotind-o tot cum era la 1867. Dar în toate părţile ţării se găsesc, rar nu-i vorbă, oameni ca Rizescu, şi... advocatul din Tîrgovişte Brătescu-Voineşti este argumentul cel mai puternic!

Numai cînd „Beethoven" şi „Nietzsche" n'ar rima cu restul însuşirilor lui Rizescu, cu *tipul* său; sau numai cînd „Beethoven" şi „Nietzsche" ar fi imposibili într'un mic oraşel,—numai atunci ar avea un înţeles fraza d-lui Maiorescu....

Noi credem că D-sa a scris acea frază din două pricini: Mai întîiu din cauza concepţiei junimiste: cultura la noi, ca *cultură*, nu poate fi şi nu este decît apanajul unei elite; iar cultura celor mici nu poate fi decît o „simili-cultură..." A admite existenţa *culturii* la un advocat din Tîrgovişte, este a renunţa la *vechea* concepţie junimistă a „formei goale..." Rizescu trebuia, şi el, să reprezinte „forma goală!"—Şi al doilea, tot din cauza concepţiei junimiste, de astădată cu o doză mai mare de Schopenhauerianism, şi cu oarecare necunoştinţă a nouălor împrejurări: credinţa, cum am spus mai sus, că ţara aceasta a rămas tot în starea dela 1867, pe cînd, în adevăr, era imposibil la Tîrgovişte un om care să se delecteze cu Beethoven şi cu Nietzsche....

Iar imperturbabila siguranţă cu care d. Maiorescu scrie propoziţia: „Iar unde începe tendenţa, încetează arta",—se explică tot prin aceeaşi concepţie şi tot prin acelaşi 1867, ca să vorbim cît mai respectuos...

Poate pela 1867 să fi fost şi curentă, şi de bon ton, şi la modă, şi semn de distincţie intelectuală, această teorie, exprimată aşa de lapidar de d. Maiorescu în şase cuvinte.

Astăzi nu mai este ca la 1867 (dacă aşa va fi fost şi pe-atunci).—Fiindcă *nu există* scriitor care să nu *cugete* şi să nu pună *probleme* în opera sa, apoi *nu există* nici critic, care să nu reveleze modul cum scriitorul rezolvă problemele acestea, adică „tendinţele".

„*Ideile* autorului asupra acestui punct sînt următoarele: Franţa e *disociată*. Ea e disociată prin dispariţia acelor fâşii, acelor grupe de oameni angrenate una în alta, care se numeau sau ordine de Stat, sau confrăţii, sau corporaţii... Ea mai e disociată pentrucă e centralizată..... Am nevoe s'o spun că aceste *idei* sînt atît de mult acele pe care le profesez pretutindene unde scriu, de cînd mă ştiu, că mi-ar trebui mult spirit de contradicţie ca să nu le aprob... In privinţa disociaţiei sînt de plin acord cu d. Barrès... E teoria lui Montesquieu, a lui Taine, a mea... a lui Durkheim etc. etc."

E vorba de o carte de politică ori de sociologie?—Nu! E vorba de romanul *Les Déracinés* al lui Barrès... Şi cine e acela care vorbeşte în acest chip de romanul acesta? Vre-un politician, vre-un sociolog?—Nu! E cel mai mare critic literar din Franţa, un critic cum noi n'am avut, *o nu!*—e Emile Faguet!

Nu-i aşa că e oribil? Să vorbească un critic de „tendenţe", cînd „unde încep tendenţele, încetează arta"?

Voiţi încă o mie de exemple? Sîntem gata să vi le dăm!

Şi pentruce, mă rog, „tendenţe" şi nu „tendinţe"? Nu vi se pare că în această variantă a cuvîntului se ascunde o mică „pretenţie" de „aristocratism" intelectual?

ABILITAŢI

Un ziar literar, după ce reproduce în No. său 21 poezia d-lui Vlahuţă „1907", fără ca să spună (decît într'o informaţie prizărită de pe

ultima pagină) că e reprodusă,—în No. 22 publică o informaţie care se începe aşa:

„Poezia d-lui Vlahuţă, *apărută* în numărul nostru trecut etc."...

Dacă ţine numai decît, îi urăm şi noi redactorului să i se îndeplinească dorinţa de a înşela pe cetitorii săi...

UN „DUŞMAN"

Un domn, a cărui cea mai înnaltă ambiţie e de a juca rolul lui Sancho Pança al d-lui Iorga, imitînd, cu stilul lui corpolent, stilul svelt al fostului director al „Sămănătorului", pe care-l compromite prin o continuă şi tenace caricaturizare,—se leagă din senin, în cronica lui „literară", de activitatea politică a unora dintre noi, implicînd şi numele revistei noastre...

Sărmanul!...

„JIDANO—UNGURI" ?...

D-l N. Iorga, în „Neamul Romînesc" a aprobat alianţa între Romînii din Ardeal şi Socialiştii Unguri....

Din nenorocire sectarismul şi lipsa de simţ politic ale socialiştilor din Ungaria au împiedicat de o camdată această alianţă, ce, nădăjduim, tot se va impune prin judecata mai limpede a intereselor comune.

Dar... o discretă întrebare: pentru situaţia analoagă din Basarabia tot „Neamul romînesc" a gratificat pe Basarabeni cu calificativul de „jidano-ruşi". Pentru ce dar şi Ardelenii n'au fost înfieraţi ca „Jidano-Unguri" ?...

P. Nicanor & Co.

RECENZII

M. Sadoveanu, *La noi, în Viişoara*, Scrisori către un prieten.—Bucureşti, Minerva, 1907. Preţul 2 lei.

Insfîrşit!

Insfîrşit, iată un volum ţărănesc, „ţărănist" al lui Sadoveanu.

In *Povestiri*, mai nu sînt ţărani; în *Şoimii* sînt cîţiva, cîţi trebuiau să fie într'un roman războinic; în *Dureri înnăbuşite* sînt cîţiva numai, căci „durerile înnăbuşite" se găsesc şi la ţară, dar încă nu sînt în proporţie justă; în *Crîşma lui Moş Precu* sînt mai puţin decît aiurea,—chiar în prima bucată, ţăranii sînt numai un element al mediului în care se învîrtesc personagiile principale care nu-s ţărani; în *Floare ofilită* nu sînt ţărani; în *Amintirile Căprarului Gheorghiţă* sînt, da, mulţi, pentrucă armata romînă e compusă din ţărani, nu pentrucă autorul volumului acela a fost un scriitor „ţărănist"; în *Mormîntul unui copil* deja sînt mai mulţi, dar volumul, în definitiv, oglindeşte într'o justă proporţie, societatea romînească,—ba, cred că ţăranii sînt într'o proporţie mai mică decît cea adevărată...

„Ţărănismul" lui Sadoveanu, de unii constatat pur şi simplu, de alţii lăudat, de alţii hulit,—este o invenţie. Am spus aiurea că acei care au caracterizat literatura lui Sadoveanu ca „ţărănista", au fost loviţi de un caracter foarte exterior al ei: că subiectele, în mare parte, sînt luate din viaţa *de la ţară*. Dar *Necunoscutul*, dacă *se petrece* la ţară, e o nuvelă „ţărănistă"? Dar chiar *Crîşma lui Moş Precu* e „ţărănistă"? In ea eroii sînt „ţărani"?

O altă cauză, pentru care Sadoveanu a fost socotit ca „ţărănist" este campania „ţărănista" a d-lui Iorga... Şi Sadoveanu, făcînd parte din grupul Sămănătorului, *trebuia*, înnainte chiar de a fi cetit şi priceput, taxat de „ţărănist..." Şi, o altă cauză, credeţi-mă, sînt coperţile editurii *Minerva*, al căror stil „romînesc" şi „popular" sînt sigur că au avut un mare rol în clasificarea literaturii lui Sadoveanu...

Sadoveanu—nu mă voiu obosi s'o repet—este un mare şi adevărat scriitor, care nu compune, ci creează. Şi el nu poate crea decît conform cu realitatea—cu realitatea pe care o cunoaşte... Şi fiindcă, de pildă, nu cunoaşte marea şi muntele (fiindcă n'a trăit în contactul lor ca să-l pătrundă), în opera sa nu ne zugrăveşte mare şi munte. In schimb, natura aceea de cîmp, blîndă, în care a trăit anii copilăriei şi adolescenţii sale, ce bine o zugrăveşte! Vedeţi, nici prin gînd nu i-a trecut „să compună" mare şi munte!

Acelaşi lucru şi despre oameni. El n'a zugrăvit, decît ceea ce a cunoscut bine şi îndelungat, anumite pături pe care le-a observat în copilăria şi adolescenţa sa... Acum, cînd cercul ex-

perienței sale s'a lărgit, acum cind a putut păși mai departe, spre țărănime, spre sufletul țăranului,—acum iată-l dindu-ne un volum „țărănist".—Și acum, o spun in treacăt, păstrindu-mi plăcerea de a reveni mai tirziu, acum Sadoveanu a pășit și in altă direcție: Mai matur și amestecindu-se in viața „proletarilor intelectuali", iată-l dindu-ne aceste minunate *Insemnări ale lui Neculaiu Manea*,—o nouă față a talentului său, și a operei sale,—analiza psichologică a unui suflet complicat, a unor evenimente *interne*, sufletești. Constat cu plăcere că m'a dezmințit, că mi-a combătut aserțiunile relative la talentul său, pe care le făceam in acelaș număr din „V. R." (in articolul despre Brătescu), in care el incepea *Insemnările lui Neculaiu Manea*...

Așa dar, *La noi in Viișoara*, este un volum „țărănist", ca subiect,—și, se 'nțelege de la sine, că „țărănist" și ca tendință, căci acest scriitor nu este nici junimist, nici „estet"...

Și ce frumos e *la dinșii*, in Viișoara! in satul acela răzășesc de pe malurile Siretului!... La dreptul vorbind, nu știu dacă e așa de frumos, căci acest magician al stilului are un atit de extraordinar talent de a găsi poezia și de a o reda! In volumul acesta sint descripții magnifice de natură, fără ca, la urma urmei, natura insăși să fie atit de magnifică! In privința poeziei naturii, arta lui Sadoveanu intrece natura: Ceea ce pe noi ne farmecă, ceea ce noi vedem numai intr'un moment fericit al vieții noastre, intr'un moment de tinerețe, intr'o clipă cind cine știe ce tensiune supremă a sensibilității noastre ne-a făcut să ni se pară că totul cinta in natură,—la Sadoveanu e un sentiment obișnuit... El are un suflet veșnic tinăr, veșnic ridicat la un diapazon, pe care noi ceștialalți abia-l bănuim, și-l bănuim numai, pentrucă ne amintim de vre-un moment al tinereții cind poate, visind la niște „ochi albaștri", văile și luncile aveau pentru noi acelaș farmec!

Nu cunosc o altă „literatură" de cit a lui Sadoveanu, care să stirnească, din cele mai adinci ascunzători ale sufletului, sentimente care parcă muriseră pentru totdeauna... Se poate o mai mare binefacere, decit această literatură, care este, ertemi-se expresia trivială, un adevărat elixir de tinerețe?

Dacă m'ași fi dus in „cotitura Boroiului" (observați numele acesta, care are ceva de singurătate gravă și de tăcere; fiți sigur că alegerea numelui nu e indiferentă in nuvelele lui Sadoveanu), „pe cărarea de frunze moarte a zăvoiului", nu sint de loc sigur că, imbrățișind cu privirea intinderile, ași fi avut impresia picturală și, in acelaș timp melancolică, a acelei „vine de apă", „care se desprinde din riu, se abate imbrățișind un cot de luncă și intră apoi iar in matca cea mare" (*Cufundarul*). Și cind Sadoveanu spune că: „in chilie, curind, prin furtuna *slăbită* pătrunse *oftările codrilor din apropiere*", (*Părintele Antonie*), mi se improspătează o senzație, pe care, de sigur, am avut'o intr'un moment *rar*, probabil intr'o noapte de intunecime la Mănăstirea unde zace de trei sute de ani mitropolitul Warlaam!

Să mai stăruesc asupra zugrăvirii naturii, asupra acelor neașteptate, dar așa de naturale imagini, prin care autorul ne evocă atitea aspecte de la dinșii, din Viișoara? Cind cetesc pe acest scriitor, necontenit imi vine o intrebare, pe care, iată, i-o fac aci, in mod public: *De unde le mai scoate?* De unde atita strălucire de epitete? Atita varietate de imagini, atita *reinoire* fericită a expresiei pentru a reda aceleași lucruri,—puține, căci e aceiași natură a cimpiilor, dealurilor, și zăvoaelor Moldovei ori ale Siretului?

In acest sat, in aceas'tă natură, Sadoveanu, ca și eroii săi, nu permite să stea decit acei care sint legați cu mii de fibre de vechiul *lor* pămint: răzăși, mai ales răzăși, țărani,—și ceea ce mai iese din acești răzeși și țărani: preoți, invățători, călugări, etc... Bunicul Manole sufere de existența unui „ciocoiu", venetic, pripășit cine știe de pe unde in Viișoara (*Sfaturi vechi*); Grigore Țintilă (care poate să fie bunicul Manole tinăr) se lovește, in dragostea sa, de un alt „ciocoiu", venetic și acesta, notarul satului. (*Cel mai tare*)—și amindoi sint „Cei mai tari": Bunicul Manole a spus „ciocoiului": „Să știi ca eu intr'o țavă pun poște! Dacă n'ai știut'o până acum, s'o știi de acum inainte!"—„Și atita a fost gata! și am rămas buni înțeleși".—Iar Grigore Țintilă („Cel mai tare") pune, intr'un chip și mai concret și mai definitiv, la locul lui pe notar, cu care, și el, „rămine bun înțeles"...

Iar cind „ciocoiul" acaparează cumva pe omul din Viișoara, ca de pildă, aceea „madamă cu pălărie", tirgoveață care a captivat inima lui Ghiorghițonia, care a luat'o de soție,—cind, adică „ciocoiul" s'a infiltrat in Viișoara prin dragostea inspirată,—atunci omul care *s'a'mbolnăvit* de „ciocoiu", va muri cu siguranță. Iar *satul*, satul va rămînea inmărmurit de indignare de invaziunea „ciocoiului"... „Coroana lui! o *madamă* de la tirg! Madama i-a trebuit? Iaca, acu a găsit pe dracu", sfătuesc intre ei țăranii... „Zicea bunica, Dumnezeu s'o ierte: Ehe-hei! sfirșitul lumii nu-i departe! Va veni sfirșitul, cind or umbla căruțele fără cai și muerile cu pălării!..". (*Gheorghițonia*)...

Țăranii lui Sadoveanu sint oameni *tari*. Conform temperamentului său, care pricepe mai ales și iubește *forța*, tăria concentrată, neinfrinată, el vede in țăran mai ales această forță concentrată, tăcută.—Dacă Creangă zugrăvește mai ales țăranul glumeț, adică aspectul glumeț al țăranului, dacă Sp. Popescu zugrăvește mai ales țăranul filozof, adică partea de „moralist" din sufletul țăranului.—Sadoveanu zugrăvește pe țăran ca *voință*, atitudinea *obicinuită* a țăranului față cu viața,—și această *selecțiune* (căci toți selecționează conform cu temperamentul lor) mi se pare că valorează cit și celelalte, dacă nu mai mult,—căci țăranul romin, dacă este și glumeț și cugetător, este insă, in definiție, un om care a suferit mult, care s'a oțelit in această suferință și care s'a deprins să tacă. Rezistența și tăcerea,—iată cele două caracteristice ale țăranului romin, ca tip social și psichologic,—și acestea sint insușirile esențiale ale țăranilor lui Sadoveanu, puse in vază, atit prin *acțiune*, cit și prin *limbajul* pe care li-l imprumută autorul, care e limbajul lor scurt, limbaj care exprimă ceva și lasă să se înțeleagă multe...

In bunicul Manole din *Sfaturi vechi*, este intrupat tipul cel mai viríos al Rominului, răzeșul oțelit prin sute de ani de luptă, care ține la pămintul și la neatirnarea sa, pe care le apără prin fapte, și nu prin vorbe. Cind nepotul il intreabă: „Cine e boerul ăsta, bunicule?", el răspunde: „Care boer?... Boer sint și eu, e și veciuul meu, fie-care e boer cu banul lui și cu cinstea lui"...

„Aista-i un ciocoiu, proprietar la Stolniceni. A fost vechil ș'acu are moșie", zice Manole și istorisește cum a luat pămint dela oameni, dar dela dinsul n'a luat, căci: „Cind i-oiu pune laba'n beregată și genunchiul pe piept, he-he! atunci eu îs mai tare! Atunci il intreb: De unde te-au adus vinturile, veneticule?" Și mai departe: „Vezi tu minile acestea? Vezi tu straele astea albe? Vezi? Vezi tu pe moșneagul ista de lingă tine? Mă! să fie o sută ca ciocoiul acela și nu

fac cit mine, nici cit degetul ist mic! Ințelegi? Știi tu ce spun eu acu? *Eu spun, bre, lucru mare!..*"

Vedeți, parcă ar vorbi prea mult! Nu! Vorbește nepotului său, ultimului vlăstar al neamului său,—*sie însuși*! Simte nevoia de a transmite mai departe ura sa,—altmintrelea, fiți siguri că tace, cel mult declară „ciocoiului" că intr'o țavă are poște!

Și, ca să-și aline năduhul, și ca să trasmită simțirea sa nepotului său, iată cu ce patos epic răscolește el, inaintea celui din urmă din neamul său, ceea ce a fost gloria de altă dată: „Uite, bre, aici cit vezi cu ochii și mai este incă, toate ale noastre au fost, *și acuma multe nu mai sint ale noastre*... Avem noi hirtii, dar cine ni le mai ține in samă? Uite, auzi cum zice buciumul de jale?.. Eh!—și aci bătrinul oftă adinc—așa a fost să fim noi fără noroc și să ne roadă incet-incet veneticii"...

Se poate o mai splendidă elegie bărbătească izvorită din cea mai mare dragoste a răzășului—mai mare decit dragostea de femee—dragostea de pămintul strămoșesc?

E acelaș accent puternic ca și al lui Mindrilă dela sfirșitul nuvelei *Cei Trei*... Acolo femeia, aici pămintul smulge accentul pasionat!

Aceiași tărie, mindrie și pasiune concentrată in *Cel mai tare*, in care Grigore Țintilă, cum am spus, poate fi Manole tinăr și in altă imprejurare: in dragostea pentru femee. Aci, răzășul, rușinat că „parcă s'a ticăloșit" („Eu nu eram așa..."') se hotărește să „pună genunchiul pe pieptul" „ciocoiului" (care aci e notarul), care umblă după fata pe care o iubește... „Ce vrea el? *ce caută in satul nostru? și dacă stă aici*, de ce nu-și vede de treabă?" se-ntreabă Țintilă și-i... „pune genunchiul pe piept"!

Iar in *Cearta*, bucată de o compoziție admirabilă, care ne dă impresia acelor furtuni de vară, scurte dar îngrozitoare, cind, pentru o clipă, parcă lumea e in cumpănă,—Sadoveanu ne-a redat aceiași tărie întunecată și tăcută a sufletului răzeșesc: Bătrinul Vasile Bujor, strămoșul, adună pe nepoții care s'au luat la bătae pentru o bucată din pămintul moștenit, și le vorbește atit de amar, atit de concentrat de amar! Iar nepoții, bărbați tari de suflet, se-mpacă fără o vorbă, pe tăcutele, așa incit ce se petrece in sufletul lor, rămine o enigmă pentru noi,—cum o enigmă aproape este tot sufletul țărănesc,—așa incit și autorul, presupus că asistă la această intimplare, rămine decepționat, el care se aștepta la cine știe ce efuziune de sentimente...

Această trăsătură a țăranului lui Sadoveanu o regăsim chiar atunci, cind țăranul e arătat in atitudinea de glumeț ori farsor. Iată, de pildă, pușcașul Stefănache, care apare in mai multe bucăți, ori „Morarul"! Gluma și farsa lor constă mai cu samă in mistificare, adică in acel gen de umor, care presupune dibăcie și stăpinire de sine... Țăranul lui Sadoveanu, grav și tăcut, nu va fi un palavragiu, un om care să facă să sune cuvinte cind va vrea să glumească—ci un om care printr'o prefăcută gravitate și prin reticențe, *va stăpini* pe „partenerul" său...

Dacă nu cumva vorbesc in necunoștință de cauză, apoi nimene n'a zugrăvit țărani mai adevărați decit Sadoveanu. Că nu i-a zugrăvit sub toate aspectele, și sub acela al țăranului lui Creangă ori al lui Sp. Popescu, e altă vorbă! Dar, cum am spus mai sus, ceea ce *a selecționat* Sadoveanu nu este aspectul cel mai puțin caracteristic, dacă nu cumva e chiar cel mai caracteristic.

Atita am voit să spun despre acest volum: ceea prin ce el are o fizionomie specială in opera lui Sadoveanu... S'ar mai putea spune multe,

dar acestea ar fi relative la talentul său in general și despre el voiu vorbi altă dată. intr'un articol general, asupra tuturor scrierilor sale,—despre care, vă asigur, nu e ușor de scris, căci acest talent are atitea fețe și s'a exprimat, deja in atitea feluri,—și iată-l, acuma, abordind analiza psihologică, (in *Insemnările lui Neculai Manea*) se pare cu aproape o egală putere ca și in celelalte opere de până acuma.

Dar innainte de a isprăvi am să cirtesc puțin. Sadoveanu pune in gura țăranilor de pe Siret muntenisme: adeseori țărani din Vlișoara intrebuințează vorbe ca „perete" ori ca „ăsta" etc... Ințeleg ca ei să vorbească literar (*acesta*), dar să vorbească cu provincialisme muntenești? Acest lucru strică oarecum impresia realității; iar cind țăranii săi spun „*straele astea*" ori cind, la distanță de zece cuvinte, intrebuințează și pe „ăsta" și pe „*ista*", atunci avem și o impresie ciudată și sentimentul că autorul nu și-a ingrijit bine și cu atenție... manuscrisul!

Ah, dar aceasta e așa de ușor de evitat,—uite, aș putea face și eu indreptările!... E mult mai greu a reda oameni și poezia naturii,—și aci, să vedem, cine are de obiectat ceva?

G. I.

* * *

N. Dunăreanu. *Schițe și nuvele din viața de port*. (Edit. institutului grafic Minerva București). Pentru privitorul indiferent, mulțimea muncitoare răvărsată pe cheiurile portului apare ca o colectivitate de tipuri fără personalitate, ce nu au altă manifestare de viața decit sforțarea fizică de a produce, un furnicar in care viața individului nu prezintă nici un interes.

Un artist a pătruns in mulțimea aceasta compactă, fără chipuri hotarite, cu aceiași poveste monotonă a grijelor și necazurilor meschine in lupta crincenă pentru pine și a creat *individualități* numai cu citeva strune in puterea lor de a simți și a trăi, dar vibrind intins in povestirile fără meșteșug ale autorului. Ceea ce e caracteristic lui N. Dunăreanu e că povestirile sale sint in adevăr fără meșteșug in tocmai ca cintecul lăutarului ce a fost prins după ureche. Nu urmărește combinațiuni savante, fraze de efect, dar pune focul și insuflețirea unui adevărat temperament de artist.

Vede just și bine și redă lumea aceasta primitivă in lumina simpatiei cu care a pătruns'o pină in cele mai ascunse cute ale sufletului, păstrindu-i naivitatea cugetării, franchețа simțirii noi fără artificiile și intorsăturile rafinate ale civilizatului, așa cum izvorăște din trupul lor oțelit de muncă, din sufletul bătut de grijă, ce se bucură arare ori gustind plăcerile unui traiu tihnit. Lipsește din opera lui Dunăreanu avintul spiritului filosofic modern comprehensiv tuturor manifestărilor vieții; in schimb e viu și palpitant sufletul celor din povestirile lui, vibrantă și comunicativă simpatia pentru suferințile și bucuriile mărunte din viețile acestea umile.

In mulțimea pitorească zugrăvită cu frămintările ei uriașe din viața de port, tipurile alese in povestiri sint amănunțit văzute in felul lor de a munci, de a suferi și de a petrece; intimplările mărunte din viața lor obscură sint semnificative in evaluarea personagiilor, in redarea sufletului lor și dialogurile foarte interesante.

„— Domnișoară Iorică, tare de mult nu te-ai mai arătat pe la grădină.

— Nu mi-a permis timpul, *musiu*.

— Regretele mele *externe*.

— Și-ale mele pentru cine mă regretă".

Cum putea să vorbească alt-fel o fata dela fabrică, cu flori in coc, văpsită, dindu-și ochii peste cap și cu cer-

gentul de flotilă gătit, pudrat, cu pieptul scos inainte ca să se vadă mai bine flanela vărgată ?

Mulțimea ce vine la *„suhareaua“* din grădina lui Fanciotti, vătămani de la tranvaiu cu șăpcile roșii, lucrători din fabrică, cavaleri cu surtucul negru-cravata roșie și floare la cheutoare, care zimbesc *amabil* domnișoarelor,— e o mulțime a parte, cu o psichologie anumită, deosebită cu totul de mahalaua altor orașe.

Ei au ginduri mai variate, simțiri mai fine, idei mai multe, obiceiuri căpătate din contactul cu străinii și in exprimarea acestora se cere un limbaj nou, mai bogat decit cel invățat la vatra lor. *Suhareaua* din grădina lui Fanciotti e altă ceva de cit jocul dela țară, ei au „cassă“, fac control cu *contramarcă*, merg la *bufet*. Cei ce petrec aci sint oameni ce vin zilnic in atingere cu o lume in care termenii aceștia sint limbagiul curent. Ei au *noțiunea* si de aceia termenul, ocicit de pocit, apare mai mult ca o interpretare naivă a unor lucruri complicate de suflete simple, ciudățeniile lor izvorăsc in chip firesc dintr'un traiu altul decit cel al mahalalelor din alte orașe. Au nevoie de un limbagiu de gală ca și haina și gestul cu care se prezintă in societate, nu pentru a maimuțări o lume mai presus de ei, ci pentru a răspunde unei nevoi noi, care se traduce, cum poate, in felul lor de a pricepe politeța și purtarea convenabilă *in lume*. Lucrul acesta il simte foarte bine autorul și de aceia, sub haina și limbagiul lor impestrițat, ii simți atit de umani, in petrecerea lor din grădina Fanciotti din nuvela „Sora căpitanului“; e atita viață, atita tinerețe și sinceritate in veselia oamenilor acestora ce petrec rar și cu convingere, din tot sufletul. E foarte bine prinsă nota, și autorul a inconjurat cu dibăcie o mare dificultate. In povestirile lui e pretutindeni un fericit amestec de viață vie și adevărată izvorită din umanitatea adincă a tipurilor acestora primitive cu viața factice, de suprafață, căpătată in frămintările din viața portului, in călătoriile depărtate ale marinarilor pe la alte *„nǒții“*. Cum e bunăoară acel „Țuțu“, din nuvela de care vorbeam, țanțoș, lăudăros, facind pe grozavul cu cele ce a văzut in Olanda, cind juca cu *„Inglizoaicele“*, atit de ușor induplecat să se reintoarcă la vechea lui dragoste cu Chiriaca, de vorbele și mai ales de pumnul căpitanului. Pamfili și apoi atit de fericit cu inima lui simplă, cu firea lui adevărată, de sub spoiala adusă dela alte *nǒții* cu care se păunea in grădina dela Fanciotti !..

Să nu căutăm forma desăvirșită, meșteșugul, armonia și gradația tonurilor intr'un tablou, căderea muzicală a frazei, cumpăneala și măsura intelectualului, cum nu căutăm și nu cerem lăutarului ce cinta după ureche corectitudinea muzicii inalte, respectarea legilor contrapunctului și a armoniei.

Povestirea curge cum poate, ninerind la intimplare imagini frumoase sau fraze banale, dar vibrind pretutindeni de simpatia cu care urmărește autorul insuși peripețiile lumii acestia pe care o *vede* o *simte* și o *ințelege*.

I. S.

* * *

Silviu Traian, *Inimă și foc*, poezii. București, 1907, Tipografia „Eminescu“. Prețul 1.50.

Iaca unul care le dă 'nainte la toți, cind e vorba de pastișare! Ce-i Radu Sbiera, ce-i Nuși Tulliu pe lingă acest cintăreț al *inimii* și al *focului* !... Nu mai avem aface aice cu imitări de versuri ori de ritm, cu imprumuturi de concepții ori de expresiuni, ci pur și simplu cu transcrieri, făcute cu oarecare modificări absolut neinsemnate.

Cităm, pentru edificare, citeva versuri din poezia „Mihai Viteazul“ (pag. 13), din care se va vedea indată chipul cum își alcătuește autorul volumul său de „poezii“ :

„Peste Dunăre *voi trece* mindru, *falnic fără pas*.
„Din scaunul Tirgoviștii *să dau calului ovăs*
. . . .
„*Codrul clocotind* de vuet și de strigăt de alarmă ..“
. . . .
„*Ca și leul in turbare* tot răcnea pașa Sinan.....
Tot' nălțind *flamura verde*“ . . . .
. . . .
„Mult mai crunta și mai rece decit *crivățul și gerul*,
„De-a ei spaimă *li se pare că pe ei se lasă cerul...*“
„Pentru dinsul *ducem toate, de e pace, de-i războiu...*

toate acestea dintr'o singură poezie a d-lui Silviu Traian. Mai urită pastișare a frumoasei bătălii din „Satira III-a“ a lui Eminescu socot că nu se poate !...

Iată un alt pasaj din poezia „Domnul Tudor“ (pag. 28) :

„*Toată* ceata de fățarnici, tot *gunoiul* din Fanar.
Tot ce-i insemnat in frunte cu pecetea infamiei,
Toți ce 'n umbra planuesc sint ei fiii Rominiei ?
Toți acei ce 'n altă parte sint dați dubei cu grămada
Ciți se scutură aice, să salveze-aici Ellada !...
Incit gloata de pozderii....“

care e o transformare a unei părți din finalul aceleiași nenorocite „Satire a III-a“, pe care o mai găsim masacrată și la pagina 33, in poezia *„Craiul Moților“* :

„Codrii gem de-atita *zgomot* și *de strigăt* de alarmă,
„Și de urlet *de bătae* și de zăngănit de armă,
„Aerul e plin de muget și de răcnet și *de zbucium*,
„Munții *clocotesc de vuet* și de sunete *de bucium* !...
. . . .

Și dacă ar fi numai Eminescu spircuit in așa hal, ar mai merge : cel puțin el e mort, deci e scutit de a mai vedea batjocura aceasta. Dar ce-i vinovat un Octavian Goga (vezi poezia „Oltul“ pag. 10), un Coșbuc („Rugăciune“ și altele), ca să sufere de pe urma maniei unor inconștienți schilodilori de versuri ?

* * *

Georg Brandes. *Anatole France*. Deutsch von Ida Anders. Bard-Marquardt & Co. Berlin. 72 pg.

Un elegant volumaș impodobit cu cinci gravuri și un facsimile, tipărit in colecția „die Literatur“ pe care o conduce insuși Georg Brandes. Nu e un studiu amănunțit al intregii opere a marelui scriitor francez—nici n'ar fi putut intra un asemenea studiu in cadrul restrâns al acestei colecții—ci, in proporțiile unui articol de revistă, e o analiză concentrată și fină, care scoate in relief caracterele esențiale ale sufletului și operei scriitorului.

Anatole France, admirat astazi de lumea intreagă, și-a ciștigat tirziu celebritatea. Faptul acesta se explică atit prin aceia că dezvoltarea talentului său a mers incet, „n'avea curajul să fie el insuși, avea nevoe de imboldiri dinafară“, cum zice Brandes, cit și prin imprejurarea că pe vremea inceputurilor lui, talente mari țineau ațintită atenția publicului asupra lor: Maupassant, Daudet, Zola.

Fiu de librar, crescut intre cărți vechi și uitate, a invățat de timpuriu cit de trecătoare e viața, cit de puțin rămine din zbuciumul unei generații și aceasta i-a insuflat acel amestec de melancolie, blindeță și milă de alții, care-i formează substratul caracterului său. A debutat cu mici schițe

istorico-literare şi cu poezii frumoase, dar n'a atras băgarea de samă a publicului de cit după publicarea minunatei sale povestiri „Le Crime de Sylvestre Bonnard", cînd avea deja vrista de 37 ani, şi n'a ajuns bine cunoscut decit prin anii 1892—93, cînd împlinise deja 52.

Intreaga sa activitate se imparte în două perioade, atit de deosebite între ele, incit s'ar putea spune că sint doi Anatole France. In prima şi cea mai indelungată, el pluteşte sus deasupra furnicarului de oameni, la ale căror lupte şi zvircoliri priveşte cu un zimbet compătimitor şi ironic; în perioada a doua el devine un luptător în slujba tocmai a acelor lucruri pe socoteala cărora glumise mai mult: bunul simţ al poporului, importanţa mulţimii, progres, socialism. In întâia parte a activităţii sale, scepticismul său făcuse să fie privit ca un conservator şi chiar înregimentat în acest partid, care i-a susţinut candidatura la Academie în 1897 în contra lui Ferdinand Fabre: pe atunci el avea oroare de Zola şi i se părea că Paul Bourget şi Jules Lemaitre sint oamenii cei mai inteligenţi din lume. Izbucneşte afacerea Dreyfus şi de o dată, lăsindu-şi la o parte scepticismul, ia loc în primele rînduri ale luptătorilor pentru adevăr şi dreptate, alăturea de Zola, şi, mergind mai departe, devine apărătorul tuturor asupriţilor în marea luptă politică-socială. Poate, fară această imboldire din afară, France ar fi rămas totdeauna scepticul plin de milă, dar şi de dispreţ pentru oameni; poate, cum crede Brandes, la această schimbare a contribuit mult şi o prietenă a sa: ceea ce e sigur e că, odată intrind în luptă, Anatole France se arată un luptător de o rară energie, atit în scris: ultimele două volume din a sa *Histoire Contemporaine*, cit şi în discursuri: Cahier de la Quinzaine şi discursurile ţinute la dezvăluirea statuei lui Renan şi la mormintul lui Zola.

Insuşirea cea mai caracteristică a felului de a scrie al său este ironia; aceasta îl arată ca un discipul al lui Renan. Ironia lui France totuşi e deosebită de aceea a maestrului său: Renan, ca istoric şi critic, vorbeşte în propriul său nume. France îşi ascunde ironia sub naivitatea personajelor sale. Naivitatea este a doua însuşire a stilului său şi e cu atit mai însemnată cu cit e mai rară la scriitorii francezi, căci afară de Lafontaine n'o are nimeni, nici chiar Molière. Cele mai vii tipuri create de Anatole France, prezintă această însuşire ca element constitutiv, împărechiată obişnuit cu o alta, sensualitatea, dar şi aceasta aşa de inconştientă în cit e impudică. Aşa e abatele Coignard, suflet de copil într'un corp fără de ruşine; aşa e Choulette, din Le Lys rouge, genial, copilăros, neruşinat—tipul lui Verlaine, care apare ca varianta şi în figura lui Gestas din L'Etui de Nacre. Acest amestec de naivitate şi cinism face din căţelul Riquet unul din cele mai minunate tipuri create de Anatole France. De multe ori s'a zugrăvit şi pe sine în romanele sale: M. Bergeret reprezintă înţelepciunea şi timiditatea, ori mai degrabă rezerva caracterului lui France; cinismul său senin l'a întrupat în medicul Trublet din Histoire comique; sculptorul Dechartre din Le Lys rouge, întrupează eul său pasionat îndrăgostit de frumos şi în acelaş roman tot pe el se introduce şi sub numele scriitorului Paul Vence.

In nuvelele cu conţinut istoric, A. France e de o mare fineţă; niciun scriitor n'a ştiut vre-odată mai bine de cit el să pue în lumina epocei lor, personajele istorice, d. p. nuvela cu titlul „Procuratorul Iudeei".

Ca poet, Anatole France are o mare însuşire. Sinceritatea, care face ca creaţiunile sale să fie fiinţe vii, nu marionete. Apoi posedă, ceea ce el singur consideră drept cele mai de căpetenie trei calităţi pentru un scriitor: „întăi claritate, apoi claritate şi în sfirşit claritate". Afară de aceasta, mai posedă moderaţie şi tact, e lipsit de pasiune, nu e niciodată exuberant, chiar erotismul său e mai mult epicureism, şi, mai presus de toate, e un mare cugetător: personajele sale au atitea idei în cit de multe ori nu le mai ajunge un roman, ci au nevoe de volume anumite, precum: Les Opinions de Jérôme Coignard, Le Jardin d'Epicure, o parte din Pierre Nozière. Anatole France are mai multe idei decit sentimente.

C. B.

* * *

D. Onciul. *Tradiţia istorică în chestiunea originelor romine.* Analele Academiei romine 21 p. 1907. Bucureşti

Faţă de incercările d-lui Radu Rosetti de a pune în legătură originea Rominilor din Dacia cu captivii transportaţi aci din Imperiul roman de către barbari, D-l Onciul îşi propune de a preciza tradiţia istorica, singura bază reală pentru punctul de plecare al istoriei noastre.

Incepînd cu secolul 11 şi 12, d-sa arată că atit în imperiul bizantin cit şi în acel vlaho-bulgar, în Ungaria, ca şi în cancelaria papală, era cunoscută o tradiţie despre originea romană a Rominilor din Dacia.

Şi tradiţia se păstrează în aceiaşi formă şi la istoriograful umanist, dela curtea lui Matiaş Corvin, Bonfini, care precizînd tradiţia prin mărturiile scriitorilor, aduce o nouă lumină asupra inceputurilor noastre.

In principatele romine, e constatată o tradiţie naţională, în sec. 16 la călugării mănăstirii din Deal, păstrată de Francesco dalla Valle.

Cele dintăi cronici au numai o vagă amintire de originea romană.

In secolul al 17-lea, Miron Costin şi după urmele sale Nicolae Costin, apoi Dimitrie Cantemir, dau o formă puternică vechii tradiţii istorice.

In a II-a jumatate a secolului 18, cu noua direcţie critică introdusă în istoriografie, s'au format două teorii contrare asupra originilor romine.

Una e teoria autoctoniei, alta teoria migraţiunei Rominilor.

Cea dintăi e începută cu *Thunmann*, care susţine că Rominii din Dacia sint urmaşii Dacilor romanizaţi; cea de a doua pune originea poporului romin în peninsula Balcanică.

Această din urmă ipoteză, primită de Engel, a fost pusă de Unguri în interesul luptelor politice.

Miklosich o primeşte din motive linguistice, iar Roesler o susţine din punct de vedere istoric.

Dar fruntaşii istoriografiei moderne, etnografii şi geografii, susţin continuitatea.

D-l Onciul adaogă că în adevăr, se constată o transmigrare romină din dreapta în stinga Dunării, dar aceasta nu poate fi o probă contra tradiţiei istorice în ce priveşte stratul etnic fundamental.

Tradiţia istorică se confirm şi prin faptul că aşezările dintăi ale Rominilor se constată tocmai pe teritoriul cel mai intensiv colonizat pe timpul stăpinirii romane.

Ea se confirmă şi din punct de vedere geografic: centrul Rominilor fiind Carpaţii meridionali, de aici s'au răsfirat Rominii şi nu de aiurea.

Poporul romînesc, care a supravieţuit năvălirilor, putut să absoarbă elementul slav conlocuitor, o putere de asimilare şi de expansiune, care nu se constată decit numai la popoare autoctone sau cuceritoare.

Faţă de asemenea fapte, ştiinţa nu poate părăsi tărîmul tradiţiei istorice, mai ales cînd nu sint probe hotăritoare pentru afirmările d-lui Rosetti.

L. T.

* * *

D. Rousso, *Studii Bizantino-Romîne*.—51 pag. Bucureşti, 1907.

D. D. Rousso studiind textele publicate de D. B. P. Hasdeu în „Cuvente den Betrani“ sub titlul *Cugetări în ora morţii*, arată cu probe paralele că aceste texte nu sînt decît fragmente traduse din diferite texte eshatologice ca Evhologiu, Dioptra lui Filip Solitarius, Viaţa Sf. Vasile cel nou cari n'au nimic a face cu bogomilismul şi prin urmare *Cugetările în ora morţii* nu pot avea o provenienţă bogomilică cum le-o atribuise d. Hasdeu.—Pe lîngă probele paralele, d. Rousso aduce şi cîteva argumente prin care se poate iarăşi vedea că nu e nimic bogomilic în textele numite.

Se vorbeşte în aceste texte totdeauna cu vener ţie despre învierea trupului, despre Sf. ierarhi şi despre Sf. cruce, care erau respinse şi duşmănite de către Bogomili.

În o altă parte a lucrării autorul ne anunţă fără probe că învăţăturile atribuite pănă acum lui Neagoe nu pot fi decît ale unui călugăr, admirator al lui Neagoe, din secolul al XVII şi că originalul a fost scris în limba slavonă.—Proba şi tratarea definitivă a acestei chestiuni d. Rousso spune că ne va da-o într'o lucrare ulterioară.

Felul studiilor d-lui Rousso e rar la noi şi terenul nu este exploatat, aşa că putem aştepta studii folositoare din partea d-niei sale.

Dragoş.

* * *

Dr. Danil Ionescu şi Alexandru I. Danil, *Culegere de Descîntece*, cu o prefaţă de N. Iorga, vol. I, Bucureşti, Minerva 1907, un volum în 16° de 240 pg., preţul 1 l. 50 b.

Noua colecţie de descîntece, adunată din jud. Romanaţi, prin sîrguinţa d-lor dr. Danil Ionescu, medic primar al jud. Romanaţi, şi A. I. Danil, student în farmacie, este o contribuţie mai mult pentru cunoaşterea genului folkoric respectiv. Graţie unui anumit mijloc de constrîngere, pe care l-au întrebuinţat faţă de *babe*, descîntătoare şi vrăjitoare (pg. 10), culegătorii aŭ reuşit să formeze din materialul adunat un volum de 240 pagini de tipar cu un număr însemnat de descîntece privitoare la 27 de boli trupeşti şi 5 sufleteşti, volum în care am găsit o sumedenie de lucruri foarte interesante.

Ni se făgădueşte şi un al doilea volum. Volumul următor va trebui să îndrepte unele grave greşeli de tipar din acest prim volum (la pg. 95 acelaş cuvînt apare odată ca *cocoeele* şi odată ca *coconete*; la pg. 113 acelaş nume de persoană apare odată ca *Sîlea*, odată ca *Silca*. Cei care nu cunosc dialectul oltenesc nu vor putea şti care din cele cîte două forme sînt bune. La pg. 183 trebue să citim *măteascâ* ori *măţească*?); va trebui el însuş tipărit cu foarte mare băgare de samă pentru a nu se mai putea strecura greşeli de tipar, care, în asemenea cărţi, pot da naştere la încurcături zădarnice; însfîrşit va trebui să fie însoţit de un *glosar* care să cuprindă traduse toate cuvintele puţin cunoscute din ambele volume, cu indicarea precisă a paginii (paginilor) şi volumului în care se află. Pentru ca acest glosar să fie cît mai util, autorii vor trebui să înregistreze, după acelaş sistem, şi cuvintele ale căror înţelesuri nu le pot afla, pe de altă parte autorii trebue să se pue din punct de vedere de pildă al Moldovenilor, care nu cunosc deloc d'alectul oltenesc, şi să caute deci a trece în glosar cît mai multe cuvinte şi a da explicaţii cît mai bune.

G. P.

* * *

Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietăţei rurale din Dobrogea*, Tipografia „Ovidiu“, Constanţa 1907. — 360 pag. — Preţul 5 lei.

Cunoscut prin studiul său „Dobrogea şi drepturile politice ale locuitorilor ei“, tipărit în 1905, autorul apare acum cu o nouă lucrare asupra Romîniei transdanubiane. Opera d-lui Roman este însă departe de a fi un studiu complect asupra proprietăţii rurale din Dobrogea, de oarece, după cum mărturiseşte însuşi autorul în prefaţa sa, studiul asupra „situaţiunii de fapt“ a proprietăţii imobiliare dobrogene, rămîne încă de făcut. Cartea d-lui Roman priveşte subiectul numai din partea lui juridică, lăsînd cu totul în umbră laturea economică.

Lucrarea cuprinde două părţi deosebite: O introducere, în care găsim pe de o parte o privire generală asupra condiţiunii legale a proprietăţii funciare în legislaţia otomană, analizîndu-se cu acest prilej mai ales Codul funciar otoman din 21 April 1858, precum şi dispoziţiunile dreptului religios relative la moşteniri; iar pe de al'a parte, o privire istorică asupra legislaţiunii romîne relative la proprietatea dobrogeană. — Partea a doua a lucrării este o simplă colecţiune de legi şi regulamente, în care sînt adunate, într'o primă secţiune, *legiuirile otomane* relative la proprietatea rurală (care s'au aplicat în Dobrogea până la 1882), iar în secţiunea următoare, *legiuirile romîne* în legătură mai apropiată sau mai depărtată cu subiectul, adnotate cu cea mai nouă jurisprudenţă a instanţelor judecătoreşti. — Munca de coordonare a d-lui I. N. Roman va fi apreciată mai ales de specialişti.

*

C. Lacriţianu, *Datele de sol şi climă ce trebuesc cunoscute la noi spre folosul agriculturei*, Tipografia „Viitorul“, Tirgovişte 1907.—18 pg.

Autorul are în vedere întocmirea unei hărţi agronomice a ţării, fără de care nu crede posibilă o agricultură ştiinţifică. — Este adevărat că Institutul nostru geologic urmăreşte întocmirea unei hărţi *agro-geologice*, dar lucrarea aceasta, care cere încă multă muncă şi răbdare, va fi totuşi neîndestulătoare pentru agricultură, de oarece i-ar lipsi datele relative la climă şi alţi agenţi naturali; tocmai de aceia d. Lacriţianu propune ca institutul geologic să fie ajutat şi *complectat* în opera sa de profesorii de Ştiinţi naturale, care şi-ar putea lua sarcina de a face studiile necesare, în timpul vacanţelor. Şi broşura profesorului dela Tîrgovişte are tocmai menirea să indice celorlalţi colegi ai săi din ţară, metodele de urmat spre a determina: 1) relieful solului şi cauzele ce au determinat acest relief; 2) apele regiunii în raport cu relieful solului; 3) calitatea solului din punct de vedere fizic şi chimic; 4) bogăţiile naturale ale solului şi în fine 5) condiţiunile climatice ce ar trebui cercetate.

G. K.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare (Maiu).—D. A. Naum își tipărește cuvintarea despre Vasile Alexandri ținută cu prilejul desvălirii statuei poetului de la Mircești. Tot atit de ditirambic și cu acelaș elan, vorbește d. I. Bianu despre Dicționarul d-lui S. Pușcariu, care este in viață, pe care i-o dorim lungă.

D. Teohari Antonescu incepe un articol despre „Cule", in care cercetează dacă ele „sint sau nu naționale",—și a cărui urmare o așteptăm spre a vorbi mai pe larg. (Am așteptat și urmarea articolului d-lui Mehedinți despre problema agrară, dar n'a mai apărut).—D. M. T. Djuvara vorbește despre problema pusă de Leduc: „creațiunea vieții".—D. Dr. G. Proca tratează, cu competența-i cunoscută, „Alcoolismul la țară", arătind primejdia lui și indicind oarecare măsuri, care ar putea infrina acest primejdios viţui. Două poezii de d-na Ana Conta-Kernbach. Și mai multe „cronici".

Luceafărul (15 Maiu, 1 Iunie).—D. G. Bogdan-Duică recenzează cele „Trei romane de Duiliu Zamfirescu", scoțind in relief—poate un relief puțin cam exagerat—valoarea celor trei romane, fără ca să arate, cum trebuia, indiscutabila superioritate a primului („Viața la țară") asupra celorlalte două. D. Murnu își urmează interesantele sale schițe asupra „Monumentelor antice din Roma"; D-nii Ciura și Ciocirlan publică plăcute bucăți de proză; D-ra Cunțan, d. Z. Birsan publică versuri; apoi dări de samă, cronici, etc. Admirabile ilustrații.

Arhiva, (Maiu, Iunie 1907).—Ambele fascicole cuprind numeroase articole, al căror conținut—judecind după titluri—trebue să fi extrem de interesant. Menționăm: **Mijloacele de indreptare ale stării țărănimii romine**, articol incă neterminat, in care d. A. D. Xenopol atacă „chestia țărănească", subiect ce pare de sigur prea meschin pentru d. A. D. Atanasiu, care'și intitulează una dintre contribuțiunile sale lunare: „Chestia țărănească *și* d. A. D. Xenopol". Pe aceste călduri caniculare, cetitorul va prefera să acorde insă toată bine meritata sa atențiune noului colaborator dr. Leon Cozmovici, care in **Rolul educativ al științelor naturale** ventilează o sumă de idei vechi și nouă. După ce stăruie asupra importanței acelor discipline, profesorul universitar se intreabă cu litere cursive: nu se impune dar *ca lor să li se deie întâietatea în educația maselor?*—Ba da, de o mie de ori da; căci deși neovitalismul eruditului profesor nu este poate tocmai ultimul cuvint al științii actuale; deși poate nici științele naturii și nici poezia religiunilor nu ar avea nimic de ciștigat dacă ar admite nomenclatura propusă de d. dr. Leon Cozmovici, care ne asigură că lui Dumnezeu îi este indiferent dacă i-am zice *electron* ori *energon*, totuși—gindiți-vă mai!—cit ar ciștiga educația ma[illegible] dacă anumite locuțiuni populare [illegible] inroșesc acuma pereții cazărmi[illegible] altor așezăminte publice, ar pu[illegible] traduse in formula științifică!... [illegible] dă: „Naşterea și energ[illegible]" [illegible] ca și „Electronul"... D[illegible] [illegible] să dăm d-lui dr. [illegible]eon Cozmovici și științelor sale [illegible] naturale rolul educativ ce li se [illegible]vine.—Ca literatura, versuri de [illegible]ria. Spre a putea insă gusta pe [illegible] plin poezia cuprinsă in „putregaiurile durerii" ori „cei 6000 ce stăm pe perna", etc. etc., cetitorul va trebui să aștepte fascicula pe... Iuliu, de oarece Direcția ne face cunoscut că a inlocuit in acest scop pe vechiul comentator printr'un altul „care este Romin nu numai cu drepturile politice, ci și cu drepturile inimei și ale graiului."

Convorbiri (Iunie).—Atragem incă odată atenția tuturor coproprietarilor și Mecenaților săi, că ilustrul critic tot nu pricepe că *a imita* nu este *a copia*, că a imita este *a crea*, conform insă cu realitatea; că eminentul critic torturează pe Brunetière pentru a scoate din el ceea ce nimene n'a negat că este in Brunetière... Sfătuim pe acești coproprietari și Mecenați să recomande ilustrului critic articolele unuia dintre noi, „Probleme Literare", pentru a vedea expusă pe larg teoria că arta nu copiază realitatea, că in artă totul e ceea ce pune artistul... dar că, incă odată! *materialul* de care se servește artistul, pentru a-și realiza concepția sa, trebue să fie luat din realitate, *creația* sa să fie *conformă* cu realitatea, artistul să creeze o lume după chipul celei create de Dumnezeu,—autorul de nuvele istorice să creeze un veac XVI *după* chipul veacului XVI așa cum Dumnezeu, in economia sa, a avut buna plăcere să-l creeze...

In rezumat: d. Dragomirescu are o mare insușire de scriitor: el condensează, incit mai puține cuvinte, cit mai mult fond: Niciodată o mai mare cantitate de... inocență n'a fost condensată in mai puține cuvinte.

P. S. D. Dragomirescu ne trimite să invățăm de la studenții și studentele D-sale... Mii de mii de bombe! Așa dar, d. Dragomirescu face și spirit!? Ați văzut vreodată un elefant prestidigitator stind cu toate cele patru picioare ale sale pe o ghiulea? Ori, mai bine, imaginativă o vacă jucind *pas des patineurs*...

Revista Generală a Invățămintului, (Iunie, 1907 București).

Dl. *B. Banu*—**O anchetă intr'un Seminar**—termină interesanta anchetă asupra ideilor ce le au viitorii preoți eșiți din seminarul „Nifon" cu privire la raporturile sociale dintre țărani și orășeni.

Apoi, acest No. cuprinde studii asupra metodirei diferitelor obiecte din invățămintul secundar, datorite d-lor *R. Ionașcu*, *S. Popescu*, *Al. Bărcăcilă* și d-nei *Ad. Proca*.

Săptămina (Iunie).—Sub titlul de **Tocmelile agricole față de Principii**, d. Panu a scris zece articole, in care a dovedit magistral că 1) *Neintervenționismul* statului intre țărani și proprietari este un principiu care nu poate sta in picioare in fața criticii și 2) *Intervenționismul* este in tradiția noastră istorică, căci de aproape două sute de ani legile *intervin* mereu in raporturile dintre țărani și proprietari.—D. Panu arată că atunci cind nu e vorba de raporturile *dela individ la individ*, ci *dela clasă la clasă*, nu poate fi vorba de neamestecul statului. D. Panu arată cum in *Rusia*, primul-ministru a ajuns cu *intervenționismul* până acolo, incit a făcut un proect de lege, prin care se hotărește că Statul va da bani țăranilor să cumpere pămint, cind ei nu vor avea bani de ajuns,—adică un inceput de *naționalizare* a solului; iar

in individualista şi „neintervenţionist… *Anglie*, guvernul actual, spre a păstra clasa fermierilor, a făcut o lege de *expropiare* a proprietarilor mari!—Dar d. Panu—şi aici stă importanţa admirabilului său studiu—dovedeşte *că nimic* din ceeace propune actualul guvern rominesc, nu e nou *ca principiu* şi nici chiar ca *reformă*. Reformele lui C. Mavrocordat, *mai ales mărginirea zilelor de lucru* şi *fixarea secinelei* sint un act de *intervenţionism* in favoarea ţăranului.—D. Carp, zice d. Panu, a citat pe… Diocleţian, ca pe singurul… intervenţionist. Dacă ştia istoria Rominilor, n'avea nevoe de… Diocleţian, căci, iată, de *o camdată Regulamentul organic*: Impins de abuzurile colosale ce se făceau cu ţăranul, Regulamentul organic, prin luminata influenţă a lui Kiselef, *intervine* şi *hotărăşte*: *Cită* păşune e *dator* proprietarul să dea ţăranului şi pentru cite capete de vite; Regulamentul intervine pentru dreapta măsurare a pămintului; Regulamentul hotăreşte şi *numărul orelor de muncă*, ceeace pentru D-nii Filipescu şi Carp este culmea aberaţiei! Mai departe: La 1840, in vremea lui Alexandru Ghica, in Muntenia, se *hotăresc* şi *preţurile muncii agricole*; tot in vremea acestui Domn, din cauza lăcomiei proprietarilor şi arendaşilor, *se fixează maximul preţului* pe care un proprietar sau arendaş il poate lua dela ţăran pentru *imaşul* inchiriat… „Un mai flagrant amestec al statului in invoelile libere dintre particulari se poate?" se'ntreabă d. Panu. Tot pe acea vreme *se fixează cite parale* va plăti un ţăran proprietarului pentru păşunatul vitelor ce ar avea mai mult decit numărul legiuit; iar invoială *„liberă"* nu e permisă de Stat decit pentru vitele care trec peste numărul de 12, căci un ţăran care avea peste 12 vite, nu mai avea nevoe să fie protejat.—In programul guvernului actual

spune ca arendaşu să nu aibă voe … arenda cu *orice preţ*, ci cu cel a … treime mai mult decit plăteşte mu… ei bine, la 1840 arendaşul era inst… prin lege, la anumite condiţiuni, obli… a liber de a impune ţăranilor ori el n… …u păşunatul vitelor, ci. odace pre… …moşiei, i se impunea şi tă cu arendarea … lucruri. Deci proregulamenta anume … să dispună prietarul n'avea *libertate* … punea cum vrea de moşia sa: i se … dă, din oficiu ca, in contractele de are… să stabilească purtarea arendaşilor c… ţăranii.—Sub Mihaiu Sturdza, un alt… atentat la „libertatea" de a contracta: Se hotărăşte ca muncile intirziate, dacă nu se fac la un an, peste doi ani obligaţia să fie stinsă. — Acum pentruce toate aceste multe legiuiri? Din cauza unor *principii*? Nu! Ci din cauza unor *abuzuri*, care trebuiau stirpite! Cind sint *abuzuri*, cine să le stirpească, dacă nu *Statul*? Şi dacă sint *abuzuri* azi, şi conservatorii nu propun legi care să le stirpească, sau propun legi care nu-s menite a le stirpi — *adică neintervenţionismul d-lor Carp* şi Filipescu—apoi atunci este un scandal, *„căci, zice d. Panu, nu-i permis nici unui legiuitor, nici unui om de stat, ca să constate abuzuri şi apoi să adauge: nu e treaba mea ca să le reprim"*—Legea dela 1864 face pe ţărani liberi, dar imediat sint transformaţi in clăcaşi prin legea tocmelilor agricole dela 1866, *care* dă drept proprietarului *de a chema forţa publică* pentru a sili pe ţăran să se ţină de contract; iar la 1872, proprietarul are drept a *chema dorobanţul pentru ca acesta să mine pe ţăran la muncă!* „Iată, zice d. Panu, cea mai odioasă intervenţie a Statului făcută in favoarea proprietarului"… Şi d. Carp nu cunoaşte decit pe Diocleţian, şi d. Carp se ridică impotriva acestei *noutăţi*: intervenţionismul!… Cind le convine „intervenţionismul", conservatorii nu sint impotriva lui!—Aşa dar, şi *teoretic*…

…*şte* şi *istoriceşte*, intervenţionismul este legitim,—este, mai mult, singurul lucru ce-l poate face un legiuitor, un om de stat, un guvern, cind o clasă abuzează de alta.

In **Critică şi Critici**, d. Panu se ridică impotriva acelor critici care fac din opera criticată un prilej de a-şi arăta cunoştinţile lor; cu alte cuvinte, d. Panu este incontra criticii impresioniste, aşa cum o concepe şi a făcut'o, justificind'o, de pildă un Anatole France. Apoi d-sa constată că după Gherea, nu mai avem critici adevăraţi şi discuţii literare de oarecare valoare, ci numai atacuri pătimaşe şi personalităţi… Ar fi putut adăoga ceva mai mult: in loc de critică, avem sentinţe in două-trei rinduri, motivate de relaţiile personale ale „criticului" cu cei „criticaţi",—fără nici o motivare, probabil de cele mai multe ori fără măcar cetirea operei „criticate".—In **Maghiarii in Europa**, cazul Vaida ii suggerează d-lui Panu citeva consideraţii, intre care şi aceia că *rasa* explică mentalitatea curioasă şi deosebită a Ungurilor.—In **Judecata lui Solomon**, d. Panu arată că acea judecată este un procedeu nesigur, căci dacă femeea care nu e „mama" *iubeşte* copilul, nici ea n'ar putea primi să fie tăiat in două, căci *iubirea* poate fi puternică şi fără de „vocea singelui".—Această idee d. Panu o desvoltă in alte două articole: **legătura de singe şi legătura de creştere**, in care susţine ideea foarte adevărată că nu există *vocea singelui* (dă o mulţime de exemple) şi că tot ceea ce se dă pe socoteala acestei „voci" rezultă din contact, deprindere, idei etc.

Aceasta recenzie a luat proporţii colosale: e vina d-lui Panu, care pune şi *gindeşte* atitea probleme. Revistele cu zeci de colaboratori nu ne dau atita de lucru ca *Săptămina*, care are numai unul, pe d. Panu… Şi pentru unii domni, acest pătrunzător cugetător, acest puternic dialectician, este numai un „humorist"! O, este de sigur şi aceasta! Şi ciţi n'au simţit'o pe propria lor piele!… Umorul d-lui Panu este alcătuit din logică, spirit de observaţie şi ironie. Acestea nu se găsesc pe toate drumurile!…

Economia Naţională, (April 1907). — In **Industria Naţională**, d. C. I. Băicoanu critică circulara Ministerului care invită stabilimentele industriale ce se bucură de avantajele legii pentru incurajarea industriei naţionale, să se conforme dispoziţiei de a avea ⅔ dintre lucrătorii lor, cetăţeni romini. Bună in principiu, autorul crede că această măsură nu poate fi executată decit cu prudenţă şi consideră din cale afară insuficient termenul de o lună acordat de Ministerul industriei acelor stabilimente care nu s'au conformat până acum legii, in termenul legal de 5 ani.—**Funcţiunea economică a porturilor**, articol datorit d-lui Georges Blondel, are de scop a dovedi, printr'un studiu paralel, superioritatea economică a porturilor germane asupra celor franceze, superioritate care pare a se datori faptului că acestea din urmă sint situate in estuarele unor fluvii accesibile vaselor de tonaj mai mare, pe cind in Franţa a predomnit multă vreme preferinţa pentru porturile naturale.—D. C. Filipescu continuă, cu partea demografică, a sa **Monografie economică a comunei Armăşeşti**. Urmează Revista agricolă, Recenziuni, etc.

La Nouvelle Revue, (Iunie, 1907) Paul-Louis Hervieu, care a mai publicat in această revistă articole relative la desvoltarea la care a ajuns azi reclama comercială, dă un interesant articol: „**Umorul in publicitate**", in care adună un mare număr de exemple caracteristice pentru insemnătatea pe care a căpătat-o in ţările civilizate reclama, şi pentru sforţările ce se fac in serviciul acesteia.

în articolul **„Farmecele Versailles-ului"**, G. Denaint descrie frumusețile acestei localități care a jucat un atît de mare rol în istoria Franței.—**„Cetățeanca Maillard"** este titlul unui lung studiu biografic pe care Martial Teneo il face asupra cîntăreței care a ilustrat „Opera" din Paris la începutul secolului al XIX-a, Marie-Térese Davoux, supranumită Maillard: pe baza unor documente inedite, autorul scoate in lumină temperamentul de luptătoare al acestei femei care a avut un oarecare rol în Revoluția franceză. Maurice Pellisson, în articolul: **„Un studiu recent asupra lui Molière"**, face o recenzie critică a lucrării scriitorului-actor danez, Karl Mantzius, *„Epoca lui Molière"* („Molieretideu"). Scopul scriitorului danez este de a expune dezvoltarea teatrului francez în secolul al XVII-a și de a arăta ce a fost Molière ca director de trupă, ca regisor teatral, ca orator, actor tragic și comic, și creator al unui nou sistem de declamație. Aceasta din urmă este partea nouă pe care Mantzius o aduce, prin scrierea sa, ca contribuție la cunoașterea vieții marelui scriitor francez.—In articolul **„O dogmă care dispare"** autorul anonim care iscălește „Un flamin" aduce interesante observații cu prilejul hotărîrii pe care a luat-o papa de a se revizui „Vulgata" de către ordinul benedictinilor. *Dogma* care *dispare* prin aceasta este: infailibilitatea Bisericei creștine.

Mai cităm din numerele de pe Iunie: articolul lui Ernest Tissot: *„Jocurile animalelor"*, lămuririle pe care le dă asupra locului *nașterei lui Musset* Armand Brette in articolul „Cu privire la A. de Musset", și continuarea însemnatului studiu al lui Gilbert Stenger *„Regnul emigranților în 1814"*

Mercure de France (Iunie 1907).

In continuarea interesantei **anchete în chestiunea religioasă**: *„dacă asistăm la o evoluție ori la o disoluție a ideei și a sentimentului religios"*, revista publică în numerele de pe aceastâ lună, alături cu răspunsurile unor personagii de mai mică însemnătate,—și răspunsurile unor bărbați cu o reputațiune europeană. Cităm dintre aceștia pe poetul-filosof *Sully-Prudhomme* care crede că „sentimentul religios fiind nesecabil ca, unul ce e o trebuință morală, transformarea lui nu va duce nici odată la o distrugere a ideei divinității", pe *Bjoerson* care crede că transformarea sentimentului religios va duce la dispariția religiilor și la confundarea lor într'o „adorație comună pentru o putere eternă"; pe *Lombroso* care crede că religiile se adaptează și se vor adapta mereu, de și foarte pe încetul la cultura popoarelor; pe *E. de Roberty* și *Gabriel Monod* cari cred și într'o disoluție și într'o evoluție, adică disoluție a sectelor și evoluție a sentimentului religios; pe *Urbain Gohier* și pe *I. Novicow* care cred într'o viitoare „religiune fără Dumnezeu"; și marele critic *G. Brandes* căruia i se pare că „asistăm la o disoluție parțială a ortodoxiilor europene". De remarcat e de astă dată numărul relativ mare al celor ce cred într'o dispariție a sentimentului religios: din 45 de răspunsuri, 9 sînt în acest sens, și unele dintre ele foarte categorice: astfel *Alfr. Naquet* spune: „nu asistăm la o evoluție ci la o disoluție a sentimentului religios", iar literatul *Marcellus Emants* din Haga spune: „evoluția sentimentului religios îmi pare că constă într'o disoluție". Nu lipsesc nici acum răspunsuri, mai ales de ale clericilor, în care nu numai că nu se recunoaște măcar o evoluție, o slăbire, a sentimentului religios, dar chiar se susține că se observă o întărire a acestui sentiment: astfel abatele *H. Brémond* spune: „asistăm la o revenire, la o redeșteptare a sentimentului religios", iar un altul, abatele *Wetterle* spune vorbind de țara sa: „Germania catolică nu cunoaște nici disoluție nici evoluție a ideei religioase". E locul dar să zicem: cîte capete atîtea păreri. Dar ancheta încă nu e terminată.

Din numerele de pe Iunie mai remarcăm următoarele: un scurt studiu literar **„I. K. Huysmans și misticismul naturalist"** al lui Marcel Collière; interesantele date asupra **pacifismului în antichitatea chineză** dintr'un articol de A. David: și studiul lui Louis Dumour *„Detractorii lui Jean-Jacques"*.

La revue des idées. (15 Iunie).

Intr'un art. **„Herbert Spencer după autobiografia sa"**, *Ch. Duguet* analizează viața și personalitatea marelui filosof. Trăsătura esențială a caracterului său moral era nevoia de independență. Disprețul autorității politice, religioase, sociale, era o tradiție în familia Spencer. Non conformizmul era o regulă pentru conduita lui ca și pentru obiceiurile inteligenții sale. Aversiunea sa pentru prejudecățile curente era irezistibilă. Incapabil de receptivitate pasivă, el cerea lecturilor, plăcerea contradicției și gîndea prin antiteză cu opiniile altora. Activitatea lui Spencer a fost exclusiv cerebrală, pasiunea de a înțelege și preocuparea operei pe care vroia s'o construiască l'au absorbit cu totul. Calitățile lui afective erau mediocre. In lumea senzațiilor și a emoțiilor el nu vedea decît materialele edificiului său filozofic. Omenirea concretă îl interesa puțin. Afară de cîteva prietenii de elită, cu Georges Elliot, Huxley, Lubbock, el avea față de contimporanii săi o atitudine disprețuitoare. Erezîile lui în materie de artă tradează o cultură insuficientă și un pedantizm îngust în judecata operelor de imaginație. Slăbiciunea nervoasă a făcut din el un ipochondriac, continuu preocupat de sănatatea sa, obsedat de teama surmenajului, înclinat către mizantropie și neîncrezător în utilitatea acțiunii.

In Spencer, nu omul, ci cugetătorul depășea media. El a avut în grad înalt independența spiritului, indiferență pentru gloria ușoară și succesele materiale și mai ales acea loialitate intelectuală care l'a făcut în chip constant, să-și revadă și să-și modifice ideile. Cunoștințele lui științifice erau vaste, cele filosofice insuficiente și căpătate foarte tîrziu. O grijă l'a chinuit totdeauna, acea a originalității. De aici, atitudinea lui neîncrezătoare sau agresivă față de orice cugetare streină. Inaccesibil simțului istoric, urea cu tenacitate antichitatea și privea cu indiferență istoria contimporană, afară de acea a societăților anglo-saxone. Sistemul său filosofic are un caracter profund britanic, mai ales prin caracterul său practic.

Revue de métaphysique et de morale. (Mai 1907).

Intr'un articol **„Logica și intuiția în matematici"** *Emile Borel* susține necesitatea unei reforme pedagogice în modul de predare al matematicelor. Independent de utilitatea practică a unor conoștinți pozitive, scopul esențial al învățămîntului matematicilor, din punct de vedere al formării spiritului, a fost dezvoltarea calităților logice. Acest scop trebue să rămînă, dar nu trebue să fie singurul: învățămîntul matematicelor trebue să dezvolte și calitățile intuitive. In învățămîntul superior al matematicelor, logica trebue amestecată cu intuiția. In cel elementar însă, acest amestec ar risca să aducă confuzii în unele spirite. E preferabil să se dezvolte calitățile logice ale spiritului în unele ramuri ale matematicilor și cele de intuiție în altele; cele logice la aritmetică și algebră, cele intuitive la geometrie. Pentru aceasta trebue

reformat in mare parte, invăţămintul geometriei.

L. Weber in **„Morala lui Epictet şi nevoile prezente ale invăţămintului moral,** arată că regulele moralei stoice n'au alt scop şi nu tind la alt rezultat decit să substitue prin repetiţie, reflexelor impulzive, reflexe de inhibiţie şi reacţiunilor emotive, reacţiuni intelectuale. Ele sint un program de educaţie a reacţiunilor psihomotrice provocate de viaţa socială şi pentru cine le indeplineşte, un pas către stăpinirea deplină de sine.

J. Wilbois incepe un studiu asupra „Cugetării catolice in Franţa la inceputul secolului al XX."

Revue philosophique (Iunie 1907).

Bernard Leroy in **„Natura halucinaţiilor"** susţine că nici intensitatea reprezentărilor, nici localizarea lor in spaţiu, nici bogăţia detaliilor imaginale nu sint desjuns pentru a caracteriza sau explica halucinaţiile. Condiţia primă a halucinaţiilor e, după el, un mod particular de succesiune al grupurilor de imagini cari in acest caz nu atirnă de voinţa subiectului ei de fenomenele lumei externe. Izvorul acestei condiţii e exagerarea atenţiei automatice şi corporale cu diminuţia celei voluntare. Halucinaţiile implică o sinteză a reprezentărilor diferită de acea care caracterizează atenţia normală.

In **„Halucinaţiile din punct de vedere psihologic"** *L. Dupuis* combate teoria psihologică obicinuită a halucinaţiilor, după care acestea sint datorite hipertrofiei şi transformării intrinsece a imaginilor şi teoria anatomică care le explică prin iritaţia internă a centrelor senzoriale.

După el, caracterul esenţial al halucinaţiilor e exteriorizarea spontanee a reprezentărilor şi aceasta e in relaţie intimă cu modificările atenţiei. Imaginile au un caracter ideal cind se deşteaptă intr'un spirit atent, sint exterioare intr'unul neatent. Ele nu ne apar ca percepţii numai din cauza atenţiei, ca numai ne impiedică să fim halucinaţi. Ceia ce constitue idealitatea imaginilor, nu-i bogăţia lor, care nu-i totdeauna mai mică ca acea a percepţiilor, ci dependenţa lor simţită in raport cu voinţa. Halucinaţiile rămin inafară de sinteza personală. Pentru a putea explica din punct de vedere cerebral halucinaţiile, trebue să ştim la ce varietăţi diferite de activitate nervoasă corespunde execuţia automatică şi execuţia intenţionată a aceleiaşi operaţii mentale şi care e organizmul funcţional al asociaţiei sistematice şi acel al finalităţii psihice.

Revue Latine. (Martie, April). Intr'un articol asupra lui **„Josué Carducci"**, *Julien Luchaire* analizează temperamentul marelui poet şi arată izvoarele inspiraţiei sale. Carducci a fost, după el, poetul demnităţii italiene, aceasta a fost inspiraţia lui ca profesor, erudit, critic, jurnalist, senator, ca garibaldian sau mazzinian, ca poet satiric şi ca poet epic. Preocupările poetice au fost la el totdeauna strins legate de cele patriotice. Marea pasiune a vieţii sale, alături de cea patriotică, a fost clasicizmul antic şi laic şi ura contra romantizmului şi catolicizmului, a manzonismului, cum il numea el. Reprezentant al clasicizmului naţional, opera lui dominată de un moralizm stoic format din exaltare intelectuală, dispreţ pentru umilitatea şi resemnarea creştină, entuziasm şi devotament pentru ideile mari ale omenirii, cult pentru viaţa independentă şi energică. Inspiraţia lui a fost totdeauna anticlericală, liberală, democratică, dar in ultimele lui poezii amărăciunea şi ura au făcut loc contemplării calme şi milei. Poet superior, Carducci e lipsit de acel neprevăzut adinc al gindirii care apare la Dante sau Shakespeare, la el elaborarea artistică e mai genială decit elementele din care s'a compus opera. Materia poeziei sale e simplă şi primitivă, caracterul ei e profund italian şi prea puţin universal; marea mişcare socială europeană, activitatea ştiinţifică a secolului au mişcat prea puţin pe Carducci. Natura a descris'o in chip solemn dar in linii prea sumare şi monotone. Arta discipolilor săi, d' Annunzio şi Pascoli e desigur mai rafinată. Poet puternic şi dominator, Carducci va ocupa un loc de onoare intre marii clasici, sublimi totdeauna, deveniţi insă prea simpli şi prea inguşti pentru noi.

In **Leibnitz l'Européen**, Faguet analizează cartea lui Barusi: „Leibniz et l'organisation réligieuse de la terre."— Este vorba de un alt aspect al lui Leibniz de cit cel indeobşte cunoscut. Leibniz a urmărit „reunirea" Europenilor, pentru ca, reuniţi, să ducă credinţa şi cultura pe tot pămintul.—Aceasta a urmărit-o mai intăi *materialminte*: S'a gindit mai intăiu la Louis XIV, care să cucerească Egiptul, deci să pătrundă la „necredincioşi", apoi la Petru cel Mare, care să „reunească" Nordul şi să pătrundă, in Orient, la „necredincioşi"; apoi, deşi protestant, s'a gindit la Jesuiţi, mai ales că „liberalismul" şi „toleranţa" lor ii plăceau de sigur, dar mai ales pentrucă opera lor *misionară* era ceea ce-i trebuia.—Apoi a urmărit ideea sa *spiritualminte*: „Reunirea" protestanţilor cu catolicii. Leibniz, in scrisorile către Bossuet, argumentează că deosebirile intre ramurile catolice (galicani, quietişti, jansenişti, etc) nu-s mai mici, dacă nu-s mai mari chiar, ca intre catolici şi protestanţi; atunci aceştia de ce să nu se reunească? Dar Bossuet e sceptic. Iată ce extrage Faguet din scrisorile lui Bossuet: Bossuet nu crede in „catolicismul" eventual al protestanţilor, pentrucă *Temperamentul* protestant este nesupunerea la autoritate, este liberul examen, interpretarea personală; pe de altă parte, el, galican, se teme de „ultra-catolicismul" lui Leibniz, care merge prea departe cu unitarismul său; se mai indoeşte şi de „catolicismul" lui Leibniz, căci acest catolicism e prea exagerat ca să nu fie voluntar, deci Bossuet presupune că Leibniz e catolic *pentrucă vrea să fie*.—Şi, cel care avea dreptate in fond, era Leibniz, zice Faguet. Ideea lui Leibniz, azi e pusă la ordinea zilei de Roosvelt. O fi un *bluff* american? Se poate! Dar ideea fiind bună, n'are a face forma vulgară (dacă e *bluff*) sub care ea e aruncată in lume...

Nuova Antologia (1 Iunie 1907) *Alessandro Lustig*. **Condiţiunile higienice in scoalele noastre.** Autorul a fost insărcinat de către comitetul congresului antituberculos, ţinut in Milano in 1904, a face o anchetă asupra condiţiunilor higienice din şcolile primare din Italia; convins insă că observarea regulelor higienei are o tot atăt de mare insamnătate şi in şcolile secundare, şi-a estins cercetările şi asupra acestora. Neputind cerceta absolut toate şcolile publice din Italia el şi-a ales drept cimp de observaţie citeva provincii din Italia de Nord, altele din Italia centrală şi altele din Italia de sud şi insulara. Rezultatele la care l-au dus aceste cercetări sint foarte triste. Majoritatea şcolilor nu numai că nu contribuesc la sporirea puterii de autoapărare a organismului şi nici nu sint un mijloc de insănătoşire, dar provoacă ele insăle slăbirea sănătăţii şcolarilor. Cele mai multe localuri au fost construite pentru cu totul alte scopuri şi sint numai inchiriate pentru şcoli; le lipsesc aerul, lumina, apa; multe sint umede. Băncile pe care stau elevii, sint in foarte multe cazuri nişte adevărate instrumente de tortura. Asistenţa scolară (cantine, distribuiri de haine, colonii de vară) e foarte puţin desvoltată, ex-

cepind numai citeva centre mari: Milano, Torino, Bologna, Palermo, Roma, Padova. Educația fizică nu poate da bune rezultate, cele mai multe școli fiind lipsite de săli de gimnastică higienice. Supravegherea sanitară, cu toate că e prescrisă de lege, nu există in realitate de loc; elevi atinși de ftisie ori bolnavi de lupus, sint invoiți a urma cursurile, formind astfel focare de contagiune pentru camarazii lor. Programul de reforme pe care-l propune autorul conține 7 puncte, din care 4 nu cer de cit aplicarea conștiincioasă a unor dispoziții prevăzute de mult in regulamentul sanitar, ceea ce insamnă că și la frații noștri măsurile bune sint numai pe hirtie; intre alte măsuri nouă, autorul propune instituirea unui serviciu de medici scolastici, citind ca model Japonia, care posedă astăzi mai mult de zece mii de asemenea medici.

Rivista d'Italia (Iuniu 1907). *S. L. Roca*, **Dezvoltarea comerțului exterior al Germaniei.** Autorul, consul italian, iși propune să examineze care sint procedeurile urmate de Germania in cucerirea piețelor comerciale. Causa principală a succesului comerțului german, zice el, stă in armonia ce domnește intre industriași și comercianți, căci cea mai mare parte a mărfurilor nu este exportată direct de fabricant ci trece prin miinile exportatorilor și comisionarilor. Fabricantul, mai ales micul fabricant, nu ar putea să se ocupe singur cu găsirea piețelor de desfacere: n-ar avea pentru aceasta nici priceperea necesară, nici timp și nici capital, căci rolul principal in export il au micii fabricanți, după cum rezultă din statistica industrială din 1895. Organizația exportării Germane e din cele mai complicate și incepe totdeauna cu studiul ingrijit al țării cătră care se indreaptă exportul. Șeful, sau unii din asociații firmei exportatoare, cunoaște din experiență țara, ii cunoaște limba, obiceiurile, nevoile; posedă apoi numeroși impiegați, care cunosc limbi străine și mecanismul comerțului internațional; in acelaș timp dispune și de capital, ceea ce ii permite să acorde credite. Astfel se explică repedea creștere a clientelei extraeuropene, căci deși in prezent clientela europeană e cu mult mai insemnată (din 5 miliarde 840 milioane mărci, care represintă exportul total german, 4 miliarde și jum. absoarbe numai Europa) totuși pe când clientela europeană a crescut, dela 1898 la 1905 cu 10%, cea extraeuropeană a crescut cu 81%. In al doilea rind a contribuit la această inflorire și organizarea transporturilor pe marile căi fluviale ca Elba și Rinul; pentru această organizare Germania n-a cruțat nici o jertfă. Toate aceste progrese insă se datoresc spiritului de inițiativă sistematică privată, nu oficială. Guvernul a ințeles perfect că rolul său in favorizarea exportului, consistă numai in publicarea răpede și conștiincioasă a tot acea ce privește relațiile comerciale cu străinătatea. Și in această direcție, in ultimii ani, s-a făcut foarte mult. Spiritul de inițiativă privată, e format insă de temeinica preparație educativă pe care o dau școlile comerciale, răspindite in toată Germania

Deutsche Revue (Iuni. Profesorul *Pontus Fahlbeck*, membru al primei camere suedeze, lămurește, intr'un articol, **pentru ce Suedia n-a declarat războiu Norvegiei.** Se știe că cu ocazia desfacerei Unirii acestor două țări, toată lumea se aștepta la un războiu intre ele. De ce războiul n'a avut loc? Primul răspuns, zice autorul, ar putea fi: Regele n-a voit. Răspunsul insă, sub această formă, n-ar fi complect, căci regele n-a voit findcă cea mai mare parte a opiniei publice n-o voia, și n-o voia, findcă un războiu intre ambele țări n-ar fi

avut nici un scop. In adevăr, pentru ca războiul să fi avut un scop, ar fi trebuit să se urmărească sau răzbunarea pentru o nedreptate suferită, sau restabilirea Unirii, sau cucerirea unei părți a Norvegiei. Războae numai pentru răzbunare nu se mai intreprind astăzi intre popoare civilizate ci numai față de popoare sălbatice sau pe jumătate civilizate. Anglia a fost silită, in felul acesta, să poarte mai multe războae și tot așa se intimplă lucrul și intre republicele Americei centrale, dar in Europa, respectul vieții omenești și conștiința colosalelor jertfe ce cere un războiu, au modificat opinia publica. Menținerea ori restabilirea unirii nu putea fi dorită decit dacă se admitea o complectă transformare in modul ei de a fi, căci, experiența făcută a arătat că unirea, așa cum exista, nu era decit o cauză de continuă neplăcere pentru Suedia. Dorința de a cuceri o parte a Norvegiei, n-a lipsit, poate, multor suedeji, dar o examinare rece, a convins majoritatea poporului că aceasta ar fi o greșală. Mai intăi ideea de a răpi prin forță, o fâșie de țară de la poporul-frate, jignea sentimentele multora; apoi o asemenea faptă ar fi făcut pentru totdeauna din Norvegia cel mai neimpăcat dușman. Dușmănia Norvegiei, dată fiind vecinătatea Rusiei, ar fi insemnat pentru Suedia o mare primejdie. Primejdia n-ar fi fost numai din partea statului rămas indușmănit pe veci, dar și din partea celor anexați, căci, in timpurile de față, o anexare nu mai insamnă o repede desnaționalizare.

Deutsche Rundschau (Iuni 1907). Cunoscutul filolog *Ernst Tappolet* se ocupă, intr'un foarte interesant studiu, de **Limba copilului.** In timpurile mai nouă, zice el, interesul pentru studiarea copilului, din toate punctele de vedere, a crescut foarte mult. Doi oameni au contribuit la aceasta: Rousseau și Darwin. Pentru cel dintăi copilul reprezintă natura sănătoasă, neatinsă, sfintă; pentru cel de al doilea, copilul este omul in evoluție. Interesul pentru copii, a făcut și pe filologi să se ocupe cu limbagiul copilului. Trei perioade caracterizează evoluția limbagiului copilului: perioada țipătului, a gânguritului și a vorbirii. Perioada intăia n'are importanță: este timpul despre care Rabelais, in povestea lui Gargantua, zice: Gargantua passa ce temps comme les petits enfants du pays, c'est à savoir: à boire, manger et dormir, à manger, dormir et boire, à dormir, boire et manger. Țipătul copiilor are numai importanța de a fi o excelentă gimnastică a plămăilor și a coardelor vocale. Vine apoi gânguritul: ca și țipătul, este involuntar, și consista numai din mișcări de ale mușchilor. Sunetele produse mai intăi sint nearticulate și sint de o varietate uimitoare: copilul produce mult mai multe sunete de cit va avea nevoe mai tirziu; fie-care copil, in perioda gânguritului, este apt pentru ori-ce limbă din lume. Cu vremea sunetele nearticulate devin articulate. In ce șir apar sunetele articulate? Fritz Schulze, crezuse odinioară că s'ar putea aplica desvoltării sunetelor, legea celei mai mici rezistențe, dar observațiile minuțioase facute in urmă, ne arată că nu poate fi vorba de nici o lege. In această perioadă apare o particularitate: repețirea silabelor. Trei grupe se pot deosebi aici. 1) cuvinte formate spontaneu de copil, cărora adulții le-au dat un ințeles (papa, mama); 2) cuvinte luate din mediul incunjurător wewe (weh), dodo (dors, dormir), fanfan (enfant); 3) cuvinte onomatopoetice: wauwau (cinele). Acest stadiu face tranziția la a treia perioadă, a vorbirii. Copilul invață cuvintele prin imitația sunetelor fără să le știe ințelesul; la inceput el nu pricepe de cit gesturile și mult

mai tirziu asociază înţelesul cu sunetele. Cind în sfirşit, copilul a ajuns să vorbească, ceea ce e caracteristic, este tendinţa de a simplifica, puterea principiului analogiei. Ast-fel un copil francez, după ce fusese învăţat să zică *vous dites* şi nu *vous disez*, a început să zică *vous lites*. Alt copil după analogia lui *droit, droite*, formează şi la *roi*, un femenin *roite* ş. a. m.

Sozialistische Monats-Hefte, (Iuni 1907), *Eduard Bernstein*. **Patriotism, Militarism şi Social democraţie.** Cu ocazia unui discurs ţinut în Reichstag de deputatul socialist *Noske*, o parte a presei socialiste germane a criticat cu violenţă un pasaj din acest discurs, în care se spunea că în caz de războiu din partea vre-unui vecin, Socialiştii ar fi gata să-şi jertfească viaţa pentru apărarea patriei. Bernstein, luind apărarea lui Noske, precizează care trebue să fie atitudinea Socialdemocraţiei faţă de patriotism şi militarism. Patriotismul, zice el, în statele moderne nu este un sentiment elementar cum, pe o altă treaptă de civilizaţie, era odată sentimentul de solidaritate a comunităţilor de aceeaşi origină: e drept că totdeauna la trupe de oameni — fie că erau mercenari ori soldaţi siliţi la serviciul militar — s-a dezvoltat un sentiment de solidaritate, dar acel sentiment nu era decit spirit de corp, nu patriotism. Statele moderne n-au eşit în mod organic dintr-o creştere naturală a unei naţionalităţi ci s-au format prin alte mijloace: cuceriri, cumpărări, însurători etc; vremuri îndelungate au posedat foarte puţin din unitatea unui organism format ci, cu încetul şi numai sub influenţa unor factori economici, au căpătat o oarecare unitate. Ca urmare, în masa poporului, multă vreme nu s'a putut dezvolta sentimentul de stat-naţional, ci numai patriotism local şi spirit de corp. Dar cu toate că statele naţionale moderne nu s-au format în mod organic, ele sint totuş organe ale unui corp mai mare, ce se numeşte *omenirea civilizată*, care e prea întins pentru a putea forma o unitate şi care tocmai de aceea are nevoe de statele naţionale ca de nişte organe foarte importante. Din acest punct de vedere dar, socialismul poate şi trebue să fie naţional, fără a fi pentru aceasta în contrazicere cu conştiinţa cosmopolită. Chiar cine cintă: Ubi bene, ibi patria, recunoaşte o *patria* şi, conform vorbei: niciun drept fără datorii, recunoaşte şi datorii către dinsa. Una din primele datorii însă faţă de o colectivitate, este lupta pentru neatirnarea şi neştirbirea ei. Prin urmare, atunci cind prin militarism se înţelege educaţia poporului în sensul de a şti să-şi apere ţara şi a fi în stare, la nevoe, nu numai de a alunga duşmanul afară din ţară ci şi de a-l ţinea în afară de ţară, socialdemocraţia nu numai că nu poate avea nimic împotrivă, dar trebue încă să lupte pentru aceasta.

Contemporary Review, (Iunie, 1907, London). — Dl. *J. Ellis Barker* — **Starea financiară a Rusiei** — studiază politica financiară a acestui mare imperiu în legătură cu starea politică a Europei: „Evoluţia politică a Europei atirnă poate mai puţin de tendinţele expanzioniste ale Germaniei decit de politica financiară a Rusiei". Autorul socoate că greş se acei care propun ca remediu pentru actuala situaţie critică financiară a Rusiei: reducerea armatei. În adevăr, Rusia face cheltueli enorme cu armata în timp de pace, dar să nu se uite că ea are cea mai întinsă suprafaţă şi că are de vecine pe Germania şi Japonia, cele mai ambiţioase state expanzioniste din lume. Rusia nu poate să-şi micşoreze numărul armatei, fără să-şi pue în primejdie existenţa ca stat; mai mult, ea are nevoe încă de noui cheltueli pentru a-şi îmbunătăţi starea armatei.

Pe lingă nevoile armatei, Rusia are nevoe de bani şi pentru ridicarea nivelului întregului ei sistem administrativ. Faţă de nevoile pe care le are statul, Rusia e o ţară săracă: agricultura e aproape singurul izvor al bogăţiei naţionale. In Rusia numai 14 la sută din locuitorii ţării locuesc în oraşe, restul de 86 la sută sint ţărani. Ca cineva să-şi facă idee de puterea financiară a Rusiei, trebue să examineze starea agriculturii ei şi starea economică a ţăranului. Nici într-o ţară agricolă ţăranul n-a sărăcit atit de mult ca în Rusia: din cauza sporului iute al populaţiei, pămintul cultivat de ţăran a ajuns din ce în ce mai pulverizat, aşa că el azi nu mai poate hrăni familiile care-l lucrează. Apoi, deşi Rusia are cel mai fertil pămint din lume, din cauza primitivităţii exploatării, el răsplăteşte cel mai slab munca omului. Acrul de pămint, de pildă, produce în Germania 28.24 baniţe de griu, pe cind în Rusia, care are pămint mai bun, acrul produce numai 9.68 baniţe. Numărul vitelor de muncă a scăzut între 1870—1900 cu 36.8 la sută. După statistica lui Oserov, în 1882 erau 26.9 la sută dintre agricultori care nu aveau cai, iar între 1893—1896 numărul celor fără cai s-a urcat la 32 la sută. E evident că agricultura — aproape singurul izvor de bogăţie în Rusia — decade. Astăzi marea majoritate a populaţiei, în Rusia, sufere de foame permanentă deşi cifra exportului cerealelor s'a împătrit dela 1866—1899. Mult timp Rusia şi-a echilibrat budgetul cu împrumuturi; cind ea a înţeles că acest sistem o duce la faliment, a încercat să-şi micşoreze cheltueala cerută de armată. Pentru acest motiv Rusia a luat în 1898 iniţiativa Conferinţei dela Haga. Războiul cu Japonia a silit pe Rusia să-şi mărească încă datoria publică. Nici odată ca acum Rusia nu poate fi mai sinceră sprijinitoare a păcii. Rusia trebue să se razime numai pe izvoarele naţionale de bogăţie, iar aceste izvoare sint prea slabe pentru nevoile statului. Aci stă situaţia critică a finanţelor Rusiei. Dările nu pot fi sporite fără ridicarea prosperităţii materiale a populaţiei, ceea ce presupune: agricultură sistematică, căi ferate, drumuri, reforme... Dar aceste îmbunătăţiri cer timp şi sacrificii. In adevăr, greutăţile prin care trece Rusia sint enorme. Cu toate că Rusia a făcut sforţări mari să creeze o industrie care să îndeplinească lipsurile agriculturii decăzute, ea trebue să se convingă că scăparea ei nu stă decit în regenerarea agriculturii. Şi această regenerare să se facă înainte ca Argentina şi Canada să ajungă stăpină pe piaţa cerealelor din Europa. Dacă Rusia nu ar putea scăpa din aceste încurcături decit prin faliment consecinţele politice vor fi imense. Franţa, în special, ar suferi un adevărat dezastru: ea ar fi sărăcită şi industria ei paralizată. Finanţele Franţei ar fi lovite şi nu ar mai putea întreţinea o flotă destul de mare spre a putea ţinea în friu pe Germania. Slăbirea Franţei ar ridica Germania la rangul de Putere conducătoare în Europa: ea ar ajunge stăpină pe o parte din Austro-Ungaria, din Asia Mică şi din Asia Centrală, şi ar reduce la minimă importanţă pe marele imperiu rusesc. De aceea numai în interesul propriu al Rusiei nu este ca criza ei financiară să se sfirşască prin faliment.

North American Review, (Maiu, 1907, New-York). Dl. *Charles A. Conant* — **Datoria noastră în Cuba** — îndreptăţeşte intervenţia Statelor-Unite în Cuba prin tratatul cu Spania în urma războiului Americano-Spaniol şi prin actul din 2 Martie 1901, prin care act „Guvernul din Cuba consimte ca Statele-Unite să-şi exercite dreptul de intervenţie în folosul păstrării independenţei cubane..."

De altfel nu numai' Americanii, dar chiar şi Englejii, Germanii, Francejii şi Spaniolii îşi dau seamă că interesele lor ar fi mai bine proteguite de autoritatea Statelor-Unite de cît de guvernul unei republici cubane. In Cuba chestiunea de rasă e numai incidentală. Intre Albi şi Negri e o numeroasă populaţie eşită din amestec de rase, populaţie care formează clasa mijlocie. Viitorul acestei insule atîrnă de o bună administraţie. Izvoarele naturale de bogăţie—zahar şi tutun—ale ţării pot fi sporite prin înmulţirea căilor ferate şi prin o administraţie raţională. Dar capitaliştii nu vor primejdui capitalurile lor în întreprinderi de drum de fer pînă cînd Cuba nu va avea un guvern care să inspire un caracter de siguranţă şi permanenţă. Statele-Unite sint datoare să garanteze acest caracter guvernului cuban. Această intervenţie a Statelor-Unite nu e incompatibilă cu „self-governmentul" Cubei. Actualul guvern provizor al Cubei are datoria să introducă în ţară unele din reformele care au făcut din Egipet o ţară prosperă şi fericită sub autoritatea engleză. Intervenţia americană a dat roade bune în Florida, Louisiana, Texas şi California; ea va da desigur şi în Cuba.

Review of Reviews (Mai, 1907. London).—*Caracter Sketch* din această lună e consacrat *Lordului Cromer*: **Regeneratorul Egiptului.** — *Dl. Stead* crede că istoria regenerării Egiptului întrece în interes romantic ori-ce faptă mare din analele epocii de aur a Elisabetei.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE

W. Rein, *Grundriss der Ethik mit Beziehung auf des Lieben der Gegenwart.* 2. Aufl. Osterwick (Harz). 1906 Verlag von A. W. Zickfeldt.

Cunoscutul etician şi pedagog, îşi expune sistemul său de etică, care este puternic influenţat de concepţiile herbartiane, numai că se dă mai mare importanţă vieţii sociale.

Annibale Pastore, *G. M. Guyau e la genesi dell' idea di tempo.* „Coenobium", Lugano.

Un rezumat al ideilor filozofului francez asupra concepţiilor de timp şi spaţiu şi a trecerii dela ideea de spaţiu la aceea de timp.

Giovanni Gallo. *Il problema della libertà nel pensiero contemporaneo.* R. Sandron, Milano.

Autorul studiază formarea şi evoluţia ultimelor şcoli filozofice.

Leo G. Sera, *Sulla tracie della vita,* B. Lux, Roma.

Mai multe articole: asupra lui Nietzsche, originei Societăţii, amorului, moralei, a lui Stendhal, etc.

ISTORIE

Frédéric Masson, *Napoléon et sa Famille,* tomes VIII et IX. Ollendorff.

In aceste volume, autorul vorbeşte de familia imperială din vremea anilor 1813 şi 1814, adică din vremea nenorocirilor, cînd se arată mai bine ce sint cei de aproape: caracterul şi inteligenţa lor.

E. Speck, *Handelsgeschichte des Altertums.* 3 v. Leipzig, Fried. Brandstetter. 1901—6. Opera merge până la anul 476 p. Ch. Volumul I se ocupă cu istoria comerţului popoarelor orientale: al II cu aceea a Grecilor, iar al III cu a Cartaginezilor, Etruştilor şi Romanilor.

Maurice Baring. *A Year in Russia.* Methuen. 390 pp. 10 s. 6 d. net. London 1907.

Un admirabil caleidoscop al unui popor în revoluţie. Volumul conţine note şi observaţii făcute de autor ca martur ocular al evenimentelor.

Léon Allemand, *Les Souffrances des Juifs en Russie.* Société nouvelle de Librairie et d'Edition.

Istoria acestei chestiuni din vremea Caterinei II până la masacrele din Chişinău.

Bernard Pares. *Russia and Reform.* Constable, 101. 6 d. net. London. 1907.

Autorul şi-a dat mare osteneală să

zugrăvească progresul trezirii Rusiei. Cartea e scrisă cu moderaţie şi bun simţ şi poate fi citită cu mare folos de acel care poate să-şi dea seamă de starea actuală din Rusia.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE.

René Worms. *Philosophie des Sciences Sociales, Tome III: Conclusions des Sciences.* V. Giard et E. Brière.

Volumele I şi II erau relative la obiectul şi metoda, respective, ale ştiinţilor sociale. Cel al III-lea conţine concluzii, şi ultimele principii ale ştiinţelor sociale.

Karl Jentsch, *Adam Smith*, Berlin, Emrt Hofmann & Co.

Conţine biografia precum şi rezumatul teoriilor cunoscutului economist englez.

Noel Buxton. *Our duty to Macedonia.* Murray. 244 pp. 2 s. 6 d. London 1907.

O carte care poate să folosească acelor care doresc să stăpinească faptele principale din problema macedoneană.

Paul Louis, L'*Histoire du Mouvement syndical en France.* Alcan.

Autorul ne arată îndrumarea din urmă a socialismului mai ales în spre sindicalism, care formează forţa socialismului.

Eugène Fournière, *L'Individu, l'association et l'État.* Alcan.

Cunoscutul teoretician socialist se arată favorabil libertaţii de asociaţie. Cartea sa dovedeşte că autorul se fereşte de dogmatism.

Reguenant, *Patrons et Ouvriers*, Lecoffre.

Autorul e un fost lucrător în bronz. El îşi arată încrederea în sindicate.

Émile Faguet, *Le Socialisme en 1907.* Lecène-Oudin 3,50.

E interesant a vedea ce crede despre socialism subtilul critic. Socialismul, pentru dinsul, e: „Orice tendinţă care are de scop egalitatea reală între oameni."

Caroline Milhaud, *L'ouvrière en France, sa condition présente, les réformes nécessaires.* Alcan.

Autorea nu aşteaptă salvarea lucrătoarei din Franţa decît de la Stat, contrar autorilor de mai sus.

Guglielmo Policastro, *Lo Stato d'anima de l'Italia contemporanea.* Battiato, Catana.

B. Croce. *Materialismo Storico ed Economia Marxista.* Sandron. Palermo.

CRITICA. STUDII LITERARE ŞI DE ARTA

Edmond Estève. *Byron et le Romantisme français.* Hachette.

Autorul arată că, dacă Byron a avut mare influenţă asupra Franţei, el n'a făcut de cît să redea Franţei ceea ce a luat de la ea: de la Voltaire, Rousseau Chateaubriand, etc.

L. Reynaud, *N. Lenau, poète lyrique.* Société nouv. de Libr. et d'Edition. 3 fr. 50.

Autorul arată înrudirea lui Lenau cu Byron; arată că filosofia lui Lenau a fost la hazardul lecturilor sale: reduce la unitate varietatea acţiunilor şi reacţiunilor acestui poet, etc.

A. Dragon, *Méphistophélès et le problème du mal dans le drame de Faust.* Sansot 1 fr.

Autorul analizind ambele părţi ale dramei, dă o interpretare ingenioasă a personajului: Răul şi binele se completează spre a produce viaţa; *Răul este reacţiunul binelui*; el, iritind pe om, îl face să lucreze.

Julie Adam. *Der Natursinn in*

der deutschen Dichtung. Wien und Leipzig, 1906, Wilhelm Braumüller.

Autoarea studiază cum se oglindeşte natura în poezia germană: volumul de faţă porneşte de la cele mai vechi timpuri şi merge pînă la Heine. El conţine, în cea mai mare parte, numai citaţii, as-fel că poate fi considerat ca o antologie făcută dintr'un anumit punct de vedere.

Walter Raleigh. *Shakespeare.* Macmillan 227 p. p. 2 s. net. London. 1907.

Primele 2 capitole conţin biografia, celelalte conţin priviri critice asupra pieselor. Cartea e vrednică de subiectul tratat.

Edmond Lepelletier, *Paul Verlaine. Sa vie. Son oeuvre*, „Mercure de France". 3. 50.

Un studiu critic şi bibliografic, interesant prin istorisirea peripeţiilor acestei vieţi. Recluziunea la Mons în Belgia şi divorsul de femeea sa, i-au hotarît, convertirea şi scrierea volumului *Sagesse.*

M. M. Arnold Schröer, *Grundzüge und Haupttypen der englischen Literaturgeschichte* (Sammlung Göschen).

Autorul se mărgineşte numai la autorii cei mai însemnaţi din literatura engleză şi caută a expune fisionomia sufletească a poporului englez.

Frizzoni Gustavo, *Le gallerie dell' Accademia Carrara in Bergamo.* Bergamo, Ist. it. d'Arti grafiche.

Se studiază cele trei colecţii importante din această Academie: colecţiile Carrara, Lochi şi Morelli; volumul posedă şi 195 ilustraţii.

Dr. Iosef Karásek *Slawische Literaturgeschichte.* 2 volume (Sammlung Göschen).

Foarte rezumat, autorul dă un tablou complect al literaturilor bulgare serbe, croate, cehe şi polone.

Francesco Novati, *A ricolta. Studi e profili*, Bergamo, Ist. it. d'Arti grafiche.

Volumul cuprinde mai multe articole publicate în diferite reviste în diferite timpuri de către marele învăţat. Astfel: studii asupra Vi-kingilor, asupra poeziei bretone şi legenda lui Tristan, asupra poeziei Sardice, asupra lui Alfieri etc.

John Art. Rusconi. *Sandro Botticelli*, Bergamo, Ist. it. Arti grafiche.

Autorul a adunat tot ce se ştie despre marele pictor; susţine adevărul tradiţiei care-l face elevul lui Lippi şi la sfîrşit dă şi 142 de reproduceri de ale operelor celor mai însemnate ale lui Botticelli.

STIINTA. MEDICINA

L. Poincarré, *L'Électricité.* Flammarion.

Un tablou credincios al stării actuale a „electricitaţii.

Dr. A. Godlewski, *Les Neurasthénies.* Maloine.

Opera unui clinician, care a observat mult boalele de care vorbeşte. Opera are două părţi: una clinică şi alta terapeutica.

G. B. Ughetti. *Sulla via della scienza.* Palermo, Reber, 1907.

Cunoscutul profesor dela universitatea din Catania, vorbeşte în acest volum despre ştiinţă în genere şi despre oamenii de ştiinţă artişti ca Darwin, Moleschott, Billroth, Helmholtz, Bizzozero.

LITERATURĂ. CALATORII.

Léon Daudet, *La Lutte.* Fasquelle, 3. 50.

Un roman din care rezultă, poate fără voia autorului, că, dacă nu toţi catolicii din naştere sint bolnavi, toţi bolnavii devin catolici.

Comtesse Mathieu de Noailles, *Les Éblouissements*, poezii. Calmann-Lévy, 3. 50.

Henry Buteau, *Aimer*. Plon. 3. 50.

Idila intre un bărbat şi o femee, care au trecut de vrista idilelor.

Charles Foley. *L'Écrasement*. Librairie générale d'Education.

Roman: Un literat, amărît de viaţă, de nesuccese, etc., un martir, vrea să ni-l dea autorul,—in realitate un egoist. Bine scris.

André Billy, *Bénoni*. Sansot, 3.50.

Istoria vocaţiunii greşite a unui preot.

Comte de Sainte-Aulaire. *Le Secret d'un conspirateur*, nuvele. Perrin. 3.50.

Viaţa la Florenţa sub Medicişi.

Armani Luigi. *Diciotto mesi al Congo*. Milano. Treves 1907.

Autorul, ofiţer de marină, a stat 18 luni in Congo, ca inspector al Statului, şi in această calitate a putut observa multe lucruri. Volumul cuprinde toate observaţiile sale.

Compilator.

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii).

Ioan N. Roman, *Studiu asupra Proprietăţii rurale din Dobrogea*. Constanţa, 1907. Tipografia „Ovidiu", H. Vurlis. Un volum de 359 pag. preţul 5 lei.

Sofia Nădejde, *Părinţi şi Copii*, Roman, Bucureşti 1907. Editura „Biuroului Universal", 361 pagini, preţul 3 lei.

Silviu Traian, *Inimă şi foc*, poezii. Bucureşti 1907. Tipografia „Eminescu„, 114 pag. preţul 1.50.

Ioan N. Roman, *Dobrogea şi drepturile politice ale locuitorilor ei*. Constanţa, Tipogr. „Ovidiu". 1905. Un volum de 158 pag. Preţul 2 lei.

Herbert Spencer, *Progresul, legea şi cauza lui*, traducere din englezeşte de Z. Ghips. Bucureşti, editura librăriei Alcalay „Biblioteca pentru toţi". Preţul 60 bani.

Ion G. Miclescu, *Mamă*, dramă in 4 acte, Bucureşti, 1907. Preţul lei 2.50.

Dr. Vasile Găină, *Admisibilitatea Căsătoriei a doua a Preoţilor*, din punct de vedere dogmatic, economic şi practic, Cernăuţi, 1907.

Dimitrie Onciul, *Tradiţia istorică în chestiunea originilor romîne*, Bucureşti, 1907. Preţul 30 de bani.

Răscoalele Ţărăneşti, Budapesta 1907, Tipografia „Poporul Romîn". Preţul 20 fileri.

D. Munteanu-Rîmnic, *Spre centrul Pămîntului*, Roman ştiinţific-educativ, prelucrat din franţuzeşte. Ploeşti. 1907. Preţul 1 leu.

T. Pamfil, *Povestiri pe scurt despre Neamul Romînesc*. Editura proprie, Birlad. Preţul 20 bani.

Constantin I. Florescu, *O îmbunătăţire importantă de introdus în Agricultura Romîniei*. Focşani, 1907.

Dr. Eusebiu R. Roşca, *XXIII. Anuar al Institutului pedagogic-teologic al Archidiecesei ortodoxe romîne transilvane în Nagyszeben (Sibiu) pe anul şcolar 1906 | 7*.– Nagyszeben (Sibiiu), 1907.

***** M. N.**, *Epoca colonizării Saşilor în Ardeal*. Studiu arheologic-istoric. Cluj 1907. Tipografia „Carmen". Preţul 20 fileri.

Toma B. Aburel, *Problema agrară*, Galaţi 1907, Tip. „Buciumul Romîn". Preţul 1 leu.

C. Lacriţianu. *Datele de sol şi climă ce trebuesc cunoscute la noi spre folosul agriculturei.* Tirgovişte 1907. Tip. „Viitorul".

Societatea studenţilor în teologie, *Douăzeci de ani dela înfiinţare,* Bucureşti 1907, Tip. Regală.

Grillparzer, *Hero şi Leandru,* traducere de Haralamb G. Lecca.— Editura Alcalay „Biblioteca pentru toţi". Bucureşti, 1907. Preţul 30 bani.

Preotul Constantin Morariu. *Citiţi, citiţi ce poate credinţa în Dumnezeu.* Bucureşti. Tipografia Cărţilor bisericeşti. 1907.

C. Rădulescu-Motru. *Studii Filosofice* Vol. II. Fascicola 1: *Din Psihologia Revoluţionarului,* etc. Bucureşti. Preţul 60 bani.

Camille Flammarion. *Fenomenele Spiritismului,* traducere de Victor Anestin. „Biblioteca pentru Toţi". Preţul 30 bani.

G. Antoniade. *Iluziunea Realistă.* Incercare de critică filozofică. Bucureşti, 1907.

Dumitru N. Comşa. *Citeva mijloace economice pentru îmbunătăţirea soartei ţăranului.* Bucureşti, 1907. Preţul 1 leu.

Sever Secula. *Limba maternă în şcoalele noastre pedagogice.* Arad, 1907.

TABLA DE MATERII

a

Volumului V

(ANUL II, NUMERELE 4, 5 şi 6).

I. Literatură.

II. Studii, Articole, Scrisori din ţările romine.

III. Cronici.

IV. Miscellanea.

V. Recenzii.